

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI
CATEDRA DE ȘTIINȚE SOCIOUMANE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ**

**SOCIOLOGIA JURIDICĂ
Suport de curs**

Autor : Gh. Neagu, conf. univ., dr.

Bălți, 2022

Discutat și recomandat în ședința Catedrei de științe socioumane și Asistență socială
din 13 octombrie 2022, proces-verbal nr. 1

Aprobat în ședința Consiliului Facultății de Drept și Științe Sociale
din 14 octombrie 2022,
Procesul-verbal nr. 3

Cuprins

Cursul nr.1.Obiectul de studiu și problematica sociologiei juridice	4
Cursul nr.2. Constituirea și evoluția sociologiei juridice.....	49
Cursul nr.3. Metode ale cercetărilor empirice în domeniul dreptului.....	73
Cursul nr.4. Factorii de configurare a dreptului.....	98
Cursul nr.5. Eficiența legislației.....	146
Cursul nr.6. Abordarea sociologică a activității instituțiilor juridice.....	168
Cursul nr.7. Respectarea drepturilor omului în Republica Moldova.....	245
Cursul nr.8. Sociologia corupției.....	332
Cursul nr.9. Sociologia crimei și criminalității.....	374
Cursul nr.10. Aculturația juridică.....	477

Cursul nr.1. Obiectul și problematica sociologiei juridice

1. Sociologia generală și sociologia de ramură
2. Sociologie și drept
3. Definiția, obiectul și problematica sociologiei juridice
4. Funcțiile sociologiei juridice
5. Aplicații.

1. Sociologia generală și sociologia de ramură

Contextul apariției sociologiei ca știință

Sociologia este una dintre științele ce au apărut relativ tâziu în istoria culturii. Cei mai mulți dintre istoricii sociologi consideră că fondatorul ei ar fi gânditorul francez Au. Comte (1798 – 1857). Au. Comte este cel care folosește pentru prima oară termenul de sociologie cu înțelesul de știință a fenomenelor vieții sociale, în lucrarea „Curs de filosofie pozitivă”, carte apărută în 1839.

Provenită dintr-o însoțire curioasă a unui termen latin - *socius* (tovarăș asociat) cu altul din limba greacă - *logos* (știință, teorie) noua formulare trebuia să o înlocuiască pe cea veche de „fizică socială”, folosită în linii mari pentru același registru de probleme.

Au. Comte nu este considerat fondatorul sociologiei ca știință numai pentru faptul de a fi atribuit noul nume, ci și pentru preocupările lui de a evidenția domeniul noii științe, locul ocupat de ea în clasificarea științelor, raporturile dintre aspectele statice și cele dinamice din societate. Noua știință, a apărut ca o necesitate în împrejurări socioculturale ce o revendicau¹:

1. Manifestarea în Franța a unor mari *mișcări sociale* care cauzau mari suferințe (Marea Revoluție Franceză, războaiele napoleoniene, mișcările sociale de după căderea lui Napoleon, nemulțumirile generate la 1830 de „domnia sacului cu bani” etc.). Evenimentele anterior menționate necesitau o explicație plauzibilă și *impuneau descoperirea cauzelor care le-au generat*:

2. Existența preocupărilor pentru *realizarea de reforme sociale*, astfel că întrebarea devenită laitmotiv la care încercau să răspundă mințile lucide ale vremii, era: *cum se poate reorganiza societatea?* Întrebarea era firească, deoarece se căutau „norme mai stabile” pentru a evita crize și

¹ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I. Iași, 1999, p.17 – 18.

catastrofe sociale de genul Marii Revoluții Franceze. Filosofia socială a vremii nu se isprăvea cu această sarcină, ea se dovedise inoperantă în raport cu marile convulsii sociale;

3. **Persistența nostalgiei față de autoritatea și ordinea evului mediu,** precum și față de idealul de unitate existent înainte de criza revoluționară. Sociologia a apărut tocmai pentru a oferi soluții de ieșire din criză, pentru revenire la ordine și recâștigarea echilibrului social.

4. Repulsia față de metafizică deoarece ar constitui „piedica principală, funestă la orice reorganizare. Filosofia însăși (spre deosebire de sociologie) se afla în situația de a nu mai putea progresa, pentru că se raporta la cadre mult prea largi ce nu îngăduiau dobândirea preciziei în cercetare. Șansa ei de revigerare era reprezentată de încercările de transformare în „filosofia pozitivă”².

5. **Traversarea unei prelungite perioade de criză intelectuală** față de care sociologia a apărut ca un „capăt al ascensiunii spiritului pozitiv”, ca o ieșire dintr-o profundă perioadă de criză intelectuală. Până atunci criza era întreținută de imposibilitatea fundamentării unei științe care să conducă la reorganizarea societății.

6. **„Apariția sociologiei ca știință a fost pregătită și de dezvoltarea cercetărilor experimentale din domeniul științelor exacte: fizică, chimie, biologie.** Acestea au deprins spiritul cu analiza obiectivă și controlul faptelor și au determinat atitudinea științifică a cercetătorului”³ Nu întâmplător au apărut teorii ce vorbeau despre „omul mașină”, despre societate ca organism social, despre legi și formule ale socialului.

7. Spectacolul vieții sociale din prima jumătate a secolului al XIX-lea, inspirația din experiența științelor naturii, **precum și creațiile anterioare din domeniul științelor despre om și societate** (despre acestea vom vorbi în altă parte) au fuzionat pentru a propulsa noua știință socială – sociologia.

8. **Pentru unii cercetători, sociologia este născută din revoluția industrială,** care aduce în prim – plan fenomene sociale noi sau radicalizează altele mai vechi. Multe aspecte ale societății, precum supraproducția, marile descoperiri științifice, suprapopulația, intensificarea urbanizării, creșterea numărului mișcărilor revoluționare, criminalitatea, alienarea etc. necesitau o abordare de pe poziții științifice. Explicațiile filosofante nu se mai dovedeau a fi eficiente în viața practică.

Obiectul de studiu și problematica sociologiei (generale)

Condițiile clasice de validare a unei științe – existența unui domeniu propriu de studiat (1), deținerea unor metode specifice de cercetare a obiectului (2) și descoperirea, formularea de

² IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I. Iași, 1999, p.17 – 18.

³ PETRE, Andrei. Sociologie generală. Craiova: Editura Scrisul Românesc, 1936, p. 46.

către cercetători a legilor care guvernează domeniul investigat (3) – sunt relativ acceptate și de către sociologi.

În timp, sociologia a reușit frumoasa performanță de a se face utilă. Bunăoară, în unele instituții economice din S.U.A. și din Europa de Vest, sociologul este angajat permanent și ocupă o poziție hotărâtoare având drept de veto față de deciziile consiliului de administrație. Faptul acesta dovedește nu numai obținerea de către sociolog a unei înalte considerații, ci și asumarea unei foarte mari responsabilități⁴.

Sociologia ca știință pozitivă

Sociologia apărea, după Au. Comte, ca o nouă știință pozitivă, alături de celelalte științe deja consacrate - fizica, biologia, chimia sau matematica și ar fi avut ca obiect de studiu societate umană. Ea ar fi fost și știință pozitivă din două considerente principale⁵: mai întâi pentru că s-a bazat pe metodele specifice științelor naturii – observația, experimentul, comparația, modelarea matematică – în vederea culegerii de date empirice despre entități observabile. În al doilea rând, întrucât ar fi dedus, pe cale logică și mai ales din analiza empirică, legi sociale și predicții despre evoluția viitoare a societății.

În viziunea lui Au. Comte, sociologia era nu numai cea mai nouă, dar și cea mai complexă dintre științe. Ea ar fi oferit cunoștințe, metode și tehnici pentru reconstrucția lumii sociale a vremii, afectată puternic de inegalități și tensiuni sociale. În plus, sociologia ar mai fi avut o menire: să întemeieze o nouă „regilie a umanității”, o religie bazată pe noua știință socială pozitivă și despărțită de dogma și credința tradițională.

De atunci și mai ales ca urmare a inițierii din scrierile de „filosofie pozitivă” ale lui Comte, sociologia a urmat traiectoria unei dezvoltări care a consacrat-o ca o *știință socială distinctă a modernității*. Reprezentanți în acest sens sunt sociologii clasici – fondatori ai sociologiei moderne: **Emile Durkheim** (1858-1917), **Karl Marx** (1818-1883), **Max Weber** (1864-1920) sau **George Herbert Mead** (1863-1931). Aceștea au analizat tranziția de la societatea tradițională, caracterizată de dominația economiei agrare și a culturii religioase, la societatea modernă, industrială, tot mai intens urbanizată și raționalizată⁶.

Sociologia azi

Din momentul apariției și până în prezent, sociologia își caută forma optimă de înfățișare pentru:

⁴ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p.21.

⁵ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011, p.20.

⁶ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011, p.21.

1. A nu fi suprimată de celelalte științe socioumane;

2. A dovedi oamenilor utilitatea și eficiența apelului la sociologie ceea ce presupune evidențierea orientării ei spre studiul faptelor sociale concrete. Dacă ar fi să judecăm sociologic, doar prin prisma perfecțiunii științifice, atunci am conchide (mai ales dacă nu înțelegem de ce există atât de multe curente, școli, doctrine contradictorii) că am avea de a face cu o știință încă neînchegată și chiar „incapabilă de adevăr”. În realitate însă „sociologia este o operă umană, care se săvârșește cu instrumente de cunoaștere imperfecte, dar perfectibile”⁷.

3. A minimaliza fără a neglija faptul că „este singura știință care, de la apariție și până în prezent, a urmărit cercetarea unui obiect în permanentă transformare”⁸.

Având ca misiune studiul societății – iar aceasta modificându-se de la o etapă de evoluție la alta – este ca și cum sociologia s-ar schimba sau s-ar reface de fiecare dată. Totuși, oricât ar crește obiectul sociologiei, în ultima instanță acesta rămâne tot societatea cu dimensiunile ei esențiale.

Astăzi formulăm noi întrebări în sociologie.

- Care este menirea sociologiei astăzi, în societatea contemporană, la început de secol XX?

- Ce ne spune sociologia despre tipul de societate în care trăim și despre viața noastră individuală și de grup în această societate?

- În ce măsură societățile actuale sunt „dependente de istorie” și ce dezvoltări ulterioare putem anticipa?

- Cum ne poate ajuta sociologia să facilităm procesul integrării societății moldovenești în Uniunea Europeană?

Sociologii contemporani oferă ilustrări ale modului în care dispar configurații sociale consacrate în vremurile anterioare și cum apar cu aceeași rapiditate configurații sociale noi. Avem pe de o parte promisiuni și realizări ce nu pot fi comparate cu cele din perioadele istorice mai timpurii, iar pe de altă parte, conflicte sociale ce se tot diversifică, incertitudini și riscuri care se multiplică, inegalități care se aprofundează⁹. (este suficient să medităm doar asupra consecințelor invaziei Rusiei asupra Ucrainei în data de 24 februarie 2022 asupra comunității mondiale).

Dezvoltarea tehnologică a condus la afirmarea societății postindustriale; globalizarea include în interdependențele sale arii tot mai diverse ale vieții cotidiene individuale și ale organizațiilor și activităților economice, politice sau culturale; informația și cunoașterea au devenit principalii factori ai transformărilor sociale; ritmul schimbărilor s-a intensificat

⁷ HERSENI, Traian. Prolegomene la teoria sociologică, Editura Științifică, București, 1969, p.109.

⁸ G.Bouthoul – *Traté de sociologie* Paris, Payot, 1949, p.66, Apud: Ion Ionescu, Dumitru Stan. *Elemente de sociologie*, Vol I.p.20.

⁹ VLĂSCEANU, Lazăr. *Sociologia ca știință socială*. În: *Sociologie* /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011, p.22.

permenent; individualizarea se substituie structurilor sociale de care mai înainte fiecare era dependent; stilurile de viață se diversifică; „consumerismul” a devenit un mod de viață; consecințele neintenționale ale configurărilor sociale devin tot mai numeroase; statele naționale își pierd / deleghează din suveranitate sub presiunea valurilor globalizării și ale companiilor multinaționale etc. Ordinea și dinamica socială sunt într-un permenent proces de re-configurare, iar rosturile sociologiei de astăzi rezidă în explicarea genezei, continuității și eventualei dispariții a acestora¹⁰.

Este unanim recunoscută teza că existența individului este de neconceput în afara grupului. Grupurile îi întrețin omului sociabilitatea, oferindu-i cadrele culturale necesare pentru rezolvarea trebuințelor sale fundamentale.

Iată de ce sociologia ca știință despre societate ar reprezenta „știința însoțirii, asociații, întovărășirii, a grupărilor, colectivelor, unităților sau formațiunilor sociale de orice fel, a tuturor formelor de viață socială constituite de oameni, de la cele mai simple și mărunte ca cercurile de prieteni, familia conjugală, echipele de muncă, până la cele mai complexe și mai întinse, ca triburile, popoarele, națiunile, țările, organizațiile internaționale”¹¹.

Obiectul sociologiei îl constituie studiul colectivităților umane și al relațiilor interumane în cadrul acestora, precum și al comportamentului uman în cadrul social propriu grupurilor și comunităților umane de diferite tipuri¹².

Sociologul trebuie să vizeze modalitățile de constituire a grupurilor, structurile lor, fenomenele și procesele interioare colectivităților, forțele ce provoacă solidaritatea și dispersarea indivizilor. Sociologia trebuie să cerceteze acele aspecte care îi reunește pe indivizi, problemele lor comune fundamentale, în ultima instanță, relațiile dintre ei. Sociologia este nevoită să tindă spre nomotetic, spre dezvăluirea relațiilor sociale a raporturilor cauzale cele mai stabile și cele mai extinse.

Societatea reprezintă un întreg ce poartă o realitate diferită de cea a părților (indivizii), iar datorită acestui decalaj este greu cognoscibilă. Din această cauză nici nu poate fi redusă la părțile componente, ea este ceva mai mult decât suma părților.

Faptele ce se produc în cadrul societății, chiar dacă se exprimă prin indivizi concreți apar, totodată, și ca opere ale colectivităților. Aceasta înseamnă că cei care le-au săvârșit au fost constrânși să respecte anumite credințe, practici, reguli, obligații sociale. Din acest considerent,

¹⁰ VLĂSCLEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011, p.22.

¹¹ HERSENI, Traian. Ce este sociologia, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p.5 – 6.

¹² CONSTANTUNESCU, Virgil, STOLERU, Paula, GRIGORESCU, Pompiliu. Sociologie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 12.

sociologia este apreciată ca știința regularităților, constantelor socialului sau știința despre societate în ansamblul ei, deși este nevoită să nu oculteze problemele care privesc indivizii¹³.

Așa cum menționează **Lazăr Vlăsceanu**¹⁴, menirea sociologiei actuale este mai ales aceea de a explica modurile de organizare și funcționare a diverselor sisteme sociale, adică a acelor entități care includ mai mulți indivizi aflați în relații unii cu alții pentru a realiza scopuri comune. Pe lângă acest tip de explicații, există numeroase analize sociologice focusate pe comportamente ale indivizilor în diferite situații de viață. Mai mult, explicarea comportamentelor sistemelor sociale se bazează în mare parte pe informațiile despre indivizii care le aparțin. Din această perspectivă, *sociologia este știința care studiază lumea vieții sociale așa cum este relevată de individualități umane în comportamente sau acțiuni, relații sau interacțiuni ce se desfășoară în sisteme sociale de tipul grupurilor, organizațiilor, comunităților sau societăților*¹⁵.

Sociologia științifică se prezintă sub forma unor teorii care respectă următoarele principii:

- a) lumea externă există independent de simțurile noastre (*principiul realismului*);
- b) relațiile din lumea înconjurătoare se produc în mod necesar și sunt organizate în termeni de cauză – efect (*principiul determinismului și regularității*);
- c) lumea externă poate fi cunoscută prin observații obiective și pe cale logică (*principiul cognoscibilității și raționalității*)¹⁶.

Sociologia nu-și propune să abordeze întregul mozaic de forme concrete întâlnite în societate, ci numai pe acelea care prezintă calitățile: **constanță, reprezentativitate statistică și actualitate**. Dacă pornim de la aceste calități, descoperim că obiectul de studiu al sociologiei poate fi detaliat în câteva mari aspecte:

- a) acțiuni sociale (munca, educația, propaganda politică etc.);
- b) instituții sociale (școala, familia, biserica, partide politice etc.);
- c) grupurile sociale (de la microgrupuri și până la cele cu dimensiunile cel mai mari: clasele sociale, populația unei țări privită în ansamblul ei etc.);
- d) fenomene sociale diverse (mobilitatea socială, delincvența, sinuciderea etc.).

(Însărcinare didactică: În baza informației supra, elaborați definiția proprie a sociologiei)

Misiunea sociologului este de a cerceta orice subsistem al socialului (economia, politica, justiția, educația etc.) din punctul de vedere al genezei, al alcătuirii și funcționării, al raporturilor cu celelalte subsisteme, al tendințelor evolutive etc.. Sociologul trebuie să

¹³ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p. 24.

¹⁴ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p. 22.

¹⁵ IBIDEM, p.22,23.

¹⁶ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p. p. 25.

stabilească un diagnostic științific (să expertizeze) al componentelor socialului și să elaboreze pronosticuri vizând evoluția proceselor sociale ¹⁷.

Orice știință se distinge nu numai prin obiect sau domeniu de studiu, ci și printr-un sistem coerent de concepte, de legi și de metode proprii de cercetare.

Referințele și implicațiile cunoașterii sociologice sunt duble. Pe de o parte, sociologia prezintă moduri de construcție individuală a vieții, dar, pe de altă parte, demonstrează că aceste moduri individuale de viață depind de configurațiile istorice deja consacrate și de multiple contexte și forțe sociale noi, care sunt deja constituite sau doar emergente¹⁸. Realitatea socială este în continuă schimbare, iar sociologia nu poate să fie în decalaj față de realitatea pe care este așteptată să o reflecte teoretic.

Să ne referim în mod concis asupra **domeniilor cunoașterii sociologice**, unor concepte ale sociologiei, pentru ca mai apoi, pe parcurs să le discifram prin prisma logicii interioare a structurii unității de curs „Sociologia juridică”.

Problematica fundamentală în domeniul sociologiei este prezentată de multe ori prin referință la planurile principale ale analizei domeniilor sau componentelor vieții sociale. După **Alex Inkeles**, părțile principale în prezentarea sociologiei sunt următoarele:

1. Cultura și societatea umană, în perspectivă sociologică; metodă științifică în științele sociale;

2. Unitățile primare (fundamentale) ale vieții sociale: acte sociale și relații sociale; personalitatea individului; grupuri (inclusiv etnice și cele de clasă); comunități – urbane și rurale; asociații și organizații; populații; societate.

3. Instituții sociale fundamentale: familia și rudenția; instituții economice, politice; instituții legislative, religioase; instituții educaționale, științifice, reacționale etc.

4. Procese sociale fundamentale: diferențiere socială și stratificare; cooperare, asimilare, acomodare, îndoctrinare socială..., evaluare socială – studiul valorilor, controlul social și devianță socială, integrare socială ,schimbare socială¹⁹.

În Dictionnaire critique de la sociologie **R.Boudon și Fr.Bourricaud** grupează problemele sociologiei în opt capitole mari după cum urmează:

1. Mari clase de fenomene sociale (conflict, ideologie, religie);

2. Tipuri și aspecte fundamentale ale organizării sociale (birocrație, capitalism, partid);

3. Concepte majore proprii sociologiei (anomie, charismă);

¹⁷ ПОПОВ, Е.А. Социология права в системе наук об обществе и праве//Социс,№3,2012, p.31.

¹⁸ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p. 23.

¹⁹ CONSTANTUNESCU, Virgil, STOLERU, Paula, GRIGORESCU, Pompiliu. Sociologie. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 11.

4. *Concepte de folosință curentă în sociologie și comune mai multor discipline* (structură, sistem);

5. *Paradigme și teorii cu pretenții generalizatoare* (culturalism, funcționalism, structuralism);

6. *Probleme teoretice majore* (control social, putere);

7. *Probleme epistemologice majore* (obiectivitate, pozitivism, teorie);

8. *Articole privitoare la principalii fondatori ai sociologiei* (aportul lor teoretic, metodologic și aprecierea relevanței lor actuale)²⁰.

Problematica sociologiei ar mai putea fi urmărită și după alte criterii cum ar fi: opțiunile marilor personalități ale sociologiei, preferințele școlilor sau curentelor sociologice, preponderența problemelor în funcție de perioadele de evoluție acestei științe etc.²¹.

Cel mai adesea sociologia se interesează de explicarea organizării și funcționării unor sisteme sociale cuprinzătoare, fie că e vorba de organizații, cum ar fi o corporație, o firmă sau o întreprindere, o școală, o universitate sau un post de radio sau o entitate mass-media, fie că avem în vedere o comunitate, o regiune, un stat național sau chiar sistemul mondial²².

În consecință, sociologia:

a) studiază comportamente sau acțiuni individuale, dar și mai ales comportamente ale sistemelor sociale;

b) identifică și explică rațiunile sau motivele opțiunilor și orientărilor individuale și cauzele care determină anumite configurații ale sistemelor sociale. Rezultă două niveluri corelate ale teoriei sociologice. **Nivelul microsocial** vizează acțiunile sau comportamentele individuale, adică analiza motivelor și a semnificațiilor investite de indivizi în acțiunile sau opțiunile promovate pe scena socială, a distribuției sociale a acestor acțiuni și a regulilor sau a instituțiilor aplicate pentru inițierea acțiunilor, pentru interpretarea lor și stabilirea relațiilor interindividuale. **Nivelul macrosocial** se referă la agregări ale acțiunilor individuale în sisteme sociale mai cuprinzătoare și la analize ale acestor sisteme qua sisteme – de la grupuri la comunități, state naționale sau societăți²³.

După cum observăm, există anumite diferențe pe marginea problemei de care ne ocupăm. La momentul actual, sociologia îmbrățișează o serie de concepții diferite atât cu privire la ceea ce ar trebui să cuprindă o știință socială, cât și la a preciza care ar putea fi obiectul propriu-zis al sociologiei în particular. **Există trei concepții generale privind obiectul**

²⁰ APUD: IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie, Vol I, p. 33,34.

²¹ IBIDEM, p. 34.

²² VLĂSCÉANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p. 24.

²³ VLĂSCÉANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p. 24.

interesului sociologic – deși acestea nu se exclud reciproc²⁴. Despre toate trei se poate spune că definesc studiul societății însă ce anume se înțelege prin societate diferă întrucâtva în fiecare caz.

Prima afirmă că obiectul propriu-zis al sociologiei este **structura socială**, în sensul modelelor de relații având existență independentă, mai precis și dincolo de indivizii sau grupurile care ocupă în fiecare moment poziții în aceste structuri de exemplu, pozițiile familiei nucleare (mamă, tată, copii) pot rămâne aceleași de la o generație la alta și de la un loc la altul, în mod independent de anumiți indivizi care ocupă sau nu pozițiile respective. Există două versiuni importante ale acestei abordări: marxismul, care conceptualizează structurile „modurilor de producție și funcționalismul structural parsonsian, care identifică sistem, subsisteme și structuri de rol.

O a doua perspectivă consideră că obiectul propriu-zis al sociologiei constă în ceea ce am putea numi, o dată cu Durkhem „**reprezentări colective**: sensuri și căi de organizare cognitivă a lumii ce supravețesc peste și dincolo de indivizii care se socializează prin intermediul lor. Limba însăși este cazul paradigmatic: există înainte de nașterea noastră, continuă după moartea noastră și, ca indivizi, putem să o modificăm puțin sau deloc. O mare parte din opera structuralistă modernă și din cea postmodernistă (în special analiza discursului) poate fi privită ca aparținând acestei tradiții.

În sfârșit, **mai există aceia**, pentru care obiectul propriu-zis al atenției sociologice este **acțiunea socială** cu sens, în modul propus de **Max Weber**. Presupunerea implicită sau explicită care stă la baza acestei abordări este aceea că nu există nimic în spatele cuvântului „societate”, ci doar indivizi și grupuri care intră în relații sociale unii cu alții. Există căi foarte diferite de a studia această interacțiune, dintre care pot fi numite: preocupările lui Weber legate de acțiunea rațională și de relațiile dintre credințe și acțiuni, interesul interacționalismului simbolic privind producerea, menținerea și transformarea sensurilor în interacțiunea față în față, precum și studiile etnometodologice despre construcția realității sociale prin intermediul practicilor lingvistice.

Un moment de reflecție va confirma că, laolaltă, acești trei candidați posibili la studiul sociologiei apropape că epuizează seria elementelor posibil de întâlnit în cursul relațiilor sociale²⁵.

Din cele prezentate mai sus putem conchide că *prima condiție* de validare a sociologiei *este satisfăcută*: cât timp va exista societatea va exista și obiectul de studiu pentru sociologie.

²⁴ OXFORD. Dicționar de sociologie. Editat de Gordon Marshall, București, Univers enciclopedic, p.564

²⁵ IBIDEM.

Societatea ca domeniu principal al analizei sociologice

După cum am menționat, sociologia s-a consacrat ca știință odată cu modernitatea și, evident, analizele sale au fost mai ales cele ale societăților moderne, dar au variat în conținut și în abordare în funcție de contextele sociale ale vremii.

În funcție de contextualizarea istorică și cu referire la societate, ca domeniu principal al studiului sociologic, **distingem trei moduri succesive de concepere sociologică a societății**²⁶.

a) Societatea universală.

O perioadă lungă de timp, sociologia clasică a identificat societatea cu tipul european de societate industrială și a lăsat în sfera cercetării antropologice studiul societăților non-europene. Accentele antropologilor erau puse pe diferențele culturale dintre comunități și numai rareori erau identificate și elemente comune ori de similaritate²⁷.

Sociologia clasică din a doua jumătate a sec. al XIX-lea și înc. sec. al XX-lea considera societatea ca și natura din științele naturii: exterioară indivizilor umani, construită dintr-un set uniform și coerent de fenomene, relații, fapte, lucruri sau procese sociale corelate, exterioare, obiective și independente de individ. Până în perioada de după primul război mondial, se avea în vedere societatea „universală”, care nu era alta decât societatea vest-europeană, și se insista asupra opoziției dintre societatea tradițională (feudală) și cea modernă (industrială, capitalistă, democratică).

Principalele caracteristici ale conceptului clasic de societate erau următoarele:

a) *Universalism*: societatea umană era considerată *unică* indiferent de spațiul geografic de localizare și de caracteristicile socio-demografice ale populației, problema sociologică de interes major ar constata mai ales în identificarea componentelor și caracteristicilor *universale* ale acestei societăți unice, iar sociologii clasici –Spencer, Marx, Durkheim, Weber sau Pareto – au propus moduri proprii de „societate universală”;

b) *Holism*: societatea era considerată un tot organic, o totalitate cu componente interdependente, asemenea organelor specializate funcțional dintr-un organism biologic (în special în concepția sociologică a lui Herbert Spencer, dar și în cea a lui Marx sau Durkheim);

c) *Realism*: în raport cu individualitățile, societatea este singura realitate efectivă și constrângătoare, dispunând de mecanisme de control social și de supunere sau integrare a fiecărui individ într-o diviziune prestabilită a muncii sociale;

²⁶ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.27.

²⁷ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.27.

d) *Istorism evoluționist*: societatea era asociată cu „istorii” discursive alternative, istorii care comunicau prea puțin între ele și care erau orientate evoluționist, teleologic, legic, către ținte proiectate într-un viitor al promisiunilor;

e) *Determinism*: fie există interdependențe organice între componentele societății (determinism organicist la H. Spencer), fie poate fi specificat un factor determinant unic în funcție de care erau structurate celelalte componente ale societății (determinism factorial: la Marx – factorul determinant era baza economică, la Weber sau Durkheim – cultura);

f) *Esențialism*: sociologia opera cu concepte sociale generice care eludau specificități istorice și contextuale ale societăților; reprezentativ în acest sens era conceptul de „om” ca ființă generică, universală, naturală, rațională, fără distincții geografice, istorice sau simplu demografice (prin „om” înțelegând implicit doar bărbatul)²⁸

b) Societatea națională

După începutul și până aproape la sfârșitul secolului XX, societatea este identificată cu societățile naționale. Societatea este definită prin stat și națiune. În consecință, s-a ajuns la aceea stare în care se considera că ar exista tot atâtea societăți câte state naționale există. Astfel, în sociologia românească, **Dimitrie Gusti** dezvoltă, înainte de cel de-al doilea război mondial, o „sociologie a națiunii” menită să releve specificul societății naționale și să contribuie prin aceasta la modernizarea statului român.

Universalismul clasic este înlocuit, în această perioadă de dezvoltarea a sociologiei, de *naționalismul sociologic*; cercetarea sociologică ia ca referință principiul naționalismului metodologic, care nu lasă loc decât comparațiilor între statele naționale, dar și analizei cooperărilor sau tensiunilor internaționale.

Principalele caracteristici ale acestei sociologii a societății naționale sunt următoarele:

1. *Teritorialism național al societăților*: granițele cercetării sociologice sunt stabilite de granițele statului național, teritoriul de delimitare a unei societăți este teritoriul național;

2. *Multiplicare a sociologilor*: societatea este identificată cu societatea națională, delimitată de statul național și de națiune, astfel că rezultă societăți naționale multiple asociate cu sociologii naționale;

3. *Omogenitate culturală sau multiculturalism*: societatea statului național este considerată fie că relativ omogenă din punct de vedere cultural și accentul este pus pe integralism și specific național ireductibil, fie că incluzând o pluralitate sau o diversitate

²⁸ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.27 .

culturală în care diferențele etnic-culturale rezistă oricărei comparații, întrucât sunt incomensurabile, și trebuie caută și dezvoltată coexistența multiculturală;

4. *Pluralism, particularism și internaționalism*: conceptul de societate, în sensul universal clasic, este abandonat, întrucât există doar o pluralitate de societăți particulare; societățile naționale pot intra în relații internaționale unele cu altele, sociologia analizând și relațiile naționale în care este implicată fiecare societate ca un actor distinct;

5. *Falsitate a inferențelor universale*: studiul sociologic al societăților singulare facilitează comparabilitatea acestora și formularea de inferențe despre o eventuală „societate universală”; numai că analiza particularistă a fiecărei societăți naționale prezintă particularul ca universal sau rezultatele comparării ca diferențe sau comunalități universale; consecința este că aceste inferențe cu pretenție universală sunt pe cât de empirist-inductive, pe atât de incomplete, generând un fel de falsitate universală.

c) Societatea globală și cosmopolită

Al treilea mod de concepere a societății în sociologie începe să se dezvolte odată cu accentuarea proceselor de globalizare către sfârșitul secolului XX și în prezent. **Odată cu accentuarea proceselor de globalizare** către sf. sec. XX, ceea ce presupune multiplicarea relațiilor de interdependență economică, politică sau culturală dintre societățile naționale sau dintre componente ale acestora, astfel că „popoarele lumii sunt încorporate într-o singură societate, societatea globală”²⁹, unitățile clasice de cercetare ale sociologiei încep să devină pe cât de neclare pe atât, uneori arbitrare. Discuțiile dintre național și internațional, local și global, intern și extern și-au pierdut multe din fundamentele care le-au consacrat: influențe și valori ale globalizării se concretizează în cristalizări locale, numeroase relații internaționale sunt induse și mai ales transformate în presiuni ale globalizării, distincția dintre intern (național) și extern (global sau internațional) devine neclară. Drept urmare, *societatea națională devine un „container” prea închis și limitativ atunci când nu este considerată în contexte mai cuprinzătoare de tip global*³⁰. Consecința acestei dezvoltări este dublă:

a. *unitățile de analiză ale sociologiei se multiplică, dar într-un cadru global;*

b. *sociologia are nevoie de o nouă metodologie a construcției teoretice, care este diferită de cea bazată pe principiul naționalismului metodologic clasic.*

U. Beck consideră că noua concepție sociologică de dezvoltat în prezent este concepția cosmopolită, acesteia corespunzându-i și un nou principiu al analizei sociologice – **principiul cosmopolitismului metodologic**: „Concepția cosmopolită înțelege schimbarea din gramatica socială și politică și prin urmare, pentru a da un exemplu, înțelege procesul de integrare prin

²⁹ VLĂSCLEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.29.

³⁰ IBIDEM, p. 30.

globalitatea reflexivă. Adversitatea de tipul „sau înăuntru sau în afară”, care stă la baza distincției dintre național și internațional, este depășită de conjunctivul „și înăuntru și în afară”. Concepția cosmopolită identifică realități spațiale, temporale și practice multiple de tipul „și...și”, față de care perspectiva națională rămâne opacă”³¹. Rezultă amestecuri care depășesc sau anulează vechi polarități culturale sau naționale, care aduc împreună diferențe și asemănări universale și particulare, manifestări globale și locale. Identitățile personale și conștiințele structurării acestora ies din spațiile înguste ale unor comunități autarhice, fie ele și naționale, întrucât informația și formarea, trăirea și aplicarea sunt permanente și sub influența circuitelor globale. Migrația de muncă sau cea turistică amestecă comunități și stiluri de viață, culturi și cunoașteri; schimburile economice, crizele sau migrațiile de capital nu cunosc granițe etc.

În virtutea transformărilor sociale recente, unitățile de analiză ale sociologiei nu numai că se diversifică, dar nu pot fi utilizate decât ca întrepătrunse, iar ideea de complementaritate a perspectivelor de analiză sociologică ajunge să ocupe o poziție centrală:

a. Globalism și multiplicare a unităților de analiză: societatea nu mai poate fi identificată pur și simplu cu națiunea sau cu statul național atunci când avem în vedere efectele globalizării. Postularea opoziției latente sau chiar active dintre societatea globală și cea națională, în vederea centrării exclusive a analizei sociologice pe societatea statului național, trebuie înlocuită cu cea abordare în care orice societate națională nu poate fi analizată decât din perspectivă globală și orice fenomen sau manifestare a globalizării nu se poate realiza altcumva decât național sau local. Perspectiva este globală în măsura în care analiza este locală și orice analiză locală are o dimensiune globală.

b. Complementaritatea perspectivelor analizei sociologice: în prezent, avem de-a face atât cu o multiplicare a unităților analizei sociologice, cât și cu o unitate a diversității abordărilor pe axele local / global, transnațional, național / global. Această unitate a diversității abordărilor este dirijată de principiul metodologic al complementarității perspectivelor analizei sociologice. Aceasta cu atât mai mult, cu cât dinamica socială contemporană ia forma fluxurilor și rețelelor;

c. Fluxuri și rețele: persoanele și comunitățile locale sau naționale sunt implicate în fluxuri și rețele multiple, de informații și cunoaștere, de schimburi materiale și simbolice; acestea dispun de o bază instrumentală sau tehnologică specifică, de semne și simboluri distincte și de organizații particulare; între „sine” și rețea, între local și cosmopolit sau între comunitățile

³¹ APUD: . VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.30.

localizate geografic și lumile rețelelor virtuale ce se vor „comunitare” apar tensiuni și mobilități, contradicții și armonizări;

d. viitorul în prezent: pentru a evita limitarea la simple coordonate spațiale în specificarea unităților analizei sociologice, timpul social, dilatat cum este și cum devine tot mai mult, trebuie readus în analiză; continuitatea evoluționistă și lineară clasică este însă înlocuită de cerința modelării prezentului către viitor. Prospectarea posibilităților se face atât cu scopul conștientizării pericolelor sau riscurilor din prezent, care potențial s-ar agrava în viitor, cât și pentru a identifica acele consecințe neintenționate generate de o raționalizare tehnică tot mai accentuată;

e. constructivism individual și sociologic: dincolo de distincțiile în timp și spațiu social, perspectiva actorilor sociali devine tot mai importantă în prezent. Construcția identităților în condiții de multiplicare a perspectivelor locale, naționale, regionale sau transnaționale solicită aplicarea perspectivei constructiviste a actorului individual și confruntarea acesteia cu cea a analistului social.

f. principiul cosmopolitismului metodologic: cosmopolitizării lumii sociale îi corespunde principiul cosmopolitizării cercetării sociologice. Relațiile de tip internațional sunt de înlocuit cu relațiile de tipul național-global sau global-național, astfel că tot ceea ce ni se prezintă ca aparținând societății globale include proiectele naționale și le extinde până la atingerea adevăratei lor măsuri³².

g) cele trei moduri de concepere sociologică a societății s-au succedat istoric, dar nu în absența unor transferuri de cunoaștere și de abordări metodologice de la o perioadă la alta. Astfel, universalismul abstract al societății și al cunoașterii sociologice din fazele clasice ale sociologiei a fost și încă este în curs de transformare într-un universalism relevat de fluxurile și rețelele cosmopolite din epoca actuală sau în valurile globalizării realizate local. La fel se întâmplă și cu transformarea sociologiilor focalizate pe analizele naționalismului sau ale dezvoltării statului și societății naționale actuale, care nu mai pot fi naționale sau locale decât în măsura în care sunt globale.

Astăzi, când transformările sociale sunt fără precedent, sociologia se confruntă cu o nevoie acută de înnoire a conceptelor și a teoriilor sale pentru a sprijini, pentru a anticipa nevoile de reflexivitate individuală și societală, de construcție a identităților personale și de dezvoltare a societăților³³. O nouă cunoaștere sociologică a noului tip de societate trebuie să se dezvolte și să-și afirme relevanța. Așa cum sociologia clasică a oferit explicații pentru modul de configurare a

³², VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.), p. 31,32.

³³ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.32.

unei societăți universale abstracte în condiții de despărțire a societății moderne de cea tradițională și așa cum societățile naționale și-au asociat sociologii naționale fragmentate, tot astfel sociologia contemporană trebuie să se înnoiască, să devină *o nouă sociologie*, a timpului nostru actual, pentru a analiza *societatea globală prin configurațiile locale ce-i sunt specifice*. Această nouă sociologie este o sociologie reflexivă.

Relevanța cunoașterii sociologice: sociologia reflexivă

Pentru analiza relevanței cunoașterii sociologice sunt importante două distincții analitice³⁴. Prima se referă la distincția dintre *mediul social natural* al societăților tradiționale, în care relațiile sociale erau structurate și gravitau în jurul unor entități naturale de tipul familiei, rudeniei sau vecinătății, și *mediul social construit* al societăților moderne, în care producția economică, transmiterea și reproducția culturală, majoritatea tot mai detaliată despre funcționarea mediului social construita activităților și relațiilor umane se desfășoară în organizații. Mediul social construit la înlocuit treptat pe cel natural. Odată cu această schimbare fundamentală în organizarea structurii sociale a societăților, oamenii și societățile au nevoie de o cunoaștere tot mai detaliată despre funcționarea mediului social construit. Sociologia, de rând cu alte științe sociale, are menirea de a oferi o astfel de cunoaștere pentru construcția continuă și gestionarea vieții personale și a mediului social construit.

A doua distincție analitică este derivată din precedenta și trebuie făcută între cunoașterea care constituie structura de idei a sociologiei și activitățile efective de organizare a lumii sociale și a vieții personale. Din acest unghi de vedere, obiectul analizei sociologice este atât lumea socială construită, cât și cunoașterea sociologică relevantă pentru acea lume socială în continuă construcție. În organizarea socială naturală, cunoașterea sociologică este cvaziirelevantă, întrucât în construcția ei este suficient să te bazezi pe experiența proprie de viață și, cât se poate, pe cea a înaintașilor. În ordinea socială construită, cunoașterea sociologică asigură baza gestionării și a construcției individuale și sociale continue. În acest sens, *sociologia actuală este sau trebuie să fie reflexivă, adică include nu numai analize ale propriului obiect de studiu, ci și ale modului în care cunoașterea pe care o produce contribuie la construcția obiectului investigat. Sociologia este o știință reflexivă: produce cunoștințe despre societatea studiată și concomitent se analizează pe sine în procesul de producere și de aplicare a acestei cunoașteri*³⁵.

Cunoașterea sociologică apare într-o dublă ipostază constructivă. Pe de o parte, vizează construcția instrumentală a raționalității sociale, adică se preocupă de identificarea

³⁴ VLĂSCÉANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.35.

³⁵ VLĂSCÉANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.36

mijloacelor de realizare. Pe de altă parte, vizează construcția valorică a raționalității sociale, adică se preocupă în mod critic de scopurile și valorile construcției.

Reflexivitatea sociologiei clasice

Au. Comte avea convingerea că *descoperirea legii de dezvoltare a spiritului omenesc, stabilirea unei ierarhii a științelor și construirea sociologiei* sunt cele 3 mijloace cu ajutorul cărora poate fi înlăturată starea anarhică a intelectului și a contribui la o nouă organizare socială conform tendințelor oamenilor. Atunci când Comte a lansat termenul de sociologie, intenția sa a fost și aceea de a influența devenirea societății către „religia universală” a unui „umanism științific” pe baza cunoașterii sociologice pozitive.

Totuși, cunoașterea științifică la care se referea Comte era doar potențială, de fapt inexistentă.

Nici sociologii clasici – Marx, Weber sau Durkheim – nu au făcut pași mai departe, chair au părăsit aproape complet propunerea lui Comte. Astfel, Marx, în „teoria sa revoluționară”, s-a referit la formarea conștiinței de clasă a proletariatului. Prin aceasta considera Marx, s-ar fi realizat transformarea proletariatului dintr-o clasă *în sine*, care încă nu dispunea de conștiința rolului său istoric de „gropar al capitalismului”, într-o clasă *pentru sine*, care ar fi avut conștiința inițierii revoluției antiburgheze pe baza însușirii concepției materialist istorice marxiste. **Totuși, Marx s-a limitat doar la formularea acestei idei, fără a o fundamenta, adică fără a demonstra modul în care cunoașterea sistematică poate fi implicată în realizarea transformării la care se referea**³⁶. În plus, ideile teoretice și ideologice sunt pentru K. Marx produse derivate ale structurii sau bazei economice, iar modul în care cunoașterea ar fi contribuit la cristalizarea și dezvoltarea conștiinței de clasă ar fi fost superfluu. Obiectul de analiză a științei sociale este reprezentat de „modul de producție a vieții materiale”, așa cum aceasta „determină ...procesul vieții sociale”. „Conștiința socială” trebuie explicată prin „contradicțiile vieții materiale”, iar „formele juridice, politice, religioase, artistice sau filosofice ajută oamenii să devină conștienți de aceste „contradicții”, iar rezolvarea acestor contradicții nu se produce altfel decât în lupta revoluționară de răsturnare a vechii ordini sociale. Schimbarea socială este legică, se produce cu necesitate prin intermediul revoluției sociale.

Sociologia clasică a fost explicativă, dar fără a fi reflexivă. S-a limitat doar la formularea de referiri, la importanța tacită a cunoașterii sociologice.

Relevanța cunoașterii psihologice contemporane În opinia sociologului american **Burawoy**, sociologia contemporană s-a închis prea mult în lumea academică a

³⁶ VLĂSCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.38.

cercetării. În realitate există necesitatea dezvoltării „sociologiei publice”, adică a acelei cunoașteri sociologice care este prezentă și activată în dialogul cu diverse publicuri.

Pornind de la distincția kantiană, preluată în sociologie de Weber, dintre mijloace și scopuri, Burawoy distinge între cunoașterea sociologică instrumentală și cea valorică și între receptarea cunoașterii sociologice de către audiența academică și de către cea non-academică. Apoi procedează la intersectarea celor două tipuri de cunoaștere sociologică și a celor două tipuri dominante de audiență pe care acestea sunt focalizate. Pe baza acestei intersectări ajunge la concluzia existenței a patru „tipuri de sociologii” în cadrul „diviziunii muncii sociologice”: sociologia profesională, sociologia critică, sociologia publică și sociologia orientată aplicativ spre sprijinirea diferitor cerințe ale pieței sau ale politicilor publice³⁷.

Tabelul 1. Diviziunea muncii sociologice³⁸

	Audiența academică	Audiența extraacademică
Cunoașterea instrumentală	Sociologie profesională	Sociologia politicilor publice
Cunoașterea reflexivă	Sociologia critică	Sociologia publică

Cele patru „sociologii” nu sunt neapărat separate, ci pot fi puse în corespondență una cu alta. Cea profesională își poate dezvolta propria dimensiune critică prin chestionarea valorilor pe care le promovează sau prin analiza comparativă a standardelor proprii de științificitate cu cele ale altor științe sociale. Tot sociologia profesională poate fi analizată cu privire la gradul de deschidere către problememele societății sau ale structurii sociale pe care o ia ca obiect de analiză. Orientarea către problemele pieței sau ale politicilor publice poate fi una sincronă și extrinsă sau, dimpotrivă, sociologia profesională se poate închide în propriul câmp disciplinar pentru a se autoreproduce.

Mai e un aspect important al funcționării sociologiei profesionale și acesta ține de deschiderea sa față de publicul structurii sociale analizate. În această privință Burawoy consideră că menirea sociologiei contemporane este de a se deschide către dialogul cu publicuri din cele mai variate, de la cel al consumatorilor de programe media, la cel al consumatorilor de pe piața economică sau de la cel al organizării structurii sociale la cel al lumii politice.

Sociologia profesională este în mare parte academică într-un dublu sens: este concentrată în universități și institute de cercetare și are drept obiectiv să instituie, să mențină și să dezvolte standardele epistemologice ale cunoașterii științifice în sociologie. Sociologia profesională promovează structura teoretică și tehnicile metodologice reprezentative odată cu

³⁷ VLĂSCÉANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.42.

³⁸ IBIDEM.

profesionalizarea sociologilor. După cum afirmă Lazăr Vlăsceanu³⁹ **valoarea de întrebuințare – instrumentală – a sociologiei profesionale rezidă în oferirea de referințe teoretice pentru celelalte sociologii și în asigurarea bazelor de reproducere a sociologiei ca disciplină academică.** Atunci când se închide în propriul spațiu academic, sociologia profesională este mai mult o sociologie academică și mai puțin relevantă profesional. În cazul în care se deschide prea mult către profesionalizare răspunde mai ales exigențelor pieței economice și ale structurilor puterii politice, însă riscă să fie mai „puțin academică”.

Sociologia politicilor publice și a pieței are ca scop oferirea de informații și cunoaștere despre acțiuni, programe sau schimbări din domeniile lumii sociale care țin de viața economică, politică, socială sau culturală, fie de strategii de dezvoltare a unor sectoare ale domeniului public promovate de guvern sau de autoritățile publice în general. Această sociologie **are un caracter aplicativ, orientat spre acțiuni sociale.** În sociologia profesională, originea problemelor de rezolvat și soluțiile acestor probleme se află și sunt utilizate în cadrul constitutive al cunoașterii sociologice, fără a se transforma în strategii imediate de acțiune în lumea socială. Spre deosebire de sociologia profesională, în sociologia aplicată atât originea problemelor, cât și consecințele cunoașterii sociologice despre aceste probleme sunt orientate către acțiunea socială și sunt utilizate pentru îmbunătățirea realității sociale. Un proiect de sociologie aplicată debutează cu formularea sau preluarea unei probleme sociale din lumea acțiunii sociale, apoi continuă cu re-construcția acestei probleme în termenii și cu instrumentele oferite de lumea sociologiei profesionale, pentru ca în final să revină reflexiv în lumea socială. În consecință, relevanța teoriei și metodologiei sociale din sociologia profesională pentru sociologia publică este dublă: oferă baza de proiectare a cercetării și asigură temeiuri de înțelegere a problemei investigate din perspectivă mai largă a societății ca întreg. Relația este reversibilă: proiectele de sociologie aplicată îmbogățesc cunoașterea și metodologia sociologică și aruncă lumină asupra modului în care schimbările sectoriale au efecte asupra funcționării de ansamblu a societății⁴⁰.

Sociologia critică pune valorile sociale în centrul analizei relevanței cunoașterii sociologice. Raționalitatea valorică primează asupra raționalității instrumentale. Întrebarea centrală a sociologiei critice este: „ce tip de cunoaștere sociologică, pentru cine?” de exemplu: un sondaj de opinie pentru nevoile de informare ale unui partid politic; o analiză a stării politicilor sociale ca răspuns la o solicitare a guvernului; o cercetare a inegalităților de acces pe piața muncii a tinerilor absolvenți de universitate ca răspuns la solicitarea unei organizații

³⁹ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.42

⁴⁰ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p. 43.

nonprofit. În fiecare din aceste cazuri cunoașterea sociologică vizează o problemă de interes mai larg decât cel al beneficiarului direct.

Sociologia publică preia unele opțiuni ale sociologiei critice și consideră că sociologia profesională trebuie să se deschidă mai ales către audiența extra-academică prin intensificarea dialogului sociologiei cu diverse publicuri.

Pentru Burawoy, sociologia publică este o sociologie critică ieșită din spațiul academic al cercetării, predării și publicării în vederea dezvoltării concomitente, pe baza cunoașterii sociologice, a raționalității instrumentale și a raționalității valorice a lumii sociale⁴¹.

Spre o sociologie reflexivă

Unicitatea sociologiei ar consta în diversitatea abordărilor și a tipurilor de cunoaștere pe care le produce. Modul de raportare la aceste tipuri diferite de cunoaștere se asociază cu diverse sociologii.

Relevanța cunoașterii sociologice contemporane trebuie continuu chestionată întrucât numai astfel poate fi afirmată. Această opțiune presupune identificarea și analiza mecanismelor de implicare reflexivă a cunoașterii sociologice în construcția lumii sociale și afirmarea unei conștiințe critice a acelei comunități sociologice care este eliberată de idoli cognitivi sau antropomorfi⁴².

Sociologia reflexivă se poate afirma prin:

- a) Consolidarea și dezvoltarea profesionalismului analizei și comunicării sociologice;
- b) Îngemănarea cunoașterii despre lumea socială cu modul de implicare a acestei cunoașteri în construcția unor lumi sociale mai bune;
- c) Dezvoltarea transferului cât mai sistematic și critic al acestui tip de cunoaștere sociologică în spațiul public al acțiunilor individuale și sociale

Sociologia și sistemul științelor

Pentru a preciza cât mai exact obiectul și specificul sociologiei este necesar să-l comparăm cu obiectul de studii al altor științe. Prin ce se deosebește sociologia de celelalte științe sociale?

Pentru a răspunde la aceste întrebări e rațional să vedem mai întâi prin ce se deosebesc în general științele una de altele. Să examinăm definiția câtorva științe mai cunoscute. Când spunem că astronomia este știința care se ocupă cu astrele, iar sociologia este știința care se ocupă cu societatea, înțelegem că amândouă sunt științe, dar se deosebesc totuși prin obiectul lor.

⁴¹ VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p. 44.

⁴² VLĂȘCEANU, Lazăr. Sociologia ca știință socială. În: Sociologie /Lazăr Vlăsceanu (coord.). Iași: Polirom, 2011 p.45.

Deci între astronomie și sociologie este *o diferență de obiect*. Deosebirea aceasta apare la multe științe în chipul cel mai clar. Geografia studiază pământul, aritmetica este studiul numerelor. Deosebirile sunt cât se poate de lămurite. Când însă spunem că chimia se ocupă cu fenomenele chimice, iar fizica cu fenomenele fizice, deosebirea nu mai apare atât de precis. Faptul se poate vedea din definiția celor două categorii de fenomene. Se înțelege sub fenomen fizic „schimbări în care materia rămâne ceea ce a fost înainte de fenomen” – sub cel chimic – „schimbări în care materia nu mai rămâne ceea ce a fost înainte de fenomen ”. Cele două feluri de fenomene se petrec în sânul aceleiași realități: materia.

Așadar, cele două științe au același obiect, numai că fiecare izolează anumite schimbări suferite de obiect ca să le studieze cu mai multă ușurință. Deosebirea nu mai provine din obiectul însuși, ci din atitudinea științei față de el. Putem spunem deci că fizica și chimia se deosebesc după atitudinea sau punctul de vedere pe care-l au în tratarea obiectului comun, materia. De aceea și se grupează de regulă la un loc: științe fizico-chimice.

Lucrul acesta se petrece și cu alte științe. De exemplu, deosebirea dintre drept și economie politică nu provine din obiect, ci din punctul de vedere din care izolează anumite fenomene sociale ca să le studieze mai bine.

Prin urmare, o seamă de științe se deosebesc unele de altele prin obiect, altele – prin punctul de vedere pe care îl au în tratarea obiectului comun. De aceea, putem spune că științele se deosebesc unele de altele prin obiectul și prin punctul de vedere pe care îl au în tratarea obiectului.

Sociologia va trebui deci deosebită tot după obiectul ei și după punctul de vedere pe care trebuie să-l aibă în tratarea acestui obiect.

Cercetarea legăturilor sociologiei cu alte științe sociale pune în evidență zonele de interferență cu acestea, zone generatoare de științe de graniță. Sociologia intră în raporturi strânse cu psihologia, istoria, geografia umană, economia, antropologia și etnologia, lingvistica. Interferențele generează psihologia socială, antropologia economică, psihologia istorică, economia socială, istoria socială, urbanismul, ergonomia, demografia, antropologia culturală, psihanaliza, semantica și antropologia socială.

Dacă fiecare știință socială studiază aspecte specifice ale realității sociale ajungând la finalități explicative și interpretative proprii, sociologia tinde spre o regrupare a perspectivelor lor, spre utilizarea finalităților amintite în contextul mai larg al înțelegerii modului de funcționare al ansamblului social. Chiar și atunci când se centrează pe studiul unor zone determinate ale sistemului social, sociologia vizează *aspecte valabile pentru totalitate*, să explice structura și funcționarea ei ca ansamblu în / și prin elementele componente. Cercetarea subsistemelor a generat existența mai multor ramuri ale sociologiei.

După cum am menționat, fiecare știință socială particulară studiază de fapt o singură latură a vieții sociale, latură precis delimitată și izolată. Ele nici nu pot proceda altfel, dacă nu vor să-și depășească preocupările și să se schimbe în altă știință. Se poate însă obiecta: dacă fiecare în parte nesocotește întregul, toate la un loc îl cuprind fără nici o rămășiță. Sociologia nu este altceva decât o sumă a celorlalte științe sociale, o enciclopedie a lor. Ea n-are ce studia pe cont propriu, ci numai să armonizeze rezultatele celorlalte științe. Afirmatia este greșită.

Științele sociale particulare, după cum am văzut, izolează părțile de care se interesează și nu urmăresc decât explicarea strictă a acestora. Încât ce ne dau ele, sunt părți desfăcute una de alta, care nu pot fi refăcute într-un întreg. Chiar dacă adunăm toate părțile acestea la un loc, ele nu ne dau întregul, ci o simplă alăturare de fenomene fără legătura lor reală. Pentru că științele sociale particulare nu se interesează și nu se pot interesa de aceasta. Așa cum s-ar întâmpla dacă am vrea să arătăm în ce constă un organism, când n-am studiat decât diferite organe, fără legătura dintre ele și funcțiile lor generale. Sau când am vrea să arătăm în ce constă o casă, descriind numai camerele pe dinăuntru, podul și pivnița separat, fără să fi urmărit și felul cum se așează acestea la un loc, prin ce mijloace și în ce ordine se leagă una de alta, cum se îmbină și să formeze într-adevăr o casă și nu numai o cameră, un pod sau o pivniță. **În studiul societății tocmai acesta e rostul sociologiei, să studieze îmbinarea diferitelor activități, legătura reală dintre ele, manifestările lor comune și grupările de oameni care le dau naștere, fenomene care scapă celorlalte științe.** Firește că ea ocupându-se ca totalitate, studiază și părțile, dar nu în ele înseși, ci în modul lor de îmbinare și manifestare comună, încât nu repetă și nu încalcă domeniul celorlalte științe.

Sociologia poate fi deosebită de celelalte științe sociale după punctul de vedere pe care îl are în tratarea socialului. Particularitățile punctului de vedere al sociologiei în abordarea socialului au fost concretizate de către sociologul român M.Constantinescu în felul următor:

- a) modul de abordare;
- b) sistemul tematic și de referință;
- c) aspectul structural;
- c) țelul, obiectivul cercetării⁴³.

Societatea umană este examinată din unghiuri de vedere diferite de către științele sociale. Sistemul de referințe, parametrii specifici ai fiecărei științe sunt diferiți în raport cu unghiurile de vedere, cu specificul acestor științe.

⁴³ CONSTANTINESCU, Miron. Introducere în sociologie. Note de curs, București, 1974, p.3.

Fiecare dintre științele sociale, - în funcție de modul de abordare, de sistemul de referințe și de țelul urmărit - este alcătuită într-un mod specific, având un aspect structural deosebit. Să urmărim la concret acest specific, precizând caracteristicile sociologiei.

Unele dintre științele sociale se deosebesc foarte ușor de sociologie, întrucât nu studiază societatea ca atare și nici vreo formă oarecare de „socialitate” (comunități, grupări, asociații, uniuni etc.), ci numai activității sau produse sociale particulare, de unde și numele lor de științe sociale particulare. Așa sunt științele demografice, economice, politice, juridice etc. Economia politică, de exemplu, nu studiază societatea, ci numai activitățile economice ale acesteia, fapt valabil și pentru științele demografice (care studiază numai populația), științele politice (numai viața și instituțiile politice), cele juridice (numai instituțiile juridice) etc..

Nu ridică probleme speciale decât acele științe, care manifestă tendința de a se ocupa de întreaga societate. Așa sunt științele istorice (mai ales istoria universală, istoria socială și istoria civilizației) sau cele antropologice (în special antropologia socială), iar dintre disciplinele filosofice - filosofia socială și filosofia istoriei . Să ne referim, câtuși de puțin la această problemă.

Sociologia și istoria

Raporturile sociologiei cu această știință sunt însemnate:

Istoria aduce material faptic indispensabil sociologiei ușurând desfășurarea analizelor sociologice și permițând evidențierea unor tendințe, direcții, ritmuri de dezvoltare a societăților contemporane prin raportarea la etapele anterioare ale evoluției acestora. Istoria îl ajută în acest mod pe sociolog să înțeleagă nu numai originea, ci și dinamica problemelor sociale pe care le studiază. Aceste două științe se află în raporturi de reciprocitate: sociologul își justifică aserțiunile folosind adesea argumente, metode și concepte oferite de istorie, iar istoricul emite ”generalizări analitice” pentru domeniul său ori își stabilește inventarul de probleme orientându-se după modelul oferit de sociologie. Spre exemplu, istoricul aplică metoda sociologică a studiului de caz, dar și documentarea, comparația, observația etc.⁴⁴.

În același timp, specialiștii au depus eforturi pentru a evidenția specificul celor două științe.

S-a susținut că *istoria se ocupă de individual*, de fenomenele concrete, pe când *sociologia se ocupă exclusiv de general*, de trăsăturile comune ale diferitelor fenomene societale. Prima s-ar interesa exclusiv de aspectele unice, nerepetabile, ale fenomenelor și de modul în care se leagă unele de altele, în serii cauzale ireversibile, pe când a doua ar fi o știință a constantelor , a repetărilor și a generalului, cu tendința continuă spre stabilirea de legi mai mult sau mai puțin universale contrare din real aspectele constante și repetabil ceea ce la determinat pe J.Piaget să o

⁴⁴ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Op. cit., p.62.

denumescă „știință de legi”⁴⁵. După un exemplu des invocat: în studiul unei universități concrete, să zicem cea din Bălți, sociologia pune accentul pe universitate, pe ceea ce are ea comun cu alte universități din alte locuri și alte vremuri, pe când istoria – pe ceea ce prezintă aceeași instituție unic, individual, și particular. Deosebirea aceasta nu este lipsită de orice teme, totuși ea nu constituie o frontieră riguroasă între cele două științe: istoria se dezvoltă tot mai mult în sensul unor generalizări asupra fenomenelor istorice – iar sociologia din zilele noastre dezvoltă cercetări tot mai ample cu privire la fenomenele sociale concrete (etnosociologia, sociologia empirică etc.).

Tot ceea ce se poate afirma este că tendința predominantă a istoriei este spre individual, spre particularizare, pe când sociologia năzuiește spre universal, spre generalizare (ea este o știință nomotetică).

S-a mai făcut și afirmația că *istoria s-ar dedica exclusiv trecutului, pe când sociologia ar fi știința realităților sociale prezente*. În realitate, atât pe plan național, cât și internațional, există o istorie a evenimentelor prezente.

În nici un caz sociologia nu se mărginește și nu se poate mărgini la cercetarea prezentului, dimpotrivă, ea dezvoltă, chiar o ramură sau un curent de esență istorică: sociologia istorică. O sociologie limitată la prezent ar trebui să renunțe la unele din sarcinile sau obiectivele ei cele mai însemnate, cum sunt cele genetice (de sociologie genetică), ca și cele privitoare la dezvoltarea sau evoluție (de dinamică socială, cinematica socială, fazeologie etc.).

Și istoria și sociologia se ocupă de devenirea, de dezvoltarea societății. Deci aceasta este o trăsătură comună și tocmai prin aceasta sunt amândouă științe sociale. Dar în modul de cercetare, *în modul de examinare, în modul de studiere* a acestei deveniri istorice, sunt pe lângă unele asemănări, o seamă de diferențe specifice.

Istoria examinează dezvoltarea realității sociale în toată imensa sa diversitate, cu toate meandrele, zigzagurile, cu toate particularitățile, adică examinează fenomenele și faptele sociale atât sub aspectul lor singular, particular, cât și sub aspectul lor universal și general. De aceea spunem că istoria se ridică de la fapte și evenimente la descoperirea, la cercetarea și formularea legilor. Istoria se concentrează îndeosebi asupra acestei îmbinări dintre particular și general, dintre aspectele necesare și cele întâmplătoare ale vieții sociale, străduindu-se să precizeze tocmai aceste caracteristici care particularizează procesul istoric, care îl dezvoltă în specificul său de moment, de etapă și de loc. Fără a subestima importanța generalizării, tinzând spre o astfel de generalizare, în mod preponderent însă, istoria se concentrează asupra acestor aspecte specifice.

⁴⁵ IBIDEM, p. 63.

Mai marcată, mai accentuată apare deosebirea dintre istorie și sociologie în domeniul *metodelor de cercetare* și expunere. Sociologia întrebuintează în cercetările sale o gamă însemnată și în continuă creștere de metode, procedee și tehnici create de dînsa.

Linia de demarcație între sociologie și istorie apare cu toată claritatea în momentul când examinăm această problemă din punctul de vedere al caracterului fiecărei științe și al țelului pe care îl servește. *Istoria nu este o știință aplicativă, în timp ce sociologia este o știință aplicativă.* Cercetările istorice permit să se tragă anumite concluzii și învățăminte, dar acestea au un caracter general, se referă la trecerile de la o orînduire la alta, de la o etapă istorică la alta; cercetările sociologice duc la stabilirea unei *diagnoze* asupra situației studiate și, mai mult, la elaborarea unei *prognoze*.

Există desigur și o prognoză istorică, dar aceasta se referă la perspectivele ample și de durată ale evoluției unei țări, unei societăți. Prognoza sociologică întemeindu-se pe prognoza istorică are caracter de proiect. *Istoria are în principal o funcție teoretică, pe când sociologia are, preponderent o funcție practică:* științele istorice nu sunt aplicative decât într-un sens foarte larg. Specialiștii din domeniul istoriei sunt orientați asupra problemelor specifice pe perioade și națiuni, comunică puțin între ei, iar atunci când o fac se rezumă doar la nivelul subdisciplinelor. Această opțiune pentru specializare se întâlnește și în cadrul sociologiei (la nivelul sociologiilor de ramură), numai că sociologii, pentru a putea fi eficienți, subscriu la o perspectivă sociologică generală (ex: un istoric axat pe studiul problemelor societății contemporane este interesat, cel mult, pe unele aspecte ale istoriei moderne; sociologul specializat în cercetarea familiei nu poate avea o imagine clară dacă omite celelalte părți sau probleme ale sociologului prescrise de sociologia generală)⁴⁶.

Sociologia și psihologia

Per ansamblu, cele sunt două științe deosebit de înrudite, dar care au manifestat tendințe reciproce de excludere și intoleranță. Disputa dintre sociologie și psihologie s-a repercutat în două variante de răspunsuri exagerate care au determinat:

a) psihologizarea sociologiei, expusă de teoriile care neagă rolul societății ca realitate sui-generis și insistă asupra poziției definitorii a individului în cadrul grupului .

b) sociologizarea psihologiei dovedită de teoriile pansociologice care neagă rolul și libertatea individului în cadrul societății.

Competiția dintre aceste două științe a continuat sub aceleași auspicii, dar cu intenția de a se exclude reciproc, ci de a stabili poziția de supraordinare: sociologia depinde de psihologie sau invers? Exponentul cel mai de vază al sociologismului E.Durkheim menționa în acest sens „nu e vorba că faptele sociale n-ar fi și ele psihice, într-o oarecare măsură, fiindcă ele consistă toate în

⁴⁶ IBIDEM, p. 63.

modul de a gândi sau a lucra. Însă stările conștiinței colective sunt de altă natură decât stările conștiinței individuale; ele sunt reprezentări de un fel deosebit. Mentalitatea grupurilor se deosebește de aceea a indivizilor; ea își are legile ei...”⁴⁷.

Examinând raportul dintre sociologie și psihologie din această perspectivă trebuie să recunoaștem faptul că societatea este o totalitate în care aspectele psihice, reprezintă o parte componentă, iar psihologia se subordonează preocupărilor sociologice.

Încercând să depășească asemenea exagerări, G.Gurvitch susținea că sociologia și psihologia sunt două științe ale căror sfere se întretaie în așa fel încât partea comună se lărgește continuu în detrimentul părților separatoare. Rezultatul intersecțiilor psihologiei cu sociologia a fost fundamentarea unei noi discipline hibride: psihologia socială⁴⁸.

Dacă psihologia ”... studiază un număr impresionant de fenomene: percepția, raționamentul, anxietatea, dezvoltarea copilului, învățarea... le studiază, însă la un individ izolat, ca și cum ar fi autistic. Se ia astfel un copil și i se dă de îndeplinit o sarcină sau de rezolvat un test. După aceea, prin analiza demersului și a rezultatelor, se ajunge la concluzia că evoluția sa intelectuală s-a petrecut conform teoriei lui Piaget sau a lui Bruner...”⁴⁹, psihologia socială este știința care are ca obiect „fenomenele psihice legate de relațiile și interacțiunile indivizilor, comportamentele lor în câmp social, influențele acestuia asupra indivizilor și reacțiile acestora, în genere fenomenele de psihism colectiv”⁵⁰. Propunându-și cercetarea unor fenomene care sunt în același timp psihologice și sociale, psihologia socială riscă să fie confundată ori cu psihologia individuală, ori cu sociologia.

Așadar, există dificultăți în stabilirea raporturilor clare în interiorul sistemului științelor psihologice (la fel de ramificat ca și cel al științelor sociologice), de aceea vom invoca și alte încercări de delimitare a acestor discipline.

Astfel, în privința raporturilor dintre psihologie și sociologie Ion Ionescu și Dumitru Stan evidențiază următoarele situații⁵¹:

Psihologia socială și sociologia se aseamănă din punctul de vedere al obiectului de studiu: raporturile dintre indivizi, dintre indivizi și grupuri, dintre grupuri (în situații sociale concrete), procesele de grup (transculturalitatea, conflictele rasiale și etnice) etc. Totuși, chiar în condițiile acestei orientări comune există și deosebiri: psihologia socială vizează cu predilecție chestiuni legate de microgrup sau de conduitele și acțiunile individului în cadrul grupului; sociologia își

⁴⁷ DURKHEIM, E. Regulile metodei sociologice, Editura Științifică București, 1974.

⁴⁸ IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Op. cit., p. 68.

⁴⁹ MOSCOVICI, Serge. Psihologia socială sau mașina de fabricat zei, Editura Universității Al.Ioan Cuza, Iași, 1995, p.15

⁵⁰ APUD: IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Op. cit., p. 68.

⁵¹ IBIDEM, p. 69,70.

directionează cercetarea în special asupra macrogrupurilor (sau grupurilor medii) și efectelor cauzate individului ca urmare a existenței lui în cadrul grupului.

Psihologia socială apreciază psihismul colectiv ca variabilă independentă a grupului, iar factorii sociali sunt considerați variabile dependente; sociologia susține, la rândul ei, situația inversă: sociabilitatea reprezintă variabila independentă, iar factorii psihici ar forma variabile dependente. Analiza corelată psiho – sociologică a unor situații sociale este mai completă deoarece: sociologia evidențiază tipurile de relații care mențin grupurile, iar psihologia socială reliefează cognițiile și reprezentările sociale, formele de comunicare, resorturile psihice intime (motivații, dorințe, aspirații) care influențează funcționalitatea grupurilor.

Prin urmare, între psihologie și sociologie există un raport de complementaritate generat de necesități practice.

R. Bastide susține că atunci, când sunt studiate societăți în stare de „destructurare sau restructurare” ori societăți aflate în tranziție, „psihicul (colectiv sau individual) este mai ușor accesibil decât socialul”; în acest caz metoda utilizată va fi „psihologică”. Atunci când sunt studiate societățile stabile, deși rămâne necesară complementaritatea cercetării sociologice și psihologice, accentul cade pe „metoda sociologică”.

Multe fenomene sociale precum criminalitatea, devianța sexuală, prejudiciile în relațiile interrasiale și interetnice etc. sunt actualmente analizate de sociologie și completate de psihanaliză. Aceasta din urmă face mai credibilă cercetarea sociologică și oferă garanții legate de stabilitatea ori predicția comportamentelor umane.

Sociologia studiază faptele sociale în înlănțuirea lor cauzală și sub aspectul lor obiectiv, în timp ce psihologia le interioarează, urmărește procesul lor de transformare psihică sub influența societății, precum și motivarea internă a acțiunilor sociale.

Sociologia generală și de ramură

Obiectul de studiu al sociologiei cuprinde o arie de probleme de o mare complexitate și diversitate, studiul acestora s-a diferențiat și s-a aprofundat, conturându-se un sistem de discipline sociologice care s-au extins treptat, atingând în sociologia contemporană un număr impresionant (până la aproximativ 100 de discipline sociologice specializate)⁵².

Într-o enumerare incompletă, principalele ramuri specializate ale sociologiei sunt: sociologia comunităților, sociologia rurală, sociologia urbană, ecologia umană, sociologia industrială, sociologia muncii, sociologia economică, sociologia agrară, sociologia organizațiilor, sociologia politică, sociologia opiniei publice, sociologia juridică, sociologia devianței,

⁵² CONSTANTINESCU, Virgiliu, GRIGORESCU, Pompiliu, STOLERU, Paula., Sociologie. Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1993, p.9.

sociologia populației, sociologia familiei, sociologia tineretului, sociologia educației, sociologia moralei, sociologia vârstnicilor, sociologia culturii, sociologia literaturii, sociologia filmului, sociologia teatrului, sociologia artei, sociologia comunicațiilor de masă, sociologia comparativă, sociologia sportului, sociologia timpului liber, sociologia sănătății, sociologia armatei, sociologia păcii și războiului, sociologia conflictelor, sociologia relațiilor etnice, sociologia mobilității sociale, sociologia schimbării sociale, sociologia religiilor, sociologia științei, metodologia sociologică, teoria sociologică⁵³.

Din această listă se poate constata că unele domenii în care s-a specializat analiza sociologică formează și obiectul de studiu al științelor sociale particulare. De exemplu, subsistemul juridic este studiat și de științele juridice și de sociologia dreptului. Aici nu avem de a face cu o suprapunere a demersurilor științifice. **Perspectivile utilizate de științele juridice și de sociologia juridică sunt diferite, deși se referă la același domeniu. Științele juridice realizează o analiză în sine a juridicului, ca și cum acesta ar fi separat de restul vieții sociale. Sociologia juridică întreprinde o analiză pozițională a juridicului, adică îl studiază în raporturile pe care le stabilește cu celelalte domenii ale vieții sociale. Juridicul este analizat în interrelațiile pe care le are cu întreaga viață socială.**

Domeniile de cercetare ale sociologie, după cum reiese din cele remarcate anterior, s-au diferențiat în funcție de clasificarea fenomenelor și proceselor care au loc în viața socială. Din această perspectivă, sociologul polonez **I. Szczepanski** consideră că, în sociologia contemporană, putem distinge următoarele domenii de cercetare și discipline particulare:

a) *Discipline sociologice care studiază instituțiile sociale*, cum ar fi: familia, instituțiile de educație, instituțiile politice, instituțiile juridice, științifice, economice, în special, cele industriale și din alte sfere de activitate umană, instituții religioase sau alte feluri de instituții, care pot fi în cadrul diferitelor grupuri sau colectivități;

b) *Discipline sociologice care studiază diferite tipuri de colectivități și grupuri umane*, până la grupuri mici și colectivități teritoriale, cum ar fi : satul, orașul etc.; categorii profesionale, pături și clase sociale, organizații; colectivități create pe baza posedării unei culturi comune etc.

c) *Discipline sociologice care studiază fenomene și procese sociale* – procese intra- și interpersonale, intra- și intergrupale; procese privind geneza și structura, organizarea și dinamica grupurilor; adaptarea și integrarea socială; mobilitatea socială; inovațiile și transformările sociale; mișcarea socială și dezvoltarea socio-umană. Ca fenomene speciale, se au în vedere și cele de „anomie socială” – respectiv, fenomenele de inadaptare și devianțele comportamentale.

⁵³ MIHAILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz. Iași, Polirom, 2003, p. 31.

Tipologia fenomenelor și proceselor sociale constituie baza diferențierii unor domenii de specializare în interiorul acestor discipline sociologice. Astfel, sociologia devianțelor comportamentale studiază fenomenele specifice de devianță socială în diferitele sale forme: alcoolismul, prostituția, criminalitatea etc.

Sunt anumite procese sociale sau fenomene sociale care se regăsesc în forme specifice în diferite domenii ale vieții sociale și care se impun a fi abordate sub aspectul lor nu numai de ordin particular (ca în cazul sociologiilor particulare – anterior menționate), ci și sub aspect general – teoretic. Acestea intră și în aria **sociologiei generale** – ca domeniu fundamental și cu rol integrator în sistemul disciplinelor sociologice particulare și aplicative, **reprezentând fundamentele teoretice și metodologice ale acestora**. Rolul specific al sociologiei generale este de a stabili conceptele și teoriile, legitățile cele mai generale – care privesc ansamblul fenomenelor și proceselor sociale, diferitele domenii ale vieții sociale, în unitatea lor.

2. Sociologie și drept

Raporturile sociologiei cu știința dreptului au cunoscut o întrepătrundere continuă în cadrul unor schimburi și împrumuturi teoretico-conceptuale și metodologice și a unor interferențe și interacțiuni a domeniilor lor de cercetare. În momentul de față tot mai mulți juriști și sociologi sunt de acord că nu pot fi explicate, într-o manieră exhaustivă, izvoarele, instituțiile și structurile dreptului, condiționarea lor istorică, socială și culturală decât apelând la datele și conceptele sociologice, la metodele și tehnicile de investigație sociologice⁵⁴. În acest sens, renumitul jurist și sociolog al dreptului, **Mircea Djuvara** remarca faptul că „dreptul se întemeiază pe sociologie și că, fără realitățile acesteia, el nu poate avea înțeles”.⁵⁵

Evidențiind strânsa legătură dintre sociologie și drept, juriștii au afirmat că: „*puțină sociologie te îndepărtează de drept, iar multă sociologie te readuce la el*”, *la care sociologii au adăugat că „puțin drept te îndepărtează de sociologie, iar mult drept te readuce la ea”*.⁵⁶

Totuși, la o analiză mai atentă, sociologia și știința dreptului, având domenii de studii și metode proprii de cercetare, ca și finalități diferite, nu par să aibă afinități evidente.

Urmărind cunoașterea pozitivă a faptelor și instituțiilor juridice, știința dreptului analizează normele, regulile și sistemele juridice, relațiile și raporturile juridice, subiecții de drept, obligațiile, atribuțiile și competențele acestora. Ca modalitatea și tehnică de reglementare socială, destinată să organizeze și să protejeze societatea de excese, dreptul este, totodată, o „artă” ce include ansamblul de mijloace pe care le utilizează instanțele specializate de control care elaborează sau aplică legislația într-o societate. Prin metodele sale, știința dreptului este în esență o disciplină normativă, „descriptivă și analitică”, operând prin exegeză și deducție sinteza

⁵⁴ BANCIU, Dan. Sociologie juridică. Probleme. Domenii. Cercetări. București: Editura Lumina Lex, 2007, p.27.

⁵⁵ Apud: BANCIU, Dan. Sociologie juridică: probleme, domenii, cercetări, p. 27.

⁵⁶ IBIDEM.

faptelor juridice și ordonându-le în categorii și instituții juridice. Acordând un rol important metodei deductive, ea extrage din norme, reguli și principii toate consecințele normative pe care acestea le implică.

Comparativ cu știința dreptului, sociologia utilizează, cu precădere, metoda inductivă, în care explicația se fundamentează pe fapte și observații, pe un material empiric ce este investigat cu ajutorul unor metode și tehnici specifice (observația, interviul, sondajul, experimentul sociologic etc.), în vederea desprinderii unor generalizări teoretice și a identificării unor constante, regularități și legități sociale.

Sociologia, după cum am remarcat, analizează ansamblul, totalitatea relațiilor sociale, a acțiunilor și raporturilor dintre indivizi, dintre indivizi și grupuri, precum și ansamblul faptelor, fenomenelor și proceselor sociale. Dar tot asupra relațiilor și raporturilor sociale, a faptelor și fenomenelor sociale acționează și dreptul care, prin ansamblul său de norme și reguli realizează reglementarea și ordonarea acestora pe baze normative. Dreptul, ca disciplină normativă, examinează și explică numai acele fapte, relații și acțiuni sociale care produc efecte juridice și pe baza cărora iau naștere drepturile și obligațiile indivizilor. Sociologia pornește de la analiza acțiunilor sociale ale indivizilor, încercând să descifreze și să explice semnificațiile acestor reguli, în timp ce dreptul, deși își începe analiza tot cu acțiunile indivizilor, studiază „persoanele acțiunilor respective, subiectele de drept” (Mircea Djuvara).

Știința dreptului are în vedere analiza formei juridice pe care o îmbracă relațiile și raporturile sociale și interindividuale, în timp ce sociologia încearcă să identifice și să explice diversele modalități și forme de sociabilitate, motivațiile și scopurile sociale care orientează acțiunile actorilor sociali. Dacă sociologia analizează acțiunile, relațiile și structurile vieții sociale, încercând să stabilească anumite regularități, tendințe și legități sociale, știința dreptului traduce într-un limbaj tehnic-normativ aceste relații și structuri sociale sub forma unor legi juridice. Aceasta înseamnă că, în fond, atât știința dreptului, cât și sociologia au o vocație egală de a aborda și explica orice fenomen sau relație socială cu o anumită încărcătură juridică, utilizând o serie de concepte, metode și tehnici de investigație aparținând ambelor discipline. Analizând, de exemplu, instituția căsătoriei, sociologia va examina condițiile sociale, economice, etice și religioase pe baza cărora se formează și funcționează aceasta și nu va investiga, decât în mod subsidiar, regulile juridice care o reglementează, în timp ce dreptul va pleca tocmai de la realitatea acestor reguli, încercând să evalueze eficacitatea lor sau dimpotrivă, să releve desuetitudinea și inefectivitatea lor în anumite perioade⁵⁷.

Sociologia aduce științei dreptului o serie de contribuții importante atât în ceea ce privește cunoașterea contextului social și cultural în care se formează regula de drept, cât și a

⁵⁷ IBIDEM, p.29.

condițiilor în care regula de drept este aplicată și receptată. Numai în funcție de necesitățile și aspirațiile sociale, dar și de tradițiile, credințele și valorile încorporate, regulile dreptului pot deveni raționale, eficiente, stabile și efective. În felul acesta, juristul și sociologul trebuie să colaboreze interdisciplinar, fiind conștienți de faptul că fiecare pregătește datele și informațiile pe baza cărora va lucra celălalt și că există anumite impedimente în abordarea unilaterală a dreptului și a regulilor sale, care-i obligă, în mod necesar, să coopereze.

În concluzie, **se poate spune între știința dreptului și sociologia juridică diferența nu ține de obiectul de studiu, ci este o diferență de punct de vedere. Același obiect pe care știința dreptului îl analizează din interior, sociologia juridică îl cercetează din afară.**⁵⁸ *Juriștii, prin profesia lor, se află în interiorul sistemului juridic, în interiorul unui sistem juridic național; ei încearcă să cunoască fenomenele lor juridice în profunzimea lor ontologică, în esența acestora. Sociologii, dimpotrivă, rămân în afara sistemului pe care îl cercetează, iar observațiile pe care ei le fac nu vor fi, cel puțin teoretic, influențate de conținutul fenomenelor juridice.* Astfel, sociologia juridică se caracterizează prin acea separare radicală, proprie științelor experimentale, dintre cercetător și obiectul investigațiilor sale⁵⁹. În aceste condiții, **sociologia dreptului vede fenomenele juridice în exterioritatea acestora, în manifestările lor externe, în raporturile pe care le au cu alte fenomene juridice, cu cele morale, politice, economice etc., cu sistemul social global.**

În același timp, trebuie să relevăm faptul că mulți specialiști includ dimensiunile sociologice ale dreptului în componența științei dreptului. Astfel, Voicu, C. și Voicu A.C afirmă că știința dreptului are misiunea de a cerceta „legile existenței și evoluției statului și dreptului, viața instituțiilor politice și juridice, modalitățile concrete în care aceste instituții influențează societatea în globalitatea ei și suportă, la rândul lor, influența acesteia”⁶⁰.

3. Definiția, obiectul și problematica sociologiei juridice.

Încercările de definire și precizare a domeniului și problematicii acestei discipline au generat numeroase controverse între juriști și sociologi, îndreptățiti în egală măsură să-și atribuie „paternitatea” unor teorii și paradigme, noțiuni și concepte, care au contribuit la cristalizarea și afirmarea noii discipline, considerată de unii specialiști ca făcând parte din ramurile dreptului, iar de alții ca fiind o sociologie de ramură (sau o ramură a sociologiei generale).

Mai mult ca atât, exagerând dificultatea delimitării obiectului de studiu și pornind în demonstrația lor de la faptul că dreptul, ca domeniu principal al sociologiei juridice, se sustrage

⁵⁸ IBIDEM.

⁵⁹ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a. București: Editura Lumina Lex, 2003, p.22.

⁶⁰ VOICU, C., VOICU, A.C. Teoria generală a dreptului. București: Univers Juridic, 2013, p.8-9

tuturor încercîrilor de defînire precise, consideră că sociologia juridică este imposibil de definit⁶¹.

Evidențiind disputele și controversele dintre specialiști, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai sociologiei juridice, **Renato Treves**, consideră că dacă încercăm să analizăm obiectul acestei discipline juris-sociologice așa cum rezultă din cercetările recente și îl comparăm cu ceea ce era el în primele decenii ale secolului trecut, se poate afirma că „sociologia juridică se găsește la contactul a două discipline total diferite ca obiect și metode; însă o reflectare mai atentă ne face să conchidem că cele două discipline sunt, în realitate mai puțin îndepărtate, existând chiar tendința de a se reuni și a constitui două părți ale unei singure discipline.⁶² De altfel, în momentul de față, trebuie să se facă distincție între conceptul de „sociologie în drept” sau de *sociologia dreptului a juriștilor*, care studiază dreptul din punct de vedere interior, al regulilor sale și cel de „sociologie a dreptului” sau *sociologia dreptului a sociologilor*, care abordează dreptul din punct de vedere exterior, al regularităților și tendințelor acestuia în diferite contexte sociale.

Încercînd să identifice și să definească specificul sociologiei juridice, **Jean Carbonnier** stabilește existența a trei etape mai importante în afirmarea și dezvoltarea acestei discipline:

a) prima etapă este marcată de poziția dominantă a dreptului în fața sociologiei, dreptul apărînd ca o „realitate monolitică”, ca un „obiect total construit”, ceea ce a împiedicat orice reflecție sociologică într-un domeniu revendicat a fi exclusiv apanajul juriștilor;

b) în cea de a doua etapă, sociologia începe să dobîndească o influență tot mai crescîndă asupra dreptului, generînd o „mișcare generală a juriștilor către sociologie”:

e) în cea de a treia etapă dreptul nu mai este recunoscut ca un „monolit normativ”, ci ca un fenomen social ce include norme și reguli sociale de comportament care sunt expresia nevoilor și aspirațiilor unor indivizi și grupuri sociale, cercetarea lui revenind sociologiei în general, sociologiei juridice în special.

În momentul de față, sociologia juridică cunoaște diferențe sensibile de la o țară la alta și de la un sistem juridic la altul, diferențe ce se datorează atât tradițiilor istorice și culturale și modalităților de recunoaștere și utilizare a surselor sau izvoarelor dreptului, cât și modului de constituire, afirmare și dezvoltare a sociologiei sub forma ei teoretică sau empirică. Astfel, în Franța, sociologia juridică a fost puternic influențată de concepția școlii sociologice fondată de E. Durkheim, fiind de fapt o sociologie a genezei regulilor, instituțiilor și sistemele juridice, în timp ce în Germania ea a debutat sub forma doctrinei „dreptului liber” elaborată de E. Ehrlich și influențată ulterior de doctrina raționalității dreptului a lui Max Weber. În schimb, în Statele

⁶¹ A se vedea mai pe larg: MiHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2009, p.8.

⁶² Apud: BANCIU, Dan. Sociologie juridică, București. Editura Hyperion XXI, 1995, p.61.

Unite, apariția și dezvoltarea sociologiei juridice au fost influențate atât de doctrina „jurisprudenței sociologice” (E.A. Ross, R. Pound), cât și de orientarea structural-funcționalistă (T. Parsons, R. Merton, W. Evan etc.)⁶³.

În pofida acestor diferențe, se recunoaște tot mai mult faptul că sociologia juridică este o ramură a sociologiei generale, având același statut ca și sociologia religiei, moralei, familiei sau cunoașterii și al cărei obiect de studiu îl constituie o varietate de fenomene sociale: fenomenele juridice sau fenomenele dreptului. **Ea încearcă să explice determinările reciproce dintre drept și societate, urmărind o serie de scopuri teoretice și practice și utilizând concepte, metode și tehnici care aparțin atât științei dreptului, cât și sociologiei.** Sociologia juridică nu trebuie identificată nici cu teoria generală a statului și dreptului, nici cu jurisprudența sociologică, „jurismetrică” sau „juriscibernetica”. Ea nu se reduce nici la simpla aplicare a metodelor și tehnicilor sociologice la studiul dreptului, nici la „sociologizarea” acestuia prin folosirea mecanică a unor concepte și noțiuni sociologice. De altfel, majoritatea autorilor, atunci când încearcă să delimiteze obiectul acestei discipline propun de fapt o listă mai multă sau mai puțin completă a subiectelor, temelor și direcțiilor de cercetare, evitând să dea o definiție clară a obiectului și specificului sociologiei juridice. Astfel, în lucrarea dedicată metodelor științelor sociale, **R. Pinto și M. Grawitz** consideră că în obiectul de studiu al sociologiei juridice se includ patru categorii de probleme: geneza și diferențierea normelor juridice, persoanele juridice colective și individuale, dreptul și diversele comportamente sociale și eficacitatea dreptului.

În manualul de sociologie, **A. Cuvillier**, în capitolul consacrat sociologiei juridice propune o listă mai largă de teme ce sunt specifice acestei discipline: originile dreptului, tipurile juridice, specificul faptelor juridice, personalitatea juridică, obligația juridică, contractul, responsabilitatea juridică, sancționarea și penalitatea, legea și transformările dreptului.

Încercând să definească statutul și specificul sociologiei juridice, **R. Treves** evidențiază faptul că ea este o știință preponderent empirică, cu caracter interdisciplinar, care studiază cu metode cunoscute raporturile reciproce dintre drept și societate, considerate atât în complexitatea lor, cât și în specificul fiecăruia. În cadrul sociologiei juridice pot fi distinse două părți:

a) o parte *generală*, având ca obiect studierea rolului și funcțiilor dreptului în societate care interesează mai ales pe sociologi și

b) o parte *specială*, care interesează mai ales pe juriști, având ca obiect studierea locului și funcției normelor și instituțiilor juridice în contextul social în care ele acționează.

Convergența sociologiei juridice tradiționale, cu caracter istoric și teoretic (fondată de Ehrlich, Durkheim, Weber și Gurvitch) cu sociologia juridică de tip empiric, dezvoltată în

⁶³ IBIDEM, p. 62.

institutele de cercetare și unitățile de învățământ superior din diferite țări pare să confirme tendințe de constituire a două mari părți (generală și specială) în cadrul aceleiași discipline. Cu toate acestea, diferențele ce există între cele două părți nu sunt atât de pronunțate pentru a considera că sociologia juridică actuală se află la jumătatea drumului dintre sociologie și științele juridice. Dimpotrivă, dacă partea generală a sociologiei juridice este mai strâns legată de istoria socială a instituțiilor și de teoriile sociologice generale, partea specială, chiar dacă se concentrează pe cercetări empirice, nu face totuși abstracție de construcțiile teoretice pe care i le furnizează sociologia, filosofia dreptului, jurisprudența, antropologia și geografia juridică sau etnologia juridică⁶⁴.

În momentul de față, nu există o definiție unanim acceptată referitoare la obiectul, specificul și problematica sociologiei juridice. Pentru acest motiv, sociologia juridică continuă să fie definită fie ca o știință a realităților juridice observabile în conduitele colective efective (organizații, practici, cutume, tradiții) și în baza morfologică a societății (structuri spațiale, densitatea demografică a instituțiilor juridice)", fie disciplina care studiază fenomenele juridice primare și secundare", fie „știința surselor și factorilor de configurație și evoluție ai dreptului", fie „știința deciziilor judiciare puse pe calculator" („jurismetrica").⁶⁵

Subscriem opiniei profesorului **Dan Banciu** conform căreia **sociologia juridică reprezintă o ramură a sociologiei care studiază condiționarea și eficiența socială a regulelor, instituțiilor și sistemelor juridice, ca și determinările reciproce dintre drept și societate, încercând să evidențieze specificul ordinii normative față de alte ordini sociale, rolul și funcțiile sociale ale dreptului și, în primul rând, cele de control, presiune și constrângere socială, de realizare a justiției sociale, legalității și legitimității și de apărare și protecție socială a drepturilor indivizilor, grupurilor și instituțiilor sociale**⁶⁶.

În privința direcțiilor, compartimentelor incluse în obiectul acestei discipline, majoritatea autorilor consideră ca fiind mai importante:

a) *eficacitatea regulelor juridice* în diferite contexte sociale, temă ce a constituit obiectul unor preocupări atât teoretice, cât și practice. Între preocupările teoretice sunt evidențiate contribuțiile lui Th. Geiger care, spre deosebire de M. Weber, a elaborat o sociologie juridică fondată nu pe date și exemple istorice sau pe tipuri-ideale, ci pe „dreptul în vigoare", introducând „realismul sociologic" în studiul dreptului. Punctul de plecare al sociologiei juridice trebuie să-l reprezinte *norma*, considerată ca element reglator al oricărui mecanism de ordine socială, întrucât ea oferă o alternativă individului: oportunitatea de a acționa în conformitate cu conținutul ei și de a fi recompensat sau de a o încălca sau transgresa și implicit de a fi pedepsit.

⁶⁴ IBIDEM.

⁶⁵ IBIDEM, p. 65.

⁶⁶ IBIDEM, p. 65-66.

Din punct de vedere practic, al eficienței normelor juridice în diferite situații și contexte sociale, au fost întreprinse studii și cercetări privind legislația familiei (căsătoria, divorțul) în Franța și Polonia, legislația adoptată în Statele Unite contra discriminărilor rasiale sau cele referitoare la legile privind controlul prețurilor în țările scandinave;

b) rolul „agenților” dreptului în societate, incluzând cercetări întreprinse asupra corpului de magistrați (judecători, procurori, avocați), asupra situației lor sociale și profesionale, ca și asupra ideologiei lor sociale și individuale (cum sunt, de pildă, cercetările efectuate, după război, asupra magistraților din Germania și Italia, având ca scop „denazificarea” și „dezideologizarea” justiției din aceste țări).

Alte cercetări, întreprinse în Statele Unite, au urmărit modalitățile concrete prin care o serie de factori sociali și psihologici influențează deciziile judecătorilor (factori care țin de statusul și prestigiul lor social, factori de presiune și constrângere morală, factori individuali, factori care țin de reacția opiniei publice etc). Alte cercetări au urmărit efectele benefice și perverse privind deciziile juriului în cazul proceselor penale cu jurați, pentru a evalua concordanța sau neconcordanța dintre deciziile juraților și cele ale judecătorilor în funcție de anumite criterii;

c) *opinia și reacția publică față de drept*, concretizată în numeroase cercetări privind atitudinea față de drept, lege și justiție a publicului, ca și „reacția socială” față de devianță, delincvență și criminalitate, prin utilizarea unor scale de măsurare a acestei reacții (indiferență, permisivitate, intoleranță) în rândul cetățenilor, în funcție de anumite caracteristici ale subiecților investigați (sex, vârstă, stare civilă, nivel de cultură, prestigiu ocupațional, mediu de rezidență, opțiune electorală sau politică etc).

T. Herseni în lucrarea „Ce este sociologia?” a enumerat principalele subiecte ale disciplinei de care ne ocupăm: „Sociologia juridică sau sociologia dreptului se ocupă de modul în care se elaborează legile, de criteriile și urmările lor sociale, de organizațiile și instituțiile judiciare și polițienești care le asigură aplicarea și sancționează abaterile. Ea acordă o atenție deosebită normelor juridice, modului în care sunt înțelese și aplicate, respectate sau călcate, ocolite sau răstălmăcite și consecințele sociale care decurg de aici. Ea dezvoltă azi capitole speciale privitoare la slujitorii justiției și organizațiilor lor (judecători, jurați, procurori, avocați), la instituțiile judiciare (judecătorie, curte cu jurați, procuratură, tribunal etc.), ca și la diferitele categorii de implicați (reclamanți, inculpați, condamnați, deținuți), pînă la o ramură specializată în problemele criminale: sociologia penală sau sociologia criminalității, care studiază cauzele sociale ale abaterilor de la lege, categoriile și bandele de răufăcători, acțiunile lor antisociale, modul în care sunt urmăriți, descoperiți, instruiți, pedepsiți, reeducați, reabilitați. Problemele deținuților politici sunt studiate de sociologia politică, ca și problema persecuțiilor, a lagărelor de

concentrare, a lăgărelor de exterminare etc. O preocupare specială a sociologiei juridice este studiul inegalităților de ordin legal, al abuzurilor sociale cu „acoperire legală”, al sustragerilor de la aplicarea legilor, al forțelor sociale „mai presus de lege” (care rămân deci nepedepsite), ca și studiul mult mai dificil, dar mult mai interesant, esențial pentru orice sociologie, al potrivirii sau concordanței legilor cu realitățile sociale, al măsurii în care legile contribuie la buna desfășurare sau împiedică activitățile sociale, de unde o sociologie a diferitelor ramuri de drept (constituțional, administrativ, muncitoresc, comercial, internațional etc.). În același cadru se studiază opiniile oamenilor cu privire la calitatea legilor, moralitatea, utilitatea și aplicabilitatea lor, la aprecierea dreptului în perspectiva dreptății (legi drepte și legi nedrepte), a atitudinilor și manifestărilor sociale, favorabile sau potrivnice legilor existente, modificării, înlocuirii sau desființării lor. Sociologia juridică acordă o atenție deosebită și fenomenelor sociale nelegifirate, adică nereglementate juridic, celor insuficient sau greșit legifirate, ca și interpretării și aplicării greșite sau abuzive a legilor, cu toate consecințele sociale implicate. Legalitatea și ilegalitatea sunt considerate de sociologia juridică drept fenomene foarte importante, care caracterizează de aproape societatea respectivă și determină în bună parte desfășurarea ei pozitivă sau negativă, gradul ei de dezvoltare și chiar de maturitate politică și etică”⁶⁷.

În prezent, în numeroase țări s-a produs deja *instituționalizarea* sociologiei juridice prin înființarea unor instituții de cercetare, asociații sau organisme de profil, ca și prin introducerea sociologiei juridice în planurile de învățământ ale universităților și colegiilor de științe juridice, sociologie, psihologie, jurnalistică etc. În același timp, pe plan internațional asistăm la o tendință de coordonare a eforturilor naționale întreprinse în domeniul sociologiei juridice, prin constituirea unui *comitet de cercetare* în sociologia dreptului pe lângă Asociația Internațională de Sociologie (AIS), care organizează, la diferite perioade, congrese, conferințe și simpozioane în diverse țări, la care participă renumiți specialiști, teoreticieni și practicieni din domeniul științelor juridice și sociologiei. Totodată, a fost organizat și funcționează la Onati (Spania) *un institut internațional de sociologie a dreptului*, care pregătește anual studenți și doctoranzi din diverse țări pe o tematică ce include atât cercetări teoretice și metodologice, cât și aplicative.⁶⁸

4. Funcțiile sociologiei juridice

Pentru a putea fi recunoscută, sociologia juridică trebuie să dovedească rosturile, utilitatea, să îndeplinească anumite funcții. Ca și în cazul altor discipline, și în ceea ce privește sociologia juridică, aceste funcții vizează, pe de o parte, domeniul teoretic, pe de altă parte, pe

⁶⁷ HERSENI, Traian. Ce este sociologia?, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 44-46.

⁶⁸ BANCIU, Dan. Sociologie juridică, București. Editura Hyperion XXI, 1995, p.

acela al praxisului, fapt ce i-a făcut pe unii autori să vorbească de o sociologia juridică teoretică și de o sociologie juridică aplicată.⁶⁹ De fapt este vorba de o știință unică și de aplicațiile sale.

Dacă de multe ori, știința juridică pozitivă s-a închis într-un turn de fildeș, prezentându-se ca o construcție formală, artificială, ruptă de viața socială, suficientă sieși, sociologia juridică nu pare să aibă altă rațiune decât aceea de a restabili contactul dreptului cu realitățile pierdute⁷⁰. Acest contact poate fi realizat numai prin cunoașterea modului în care fenomenele juridice se manifestă în viața socială, prin explicarea, înțelegerea, analiza critică și, nu de puține ori, prin propuneri de reformare a realității sociale a dreptului. În consecință, sociologia juridică îndeplinește următoarele funcții: cognitivă, explicativă, critică și practică.

a) Funcția cognitivă.

Nu există știință al cărei expozeu introductiv să nu înceapă cu diferențierea care trebuie făcută între cunoașterea comună, cunoașterea ce se realizează la nivelul simțului comun, și cunoaștere științifică, realizată de specialiști, prin metode argumentate științific și cu instrumente adecvate. În domeniul sociologiei juridice, când se prezintă concluziile unei anchete prelegislative, cu privire la înfiere, spre exemplu, mulți vor spune că cercetarea n-a făcut nimic altceva decât să forțeze uși deschise, că problema era cunoscută, că investigația n-a relevat nimic nou față de ceea ce, cu un dram de bun simț, putea fi sesizat de oricine. Într-un astfel de caz însă, se pierde din vedere un lucru capital, acela că s-a produs o schimbare de esență, că ceea ce până atunci nu era decât vag sesizat, în urma cercetării va fi cunoscut cu certitudine.

Datorită faptului că noi înșine sîntem agenții fenomenelor sociale și trăim în mijlocul acestora, deseori suntem tentați să credem că le înțelegem înainte de a le cunoaște. Această tentație este și mai mare în ceea ce privește fenomenele juridice, cel puțin în societățile moderne în care fiecare individ simte că posedă un fel de competență înnăscută de legislator și de judecător, fapt ce-i dă impresia că fenomenele juridice îi sunt familiare. Dar un astfel de sentiment deseori ne induce în eroare. *Nu întotdeauna ceea ce pare evident este și adevărat.* Să ne amintim, spre exemplu, cât timp a dăinuit concepția geocentrică, ce era întemeiată pe o astfel de evidență, și cât de eronată era. De aceea, dacă avem impresia că în zilele noastre are loc declinul căsătoriei în favoarea uniunii libere, nu ne putem mulțumi doar cu simpla constatare a fenomenului, ci trebuie să-l determinăm, să-l relevăm prin fapte, date precis stabilite și cuantificate, pentru a putea corecta imaginea denaturată, fie prin minimalizarea, fie prin exagerarea extinderii fenomenului. În acest scop vor fi determinate mediile sociale în care se manifestă aceste uniuni libere, media de vârstă și starea civilă a persoanelor care practică astfel de uniuni, gradul lor de stabilitate etc. Cunoașterea științifică a realității sociale a dreptului ne

⁶⁹ VLĂDUȚ, Ion . Introducere în sociologia juridică. București: Ed. Lumina Lex, 2003, p.202.

⁷⁰ IBIDEM.

oferă posibilitatea de a pătrunde dincolo de „cortona” normelor juridice, pe care o ridică știința pozitivă a dreptului, de a depăși fenomenul „patologic” al vieții reale a dreptului, pe care îl pune în evidență jurisprudența, și nu în ultimul rând, de a releva cazurile ce privesc inefectivitatea normelor juridice. „Revine acesteia –sublinia J. Carbonnier – sarcina de a restitui în plină lumină importanța dreptului cotidian, a dreptului noncontencios, extraordinara diversitate de practici și situații, imensa inefectivitate a legilor”⁷¹.

De asemenea, trebuie să remarcăm faptul că, spre deosebire de cunoașterea realizată din perspectiva științei juridice care, prin autoritatea lucrului judecat, se poate considera încheiată, definitivă, cunoașterea sociologică a realității sociale a dreptului, indiferent cât de adânc ar pătrunde în tainele acesteia, nu se poate considera încheiată niciodată.

b) Funcția explicativă.

Demersul cognitiv început prin constatarea, înregistrarea și descrierea fenomenelor juridice, se cuvine a fi urmat de explicarea acestora. Juristul, ca și sociologul, vor dori să știe de ce și cum au apărut fenomenele respective, să cunoască cauzele lucrurilor. Cunoașterea va fi deplină numai atunci când explicația va lua forma unei legi științifice, a unei legi cauzale, care ne oferă explicația cauzelor și mecanismelor după care s-a produs un fenomen. Chiar și astăzi când știința contemporană tinde să depășească explicația cauzală, se estimează că sociologia juridică, pentru a se afirma că știință trebuie să elaboreze legi cauzale⁷².

La această etapă a dezvoltării sale, sociologia juridică trebuie să se mulțumească cu descoperirea unor raporturi parțiale de la cauză la efect, sau chiar să se limiteze la relevarea unor raporturi de dependență, în special o dependență statistică, fie între două fenomene juridice, fie între un fenomen juridic și un fenomen de o altă natură (economic, politic, religios, moral etc.). În astfel de cercetări, sociologia juridică face apel la procedee ale logicii clasice (concordanței, diferenței și variațiilor concomitente), la procedeele logicii matematice (analiza factorială, multifactorială sau de variantă).

Când facem aprecierea legilor în domeniul sociologiei în general, al sociologiei juridice, în particular, nu trebuie să uităm două lucruri deosebit de importante. Primul lucru important este acela că legile sociologice oricât de multe sau de puține ar putea rezulta că sunt, nu trebuie identificate cu legile sociale. Legile sociologice sunt propoziții fundamentale acceptate de oamenii de știință, în timp ce statutul legilor sociale este independent de această acceptare. Cel de-al doilea lucru important este acela de a releva legi tendențiale de evoluție, precum aceea elaborată de Jehrung, care prezintă istoria pedepsei ca o abolire constantă sau „legea lui maine”,

⁷¹ APUD : VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. București, Ed. Lumina Lex, 2003, p.203.

⁷² VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. București, Ed. Lumina Lex, 2004.

acea lege enunțată de H.Sumner Maine potrivit căreia „mișcarea societăților evoluat a fost pînă acum o mișcare de la statut la contract”.

Una dintre cele mai serios fundamentate legi de tendință pare să fie cea a birocratizării crescînde a dreptului, lege formulată de marele sociolog german Max Weber, după care, în societățile moderne, dreptul tinde spre o birocratizare crescîndă, în corelație cu raționalizarea și industrializarea.

În același timp, sociologia dreptului poate să formuleze și *legi de echilibru* care, făcînd abstracție de devenirea istorică a fenomenelor juridice, le surprind pe acestea într-un moment al duratei lor, al evoluției pe care ele o cunosc. Obiectul acestor legi nu-l mai reprezintă raporturile de suscesiune, ci acelea de simultaneitate, de interdependență dintre fenomenele juridice, fie dintre două sau mai multe instituții, fie dintre elementele aceleiași instituții.

c) Funcția critică.

Dacă descoperirea, înregistrarea și explicarea fenomenelor juridice se dovedesc a fi momente absolut necesare, trebuie să spunem că ele nu sunt suficiente în domeniul cognitiv întreprins de sociologia dreptului. Pentru a releva defectele, limitele și neîmplinirile dreptului, acestora trebuie să li se adauge și unul de natură critică.

Dreptul și-a organizat propriul său mecanism de critică, sau cum lui însuși îi place să spună, un mecanism intern de contestare reprezentat de căile de recurs. *Deși dreptul și-a pus la punct un astfel de mecanism critic în interiorul său, el are absolut nevoie și de o critică exercitată din afara sistemului*⁷³. Se consideră că o critică de acest gen, ce se poate finaliza cu rezultate dintre cele mai bune, pentru drept, n-o poate realiza decât sociologia juridică. Astfel, contrar aserțiunii dogmatice a dreptului, potrivit căreia legea reprezintă expresia voinței naționale sau a interesului colectiv, sociologia juridică a relevat rolul intrigilor și presiunilor particulare care se manifestă astăzi în procesul legislativ din partea unor structuri sociale nestabile, precum grupurile de interes economic, grupurile de presiune, partidele politice.

Dacă dreptul dogmatic se interesează puțin de aplicarea legii, pentru că în adîncul inimii sale el o consideră perfectă, sociologia juridică a avut tăria să scoată la iveală faptul că unele legi rămân, din păcate, literă moartă. Sociologia juridică, prin metodele sale proprii de cercetare, are capacitatea de a descoperi nenumărate cazuri de inefectivitate a normelor juridice, acele situații în care multe legi nu se aplică deloc, sau nu se aplică decât parțial, fie datorită neputinței ce ține de propria lor natură, fie necunoașterilor de către cetățeni, fie toleranței sau încetinelii cu care acționează agenții publici însărcinați cu aplicarea lor, fie datorită rezistenței sau chiar opoziției manifeste a subiecților de drept etc. Prin critica pe care o întreprinde, sociologia juridică ne relevă și alte disfuncții ale dreptului, precum: absența dreptului în anumite domenii ale vieții

⁷³ IBIDEM.

sociale, decalajele ce pot să apară între modelele comportamentale promovate de lege și comportamentele juridice reale corespunzătoare lor, manifestările dreptului nedrept (injust), ale dreptului represiv etc.

În concluzie, prin funcția critică, sociologia juridică ajută dreptul să-și cunoască propriul său mod de manifestare în societate, să se schimbe, să se transforme pentru a fi în concordanță cu realitățile atât de dinamice și complexe ale vieții sociale.

d) Funcția practică.

Sociologia juridică nu se mulțumește numai cu statutul de știință teoretică, ea aspiră și la acela de știință aplicativă, la asumarea unei funcții practice. În acest scop ea se orientează spre acele domenii ale realității sociale a dreptului în care își poate releva pe deplin propensiunea spre ceea ce se cheamă știință aplicată. Este vorba, în primul rând, de acele domenii care două arii tradiționale ale dreptului dogmatic: arta de a judeca și arta de a elabora legi, jurisprudența și legiferarea. Dar, în același timp, deși mai discret, sociologia juridică își îndreaptă atenția spre un alt domeniu, acela al artei de a contracta, domeniu acoperit în bună parte de ceea ce civilisții numesc practica extrajudiciară, cea a notarilor și a consilierilor juridici.

Un domeniu comun tuturor celor trei sfere de activitate în care sociologia juridică își caută aplicațiile sale practice este acela care privește luarea deciziei. (decizia constituie centrul preocupărilor unui mare număr de studii interdisciplinare, la realizarea cărora sociologia și psihologia cooperează cu matematica și informatica).

Putem spune că suntem contemporani cu eforturile de constituire a unei noi științe, știința deciziei, o disciplină inseparabilă de practică și operațională prin definiție⁷⁴. Atenția noii științe s-a îndreptat în special spre deciziile de natură politică, economică financiară și militară. Dar, alături de acestea, deși nu s-a bucurat de aceeași atenție, un loc important îl ocupă și decizia juridică. De aceea, printre aplicațiile posibile ale sociologiei juridice, cele mai semnificative par a fi cele care privesc tocmai decizia, căci ce altceva reprezintă în ultima instanță adoptarea legilor, hotărârea judecătorească și declarația de voință a contractanților, dacă nu decizii juridice.

Până acum, în domeniul deciziei juridice, s-au conturat cel puțin două tendințe, două proceduri de luare a deciziei. În primul rând, este vorba de decizia care ia în calcul o serie de determinări de natură cantitativă, cum sunt cele economice, financiare etc. În condițiile în care anumite lucruri, fenomene sunt exprimate prin date cifrice, este normal și natural ca decizia să fie luată din perspectiva determinării cantitative. De un astfel de tratament se pot bucura: acordul contractual dintre un vânzător și un cumpărător într-o vânzare comercială; hotărârea judecătorească prin care se fixează o pensie de întreținere pentru un copil ai cărui părinți au

⁷⁴ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. București, Ed. Lumina Lex, 2008.

divorțat sau legea care stabilește baremul unei taxe de asigurare pentru autoturisme, în funcție de accidentele previzibile, de valoarea bunului etc.

În al doilea rând, este vorba de o decizie calitativă, de o decizie mai suplă, mai complexă, care fără a neglija determinările cantitative, pune accentul pe analiza celor de natură calitativă, pe relațiile dintre acestea, precum și pe contextul în care ele s-au manifestat sau se vor manifesta. Cu toate acestea, realizările sociologiei juridice în domeniul deciziei sunt încă modeste. De aceea, sociologia dreptului va avea mult de învățat și de preluat din experiența reunită și de acum bogată a specialiștilor în teoria și practica deciziei, dar nu va putea să se mulțumească cu un simplu transfer, ci, plecând de la achizițiile făcute, va trebui să-și aducă propria contribuție în vederea fundamentării deciziei în domeniul său specific de activitate – domeniul juridic.⁷⁵

5. Aplicații

Enunțuri esențiale⁷⁶

-Termenul *sociologie* a fost inventat de către filozoful francez Auguste Comte (1798-1857) la mijlocul secolului al XIX-lea pentru a distinge o nouă știință, care, în mod similar științelor naturii care explicau legile lumii naturale, era așteptată să explice legile lumii sociale. Concepția lui Comte despre sociologia ca știință pozitivă a fost formulată în contextul unor confruntări sociale grave, a unor schimbări radicale în cultură, în cunoașterea științifică în societatea franceză și în alte societăți europene ale vremii. Aceste schimbări corespundeau epocii de avânt al modernității, epocă inițiată încă în sec. al XVII-lea de către mișcarea culturală a Iluminismului european.

În epoca modernității, sociologia a urmat traiectoria unei dezvoltări care a consacrat-o ca *știință socială distinctă*. Reprezentativi în acest sens sunt sociologii clasici –fondatori ai sociologiei moderne: Emile Durkheim (1857-1917), Karl Marx (1818-1883), Max Weber (1864-1920) sau George Herbert Mead (1863-1931). Aceștea au analizat tranziția de la societatea tradițională la societatea modernă, industrială, tot mai intens urbanizată și raționalizată.

-Acum, a începutul sec. al XXI-lea, trăim alte vremuri și formulăm noi întrebări în sociologie. Sociologii contemporani oferă ilustrări ale modului în care dispar configurații sociale consacrate în vremurile anterioare și apar cristalizări sociale noi. Transformarea radicală a mediului social, orientarea Republicii Moldova spre Uniunea Europeană, solicită noi tipuri de cunoaștere și de aplicații ale acestora.

-Sociologia este știința care studiază lumea vieții sociale așa cum este relevată de individualități umane în comportamente sau acțiuni, relații sau interacțiuni ce se desfășoară în sisteme sociale de tipul grupurilor, organizațiilor, comunităților sau societăților. Reaitatea socială este în

⁷⁵ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. București, Ed. Lumina Lex, p. 2009.

⁷⁶ Inspirat din: SOCIOLOGIE. Volum coord. de Lazăr VLĂSCEANU. Iași: Polirom, 2011

continuă schimbare, iar sociologia nu poate să fie în decalaj față de realitatea pe care este așteptată să o reflecte teoretic.

-teoria sociologică se constituie la două niveluri corelate. *Nivelul microsocioal* vizează acțiunile sau comportamentele individuale, adică analizează motivele și a semnificațiilor investite de indivizi în acțiunile sau opțiunile promovate pe scena socială, a distribuției sociale a acestor acțiuni și a regulilor sau instituțiilor aplicate pentru inițierea acțiunilor, pentru interpretarea lor și stabilirea relațiilor interindividuale. *Nivelul macrosocioal* se referă la agregări ale acțiunilor individuale în sisteme sociale mai cuprinzătoare și la analize ale acestor sisteme qua sisteme – de la grupuri la comunități, state naționale sau societăți.

-Societatea reprezintă un întreg ce poartă o realitate diferită de cea a părților (indivizii);

-Societatea nu poate fi redusă la părțile componente, ea este ceva mai mult decât suma părților;

-Sociologia nu-și propune să abordeze întregul mozaic de forme concrete întâlnite în societate, ci numai pe acelea care prezintă calitățile: *constanță, reprezentativitate statistică și actualitate;*

-Obiectul sociologiei îl constituie studiul colectivităților umane și al relațiilor interumane în cadrul acestora, precum și al comportamentului uman în cadrul social propriu grupurilor și comunităților umane de diferite tipuri;

-Misiunea sociologului este de a cerceta orice subsistem al socialului (economia, politica, justiția, educația etc.) din punctul de vedere al genezei, al alcătuirii și funcționării, al raporturilor cu celelalte subsisteme, al tendințelor evolutive etc. ;

-Obiectivul sociologiei rezidă în depășirea problemelor sociale;

-Sociologia nu are paradigmă unitară care să vizeze toate problemele socialului și, respectiv, nici o metodologie cu care să fie de acord întreaga comunitate a sociologilor;

-Științele sociale particulare izolează părțile de care se interesează și nu urmăresc decât explicarea strictă a acestora;

-Științele sociale (și nu numai) se deosebesc unele de altele prin **obiect**, altele – prin **punctul de vedere** pe care îl au în tratarea obiectului comun.

Particularitățile punctului de vedere al sociologiei în abordarea socialului sunt:

- a) modul de abordare;
- b) sistemul tematic și de referință;
- c) aspectul structural;
- c) țelul, obiectivul cercetării .

Fiecare dintre științele sociale, - în funcție de modul de abordare, de sistemul de referințe și de țelul urmărit - este alcătuită într-un mod specific, având un aspect structural deosebit.

Rolul specific al sociologiei generale este de a stabili conceptele și teoriile, legitățile cele mai generale – care privesc ansamblul fenomenelor și proceselor sociale, diferitele domenii ale vieții sociale, în unitatea lor.

Sociologiile de ramură studiază interdependența, intercondiționarea dinre anumite subsisteme, procesee sociale și celelate manifestări ale realității sociale.

Vocația sociologiei este de a fi acțională, practic-participativă;

Sociologia contemporană este așteptată să studieze modul în care se realizează gestiunea vieții individuale și a celei sociale în condiții de dominare și multiplicare a instanțelor specific unei ordini sociale construite, diferită de ordinea social natural.

În ordinea social construită, cunoașterea sociologică asigură baza gestionării și a construcției individuale și sociale continue. În acest sens spunem că sociologia actuală este și trebuie să fie *reflexive*, adică include nu numai analize ale propriului obiect de investigare, ci și ale modului în care cunoașterea pe care o produce contribuie la construcția obiectului investigat. Analiza unui mod de organizare socială și analiza modului de implicare a cunoașterii sociologice în construcția acelei organizări sunt aspect complementare ale flexibilității sociologiei.

Sociologii clasici nu au asigurat în teoriile lor un loc convenit cunoașterii sociologice în procesul de organizare, funcționare și schimbare a societăților. Sociologia clasică a fost explicativă, dar fără a fi reflexive. S0a limitat doare la formularea de referiri la importanța tacită a cunoașterii sociologice.

Sociologia contemporană se confruntă cu necesitatea deschiderii tot mai mari către dialogul cu publicul, către întoarcerea reflexive a cunoașterii sociologice spre generatorii comuni ai acestei cunoașteri.

Tot mai mulți juriști și sociologi sunt de acord că nu pot fi explicate, într-o manieră exhaustivă, izvoarele, instituțiile și structurile dreptului, condiționarea lor istorică, socială și culturală decât apelând la datele și conceptele sociologice, la metodele și tehnicile de investigație sociologice⁷⁷.

În acest sens, renumitul jurist și sociolog al dreptului, Mircea Djuvara remarca faptul că „dreptul se întemeiază pe sociologie și că, fără realitățile acesteia, el nu poate avea înțeles”.

Prin metodele sale, știința dreptului este în esență o disciplină normativă, „descriptivă și analitică”, operând prin exegeză și deducție sinteza faptelor juridice și ordonându-le în categorii și instituții juridice. Acordând un rol important metodei deductive, ea extrage din norme, reguli și principii toate consecințele normative pe care acestea le implică.

Comparativ cu știința dreptului, sociologia utilizează, cu precădere, metoda inductivă, în care explicația se fundamentează pe fapte și observații, pe un material empiric ce este investigat cu ajutorul unor metode și tehnici specifice (observația, interviul, sondajul, experimentul sociologic

⁷⁷ BANCIU, Dan. Sociologie juridică. Probleme. Domenii. Cercetări. București: Editura Lumina Lex, 2007, p.27.

etc), în vederea desprinderii unor generalizări teoretice și a identificării unor constante, regularități și legități sociale.

Dacă sociologia analizează acțiunile, relațiile și structurile vieții sociale, încercând să stabilească anumite regularități, tendințe și legități sociale, știința dreptului traduce într-un limbaj tehnic-normativ aceste relații și structuri sociale sub forma unor legi juridice. Analizând, de exemplu, instituția căsătoriei, sociologia va examina condițiile sociale, economice, etice și religioase pe baza cărora se formează și funcționează aceasta și nu va investiga, decât în mod subsidiar, regulile juridice care o reglementează, în timp ce dreptul va pleca tocmai de la realitatea acestor reguli, încercând să evalueze eficacitatea lor sau dimpotrivă, să releve desuetitudinea și inefectivitatea lor în anumite perioade;

Încercând să definească statutul și specificul sociologiei juridice, **R. Treves evidențiază faptul că ea este o știință preponderent empirică, cu caracter interdisciplinar, care studiază cu metode cunoscute raporturile reciproce dintre drept și societate**, considerate atât în complexitatea lor, cât și în specificul fiecăruia. În cadrul sociologiei juridice pot fi distinse două părți: a) o parte *generală*, având ca obiect studierea rolului și funcțiilor dreptului în societate care interesează mai ales pe sociologi și b) o parte *specială*, care interesează mai ales pe juriști, având ca obiect studierea locului și funcției normelor și instituțiilor juridice în contextul social în care ele acționează.

În opinia profesorului **Dan Banciu**, sociologia juridică reprezintă o ramură a sociologiei care studiază *condiționarea și eficiența socială* a regulilor, instituțiilor și sistemelor juridice, ca și *determinările reciproce* dintre drept și societate, încercând să evidențieze *specificul ordinii normative* față de alte ordini sociale, *rolul și funcțiile sociale ale dreptului* și, în primul rând, cele de control, presiune și constrângere socială, de realizare a justiției sociale, legalității și legitimității și de apărare și protecție socială a drepturilor indivizilor, grupurilor și instituțiilor sociale.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. Specificați caracteristici ale contextului social-istoric și intelectual în care Au. Comte a lansat ideea de sociologia ca „știință pozitivă”.
2. Care este cea mai reprezentativă unitate de analiză sociologică? Cum poate fi identificată o societate?. Cum s-au schimbat perspectivele de analiză sociologică asupra societăților?
3. Care sunt deosebirile dintre ordinea socială naturală și ordinea social construită?
4. În ce constă relevanța cunoașterii sociologice? Cum s-a manifestat această relevanță în teoriile sociologice clasice și în cele contemporane?

5. Care sunt caracteristicile unei sociologii reflexive?
6. Care este locul sociologiei în sistemul științelor socioumane?
7. Prin ce se deosebește sociologia generală de științele sociale particulare ?
8. Prin ce se deosebește sociologia ramurală de științele sociale particulare?
9. Care este raportul dintre sociologia generală și sociologiile de ramură?
10. Care este raportul dintre sociologie și drept?
11. Explicați raportul dintre sociologia generală și sociologia juridică
12. Aduceți argumente în susținerea ideii conform căreia funcția critică este cea mai importantă dintre funcțiile sociologiei.
13. Scrieți un eseu cu tema : „Statutul sociologiei juridice în societatea contemporană după următorul plan de idei:
 - universalitatea problematicii sociologice juridice;
 - mondializarea problemelor de studiu ale sociologiei juridice;
 - problemele arzătoare ale societății moldovenești care pot fi soluționate și cu ajutorul cercetărilor de factură sociologo-juridică;
 - importanța sociologiei juridice în procesul de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Bibliografie selectivă

1. ANDREI, Petre. Sociologie generală. Iași: Polirom, 1997;
2. BANCIU, Dan. Sociologie juridică. Probleme. Domenii. Cercetări. București: Editura Lumina Lex, 2007;
3. CIOBANU, R. Reconceptualizarea dreptului din perspectivă paradigmatică. În: Integrarea prin cercetare și inovare. 10-11 noiembrie, 2020. Chișinău: USM, 2020. p.188-194
4. COSTEA, Ștefan . Istoria generală a sociologiei. Compendiu. Ediția a II-a. Editura Fundației România de mâine, București, 2004;
5. DICȚIONAR de sociologie, coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu. București: Editura Babel, 1993;
6. GIDDENS, Anthony. Sociologie. București: BIC ALL, 2000;
7. IONESCU, Ion, STAN, Dumitru. Elemente de sociologie. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Vol. 1, 2000;

8. MIHĂILESCU, Ioan. Sociologie generală. Concepte fundamentale și studii de caz. Iași: Polirom, 2003;
9. MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2009;
10. ONUȚ, Gheorghe. Profesia de sociolog. Brașov: Editura Universității Transilvania, 2008;
11. OXFORD. Dicționar de sociologie. Editat de Gordon Marshall. Univers enciclopedic, București, 2003;
12. VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a. București: Editura Lumina Lex, 2003,
12. VLĂSCEANU, Lazăr (coordonator). Sociologie. Iași: Polirom, 2011.
13. CARBONIER, Jean, Sociologie juridique., 2 e Édition. Paris, Quadrige/PUF, 2004.

Cursul 2. Constituirea și evoluția sociologiei juridice

Planul

1. Preliminarii
 2. Aristotel – precursor al sociologiei juridice
 3. Montesqueu despre spiritul legilor
 4. E.Durkheim despre geneza dreptului
 5. M.Weber despre raționalizarea dreptului.
 6. E.Ehrlich despre „dreptul viu”
 7. Georges Gurvitch despre domeniile sociologiei juridice
 8. Tradiții și contribuții românești în domeniul sociologiei juridice. Statutul sociologiei juridice în Republica Moldova
 9. Aplicații.
1. Preliminarii

Procesul afirmării sociologiei juridice în calitate de ramură științifică distinctă și disciplină de studiu a fost unul îndelungat și anevoios, având ca premisă atât logica constituirii unei noi științe, cât și reticențe manifestate de sociologi și juriști față de această știință și disciplină de studiu. Sociologii au ignorat mult timp dreptul, iar juriștii au privit cu suspiciune un nou-venit, care încă nu se legitimase pe deplin⁷⁸. Constituirea sociologiei juridice a întâmpinat multe dificultăți, „atât din partea juriștilor, pentru care recunoașterea acestei discipline echivala cu abandonarea studiului contextului social în care apare și se dezvoltă dreptul, cât și din partea sociologilor, care, supralicitând rolul factorului social, au considerat dreptul ca o simplă consecință, ca un simplu efect al realității sociale”⁷⁹.

Pentru prima dată a întrebuințat termenul „sociologie juridică” cel care ulterior a fost recunoscut drept „părintele sociologiei juridice” – italianul **Anzilotti**. În lucrarea sa „Filosofia dreptului și sociologia” care datează din anul 1892, Anzilotti a fost cel care a sesizat necesitatea instituirii și recunoașterii unei astfel de discipline fiind preocupat direct în a pune bazele ei⁸⁰.

Referitor la apariția și evoluția sociologiei juridice ca disciplină cu un pronunțat caracter aplicativ, invocăm punctul de vedere al autorilor autohtoni⁸¹ care consideră că perioada constituirii acesteia este cuprinsă undeva între sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul

⁷⁸ GIDDENS, A. Sociologie. București: All - Central European University Press, 2000, p.31.

⁷⁹ BANCIU Dan. Sociologie juridică. București: Hyperion XXI, 1995, p.2

⁸⁰ GOODMAN, N. Introducere în sociologie. București: Lider, 1998, p.26.

⁸¹ BUCIUȘCAN, Ludmila, GUGULAN, Eugenia. Constituirea și dezvoltarea sociologiei juridice ca știință. Repere introductive definitorii. În: Științe socioumane, ediția a XV-a, nr.1, 2015, p.57-62, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/57-62_9.pdf;

secolului XX, chiar dacă problematica universală a acestor discipline care au fuzionat s-a format odată cu evoluția gândirii despre societate și drept.

În cele ce urmează mai la vale vom demonstra că mai mulți autori și-au adus contribuția la constituirea și afirmarea acestei ramuri științifice.

2. Aristotel - precursor al sociologiei juridice.

Aristotel este considerat nu numai un strălucit filosof, ci și un mare om de știință care a pus bazele unui însemnat număr de științe, precum logica formală, psihologia, politica, estetica ș.a.

Ideile sale de natură juridică, filosofico-juridică și sociologico-juridică apar în câteva lucrări care ne-au parvenit de la marele filosof, printre care se numără *Etica Nicomahică*, *Politica*, *Retorica* și rămășițele *Constituției Atenei* – un vast tratat de drept constituțional comparat, astăzi pierdut.

Înțelegerea omului ca „zoon politikon”, ce se poate realiza „doar în și prin societate”, l-a condus pe Aristotel spre explicarea dreptului prin raportarea acestuia la viața socială, la scopurile supreme ale conduitei individuale și colective și la mijloacele utilizate de indivizi și grupuri pentru atingerea acestora⁸². În concepția lui Aristotel, societatea este guvernată de *Nomos*, ansamblul regulilor de conduită socială eficiente într-un mediu social dat, acea ordine vie și spontană care se bazează pe morala socială, pe moravuri, cutume și obiceiuri de tot felul. *Nomos*-ul este un fenomen social concret, supus schimbării, transformării, unei dinamici specifice. Factorii generatori și transformatori ai *Nomos*-ului sunt *Filia* (sociabilitatea sau solidaritatea socială) și *Coioniai* (grupurile particulare), care și ele se află în schimbare.

În concepția filosofului grec nu există grup particular real fără ca în sânul său să nu se afirme *Filia* și *Dikaion* (dreptul). La nivelul fiecărui grup particular există tot atâtea specii de drept câte tipuri de sociabilitate sau solidaritate socială se manifestă. Acest lucru se întâmplă deoarece *Dikaion* este strâns legat de sociabilitate, de raporturile de apropiere între oameni, de relațiile bazate pe dragoste, pe plăcere sau pe interes.

Dikaion (dreptul), fie că este instituit prin voința umană, fie că este stabilit independent de aceasta (dreptul natural), nu reprezintă, după Aristotel, decât formularea rațională a exigențelor impuse de *Nomos*. Dreptul nu este altceva decât totalitatea exigențelor juridice fixate în formule abstracte și statice, ansamblul legilor edictate de stat. Pornind de la o astfel de înțelegere a *Nomos*-ului și *Dikaion*-ului, Aristotel ajunge la concluzia că ultimul (dreptul) este mai abstract și mai static decât primul, care este concret și dinamic. Datorită acestui fapt,

⁸² VLĂDUȚ, Ion, Sociologie juridică. Studii. București. Editura Lumina Lex, 2000, p.41.

dreptul are tendința de a rămâne în urma ordinii sociale reale și de aceea el va trebui să se adapteze mereu acesteia.

În ceea ce privește raporturile dintre drept și grupurile particulare existente în societate, Aristotel distinge următoarele specii ale dreptului:

- *dreptul familiei conjugale și casnice* (grup de producție economică ce presupune dreptul de dominație asupra sclavilor);
- *dreptul satelor* constituite prin asocierea de familii;
- *dreptul orașelor*;
- *dreptul diferitelor asociații fraterne*
- *dreptul statului* (ca grup perfect).

Și, întrucât statul este grupul perfect, care există înaintea tuturor celorlalte grupuri, care nu sunt decât părțile sale subordonate, în concepția lui Aristotel, veritabilul drept nu este decât dreptul politic, dreptul statului, care prevalează asupra dreptului grupurilor particulare.

Dreptul statului, în funcție de forma de guvernământ, poate fi: *dreptul monarhic*, *dreptul aristocratic*, *dreptul politiei* (al republicii, ca formă perfectă de guvernământ), la care se adaugă *dreptul tiraniei* (foarte puțin eficient), *dreptul oligarhiei* și *dreptul democrației*, ca „deviații” ale primelor trei; toate acestea se divid, la rândul lor, în mai multe subtipuri.

În planul raporturilor dintre Filia și Dikaion, Aristotel distinge trei tipuri de drept care se constituie în funcție de formele de sociabilitate:

- *dreptul penal*, fundamentat pe Filia legată de moravuri;
- *dreptul contractual*, care are la bază Filia legată de o reglementare între egali și
- *dreptul distributiv*, bazat pe Filia legată de o reglementare între inegali⁸³.

Pentru a formula modelul unei constituții ideale, în „Politica”, Aristotel a întreprins o analiză critică a „Constituției perfecte” imaginată de Platon în Republica, a constituțiilor închipuite de Phales și Hippodamus din Milet, a Legilor lui Solon, Dracon ș.a. și o cercetare critică comparativă a principalelor „Constituții existente” în acele vremuri, precum erau acelea ale Lacedemoniei, Cretei și Cartaginei. În concepția sa *toate Constituțiile care au în vedere binele obștesc sunt pure, pentru că sunt conforme cu dreptul absolut; din contra, acelea care au în vedere doar folosul guvernanților sunt defectuoase și numai niște forme corupte ale constituțiilor bune, căci sunt despotice (adică tratează pe guvernați ca pe niște sclavi), pe câtă vreme cetatea este o asociație de oameni liberi*⁸⁴.

Descriind pe larg trei specii de „Constituții pure” (monarhia, aristocrația și republica), analizând trei tipuri de constituții „deviate” (tirania, oligarhia și democrația) și cercetînd o serie

⁸³ VLĂDUȚ, Ion, Sociologie juridică. Studii. București: Editura Lumina Lex, 2000, p.44.

⁸⁴ IBIDEM.

de constituții “deviate” din cele “pure” cât și din cele derivate, Aristotel ajunge la concluzii de mare valoare sociologică. Mai întâi, constată că fiecare constituție se dovedește a fi relativ bună sau rea, *în funcție de modul în care se adaptează sau nu la structurile (demografice, economice, de clasă etc.) schimbătoare ale comunităților politice respective*. Apoi, larga varietate a factorilor ce o condiționează și modul diferit de interacțiune a acestora l-au condus pe filosoful grec la o mulțime de subtipuri de constituții. Aristotel găsește explicația existenței mai multor constituții în mulțimea elementelor care alcătuiesc întotdeauna un stat. În opinia sa, este evident faptul că speciile de constituții trebuie să fie, în mod cu totul necesar, tot așa de diverse *pe cât de numeroase și de diferite sunt combinațiile elementelor ce compun statul*.

În „Politica”, Aristotel sublinia faptul că simpla existență a unor „legi bune” în cadrul societății nu asigură în mod obligatoriu și un „guvernământ bun”, un astfel de guvernământ se poate realiza dacă acestea sunt întemeiate pe rațiune și se fac respectate.

Încercând să răspundă la întrebarea dacă legiuitorul care vrea să introducă legi perfect juste trebuie să aibă în vedere binele obștesc ori pe acela al cetățenilor aleși, Aristotel consideră că justiția este egalitatea; iar această egalitate a justiției are în vedere atât interesul general al statului, cât și interesul individual al cetățenilor.

Acestea sunt câteva dintre cele mai importante probleme care i-au determinat pe toți exegeții ce s-au aplecat asupra valoroasei opera aristotelice din perspective sociologiei dreptului, să-l considere pe Stagirit unul dintre cei mai de seamă precursori ai tinerei discipline sociologice. „Aristotel – concluziona Georges Gurvitch – în pofida integrării sociologiei juridice în metafizica sa dogmatică, a întrevăzut, din zborul păsării, cea mai mare parte a problemelor fundamentale ale acestei discipline”⁸⁵.

2. Montesquieu despre spiritul legilor

Montesquieu (1689-1755), scriitor, jurist și filosof luminst francez, prin celebra sa lucrare „De l'esprit des lois”, a reușit să se situeze printre cei mai de seamă precursori ai sociologiei dreptului. Jean Carbonnier merge chiar mai deprte, considerînd că lucrarea marelui gânditor francez „este deja sociologie juridică concepută ca știință”⁸⁶.

Montesquieu, pe baza unor observații empirice a reușit să descrie, cu lix de amănunte, experiențele juridice în cele mai diferite sfere ale civilizației umane. Dreptul, în concepția autorului, se prezintă ca alcătuire de legi pe care el le definește ca „*raporturi necesare care derivă din starea lucrurilor*”. Acest drept este „stabilit de legislator dinainte, de undeva de sus, în formule concise și rigide; el se reduce la legi, la ceea ce este edictat de către stat.

⁸⁵ Apud: VLĂDUȚ, Ion, Sociologie juridică. Studii. București, Lumina Lex, 2000, p.64.

⁸⁶ Apud: LUMINOSU, Doru Silviu, POPA, Vasile, Sociologie juridică, Timișoara, Helicon, 1994, p.25.

Analizând dreptul din perspectiva raporturilor sale cu realitatea înconjurătoare, Montesquieu evidențiază rolul însemnat pe care îl au factorii sociali (forma de guvernământ, religia, comerțul, moravurile etc.), condițiile demografice (numărul de locuitori, naționalitățile) și condițiile geografice (așezarea geografică, forma de relief, solul, clima etc.) în procesul complex de determinare a legilor.

Montesquieu și-a pus și delicata problemă a raporturilor dreptului cu viața spirituală a societății. Autorul conchide că în ansamblul fenomenelor care determină dreptul intră și elemente ce țin de conștiința, inteligența și voința oamenilor, o multitudine de semnificații spirituale care, sub o formă sau alta, își pun amprenta asupra instituțiilor și practicilor juridice.

În baza datelor empirice, Montesquieu a susținut o altă teză importantă a sociologiei juridice – aceea a valabilității în timp și spațiu a dreptului. Această caracteristică a legilor se datorează tocmai factorilor care le determină: relieful, mărimea și calitatea teritoriului; climatul rece sau temperat; modul de viață al populației care poate fi constituită din plugari, vânători sau pescari; gradul de libertate al cetățenilor; religia locuitorilor, numărul și ocupația populației; comerțul, moravurile și manierele acesteia. El demonstrează astfel că dreptul unui popor evoluează o dată cu timpul, după cauze de ordin general care afectează societatea în ansamblu⁸⁷.

Pornind de la menirea dreptului și a religiei, Montesquieu a reușit să surprindă aspecte subtile ale raporturilor dintre cele două instrumente importante ale controlului social. Astfel, potrivit concepției sale, religia și legile civile trebuie să tindă mai cu seamă la a-i face pe oameni buni cetățeni... Pentru a-și îndeplini această menire, ele trebuie să se completeze reciproc... atunci când una se va îndepărta de această țintă (de a-i face pe oameni buni cetățeni), cealaltă trebuie să tindă mai mult spre ea, cu cât înfrâneză mai puțin religia, cu atât mai mult trebuie să înfrâneze legile civile.

În cărțile XXVI și XXIX, Montesquieu a făcut o serie de observații fundamentale pentru domeniul legiferării, *dovedindu-se a fi unul dintre marii precursori ai sociologiei legislative*. Definiția legilor dată în cartea I („raporturi necesare care derivă din natura lucrurilor” este aplicată aici la examinarea dreptului, autorul punând în evidență diferite tipuri de legi în raport cu ordinea lucrurilor asupra cărora ele sunt chemate să statueze. Montesquieu relevă o serie de sfaturi asupra artei de a alcătui legile, observații asupra jurisprudenței și o metodă de studiere comparată a legilor diverselor popoare cu scopul de a-i preveni pe legislatori asupra erorilor pe care le-ar putea comite împrumutând legi și norme din legislațiile altor popoare. El consideră că în activitatea de alcătuire a legilor, legiuitorul trebuie să dea dovadă de modestie, iar în formularea lor să adopte un stil concis, simplu, general, precis, fără subtilități.

⁸⁷ IBIDEM, p.27.

În opera sa fundamentală, autorul a rezervat pagini de stringentă actualitate problemelor dreptului internațional. Pornind de la raportul legilor cu comerțul, cu moneda și cu numărul locuitorilor, el a demonstrat utilitatea comerțului în menținerea unor relații de pace între state, în înlăturarea moravurilor, în asigurarea unei prosperități generale. Prin contribuțiile aduse în acest domeniu Montesquieu își înscrie la loc de cinste numele printre precursorii sociologiei dreptului internațional⁸⁸.

3. E. Durkheim despre geneza dreptului.

Emile Durkheim (1858 – 1917), sociolog francez, a fost unul dintre fondatorii cei mai de seamă ai sociologiei juridice. Oponându-se teoriilor biologist-organiciste și psihologice, sociologul francez, a încercat să facă din sociologie o „știință pozitivă a faptelor sociale”, ceea ce l-a determinat să considere fenomenele sociale ca „fapte” sau „lucruri”. În concepția sa faptele sociale pot fi recunoscute după două criterii : „*exterioritatea*” (existența lor în afara individului particular) și „*constrângerea*”(acțiunea lor coercitivă asupra individului pentru a-l socializa). Utilizând drept criteriu al socialului „constrângerea”, trăsătură proprie dreptului însuși, „teoria faptului social” formulată de către E. Durkheim ca de altfel întreaga sa sociologie, are o tendință „juridizantă”⁸⁹.

Prin insistarea asupra caracterului specific al faptului social, care nu putea fi redus la elementele individuale, autorul a surprins natura eminent socială a dreptului. În mare parte datorită lui, regula de drept a încetat să mai apară ca ceva imuabil și quasisacru. El demonstrează că aceasta este variabilă și schimbătoare precum sunt și grupurile umane ale căror aspirații ea le exprimă într-o mai mare sau mai mică măsură. Această concepție, nouă pentru epoca respectivă, apropie dreptul de realitatea socială. Dreptul, manifestare a vieții sociale, precum sunt limbajul, arta, religia, morala etc., nu va putea fi relevat diferit de celelalte activități ale societății, cu care el întreține raporturi strânse.

În acest fel, Durkheim a dat o nouă orientare cercetărilor juridice, îndreptându-se spre studierea mediului social, pentru a aprecia rațiunile apariției normei de drept, motivele efectivității sale, desuetudinea sa etc. El atribuia regulilor de drept o valoare instrumentală fără de pereche, considerând că prin generalitatea, permanența și materialitatea lor, acestea erau capabile de a releva faptele sociale mai obiectiv decât ar fi putut s-o facă, spre exemplu, sentimentele, opiniile.

⁸⁸ IBIDEM, p.28.

⁸⁹ IBIDEM, p.30.

E. Durkheim consideră că între drept și societate există o strânsă legătură⁹⁰ o unitate indisolubilă, în sensul că o formă esențială de structurare a societății o reprezintă, în mod inevitabil, organizarea acesteia în plan juridic, prin intermediul dreptului. Viața generală a societății nu poate să se extindă asupra nici unui domeniu fără ca viața juridică să se extindă în același timp și în același raport, asupra acestuia. În acest context, considerarea solidarității ca fapt social fundamental și tentativa sa de a concepe dreptul ca expresie a acesteia, au o importanță deosebită. În concepția sa *dreptul reprezintă „simbolul vizibil al „solidarității sociale”, înțeleasă ca solidaritate de fapt, ca formă de sociabilitate: în drept sunt reflectate toate varietățile esențiale ale solidarității sociale*⁹¹. De aceea, susține Durkheim, o clasificare obiectivă a ramurilor de drept nu poate fi făcută decât în funcție de o clasificare a formelor solidarității sociale. Potrivit opiniei sale, societatea umană se caracterizează prin două tipuri de solidaritate socială.

1. Solidaritate mecanică sau prin similitudine, solidaritate care implică o asemănare între indivizi și care este posibilă numai dacă personalitatea individuală este absorbită de personalitatea colectivă.

2. Solidaritatea organică sau prin diferențiere, formă de manifestare care implică diferențierea între indivizi în cadrul societății și se realizează ca un efect al diviziunii muncii sociale.

Cele două tipuri de solidaritate generează două tipuri de drept, după cum urmează: solidaritatea mecanică dă naștere *dreptului represiv*, care este însoțit de sancțiuni represive, precum dreptul penal, iar solidaritatea organică condiționează apariția *dreptului restitativ*, care se regăsește în dreptul familiei, dreptul comercial, dreptul constituțional, dreptul administrativ, dreptul procedural și se caracterizează prin sancțiuni restitutive. Dreptul represiv este predominant în raport cu cel restitativ (care se manifestă în sfere limitate) în societățile în care diviziunea muncii este doar incipientă, iar uniformitatea socială este mult mai extinsă, cum este cazul societăților arhaice; pe când în societățile mai evolute, în care diviziunea muncii sociale s-a accentuat și diferențierea socială s-a extins, prevalând solidaritatea organică, raportul dintre cele două specii de drept s-a inversat, astfel încât, dreptul restitativ este predominant față de cel represiv (care acționează în sfere mai restrânse), situație caracteristică societăților moderne.

E. Durkheim este primul sociolog care *a evidențiat în mod explicit raporturile dintre normal și patologic* sau dintre fenomenele normale și cele patologice plecând de la definiția și sensurile noțiunii de normă (morală, juridică, religioasă etc.)⁹². Rolul normelor sociale constă în asigurarea solidarității sociale și a dezirabilității comportamentelor. În consecință este normal

⁹⁰ DURKHEIM, Emile. Regulile metodei sociologice. București, Editura Științifică, 1974, p.95.

⁹¹ LUMINOSU, Doru Silviu, POPA, Vasile. Sociologie juridică. Timișoara, Helicon, 1994, p.31.

⁹² BANCIU, Dan. Sociologie juridică. Probleme, domenii, cercetări. – București: Lumina lex, 2007, p.50.

ceea ce este în concordanță cu norma; faptele normale sunt „acele care sunt așa cum trebuie să fie”⁹³ și corespund imperativelor normelor. Dimpotrivă, sunt fapte patologice (anormale) acele care „ar trebui să fie altfel decât sunt”⁹⁴. Faptele normale sunt cele care reprezintă formele cele mai generale și care se „regăsesc, dacă nu la toți indivizii, cel puțin la majoritatea lor și dacă nu se repetă identic în toate cazurile în care se observă, ci variază de la unul la altul”⁹⁵. În schimb cele patologice sau morbide corespund unor condiții excepționale, fiind o „excepție în timp și spațiu”, în sensul „nu numai că nu se întâlnesc decât la o minoritate, dar chiar acolo unde se produc se întâmplă adesea că nu durează toată viața individului”⁹⁶.

În același timp, Durkheim sublinia și faptul că normalul se identifică cu tipul „mediu” sau cu „media normală” și că „orice abatere față de acest etalon” reprezintă un fenomen morbid.

Operând cu aceste distincții în privința faptelor normale și patologice, Durkheim avansează teza, oarecum surprinzătoare conform căreia *crima este un fenomen normal*, întrucât ea este prezentă în toate societățile și de toate tipurile. Ea este normală „fiindcă o societate din care ea ar lipsi este cu totul imposibilă”⁹⁷. De aceea, „a pune crima printre fenomenele normale ale sociologiei, înseamnă nu numai a spune că este un fenomen de neînlăturat, deși regretabil, datorat răutății incorijibile a oamenilor; înseamnă a o afirma ca un factor al sănătății publice, o parte integrantă a oricărei societăți sănătoase”⁹⁸. Crima consistă într-un act care „ofensează unele sentimente colective, înzestrate cu o energie și cu o limpezime particulare”⁹⁹. Pentru acest motiv, „crima este deci necesară; ea este legată de condițiile fundamentale ale oricărei vieți sociale, dar prin însăși aceasta ea este utilă”¹⁰⁰. *Într-adevăr, deși pare paradoxal, după cum afirmă prof. Dan Banciu,¹⁰¹ devierea de la normele societății este necesară și utilă dacă societatea dorește să rămână flexibilă și deschisă schimbării și adaptării.* Acolo unde există crimă, „sentimentele colective” sunt suficient de puternice ca să reacționeze față de ea, astfel încât, în cele din urmă, actul criminal are drept consecință întărirea consensului normativ al indivizilor.

Aprecierea conform căreia crima este un fenomen normal, nu implică pentru Durkheim nici un fel „de judecăți de valoare, ci constată pur și simplu un fapt cu relevanță generală”: crima

⁹³ DURKHEIM, Emile. *Regulile metodei sociologice*, București:Editura științifică, 1974, p.97.

⁹⁴ IBIDEM.

⁹⁵ IBIDEM, p.105.

⁹⁶ IBIDEM.

⁹⁷ IBIDEM, p. 113.

⁹⁸ IBIDEM.

⁹⁹ IBIDEM, p. 114.

¹⁰⁰ IBIDEM, p. 116.

¹⁰¹ BANCIU, Dan. *Sociologie juridică. Probleme, doemniim c ercetări*. București: Editura Lumina lex, 2007, p. 51.

nu este nici bună, nici rea, nici preferabilă sau indezirabilă, ci este pur și simplu un fapt social cu trăsături generale care există în orice societate”¹⁰².

Durkheim și-a adus o contribuție importantă în ceea ce privește *sociologia dreptului penal*. Remarcăm definiția dată crimei și considerentele sale asupra funcției pedepsei, *Crima, afirma Durkheim, nu este nimic altceva decât ceea ce societatea definește astfel*. Pedepsa nu servește, sau nu servește decât într-un mod secundar la corijarea vinovatului sau la intimidarea celor care ar dori să imite; *adevărata sa funcție este aceea de a menține intactă coeziunea socială*.” Prin aceste formulări, care atunci erau îndrăznețe, Durkheim a operat o schimbare diametrală a perspectivelor, deplasând centrul de greutate al fenomenelor studiate de la criminalitate la penalitate. El a fondat, în contrast cu sociologia crimei, veritabila sociologie a dreptului penal”¹⁰³.

Abordând intensitatea pedepsel, Durkheim consideră că aceasta este cu atât mai mare cu cât societățile aparțin unui tip mai puțin dezvoltat și cu cât puterea centrală are un caracter mai absolut. În concepția sa, tipul de organizare socială și modul de organizare guvernamentală reprezintă doi factori independenți ai evoluției penale. Ei acționează separat unul de altul, uneori chiar în sens opus. Spre exemplu, se întâmplă că prin trecerea de la o organizare inferioară la una superioară, să nu asistăm la „îndulcirea” pedepselor, precum ne-am fi putut aștepta, pentru că, în același timp un regim politic absolut poate neutraliza egectele organizării sociale. Astfel, procesul „evoluției penale” se dovedește a fi deosebit de complex.

Din perspectiva sociologiei juridice trebuie să ne referim la teoria anomiei sociale. Ca orice creator de noțiuni noi, Durkheim a dat acestui termen un înțeles larg și apoi a procedat prin circumscriere progresivă, pînă cînd a ajuns la o definiție restrînsă pentru conceptul său¹⁰⁴. Într-o primă accepție, anomia înseamnă orice „perturbare a ordinii colective” (deci sociale) provocată fie de o creștere bruscă, fie de o scădere bruscă, o catastrofă, de exemplu). Numai atari oscilații bruște pot provoca o asemenea „perturbare a ordinii sociale”¹⁰⁵.

Dacă vom spune că societatea moldovenească se află, astăzi, în stare de anomie, ar însemna că, după o atare apreciere, această societate a trecut printr-un „cataclism neașteptat” sau

¹⁰² RĂDULESCU, Sorin, M. Teorii sociologice în domeniul devianței și problemelor sociale.- București, 1994, p.16.42. CARBBONNIER, Jean, Sociologie juridique, Paris, PUF,1978, p.79, Apud: LUMINOSU, Doru Silviu, POPA, Vasile. Sociologie juridică. Timișoara, Helicon, 1994, p.32.43. BĂDESCU, Ilie. Istoria sociologiei. Galați,Editura Porto-Franco, 1994, p.287

¹⁰⁵ IBIDEM, p. 288.

printr-o „dezvoltare suplimentară” care i-a afectat în mod radical „ordinea colectivă” și structura socială. Aceasta ar fi tot una cu o stare de anomie, într-o accepție lărgită.

În altă parte, Durkheim precizează că numai acele schimbări bruște, care afectează „sănătatea medie” a unei societăți sunt surse de anomie. Aceasta trimite deja la o specificare a noțiunii. Anomia într-un sens mai special, apare ca tot ceea ce este dezechilibrare dintre „forțele” noastre interioare (dorințe, pasiuni, sensibilitate etc.) și „forțele” exterioare (cantitate de bunuri economice, respectabilitate, aprecierea, puterea, influența, privilegiul, prestigiul etc). În orice moment ar trebui ca între „plăcerile acțiunii” și „neliniștea dureroasă care o însoțește” să existe o balanță favorabilă celei dintâi. Anomia este, în acest plan, starea care răstoarnă o asemenea balanță.

În acest sens, anomia se referă la „dezordinea pasiunilor” într-o societate și la inexistența ori ineficacitatea un ei autorități capabilă să spună ce este drept și să fixeze limita pasiunilor astfel încât acea limită să fie admisă.. Când spui despre o societate că este anomică, spui că îi lipsește „puterea morală” de a fixa ce e drept și ce e nedrept în acea societate și de a pune limite acceptate diverselor pasiuni¹⁰⁶.

Într-o accepție restrânsă, anomia se referă la dereglarea scării salariilor sau a standardelor de remunerare în raport cu ierarhia profesiunilor, a muncii etc. Scara bunăstării sociale este un element esențial al ordinii colective a unei societăți și perturbarea ei este expresia anomiei.

Anomia este tot una cu tulburarea care se aduce următoarelor manifestări ale vieții sociale :

- a) ierahiilor sociale și manierei de selecție în aceste ierarhii și funcții;
- b) manierei de selecție și mobilității sociale;
- c) armoniei pasiunilor;
- d) fericirii medii;
- e) scării salariilor, în genere a recompenselor;
- f) cotei medii a bunăstării pe categorii;
- g) sănătății publice;
- h) intensității medii (normală) a nevoilor;
- j) scării respectului;
- k) credibilității autorității;
- i) frânei morale ca „limitare interioară”, moderatoare care produce mulțumirea, bucuriile calme, plăcerea de a fi și a trăi;
- m) spontaneitatea supunerii la autoritate;
- n) clasificarea oamenilor și a lucrurilor;

¹⁰⁶ IBIDEM, p. 289.

- o) gradația (scara) satisfacerii sociale (pe categorii) a nevoilor;
- p) valoarea forțelor sociale;
- r) cota medie de bunăstare pe categorii etc.

Toate acestea și altele sunt aspecte afectate de anomie, adică de tot ceea ce aduce „tulburarea” societății.

Anomia este totuna cu încetarea temporară a acțiunii societății asupra indivizilor datorată fie unei crize dureroase, cum ar fi dezastrele economice, declasările sociale, cataclismele, fie unei transformări fericite, dar prea bruște, cum ar fi o creștere bruscă a puterii și a averii.

Încetarea bruscă a acțiunii societății se manifestă, cum am remarcat, în raport cu ierarhia funcțiilor, cu selecția socială, cu armonia pasiunilor, cu norma fericirii medii, a intensității nevoilor și a sănătății publice, cu scara salariilor și cu distribuția bunăstării, cu scara respectului și a credibilității autorităților, dar mai ales, cu „continuitatea funcțională” a grupurilor sociale sau chiar a societății în ansamblu.¹⁰⁷

Analiza profundă a operei durkheimiene, i-a permis sociologului român **Ilie Bădescu**¹⁰⁸ să evedențieze, în concluzie 8 definiții ale anomiei:

Prima definiție generală: Anomia desemnează orice perturbare a ordinii colective provocată de mari oscilații bruște, pozitive și negative, ale manifestărilor unor grupuri sau societăți întregi.

Luând în considerare zonele pe care le afectează anomia și formele ei empirice, putem reconstrui definiția ei ținând seama de regimurile operaționale ale conceptului.

A doua definiție generală: Anomia desemnează perturbarea ordinii colective exprimată prin diminuarea puterii morale ca putere moderatoare și reglatoare a nevoilor, dorințelor, pasiunilor și sentimentelor, prin dezorganizarea scării salariilor, a prestigiului și respectului, prin dereglări ale cotei medii de bunăstare (creșteri sau descreșteri bruște) ori prin diminuarea fericirii medii, a sănătății publice și a unei autorități capabile să impună o limită de care ascultă toți, pe care toți o consideră dreaptă și la care se supun spontan.

A treia definiție: anomia desemnează orice încetare temporară a acțiunii societății asupra indivizilor datorată fie unei crize dureroase (dezastre economice, declasări sociale, cataclisme), fie unei transformări fericite dar prea bruște, (creșterea bruscă a puterii și a averii).

A patra definiție: Anomia se manifestă ori de câte ori are loc o discontinuitate funcțională sau o dizarmonie de funcții.

¹⁰⁷ IBIDEM, p. 292.

¹⁰⁸ IBIDEM, p. 294.

A cincea definiție: Anomia este intervalul în care regulile tradiționale își pierd autoritate și nu au apărut încă reguli noi pentru disciplinarea aspectelor interioare și exterioare ale omului și grupurilor sociale.

A șasea definiție a anomiei: Anomia desemnează acele scăderi (prăbușiri) ale activității colective sub parametrii muncii medii, provocând perturbări ale ordinii colective și discontinuități funcționale prin corupție, emigrare, blocaje funcționale, abandonul instituțiilor etc.

A șaptea definiție: Anomia desemnează diminuarea sau prăbușirea regulii de conduită care ordonă să realizăm în noi trăsăturile tipului colectiv, tip pe care-l modelează fiecare popor și orice comunitate profesională.

A opta definiție: Orice discontinuitate a ripostei la ofense (colective) produce anomie (pe intervalul în care riposta este suspendată).

După părerea unor sociologi, aspectul cel mai important care se degajă din concepția lui Durkheim despre anomie este că ea reprezintă „o stare normală care se manifestă în forme patologice (anormale). Este normală în sensul că n-au fost încă realizate condițiile de existență ale unei veritabile solidarități organice și este patologică prin formele ei de manifestare”¹⁰⁹

De aceea, conceptul cel mai adecvat care poate fi utilizat și operaționalizat la problemele societății în tranziție este acela de anomie, care caracterizează, în bună măsură, lipsa de reglare normativă, deteriorarea mecanismelor de integrare socială, multiplicarea conflictelor între valori și norme divergente și creșterea tendințelor de egoism ale indivizilor, concomitent cu sporirea sensibilă a actelor de devianță, delincvență din societate¹¹⁰.

E. Durkheim și școala sociologico-juridică pe care a creat-o au abordat pe larg problemele privind genetica dreptului, sociologul francez punând bazele unei tradiții a sociologiei juridice genetice, tradiție care se păstrează pînă în zilele noastre.

Max Weber despre raționalizarea dreptului.

Max Weber (1864-1920) și-a adus o contribuție substanțială la fundamentarea sociologiei juridice. El a pus bazele sociologiei comprehensive, considerând că sarcina sociologului este aceea de a înțelege, printr-o interpretare rațională, sensul pe care „actorii” sociali îl dau propriilor conduite. În vederea atingerii acestui scop el preconizează utilizarea metodei „tipurilor ideale”, a unor scheme abstracte, a unor modele care nu există, de fapt, în realitatea socială, dar care permit „înțelegerea prin interpretare” a acesteia.

¹⁰⁹ RĂDULESCU, Sorin, M. Teorii sociologice în domeniul devianței și a problemelor sociale. București, 1994, p.18.

¹¹⁰ BANCIU, Dan. Sociologie juridică. Probleme, domenii, cercetări. –București: Lumina lex, 2007, p.55-56.

Weber era de formație jurist și a debutat cu o carieră universitară ca Privatdozent la Berlin, unde a predat dreptul comercial. Încă de la începuturile activității sale științifice, el a dovedit interes față de raporturile reciproce dintre drept și societate. Stau mărturie în acest sens atât dizertația sa de doctorat asupra societăților comerciale din Evul Mediu, intitulată *Entwicklung des Solidarhaftsprinzips und des Sondervermögens der offenen Handelsgesellschaft aus den Haushalts und Gewerbegemeinschaften in den italienischen Städten* (Evoluția principiului solidarității speciale a societății comerciale deschise în cadrul uniunilor meșteșugărești bugetare din orașele italiene), cât și alocuțiunea sa relativă la relațiile dintre dreptul public și privat și istoria rurală romană, pe care acesta, sub titlul *Die rumänische Agrargeschichte in ihrer Bedeutung für das Staats und Privatrecht* (Istoria agrară română și importanța ei pentru dreptul privat și dreptul public), a susținut-o în vederea obținerii postului de Privatdozent, și în care candidatul scotea în evidență existența unei legături dialectice între nevoile economice și instituțiile de drept¹¹¹.

M. Weber a contribuit decisiv la afirmarea sociologiei juridice prin contribuțiile sale referitoare la raționalitatea actorilor sociali și tipurile de acțiuni raționale, tipurile de dominație și tipurile de drept, birocrăția modernă etc.

Weber consideră că sociologia dreptului trebuie să plece de la opoziția care se manifestă între caracterul mistico-irațional și caracterul rațional al dreptului, trăsături proprii atât formei, cât și conținutului acestuia. Pornind de la aceste două caracteristici, autorul distinge, în evoluția fenomenului juridic, trei mari tipuri de sisteme de drept:

1. Sisteme de drept penetrate în întregime de supranatural (mistic sau religios);
2. Sisteme de drept relativ raționalizate, fie în proceduri (raționalizare formală), fie în conținuturi (raționalizare materială);
3. Sisteme de drept în întregime raționalizate (formal și material, în același timp), secularizate cu ajutorul unei logici formale imanentă a dreptului.

Weber explică raționalizarea occidentală a dreptului prin acțiunea conjugală a două forțe, având în vedere, pe de o parte capitalismul, interesat de dreptul strict formal și de procedurile juridice și pe altă parte, raționalismul oficialităților din statele absolutiste, interesate a avea sisteme de drept codificate și un drept omogen.

Concluzia lui Weber este că raționalizarea reprezintă rezultatul compromisului între interesele administrației monarhice și interesele burgheziei în formare¹¹².

¹¹¹ VLĂDUȚ, Ion. Probleme ale sociologiei juridice weberiene. În. Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XI, nr.5-6, p.461-478. București, 2000, <https://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.5-6-2000/Ion%20Vladut%20art6.pdf>, accesat în data de 12.10.2022.

¹¹² POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. București, Lumina lex, 2001, p.39.

112. LUMINOSU, Doru Silviu, POPA, Vasile. Sociologie juridică. Timișoara, Editura Helicon, 1994, p.39.

În legătură cu necesara raționalizare a procedurii și tehnicii juridice, considerată ca unul din factorii determinanți ai raționalizării dreptului, Weber susținea că de nivelul dezvoltării tehnice a unui sistem de drept depinde măsura în care acesta este capabil să facă față noilor evoluții și să inoveze, sub presiunea intereselor sociale și economice.

Pe baza considerațiilor sale se poate vorbi de o „lege a lui Max Weber” privind evoluția dreptului, lege care succint ar fi formulată astfel: *evoluția dreptului s-a realizat în direcția sistematizării și raționalizării sale crescînde*¹¹³.

De o atenție deosebită din partea autorului s-a bucurat *problematica raportului dintre economie și drept* în cadrul societății. De altfel, chiar în lucrarea sa fundamentală „Wirtschaft und Gesellschaft” (Economie și societate”), capitolul destinat sociologiei juridice este intitulat „Wirtschaft und Recht” („Economie și drept”). În ceea ce privește raportul dintre cele două realități sociale, Weber preciza faptul că dreptul, în cadrul societății, nu garantează numai interese de natură economică, ci cuprinde, în sfera garanțiilor sale, o largă paletă de interese, de la cele mai elementare, cum sunt cele care privesc securitate individului până la cele mai înalte, de genul celor care vizează onoarea persoanei.

În vederea evidențierii rolului dreptului rațional în funcționarea societății, Max Weber face apel la conceptul de putere legitimă. El identifică și descrie trei tipuri de dominație sau autoritate:

1. rațională;
2. tradițională;
3. carismatică.

Preponderența unui tip de relație și a unui tip de motivație (orientare) conferă caracteristica tipologică a tipurilor de autoritate. Astfel, când actorii se supun de bună voie și deci recunosc legalitatea regulamentelor, ca și a funcțiilor celor care exercită autoritate, vorbim despre o autoritate rațională. Forma sa ideal-tipică este birocrația.

Când, dimpotrivă, omul acordă respect unor maniere de acțiune tradiționale și celor care dețin puterea prin tradiție, vorbim despre autoritate (dominație) tradițională. Forma sa ideal – tipică este feudalitatea și senioria.

În fine, când autoritatea se întemeiază pe devotamentul față de o persoană recunoscută ca fiind purtătoare ale unor calități neobișnuite, ieșite din comun, vorbim despre o autoritate carismatică. Expresiile sale ideal-tipice, spre pildă, sunt Profetul, marele conducător de popoare sau oști etc¹¹⁴.

¹¹⁴ BĂDESCU, Ilie. Istoria sociologiei, Galați, Editura helicon, 1994, p.449.

Analiza lui Weber asupra formelor de autoritate este dintre cele mai importante contribuții sociologice mondiale. În orice dominație, arată Max Weber, funcționează un raport între agentul dominației și comunitate. Astfel, autoritatea este pentru comunitate o sursă de ordine, iar comunitatea este pentru autoritate o sursă de legitimitate.

Sociologia juridică a lui Weber nu se limitează la studiul normei juridice; ea își extinde cercetarea și asupra acelor actori sociali care, sub o formă sau alta, prin activitatea lor, se ocupă de problemele dreptului. Tratatând multiplele aspecte ale activității „statului major” sau ale „personalului dreptului”, în alți termeni, ale muncii tuturor agenților umani, șeful charismatic, judecătorul, juristul de formație universitară investiți de societate cu misiunea de a asigura respectarea normelor de drept și sancționarea celor care le încalcă, sociologul german și-a adus o contribuție remarcabilă la cercetarea profesiilor juridice – problemă capitală a sociologiei dreptului. Acest „stat major al dreptului” avea să se afle în ipostaze diferite în decursul istoriei societății umane, în funcție de epocile pe care aceasta avea să le parcurgă. Făcând abstracție de anumite interferențe sau efecte remanente ale anumitor tipuri, evoluția personalului dreptului s-a făcut de la tipul irațional al societăților primitive (profetul, șeful charismatic), la tipul rațional al societății moderne din Europa Occidentală (juristul de formație universitară)¹¹⁵.

Sociologia dreptului profesată de Max Weber merită toată atenția din partea juriștilor întrucât le-a deschis larg porțile spre sociologia comprehensivă. Și aceasta mai ales în cazul unui foarte mare sociolog și excelent jurist, care și-a fundamentat întreaga problematică sociologico-juridică pe o excepțională erudiție și solide cunoștințe tehnice.

Abordând însă sociologia juridică weberiană dintr-o perspectivă critică, **G. Gurvitch**, nu ascunde faptul că rezultatele acesteia i se par mult mai modeste decât acelea obținute de sociologul german în alte ramuri ale sociologiei (de pildă, față de cele din aria sociologiei religiei). Principalele limite ale sociologiei juridice a lui Max Weber, în viziune gurvitchiană:

1. tendința frapantă a sociologului german de a utiliza sociologia dreptului pentru a justifica dogmatismul „logicii juridice” și formalismul normativist al dreptului;
2. inacceptabilitatea pentru sociologie a definiției pe care Weber o dă dreptului (regulă care are o șansă de a fi înfăptuită prin constrângere);
3. insuficienta subliniere a corelației funcționale dintre tipurile de drept pe care le-a stabilit și tipurile precise ale societății globale cărora acestea le aparțin; și

¹¹⁵ VLĂDUȚ, Ion. Probleme ale sociologiei juridice weberiene. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XI, nr.5-6, p.461-478. București, 2000, <https://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.5-6-2000/Ion%20Vladut%20art6.pdf>, accesat în data de 12.10.2022.

4. alunecarea sa neașteptată spre o „lege” a evoluției dreptului¹¹⁶.

4. Eugen Ehrlich și concepția „dreptului liber”

Considerat de către mulți juriști și sociologi ca fiind fondatorul sociologiei juridice, E. Ehrlich a evidențiat în mod științific că „întreaga dezvoltare și evoluție a dreptului nu rezidă nici în legislație, nici în jurisprudență sau doctrină, ci în însăși societatea”¹¹⁷. Pentru autor dreptul nu se rezumă la prescripțiile existente în coduri sau la deciziile tribunalelor, ci reprezintă, mai degrabă, *un mod de conduită* care se referă la acțiunile indivizilor, fiind o normă de comportament ce se extrage din activitatea indivizilor. Pentru acest motiv, regulile de conduită transpuse în normele dreptului pot fi sesizate și explicate nu prin deducție, ci prin inducție, plecând de la observarea comportamentului social al indivizilor și grupurilor care alcătuiesc societatea.

Introducând distincția dintre dreptul „legal” și „pozitiv”, elaborat de autoritatea statală și dreptul „viu”, spontan și difuz al diferitelor grupuri sociale, Ehrlich considera că numai o mică parte din ordinea juridică a societății este reglementată de legislația oficială a statului, în timp ce cea mai mare parte a dreptului, așa-numitul „drept viu”, care este creația grupurilor sociale, se dezvoltă independent de dreptul legal și ordinea oficială.

În consecință, sociologia juridică, care este „știința teoretică a dreptului”, va trebui să înceapă cu unificarea și cercetarea sistematică a acestui „drept viu”, rezultat din creația și interacțiunea indivizilor și grupurilor sociale. Acest drept „viu” poate fi pus în evidență atât prin studierea dreptului pozitiv și a documentelor juridice inclusiv a deciziilor tribunalelor, cât mai ales prin observarea directă a vieții normative a grupurilor sociale, a obiceiurilor, uzanțelor și practicilor grupurilor, indiferent dacă acestea obiceiuri sunt recunoscute, ignorate sau chiar contestate de dreptul oficial.

Pe această bază, Ehrlich, ca și alți juriști și sociologi, aparținând doctrinei „dreptului liber”, a sesizat lacunele dreptului pozitiv, care nu poate acoperi întreaga realitate juridică, preconizând cercetarea „dreptului viu” al diferitor grupuri sociale.

Abordând aspectele ordinii sociale și juridice, Ehrlich a evidențiat faptul că în orice societate, alături de ordinea juridică oficială, statală și legală, există și o ordine socială „pacifistă” și spontană non-contencioasă, care se formează printr-o liberă organizare a voințelor individuale sau colective. Chiar dacă în interiorul acestei ordini vor exista și conflicte, ele se pot rezolva fără a recurge la normele abstracte, ci printr-o aprecierea a justiției concrete și reale a

¹¹⁶ APUD: VLĂDUȚ, Ion. Probleme ale sociologiei juridice weberiene. În. Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XI, nr.5-6, p.461-478. București, 2000, <https://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.5-6-2000/Ion%20Vladut%20art6.pdf>, accesat în data de 12.10.2022.

¹¹⁷ Apud: BANCIU, Dan. Sociologie juridică. București. Editura Hyperion XXI, 1995, p.40.

cazurilor în care sunt implicați actorii sociali, arbitrii și eventual judecătorii (așa-numita „judecată a echității”)¹¹⁸.

Autorul a depus eforturi în vederea efectuării investigațiilor empirice a dreptului viu, implicând în acest proces investigațional studenții., Am căutat să pun în practică această teorie, formând Seminarul de „drept viu”, la Universitatea din Cernăuți, acum 15 ani. Am completat un chestionar, pe care l-am tipărit, așa că era la îndemâna fiecărui student. În timpul vacanței, fiecare avea ocazia să răspundă la chestiunile privitoare la: constituirea familiei la sate, dreptul funciar, contracte, dreptul de succesiune. După aceea, am făcut excursii pentru a vizita pășunile la sate. Rezultatele au fost foarte interesante. Fiecare pășune avea dreptul său real și particular”¹¹⁹. Aceste investigații, în opinia autorului sunt incontestabil utile pentru știința dreptului, legislației, jurisprudență, învățământ.

5. Georges Gurvitch despre domeniile sociologiei juridice.

Georges Gurvitch (1894-1965) a fost unul dintre adversarii pozitivismului și etatismului juridic, considerând că dreptul nu rezidă numai în stat și că legea de stat nu este nici singură, nici principala sursă a dreptului, ci doar una din sursele acestuia.

Ideile fundamentale de natură sociologico-juridică ale lui Gurvitch au fost: pluralismul juridic, faptele normative și dreptul social.

Critica etatismului juridic l-a condus pe autor la elaborarea concepției pluralismului juridic¹²⁰, concepție care consideră că puterea de a crea dreptul nu se află numai în mâinile statului, ci este deținută de diverse entități, independente de stat; în societate există nu unul singur, dar mai multe „centre”, „focare” de experiență juridică, deaceia toate încercările de a studia dreptul de pe poziții moniste sunt sortite anticipat la eșec. Statul, ca izvor al prescripțiilor juridice, se află sistematic în luptă cu alte focare și, după cum demonstrează istoria Evului Mediu, de exemplu, nu întotdeauna este învingător în această luptă¹²¹. Deaceia ordinea juridică nu este reprezentată numai de stat întrucât există numeroase entități independente de stat care sunt surse de drept.

Pluralismul juridic susținut de G. Gurvitch este fundamentat pe teoria faptelor normative. Faptele normative sunt de două feluri:

- 1) fapte de relație cu ceilalți și socialitate prin delimitarea față de ceilalți și
- 2) faptele de uniune și socialitate prin comuniune și interpenetrare.

¹¹⁸ BANCIU, Dan. Sociologie juridică. București. Editura Hyperion XXI, 1995, p.41.

¹¹⁹ DESPRE „DREPTUL VIU”1 EUGEN EHRLICH
https://www.constcourt.md/public/files/file/Publicatii/2018/Eugen_Ehrlich_-_Despre_dreptul_viu.pdf фссуыфе
ът вфеф ву 23ю09ю2022.

¹²⁰ АНТОНОВ, М.,В. Социология права Георгия Давидовича Гурвича//Правоведение, №2, 2003,р. 23.

¹²¹ IBIDEM.

Fiecărora dintre cele două tipuri de fapte le corespund două tipuri diferite de valori: valori personale și valori transpersonale, aflate în legătură cu două tipuri de drept: drept individual și drept social. În timp ce dreptul individual reglementează relațiile dintre persoane, cel social este un drept ca drept de integrare și colaborare care se manifestă în orice comunitate umană, ca totalitate ireductibilă la suma membrilor ei. G. Gurvitch și-a manifestat preferința pentru dreptul social¹²², care este „dreptul transpersonalismului și al democrației” și se deosebește atât de „dreptul de coordonare” ale cărui baze constau în liberalismul și individualismul conceptualist, cât și de „dreptul de subordonare”, ale cărui fundamente se regăsesc în universalismul tradiționalist și în colectivismul mecanicist, adică în „doctrinile care afirmă principiul autoritarismului și al subordonării majorității de către minoritate”¹²³.

Referindu-se la evoluția și tendințele *dreptului muncii și dreptului internațional*, Gurvitch consideră că cele două drepturi amintite reprezintă principalele două manifestări ale dreptului social, conceput ca drept de integrare, drept de comuniune și de colaborare într-o totalitate anti-ierarhică.

Georges Gurvitch considera sociologia dreptului ca expresie a pluralismului juridic, care leagă dreptul de realitatea socială vie. El diviza sociologia juridică în :

microsociologie juridică, care se ocupă, în primul rând, de studiul orizontal al „felurilor de drept în funcție de diferitele forme de sociabilitate”, în care se includ, deopotrivă, atât dreptul societăților organizate, caracterizat prin sancțiuni și constrângeri exterioare, cât și dreptul societăților spontane, care acționează prin simple presiuni asupra conștiinței indivizilor și asupra vieții colective;

în al doilea rând, microsociologia dreptului are în vedere „studiul vertical al felurilor de drept”, în funcție de „diferitele straturi de profunzime identificabile în cadrul oricărei forme de sociabilitate sub formă de fapt normativ”;

sociologia diferențială a dreptului, care se ocupă de „manifestările dreptului ca funcție a unor colectivități reale”, și care, la rândul ei, se subîmparte în două părți: prima, denumită tipologia juridică a grupurilor active particulare, dar capabile să creeze suprastructuri organizate (grupuri familiale, teritoriale, profesionale, sindicale etc.) și cea de a doua, denumită tipologia societăților globale, care dau naștere diferitelor sisteme de drept (după Gurvitch, există șapte sisteme de drept, care încep cu cele care au o bază mistico-religioasă în societățile

¹²² Noțiunea „drept social” este centrală în sociologia juridică elaborată de către J.Gurvitch // Антонов, М.,В. Социология права Георгия Давидовича Гурвича//Правоведение, №2, 2003,р. 222.
69 BANCIU, Dan. Sociologie juridică (Ipostaze și funcții sociale ale dreptului). București: Editura Hiperion, 1995, p.53.

polisegmentare și se termină cu cele tranzitorii specifice societăților moderne, unde grupurile de activitate economică și statul teritorial se află în contradicție)¹²⁴;

sociologia genetică a dreptului –care studiază, pe de o parte, regularitățile tendențiale ale oricărui tip de sistem juridic și, pe de altă parte, factorii care determină aceste regularități ale schimbării sistemului juridic, astfel cum sunt:factorul economic, mărimea și densitatea populației¹²⁵

Chiar dacă unele dintre tezele formulate de Gurvitch sunt discutabile sau depășite de rezultatele recente din domeniul sociologiei juridice, opera lui are dublul merit de a ne oferi un model pentru construcția sistemică a sociologiei dreptului și de a ne fi dat o panoramă a acestei științe mult mai completă decât cea în cadrul căreia operează specialiștii actuali. Ea îi poate conduce pe sociologii dreptului spre extinderea cercetărilor empirice în domeniul societăților spontane neorganizate și spre cercetarea „regularităților tendențiale” legate de modificările ordinilor juridice în strânsă legătură cu grupurile particulare și societățile globale, dar și cu structurile juridice¹²⁶.

7. Stadiul actual al dezvoltării sociologiei juridice. Natura, problematica și temele sociologiei juridice

Schimbările profunde intervenite în structura societăților contemporane, datorate industrializării și urbanizării, mobilității teritoriale și sociale a populației, au determinat o creștere și o multiplicare a problemelor sociale cu care se confruntă indivizii și grupurile sociale și a căror rezolvare a reclamat intervenția unor reforme legislative, ca și măsuri de protecție și asistență socială. Elaborarea și aplicarea diferitelor măsuri legislative și de protecție socială a impus, cu necesitate, studierea de către juriști și sociologi a raporturilor dintre normele și instituțiile juridice și grupurile sociale, precum și a modului în care dreptul și legislația contribuie efectiv la soluționarea unor probleme sociale.

Totodată, apariția și manifestarea unor conflicte și tensiuni sociale în diverse societăți au readus în discuția juriștilor și sociologilor problema *normativității* și *ordinii normative* dintr-o societate, impunând desfășurarea unor cercetări teoretice și aplicative aflate la confluența sociologiei cu știința dreptului¹²⁷.

¹²⁴ IBIDEM, p.54.

¹²⁵ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. București, Ed. Lumina Lex, 2001, p.43.

¹²⁶ BANCIU, Dan. Sociologie juridică (Ipostaze și funcții sociale ale dreptului). București: Editura Hiperion, 1995, p.55

¹²⁷ BANCIU, Dan. Sociologie juridică, București. Editura Hyperion XXI, 1995, p.60.

În vederea cunoașterii, explicării și soluționării (desigur parțiale) a acestor probleme, a început să se afirme tot mai pregnant o nouă disciplină, denumită de unii autori *sociologia juridică*, iar de alții *sociologia dreptului*.

8. Tradiții și contribuții românești în domeniul sociologiei juridice. Statutul sociologiei juridice în Republica Moldova.

În spațiul românesc, sociologia juridică are vechi și bogate tradiții teoretice și practice, constituind un stimulent și un sprijin prețios în evoluția actuală a cercetărilor sociologico-juridice. Privite în perspectivă istorică, diferitele contribuții aparținând unor juriști (civilisti, penaliști sau enciclopediști ai dreptului), statisticieni ai dreptului, criminologi și sociologi au fost sensibil influențate de acele „paradigme” și modele explicative normative sau sociologice manifestate în diferitele țări europene. Întrucât lista celor care au contribuit la fundamentarea acestei discipline în spațiul nominalizat include un număr mare de autori, teoreticieni și practicieni din domeniul dreptului și sociologiei, suntem nevoiți să prezentăm în mod succint aportul doar a celor mai reprezentativi și mai cunoscuți, urmând ca lectura și studiul lucrărilor lor să împlinească această lacună.

Dintre juriști, trebuie amintit, în primul rând, **Mircea Djuvara**, reputat filosof și enciclopedist al dreptului, care abordând problema relațiilor dintre științele juridice și cele sociale, a acordat un rol fundamental sociologiei juridice în cunoașterea și explicarea fundamentelor și funcțiilor sociale ale dreptului. Numai în prezența și cu ajutorul sociologiei dreptul încetează de a mai fi un monolit normativ, iar fără datele și „realitățile” sociologice, „dreptul este lipsit de înțeles”. În concepția sa, există numeroși factori sociali (economici, istorici, morali, lingvistici etc.) care exercită o puternică influență asupra dreptului și instituțiilor acestuia, ceea ce face ca sistemele normative (juridice) să nu fie nici unice, nici identice în timp și spațiu.

În consecință, nici dreptul nu poate fi conceput ca fiind identic în două societăți diferite sau în două momente istorice diferite în cadrul aceleiași societăți, de unde și caracterul relativ-cultural al normelor și valorilor pe care el le include. Deși între sistemul dreptului și cel al moralei există o serie de diferențe sensibile care nu pot fi ignorate, totuși dreptul nu poate fi conceput în afara moralei sau acționând împotriva ei, întrucât în centrul vieții și activității juridice trebuie să stea ideile de dreptate și justiție socială.

Având o dublă formație, de jurist și sociolog, **Mircea I. Manolescu** și-a adus o contribuție importantă la structurarea și dezvoltarea sociologiei juridice în România. El s-a remarcat printr-o serie de contribuții originale nu numai în domeniul dreptului propriu-zis, ci și într-o serie de discipline care țin de metodologia și sociologia juridică, logica juridică și

judiciară, fiind printre primii care au aplicat în România matematica și logica matematică în știința dreptului și în sociologie. Deși nu a recunoscut un statut autonom sociologiei juridice, el o caracteriza ca o disciplină de *contact*, de sudură și cooperare între sociologie și știința dreptului. În consecință, sociologia juridică s-a constituit dintr-o dublă perspectivă: din cea a dreptului, ca o sociologie a dreptului și din cea a sociologiei, ca o sociologie în drept. Indiferent de modul de constituire, sociologia juridică nu trebuie să studieze acel drept etern și universal, caracterizat prin legalism și jurisprudență, ci trebuie să-și extindă obiectul său de cercetare asupra „socialității dreptului” și determinărilor sale sociale care provind din profunzimele și complexitățile vieții sociale.

Dintre juriștii penaliști, care au dezvoltat o direcție specială a sociologiei juridice și anume sociologia dreptului penal, criminalității și penologiei, trebuie remarcăți **Ion Tanoviceanu și Vintilă Dongoroz**. Analizând dinamica și evoluția delictelor și crimelor la începutul acestui secol în România, I. Tanoviceanu ajunge la concluzia ca în România criminalitatea, ca și creșterea ei, sunt înspăimântătoare. Această creștere se datorează atât unor *cauze generale* (înmulțirea populației și diferențierea acesteia, creșterea inegalităților sociale, slăbirea solidarității sociale și a sentimentului religios etc), cât și *speciale* (lipsă de cultură, alcoolism, imoralitate, disfuncții ale legislației penale etc).

Pentru **V. Dongoroz**, în schimb, criminalitatea este produsul comun rezultat dintr-un concurs ideal între „factori interni și externi”, concretizați sub forma unor „vicii generatoare” de infraționalitate, cum ar fi: „vicii” la nivelul organizării și funcționării organelor specializate de control, „vicii” la nivelul activităților sociale, economice și culturale și „vicii” de ordin patologic. În consecință, prevenirea, ca și lupta contra criminalității, care par a fi probleme eminamente de resortul științei penale, revine, în cea mai mare parte, științelor sociale și, în special sociologiei.

Dezvoltarea studiilor și cercetărilor de sociologie juridică au fost puternic impulsionate de extinderea, în perioada interbelică, a studiului organizat și sistematic al realităților sociale de către școala sociologică de la București, fondată și organizată de **Dimitrie Guști** și colaboratorii săi (Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția, Traian Herseni, Henri H. Stahl ș.a.). Dreptul și reglementările sale, ca și viața juridică reprezentau una dintre manifestările de bază din societate, care pot fi evidențiate și explicate de către sociologie prin utilizarea *metodei monografice* la nivelul unor „unități sociale” concrete (familie, școală, biserică, sat, oraș etc.).

În concepția școlii monografice de la București, sociologia juridică studiază pe de o parte „principiile, criteriile, imperativele, normele și valorile ideii de dreptate, așa cum acestea sunt

elaborate de comunitatea rurală tradițională, iar pe de altă parte acțiunile, înfăptuirile, obiceiurile, moravurilor și uzanțelor propriu-zise care traduc în fapt ideea de dreptate"¹²⁸.

Scopul principal al sociologiei juridice rezidă din analiza concretă a realităților juridice dintr-o colectivitate socială (urbană sau rurală), motiv pentru care sociologul, dublat de o pregătire juridică, trebuie să-și înceapă demersul teoretic și aplicativ de la *faptele juridice*, așa cum sunt ele relevate de realitatea socială concretă.

Preconizând studiul organizat și sistematic al unităților sociale, școala sociologică de la București a întreprins numeroase cercetări de etnologie și sociologie juridică, ca și de „folclor juridic” în numeroase județe și zone ale României interbelice, recoltând un bogat material faptic despre dreptul obișnuielnic, dreptul funciar, familiei și penal, precum și date din domeniul psihosociologiei juridice ale unor grupuri și colectivități sociale românești.

Din nefericire, aceste valoroase tradiții din domeniul sociologiei juridice vor fi întrerupte după instaurarea regimului totalitar în România când, alături de alte discipline (genetica, cibernetica etc), sociologia va fi considerată ca o disciplină „burgheză”, „utopică” și „mistificatoare” a realităților sociale, fiind înlăturată din planurile de învățământ mediu și superior și din instituturile de cercetare. După 1966, odată cu acel început timid de „liberalizare” a societății românești (care va fi însă brusc stopat în anii 1971-1974), sociologia redevine obiect de studiu și cercetare într-o serie de unități de învățământ superior și de cercetare, fiind reluate, cu acest prilej, cursurile de sociologie juridică și fiind realizate unele cercetări empirice în acest domeniu (cum sunt, de pildă, cele efectuate în cadrul Institutului de Științe juridice sau cele realizate de Centrul de Cercetări Sociologice al Universității București).

După decembrie 1989, când dreptul ca disciplină încetează de a mai fi servit unor interese ideologice, politice și de partid, iar sociologia este dezideologizată de ideile totalitarismului și filosofiei marxiste, sociologia juridică devine un obiect de studiu cvasigeneralizat în planurile de învățământ ale unor facultăți și colegii universitare (atât de stat, cât și particular), aparținând, deopotrivă, învățământului juridic sau sociologic. Sunt elaborate o serie de prelegeri, cursuri sau manuale care, dincolo de unele lacune, imperfecțiuni sau discrepanțe teoretico-conceptuale, se bucură de audiența unui public tot mai larg (studenți, cercetători, profesori, specialiști, practicieni din domeniul științelor juridice, sociologiei, politologiei, psihologiei etc).

Dintre cursurile și manualele de sociologie juridică apărute în ultima vreme în spațiul românesc menționăm: Banciu, Dan, *Sociologie juridică*. București. Editura Hyperion XXI, 1995; Luminosu, Doru Silviu, Popa, Vasile, *Sociologie juridică*, Timișoara. Editura helicon, 1995; Vlăduț, Ion, *Sociologie juridică*. București, Editura Lumina Lex, 2000; Popescu, Sofia, *Sociologie juridică*. București, Editura Lumina Lex, 2001; Vlăduț, Ion, *Introducere în sociologia*

¹²⁸ VULCĂNESCU, Romulus. *Etnologie juridică*. București, Editura Academiei, 1970, p. 22-23-

juridică, București, Lumina Lex, 2003 , Mihăilă, Arhur. Sociologia dreptului. Cluj-Napoca:Edituras Hamangiu, 2010, Laura Maria Stănilă, Sociologie Juridică, Curs Universitar, Editura Universul Juridic, București, 2017; Mirela Cristina Nilă Stratone, Sociologie juridică. Elemente de bază, Editura Hamangiu, 2013 ș.a.

Dintre cursurile și manualele apărute în Federația Rusă remarcăm: Лапаева В.В. Социология права. Москва, Издательство НОРМА, 2004; Социология права. Учебник. Под ред. Проф. В.М. Сырых. Москва, Юридический дом «Юстицинформ» și a.

Este îmbucurător faptul că și în Republica Moldova există o preocupare științific-didactică pentru sociologia juridică. În acest context menționăm lucrarea *BANCIU, Dan, GUȚU, Dumitru, GUȚU, Vladimir, Gh., VLĂDUȚ, Ion. Sociologia juridică: îndrumar teoretic și practic. Știința, Chișinău, 2004*, apărută în urma colaborării autorilor din țara noastră și din România, dar și alte câteva realizări¹²⁹.

Aplicații

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Clasificați definițiile anomiei sociale în două clase în funcție de cele două tipuri de reguli morale corespunzând solidarității mecanice și organice;
 2. Clasificați definițiile anomiei sociale după criteriul funcțional.
 3. Expuneți esența sociologiei weberiene cu privire la raționalitatea acțiunii sociale.
 4. Elaborați, în baza sociologiei weberiene, următoarele tipuri ideale : „întreprindere”, “ student”, “asistent social”, „jurist”.
4. Care din tipurile ideale ale acțiunii sociale este caracteristic pentru unul sau altul din tipurile dominației politice ?

Tipul dominației politice	Tipul ideal al acțiunii sociale
Legal-rațional	
Tradițional	
Carismatic	

Bibliografie selectivă:

1. BANCIU, Dan, GUȚU, Dumitru, GUȚU, Vladimir, Gh., VLĂDUȚ, Ion. Sociologia juridică: îndrumar teoretic și practic. Știința, Chișinău, 2004;

¹²⁹ BUCIUȘCAN, Ludmila, GUGULAN, Eugenia. Constituirea și dezvoltarea sociologiei juridice ca știință. Repere introductive definitorii. În: Științe socioumane, ediția a XV-a, nr.1, 2015, p.57-62, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/57-62_9.pdf;

2. BĂDESCU, Ilie. Istoria sociologiei. Galați,Editura Porto-Franco, 1994;
3. BUCIUȘCAN, Ludmila, GUGULAN, Eugenia. Constituirea și dezvoltarea sociologiei juridice ca știință. Repere introductive definitorii. În: Științe socioumane, ediția a XV-a, nr.1, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/57-62_9.pdf;
4. BANCIU, Dan. Sociologie juridică (Ipostaze și funcții sociale ale dreptului). București: Editura Hiperion, 1995;
5. BANCIU, Dan. Sociologie juridică. Probleme, domenii, cercetări. –București: Lumina lex, 2007;
6. POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. București, Ed. Lumina Lex, 2001;
7. LUMINOSU, Doru Silviu, POPA, Vasile. Sociologie juridică. Timișoara, Editura Helicon, 1994.

Cursul nr.3. Metode ale cercetărilor empirice în domeniul dreptului

1. Preliminarii.

2. Utilizarea observației în cercetările sociologo-juridice empirice

3. Analiza documentelor –tehnică inedită în cercetările socio-juridice

4. Ancheta prin intermediul interviului și chestionarului în investigațiile socio-juridice

5. Experimentul în investigațiile socio-juridice

6. Pași în aplicarea metodei de cercetare

7. Analiza sistemică în sociologia juridică

8. Raporturile dintre juriști și sociologi, în cadrul cercetării empirice

9. Aplicații.

I. Preliminarii

Este necesar să remarcăm chiar din start faptul că fiecare sociolog înainte de a începe cercetarea își prefigurează o viziune asupra vieții sociale. Cercetătorul poate considera societatea ca fiind coerent structurată sau atomizată, stabilă sau într-un continuu progres, poate adera la un set de valori prin prisma cărora să analizeze realitatea în cauză sau poate încerca să fie complet obiectiv și neutru din punct de vedere ideologic. Această perspectivă îi condiționează și metodele pe care le utilizează¹³⁰.

În fiecare perioadă istorică există anumite paradigme care stau la baza cunoașterii științifice. În sociologia juridică sau afirmat mai ales pozitivismul, structural-funcționalismul, paradigma conflictului și interacționismul simbolic¹³¹.

Reprezentanții fiecărei paradigme generează un set de teorii prin care încearcă să explice fenomenele realității sociale. Pentru ca teoriile să fie considerate științifice ele trebuie să fie testate, raportate la realitatea la care se referă. În acest scop sunt folosite metode științifice de cercetare¹³².

În cercetările de factură socio-juridică sunt utilizate metode și tehnici specifice dreptului sau proprii sociologiei. Îmbinarea (reușită) a tuturor metodelor și tehnicilor prezintă o valoare euristică deosebită deoarece se pot depăși limitele uneia sau alteia din cele două științe¹³³. Datorită complexității realității sociale fiecare fapt social poate fi studiat de obicei cu ajutorul mai multor metode. Tipul de metodă ales depinde de cele mai multe ori de paradigma sau teoria

¹³⁰ MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, p.18.

¹³¹ A se vedea în acest sens: MIHĂILĂ, Artur. Op. cit., p.17-22.

¹³² MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, p.23.

¹³³ POPA, Nicolae, MIHĂILESCU, Ioan, EREMIA, Mihail. Sociologie juridică. Editura Universității de București, 2000, p. 41.

66. IBIDEM p. 52.

la care a aderat cercetătorul și de condițiile care permit aplicarea uneia sau alteia dintre metode¹³⁴.

2.Utilizarea observației în cercetările empirice în domeniul dreptului

În cercetările din ultimii ani se utilizează tot mai des observația sociologică. Observația constă în examinarea sistematică și complexă, pe bază de percepție.

Metoda observației este deseori folosită în sociologie din două motive. În primul rând multe fenomene au o frecvență mică, uneori fiind chiar unice, și sunt greu sau chiar imposibil de abordat prin alte metode. Al doilea motiv este imposibilitatea folosirii unor tehnici cantitative sau a altor metode științifice pentru că acestea ar altera comportamentul grupului studiat¹³⁵.

S-a afirmat despre observație că ar fi de fapt singura metodă care promovează cunoașterea, celelalte metode nefăcând altceva decât să teoretizeze datele obținute prin aplicarea observației¹³⁶.

Observarea este *participativă*, atunci când cercetătorul este acceptat în grupul care formează obiectul analizei, ca și cum ar fi membru al acestuia.

Observarea neparticipativă este aceea în cadrul căreia cercetătorul observă, din afară fenomenul pe care îl studiază. Observarea neparticipativă poate fi *fățișă*, *deschisă* astfel cum se întâmplă cu cel care, confundându-se cu publicul, asistă la desfășurarea diverselor faze ale procesului judiciar, la încheierea unei căsătorii în fața ofițerului stării civile etc. Observarea neparticipativă se poate realiza, dar mai rar, în formă *secretă*.

Utilizând metoda observației externe, **Joan Luxemburg** a monitorizat în 1980 conversațiile prin radio efectuate lângă o parcare pentru autiocamioane din Oklahoma, pentru a recolta date despre o nouă formă de recrutare a clienților, de către prostituatele care încercau să-i contacteze pe camionagii pe această cale¹³⁷.

Un exemplu de observare participativă în cadrul căreia cercetătorul se integrează în grupul social pe care îl studiază este cel al lui **Ch. Booth** care, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pentru a studia fenomene referitoare la dreptul muncii, aflat atunci în curs de formare, s-a dus să locuiască în cartierele cele mai sărace din Londra, participând la viața muncitorilor, împărtășind cu ei suferințele, pasiunile, speranțele. Astfel, a reușit să redea o imagine a conflictelor de muncă, a cauzelor lor, a modalităților de soluționare, a judecătorilor din instanțele de arbitraj, a abuzurilor antreprenorilor. Sau, pentru a studia o problemă a sociologiei devianței și anume a vagabondajului, sociologul **N. Anderson** din Chicago a călătorit o perioadă îndelungată alături

¹³⁴ MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, p.24

¹³⁵ MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, p. 29.

¹³⁷ IBIDEM.

de oameni care vagabondau și a reușit să culeagă o mare cantitate de date privind obiceiurile lor, regulile lor, modul de a gândi, date pe care ar fi fost imposibil să le culeagă, dacă nu ar fi recurs la mijlocul amintit de eliminare a barierelor și distanțelor sociale.

Sau, cunoscutul profesor **Y. Galtung**, al cărui nume este legat de Institutul de cercetări în domeniul păcii de la Oslo a fost deținut, deoarece a refuzat să efectueze serviciul militar, invocând obiecția de conștiință. În această calitate, a studiat în închisoare comunitatea deținuților, cu ajutorul observării participative.

Un exemplu de observare neparticipativă secretă:

În 1954, discuțiile care au avut loc între cinci judecători ai Curții Federale din Kansas și deliberarea lor au fost înregistrate, folosindu-se un microfon ascuns în sala de Consiliu, cu permisiunea judecătorilor și a avocaților, fără însă ca jurații să fie informați, înregistrarea a fost modificată astfel, încât să nu poată fi identificate vocile judecătorilor și ale juraților. Acest fapt a provocat vii discuții în presă și a format obiectul unei anchete a Senatului. După încheierea anchetei, a fost adoptată o lege federală care a instituit sancțiuni penale pentru orice tentativă de ascultare sau înregistrare a deliberării curților cu jurați.

Utilizarea observației în investigațiile sociologico-juridice în Republica Moldova:

Centrul de Analiză și Prevenire a Corupției cu suportul financiar al Fundației SOROS-MOLDOVA a realizat proiectul „*Asigurarea transparenței înfăptuirii justiției și sporirea gradului de responsabilitate a judecătorilor*”. Observatorii, pe parcursul a patru luni (noiembrie 2004-februarie 2005) au monitorizat, pe un eșantion de 420 de procese, desfășurate în incinta instanțelor de sector din mun. Chișinău și a Curții de Apel Chișinău, *au verificat respectarea principiului publicității și ținuta etică a judecătorilor în proces*.

Justiția care se desfășoară în condiții de netransparență, apatică în realizarea principiului publicității, la un moment dat devine susceptibilă de abuzuri, limitând posibilitatea societății să contribuie la menținerea baremului de comportament etic al judecătorilor. În același timp, atunci când magistrații prestează un comportament contrar normelor eticii judiciare, ei tind să se „acomodeze” unui sistem în care expunerea ochiului publicului să fie minimă.¹³⁸

Pentru a servi efectiv comunitatea, judecătorii cer respect și încredere. Încrederea este crucială în administrarea justiției. Publicul trebuie să fie conștient de independența și imparțialitatea justiției, să aibă convingerea că judecătorii nu urmăresc vreun interes, că nu vor favoriza vreo parte, ci vor depune efortul pentru a soluționa cauza potrivit legii și conștiinței lor, care nu poate fi decât conformă cu legea.

¹³⁸ DIALECTICA justiției moldovenești: ce a dispărut mai întâi, etica sau transparența?. Raport analitic al Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției, p.4.

Pentru a verifica respectarea principiului publicității în instanțele de judecată, observatorii solicitau permisiunea judecătorului de a asista la proces și fixau într-o fișă specială detaliile referitoare la acordarea sau ne-acordarea acestei permisiuni de către judecător. Monitorizarea respectării principiului nominalizat s-a efectuat nu doar prin testarea accesului în ședințele de judecată anunțate publice de instanță, dar și prin verificarea condițiilor în care este restrâns acest acces în procesele declarate închise, adică dacă a fost prezentă încheierea motivată în acest sens în momentul declarării procesului închis.

Publicitatea procesului reprezintă o garanție oferită de lege, care protejează justițiabilii împotriva unei judecăți secrete, care iese de sub controlul public: ea constituie, de asemenea, *unul din mijloacele de păstrare a încrederii în instanțele judecătorești*.

Nerespectarea principiului publicității are drept efect pierderea de către societate a pârghiilor sale democratice de a asigura calitatea actului de justiție. Atunci când publicul este lipsit de posibilitatea de a intra în sala de ședințe, nimeni nu poate ști ce se întâmplă în spatele ușilor închise. Nefiind stingheriți de prezența publicului la proces, judecătorii devin susceptibili de abuzuri, comportament contrar prescripțiilor deontologice și legale, corupție și încălcarea drepturilor persoanelor care apelează la justiție. În condițiile unui sistem judiciar netransparent are loc o divizare a judecătorilor în cei onești, competenți și corecți ; cei care mai uită periodic de aceste calități; și cei care deja demult au uitat de ele. Membrii societății, la rândul lor, neavând certitudinea unui proces echitabil și a unui judecător independent și imparțial, pierd încrederea în justiția pe care o prestează statul și își fac singuri dreptate.¹³⁹

Principiul publicității presupune ca procesul de judecată, cu excepția deliberării, să se desfășoare în ședință publică, în prezența părților, dar și a oricărei alte persoane străine de litigiu, care dorește să asiste la dezbateri. Art.117 din Constituția Republicii Moldova stabilește că „În toate instanțele judecătorești ședințele de judecată sînt publice. Judecata proceselor în ședință închisă se admite numai în cazurile stabilite de lege, cu respectarea tuturor regulilor de procedură”. Dispoziții similare, mai detaliate, se găsesc în art. 10 al legii privind organizarea judecătorească, art. 23 al Codului de procedură civilă și art.18 și art.316 ale Codului de procedură penală. În vederea asigurării publicității, ședințele se țin de regulă, în sediul instanței – stabil și cunoscut – în zilele și la orele anume fixate, iar potrivit legislației procesuale, atât civile, cât și penale, *lista cauzelor numite spre examinare urmează a fi afișată în instanță la un loc public cu cel puțin 3 zile înaintea termenului de judecată*.

Investigația efectuată a demonstrat că *doar în trei din cinci judecătorii de sector se respecta prevederea legii privind posibilitatea oricărei persoane de a lua cunoștință de locul și*

¹³⁹ IBIDEM, p.8.

ora desfășurării ședințelor, cu cel puțin 3 zile înaintea termenului de judecată. Însă chiar și în instanțele în care se întâlnea această practică, ea era neuniformă și uneori defectuoasă:

- lista proceselor afișate public nu era completă, nu includea cauzele examinate de toți judecătorii din instanța respectivă;

- chiar dacă era afișată lista proceselor examinate de către un judecător, ea nu întotdeauna le includea pe toate;

- în lista proceselor care se expunea public în instanță deseori nu era indicat locul unde urma să se desfășoare ședința de judecată.¹⁴⁰

Aceste nereguli constituiau impedimente serioase în garantarea accesului publicului în procesele de judecată.

Justițiabilii în proporție de 40 la sută riscau să nu găsească informație în privința dosarelor care se examinau în ziua respectivă, ora începerii ședinței de judecată, numele judecătorului și locul desfășurării ședinței¹⁴¹.

În ceea ce privește desfășurarea ședinței de judecată în mod public, cu excepțiile admise de lege remarcăm faptul că această regulă presupune că procesul de judecată se desfășoară în fața instanței în mod public, adică, în prezența părților și a oricăror terți care doresc să asiste. Aceasta înseamnă că locul unde se desfășoară ședința de judecată trebuie să ofere toate condițiile necesare pentru a permite realizarea practică a publicității ședinței: să ocupe un spațiu rezonabil de mare, amenajat cu locuri speciale pentru public. În realitate, majoritatea covârșitoare a ședințelor de judecată care se desfășurau în fața instanței de sector aveau loc în biroul judecătorului. Evident, apare întrebarea cât de publică era această încăpere? Deseori, în biroul judecătorului în care avea loc ședința nu era suficient spațiu și scaune nici măcar pentru părți, dar mite pentru terți. Mai mult decât atât, cât spațiu pentru solemnitatea procedurii permite o distanță derizorie dintre participanții la proces și judecător? Potrivit rezultatelor observațiilor, *doar 16,2% din procesele desfășurate în judecătoriile de sector aveau loc în sala de judecată, iar majoritatea impunătoare de 83,8% în biroul judecătorului.*

Problema principală consta în faptul că instanțele de sector nu erau prevăzute cu un număr suficient de săli de judecată. Însă nici spațiul existent nu era utilizat eficient. Observatorii au ajuns la concluzia conform căreia fie că era vorba despre neajunsuri în organizarea timpului de lucru, fie că judecătorii pur și simplu preferau să țină ședințele de judecată în propriile birouri¹⁴².

2.Tehnica analizei documentelor

Documentele care formează obiectul analizei socio-juridice pot fi:

¹⁴⁰ IBIDEM, p. 14.

¹⁴¹ IBIDEM, p. 15.

¹⁴² IBIDEM, p. 17.

- a) documente juridice
- b) documente nonjuridice

În sociologia dreptului, termenul „document juridic” este utilizat în sensul cel mai general. Astfel, document juridic poate fi o sentință judecătorească, un act de practică notarială, un act sub semnătură privată, un text de lege, o lucrare științifică, o pledoarie etc.

În cadrul documentelor juridice poate fi făcută distincția între documentele prevăzute de lege și care pot fi apreciate din punct de vedere legal, astfel cum sînt: legile, hotărârile judecătorești, hotărârile organelor arbitrale, testamentele și alte acte notariale și documentele care conțin numai elemente privind dreptul, astfel cum sunt, de exemplu, statisticile judiciare, rapoartele anuale ale procurorilor generali, articole cu subiecte juridice apărute în cotidiene, publicațiile organizațiilor profesionale, lucrările de doctrină și de practică judecătorească.

Oricare ar fi documentul juridic analizat, cercetătorul trebuie să respecte două condiții:

1. Documentul juridic trebuie interpretat cu ochii unui sociolog al dreptului. Ceea ce se cercetează nu este modul în care organul de aplicare a dreptului a calificat juridic un fapt, ci manifestarea socială a unui fenomen juridic.

2. *Documentul juridic trebuie privit ca o dovadă a unei realități*; el tinde să exprime o anumită realitate. Pentru a preveni caracterul îndoielnic al documentului, cercetătorul urmează să adopte poziții diferite față de acesta. Astfel, dacă e vorba de un document de constatare (un inventar notarial, de exemplu) acesta trebuie supus unei critici istorice; dacă este vorba de o declarație de voință (un testament, un contract etc) trebuie căutată cauza psihologică, mobilul socio-psihologic al documentului¹⁴³. *Sociologul dreptului apreciază documentul juridic, nu atât în lumina normei de drept pozitiv care trebuie să fie transpusă în viață, cât în lumina contextului social de care este legat fenomenul juridic conținut în document*. De pildă, prin cercetarea testamentului, sociologul dreptului urmărește să cunoască, nu atât în ce măsură au fost aplicate normele în vigoare, cât situația și originea socială a celui care a făcut testamentul, natura și situarea bunurilor sau tipul de birou notarial folosit.

În ceea ce privește cercetarea sentințelor care este cea mai frecventă și cea mai importantă în cadrul sociologiei dreptului, sociologii dreptului și-au concentrat atenția, nu atât asupra motivării în drept, cât asupra motivării în fapt și și-au manifestat preferința față de sentințele inedite. Pentru sociologii dreptului, spre deosebire de juriștii obișnuiți, ceea ce prezintă interes este cunoașterea originii sociale, a formațiunii culturale și ideologice, a poziției politice a magistratului, motivele psihologice, economice și sociale ale părților din proces care le determină să introducă acțiunea, să continue procesul sau să pună capăt litigiului.

¹⁴³ POPA, Nicolae, MIHĂILESCU, Ioan, EREMIA, Mihail. Op.cit. p.53,54.

Cercetătorul sociolog al documentului juridic nu este însă dispensat de o pregătire juridică corespunzătoare. Fără aceasta nu ar fi în măsură să descifreze documentul și să înțeleagă semnificația elementelor conceptuale, teoretice, cuprinse în document.

Analiza sociologică a documentelor se poate realiza folosind două metode diferite și anume:

a) *metoda clasică*, derivată mai mult sau mai puțin din critica literară și

b) *metoda cantitativă* care constă, în esență, în ceea ce se numește "*analiza de conținut*".

Metoda clasică este aceea care, prin analiza internă a documentului urmărește să identifice elementele esențiale și elementele secundare ale conținutului său, iar prin analiza lui externă urmărește să-i verifice autenticitatea și să evalueze repercursiunile sociale ale acestui document.

Metoda cantitativă este, în principal o *analiză de conținut* frecvent folosită în sociologia juridică. Prin ea se încearcă să se corecteze defectele metodei clasice, decurgând din natura ei intuitivă și subiectivă. Analiza de conținut se servește de tehnica descompunerii documentului în elementele lui constitutive și anume: cuvinte, fraze, paragrafe, simboluri și cuvinte cheie, elemente care urmează să fie apoi clasificate în categorii prestabilite și calculate din punct de vedere numeric și al intensității. Textul este decupat și studiat în funcție de ideile sau cuvintele pe care le conține, acestea fiind alese și examinate în legătură cu obiectul cercetării.

Analiza de conținut este o tehnică de cercetare pentru descrierea obiectivă, sistematică și cantitativă a conținutului manifest al comunicărilor și are ca scop să le interpreteze.

Calitățile pe care trebuie să le prezinte analiza de conținut. Ea trebuie să fie:

Obiectivă - să procedeze conform regulilor, să se supună unui consemn suficient de clar și precis pentru ca analiști diferiți, lucrând asupra aceluiași conținut, să obțină același rezultat. Ei trebuie să se pună de acord asupra aspectelor ce urmează a fi analizate, asupra categoriilor ce urmează să fie utilizate.

Sistematică - orice conținut să fie ordonat și integrat în categorii alese, în funcție de scopul stabilit. Elementele informative având legătură cu obiectul analizei nu trebuie să fie lăsate la o parte.

Cantitativă - cel mai adesea, este vorba despre numărarea elementelor semnificative despre calcularea frecvenței lor.

Analiza de conținut poate servi pentru tratarea de texte ca: documente oficiale, cărți ziare, reviste, documente personale sau comunicări orale, radio, TV, discuții de grup, dări de seamă asupra unor întruniri.

În cursul celui de-al doilea război mondial, analiza de conținut a făcut parte dintre mijloacele de apărare militară. De exemplu, experții de la Radio Londra aplicau analiza de

conținut comunicatelor difuzate de propaganda nazistă. Ei pătrunseseră atât de bine mecanismul adversarului, încât puteau prezice anumite evenimente, pornind de la informațiile acestei propagande¹⁴⁴.

Analiza de conținut a apărut ca o reacție împotriva vechii analize literare, prea subiectivă, din nevoia de sistematizare impusă de multiplicarea comunicațiilor. Analiza de conținut se străduiește să cuantifice.

În condițiile actuale, sunt cunoscute limitele analizei cantitative și se acceptă să fie completată cu o analiză calitativă mai sistematizată decât analiza literară.

Care sunt etapele analizei de conținut?

1) Prima etapă constă în formarea unei idei despre ceea *ce se caută* și în *precizarea obiectivului*, în funcție de care se vor aduna datele prezente în document.

2) Se trece apoi la etapa *alegerii categoriilor* care sunt rubrici semnificative, în funcție de care conținutul va fi clasat și eventual, cuantificat.

Textul trebuie citit de mai multe ori pentru a se degaja ceea ce este esențial, în raport cu obiectul de cercetare. Elementele care par importante prin repetarea lor trebuie să sugereze ideea de categorie în care vor fi grupate. *Alegerea categoriilor reprezintă demersul esențial al analizei de conținut*. Ea face legătura între obiectul cercetării și rezultatele ei.

Cu toată varietatea obiectivelor și subiectelor analizei, anumite tipuri de categorii se regăsesc mereu.

O analiză de conținut este valabilă, atunci când descrierea cuantificată pe care o face conținutului este semnificativă pentru problema pusă și reproduce fidel realitatea faptelor pe care le traduce.

De exemplu, în Norvegia, în cadrul unei ample cercetări asupra celor care au invocat obiecția de conștiință, pentru a se sustrage efectuării stagiului militar, a fost realizată analiza de conținut a 246 de sentințe date de cinci tribunale militare, în perioada 1947-1954. Tot în Norvegia, a fost efectuată analiza de conținut a 600 de hotărâri ale Curții Supreme, cu scopul de a compara calitatea hotărârilor pronunțate de judecătorii supleanți, comparativ cu hotărârile pronunțate de judecătorii definitivii.

În Danemarca, a fost efectuat un studiu comparat al codurilor penale ale țărilor scandinave, folosindu-se, de asemenea analiza de conținut.

În cadrul unor cercetări efectuate în Italia asupra administrării justiției a fost făcută analiza de conținut a unor colecții anuale ale periodicului „Magistratura”.¹⁴⁵

¹⁴⁴ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică.- București: Editura Lumina Lex, 2001, p.72.

¹⁴⁵ IBIDEM.

Trebuie amintit că analiza de conținut a documentelor juridice reclamă cercetătorului o pregătire juridică de înalt nivel, deoarece el trebuie să se confrunte cu problemele delicate ale definiției și clasificării conceptelor.

Tehnica analiza documentelor în investigațiile sociologico-juridice din Republica Moldova

În anul 2003-2004 a fost realizat studiul „*Evaluare sistemului de asistență juridică gratuită în Republica Moldova*”. Consiliul Superior al Magistraturii în colaborare cu Fundația Soros-Moldova a realizat un studiu statistic (analiza documentelor) în iunie 2004, analizând cazurile penale, administrative și de contencios administrativ examinate de către Judecătoria de sector Orhei, Tribunalul Chișinău, Judecătoria Militară, Curtea de Apel și Curtea Supremă de Justiție. Concluziile au fost următoarele :

- Lipseau normele clare care ar determina cazurile și persoanele ce pot beneficia de asistență juridică garantată de stat. De exemplu, în legislația în vigoare nu erau stipulate criteriile de determinare a statutului de persoană defavorizată;
- Lipseau normele care ar prevedea acordarea asistenței juridice în cauzele civile și de contencios administrativ;
- Nu exista un mecanism funcțional de numire a avocaților care ar presta servicii din oficiu, lipseau criteriile de selectare a avocaților care ar acorda asistență juridică gratuită;
- Nu exista un mecanism funcțional de evaluare și supraveghere a calității serviciilor prestate de către avocați din oficiu. Calitatea serviciilor acordate de către avocații din oficiu era nesatisfăcătoare și asistența purta de cele mai dese ori un caracter formal;
- Procedura de remunerare prezentau un șir de inconveniente. Existau întârzieri la achitarea sumelor pentru asistența juridică de către avocații din oficiu;
- Nu exista o politică clară referitoare la sistemul de acordare a asistenței juridice gratuite categoriilor de populație defavorizate și un organ responsabil pentru implementarea acesteia etc ;
- Necesitatea de reformare a sistemului de asistență juridică garantată de către stat deriva și din prevederile documentelor naționale și internaționale, cum ar fi de exemplu, art. 2 și art. 14(3 d) al Pactului *internațional* cu Privire la Drepturile Civile și Politice;. Asistența juridică gratuită și consultanță (No Rec (78)8 (opt); Măsurile de facilitare a accesului la justiție (No Rec (81) 7 (șapte) ; Accesul efectiv la lege și justiție pentru persoane sărace (No Rec (93); Art. 26 al Constituției Republicii Moldova

etc¹⁴⁶.

În temeiul celor expuse, *în vederea realizării obiectivelor reformei, experții au formulat următoarele direcții prioritare de activitate:*

- Crearea cadrului normativ prin adoptarea Legii cu privire la asistența juridică garantată de stat care ar reglementa sistemul de acordare a asistenței juridice garantate de stat, care trebuie să includă prevederi referitor la organizarea și funcționarea sistemului de asistență juridică garantată de stat, inclusiv ar stipula criteriile de admisibilitate a avocaților, criteriile de eligibilitate a cauzelor, mecanismele de evaluare a calității și costurile pentru asistență juridică garantată de stat;
- Instituirea Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de către stat, care să administreze sistemul de acordare a asistenței Juridice Garantate de stat;
- Crearea birourilor de avocați publici. Birourile de avocați publici trebuie să funcționeze în toate raioanele Republicii Moldova, precum și în orașele Bălți și Chișinău.¹⁴⁷

b) Documentele nonjuridice care formează obiectul analizelor socio-juridice, sunt documente literare, istorice, economice etc, care conțin un mesaj juridic.

Acest mesaj poate fi confuz, împrăștiat în întregul document și se poate reduce la un simplu detaliu, sau poate fi mai semnificativ și mai precis. Dintre documentele din această a doua categorie pot fi amintite operele literare cu subiecte juridice care sunt cel mai adesea studiate, cu multă atenție de juriști, aceștia folosind metoda clasică derivată din critica istorică sau literară.

În ceea ce privește însă mesajul juridic conținut în mijloacele de comunicare în masă, cum sunt: presa cotidiană și transmisiunile radiotelevizate și chiar în documentele iconografice, acesta este cercetat prin analiza de conținut, ca metodă cantitativă. În ceea ce privește documentele iconografice care pot fi folosite în cercetarea socio-juridică, avem în vedere reprezentarea justiției în picturi care ilustrează scene din procese, sălile tribunalelor, judecători. De pildă, *în Italia, cu prilejul anchetei privind administrarea justiției, a fost efectuată o cercetare sociologică asupra imaginii judecătorului în cinematografia acestei țări, avându-se în vedere conținutul narativ al filmelor produse între anii 1946-1968 și încercându-se să se individualizeze cele cu subiecte juridice.*¹⁴⁸

¹⁴⁶ EVALUAREA necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Chișinău. 2006, p.23.

¹⁴⁷ IBIDEM, p. 23.

¹⁴⁸ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică, p. 74.

3. Ancheta prin intermediul interviului și chestionarului în investigațiile socio-juridice.

Ancheta reprezintă analiza faptelor. În sociologie ea înseamnă un tip de investigație care se axează pe o problemă specifică și limitată. Este o metodă de culegere a datelor care utilizează tehnica interviului și a chestionarului, fiind bazată pe observație.

Printre primele anchete de sociologie juridică sunt menționate în literatura de specialitate cele realizate de Eugen Ehrlich. În special este amintit amplul său proiect de cercetare privind întregul drept aplicat, în mod efectiv, în Bucovina.¹⁴⁹

Ancheta se deosebește de experiment. Spre deosebire de aceasta din urmă, ea nu este axată pe analiza anumitor stimulatori experimentali care acționează asupra individului, ci pe reconstituirea proceselor, care s-au desfășurat înainte de investigație.

Ancheta este în măsură să sesizeze comportamentul real al subiecților studiate, în măsura în care acest comportament este analizat într-un context normal și nu în condiții de laborator.

Ancheta sociologică care se referă deci la categorii, concepte, cunoștințe și tehnici de investigare proprii sociologiei, se deosebește de ancheta jurnalistică.

În funcție de natura lor chestionarele utilizate în sociologia juridică sunt de trei feluri: Chestionare cognitive (de cunoaștere), chestionare factuale și chestionare de opinie.¹⁵⁰

Chestionarele cognitive sau de cunoaștere au drept scop măsurarea cunoștințelor pe care le au cetățenii despre lege. Ele pot să abordeze subiecte generale (conceptul de separație a puterilor în stat, de democrație etc.) sau să testeze cunoașterea unui act legislativ.

Un sondaj realizat în Franța în 1967 cuprindea următoarea întrebare „După părerea dumneavoastră legea actuală permite sau se opune ca prin testament sau donație o persoană să-și dezmoștenească complet copiii sau pe unul dintre ei?”. Răspunsurile au fost corecte în proporție de 74%.¹⁵¹

Chestionarele factuale se referă la unele fapte concrete efectuate de către subiect: „V-ați redactat un testament?”, „Ați săvârșit vreodată una din următoarele infracțiuni...” În cazul în care informația dezvăluită poate provoca daune subiecților intervievați, este necesar să li se asigure anonimatul pentru a obține date corecte.¹⁵²

Un alt tip de anchetă este *ancheta de opinie* sau sondajul de opinie. Acesta, spre deosebire de ancheta de teren, nu situează printre obiectivele sale observarea individului, în sânul mediului său social. Ea are, dimpotrivă, ca obiectiv, ceea ce publicul gândește în legătură cu un anumit subiect, sau cu ceea ce apreciază că trebuie să se facă în anumite împrejurări.

¹⁴⁹ IBIDEM, p.

¹⁵⁰ MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, p. 31.

¹⁵¹ IBIDEM, p. 32.

¹⁵² IBIDEM.

Anchetele prin sondaj sunt denumite, de asemenea, *anchete parțial reprezentative, în opoziție cu statistica*, pentru că, în forma lor obișnuită, ele sunt realizate cu privire la o parte a populației. De obicei, ele sunt realizate prin intermediul chestionarului, care permite să se obțină informații standardizate și deci susceptibile de comparații.

. Un tip de *anchetă des folosit* de sociologii dreptului este *ancheta de opinie*. Anchetele de opinie solicită efectuarea unor judecăți de valoare sau formularea unei opinii în legătură cu o problemă de drept. Astfel, în 1967 în Franța un eșantion reprezentativ a fost chestionat asupra problemei acordării de daune-interese concubinei victimei care a suferit un accident mortal. 65% din cei intervievați s-au pronunțat în favoarea acordării unei îndemnizații concubinei, soluție adoptată în scurt timp și de juridprudență.¹⁵³ Importanța unor astfel de instrumente pentru sondarea opiniei publice precum și faptul că acestea sunt tot mai des utilizate, l-au determinat pe Jean Carbonnier să afirme că : „E un postulat metodologic al sociologiei dreptului că omul este mai sincer în fața sociologului decât în fața judecătorului”¹⁵⁴

O particularitate a întrebărilor chestionarelor sociologice, utilizate în cercetările socio-juridice, constă în *redactarea întrebărilor cu privire la fapt și nu cu privire la drept*. Terminologia juridică presupune înțelegerea exactă și, de aceea, chiar și în cazul unor termeni uzitați - cum ar fi infracțiune, contravenție, donație, testament, etc – este posibil ca cel interviuat să nu înțeleagă sensul întrebării formulate. Este util așadar, ca *întrebarea să fie însoțită de perifraze explicative sau chiar de exeple descriptive*

Sondajul de opinie legislativă permite să se constate starea opiniei publice în ceea ce privește reformele pe care legiuitorul se pregătește să le realizeze. Are avantajul că poate prezenta un evantai de opinii, ceea ce reprezintă un element de superioritate față de referendumul legislativ care prin polarizarea care îl definește - duce la concluzii rigide.

Folosindu-se sondajul de opinie legislativă, legiuitorul beneficiază de pluralismul soluțiilor. Spre deosebire de referendum, legiuitorul poate depăși opinia majoritară mai ales atunci când aspiră la inovare.

Desigur, sondajul de opinie legislativă este capabil să transfere tehnicienilor dreptului *vox populi*.

Întrebarea care se pune, însă, privește în primul rând credibilitatea acestei opinii, exprimată prin răspunsurile la chestionare; se constată adesea riscul unui coeficient de neconcordanță între opinia reală și opinia exprimată.

¹⁵³ IIBIDEM.

¹⁵⁴ Apud: POPA, Nicolae și a. p. 56.

Este, între altele, evident că opinia publică legislativă care este majoritară, traduce adesea o ideologie conservatoare, adică anacronică. Adaptarea politicii legislative la această opinie riscă deci, de a amâna sau a face să eşueze reformele legislative, destinate să contribuie la procesul schimbării sociale.

Numai o analiză științifică a rezultatelor unui sondaj de opinie legislativă poate descoperi elementul dinamic al opiniei publice legislative.¹⁵⁵

În fapt, sociologii dreptului nu sunt de acord între ei, în ceea ce privește caracterul științific al anchetei prin sondaj, folosită cu privire la crearea legii și definită de Carbonnier ca "*simulare a unui referendum*". Principalele obiecții care au fost aduse împotriva sondajului de opinie legislativ sunt, pe de o parte, că nu este rațional de a se deduce dreptul din date sociologice și, pe de altă parte, că opiniei omului de pe stradă i se atribuie o anumită valoare, dar această valoare naște suspiciuni, iar omul de pe stradă nu poate fi erijat în legiuitor.¹⁵⁶

În legătură cu ideea unei anchete contradictorii, compusă dintr-o anchetă și o contraanchetă condusă de două echipe de cercetători diferite care seamănă cu părțile opuse din proces, s-a arătat că scopul acestui tip de cercetare ar fi de întărire a obiectivității rezultatelor.

Metodele și tehnicile care sunt utilizate astăzi pentru conceperea liniilor directoare ale anchetei și pentru realizarea ei sunt numeroase și complexe.

În realizarea anchetei trebuie, în primul rând, *conceptualizată unitatea de analiză*. A conceptualiza unitatea de analiză înseamnă a circumscrie și a delimita precis fenomenele pe care vrem să le studiem; după aceea, se vor formula ipotezele pe care activitatea întreprinsă va trebui să le verifice. Înainte de aceasta, trebuie să existe grija de a explica "valorile" care constituie premisele anchetei pentru a evita o interpretare eronată de către cititori a obiectivelor anchetei și a rezultatelor ei.

Conceptualizarea unității de analiză implică alegerea universului raportat la obiectul anchetei, univers din care va fi prelevat *eșantionul*. Eșantionul este o *reprezentare* redusă a unui ansamblu mai vast din care vor fi luate datele. El ar putea fi considerat ca suficient, când este destul de mare pentru a exista credibilitate în ceea ce privește reprezentativitatea caracteristicilor sale. Construirea eşantionului ar putea fi realizată, fie în mod aleatoriu, pornind de la elementele universului pe care ne propunem să-l studiem, *eșantion aleatoriu*, prin tragere la sorți, de exemplu, fie pe baza tehnicilor specifice (de ex., *eșantion stratificat sistematic*).

Metoda de culegere a datelor folosită în anchetă este observarea.

Tehnicile de culegere a datelor cele mai utilizate în anchete sunt interviul și chestionarul. Și unul și celălalt urmăresc să obțină informații, interogând subiectul.

¹⁵⁵ POPESCU, Sofia .Sociologie juridică

¹⁵⁶ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică, p. 78.

Interviul poate fi *liber*, când cel care ia interviul este liber săși adapteze întrebările situației concrete, să adreseze alte întrebări ulterior ș.a.m.d., sau interviul poate fi realizat *după un plan mai mult sau mai puțin structurat sau de asemenea, pe baza unui chestionar propriu-zis*. Chestionarul poate fi de tipuri variate. În general, se deosebește chestionarul structurat în care sunt prevăzute o serie de răspunsuri fixe și prestabilite la diferite chestiuni, de *chestionarul nestructurat* care comportă întrebări libere, fără alternative fixe.

Ancheta poate fi realizată în cursul unei perioade de timp limitată sau se poate prelungi în timp, în cadrul unui *proiect longitudinal*, când se pot realiza și alte anchete relative la același subiect, cu scopul de a se stabili tendințele cronologice.

După terminarea recoltării datelor, cercetătorul trebuie să treacă la *faza de codificare* care constă în a clasa în categorii diferitele poziții și atitudini pe care le reflectă răspunsurile pentru a permite o prezentare cuantificată a rezultatelor. Această fază comportă în general aplicarea modelelor matematice pentru construirea indicatorilor, dimensiunilor, scalelor.

Recurgerea la aceste proceduri permite să se găsească o explicație la întrebările inițiale, formulate de cercetător. Într-un mod schematic în *anchetele de tip descriptiv* se va putea determina repartizarea uneia sau mai multor *variabile*, adică a "*factorilor care influențează rezultatele*", astfel cum sunt, de ex., vârsta, starea civilă, profesia. În *ancheta de tip explicativ*, se va putea determina relația dintre fenomenul care formează obiectul studiului (*variabila dependentă*) și una sau mai multe cauze (*variabilele independente*).

Pentru a putea utiliza procedeele amintite, cercetătorul trebuie să îndeplinească o dublă condiție: să cunoască tehnicile de cercetare sociologică și, în același timp, să aibă o pregătire juridică corespunzătoare. El trebuie să știe să utilizeze limbajul juridic și să fie capabil să traducă în limbajul juridic din limbajul comun și invers. De exemplu, în cazul în care, pentru a cunoaște efectele transpunerii în viață a unei anumite legi trebuie să ia interviuri și practicienilor dreptului, ca judecători, avocați, notari, să utilizeze chestionare destinate acestora sau să realizeze interviuri pe un eșantion sau cu exemplare luate la întâmplare din public, care, de cele mai multe ori nu cunosc conținutul legii, cercetătorul trebuind să se adreseze într-un limbaj accesibil. Totodată, cel care conduce cercetarea empirică privind modul de desfășurare a procesului, fazele acestuia, hotărârile juraților, ca și ale instanței, pregătirea avocaților, raporturile dintre avocați și clienți trebuie să aibă pregătirea juridică necesară.

Scalele sunt procedee care servesc la transformarea caracteristicilor calitative, în variabile cantitative și pentru a stabili automat pentru fiecare subiect, pe baza răspunsului dat, propria poziție în clasament. Răspunsurile pot merge de la aprobarea entuziastă, până la dezaprobarea totală, între care se intercalează răspunsurile intermediare.

Un exemplu îl constituie scala utilizată pentru a măsura diversele atitudini ale adolescenților față de conceptul de sancțiune.

Este vorba de 6 articole (items), formulate astfel, încât răspunsul pozitiv să aibă în anumite cazuri semnificația unei atitudini favorabile sau în altele, nefavorabile; items-urile care constituie această scală sunt următoarele:

- 1) Delincvența poate fi combătută agravând pedepsele;
- 2) Nu ajunge să fie reprimată infracțiunile, ci este necesar să fie înlăturate cauzele care le determină;
- 3) Pentru anumite delikte ar fi just să fie reintrodusă pedeapsa cu moartea;
- 4) Există infracțiuni, atât de ne semnificative, încât nu ar trebui nici măcar să fie pedepsite;
- 5) În zilele noastre infractorii sunt rar pedepsiți cu severitatea necesară;
- 6) Pedeapsa nu trebuie pur și simplu să pedepsească pe cel vinovat, ci trebuie să-l recupereze pe cel condamnat.

4. Experimentul în investigațiile socio-juridice

Experimentul este o situație creată artificial care îi permite cercetătorului să reproducă o situație reală în condițiile controlării variabilelor.

Scopul experimentului este de a studia impactul unui factor numit variabilă independentă asupra altui factor numit variabilă dependentă. Variabila independentă este manipulată pentru a se demonstra legătura cu variabila dependentă și modul în care o afectează pe aceasta.¹⁵⁷

În sociologia juridică se folosesc trei tipuri de experimente: experimentul de laborator, experimentul de teren și experimentul legislativ¹⁵⁸.

Experimentul de laborator are loc într-un mediu artificial, iar subiecții știu că sunt supuși unui experiment chiar dacă de cele mai multe ori nu știu care este scopul real al acestuia. Astfel, cercetătorul român **Tiberiu Bogdan**, dorind să demonstreze că experiența individuală determină perceperea unei situații violente a selecționat 30 de băieți și fete dintr-un liceu din București, în vârstă de 15 ani și un număr egal de băieți și fete din rândurile delincvenților minori. Celor două grupuri li s-a prezentat un film educativ, plictisitor în cadrul căruia erau prezente și câteva momente de violență. La sfârșitul filmului celor două grupuri li s-a cerut să povestească conținutul filmului. Cercetătorul a demonstrat că spre deosebire de grupul de

¹⁵⁷ MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, p.35.

¹⁵⁸ IBIDEM.

control, delincvenții au reținut și au relatat cu precădere scene de violență pe când nedelincvenții au dat puțină importanță acestor scene sau chiar le-au ignorat.

Experimentul de teren are loc în exterior, în cadrul social real. Spre deosebire de experimentul de laborator el are avantajul că se desfășoară în condiții naturale, iar subiecții nu știu că sunt supuși unui experiment și se comportă normal. Dezavantajul acestui tip de experiment constă în faptul că intervin o serie de variabile externe care nu pot fi controlate.. Astfel, Steven Brill în 1976 pentru a vedea dacă șoferii de taxi din New York îi înșală pe clienții străini care nu știu limba engleză. Cercetătorul a jucat rolul de străin care nu cunoștea limba engleză și sistemul de taxiuri din New York. El le-a dat șoferilor o sumă mai mare de bani decât trebuia să plătească pentru călătoria efectuată. În cele 14 călătorii experimentatorul nu a fost înșelat decât de două ori- cu 65 de cenți într-un caz și 85 de cenți în celălalt- și a fost astfel spulberat mitul potrivit căruia turiștii străini sunt escrocați în marile orașe.¹⁵⁹

Experimentul legislativ este o metodă specifică sociologiei juridice. El funcționează astfel: legiuitorul pune în vigoare o lege, pentru a vedea dacă efectele ei sunt benefice, pentru o perioadă limitată de timp, iar uneori într-o zonă restrânsă. Experimentul legislativ se află în contradicție cu idea de lege permanentă și generală.¹⁶⁰

Astfel, în Franța, în 1965 a fost introdusă, printr-un decret, numai în mod experimental, în cinci districte ale curțiilor de apel care erau cel mai bine dotate, cu personal și mijloace tehnice, o nouă formă de procedură. Această nouă formă de procedură a fost apoi extinsă, în 1968 într-o altă serie de districte și în 1977 pe întregul teritoriu al Franței.¹⁶¹

Un experiment similar a fost suspendarea pedepsei cu moartea în Anglia în perioada 1965-1970. Pedepsa cu moartea a fost abolită la împlinirea termenului pentru că s-a demonstrat că ea nu influențează rata criminalității

De regulă experimentul legislativ este promovat în materie fiscală pentru a vedea dacă un impozit sau o taxă nouă sunt eficiente sau, dimpotrivă determină o rată mai mare a evaziunii fiscale.¹⁶²

Experimentele legislative, spre deosebire de experimentele pe care le-am menționat la început, nu pot fi efectuate prin procedee pur științifice, fiind întotdeauna legate de activitatea organelor de stat.

De rând cu metodele descrise anterior, în sociologia juridică se utilizează și altele.

În 1949, Lee Loevinger a desemnat prin termenul "jurimetrie" o nouă ramură a studiilor juridice care are ca obiect aplicarea electronicii la studiul dreptului. În Italia, Mărio Losano, care

¹⁵⁹ IBIDEM, p. 36.

¹⁶⁰ IBIDEM.

¹⁶¹ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică,

¹⁶² MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, p. 36.

a devenit un specialist renumit în informatică a folosit termenul de "juscibernetica" pentru a indica, în general orice aplicație a ciberneticii în drept, ocupându-se de modelare, procedeu prin care se construiesc modelele formalizate, se crează norme compatibile cu automatizarea și care servește totodată la memorizarea informației juridice și regăsirea ei, prin intermediul electronicii.

Atât pentru culegerea, cât și pentru prelucrarea datelor în zilele noastre pot fi folosite, atât metodele tradiționale, cât și instrumentele electronice.

În ceea ce privește ajutorul pe care informatica îl poate da sociologiei dreptului și anume, cercetării empirice, pot fi distinse trei domenii complementare:

- a) culegerea datelor concrete și bibliografice;
- b) prelucrarea datelor statistice și a informațiilor noncantitative și
- c) scrierea textului final.

Sociologia dreptului se folosește pentru culegerea datelor, altele decât cele statistice, care sunt fie publicate, fie culese direct, de băncile de date specializate la care are acces prin utilizarea noilor tehnici de informare. Ea are la dispoziție o rețea de transmitere care permite culegerea acestor date, un terminal care poate fi conectat la o anumită linie și care îndeplinește cerințele rețelei de care trebuie să fie legat.

Sociologia dreptului trebuie să țină seama că imensa cantitate de dispoziții legale nu poate fi memorizată de o persoană privată. Marile bănci de date juridice europene sunt conduse de stat. Astfel, de exemplu, în Italia, Curtea de Casație a construit o bancă de date care conține întreaga legislație a acestei țări. O rețea de mii de terminale distribuie aceste informații pe întreg teritoriul, în special, în fiecare tribunal se află astăzi un terminal pus la dispoziția magistraților și avocaților. Și în cadrul Camerei deputaților sunt memorizate datele juridice de maximă importanță pentru activitatea parlamentară. În Franța, legislația națională este memorizată în cadrul Ministerului de Justiție. În Bruxelles, sistemul Celex este dedicat reglementărilor privind Comunitatea Economică Europeană.

Sistemul Lexis permite să fie consultate jurisprudența și dreptul pozitiv anglo - american. Sociologia dreptului este confruntată în utilizarea metodelor informaticii cu dificultăți cu caracter general și cu dificultăți cu caracter special. Dificultatea cu caracter general constă, de exemplu, în faptul că băncile de date sunt numeroase și nu se știe întotdeauna cum se poate avea acces la ele. Băncile de date utilizează elaborate de proveniență diferită, nu întotdeauna compatibile între ele și diferite programe de regăsire, de recunoaștere a informațiilor. De aceea, trebuie să fie învățate tehnicile de interogare pentru fiecare dintre programele folosite.

Dificultatea specifică o constituie faptul că sociologia dreptului are nevoie de date care sunt ocrotite de obligația prudenței. Astfel, datele criminologice stocate în cadrul anumitor

organe de stat sunt inaccesibile sociologului obișnuit. La fel și cele privind cazierul judiciar, în prezent integral automatizat.

Pot fi obținute cu mai multă ușurință, dar cu mai multă cheltuială datele economice de la camerele de comerț. În sfârșit și mai ușor și cel mai puțin costisitor este accesul la statisticile oficiale și la textele de lege, de practică judiciară și bibliografice.

Obținerea datelor statistice și a informațiilor noncantitative, prin metodele tradiționale sau prin intermediul băncilor de date se poate realiza numai urmărindu-se un model conceput de sociolog. Acest model poate fi transformat într-un program și numai astfel elaborarea datelor poate fi încredințată calculatorului. Aceasta constituie, de altfel, în prezent, practica obișnuită pentru întocmirea statisticilor. Informatica preia sarcina sociologului de a face calcule.

Sociologul nu este obligat să elaboreze programul pentru calculator. El poate apela la centre de calcul pentru a obține orice program, pentru orice gen de calculator și de orice tip.

Informațiile numerice pot fi exprimate în limbajul natural și transformate în mod automat în grafice de program care permit sociologului de a încerca soluții grafice diverse pentru aceeași statistică și de a decide care dintre soluții este cea mai bună.

După ce a cules, fie cu mijloace tradiționale, fie prin mijloace informatice, datele pertinente și după prelucrarea acestora, posibilă, de asemenea, prin ambele categorii de mijloace, urmărindu-și propriul model conceput inițial, sociologul trebuie să elaboreze textul final al rezultatelor la care a ajuns. Din nou, informatica îi vine în ajutor cu programe de scriere video care permit scrierea textului unui studiu prin înregistrarea cuvintelor, nu pe o foaie de hârtie cu stiloul sau mașina de scris, ci pe o bandă magnetică sau pe un disc magnetic.

Pe aceste ultime suporturi se pot opera, fără efort, diferite corecturi, ștersături, completări, necesare pentru ca textul să ajungă la nivelul dorit. Numai atunci textul este imprimat pe hârtie, obținându-se un document absolut asemănător cu cel tradițional, dar mai elegant din punct de vedere grafic.

Deși oferă mari avantaje, informatica are propriile limite. În ceea ce privește datele cu care se operează, trebuie să se depună o muncă originală, de culegere, evaluare și prelucrare, pe care nici un program nu o poate înlocui. Trebuie să se recurgă la metodele tradiționale ale cercetării empirice, care își dovedesc permanenta valabilitate. Sociologului îi revine să decidă ce programe să aleagă, în funcție de rezultatele pe care le urmărește. Tot el trebuie să aprecieze dacă este mai avantajoasă folosirea mijloacelor puse la dispoziție de informatică, sau a celor tradiționale. De exemplu, atunci când se lucrează cu un volum limitat de date care trebuie prelucrate numai o singură dată și atunci când datele au fost culese, fără să se aibă în vedere prelucrarea cu mijloace electronice și, în sfârșit, când conțin elemente apreciative și subiective,

greu de transformat în scale, este preferabil să se folosească mijloace manuale și nu informatice.¹⁶³

4. Analiza sistemică în sociologia juridică.

În sociologia juridică, termenul "sistem" are următoarele semnificații:

- 1) Colecția organizată de norme juridice, susceptibile de o reprezentare de tip sistemic, în măsura în care se caracterizează prin unitatea sa fundamentală.
- 2) Ansamblul de norme, instituții și (sau) de comportamente colective caracterizat prin interdependențe reciproce, privite prin prisma inserției lor în sistemul social global și (sau) în sistemul politic.
- 3) Cadru de studiere a interrelațiilor care există între elementele și actorii dreptului, pe de o parte și între drept și alte sisteme, pe de altă parte¹⁶⁴.

În literatura de specialitate se subliniază că, atunci când se vorbește despre sistem în sociologia dreptului, există o mare confuzie din cauza multiplicității teoriilor sociologice existente în materie. Începând cu anii '70, anumiți sociologi și juriști au fost tentați să folosească pentru cunoașterea fenomenului juridic metode din alte domenii înrudite ale cunoașterii astfel, cum sunt: funcționalismul, structuralismul, teoria sistemelor. De atunci, mai persistă încă ambiguități și diferite concepții despre sistem.

Potrivit unor opinii se pot distinge următoarele tipuri de sisteme:

1. *Sistemul - sinteză*, tip în care unitatea sistemului este considerată drept principala sa caracteristică, dreptul fiind tratat ca subsistem al sistemului social global.
2. *Sistemul - calcul* care corespunde aspirației juriștilor spre securitatea juridică, preocupării lor pentru previzibilitate, formalism, coerența și caracterul complet al sistemelor.
3. *Sistemul - organism* care constituie o imitație a tezelor recenteii teorii generale a sistemelor vii din biologie.

Un alt mod de abordare sistemică este acela al afirmării autonomiei sistemelor juridice în raport cu alte sisteme și anume, cu sistemul social și cu subsistemele pe care le include, ca cel politic, cel economic.

Acest mod de abordare este propriu analizei autopoietice a dreptului, promovată de analiști extremiști, începând cu Niklas Luhmann. Ei consideră că deși la origine dreptul nu a fost altceva decât un simplu subsistem al sistemului social global, el a dobândit, prin autopoiesis o

¹⁶³ POPESCU, Sofia. Op. cit., p.

¹⁶⁴ POPESCU, Sofia. Op. cit., p.87.

autonomie completă față de acesta. Evoluția dreptului este plasată în interiorul sistemului, excluzându-se vreo intervenție din exterior.

Dreptul este considerat a fi în imposibilitatea de a comunica cu alte sisteme, constituind un sistem absolut închis.

Dreptul este definit ca un sistem care se autoproduce și reproduce, se autogenerază și se autodetermină (autopoiesis), fiind capabil să se adapteze mediului exterior.

Operaționalitatea sistemului juridic se limitează la granițele sale. Sistemul juridic este un sistem normativ închis și un sistem cognitiv închis.

Dreptul este un sistem imun care pregătește societatea pentru evenimente imprevizibile.

Se apreciază că dificultatea majoră a aplicării analizei sistemice în sociologia juridică decurge din însăși natura acestei discipline.

Este vorba despre faptul că sociologul dreptului este tentat să pună accentul pe calitatea dreptului de subsistem al sistemului social global, în detrimentul normativității sale foarte particularizată și specială, în timp ce juristul tradițional limitează aplicarea analizei sistemice la studiul relațiilor dintre elementele care compun dreptul, ca sistem.

În timp ce sociologul dreptului scoate în evidență relațiile pe care sistemul juridic le întreține cu alte subsisteme ale sistemului social, aceste relații sunt puternic contestate de juriștii care consideră dreptul ca un sistem închis.

6. Pași în aplicarea metodei de cercetare

Etaplele principale ale demersului sociologic sunt selectarea și determinarea problemei, consultarea literaturii de specialitate, formularea ipotezelor, elaborarea instrumentelor de cercetare, recoltarea datelor, prelucrarea și analiza rezultatelor și formularea concluziilor.

1. Selectarea și definirea problemei.

Problema care urmează a fi cercetată trebuie să fie suficient de importantă și să poată să fie investigată prin metode științifice. De asemenea, fiecare concept utilizat trebuie să fie bine definit pentru ca să permită măsurarea variabilelor și comunicarea eficientă cu alți cercetători.

2. Consultarea literaturii de specialitate.

Consultarea literaturii ne permite să evităm redescoperirea unor teorii care sunt cunoscute de mulți ani specialiștilor și să evităm greșelile pe care le-au făcut alții.

3. Formularea ipotezelor.

Fred N. Kerlinger definea ipoteza astfel: „o ipoteză este un enunț conjectural despre relația dintre două sau mai multe variabile”.¹⁶⁵ Rezultă de aici că legătura dintre variabile nu este sigură, ci probabilă.

Nu orice enunț despre relația probabilă dintre două sau mai multe variabile reprezintă o ipoteză în cercetările empirice. Pentru ca să aibă calitatea de ipoteză, respectivul enunț trebuie să fie testabil. Prin testare, prin confruntarea cu realitatea ipotezele pot fi confirmate.

Ipoteza constituie o explicație plauzibilă ce urmează a fi verificată prin faptele de observație. Plauzibilitatea ipotezelor rezultă din acordul cu cunoștințele verificate anterior. Deci, pentru a fi plauzibile, în cadrul științei normale ipotezele trebuie să aibă *coerență externă*. În același timp, ipotezele trebuie să fie și *coerente intern*, adică să nu conțină elemente contradictorii. În științele sociale și comportamentale ipoteza reprezintă o reflectare într-o formă specifică a realității obiective, este un enunț cu caracter de probabilitate despre esența, intercondiționarea și cauzalitatea faptelor, fenomenelor și proceselor socio umane. Ea are un conținut reflectoriu. Desigur, este vorba de o formă specifică de reflectare, pentru că, până la confirmare, adevărul din ipoteză rămîne la stadiul de probabilitate.

Obținerea unor noi cunoștințe constituie principala funcție a ipotezelor în cunoașterea științifică, în general, și în cunoașterea sociologică sau psihologică, în special.

În ce condiții ipotezele sunt valide? Johan Galtung menționează zece condiții pe care trebuie să le satisfacă o ipoteză pentru a fi validă: generalitatea, complexitatea, specificitatea, determinarea, falsificabilitatea, testabilitatea, predictibilitatea, comunicabilitatea, reproductibilitatea și utilitatea. Acestea sunt, după autorul citat, dimensiunile ipotezei. Se cuvin câteva precizări.

Generalitatea reprezintă o dimensiune esențială a ipotezei. În științele socioumane, cel mai adesea, nu interesează cazurile particulare, ci ceea ce este general. Va trebui, deci, să formulăm ipoteze în care relația dintre variabile să fie adevărată indiferent de condițiile spațio-temporale concrete. Ipoteza: „Cu cât apropierea fizică dintre două persoane este mai mare, cu atât apropierea psihică dintre ele este mai mare” se referă la toate persoanele, indiferent de caracteristicile socio-demografice (tineri sau vârstnici, funcționari, muncitori sau intelectuali), de zona în care își desfășoară activitatea (București, Brașov sau Câmpulung) și de epoca în care au trăit, trăiesc sau vor trăi. Generalitatea ipotezelor presupune un conținut mai mare. Ipotezele cu conținut mic sunt apriori respinse de știință. Karl R. Popper aprecia că ipotezele cu conținut mai mare sunt preferabile, pentru că ele obligă la mai multe controale și la verificări mai variate.

¹⁶⁵ CHELCEA, Septimiu, Tehnici de cercetare sociologică. București, 2001, p.36.

În ceea ce privește *complexitatea*, distingem ipoteze de nivelul 1, cu o singură variabilă, de nivelul 2, cu două variabile ș.a.m.d. Din punctul de vedere al complexității, relația dintre două ipoteze este: *ceterisparibus*, $I_2 > I_1$ dacă $n_2 > n_1$.

Specificitatea se referă la numărul de valori. În general, se preferă, de exemplu, ipotezele în care variabilele au trei valori celor în care variabilele au două valori. Specificitatea depinde de numărul câmpurilor într-un tabel decontingență număr valori/număr unități. Specificitatea ipotezelor corelează pozitiv cu o altă dimensiune: *determinarea*. Ipotezele cu un grad mai mare de determinare sunt preferabile celor probabiliste. Problema *falsificabilității* este de cea mai mare însemnătate pentru cercetările empirice. „Categoriile defavorizate votează partidele de dreapta sau nu votează partidele de dreapta” nu reprezintă o ipoteză științifică deoarece ea nu poate fi infirmată. „Un sistem al științelor empirice trebuie să poată eșua în confruntarea cu experiența”. În cercetările empirice vom reține doar ipotezele care pot fi infirmate. De asemenea, vom reține ipotezele *testabile*, respingându-le din capul locului pe cele pentru care nu există posibilități de verificare a adevărului lor. Un enunț precum: „Relațiile interpersonale depind de influența planetelor din afara galaxiei noastre” nu poate fi acceptat ca ipoteză, neexistând teste pentru infirmarea ei. Ipotezele au funcția de descriere a fenomenelor, dar și de explicare a lor, ceea ce se desemnează prin dimensiunea *predictivă*. *Comunicabilitatea* ipotezelor trebuie privită în dublu sens: transmiterea lor în grupul de specialiști, pe de o parte, și spre publicul larg, fără calificare în domeniu. Și într-un caz și în celălalt, imaginea pe care și-o face receptorul trebuie să corespundă cât mai deplin imaginii pe care emițătorul a intenționat să o transmită. *Reproductibilitatea* presupune repetarea demersului cercetării și obținerea acelorași concluzii. În legătură cu reproductibilitatea se pun două întrebări: *Ce se repetă? Cine repetă?* În cercetările empirice se urmărește reproducerea fenomenelor, ca și a analizelor, iar în legătură cu cea de-a doua întrebare răspunsul este: același cercetător sau alți. Din combinarea celor două criterii rezultă patru situații.

Pentru sociologie și psihologie de cea mai mare importanță este reproductibilitatea de tipul patru, care funcționează drept criteriu al *obiectivității*, bazat pe *reproductibilitatea intersubiectivă*. În fine, *utilitatea* constituie rațiunea de a fi a ipotezelor. Așa cum preciza Johan Galtung, ipotezele, în urma confruntării cu realitatea, se plasează pe un continuum de la totala lor falsificare până la deplina verificare.¹⁶⁶

4. Crearea instrumentelor de cercetare

Pentru a testa ipoteza/ipotezele cercetătorul trebuie să aleagă metodele adecvate pentru problema respectivă și să elaboreze instrumentele de cercetare.

5. Recoltarea datelor.

¹⁶⁶ CHELCEA, Septimiu, Tehnici de cercetare sociologică. București, 2001, p.36.

Aceasta este etapa culegerii de informații care urmează să confirme sau să infirme ipotezele.

6. Analiza rezultatelor

La această etapă se caută corelațiile dintre factorii studiați prin prelucrarea statistică a datelor obținute dacă au fost utilizate metode cantitative sau prin interpretarea lor dacă au fost utilizate metode calitative.

7. Formularea concluziilor

Cercetătorul trebuie să decidă dacă acestea confirmă sau infirmă ipoteza de la care au pornit.

7. Raporturile dintre juriști și sociologi, în cadrul cercetării empirice

Cercetarea empirică socio-juridică are ca obiect o problematică ce aparține, atât sociologiei, cât și științei juridice. Pentru reușita acestei cercetări, tipic interdisciplinară, este preferabilă participarea specialiștilor care au o dublă pregătire sociologică și juridică și nu participarea a două categorii de specialiști: sociologi și juriști. Se poate într-adevăr, constata că, este greu de întâlnit un specialist care să aibă o dublă pregătire de egal nivel, atât în domeniul dreptului, cât și al sociologiei și că este greu ca în una și aceeași persoană să fie puse de acord, în mod perfect, mentalitatea juristului pe de o parte și mentalitatea sociologului, pe de alta. Este vorba de mentalități diferite care creează dificultăți greu de depășit într-o colaborare interdisciplinară efectivă.

Într-adevăr, nu este ușor să fie coordonate cercetări specifice unei științe existente de multe secole, care interpretează normele juridice și se bazează pe munca individuală, cu cercetări specifice unei științe de dată mult mai recentă, care urmărește comportamentele și are la bază munca de echipă. Există scepticism față de utilitatea unor astfel de cercetări există temerea că rezultatele lor nu vor fi luate în seamă de legiuitor, judecători și de toți cei care iau decizii în domeniul juridic.

Juriștii sunt neîncrezători față de problemele sociale, față de cercetarea de teren, față de munca de grup, manifestând de multe ori o atitudine de superioritate față de sociologii fără pregătire juridică. Dar și sociologii manifestă rezerve față de probleme care nu pot fi abordate și aprofundate fără a face apel la o știință riguroasă, astfel cum este știința juridică, adică, știința care are propriul limbaj și propriile exigențe.

Ambele categorii manifestă rețineri față de colaborarea cu ceilalți specialiști ai științelor socio-umane.

Se ridică probleme și în legătură cu asumarea responsabilității și atribuirea conducerii unor astfel de cercetări socio-juridice empirice. De obicei, juriștii sunt aceia care pretind să le revină, atât responsabilitatea, cât și conducerea unor astfel de cercetări, manifestând rețineri față de acordarea unei poziții egale sociologilor, în raport cu juriștii.

Cu toate acestea, în lucrările de specialitate din diferite țări, predomină opinia, potrivit căreia în cadrul cercetărilor socio-juridice colaborarea între juriști și sociologi trebuie să se realizeze pe baza egalității.

Astfel, de exemplu, sociologii ai dreptului britanici, aparținând tinerei generații, afirmă că nu sunt de acord ca juristul să atribuie specialistului din domeniul științelor sociale rolul de servitor și să-și rezerve o poziție de superioritate. Ei resping opinia potrivit căreia în cadrul studiilor socio-juridice, juristul este îndreptățit să rezolve problemele politicii sociale după propriile criterii. Dificultăți există însă și pentru că sociologii manifestă indiferență și aversiune față de studiile juridice, iar juriștii față de studiile sociologice. Ușurarea și promovarea colaborării implică renunțarea la aceste atitudini.

De pildă, trebuie să se aibă în vedere că, acele concepte fundamentale ale sociologiei ca teorie generală a societății, astfel cum sunt cele de "status", de "rol", de "sferă de permisivitate" și de "obligativitate", "instituție", sunt și concepte fundamentale ale teoriei generale a dreptului. Statusul și rolul sunt noțiuni complementare care exprimă poziția stratificată a individului în cadrul grupului. Rolul indică comportamentele și atitudinile asociate poziției respective. Statusul prescrie cum trebuie să se comporte cineva, care-i sunt drepturile și îndatoririle care-i revin în grup.

Fiecare grup social are propriile modele de comportament pentru situații date și promovează prin mijloace diferite apropierea de aceste modele.

Din punct de vedere psihosocial, grupul se prezintă ca un ansamblu de statusuri pe care le dețin în sânul lui indivizii care îl compun.

Statusul este un ansamblu de reguli și obligații, iar rolul implică normele generale ale contribuției pe care trebuie să o aducă un individ la o relație comportamentală. Grupurile sancționează abaterile de la îndeplinirea rolurilor (de ex., nerespectarea obligației de întreținere a minorilor atrage sancțiuni, terminând cu decăderea din drepturile părintești și pedeapsa privată de libertate pentru infracțiunea de abandon). Aparținând mai multor grupuri, indivizii au mai multe roluri de îndeplinit. Ar trebui deci încurajate cercetările care se ocupă de utilizarea conceptelor juridice în domeniul sociologic și invers.

În concluzie, trebuie să fie reținută următoarea idee: colaborarea absolut necesară între juriști și sociologi, în condiții de egalitate, nu trebuie să reprezinte doar un instrument folosit de juriști în scopuri practice, legate de elaborarea și modificarea legislației, de practica judecătorească, ci trebuie să fie considerate ca parte integrantă a unei științe cu scopuri teoretice proprii, astfel cum este cazul celorlalte sociologii speciale. Cercetările efectuate în cadrul sociologiei dreptului și utilizabile în scopuri practice nu trebuie să fie considerate ca excluzând judecățile de valoare, orientarea explicită sau implicită spre îndeplinirea unor scopuri morale,

politice și sociale și nici responsabilitatea în examinarea permanentă a rezultatelor politice și morale obținute în activitatea științifică desfășurată în domeniul sociologiei dreptului¹⁶⁷.

Aplicații

1. Identificați regulile principale ale cercetărilor sociologice empirice.
2. Care sunt cele mai importante direcții de cercetare empirică în sociologia juridică?
3. Identificați particularitățile aplicării metodelor sociologiei generale în cercetările sociologico-juridice.
4. Elaborați proiectul cercetării sociologico-juridice

Bibliografie selectivă

1. CHELCEA, Septimiu, Tehnici de cercetare sociologică. București, 2001;
2. MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2009;
3. POPA, Nicolae, MIHĂILESCU, Ioan, EREMIA, Mihail. Sociologie juridică. Editura Universității de București, 2000
4. POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. București: Editura Lumina Lex, 2001; MIHĂILĂ, Artur. Sociologia dreptului, 2010;
5. VLĂDUȚ, Ion. Sociologia juridică. Note de curs și teste de autoevaluare. Ediția a II-a. București, 2003;
6. БУРЦЕВ, С. А. Социология права : учебное пособие для вузов / С. А. Бурцев, П. С. Самыгин, О. В. Степанов ; под общей редакцией П. С. Самыгина. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2020. — 180 с. — (Высшее образование). — ISBN 978-5-534-11006-7. — Текст : электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/456566>
7. КАСЬЯНОВ, В. В. Социология права : учебник для вузов / В. В. Касьянов, В. Н. Нечипуренко. — Москва : Издательство Юрайт, 2020. — 380 с. — (Высшее образование). — ISBN 978-5-534-02723-5. — Текст : электронный // ЭБС Юрайт [сайт]. — URL: <https://urait.ru/bcode/451432>

¹⁶⁷ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică, Ed. Lumina Lex, București, 2001, p.91.

Cursul nr.4. Factorii de configurare a dreptului

- 1. Existența unui „dat” al dreptului. Raportul dintre drept și economie**
- 2. Rolul factorului uman în geneza dreptului. Necesitatea coordonării grupurilor de interes**
- 3. Lobbyismul în procesul de legiferare. Alte modalități de promovare a intereselor legitime în procesul de legiferare**
- 4. Direcții, metode, tehnici de cercetare a intereselor ce generează dreptul**
- 5. Aplicații.**

1. Existența unui „dat” al dreptului. Raportul dintre drept și economie.

Constituirea propriu-zisă a reglementărilor de drept reprezintă o operațiune cu profunde implicații sociale; ea este o acțiune de o largă rezonanță umană (este implicată în destinul individual și social al omului). Pentru acest motiv, fiecare act normativ - ca act de conducere socială - este amplu recepționat de societate. În acest sens, este îndreptățită afirmația lui Dimitrie Gusti în legătură cu faptul că fiecare legiuire constituie o experimentare socială¹⁶⁸. Nu mai puțin importantă este și viziunea lui referitor la condiționarea socială a normelor de drept : „ Ce face legiuitorul ? El nu poate proceda pe altă cale, decât observând ce se petrece în jurul său în societatea respectivă, el constată conflictele care se nasc, el constată soluțiile juridice pe care conștiința societății le-a dat în fiecare din nenumăratele cazuri prezentate, și apoi legiferează pe aceste baze”¹⁶⁹ Acțiunea constructivă a legiuitorului nu este însă o simplă experiență, cu rezultate aflate mereu sub semnul incertitudinii. Afectând zone centrale ale activității de guvernare socială, reglementarea juridică se constituie dintr-un ansamblu de măsuri prin care grupurile sociale conducătoare influențează cursul raporturilor - inter și întra-sociale - în sensul util și convenabil pentru ele. Esențialmente practic, dreptul este nemijlocit legat de scopurile majore ale acțiunii de conducere a societății.

Nimic nu este mai dăunător decât considerarea sa ca o simplă tehnică ce poate fi substituită oricărui scop.

„Este, de aceea, o cerință majoră a unei activități de legiferare tinzând spre eficiență ca să facă din latura cognitivă un moment, esențial al operei de construire a reglementărilor juridice,

¹⁶⁸ GUSTI, Dimitrie. Pagini alese. Ed. Științifică, București, 1965, p. 135.

¹⁶⁹ DJUVARA, Mircea. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică), Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. București: Ed. ALL BECK, 1999, p.150.

organizând contactul cu realitatea, multiplicând canalele de informare și cunoaștere, transformând știința într-un instrument hotărâtor al operei de legiferare"¹⁷⁰.

Relevantă și argumentată este formula expusă de autorul român M. Duțu¹⁷¹, care, în lucrarea *Dreptul: între ipostaze teoretice și avatarurile mondializării*, realizează sistematizarea și relevarea problemelor-cheie ale științei juridice actuale¹⁷². „Schimbarea la față a dreptului contemporan”, în opinia lui M. Duțu, **este pusă în evidență sub impulsul unei multitudini de factori, de natură socio-economică, tehnico-științifică** (sublinierea ne aparține -Gh.N) ori de lucrarea sistemului juridic asupra lui însuși, fapt ce determină ca imperios necesare abordări teoretice fundamentale. Ba mai mult decât atât, complexitatea dreptului contemporan, ca urmare a noilor realități, a evoluției societății, a apariției unor noi domenii de reglementare a dus la creșterea cantitativă a legislației, chiar avem părerea că pe alocuri este o stare de suprareglementare, sau chiar inflație legislativă, considerându-se necesară politica de simplificare, ceea ce a dus la introducerea în limbajul și practica juridică a termenului „drept suplu”, „drept flexibil”, ca imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului, opinie împărtășită de mai mulți autori¹⁷³.

Legislația Republicii Moldova ia în considerație acest deziderat: „...înainte de întocmirea proiectului de act legislativ, se studiază informația din domeniul raporturilor sociale care urmează a fi reglementate și se efectuează inventarierea legislației existente în materia în care se intervine, pentru a constata insuficiența reglementărilor în vigoare”; „Grupul de lucru efectuează un studiu comparat al datelor utile din legislația altor țări și din principiile marilor sisteme de drept aplicate în lume, precum și al compatibilității lor cu legislația comunitară”¹⁷⁴. În procesul studiului comparat, termenii comparați se iau în contextul social, politic, economic, cultural și juridic real...”¹⁷⁵. O asemenea cerință este impusă de logica lucrurilor, care determină o corespondență între fapt și drept. Simplul apel la posibilitatea impunerii unei legi prin forța coercitivă a statului, indiferent de gradul corespondenței sale cu viața, nu poate fi nici suficient și nici hotărâtor în durabilitatea și eficacitatea acesteia. Mai curând sau mai târziu o asemenea reglementare, care nu ar ține cont de necesitățile sociale reale, se va confrunta cu fenomenul de respingere socială, de revoltă a faptelor împotriva legii.

¹⁷⁰ LUMINOSU, Doru Silviu, POPA, Vasile. Sociologie juridică, Ed. Helicon, Timișoara, 1995, p.148.

¹⁷¹ DUȚU, M. *Dreptul: între ipostaze teoretice și avatarurile mondializării*. București: Editura Academiei Române: Universul Juridic, 2014. 280 p. ISBN 978-973-27-2496-5.

¹⁷² CIOBANU, Rodica. *Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradigmatică a dreptului*. Teză de doctor habilitat. Chișinău, 2021, p.52.

¹⁷³ DUȚU, M. Op. Cit.; DUȚU M. „Dreptul suplu”, între concept și practică. În: *Pandectele Române*, 2014, nr. 6. Disponibil: https://www.academia.edu/38816528/PANDECTELE_ROM%C3%82NE_ROMANIAN_PANDECTS.

¹⁷⁴ LEGEA nr.780-XV din 17.12.2001 privind actele legislative, art.17.//Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 36-38/210 din 14.03.2002.

¹⁷⁵ IBIDEM.

Legiuitorul nu ajunge în mod întâmplător la o premisă majoră în raționamentul său juridic, ci prin *practică și raționament*.

Respectarea corespondenței între fapt și drept, între ceea ce constituie „dat-ul” dreptului (realitatea metajuridică) și „construit-ul” (realitatea juridică), reprezintă o cerință indispensabilă oricărei activități de legiferare. O insuficientă cunoaștere a realităților cărora dreptul urmează a le oferi formă juridică poate oferi o imagine falsă asupra efectelor sociale ale respectivei reglementări, cu toate consecințele negative ale unei atari situații.

Mircea Djuvara, întrebându-se dacă există norme juridice care sunt generale tuturor timpurilor, ajunge, împotriva concepției școlii dreptului natural, la concluzia că nu există legislație valabilă pentru toate timpurile și locurile¹⁷⁶.

Ideea existenței unor factori exteriori complexi care exercită o anumită influență asupra activității creatoare în drept se conturează în perspectiva recunoașterii caracterului evolutiv al dreptului. Modul în care s-a conceput această influență și în care s-au grupat factorii a fost diferit. Așa, spre exemplu, cunoscutul sociolog al dreptului G. Gurvitch clasifică acești factori în:

- fundamentul morfologic al dreptului (factori geografici și demografici);
- factorii economici;
- religioși;
- morali;
- psihologici.¹⁷⁷

Orice sistem de drept reprezintă unitatea unor laturi cantitative și calitative. O analiză structuralistă a dreptului - analiză ce nu este negată de sociologie, ci implicată prin integrarea dreptului în totalitatea socială - ne conduce la concluzia că structura sa implică o rețea de relații a căror organizare și ierarhizare constituie până la urmă un sistem, un tot ce implică atât relația întreg-parte, cât și legături, variate forme de schimb cu elemente exterioare din mediul natural, cadrul social-economic și ideologic etc.

Recunoașterea existenței unor factori sociali, exteriori reglementării juridice, precum și gruparea lor într-un fel sau altul nu prezintă însă cea mai mare importanță. Important este modul în care se concepe semnificația acestor factori în procesul complex al determinării soluțiilor juridice, ierarhizarea lor în raport de ponderea reală în sistemul social-economic și istoric dat. Altfel construcția nu-și justifică decât virtuți teoretice, apărându-ne ca simplă operă tehnică.

Să ne referim la relația dreptului cu cauza sa finală și eficientă - economia.

Subliniind relativa dependență a dreptului de economie s-a oferit cheia înțelegerii științifice a dreptului, punând capăt interpretării metafizice a dreptului. În același timp s-a reținut

¹⁷⁶ IBIDEM, p. 23,24.

¹⁷⁷ LUMINOSU, Doru Silviu, POPA, Vasile Sociologie juridică, Ed. Helicon, Timișoara, 1995, p.153,154.

și faptul că situația economică nu este singura cauză activă, toate celelalte fiind numai efect pasiv, ci are loc o interacțiune pe baza necesității economice, care, în ultimă instanță, se impune întotdeauna.

Trecând peste diverse puncte de vedere referitor la raportul dintre economie și drept/drept și economie, remarcăm următoarele idei¹⁷⁸:

- În fiecare societate interacțiunea dintre drept și economie are particularitățile sale condiționate de deosebirile din domeniul religiei, culturii, valorilor morale, modului de viață etc., dar această diversitate presupune și existența unor trăsături comune importante pentru orice sistem social. Printre acestea se numără garantarea unui nivel decent de viață, creșterea bunăstării sociale;

- reglementarea juridică a relațiilor marfă-bani nu trebuie să meargă mai departe de stabilirea condițiilor cadru pentru realizarea inițiativei economice (egalitatea posibilităților de start), instituirea și protecția dreptului de proprietate, concurență loială și a altor principii generale de funcționare a pieței și exprimarea juridică a unei politici fiscale echilibrate. Scopul dreptului rezidă în contribuirea la stabilirea balanței economice atât la nivel macrosocial, cât și la nivel microsociale, adică dreptul urmează să se străduie să structureze economia, reieșind din legitățile obiective ale acestora;

- structura complexă a interacțiunii dintre economie și drept este condiționată, în mare, de determinatele principale ale ambelor subsisteme sociale. În economie rolul fundamental revine legităților obiective, iar în drept – voinței generale a cetățenilor exprimată de către stat;

- pentru interacțiunea eficientă a economiei și dreptului este necesar să se respecte principiul conform căruia legislația nu dictează acțiunile efective ale participanților la o coliziune sau alta, dar fixează drepturile participanților, lăsându-le posibilitatea să caute înțelegeri în baza recunoașterii acestor drepturi. Toate acestea, în ansamblu, contribuie la creșterea economică și la consolidarea echității sociale, adică maximalizează bunăstarea societății¹⁷⁹. Rolul dreptului în calitate de factor de reglementare se minimizează în cazul în care drepturile deținătorilor de proprietate sunt expres specificate și autoritatea lui (a dreptului) ca factor de protecție este înaltă în cadrul societății civile. Pentru realizarea acestui deziderat este necesar ca normele respective să fie elaborate în baza unei analize economice complexe, care urmează să cuprindă toate ramurile de drept. În aceste condiții științele economice constituie un instrument puternic în analiza unui spectru larg al problematicii dreptului.

În acest context este cazul să ne întrebăm în ce măsură cadrul normativ din țara noastră crează condiții favorabile pentru dezvoltarea economiei, creșterea bunăstării societății. În cazul

¹⁷⁸ АЛПАТОВ, А.А. о соотношении права и экономики//Государство и право №1, 2012, p.75,76.

¹⁷⁹ ПОЗНЕР, Р. Экономический анализ права. СПб, Экономическая школа./пер. с англ.Под ред.В.Л.Тамбовцева.Т.1, p.33.

în care lipsește un mediu de afaceri încurajator, pentru a supraviețui economic agenții economice sunt tentați să apeleze la metode și proceduri care nu corespund normelor de drept sau culturii de afaceri moderne (corupție, evaziune fiscală, trafic de influență pentru împiedicarea concurenței etc). Economiiile au nevoie de reguli care sunt eficiente, ușor de utilizat și accesibile pentru cei care urmează să le respecte. În caz contrar, afacerile sunt prinse în economia nereglementată, neformală, în care ele au un acces mai mic la finanțare și angajează mai puțini lucrători și în care angajații nu beneficiază de protecția dreptului muncii”, constată Michael Klein, vice-președintele Băncii Mondiale/CFI pentru Dezvoltarea sectorului privat și financiar. El a adăugat că „*Mediul de afaceri* încurajează reguli pozitive, iar regulile pozitive la rândul lor oferă o bază mai bună pentru un mediu de afaceri sănătos”¹⁸⁰.

Conform majorității evaluărilor internaționale, realizate la începutul sec. al XXI-lea, cadrul regulator și administrativ în Republica Moldova este destul de dificil¹⁸¹.

Chiar dacă s-au produs și schimbări pozitive, de acestea au beneficiat mai curând companiile mari, decât cele mici care predomină ca număr și ocupare a forței de muncă. În numeroase cazuri prevederile diferitelor acte normative aveau în caracter contradictoriu, legislația se modifica frecvent, iar procedurile de înregistrare și raportare fiscală și statistică erau împovărătoare¹⁸².

Un indicator important al rolului dreptului în crearea condițiilor pentru dezvoltarea economiei îl reprezintă calitatea mediului de afaceri.

Clasamentul conform Raportului *Mediul de afaceri* se bazează pe evaluarea calitativă și cantitativă a următorilor zece indicatori: *începerea afacerii, obținerea licențelor (predominant autorizații de construcții), angajarea și disponibilizarea personalului, înregistrarea proprietății, obținerea creditului, protecția investitorilor, comerțul transfrontalier, plata impozitelor, aplicarea contractelor, precum și închiderea afacerii*. Acest clasament nu ține cont de alte variabile, cum ar fi, politica macroeconomică, calitatea infrastructurii, volatilitatea monedei, inspecții, percepția investitorilor sau rata criminalității.

În Republica Moldova echipa raportului *Mediul de afaceri* a identificat, în anul 2009, reforme majore în două din cele zece domenii examinate: obținerea creditului și lansarea unei afaceri. Moldova devansa, în anul 2009, Federația Rusă, Uzbekistanul, Tajikistanul și Ucraina în rândul țărilor CSI.¹⁸³(Republica Moldova a adoptat o lege nouă privind crearea birourilor private

¹⁸⁰ <http://web.worldbank.org/WBSITE/COUNTRIESW...>, 29 martie 2010).

¹⁸¹ PROGRAMUL Națiunilor Unite pentru Dezvoltare. Republica Moldova : Raport Național de Dezvoltare Umană 2006. Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane. – Ch., 2006, p. 96,97.

¹⁸². IBIDEM, p. 97.

¹⁸³ <http://web.worldbank.org/WBSITE/COUNTRIESW...>, 29 martie 2010.

de credit. Legile noi cu privire la societățile cu răspundere limitată și înregistrarea companiilor accelerează înregistrarea întreprinderilor, urmare a introducerii unor termene prevăzute de legislație. Timpul necesar pentru a depune o cerere la Camera Înregistrării de Stat s-a redus de la 15 la 7 zile, reducând timpul total necesar pentru a iniția o afacere de la 23 la 15 zile. Locul în clasamentul Mediului de afaceri 2009 - 103.

Reforma cadrului legislativ care reglementează activitatea de întreprinzător constituia o prioritate atât în Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei, cât și în Planul de Acțiuni Moldova –UE. Implementarea acestei reforme a început prin punerea în aplicare a celebrei „legi a ghilotinei”(Legea Republicii Moldova nr.424-XV din 16 decembrie 2004, privind revizuirea și optimizarea cadrului normativ de reglementare a activității de întreprinzător//Monitopul Oficial, 2005, nr.1-4 din 07.01.2005). Scopul legii a fost revizuirea cadrului normativ existent, în scopul eliminării reglementărilor care nu corespund legislației și prezentau bariere pentru dezvoltarea mediului de afaceri. Întru realizarea acestui act legislativ, au fost abrogate o serie de acte normative care nu respectau principiile legii (nu erau transparente, dublau prevederile altor acte și aveau alte deficiențe) și s-au pus bazele pentru un dialog mai sincer între guvern și comunitatea de afaceri locală.¹⁸⁴ În același timp, unele cercuri birocratice și grupuri de interese opuneau rezistență efectuării reformei.

În timp ce infrastructura și nivelul de furnizare a utilităților de bază s-au îmbunătățit în Republica Moldova, stimulând creșterea economică, în anumite domenii legislația rămâne a fi neclară și incompletă, iar aplicarea acesteia rămâne problematică din cauza corupției, a revoltelor politice și a schimbărilor frecvente în guvern. De-a lungul anilor, Guvernul Republicii Moldova a întreprins o serie de măsuri pentru a direcționa și simplifica procesul de înregistrare și licențiere a afacerilor, reducerea cotelor de impozitare și consolidarea administrării fiscale. În anul 2014, procedurile de lansare a afacerilor au devenit mai simple, datorită faptului că a fost eliminată cerința minimă de capital, iar introducerea sistemului electronic de plată a contribuțiilor de asigurări sociale a facilitat procedura de impozitare a companiilor¹⁸⁵.

Un nou Plan de acțiuni a fost aprobat pentru implementarea, în anii 2018-2020, a Strategiei reformei cadrului de reglementare a activității de întreprinzător pentru anii 2013-2020, pentru a facilita activitatea cotidiană de antreprenoriat, deși în urma criticii publice și a obiecțiilor internaționale, legislația propusă de Guvernul Republicii Moldova privind redistribuirea competențelor între inspecții și agențiile de aplicare a legii a trebuit să fie reconsiderată¹⁸⁶.

¹⁸⁴ IBIDEM.

¹⁸⁵ BANCA Mondială, 9 aprilie 2015.

¹⁸⁶ Departamentul de Stat al S.U.A., iulie, 2018.

Investigațiile recente (2019, un sondaj de percepție care a cuprins 400 de patroni și 107 salariați) confirmă că în ceea ce privește reglementările generale, reprezentanții întreprinderilor erau descurajați. Aceștia au specificat că cadrul legal și de reglementare curent și timpul petrecut pentru respectarea reglementărilor împiedică dezvoltarea afacerilor. Mai mult de jumătate din reprezentanții întreprinderilor intervievate consideră că cadrul legal existent dezavantajează IMM-urile, în raport cu întreprinderile mari¹⁸⁷. La întrebarea cât de încurajator a fost, în opinia lor, cadrul legislativ și de reglementare al Republicii Moldova pentru funcționarea și dezvoltarea întreprinderilor, 52,8% dintre respondenții sondajului au afirmat că *acesta nu a fost foarte încurajator*. Majoritatea reprezentanților întreprinderilor (54,3%) consideră că impozitele, TVA și contribuțiile de asigurări sociale și medicale, plătite de companii, descurajează dezvoltarea întreprinderilor¹⁸⁸.

FIGURA: Cât de frecvent aplicarea legilor descurajează întreprinderile¹⁸⁹

¹⁸⁷ MEDIU de afaceri favorabil pentru întreprinderi durabile în Republica Moldova,

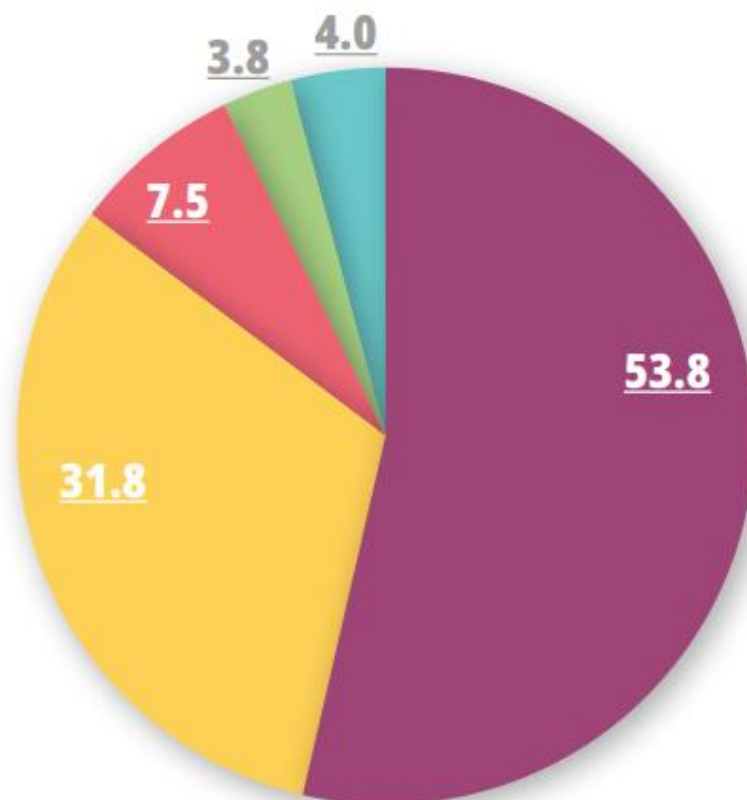
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_736671.pdf

¹⁸⁸ MEDIU de afaceri favorabil pentru întreprinderi durabile în Republica Moldova,

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_736671.pdf

¹⁸⁹ MEDIU de afaceri favorabil pentru întreprinderi durabile în Republica Moldova,

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_736671.pdf

Aproape jumătate din reprezentanții întreprinderilor intervievate considerau (2019) că reglementările comerciale și vamale ale Republicii Moldova “sunt constrângeri majore” pentru desfășurarea comerțului internațional de către întreprinderile din Moldova, 39,3% considerând că “provoacă probleme destul de serioase”, 20% - precum că “provoacă probleme puțin importante”, iar 7,8% afirmând că “au cauzat probleme foarte serioase”. Peste un sfert dintre respondenți (26,8%) fie nu au dorit sau nu au știut ce să răspundă¹⁹⁰.

Este important să identificăm și impactul cadrului legal asupra comerțului extern al țării.

¹⁹⁰ MEDIU de afaceri favorabil pentru întreprinderi durabile în Republica Moldova, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_736671.pdf

FIGURA: Constituie reglementările comerciale și vamale ale Republicii Moldova un impediment major pentru desfășurarea comerțului internațional de către întreprinderile din Republica Moldova?

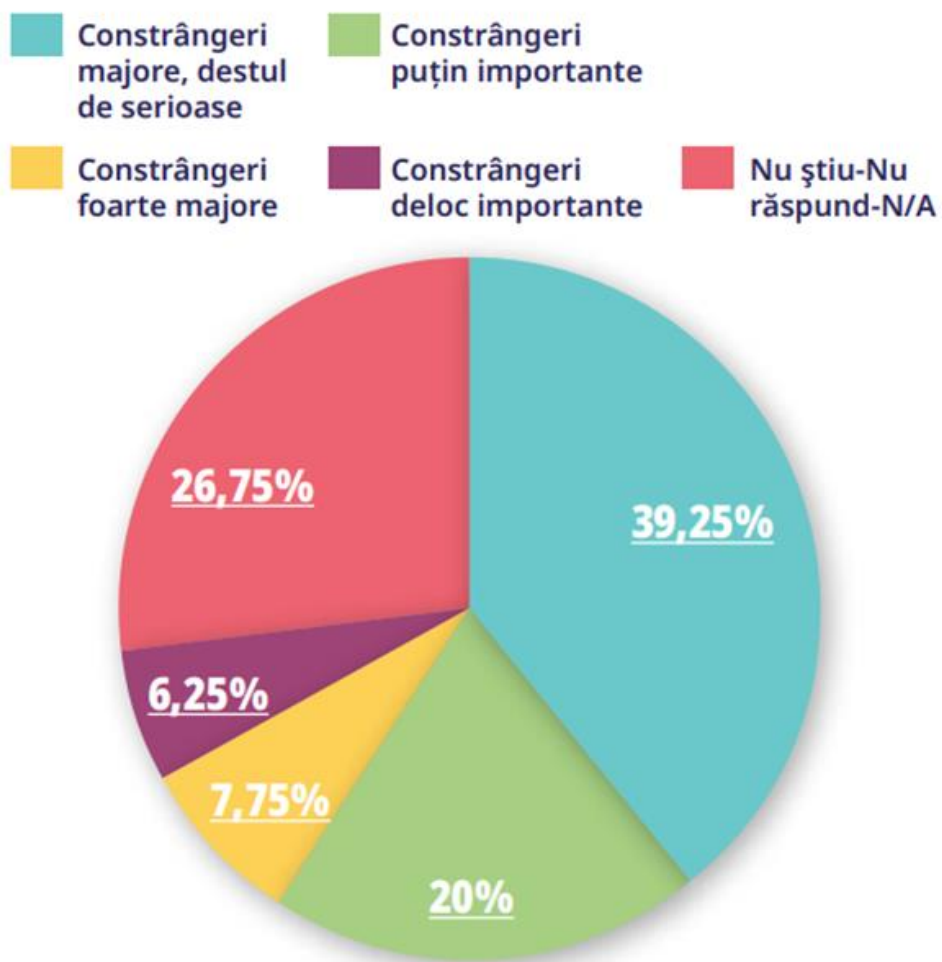
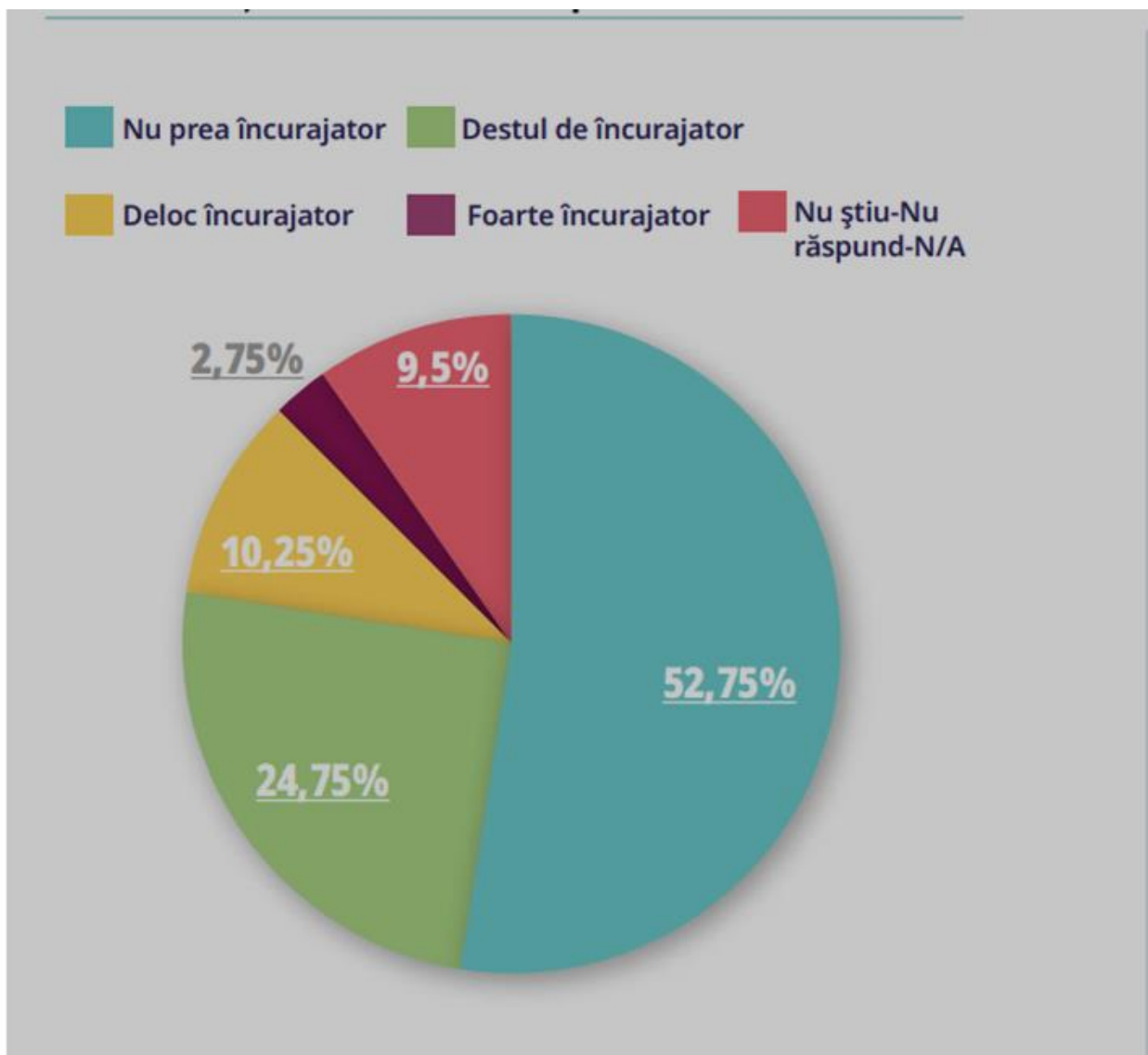

FIGURA: Cât de încurajator este cadrul legal pentru funcționarea întreprinderilor?

Așadar, 52,8% dintre respondenții sondajului EESE au declarat că acesta este perceput ca fiind „nu prea încurajator” pentru funcționarea și dezvoltarea întreprinderilor; 24,8% au declarat că îl consideră „destul de încurajator” pentru întreprinderi, 10,3% - că nu este „deloc încurajator”, iar 2,8% - că este „foarte încurajator” pentru întreprinderi.

Este de relevant și răspunsurile referitor la modul în care reglementările influențează microîntreprinderile, întreprinderile mici și mijlocii: 38,5% dintre respondenți au afirmat că “este mai curând un obstacol”, în timp ce 30,8% au considerat că acesta este “relativ încurajator”, 5,8% au constatat că reprezintă un “obstacol major”, iar 2,8% l-au calificat drept “foarte încurajator”. Referitor la impactul asupra întreprinderilor mari, 29,5% din respondenți au apreciat cadrul de reglementare drept „relativ încurajator”, 25% susținând că, „uneori, reprezintă un impediment”, câte 3% din respondenți considerând că „constituie un obstacol major” sau că este „foarte încurajator (2019).

Respondenții au fost întrebați despre modul în care reforma privind reducerea numărului de controale de stat a influențat mediul de afaceri. Jumătate (50,5%) dintre oamenii de afaceri, participanți la sondaj a declarat că aceasta a avut un „impact pozitiv” asupra mediului de afaceri, în timp ce 31% au afirmat că „nu există nicio diferență”, 7% au avut un impact „foarte pozitiv”, iar 2,8% dintre respondenți au calificat impactul drept „negativ”¹⁹¹.

Datele învocate demonstrează faptul că mai este mult de muncă pentru a crea condiții adecvate legislative privind dezvoltarea economiei.

Cadrul natural. Este un factor de configurare a dreptului de o deosebită importanță. În toate componentele sale - mediul geografic, factorii biologici, fiziologici, demografici - acest „dat” se relevă legiuitorului, influențând evoluția fenomenului de drept. Necesitatea stabilirii corespondenței legilor cu mediul înconjurător a fost intuită de multă vreme în gândirea politico-juridică. „Legile - nota Montesquieu - trebuie să fie potrivite cu *condițiile fizice* ale țării; cu clima - rece, caldă sau temperată - cu calitatea solului, cu așezarea, cu întinderea sa...”¹⁹²

De altfel, **exagerarea rolului factorilor biologici și demografici s-a soldat cu susțineri aberante, rasiste**, ce au constituit suportul ideologic al politicii colonialiste, al pretențiilor de dominație mondială în numele „misiunii civilizatoare” al unor rase; această exagerare a alimentat și conținutul unor legiuri retrograde, antiumaniste. Este cunoscută, spre exemplu, teoria vicontelui de Gobineou care separă rasa dolichicefală (germanică), destinată conducerii, de rasa brachicefală (mediteraneană), mai puțin dotată. Suportul „științific” al unei atari separări erau distanțele între elementele cutiei craniene.

Contestând și combătând asemenea exagerări, va trebui să avem în vedere faptul că dreptul nu poate să nu țină cont de trăsăturile mediului fizic în care oamenii își urmăresc și-și valorifică diverse interese. Statul își exercită drepturile sale suverane asupra unui teritoriu, hotărând singur, fără nici un amestec, asupra mediului de exploatare a resurselor naturale, asupra statutului politico-juridic al cetățenilor. Condițiile fizice ale țării se relevă legiuitorului ca obiect al reglementării juridice, determinând și soluțiile legislative cele mai potrivite pentru apărarea, conservarea și dezvoltarea acestui cadru în totalitatea sa sau a unor componente ale sale. Exemplu: măsurile legislative pentru combaterea poluării mediului ambiant; reglementările prin care se stabilește un regim juridic specific pentru diferitele componente ale cadrului fizic: regimul juridic al terenurilor agricole, regimul juridic al spațiului aerian, regimul juridic al apelor teritoriale etc. De asemeni, factorul demografic exercită influență asupra legislației.

191

MEDIU de afaceri favorabil pentru întreprinderi durabile în Republica Moldova,
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_736671.pdf

În desfășurarea circuitului juridic, legiuitorul este nevoit să ia în considerație și calități specifice ale bunurilor materiale, cărora le acordă tratament juridic diferențiat. Așa, spre exemplu, împărțirea bunurilor în mobile și imobile produce efecte deosebite în privința posesiei, uzucapiunii, acțiunilor posesorii; bunurile fungibile și nefungibile, consumptibile și neconsumptibile urmează reguli juridice diferite. Clasificarea bunurilor în raport de calitățile lor fizice, naturale, prezintă semnificație juridică, iar regulile de drept care stabilesc un regim juridic deosebit confirmă întru totul calitatea de factor configurativ al acestui component al cadrului natural.

Diverse împrejurări care nu depind de voința omului și sunt calificate de teoria dreptului ca fapte juridice pot, prin voința legii, constitui cauze de naștere, modificare sau stingere a raporturilor juridice, reprezentând, prin aceasta, o premisă a raportului de drept. Asemenea evenimente sunt: nașterea și moartea, curgerea inversabilă și implacabilă a timpului, calamități naturale (cutremur, inundație, incendiu) etc. Nașterea adaugă la numărul subiectelor de drept, moartea diminuează acest număr, cu toate consecințele juridice ale acestor evenimente. Curgerea timpului consolidează juridic sau stinge drepturi, incendiul poate declanșa un raport juridic de asigurare etc.

Respingând ideile determinismului geografic și exagerările, de orice nuanță, ale rolul factorilor naturali, va trebui să avem în vedere importanța componentelor acestui cadru în procesul complex al configurării dreptului, iar, pentru prezent, să observăm cum mediul tehnic, creat de către știința și munca omului, se implică drept factor de influențare a unor soluții noi în plan juridic.

Cadrul social-politic și ideologic - este un alt factor de configurare a dreptului; importanța acestui factor este dată de faptul că dreptul este un produs complex al societății, el este determinat de scopuri social-istorice care se impun acțiunii. În ultima sa esență dreptul nu este altceva decât o tentativă de ordonare, în interes național, a raporturilor sociale. Viața dreptului se desfășoară în totalitate într-un cadru social, politic, cultural, ideologic dat. În principiu, nimic din ceea ce este social nu poate scăpa dreptului.

Având rolul hotărâtor, în ultimă analiză factorul economic nu este însă unicul factor de configurare a dreptului. Aparținând societății, dreptul se confruntă în permanență cu viața oamenilor cu interesele acestora și se raportează continuu la un anumit climat social-politic, ideologic și cultural. Într-un anumit sens, dreptul este un efect al politicii are o origine politică. Inițiativa legislativă aparține, în principal, clasei politice, în majoritatea ei alcătuită din membri ai unor partide politice. De aceea, afirmă Mihail Albici, legile (în sensul lor restrâns, ele aflându-se în fruntea surselor formale ale dreptului, nici o altă normă juridică neputându-le

*contrazice) sunt opera clasei politice*¹⁹³. În actuala etapă a dezvoltării noastre sociale, raporturile dintre politică și drept cunosc o dezvoltare și perfecționare continuă. Expresia concentrată, sinteza acestei apropieri între politică și drept este dată de afirmarea statului de drept, a separației puterilor în societatea civilă.

În afara acestei legături strânse cu politica, dreptul își fixează regulile și printr-o raportare la climatul moral și la fizionomia spiritual-ideologică ale societății.

În concluzie, rolul deosebit al acestui factor sintetizează o influență izvorâtă din împrejurări cu o accentuată coloratură națională, conferită de un raport concret al legăturilor forțelor sociale, de o realitate economică distinctă, de o fizionomie spirituală - ideologică caracteristică unei anumite etape a dezvoltării sociale: individualitatea unor soluții legislative, unor instituții de drept, este strâns legată de intensitatea influenței acestor componente ale cadrului social-politic și ideologic.

Ceea ce este hotărâtor în înțelegerea funcțiilor sociale ale dreptului este faptul că el este supus influenței ansamblului factorilor evoluției sociale. Interesele ce pun în mișcare acțiunea de reglementare a legiuitorului sunt totdeauna practice, îmbrățișând domeniul organizării sociale dreptul reprezintă o îmbinare, pe baze obiective, a unor acte de gândire de voință și de experiență. *Nici un act normativ nu apare din capul cuiva, ca un simplu exercițiu mintal, rod al voinței subiective. Dreptul este, dimpotrivă, rezultatul complex al unui proces de triere, de evaluare, valorificare și valorizare a conținutului unor raporturi sociale.*

Constituirea de către regimul de guvernământ a soluțiilor juridice ne apare astfel ca o acțiune condiționată și comandată de realități sociale, economice, spirituale, ideologice.

Factorii de configurare a dreptului reprezintă importante surse naturale și sociale ale dreptului, din care acesta își trage obiectul, subiectele, conținutul, finalitățile și, într-o oarecare măsură, chiar forma sa.

Despre relevanța interdependențelor în tratarea dreptului și, mai ales, despre interdependența dintre stat și drept în condițiile actuale, după cum observă Rodica Ciobanu¹⁹⁴, M. Duțu afirmă: „Nu se poate ignora faptul că Statul și Dreptul sunt și rămân două realități strâns legate între ele, apărând, în mod tradițional, ca indisociabile, consubstanțiale una alteia; nu numai că primul acționează pentru secundul, pe calea edictării de reguli obligatorii care exprimă puterea sa de constrângere, dar, totodată, el se „topește” în întregime în normele juridice: specificitatea statului ca formă de organizare politică rezidă tocmai în fenomenul de instituționalizare a puterii și acest proces are loc prin medierea dreptului. Statul se prezintă ca o entitate juridică, guvernată și gestionată prin drept. Această aderență a fost și este într-atât de

¹⁹³ ALBICI, Mihail. Despre stabilitatea legilor //Palatul de justiție, 2005, nr. 6, p.10.

¹⁹⁴ CIOBANU, Rodica. Metodologia interdisciplinară în reconstrucția paradismatică a dreptului. Teză de doctor habitat. Chișinău, 2021, p. 65.

puternică, încât unii teoreticieni au mers până la a afirma identitatea absolută a statului cu dreptul, care ar constitui o singură și aceeași „ordine de constrângere”. Această independență naturală face ca – în măsura în care, mai ales în ultimele decenii, se pun în discuție anumite atribute ale statului ținând chiar de esența sa – această situație să se repercuteze și asupra fenomenului juridic. Inserția statului într-o lume tot mai interdependentă, globalizantă, recentrarea funcțiilor sale, atenuarea liniei de demarcație cu privatul, zdruncinarea arhitecturii lui ș.a. – toate asemenea mutații au importante implicații juridice, traducându-se mai mult în termeni juridici, prin intermediul limbajului și al categoriilor dreptului”¹⁹⁵

Conceput în ansamblu din perspectiva factorilor de configurare, cadrul regulatoriu din Republica Moldova, suferă de următoarele carențe, **către anul 2007:**

1. *Procesul de elaborare și adoptare a normelor de drept nu avea un caracter sistemic.* Legislație este incopleată, contradictorie, multe norme nu pot fi realizate, iar unele acte legislative constituiau rezultatul reprezentărilor neadecvate despre procesul de legiferare sau o expresie a grupurilor de interes. Această concluzie era confirmată de mai mulți experți internaționali și din Republica Moldova.¹⁹⁶

2. *În realitatea socială din țara noastră se manifesta conflictul dintre normele noi liberale de gospodărire și concepțiile sociale, așteptările vechi ale unui segment considerabil de indivizi.* Astfel, „modelul paternalist de transformări” din Republica Moldova este însoțit de mari așteptări ale populației vis-a-vis de obligațiunile statului corelate cu practica stabilă de „mințire a acestuia” (mentalitate formată încă în perioada sovietică);

3. Controlul de stat în vederea realizării legislației este slab. Rezultatele verificărilor, chiar atunci când sunt publicate și au o rezonanță considerabilă, nu conduc la aplicarea unor sancțiuni.

4. *Nivelul jos al conștiinței juridice al populației.* Marea majoritatea a populației pur și simplu nu cunoaște normele de drept care reglementează comportamentul lor. Chiar mulți oameni de afaceri se documentează în această privință nu din mijloacele formale ce au menirea să sporească nivelul culturii juridice, dar din experiența socială din trecut, din informațiile fragmentare din mass-media, din comunicarea cu vecinii, prietenii, colegii.¹⁹⁷

În consecință, în Republica Moldova, *se manifesta o discrepanță considerabilă între prevederile normelor de drept și realitatea socială.* O răspândire destul de largă a căpătat reprezentarea conform căreia legea – singură pentru sine, а жизнь – сама по себе. *Neconcordanța dintre normele de drept și normele din viața cotidiană se manifestă cel mai*

¹⁹⁵ DUȚU. M. Op.cit.

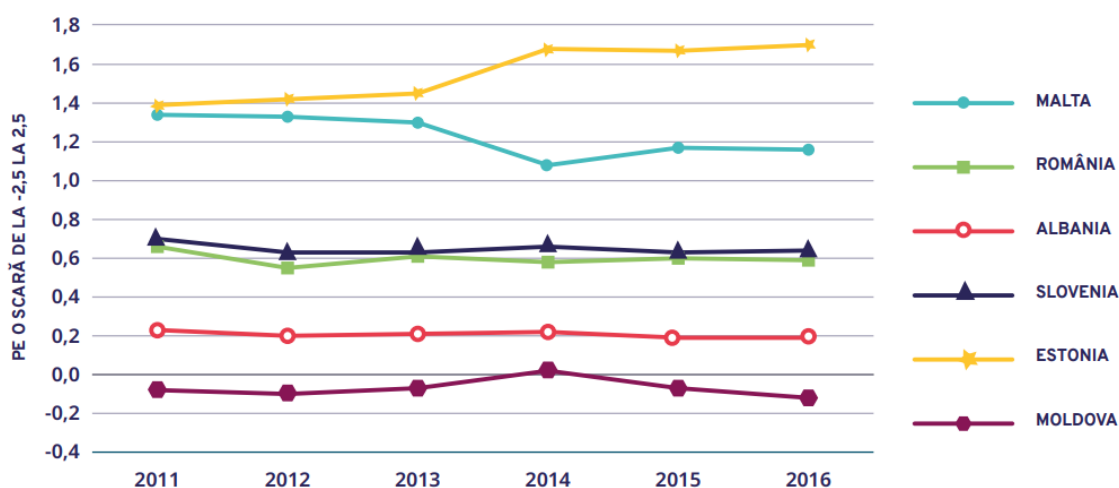
¹⁹⁶ A se vedea în acest sens: Мунтяну Игор, Ларюшина Татьяна, Ионица Вячеслав. Система неофициального налогообложения. – Кишинэу, Cartier, 2007, p. 18-21.

¹⁹⁷ IBIDEM.

elocvent prin faptul că în cazul disputelor economice deciziile, de multe ori, se iau nu în baza legii, dar în umbra acestora. Legea nu este concepută ca un mijloc de rutină de rezolvare a conflictelor, dar ca o măsură extremă, de cele mai multe ori, indezirabilă pentru părțile aflate în conflict ¹⁹⁸.

Cum au evoluat lucrurile după anul 2007 ne demonstrează datele experților Băncii Mondiale¹⁹⁹.

FIGURA: Indicele „Calitatea reglementărilor”

Este de reținut că indicele „Calitatea reglementărilor” estimează capacitatea unui guvern de a oferi politici și regulamente solide pentru promovarea sectorului privat, pe o scară de la (-2,5) la 2,5, valorile mai mari reflectând performanțe mai bune. Dintre statele utilizate pentru comparație, Republica Moldova are cele mai slabe performanțe, în mod constant. În 2011, Republica Moldova a înregistrat un scor de -0,08, care a retrogradat la (-0,12) în 2016. Toate statele utilizate pentru comparație au coborât, însă, în clasament în această perioadă, cu excepția Estoniei care și-a îmbunătățit scorul de la 1,39 în 2011 la 1,70 în 2016, reprezentând cea mai mare valoare în grup. În 2016, Malta a urmat cu cea mai bună performanță (1,16 puncte), fiind succedată de Slovenia (0,64), România (0,59) și Albania (0,19). Acest indice reprezintă starea stabilității reglementare în țară, valorile mai mici reprezentând o mai mică încredere în guvern.

¹⁹⁸ IBIDEM, p. 20,21.

¹⁹⁹ Mediu de afaceri favorabil pentru întreprinderi durabile în Republica Moldova, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_736671.pdf

2. Rolul factorului uman în viața dreptului. Necesitatea coordonării grupurilor de interes.

Manifestarea forței reglatoare a factorilor de configurare a dreptului nu se prezintă însă ca o fatalitate, nu în mod automat prezența acestora (declanșarea și consecințele lor) se traduce în limbajul juridic sub forma comandamentelor de drept. Efectul lor juridic este totdeauna legat de un interes determinat al indivizilor, diverselor comunități, grupuri sociale. Ele apar, deci, totdeauna totalizate cu un interes social. Acțiunea lor ordonatoare are loc prin intermediul factorilor sociali, iar relevanța lor juridică este prezentă numai în măsura în care luarea lor în considerare este reclamată de un interes social.

Existând în și prin social, dreptul este indisolubil legat de prezența în acest social a omului; el asigură prin integralitatea normelor sale, un anumit statut social individului.

Ca un sistem de norme și sancțiuni formalizate, dreptul reglementează conduita oamenilor, funcționarea instituțiilor sociale și stabilește principiile formalizate ale conviețuirii sociale.

Din punctul de vedere al sociologiei juridice, eficiența acțiunii legii are la bază mecanisme psihosociale complexe.

Legiuitorul are în vedere asemenea mecanisme, iar reglementarea pe care o dă diferitelor raporturi sociale prefigurează variante de comportament uman, prevenind dezorganizarea și definind legea - instrument puternic al controlului social - ca un factor de progres. Pentru acest motiv, factorul uman reprezintă o zonă centrală de interes pentru legiuitor.

În condițiile societății de astăzi, când raporturile individului cu semenii săi cunosc o multiplicare fără precedent, când dimensiunile juridice ale conviețuirii sociale sunt în creștere, evoluția rapidă a legislației, complexitatea ei, legate nemijlocit de accelerarea progresului tehnic și economic, reprezintă o realitate și dă garanția libertății de acțiune în direcția imperativelor superioare ale societății noastre.

Cucerirea independenței, orientarea spre un nou tip de societate înseamnă nu numai o revoluționare a structurilor economice și politice, ci, înainte de toate, o revoluție umanistă. Toate schimbările istorice care privesc făurirea unei economii, a unui stat, a unei societăți a dreptății sunt conectate la una și aceeași cerință: necesitatea construirii unui nou statut existențial pentru individ.

Ca „măsură a tuturor lucrurilor”, omul este în societatea noastră forța hotărâtoare a tuturor transformărilor. În procesul acestor transformări omul își modifică, totodată, propria sa natură.

Dintr-o asemenea perspectivă, rolul social și funcțiile dreptului ne apar într-o lumină cu totul specifică. Ca factor de programare a libertății de acțiune socială a oamenilor, în relații sociale determinate, dreptul are un puternic rol educativ.

Fundamentul moral nou al dreptului nostru asigură legii o nouă condiție socială, determină formarea treptată a unei atitudini culturale a cetățeanului față de legislație.

În construirea unei asemenea atitudini, rolul educativ al dreptului este de mare însemnătate.

Pe de altă parte, modul în care sunt aplicate legile, funcționarea concretă a mecanismului juridiciar asigură, la rândul lor, un puternic sens educativ actului de justiție.

Importanța pe care o are, în acest climat general, pentru om încrederea în valoarea legii și în modul său de aplicare, reprezintă un prim, dar fundamental, deziderat al operei de făurire a sistemului.

Acțiunea acestui factor concentrează atenția legiuitorului, cât și a organului de aplicare a legii. Prefigurând tipuri de conduită socială, variante de comportament, legiuitorul are totdeauna în vedere omul concret, posibil și real participant la circuitul juridic. De aceea legea recunoaște individului diferite statuturi și roluri - de deputat, de om al muncii, de cumpărător, de vânzător, de proprietar etc. Totodată legiuitorul are în vedere și faptul că cel care încalcă legea nu poate fi, de asemenea, decât omul. Pentru acest motiv instituția răspunderii pentru încălcarea dreptului este organizată având în vedere, pe de o parte, restabilirea ordinii de drept, iar, pe de altă parte, reeducarea și recuperarea socială a celui ce a săvârșit încălcarea respectivă. În toate aceste faze, factorul uman ni se înfățișează ca prezență nu numai activă, dar și indispensabilă.

Necesitatea coordonării grupurilor de interes

Dreptul, pentru a fi eficient, trebuie să exprime interesul general, de compromis²⁰⁰.

În Republica Moldova are loc un proces lent de proliferare și diversificare a grupurilor de interes. În literatura de specialitate nu există un punct de vedere comun în ceea ce privește definirea acestora. Unele definiții foarte largi ale grupurilor de interes, includ în categoria acestora fie grupurile așa-numite „potențiale”, lipsite de organizare formală, fie agenții guvernamentale care își susțin propriile interese în legătură cu diferite obiective ale politicilor publice.²⁰¹

²⁰⁰ Specificăm, că prin interes general înțelegem acel interes în cadrul căruia interesele individuale, interesele de grup sunt luate în considerare și coordonate din perspectiva unei poziții juridice echitabile

²⁰¹ MIHUȚ, Liliana. Grupurile de interes și instituțiile judecătorești în SUA//Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Iurisprudenția, XLII-XLIII, 1997-1998, nr.1-2, p.168.

Subscriem la înțelegerea mai îngustă și mai riguroasă a acestora. Geoffrey Berry consideră că „un grup de interes este un ansamblu organizat de indivizi care împărtășesc anumite scopuri și care încearcă să influențeze politica publică”²⁰²

După cum remarcă **Liliana Mihuț**, deși nu neapărat toate grupurile de interes au un caracter politic, în măsura în care exercită influență asupra instituțiilor guvernării, ele se manifestă în plan politic. Se deosebesc însă de partidele politice pentru că acestea se angajează direct în lupta electorală pentru obținerea puterii, în timp ce grupurile de interes, chiar dacă, indirect, participă la competiția respectivă, au ca scop principal *influențarea adoptării deciziilor*.

Pentru descrierea modului de manifestare a grupurilor de interes s-a consacrat utilizarea termenilor de *strategie* și *tactică*. Se face distincție între strategia „inside” bazată pe relația cu liderii politici și administrativi, în general cu cei ce dețin poziții oficiale în instituțiile guvernării, și, pe de altă parte strategia „outside”, orientată spre exteriorul sistemului politic, bazată pe apelul la opinia publică, prin intermediul mass media și prin diferite forme de mobilizare a cetățenilor la nivel de bază. Preferința pentru o strategie sau alta implică opțiunea pentru o anumită tactică deci pentru un set specific de mijloace și acțiuni. Între acestea, un loc aparte îl deține practica „*lobbyng*”, o activitate complexă, tot mai profesionalizată și reglementată de influențare a procesului decizional în sfera legislativului și a executivului (*lobbyng direct*), precum și a opiniei publice (*lobbyng indirect*)²⁰³.

Evaluarea existenței și manifestării grupurilor de interes în societățile occidentale a provocat adevărate controverse. Pe de o parte, susținătorii unui punct de vedere critic au sesizat că, deși proliferarea grupurilor de interes, mai ales în ultimele decenii, este impresionantă, nu toate categoriile de oameni au reușit să mobilizeze resurse materiale și umane spre a se organiza în vederea susținerii propriilor interese. Apoi, dintre grupurile organizate, unele (îndeosebi cele din lumea afacerilor) s-au dovedit mai influente pentru că dețin sau pot să atragă și să valorifice mai multe resurse; concentrându-se exclusiv asupra intereselor proprii, utilizând uneori mijloace de influențare ilegale sau imorale, unele grupuri au ajuns să ignore sau să sfideze interesele de ordin general.

Pe de altă parte, nu se poate nega faptul că grupurile de interes sunt o realitate esențială a practicii politice occidentale, cu un rol important în funcționarea democratică a societății. Articulând o mare diversitate de interese, care altfel cu greu ar fi găsit forme adecvate de exprimare, aceste grupuri realizează o legătură mai mult sau mai puțin directă între guvernanți și guvernați. Ele au o contribuție substanțială la adoptarea și implementarea politicilor publice,

²⁰² APUD: MIHUȚ, Liliana. Grupurile de interes și instituțiile judecătorești în SUA//Studia Universitatis Babeș-Bolyai,Iurisprudenția,XLII-XLIII, 1997-1998, nr.1-2, p.168.

²⁰³ MIHUȚ, Liliana. Grupurile de interes și instituțiile judecătorești în SUA//Studia Universitatis Babeș-Bolyai,Iurisprudenția,XLII-XLIII, 1997-1998, nr.1-2, p.169.

fiind o sursă majoră de informație, precum și un factor important de persuasiune. Aceste grupuri oferă diferitelor categorii de cetățeni cadrul pentru socializare și participare politică, contribuind și la informarea sau, mai mult chiar, la formarea opiniei publice în legătură cu anumite probleme de interes larg²⁰⁴.

Odată ce dreptul poate fi definit ca o exprimare pe plan normativ a intereselor coordonate²⁰⁵, atunci tehnologia coordonării reprezintă o condiție indispensabilă a reflectării intereselor specifice ale grupurilor sociale în actele legislative. În doctrina juridică această problemă a fost pusă în discuție recent, în timp ce în practica de legiferare se utilizează diverse tehnologii de coordonare a intereselor²⁰⁶.

În ce constă necesitatea utilizării tehnologiilor de coordonare a intereselor ?

Există câțiva factori, atât de natură metajuridică, cât și juridică care condiționează inevitabilitatea utilizării tehnologiilor de coordonare a intereselor în procesul de elaborare a normelor de drept la etapa actuală.

a) necesitatea utilizării tehnologiilor de coordonare a intereselor în procesul de legiferare este determinată de legitățile formării și realizării intereselor indivizilor, grupurilor sociale și, pe această cale, condiționarea naturii normei de drept, care are menirea să se manifeste în calitate de formă normativă a unor asemenea legități. Alegerea de către legiuitor a modelului de comportament, important din perspectivă juridică, în calitate de bază pentru elaborarea actului de drept, presupune cunoașterea legităților dezvoltării sociale, care solicită necesitatea reglementării juridice a unui sau altui domeniu al vieții sociale. De aceea, o condiție prealabilă importantă a soluționării practice a reglementării juridice a realității sociale rezidă în abordarea teoretică științifică a mecanismelor de depistare și ordonare/coordonare a intereselor.

b) Realitatea obiectivă creează premise pentru apariția diverselor interese complexe, contradictorii, multiaspectuale și, nu rareori, opuse interesele diverselor grupuri sociale; interesele individului și ale statului, interesele unor departamente și interesele societății. Chiar și interesele individuale sunt contradictorii. Exprimarea de către actele legislative a interesului general, de compromis, permite să se influențeze comportamentul indivizilor într-o direcție dezirabilă de către societate. În cadrul societății se manifestă un joc complex de interese individuale și de grup, private și publice, de aceea anume actele legislative se manifestă în

²⁰⁴ MIHUȚ, Liliana. Grupurile de interes și instituțiile judecătorești în SUA//Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Jurisprudenția, XLII-XLIII, 1997-1998, nr.1-2, p.170-171.

187. ЧЕРВОНЮК В. И. Теория государства и права. М., 2003, p. 80-89.

188 ЧЕРВОНЮК, В.И., ГОЙМАН – КАЛИНСКИЙ И.В. Согласование интересов как вид современных законодательных технологий // Государство и право, 2004, № 8, p. 31.

calitate de forță pacificatoare și de reglementare a vieții sociale²⁰⁷ Deci, diversitatea intereselor, pe de o parte, și necesitatea reglementării lor din perspectivă legislativă, pe de altă parte, solicită ordonarea lor echitabilă, optimală.

c) Necesitatea coordonării intereselor este condiționată și de caracterul segmentar al societății, de tensiunile sociale ce apar ca efect al acestei realități. În condițiile unei noi configurații a stratificării sociale, constituirii unor noi straturi sociale, este important ca normele de drept să reflecte interesele specifice ale acestora în așa fel, încât legea să exprime cu adevărat interesele generale ale comunității și nu anumite interese corporative. În acest context, este înțeles de ce în perioada de tranziție s-a intensificat lupta pentru a stăpâni un mijloc de reglementare atât de puternic, cum este dreptul.

După cum am remarcat, coordonarea intereselor individuale, grupurilor de interes, urmează să asigure în finalitate exprimare de către normele de drept a interesului general, de compromis. În vederea realizării acestui obiectiv, este util să precizăm conceptul de „interes general, de compromis”. Remarcăm faptul, că în literatura de specialitate, cu excepția unor articole științifice, nu există lucrări fundamentale în care să fie analizate în mod detaliat aspectele generale, ca totalitate, cele structurale, funcționale și evolutive, ca particularitate ale acestui concept axat pe realitatea socială din Republica Moldova²⁰⁸. De aceea, prin intermediul procedurii analogiei, vom încerca să elucidăm manifestările principale ale interesului general, de compromis, semnificativ din punct de vedere al genezei dreptului, al populației din Republica Moldova:

- interesul în edificarea unui stat puternic, capabil să garanteze viața pașnică a societății, dezvoltarea progresistă a acesteia, stabilitatea și ordinea de drept;
- interesul cu privire la bunurile materiale necesare pentru activitate normală a individului: bunuri de primă necesitate, loc de muncă, sfera deservirii sociale dezvoltată;
- interesul în ceea ce privește resursele naturale prielnice, mediu ecologic sănătos, deservire medicală adecvată și securitate;
- interesul cu privire la bunurile spirituale și valorile normative, ce asigură socializarea individului, participarea activă a acestuia la viața socială;
- interesul ce tine de instituțiile juridice și politice, capabile să asigure realizarea capacităților, cunoștințelor profesionale, abilităților cetățenilor, participarea activă a acestora la viața politică, la conducerea treburilor de stat;
- interesul cu privire la bunurile materiale, ce asigură condiții confortabile de viață,

²⁰⁷ СЕНДЕВУАР П. Введение в право. М., 1994, p. 307.

²⁰⁸ SACA, Victor. Aspecte statice și dinamice ale interesului național. Cazul Republicii Moldova //Moldoscopie (Probleme de analiză politică), nr.2,2008, p. 195.

accesibile, la moment, celor mai asigurare straturi sociale din cadrul societății²⁰⁹.

În Republica Moldova structura interesului național este instabilă, nu are destulă substanță, încărcătură valorică nici la unul din câmpurile sale constitutive: pozițional (slăbiciune de statut al actorilor atât în interior, cât și în exterior), perceptiv (nivel relativ scăzut de conștientizare a interesului), teleologic (scopuri și obiective social-politice în mare măsură declarative), tehnologic (metode, mijloace neadecvate de activitate, care nu rareori devalorizează scopurile), normativ (abateri serioase de la normele, principiile, regulile politice)²¹⁰.

Este foarte important să cunoaștem în ce măsură populația Republicii Moldova conștientizează interesul comun.

O încercare de măsurare a gradului de conștientizare a interesului general s-a realizat în octombrie 2009 în cadrul sondajului „Moldova 2009: Starea țării și a oamenilor”, la întrebarea „Unii cetățeni ai Republicii Moldova consideră că în țara noastră există un scop comun sau o idee comună de dezvoltare națională care ar uni în jurul ei toți cetățenii țării. Care este opinia Dvs.?” au fost obținute următoarele rezultate:

1. în mod sigur există un asemenea scop sau idee – 13%;
2. mai degrabă cred că există un asemenea scop sau idee – 31%;
3. este greu de spus- 26%;
4. mai degrabă cred că nu există un asemenea scop sau idee – 12%;
5. în mod sigur nu există un asemenea scop sau idee – 6%;
6. NR-12%.

Sondajul indică în acest caz o evoluție pozitivă față de 2007. Aproape jumătate dintre respondenți cred în existența unei idei comune, cu o rată mai mare de susținere în Chișinău și în rândul persoanelor cu studii superioare. Etnicii ruși nu împărtășesc însă acest punct de vedere. După toate acestea, o singură întrebare rămâne fără răspuns: au oare toți oamenii în vedere aceiași idei?²¹¹ La această întrebare mai adăugăm ideea conform căreia problemele ce apar în realizarea interesului național sunt o consecință nu atât a slăbiciunii unor sau altor factori în parte, cât a disfuncției de interconexiune a lor²¹².

²⁰⁹ A se vedea în acest sens: Социология права: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 – е изд. Стер. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004. p.160.

¹⁰⁸ PROHNICHI, Valeriu, OPRUNENCO, Alex. Moldova 2009: Raport de stare a țării. Chișinău, 2010, p. 75.

²¹⁰ SACA, Victor. Op. cit., p.197.

²¹² IBIDEM.

Depistarea, luarea în considerare și reflectarea corectă în actele legislative și în alte acte normative a intereselor semnificative din punct de vedere juridic constituie alfa și omega activității atât a organului legislativ, cât și a organelor puterii executive :

a) Cunoașterea stării și orientărilor intereselor indivizilor, grupurilor sociale *permite determinarea consecutivității elaborării legilor* și altor acte normative. Instituțiile abilitate, tinzând să creeze condițiile necesare pentru realizarea celor mai constante, semnificative interese, planifică elaborarea în mod prioritar a acelor proiecte ale actelor normative care țin de realizarea acestor interese. Pregătirea actelor normative, care țin de interesele mai puțin semnificative, pot fi realizate în perspectivă.

b) Cunoașterea intereselor participanților la raporturile juridice, ce urmează a fi reglementate, *permite elaborarea pronosticurilor eficienței normelor de drept proiectate*. După cum demonstrează istoria seculară a dreptului, cu cât sunt mai mulți indivizi, grupuri sociale, interesele cărora coincid cu interesul consfințit de normele de drept proiectate, cu atât mai eficient aceste norme vor funcționa. Deci, cunoașterea intereselor constante ale indivizilor, altor participanți la raporturile juridice, *permite să determinăm grupurile, comunitățile care vor susține și încuviința normele de drept proiectate și partea populației care va avea o atitudine neutră sau negativă* și, corespunzător, să prognozăm eficiența acestor norme.²¹³

c) Cunoașterea intereselor și luarea lor în considerare în procesul de legiferare *permite să excludem apariția unor contradicții noi*. Actul legislativ care exprimă interesele de compromis ale grupurilor sociale contribuie la scăderea tensiunilor sociale, rezolvă conflictele existente. Legea devine un mijloc de stabilizare și reproducere a relațiilor sociale²¹⁴ În acest context este semnificativ exemplul invocat de Mircea Djuvara: „Se știe că s-au reglementat, în legislația noastră de după război, raporturile dintre chiriași și proprietari. S-au reglementat pentru că s-a simțit nevoia. Fiecare a venit cu drepturile sale, proprietarul stăpân al casei a protestat în contra chiriașului, care pe de altă parte, nenorocit față de situația precară economică din urma războiului, era în imposibilitate de a plăti la un moment dat. Rezultatul unei asemenea situații ar fi fost aruncarea pe stradă a unor oameni, care erau în imposibilitatea pentru moment de a plăti ceea ce ar fi fost normal să plătească. O întreagă clasă, un întreg grup de cetățeni dintre cei mai interesanți de multe ori, ar fi fost puși în imposibilitatea să mai trăiască, să îndeplinească funcțiile sociale și rolul lor în stat. În felul acesta conflictul s-a născut. Conștiința juridică a

²¹³ СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 – е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004, р. 161.

110. ЧЕРВОНЮК, В.И., ГОЙМАН – КАЛИНСКИЙ И.В. Согласование интересов как вид современных законодательных технологий // Государство и право, 2004, № 8, р. 32.

111 DJUVARA, Mircea. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică), Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Ed. ALL BECK, 1999, p.150.

noastră a tuturor, conștiința de dreptate, ne-a dus să cerem guvernelor și parlamentarilor să reguleze această situație, în așa fel încât să nu sufere prea mult nici unii nici alții, printr-un compromis.

Cine a dat directiva soluției juridice, care s-a exprimat apoi sub formă de lege ? Conștiința publică. Legiuitorul nu a venit decât să culeagă din observațiile concrete anume sugestiv și întrucât erau de acord cu conștiința publică, le-a transformat în lege”²¹⁵.

d) Recunoașterea faptului că normele de drept proiectate nu sunt populare în rândul populației, nu corespund întru totul intereselor ei nu înseamnă imposibilitatea adoptării acestor norme. Legile, care stabilesc impozitele nu se bucură și, din motive lesne de înțeles, nu pot să se bucure de o susținere puternică din partea populației. Însă aceste norme funcționează real în toate statele contemporane datorită mecanismului de realizare elaborat în detalii. De aceea cunoașterea profundă și multilaterală a intereselor populației *permite elaborare, deja la etapa de proiectare a normelor de drept, a unui mecanism juridic de nădejde de realizarea a lor, capabil să asigure acțiunea efectivă a acestor norme indiferent de interesele și doleanțele subiecților raporturilor juridice.*²¹⁶

În procesul cercetării intereselor indivizilor, grupurilor sociale urmează să se obțină răspunsuri la următoarele întrebări :

- care interese semnificative ale cetățenilor nu pot fi realizate din cauza ineficienței actelor legislative și altor acte normative în vigoare?;
- cât sunt de importante pentru cetățeni și alți participanți la raporturile juridice, interesele care rămân nerealizate din cauza ineficienței legislației în vigoare?;
- cât de obiectiv și complet participanții la investigație evaluează capacitatea normelor de drept în vigoare de a proteja interesele cetățenilor și a altor participanți la raporturile juridice?;
- ce acțiuni concrete au întreprins cetățenii, alți participanți la raporturile juridice în vederea apărării intereselor lor constante, semnificative; cât de eficiente au fost aceste acțiuni; dacă acțiunile respective nu au condus la rezultatele așteptate, atunci din cauze;
- ce deficiențe concrete ale actelor legislative și ale altor acte normative, ale practicii de realizare a dreptului frânează satisfacerea intereselor?²¹⁷

Este important să remarcăm faptul, că rezultatele obținute în procesul investigațiilor urmează să fie evaluate critic. Interesele care corespund proceselor socio-juridice obiective, reflectă corect

²¹⁶ СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации . – 3 –е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004, р. 161.

²¹⁷ IBIDEM, p. 163.

starea legislației în vigoare și a practicii de realizare a acesteia, trebuie delimitate de interesele, care sunt rezultatul percepției neadecvate a necesităților, condițiilor concrete ale existenței. Este cazul să ne referim la următorul principiu expus de renumitul jurist și sociolog Mircea Djuvara : „... o acțiune este dreaptă, atunci când ea este expresia externă a activităților libere a unei persoane oarecare, activitatea, care nu intră în contradicție cu aceleași activități ale celorlalte persoane... Pe această bază putem să ne explicăm întregul drept și deci toate relațiile juridice. ... interesul nu poate să fie luat în considerare decât când este în conformitate cu idealul de justiție, așa cum îl concepe societatea respectivă, pe baza ideii pe care am expus-o”²¹⁸

Discrepanța dintre interesele sociale și realitatea obiectivă constituie un fenomen destul de răspândit. Ea este condiționată de o serie de cauze de ordin obiectiv și subiectiv. Printre acestea se numără: subaprecierea de către cetățeni a propriilor posibilități; neconcordanța dintre interesele conștientizate și acțiunile efective; pretențiile exagerate, ce nu pot fi realizate la etapa dată a dezvoltării sociale. Investigațiile empirice, efectuate în Federația Rusă demonstrează faptul că este destul de răspândită discrepanța dintre interesele legitime ale populației și sesizarea mijloacelor de realizare a acestora. Astfel, majoritatea populației se pronunță pentru întărirea ordinii de drept și, în același timp, 56% din respondenți consideră posibilă încălcarea legislației, iar 36% - se pronunță pentru utilizarea violenței. 10% din populație îi sunt caracteristice necesități sociale exagerate, ce nu corespund interesului general al populației.²¹⁹ (Legiuitorul moldovean nu reflectă consecvent interesele coordonate în procesul de legiferare. Deja în pimele luni de activitate în cadrul parlamentului deputații pierd legăturile cu alegătorii lor. Concomitent, în Republica Moldova, în mare, nu există opinie publică care ar influența cu adevărat adoptarea deciziilor de către organele de stat, iar ceea ce se prezintă în această calitate, de cele mai multe ori reprezintă interesele de grup. La etapa actuală sunt necesare mijloace eficiente de evidențiere a opiniei publice.

Utilizarea tehnologiilor de coordonare a intereselor constituie un mijloc important de prevenire a clientelismului în procesul de legiferare.

Tehnologiile legislative – mijloc de coordonare a grupurilor de interes.

Coordonarea înseamnă, de fapt, „cântărirea” diverselor interese (interese ce se deosebesc după direcția de realizare, conținut, dimensiunea subiectivă etc). Coordonarea intereselor este un mijloc de determinare a corelației dintre interesele diverselor categorii sociale. În procesul coordonării se precizează conținutul intereselor, se iau în considerare particularitățile formării și

²¹⁸ DJUVARA, Mircea. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică), Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Ed. ALL BECK, 1999, p.165.

²¹⁹ СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 –е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004, p. 164.

realizării lor. Din această perspectivă, coordonarea este exprimarea acordului legiuitorului în privința caracterului intereselor consfințite în actele legislative. În acest sens interesul coordonat se manifestă în calitate de izvor prim al voinței legislative, exprimată în lege. Coordonarea intereselor se manifestă sub două aspecte: a) material-juridic sau social-juridic și b) formal-juridic sau special-juridic. Din punct de vedere social-juridic, coordonarea poate fi concepută ca activitate a cercului de subiecți vizând obținerea acordului în ceea ce privește volumul, limitele, formele de exprimare legislativă a intereselor specifice a grupurilor sociale, comportamentul și acțiunile cărora constituie obiectul reglementării juridice. Coordonarea intereselor reprezintă un proces orientat spre obținerea consimțământului în ceea ce privește pozițiile juridice a intereselor exprimate de actul legislativ. De aceea, din perspectiva social-juridică utilizarea tehnologiilor de coordonare, presupune soluționarea preponderentă a problemelor de caracter metajuridic:

a) Clarificarea chestiunii vizând gradul de satisfacere a intereselor specifice ce urmează a fi satisfăcute și de limitare a acestora; determinarea factorilor care condiționează raportul respectiv și criteriilor de selectarea a interesului prioritar; precizarea condițiilor obiective și subiective, existența cărora asigură posibilitatea coordonării optimale a intereselor și mecanismului practic de reflectare a acestora în actul legislativ proiectat și în practica de realizarea a normelor de drept. Este cazul să remarcăm faptul că procesul de coordonare a intereselor specifice nu presupune satisfacerea lor integrală: *sensul coordonării rezidă în limitarea lor minimală și satisfacerea maximal posibilă în condițiile concrete;*

b) Alegerea principiului / criteriului de coordonare a intereselor concurente, a intereselor ce nu coincid. Rezolvarea științifică a acestei probleme presupune compromisul reciproc, esența căruia constă în subordonarea benevolă a unor interese specifice interesului general. O asemenea subordonare este necesară deoarece cu prețul renunțării la unele interese mai puțin importante să obții realizarea celor mai importante²²⁰. Omenirea nu cunoaște alte mijloace de realizare a acordului general în cadrul societății; interesele private nu vor fi satisfăcute, în cazul unei catastrofe, de exemplu, ecologice, ca rezultat al neglijării intereselor comune.

Renunțarea benevolă la unele interese specifice în favoarea interesului general presupune existența unor limite raționale al acestei limitări. Acestea sunt determinate de drepturile omului, de poziția socială a acestuia în cadrul societății, de caracterul orânduirii sociale etc.

c) Pornind de la faptul că în procesul genezei dreptului se manifestă și un așa element cum ar fi acordul celor guvernați, scopul activității de legiferare constă și în evidențierea în ce măsură este de acord cu cele proiectate acea parte a societății interesele căreia sunt abordate;

²²⁰ ПЕРЕГУДОВ С.П., ЛАПИНА Н.Ю., СЕМЕНЕНКО И.С. Группы интересов и Российское государство. М., 1999, p. 112

d) Particularitățile coordonării sunt condiționate, în mare măsură, de caracterul intereselor reflectate în actul legislativ: a) de ierarhia reală existentă, de manifestarea, în mod obiectiv, a priorității unor interese față de altele; b) de gradul de compatibilitate a intereselor reglementate.

Determinarea locului interesului în ierarhia intereselor se realizează în conformitate cu setul de valori / bunuri, care se află la originea acestor interese și, în această bază, se stabilesc cele mai importante, din punct de vedere social, interese, ce urmează a fi reglementate normativ.

Legiuitorul trebuie să dispună și de instrumente de coordonare a intereselor ce se află în contradicție. În opinia unor autori, în acest caz este utilă analogia cu practica internațională de legiferare, în cadrul căreia se realizează coordonarea în funcție de nivelul materialului normativ: la nivelul scopurilor legii, principiilor, prevederilor generale, la nivelul unor stipulări concrete ale acestora, a acordului general ²²¹

Din punct de vedere special juridic / formal juridic, coordonarea intereselor presupune utilizarea diverselor proceduri tactice, mijloace tehnico-juridice de exprimare a intereselor coordonate în proiectul actului legislativ elaborat.

Aspectele nominalizate ale tehnologiilor de coordonare a intereselor se află în strânsă legătură, constituie părți ale totalității. Factorul hotărâtor al reflectării adecvate a interesului coordonat îl constituie calitatea Parlamentului. De Parlament depinde esența intereselor reflectate în actele legislative. Anume de aceea, puterea legislativă trebuie să corespundă cerinței reprezentării adevărate a națiunii.

V. Lobbyismul în procesul de legiferare.

După cum am, menționat, factorii de configurare a dreptului nu se prezintă ca o fatalitate, nu în mod automat prezența acestora (declanșarea și consecințele) se traduce în limbajul juridic sub forma comandamentelor de drept.. Efectul lor juridic este întotdeauna legat de un interes determinat de interesul indivizilor, grupurilor sociale.

Pentru a fi eficientă legea trebuie concepută ca un mijloc de coordonare a intereselor sociale ale diferitor grupuri sociale; ea urmează să exprime interesul general, de compromis al comunităților sociale..

Legiuitorul se află în epicentrul ciocnirii diverselor aspirații sociale și este influențat de multiplele grupuri de interes. În perioada de tranziție, *principalul obiect al grupurilor de interes îl reprezintă redistribuirea puterii și proprietății*. Această perspectivă, cel puțin în prima fază a

²²¹ ЧЕРВОНЮК, В.И., ГОЙМАН – КАЛИНСКИЙ И.В. Согласование интересов как вид современных законодательных технологий // Государство и право, 2004, № 8, p. 35.

118 IORGOVAN, A. Drept constituțional și instituții politice. Teorie generală. Ed. „Galeriile J.L.Calderon”, București, 1994, p. 185.

tranziției moldovenești, cele mai organizate straturi sociale în activitatea ce ține de aceste două domenii sunt :

- fosta nomenclatură de partid și
- cei care au acumulat, în perioada transformărilor economico-sociale, un capital enorm.

Celelalte grupuri sociale (majoritatea absolută a populației) se mai află încă în proces de organizare.

Grupurile de interes care dispun de mijloace de influență bine puse la punct asupra structurilor puterii, de regulă, sunt numite grupuri de presiune. Prof. A. Iorgovan definește grupurile de presiune ca fiind o organizație constituită pentru a apăra interesele unei categorii a populației, exercitând presiuni asupra puterilor publice până obțin o decizie conform acestor interese.²²² Mijloacele de acțiune ale acestor grupuri pot fi grupate în :

- mijloace de acțiune directă asupra puterii (intervenții directe la parlamentari, miniștri, cabinete ministeriale, înalți funcționari);

-mijloace de presiune asupra partidelor, menite a le menține o sensibilizare permanentă, pentru a integra problema grupului în programul politic (informații, memorii, lansarea candidaților în campania electorală);

-mijloace de acțiune asupra opiniei publice (publicații, manifestări, reclame comerciale

223

Majoritatea mijloacelor de acțiune sunt grupate în expresia „Lobby”, cu o semnificație politică de „culoar al parlamentului”, „influențare a parlamentarilor”.

Este necesar să menționăm că în literatura de specialitate nu există o definiție acceptată sau legalizată a termenului de lobby. Lobby-ul este tentativa de a influența opinia sau activitățile cuiva în domeniul legislativ în principal, în instituții precum parlamentul, consiliul local, într-un minister sau într-o organizație. „Putem defini lobby-ul ca acțiunea de influențare și obținere a votului legislativului în favoarea sau împotriva unei măsuri legislative, iar lobbystul, ca persoană care acționează în numele unui grup de interes special, care încearcă să influențeze înaintarea sau votul asupra unei legi sau a unor decizii ale administrației guvernamentale”²²⁴

Pentru a exercita acțiunea de lobby trebuie să se îndeplinească anumite calități și să se parcurgă anumite etape :

-cunoașterea procesului legislativ. Orice persoană implicată în activitatea de lobby legislativ trebuie să aibă cel puțin o idee generală și să înțeleagă procesul legislativ. Acest lucru presupune cunoașterea unor demersuri fundamentale, cum ar fi pregătirea unui proiect de lege și

²²³ BĂDESCU, Mihai. Drept constituțional și instituții politice. București, Lumina Lex, 2001, p.25.

²²⁴ DEACONU, Ștefan.. Necesitatea unei legi a lobby-ului în România // Dreptul, 2001, nr.2, p.58-59.

luarea lui în considerare, structura comisiilor parlamentare, modul lor de operare și programul legislativ.

-planificarea unei strategii de acțiune. Cei ce fac lobby trebuie să evalueze situația politică și să-și adapteze planul în funcție de schimbările politice care se produc în societate.

-susținerea argumentată a pozițiilor. Chiar dacă cel ce face lobby a pregătit materiale scrise foarte bune, el trebuie să și prezinte aceste poziții prin tehnici de susținerea care să convingă audiența și să conducă la creșterea posibilității ca politicianii să-i accepte pozițiile prezentate.

-dezvoltarea unor argumente politice și practice puternice care să susțină cazul pentru care se face lobby, ceea ce trebuie realizat prin contacte personale cu cei pe lângă care face lobby

-stabilirea și menținerea unor contacte personale cu oamenii politici. În activitatea de lobby, sunt necesare contactul și relația personală.. Un bun lobbyist trebuie să poată stabili și menține un nivel înalt de credibilitate și prietenii solide cu politicianii și personalul acestora.

Cel ce face lobby să comunice eficient. Abilitățile comunicative sunt foarte importante în activitatea politică, deoarece cei ce fac politică sunt, în general, lipsiți de timp pentru a studia în detaliu problemele dezbătute. De aceea lobbyștii trebuie să fie convingători în susținerea poziției pentru care optează²²⁵.

În literatura de specialitate există controverse cu privire la practica pe care o definește activitatea de lobbying. Au fost invocate atât argumente pro, ce susțin utilitatea acestui mod de reprezentare ca fiind benefic funcționării democratice a societății, cât și argumente contra, care îi acuză pe cei ce utilizează practicile în cauză de exercitarea unei influențe distorsionate asupra agendei publice, prin susținerea unor interese înguste²²⁶.

După cum am afirmat deja, în țara noastră numai anumite grupuri sociale sunt suficient de bine organizate și, în consecința, își pot promova interesele, inclusiv pe plan legislativ. Datele mai multor investigații vin să confirme această afirmație. Astfel, la mijlocul anilor 90 ai secolului trecut, mai mult de 4/5 din experții intervievați considerau că în procesul elaborării și adoptării actelor legislative, opinia diverselor grupuri sociale din țară se lua în considerare într-o măsură mică sau de ea nu se ține cont defel²²⁷.

În cadrul unor sondaje realizate la începutul sec. XXI pe eșantioane naționale la întrebarea „ Cum considerați, D-voastră, vorbind la general, în țara noastră se i-au în considerare interesele unor grupuri ori se ține cont de interesele tuturor oamenilor? (în procesul luării

²²⁵ IBIDEM, p. 60, 61.

²²⁶ МИНУТ, Liliana. Reglementarea activității de lobbyng //Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Jurisprudenția, 2003, nr.1,p.44.

²²⁷ КЛИМЕНКО, А.И.ТИМУШ. Преступность в Молдове. Кишинев, 1995, с.150.

deciziilor, aşadar şi deciziilor juridice – observaţia ne aparţine – Gh. N.) au fost obţinute următoarele rezultate :

- Se i-au în consideraţie interesele unor grupuri – 71,5 % (2002), 71,6 % (2003);
- Se i-au în consideraţie interesele tuturor oamenilor – 11,7 %,(2002), 15,0% (2003);
- Îmi vine greu să răspund -16,7 %(2002), 13,4% (2003).²²⁸

În cadrul sondajului sociologic „Moldova 2009: Starea ţării şi a oamenilor” (octombrie 2009) la întrebarea „ În ce măsură consideraţi că politicile statului reflectă interesele şi aşteptările Dvs.?” Au fost obţinute următoarele rezultate:

1. – sunt reflectate pe deplin – 2%;
2. – mai degrabă că sunt reflectate- 22%;
3. este greu de spus- 29%;
4. mai degrabă că nu sunt reflectate – 32%;
5. nu sunt reflectate în nici un fel -8%;
6. NR-7%.

Datele invocate demonstrează că mai puţin de un sfert din respondenţi îşi văd interesele şi aşteptările relectate în politicile statului. Acest tablou este unul îngrijorător, deşi aparent situaţia s-a îmbunătăţit uşor în 2009 faţă de 2007. Cei mai nemulţumiţi de politicile statului sunt cei cu vârsta cuprinsă între 30-44 ani, cu studii profesionale, angajaţi, reprezentanţi ai minorităţilor etnice din localităţi urbane în afara Chişinăului şi cei cu venituri mici. La celălalt pol sunt locuitorii Chişinăului, opiniile cărora pe marginea acestui subiect sunt totuşi împărţite²²⁹ Această realitate este condiţionată de o serie de factori. Vom insista asupra unui factor major: cea mai mare parte a populaţiei ţării se mai află încă în proces de organizare şi, deocamdată, nu cunoaşte mijloacele prin intermediul cărora ar fi capabilă să-şi promoveze interesele. Astfel, la întrebarea „Cum credeţi, în ce măsură oameni ca DVS, pot influenţa hotărârile importante, care se iau la nivelul întregii ţări ?” au fost obţinute următoarele date :

În foarte mare măsură – 2% (noiembrie 2001), 2%(noiembrie2002),1 %(noiembrie 2003),5% (noiembrie 2004); 1,9% (noiembrie 2009); 1,5% (noiembrie 2010);

În mare măsură -6 %)noiembrie 2001), 6 % (noiembrie 2002), 8 % (noiembrie 2003), 20% (noiembrie 2004); 16,5% (noiembrie 2009); 9,5% (noiembrie 2010);

În mică măsură -18% (noiembrie 2001), 19% (noiembrie 2002), 20% (noiembrie 2003), 31% (noiembrie 2004); 33,1% (noiembrie 2009); 30,4% (noiembrie 2010);

În foarte mică măsură / deloc – 58 % (noiembrie 2001), 52% (noiembrie 2002, 61 % (noiembrie 2003), 30 % (noiembrie 2004); 30,2% (noiembrie 2009); 44,2% (noiembrie

²²⁸ TRANZIȚIA în administraţia publică locală. Chişinău, 2003, p.13

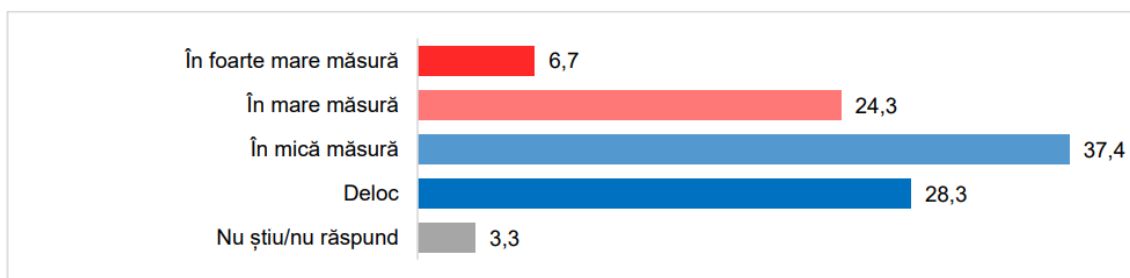
²²⁹ PROHNIȚCHI, Valeriu, OPRUNENCO, Alex. Moldova 2009: Raport de stare a ţării. Chişinău, 2010, p. 77.
126 Institutul de Politici Publice. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova. Noiembrie 2004, p. 94.

2010).

NS/NR – 16% (noiembrie 2001), 22% (noiembrie 2002), 10% (noiembrie 2003, 14% (noiembrie 2004)²³⁰. 18,3% (noiembrie 2009); 14,4%)noiembrie 2010).

Treptat, acest indice s-a îmbunătățit. Astfel, conform Barometrului de Opinie Publică din iunie 2021

FIGURA: În ce măsură credeți că oameni ca dvs. pot influența hotărârile importante care se iau la nivelul întregii țări?²³¹

„În Republica Moldova mai multe persoane fizice, grupuri și asociații din sectoarele public și privat continuă să influențeze în mod constant asupra proceselor de elaborare a legilor, regulamentelor, decretelor și a altor acte normative în folosul lor. Indiferent de faptul dacă aceasta are loc în parlament, în cadrul executivului sau al corpului judecătoresc, scopul urmărit este tragerea foloaselor personale în detrimentul societății în ansamblu. Unul din factori este includerea intenționată în textul actelor oficiale a unor imprecizii și denaturări, care obstrucționează implementarea lor. Au fost înregistrate mai multe cazuri de vânzare și cumpărare a actelor normative și a deciziilor în curțile de justiție și în tribunalele economice, de finanțare ilegală de către anumite grupuri economice private sau de partide politice a campaniilor electorale”²³² De fapt „este vorba despre o formă de corupție care acționează cu mijloace legale. Legile sunt formulate cu bună știință cu lacune pentru a putea legaliza anumite afaceri. Prin această uzanță cercurile închise de oameni de afaceri apropiați puterii pot realiza afaceri în dauna bugetului, concurenții sînt scoși de pe piață, creîndu-se practic o situație de monopol. Un mic viciu de procedură este folosit pentru eliminarea concurenței incomode”²³³.

Evidențiem de asemenea faptul că legiuitorii pot fi ușor manipulați, mai ales atunci când dreptul de inițiativă legislativă este instrumentalizat de către liderii de fracțiuni parlamentare sau

https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Raport-BOP-2021_.pdf

²³¹

²³² GVERNARE responsabilă pentru dezvoltarea umană. Raportul Național al Dezvoltării Umane. Republica Moldova 2003, p. 50-51.

²³³ POSTOVAN, Dumitru. Fenomenul corupției : problemele prevenirii și combaterii // Prevenirea și combaterea corupției în Republica Moldova : aspecte teoretice și practice. Materialele conferinței internaționale Chișinău, 19-20 noiembrie 2004. – Chișinău, 2004, p. 29.

de anumite personalități politice în serviciul unor interese oculte sau corporatiste. Adesea efectele acestor inițiate sunt foarte periculoase, fiindcă legile adoptate la nimereală, în lipsa unor avize tehnice, corelat cu sistemul jurisdicțional deja existent, contribuie la o îngrămadire nejustificată de acte normative, care se contrazic între ele. Uneori, inițiativele introduse pe agenda de discuție a Parlamentului conțin subiecte destul de minore și reprezintă, înainte de toate, prețul pe care deputatul respectiv se străduie să-l plătească pentru alegerea sa. Dar orice avantaje acordate unui grup mai mare sau mai mic de alegători reprezintă o discriminare în raport cu alți alegători, ceea ce contravine interesului general, de compromis.²³⁴

O altă cauză a corupției legislative ține de incompetența deputaților. Mulți dintre aceștia nu dispun decât de fiorul aproape mistic că este chemat să salveze țara, neavând nici o pregătire juridică sau politică, nefiind antrenat în nici o altă formă de activitate care i-ar fi ajutat să înțeleagă nfelul în care sunt concepute legile sau politicile de interes național.²³⁵

În noiembrie 2006 55,1% din populație considera că Republica Moldova nu era guvernată de voința poporului. Această atitudine era în creștere printre locuitorii mediului urban, persoanele cu studii superioare și cele cu nivel socio-economic ridicat.²³⁶ În noiembrie 2010 deja 64% din populație susținea că țara nu este guvernată de voința poporului.²³⁷

În iunie 2021, 72,7% din respondenți considerau că țara nu era guvernată de voința poporului²³⁸

Consecințele negative grave ale promovării pe plan legislativ a grupelor de interes sunt conștientizate de către structurile internaționale ce monitorizează procesele sociale din țara noastră, de către unele instituții, segmente sociale din țara noastră. Eforturile conjugate ale acestor forțe au condus la faptul că în Planul de acțiuni pentru realizarea Strategiei naționale de prevenire și combatere a corupției pe anul 2005, compartimentul „Acțiuni prioritare” pentru trimestrul III al anului 2006 era prevăzută adoptarea Legii „ Cu privire la conflictul de interese”²³⁹

În anul 2008, actul legislativ în cauză a fost, în sfârșit, adoptat ²⁴⁰. În corespundere cu art. 2 al legii prin conflict de interese se înțelege „situație în care persoana care deține o funcție publică trebuie să ia o decizie sau să participe la luarea unei decizii, sau să întreprindă, în îndeplinirea atribuțiilor sale, alte acțiuni ce influențează sau pot influența interesele sale

²³⁴ POPA, Victor, MUNTEANU, Igor, IZDEBSCHI, Natalia, CUGAL, Ion. Corupția politică: context și semnificații.- Ch.:Cartier, 2001, p.48.

²³⁵ IBIDEM.

²³⁶ VOCEA poporului,2006, 1 decembrie.

²³⁷ MONITORUL Oficial al Republicii Moldova,nr.94-96, 30 mai 2008

²³⁷ www.ipp.md, 05.04 2011.

²³⁸ https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Raport-BOP-2021_.pdf

²³⁹ HOTĂRĂREA Parlamentului nr. 300-XVI din 24 noiembrie 2005 „Cu privire la Progamul legislativ pentru anii 2005-2009 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.5-8,p.16).

personale”. Prevederile legii se aplică persoanelor care dețin funcții publice și în alte autorități de reglementare independente.

Principiile generale de tratare și soluționare a conflictului de interese sunt:

- a) slujirea interesului public cu imparțialitate și obiectivitate;
- b) asigurarea transparenței și controlului activității;
- c) responsabilitatea individuală și exemplul personal(art.4).

Remarcăm faptul că identificarea conflictului de interese se realizează și „ prin petiții depuse de către cetățeni sau prin alte modalități prevăzute de lege”. În conformitate cu art. 11(2) soluționarea conflictului de interese se efectuează prin examinarea situației de conflict de interese, prin determinarea și aplicarea soluției adecvate pentru soluționarea pozitivă a conflictului de interese.²⁴¹

6 . Necesitatea unei legi a lobby-ului în Republica Moldova

Datele invocate în contextul tratării subiectului precedent reprezintă un argument în plus în favoarea elaborării unui act legislativ ce ar reglementa activitatea de lobby. Unele încercări întreprinse în această direcție nu s-au încununat de succes. Primul proiect al Legii privind activitatea de lobbyism în Republica Moldova a fost supus unei critici vehemente²⁴²

Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 227 din 3 martie 2003 „Planul de măsuri privind eficientizarea activității autorităților publice în vederea executării sarcinilor trasate de Dl Vladimir Voronin, Președintele Republicii, în cadrul ședinței Guvernului Republicii Moldova din 15 februarie 2003 și a obiectivelor Programului de activitate a Guvernului pe anii 2001 – 2005 „ Renașterea Economiei – Renașterea Țării” era prevăzută elaborarea proiectului actului legislativ în cauză²⁴³ Această tentativă, de asemenea, nu s-a încununat de succes.

Legea urmează să stabilească sensul unor noțiuni precum lobby, lobbyist, activitate de lobby etc., dar și cadrul general de funcționare a unei astfel de activități în Republica Moldova.

Reglementările moldovenești în ceea ce privește activitatea de lobby nu sunt decât destul de vag definite. Ne vom referi aici doar la câteva prevederi constituționale care dau dreptul la oarecare activitate lobbyistică. Avem în vedere art. 52, 41 și 42 din Constituția Republicii Moldova privitor la dreptul de petiționare și dreptul de asociere în partide, alte organizații social-politice și sindicate în care se prevede :

„Art.52-(1) Cetățenii au dreptul să se adreseze autorităților publice prin petiții formulate numai în numele semnatarilor.

²⁴¹ IBIDEM

²⁴² A se vedea în acest sens : Eugen Martincic, Activitatea de lobbyism în Moldova : esența, starea și reglementările juridice // Revista Națională de Drept, 2000, nr.1, p. 21-23.

135 MONITORUL Oficial al Republicii Moldova nr. 227 din 3 martie 2003 .

(2) organizațiile legal constituite au dreptul să adreseze petiții exclusiv în numele colectivităților pe care le reprezintă”.

„Art.41- (1) Cetățenii se pot asocia în partide și în alte organizații social - politice...”

„Art.42 – (1) Orice salariat are dreptul de a întemeia și de a se afilia în sindicate pentru apărarea intereselor sale”

Se poate observa că aceste reglementări se referă doar la dreptul fiecărei persoane de a se putea adresa autorităților în nume propriu sau prin intermediul unei organizații din care face parte . Activitatea în cauză este realizată de către fiecare cetățean în parte, iar nu de profesioniști care cunosc activitatea autorităților statului.

O altă prevedere ce ar putea susține activitatea de lobby în Republica Moldova ar pute-o constitui cea din art 65 al Legii Fundamentale care se referă la caracterul public al ședințelor Parlamentului. Aceasta, însă, nu dă decât dreptul persoanelor de a putea asista la ședințele Parlamentului (atunci când nu se hotărăște altfel) și se referă la transparența activității parlamentare și nu la posibilitatea cetățenilor de a influența în vre-un fel prin opinia lor deciziile autorităților.

Un alt mod în care cetățenii ar putea să se facă ascultați de către autorități este cel oferit de activitatea parlamentarilor în teritoriu. Cu acest prilej, ei pot intra în contact direct cu parlamentarii și pot să – și exprime dorințele, dorințe care să fie promovate în parlament de către aleșii poporului. Însă există și în acest caz impedimente datorită faptului că nu este adoptată o lege a parlamentarului în R. Moldova.

Sunt de remarcat și posibilitățile oferite de Concepția privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă²⁴⁴, prin care se urmăresc următoarele obiective:

- a) evaluarea obiectivă a problemelor cu care se confruntă societatea;
- b) reprezentarea cât mai largă în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de cetățeni;
- c) încurajarea inițiativelor civice;
- d) extinderea și perfecționarea cadrului legislativ prin participarea cât mai largă a alegătorilor la acest proces.

Cetățenii, prin intermediul organizațiilor societății civile înregistrate în Republica Moldova, pot accesa liber proiectele actelor legislative publicate pe site-ul Parlamentului și prezenta expertize, analize de impact, comentarii, opinii, propuneri și alte materiale, respectînd standarde minime de cooperare. Mai mult ca atât, reprezentanții societății civile vor putea fi incluși în grupurile de lucru create de parlament și de organele de lucru ale acestuia în vederea elaborării sau definitivării unor proiecte de acte legislative.

²⁴⁴ HOTĂRÎREA Parlamentului nr. 373-XVI din 29.12.2005 pentru aprobarea Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă//Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 5-8//55 din 13.01.2006.

Sunt prevăzute și alte modalități de cooperare cu societatea civilă în vederea realizării obiectivelor sus menționate²⁴⁵. Totuși, modalitățile respective nu pot substitui o eventuală Lege cu privire la activitatea de lobby.

În contextul argumentării necesității elaborării și adoptării unei legi a lobby-ului în R. Moldova este util să ne referim succint la experiența juridică a altor state în acest domeniu. Ne vom referi în primul rând la experiența SUA în acest domeniu și aceasta pentru că reglementarea practicii lobbyng în SUA este la un nivel mult mai înalt decât în oricare altă democrație occidentală²⁴⁶ (În această țară încă din anii 20 ai secolului trecut au fost adoptate primele reglementări legislative în acest domeniu, iar prin „Federal Regulation of Lobbying Act of 1946” s-a cerut celor ce sunt plătiți pentru activitatea de influențare a adoptării legilor de către Congres să se înregistreze la cele două camere ale Congresului și să întocmească rapoarte financiare trimestriale. Ulterior s-a considerat că aceste prevederi au lăsat totuși posibilitatea ca mulți dintre cei ce influențează legislația și politica guvernamentală să rămână anonimi²⁴⁷

După 50 de ani, Congresul a adoptat „Lobbying Disclosure Act of 1995”, intrată în vigoare la 1 ianuarie 1996. În prima secțiune a legii se apreciază că reglementările anterioare au fost ineficiente din cauza neclarităților terminologice, dar și a măsurilor administrative precare în ceea ce privește aplicarea. Scopul declarat nu este limitarea activității respective, ci asigurarea transparenței sale, în mod expres a acțiunilor persoanelor plătite pentru a influența procesul decizional. Se are în vedere informarea autorităților publice în legătură cu acțiunile desfășurate atât la nivelul puterii legislative cât și celei executive (reglementările anterioare vizaseră doar legislativul). Se apreciază că finalitatea noilor reglementări va consta în creșterea încrederii publicului în integritatea sistemului de guvernământ.

Se evidențiază ampla secțiune a definițiilor, în contextul căreia este abordat și termenul lobbyist. În conformitate cu legea, acesta este orice persoană angajată de un client pentru servicii care includ mai mult decât un „contact lobbyng” (ceea ce înseamnă o comunicare scrisă sau orală către o persoană oficială din sfera legislativului sau a executivului) și ale cărei „activități lobbyng” constituie cel puțin 20% din serviciile sale în numele clientului respectiv timp de șase luni.

Următoarea secțiune se referă la obligativitatea înregistrării lobbyist la secretarii celor două camere ale Congresului. Înregistrarea conține, pe lângă datele de identificare și descrierea generală a activității desfășurate, atât pentru lobbyist cât și pentru clientul său, precizarea

²⁴⁵ IBIDEM.

²⁴⁶ Clive S. Thomas, ed. *First World Interest Groups: A Comparative Perspective*, Westport, Connecticut-London, Greenwood Press, 1993, p. 46, Apud: Liliانا Mihuț, *Reglementarea activității de lobbyng // Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Jurisprudența*, 2003, nr.1, p.45.

²⁴⁷ MIHUȚ, Liliانا. *Reglementarea activității de lobbyng // Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Jurisprudența*, 2003, nr.1, p.45.

domeniilor generale și specifice în care intenționează să se manifeste, precum și orice contribuții mai mari de 10.000 /S dedicate acțiunilor respective. Cel înregistrat trebuie, să întocmească rapoarte semestriale către secretarii celor două camere, care trebuie să cuprindă, între altele: lista problemelor specifice care au făcut obiectul activității de lobbying, incluzând proiectele de lege și acțiunile puterii executive ; o declarație a camerelor Congresului și a agențiilor federale contractate; precum și estimarea veniturilor, respectiv a cheltuielilor. Legea cuprinde, de asemenea, și o secțiune referitoare la sancțiuni, potrivit căreia orice persoană care încalcă prevederile legii va fi pedepsită cu o amendă de până la 50.000 S.²⁴⁸ Pe lângă aprobarea Actului despre Lobbyism, și statutul despre mită reglementează activitatea de lobby. Un funcționar federal nu are dreptul de „a primi sau solicita”, și nimeni nu îi poate oferi sau da în mod corupt ceva de valoare pentru a-l influența în exercitarea unui act oficial”. În mod „corupt” înseamnă quid pro quo, banii sau lucrul de valoare este oferit în schimbul unor acțiuni legate de legislație²⁴⁹ Spre deosebire de SUA, în cele mai multe țări europene nu există reguli sau prevederi specifice referitoare la activitatea de lobbying. Unele parlamente ale statelor europene eliberează carduri sau legitimații pentru diferite perioade de timp, care permit deținătorilor lor accesul în spațiile instituției și prezența la dezbaterile publice. De asemenea, cele mai multe parlamente permit comitetelor lor să se informeze asupra opiniilor unor persoane sau organizații îndeosebi în cadrul audierilor publice.

În Regatul Unit, în 1996, s-a optat pentru adoptarea unui cod de conduită al membrilor parlamentului, care îi obligă să dezvăluie toate sursele de remunerare vizând furnizarea de servicii în calitatea ce o dețin.

Budestag-ul german a adoptat reguli specifice în această privință. Potrivit regulilor de procedură, grupurile care doresc să-și exprime sau apere interesele în fața Bundestag-ului, respectiv a guvernului federal trebuie să se înregistreze, lista respectivă fiind publicată anual.

Așadar, experiența internațională oferă repere semnificative pentru reglementarea unei activități care, oricum se desfășoară. În condițiile în care absența reglementării s-a dovedit a fi un factor favorizant pentru corupție, adoptarea legii privind activitatea de lobbying poate fi utilă combaterii acesteia.

După cum remarcă D. Postovan măsurile de combatere a aspectelor negative ale lobbyismului „ trebuie să includă și pe cele de „curățire” a câmpului juridic de norme care

²⁴⁸ MIHUȚ, Liliana. Reglementarea activității de lobbyng //Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Jurisprudenția, 2003, nr.1,p.45.

¹³⁹ (Holly L.Wiseman. Aspecte negative și pozitive ale lobbyismului în cadrul sistemului de guvernământ al SUA// Prevenirea și combaterea corupției în Republica Moldova:aspecte teoretice și practice. Materialele conferinței internaționale Chișinău,19-20 noiembrie 2004, p. 19.

contribuie, favorizează corupția. Aceste norme se numesc corupțiogene. Normele corupțiogene, de obicei, exprimă interesele unor grupe, care au și „cumpărat” aceste norme.

Ca aceasta să nu se întâmple proiectele de Legi trebuie să treacă o expertiză minuțioasă care ar răspunde la întrebarea – care pot fi consecințele adoptării unei astfel de Legi din punct de vedere al prevenirii corupției”²⁵⁰ Această propunere, în cele din urmă, a fost implementată.

7. Alte modalități de promovare a intereselor în procesul de legiferare

De rând cu activitatea de lobbying există și alte mijloace de promovare pe plan legislativ a grupurilor de interes în așa mod încât legislația să exprime interesul de compromis, general. Există diferite tipuri de instituții, formale sau informale, menite să asigure responsabilitate instituțiilor publice și să amelioreze procesul de luare a deciziilor, inclusiv juridice. Unele se axează, îndeosebi, pe responsabilitatea orizontală a ramurilor guvernării, altele facilitează responsabilitatea mai directă, cea verticală, față de cetățeni. A treia categorie de instituții pot fi considerate după natura lor drept mixte, de exemplu, instituția ombudsmanului, care recepționează plângerile directe ale cetățenilor.

Există cinci tipuri de mecanisme care dețin un rol esențial în promovarea responsabilității verticale :

1. Furnizarea afirmativă sau „activă” a informației de la guvern către public;
2. Colectarea sistematică de către guvern a comentariilor publice asupra proiectelor de legi sau de regulamente;
3. Utilizarea diferitelor consilii consultative sau a altor mecanisme consultative, care contribuie la elaborarea politicilor, legislațiilor și a regulamentelor;
4. Furnizarea selectivă sau „pasivă” a informației de către guvern la cerere printr-un regim formal de acces la informație și
5. Sistemul de proceduri administrative, care acordă publicului posibilitatea de recurs administrativ, iar, la dorință, de recurs în Curtea de apel.²⁵¹ Fiecare din aceste tipuri și mecanisme poate influența și restrânge procesul de luare a deciziilor. Furnizarea activă a informației este un efort continuu al unui organ de informare a populației cu privire la activitatea lui și la procesul de reglementare. Furnizarea comentariilor publicului referitor la proiectele de legi este o posibilitate de a influența noile abordări în cadrul juridic. Mecanismele consultative constituie canale de comunicare, prin intermediul cărora grupurile de interes își aduc contribuția la aplicarea noilor

²⁵⁰ POSTOVAN, Dumitru. Fenomenul corupției : problemele prevenirii și combaterii // Prevenirea și combaterea corupției în Republica Moldova : aspecte teoretice și practice. Materialele conferinței internaționale Chișinău, 19-20 noiembrie 2004. – Chișinău, 2004, p.35.

²⁵¹ GVERNARE responsabilă pentru dezvoltarea umană. Raportul Național al Dezvoltării Umane. Republica Moldova 2003, p.38.
142 IBIDEM, 38-39

reglementări. Furnizarea selectivă a informației permite transmiterea informației mai detaliate despre modul în care o oarecare agenție execută o politică. Procedura administrativă permite părților afectate să conteste anumite decizii concrete în cazuri specifice. Subiectele transparenței și participării sunt iminente fiecărei dintre aceste mecanisme, care completează eforturile de asigurare a responsabilității prin exercitarea presiunii asupra oficialilor aleși.²⁵²

Este lesne de înțeles că unul din mecanismele principale de exprimare a intereselor îl reprezintă partidele politice. Partidele politice au menirea să exprime viziunile și interesele raționale ale alegătorilor lor. Ele pot deveni un instrument de asigurare a concurenței politice, care, la rândul său, poate avea un efect pozitiv asupra legiferării.

Până în prezent, însă, partidele politice din țara noastră nu și-au îndeplinit în volum deplin funcțiile de instruire politică și de mobilizare a cetățenilor la realizarea obiectivelor preconizate. Astfel, ponderea cetățenilor care au încredere în partidele politice nu depășta (la începutul secolului nostru) valoarea de 25%, iar mai mult de 2/3 din populație se îndoia de capacitatea partidelor politice de a face față cerințelor înaintate. *La întrebarea dacă consideră că partidele politice respectă interesele poporului sau sunt preocupate de propriile interese, cca 50% din respondenți au răspuns că acestea se îngrijesc, în general, de propriile interese.* Numai 6 % din respondenți considerau că partidele politice se interesau de bunăstarea populației²⁵³.

În consecință, *partidele politice nu au contribuit deplin la implicarea cetățenilor ca participanți activi la procesul decizional*. În noiembrie 2006 deja 28 la sută din respondenți credeau că în Republica Moldova existau partide care reprezentau interesele cetățenilor.²⁵⁴, iar în noiembrie 2010 doar 20,4% din respondenți.. În același timp, nici cetățenii Republicii Moldova nu au exercitat presiuni suficiente asupra partidelor și a guvernării pentru a-și promova interesele. În acest context este util să ne referim și la rolul organizațiilor non-guvernamentale în promovarea, pe plan legislativ, a interesului general. În ultimul deceniu numărul organizațiilor neguvernamentale din țară a crescut constant de la 50 în 1993 până la circa 2800 în 2002²⁵⁵.

Organizațiile neguvernamentale își aduc contribuția la o guvernare responsabilă prin ridicarea nivelului de transparență și informare privitor la activitățile guvernării. De exemplu, problema promovării intereselor publice reprezintă o temă specială în cadrul Forumului Organizațiilor Neguvernamentale din Republica Moldova, organizat o dată în doi ani de Consiliul Organizațiilor neguvernamentale cu suportul financiar al Băncii Mondiale, Fundației Soros-Moldova și a altor donatori internaționali și locali. O serie de organizații care activează în

²⁵³ IBIDEM, p. 58.

²⁵⁴ VOCEA poporului, 2006, 1 decembrie.

²⁵⁵ GVERNARE responsabilă pentru dezvoltarea umană. Raportul Național al Dezvoltării Umane. Republica Moldova 2003, p.51.

146 INSTITUTUL de Politici Publice. Barometrul de Opinie Publică Republica Moldova 2004, p.9.

domeniul politicilor publice, oferă consultații, participă la analize politice, la elaborarea de recomandări cu caracter politic. De asemenea, ele își dezvoltă rapid capacitatea de a monitoriza implementarea politicilor ce joacă un rol important în organizarea dezbaterilor publice.

În ansamblu, activitatea organizațiilor neguvernamentale din țară se distinge prin două caracteristici :

- organizațiile neguvernamentale contribuie la dezvoltarea capacităților de promovare a intereselor publice, axându-se pe monitorizarea implementării legilor existente și pe noi inițiative legislative și reforme instituționale ;

- organizațiile neguvernamentale își aduc contribuția la conștientizarea de către cetățeni a drepturilor lor politice, economice și sociale .

Totuși, în pofida unor realizări, foarte multe organizațiile neguvernamentale din țară se află încă în stadiul de formare, nu au devenit autonome și economic independente. Este foarte redus numărul organizațiilor neguvernamentale din localitățile rurale. Nu întâmplător, gradul de încredere al populației în aceste structuri este destul de mic. Astfel, foarte multă încredere / oarecare încredere în organizațiile neguvernamentale în februarie 2001 aveau 22% din respondenți, în mai 2004 – 23 % ²⁵⁶, în noiembrie 2010 – 30,0%. Majoritatea cetățenilor erau de părerea că organizațiile neguvernamentale nu pot influența deciziile luate atât la nivel central, cât și la nivel local. Astfel opinau în 2001 – 2003 mai mult de 70 % din populația țării²⁵⁷ Așadar, implicarea cetățenilor în viața publică este scăzută. Participarea în asociații de voluntari – indicator general acceptat al implicării civice, este mai scăzut în democrațiile tinere, inclusiv în Republica Moldova, decât în Europa de Vest. În timp ce în Europa de Vest aproape 29,8% din cetățeni fac parte din cel puțin o asociație de voluntari, în fostele țări comuniste acest indicator se ridică abia la 18,3%²⁵⁸

Investigațiile din domeniu au invocat mai multe categorii de factori pentru a explica slaba implicare cetățenească din fostele țări comuniste. Acestea se întind de la moștenirea culturală și atitudinală a comunismului (parohialism, lipsa încrederii interpersonale și instituționale, cultura civică precară) și deprivările mai profunde la care sunt supuși cetățenii noilor democrații în deceniile de tranziție (lipsa resurselor materiale și fizice sau restrângerea rețelelor de legături „slabe”) și la creșterea exogenă a asociațiilor voluntare și a organizațiilor

²⁵⁷ GVERNAREA responsabilă pentru dezvoltarea umană. Raportul Național al Dezvoltării Umane. Republica Moldova 2003, p.52.

²⁵⁸ HATOS, Adrian. Participarea și dezvoltarea socială // <http://socioumane.ro/downloads/ceex-192/articole/Participare%20cetățenească.doc>, 03.11.2008.

²⁵⁹ IBIDEM.

non-guvernamentale care rămân printre aranjamentele instituționale cu o credibilitate scăzută sau la ostilitatea structurilor guvernamentale față de orice partener autonom.²⁵⁹

Carențele din activitatea partidelor politice, agenților societății civile s-au reflectat nefast asupra interacțiunii dintre cetățeni și stat. Pe de o parte, cetățenii au fost excluși din procesul de luare a deciziilor, pe de altă parte, guvernarea a devenit mai puțin transparentă și responsabilă²⁶⁰ Pornind de la această realitate, structurile implicate în acest proces depun eforturi în vederea redresării situației. Astfel, în vederea evaluării obiective a problemelor cu care se confruntă societatea, reprezentării cât mai largi în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de cetățeni, eficientizării democrației participative și a procesului de luare a deciziilor, încurajării inițiativelor civice, extinderii și perfecționării cadrului legislativ prin participarea cât mai largă a alegătorilor la acest proces, Parlamentul a adoptat în data de 29 decembrie 2005 Concepția privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă ²⁶¹(Printre modalitățile concrete de colaborare se prevăd : consilii de experți (Comisiile permanente ale Parlamentului creează, pe lângă comisii, consilii permanente de experți din componența organizațiilor societății civile conform direcțiilor principale de activitate ale comisiilor), consultare permanentă (Parlamentul va pune la dispoziția societății civile proiectele de acte legislative. În acest scop, proiectele vor fi plasate pe web-site oficial al Parlamentului. Organizațiile societății civile interesate vor putea accesa liber informația și prezenta expertize, analize de impact, comentarii, opinii, evaluări, propuneri și alte materiale), întruniri ad-hoc pentru consultări asupra unor probleme concrete de pe agenda Parlamentului și asupra altor probleme de interes național, audieri publice (audierile publice vor fi organizate cel puțin o dată pe an de către fiecare comisie parlamentară permanentă întru consultarea organizațiilor societății civile în probleme de pe agenda Parlamentului sau în alte probleme de interes național. La conferința anuală urmează să se decidă noi direcții de cooperare între Parlament și organizațiile societății civile. Remarcăm de asemenea faptul că reprezentanții societății civile vor putea fi incluși în grupurile de lucru create de Parlament și de organele de lucru ale acestuia în vederea elaborării sau definitivării unor proiecte de acte legislative.²⁶²

În opinia unor lideri ai organizațiilor neguvernamentale, societatea civilă poate contribui la îmbunătățirea actelor legislative cu accent pe drepturile omului, libertatea de exprimare,

150 GUVERNAREA responsabilă pentru dezvoltarea umană. Raportul Național al Dezvoltării Umane. Republica Moldova 2003, p. 43 .

151 MONITORUL Oficial al Republicii Moldova, nr.5-8 din 13 ianuarie 2006.

²⁶² MONITORUL Oficial al Republicii Moldova, Nr.5-8 din 13 ianuarie 2006.

244 COOPERAREA Parlamentului cu societatea civilă //Vocea poporului, 2006, 10 martie.
<http://www.ipp.md/fill..>

accesul la informație, drepturile copilului, dezvoltarea rurală²⁶³etc. Potrivit hotărârii Biroului permanent al Parlamentului din 16 februarie 2006, o propunere venită din partea unei organizații va fi recepționată de comisiile permanente în termen de 15 zile lucrătoare de la data plasării proiectului de acte legislative pe pagina oficială a Parlamentului .

Astfel, reprezentanții societății civile au organizat și desfășurat 6 dezbateri publice a proiectelor de legi vizând domeniul audiovizualului. La fiecare dintre ele au participat între 30 și 70 de reprezentanți ai instituțiilor sociale preocupate de sectorul în cauză. Dezbaterile publice s-au soldat cu peste 400 de propuneri și recomandări de îmbunătățire a legislației audiovizualului. Dezbaterile publice s-au axat, în principal, pe conținutul proiectului Codului Audiovizualului, au vizat majoritatea articolelor lui și au reliefat problemele-cheie, soluționarea cărora, inclusiv pe cale legislativă, poate impulsiona dezvoltarea judicioasă a presei electronice²⁶⁴ .

Printre exemplele reușite ale acestui proces se numără câteva legi privind administrația publică locală, modificarea Codului Electoral, legi ce vizează protecția socială și, într-o anumită măsură, chiar Codul Audiovizualului²⁶⁵.

Sondajul de opinie realizat de IMAS, în aprilie 2009 în România, pe un eșantion reprezentativ „Încrederea în justiție și ce ar vrea populația să fie legiferat în Codul Penal și Codul Civil”, demonstrează că:

- opinia publică are capacitatea de a formula comandamente și propuneri pentru politicile penale ale statului, chiar dacă nu într-un limbaj tehnic;
- populația are opțiuni privind reglementarea ordinii sociale;
- respondenții nu au utilizat limitele maxime de pedeapsă (detențiunea pe viață), decât în mod excepțional arătând o analiză și o viziune matură supra corelațiilor juste între sancțiunile din normele fundamentale care organizează viața socială²⁶⁶.

Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018-2020, aprobate prin Legea nr.51/2018²⁶⁷ a contribuit într-o anumită măsură la îmbunătățirea procesului de participare a cetățenilor la procesul de legiferare. Analiza cantitativă a nivelului de realizare pentru sfârșitul perioadei de implementare a Strategiei, indică un grad de realizare a acțiunilor planificate în proporție de 72,2 % dintre care: 50% acțiuni realizate și 20,2 % acțiuni parțial realizate. Nivelul

²⁶⁵ E nevoie de o îmbunătățire a cooperării cu Parlamentul //Vocea poporului, 2006,22 decembrie, p.2.156
IBIDEM.

²⁶⁶ http://www.transparency.org.ro/stiri/comunicare_de_presa/2009/15_mai/index.html.

²⁶⁷ MONITORUL Oficial

acțiunilor nerealizate constituie 29,8%²⁶⁸. Per ansamblu, mediul OSC din Republica Moldova prezintă o ușoară îmbunătățire²⁶⁹.

8. Direcții, metode, tehnici de cercetare a factorilor de configurarea a dreptului.

Odată ce normele de drept reprezintă o formă a raporturilor sociale, atunci și procesul de legiferare nu poate fi eficient fără studierea minuțioasă a fenomenelor și proceselor care condiționează aceste norme și exercită influență asupra rezultatelor aplicării lor. O atenție deosebită urmează să se atragă factorilor socio-juridici care vor influența negativ eficiența normelor proiectate. Fără cercetarea acestor factori în totalitatea lor, fără luarea în considerare a intensității influenței lor asupra dreptului nu este posibilă elaborarea mijloacelor juridice capabile să asigure acțiunea efectivă a normelor de drept.. Anume din cauza neglijării acestui aspect, o parte importantă a normelor de drept au un caracter declarativ, stipulează un anumit drept fără a prevedea mecanisme eficiente de realizare a lor²⁷⁰. Datorită cunoașterii profunde a mecanismului socio-juridic de realizare a normelor proiectate este posibilă găsirea soluției optime a reglementării raporturilor sociale, cât și respingerea întemeiată a altor reglementări, mai puțin eficiente. Astfel, cercetarea opiniei publice cu privire la practica divorțurilor în Franța, realizată de către Institutul Național a cercetărilor demografice și Laboratorul de sociologie juridică a Universității din Paris, după cum afirma J. Carbonnier, a exercitat o influență considerabilă asupra conținutului legii despre divorț din 11 iulie 1975. Luând în considerare datele sociologice, în conținutul legii au fost incluse unele instituții noi (bunăoară, divorțul în baza acordului reciproc al soților) și au fost respinse argumentat o serie de prevederi.

Dacă proiectul Legii despre divorț o fost posibil să fie elaborat cu luarea în considerare a opiniei populației și analizei practicii de aplicare a acestor norme, atunci pentru proiectarea altor acte normative o asemenea informație sociologică poate să fie insuficientă. De exemplu, în procesul proiectării normelor privind distribuirea bunurilor materiale (sporirea mărimii pensiilor sau nivelului salariului angajaților din sfera bugetară) nu este nevoie numai/ atât de informația cu privire la opinia publică despre aceste fenomene, cât de analiza situației economice din țară, de capacitatea acesteia de a garanta resursele necesare pentru acțiunea efectivă a normelor proiectate după adoptarea lor.

²⁶⁸ RAPORT privind implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018-2020, https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_strategie_dsc_2018-2020_iii_anexe.pdf

²⁶⁹ RAPORT privind implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2018-2020, https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_strategie_dsc_2018-2020_iii_anexe.pdf

²⁷⁰ СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации . – 3 –е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004, р. 153.

Așadar, informația sociologică necesară pentru elaborarea unor proiecte ale actelor normative adecvate din punct de vedere social, în fiecare caz concret, este condiționată de obiectul reglementării juridice, alți factori și poate fi foarte diversă. Este important se evidențiem faptul că asigurarea sociologică a elaborării normelor de drept presupune implicit efectuarea acesteia la comanda instituției abilitată cu dreptul de elaborare a actului corespunzător și în corelație directă cu proiectarea unui act normativ concret. *Asigurarea sociologică a procesului de legiferare se divizează în două tipuri: investigații socio-juridice concrete și elaborarea pronosticurilor.* Înainte de a purcede la munca de pregătire a noilor norme de drept, trebuie să determinăm, gradul de efectivitate/inefectivitate al normele de drept în vigoare, din ce cauze, condiții nu au fost realizate pe deplin scopurile formulate.

Investigațiile socio-juridice empirice, în funcție de obiectul de cercetare, se divizează în trei categorii :

1. cercetarea eficienței normelor de drept în vigoare;
2. investigarea necesităților și intereselor indivizilor, altor elemente ale raporturilor sociale;
3. studierea mecanismului socio-juridic de acțiune al normelor de drept proiectate²⁷¹.

Studierea eficienței normelor de drept în vigoare în domeniul care urmează a fi reglementat de normele proiectate, de regulă, anticipează abordarea sociologică a altor fenomene și procese socio-juridice.

Deoarece eficiența normelor de drept reprezintă prin sine coraportul dintre rezultatul acțiunii lor și scopurile sociale în vederea realizării cărora normele respective au fost adoptate, investigarea permite depistarea avantajelor și curențelor normelor de drept în vigoare, elaborarea unui mecanism adecvat de realizare a lor, capabil să neutralizeze influența negativă a altor factori de factură socio-juridică. În vederea realizării unei imagini de ansamblu asupra cauzelor nivelului insuficient de eficiență al normelor de drept, trebuie să cercetăm și alte fenomene și procese sociale, strâns corelate cu normele de drept, inclusiv nevoile și interesele cetățenilor și a altor participanți la raporturile juridice. Proiectarea normelor de drept solicită următoarele cunoștințe :

- interesele care divizează / separă grupurile sociale corespunzătoare;
- ierarhia intereselor fiecărui grup social;
- totalitatea intereselor la care fiecare grup social poate să renunțe în numele interesului

²⁷¹ СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 –е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004, с. 155.

general, consolidării societății civile .

Odată ce subsistemele sociale sunt caracterizate prin dinamism, mecanismul socio-juridic de realizare a normelor de drept proiectate de fiecare dată se modifică. De aceea, în procesul proiectării normelor de drept este necesară nu orice informație sociologică, dar cunoașterea completă, multilaterală a condițiilor socio-juridice concrete pentru a adopta asemenea norme care ar funcționa, fără introducerea amendamentelor (pe cât este posibil). Acest deziderat, în mare, poate fi realizat în cazul în care se cunosc tendințele dezvoltării obiectului reglementării juridice și a mecanismului socio – juridic de realizare a normelor proiectate. Aceste cunoștințe pot fi obținute prin intermediul elaborării unor pronosticuri întemeiate a evoluției fenomenelor și proceselor socio-juridice.

Este important să se elaboreze, în primul rând, pronosticuri referitor la următoarele manifestări ale realității socio-juridice ;

- eficiența normelor de drept proiectate în perspectiva imediată și, în funcție de posibilități, pe parcursul unei perioade îndelungate de timp;

- consecințele socio-juridice ale normelor proiectate. Specificăm că este necesar să determinăm atât consecințele pozitive, cât și negative;

- modificarea necesităților societății în ceea ce privește reglementarea juridică a realității sociale. Sunt posibile și situații pe parcursul cărora, în rezultatul modificării anumitor necesități privind reglementarea juridică a unor raporturi sociale, unele activități de legiferare pot să-și piardă actualitatea²⁷².

Studierea factorilor sociali de configurare a normelor de drept presupune depistarea și analiza, în mod prioritar, a normelor sociale ce se constituie în mod spontan în perioada de tranziție²⁷³. Pentru sociologia dreptului cel mai mare interes îl prezintă acele norme sociale care după natura și calitățile lor de reglementare a realității sociale poartă un caracter juridic (corespund principiului egalității formale), dar, în virtutea anumitor cauze nu sunt sancționate de către legiuitor și nu se manifestă sub formă de acte legislative. Aceste procese sunt specifice societăților aflate în proces de tranziție, inclusiv societății moldovenești. În societățile de acest tip se desfășoară un proces intens de formarea a normelor sociale, ce completează lacunele din actele legislative. Legiuitorul, uneori, rămâne în urma acestor procese dinamice. În aceste condiții, este foarte important să se urmărească, prin intermediul datelor investigațiilor sociologice empirice, procesele autoreglementării normative a societății în vederea prezentării legiuitorului a informației despre normele sociale semnificative din perspectiva elaborării normelor de drept. Atunci când ne referim la normele sociale semnificative din perspectiva

²⁷² IBIDEM p. 157.

²⁷³ ЛАПАНОВА В.В. Социология права / Под ред. В. С. Нерсесянца. – М., Норма, 2004, с. 179.

dreptului, avem în vedere nu numai normele care după conținutul lor sunt norme de drept, dar și normele sociale antidrept. Nu toate normele care se constituie în mod stihinic în procesul de autoreglementare a societății consolidează formele necesare și utile ale activității umane. În perioada de tranziție în societatea moldovenească s-a constituit un sistem de norme opuse dreptului, o adevărată „justiție” ilegală.

Sociologia dreptului poate să acorde un anumit ajutor legiuitorului în cazul în care va cerceta la timp procesul genezei normelor sociale și le va evalua, din perspectiva dreptului, evidențind :

- a) normele de drept;
- b) normele antidrept și
- c) normele neutre.

Caracteristicile normelor sociale au a mare importanță pentru perfecționarea legislației. Astfel, datele despre normele sociale opuse dreptului îi permit legiuitorului să elaboreze norme adecvate orientate spre diminuarea ponderii manifestărilor negative din cadrul societății.

O importanță nu mai mică a prezintă și informația despre normele sociale conforme dreptului. *Aplicarea normelor sociale de acest tip este o expresie a faptului că diverse grupuri sociale / diverse interese au ajuns la un compromis juridic rațional. Aceste norme exprimă, de fapt exigențele socialului și urmează a fi sancționate de legiuitor.*

Evaluarea din perspectiva dreptului, în procesul investigațiilor empirice, a normelor ce se constituie în mod spontan în cadrul societății, presupune existența unui criteriu de determinare a naturii normelor respective. În opinia mai multor specialiști, adevăratul criteriu îl reprezintă *conceperea dreptului în calitate de formă universală a libertății în viața socială*. Esența acestui principiu a fost descrisă elocvent de către **Mircea Djuvara** : „La prima vedere s-ar părea întradevăr că anumite acțiuni ne sunt interzise, libertatea noastră este limitată. În realitatea însă – și aceasta este minunea dreptului, - prin această limitare aparentă se întărește libertatea fiecăruia din noi. Acesta e fenomenul caracteristic al dreptului, aflat la fundamentul lui. ... Printr-o cooperare armonioasă conformă dreptului și obligațiilor fiecăruia, întreaga putere a societății și a fiecăruia dintre noi crește într-o proporție imens de mare. ...reglementarea juridică a libertății noastre nu este o limitare a ei, ci este numai un mijloc tehnic, un mijloc pe care dreptul îl întrebunțează pentru a garanta o desfășurare încă mai imensă și mai întinsă a acestei libertăți”²⁷⁴.

În vederea operaționalizării acestui concept abstract în procesul investigațiilor empirice, este necesar să elucidăm corelația internă dintre noțiunea de libertate și termenul de egalitate.

²⁷⁴ DJUVARA, Mircea. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică), Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Ed. ALL BECK, 1999, p.157.

Esența acestei interdependențe se reduce la faptul că oamenii sunt liberi în măsura egalității lor și egali în măsura libertății lor. (evident, este vorba de egalitatea formală dintre oameni). În alți termeni, această corelație poate fi formulată astfel: criteriul determinării naturii juridice a diverselor raporturi rezidă în egalitatea formală a subiecților acestora. *Atunci când raporturi de acest conținut se repetă de mai multe ori, se constituie într-o regulă de conduită, noi vorbim despre formarea unei norme de drept.*

Concepută din această perspectivă, norma de drept poate fi definită ca normă ce reglementează raporturile dintre subiecții egali²⁷⁵ și este rezultatul aplicării regulilor echității legitime²⁷⁶. Echitatea în calitate de garant principal al ordinii sociale adecvate și *zaconnosti* este garantată de egalitatea formală și libertatea relativă a participanților la raporturile de drept și, de asemenea, de către regulile obiceiurilor și actele legislative care reflectă valorile subiecților de drept și a întregii societăți²⁷⁷

Așadar, în cazul în care sociologia dreptului va fi capabilă să depisteze raporturile existente sau în proces de constituire, ce au la bază acordul benevol și egalitatea părților, atunci va fi găsită direcția dezvoltării juridice a sferei corespunzătoare a relațiilor sociale care urmează a fi susținută de către legiuitor. În cazul în care asemenea raporturi au căpătat deja un caracter normativ, atunci efectiv normele respective sunt norme de drept și urmează să fie sancționate în calitate de reguli obligatorii.

Realitatea socio-juridică din Republica Moldova, deocamdată, nu corespunde pe deplin criteriilor elucidate supra. Este elocventă în acest sens **concluzia - sinteză referitor la calitatea actelor normative și la implementarea acestora pe parcursul a 30 de ani de independență a țării** au realizat-o experții naționali: „Conținutul legii trebuie definit pornind de la interesul public - și aici este prima mare scăpare a Republicii Moldova: pe parcursul ultimilor ani, procesul normativ, la toate etapele și la toate nivelurile, a rămas extrem de vulnerabil în fața activităților de lobby, a conflictelor de interese și a altor influențe ilegale. În mod paradoxal, una dintre instituțiile cele mai vulnerabile la asemenea activități a fost, dintotdeauna, chiar Parlamentul care, pe parcursul ultimelor decenii, a demonstrat cea mai mare lipsă de respect față de transparența și integritatea procesului decizional. Definierea cadrului legislativ nu este, însă, suficientă. Astfel, fiecare Raport de Stare a Țării a relatat despre faptul că Republica Moldova pică testul implementării efective a legislației, în special, din cauza slăbiciunilor sistemului judecătoresc”²⁷⁸.

²⁷⁵ ЛАПАНОВА В.В. Социология права / Под ред. В. С. Нерсесянца. – М., Норма, 2004, с.187.

²⁷⁶ ГРАФСКИЙ В.Г. Право как результат применения правила законной справедливости (интегральный подход) // Государство и право, 2010, № 12, р. 12.

²⁷⁷ IBIDEM.

²⁷⁸ RAPORTUL de Stare a Țării 2021,

<https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021>, accesat în data de 27.08.2022.

5. Aplicații

Enunțuri esențiale

Respectarea corespondenței între fapt și drept, între ceea ce constituie „dat-ul” dreptului (realitatea metajuridică) și „construit-ul” (realitatea juridică), reprezintă o cerință indispensabilă oricărei activități de legiferare;

Nici un act normativ nu apare din capul cuiva, ca un simplu exercițiu mintal, rod al voinței subiective. Dreptul este, dimpotrivă, rezultatul complex al unui proces de triere, de evaluare, valorificare și valorizare a conținutului unor raporturi sociale;

Dreptul, pentru a fi eficient, trebuie să exprime interesul general, de compromis. Prin interes general înțelegem acel interes în cadrul căruia interesele individuale, interesele de grup sunt luate în considerare și coordonate din perspectiva unei poziții juridice echitabile;

Odată ce dreptul poate fi definit ca o exprimare pe plan normativ a intereselor coordonate, atunci tehnologia coordonării reprezintă o condiție indispensabilă a reflectării intereselor specifice ale grupurilor sociale în actele legislative. În doctrina juridică această problemă a fost pusă în discuție recent, în timp ce în practica de legiferare se utilizează diverse tehnologii de coordonare a intereselor;

Manifestările principale ale interesului general, de compromis, semnificativ din punct de vedere al genezei dreptului, al populației din Republica Moldova sunt:

- interesul în edificarea unui stat puternic, capabil să garanteze viața pașnică a societății, dezvoltarea progresistă a acesteia, stabilitatea și ordinea de drept;
- interesul cu privire la bunurile materiale necesare pentru activitate normală a individului: bunuri de primă necesitate, loc de muncă, sfera deservirii sociale dezvoltată;
- interesul în ceea ce privește resursele naturale prielnice, mediu ecologic sănătos, deservire medicală adecvată și securitate;
- interesul cu privire la bunurile spirituale și valorile normative, ce asigură socializarea individului, participarea activă a acestuia la viața socială;
- interesul ce tine de instituțiile juridice și politice, capabile să asigure realizarea capacităților, cunoștințelor profesionale, abilităților cetățenilor, participarea activă a acestora la viața politică, la conducerea treburilor de stat;
- interesul cu privire la bunurile materiale, ce asigură condiții confortabile de viață, accesibile, la moment, celor mai asigurați straturi sociale din cadrul societății²⁷⁹

²⁷⁹ A se vedea în acest sens: СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при

În Republica Moldova structura interesului național este instabilă, nu are destulă substanță, încărcătură valorică nici la unul din câmpurile sale constitutive: pozițional (slăbiciune de statut al actorilor atât în interior, cât și în exterior), perceptiv (nivel relativ scăzut de conștientizare a interesului), teleologic (scopuri și obiective social-politice în mare măsură declarative), tehnologic (metode, mijloace neadecvate de activitate, care nu rareori devalorizează scopurile), normativ (abateri serioase de la normele, principiile, regulile politice);

O concluzie-sinteză referitor la calitatea actelor normative și la implementarea acestora pe parcursul a 30 de ani de independență a țării au realizat-o experții: „Conținutul legii trebuie definit pornind de la interesul public - și aici este prima mare scăpare a Republicii Moldova: pe parcursul ultimilor ani, procesul normativ, la toate etapele și la toate nivelurile, a rămas extrem de vulnerabil în fața activităților de lobby, a conflictelor de interese și a altor influențe ilegale. În mod paradoxal, una dintre instituțiile cele mai vulnerabile la asemenea activități a fost, dintotdeauna, chiar Parlamentul care, pe parcursul ultimelor decenii, a demonstrat cea mai mare lipsă de respect față de transparența și integritatea procesului decizional. Definirea cadrului legislativ nu este, însă, suficientă. Astfel, fiecare Raport de Stare a Țării a relatat despre faptul că Republica Moldova pică testul implementării efective a legislației, în special, din cauza slăbiciunilor sistemului judecătoresc”²⁸⁰.

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Care sunt factorii de configurare a dreptului?
2. Clasificați factorii de configurare a dreptului în funcție de ponderea lor în acest proces.
3. Determinați rolul grupurilor de presiune, activității de lobby în procesul de legiferare.
4. Este reglementată activitatea de lobby în Republica Moldova?
5. Care este rolul societății civile în procesul de legiferare?
6. Ce înțelegeți prin termenul interes de compromis, coordonat?
7. Determinați, în baza analizei studiilor sociologice empirice, gradul de conștientizare de către populația Republicii Moldova a interesului național / de compromis / coordonat.

Bibliografie selectivă

1. DJUVARA, Mircea. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică), Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Ed. ALL BECK, 1999;
2. MIHUȚ, Liliana. Reglementarea activității de lobbyng //Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Jurisprudenția, 2003, nr.1;

Правительстве Российской Федерации . – 3 –е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004. p.160.

²⁸⁰ RAPORTUL de Stare a Țării 2021,

<https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021>, accesat în data de 27.08.2022.

3. MIHUȚ, Liliana. Grupurile de interes și instituțiile judecătorești în SUA//Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Jurisprudenția, XLII-XLIII, 1997-1998, nr.1-2;
4. NEAGU, Gheorghe. Coordonarea grupurilor de interes – premise a eficientizării legislației. În: Pandectele Române. Repertoriu de jurisprudență, doctrină și legislație. Supliment. Wolters Kluwer, 2008, p.57-62;
5. Neagu, Gheorghe. Unele modalități de promovare a grupurilor de interes în procesul de legiferare / rec. Elena Botnari // Anuarul Catedrei Discipline Socioumanistice 2006/2007. – Bălți, 2007. – P. 58-65.,
http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/2485/1/Neagu_Gheorghe_grup_interes.pdf;
6. RAPORTUL de Stare a Țării 2021,
<https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021>;
7. SACA, Victor. Aspecte statice și dinamice ale interesului național. Cazul Republicii Moldova //Moldoscopie (Probleme de analiză politică), nr.2,2008;
8. TROȘIN, Pavel. Perspectiva reglementării activității de lobby în Republica Moldova. În: Politici Publice, nr.3, 2011;
9. ГРАФСКИЙ В.Г. Право как результат применения правила законной справедливости (интегральный подход) // Государство и право, 2010, № 12, p. 12.
10. ЛАПАЕВА В.В. Социология права / Под ред. В. С. Нерсесянца. – М., Норма, 2004;
11. ЧЕРВОНЮК, В.И., ГОЙМАН – КАЛИНСКИЙ И.В. Согласование интересов как вид современных законодательных технологий // Государство и право, 2004, № 8;
12. СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 –е изд. Стер. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004;
13. НЯГУ Георге. Лоббистская деятельность в правотворческом процессе // Вторая Всероссийская научная конференция „Будущее России: стратегии развития”, 14-15 дек. 2005 г. Сорокинские чтения-2005. – М., 2005. – P. 48-52.

Cursul nr.5. Eficiența legislației.

- 1. Conceptul de eficiență a legislației. Factorii care condiționează eficiența legislației**
- 2. Disfuncția dreptului**
- 3. Repere metodologice vizând investigațiile empirice în domeniu. Rezultatele unor cercetări**
- 4. Aplicații.**

1. Conceptul de eficiență a legislației. Factorii care condiționează eficiența legislației

Eficiența normelor de drept poate fi determinată prin raportarea rezultatului acțiunii lor la scopurile sociale în vederea realizării cărora aceste norme au fost adoptate. Eficiența normei de drept nu este atât o calitate internă a normei, cât o consecință a aplicării ei, ce se manifestă prin influența exercitată asupra fenomenelor metajuridice, asupra raporturilor dintre oameni. „Abordarea strict juridică a fenomenului eficienței activității de aplicare a dreptului, însoțită de identificarea pe aceeași cale a factorilor care determină această eficiență, este o cale greșită”, „...factorii ce determină eficacitatea activității de aplicare a dreptului necesită o abordare complexă. Sociojuridică, mîn scopul obținerii și exploatării unui rezultat obiectiv”²⁸¹.

Criteriul eficienței normei de drept îl constituie scopurile acesteia. Deoarece scopurile sociale concrete ce stau la baza diverselor norme de drept sunt multiple și diverse, *apare necesitatea tipizării lor.* În primul rând trebuie de avut în vedere existența scopurilor juridice de nivel diferit. Posibilitatea realizării scopurilor de un nivel mai înalt întotdeauna solicită soluționarea anticipată a obiectivelor de un nivel mai inferior. Astfel, obiectivele unei anumite ramuri de drept pot fi atinse cu condiția soluționării în prealabil a scopurilor concrete ale instituțiilor de drept, iar scopurile acestora se realizează în baza soluționării scopurilor normelor de drept și ale grupurilor acestora. În consecință, sistemul scopurilor juridice formează „arborele scopurilor”, în cadrul căruia scopurile particulare ale normelor concrete de drept, interferîndu-se, se comasează și se transformă în scopurile instituțiilor de drept, iar acestea – în scopurile ramurilor de drept etc.

Delimitarea scopurilor de diferite niveluri are o importanță principală pentru evaluarea eficienței celor mai diferite sistemelor de drept. Astfel, măsurarea eficienței unor norme concrete sau unui grup nu prea mare al acestora trebuie să se realizeze în baza scopurilor lor nemijlocite. Orientarea în aceste cazuri spre scopurile unui nivel superior poate conduce la

²⁸¹ NEGRU, Andrei, MANȚIUC, Elena. Factorii care determină eficiența activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice//Revista Națională de Drept, nr.5,2011, p.20.

concluzii greșite. Eficiența instituțiilor de drept sau a ramurilor concrete de drept poate fi evaluată doar în baza scopurilor nivelului respectiv²⁸².

Eficiența sistemelor de drept de un nivel mai înalt este funcție de efectivitatea subsistemelor de un nivel mai inferior. Aceasta însă nu înseamnă că eficiența dreptului sau a unei anumite ramuri de drept este egală cu simpla totalitate a eficienței normelor concrete de drept și a instituțiilor de drept, deoarece aceasta nu se reduce la suma lor. Anume din această cauză eficiența unor sisteme mari de drept, cu atât mai mult eficiența dreptului în ansamblu, spre deosebire de eficiența normelor de drept și a sistemelor de nivel mai inferior, nu poate fi măsurată prin intermediul metodelor empirice. Ea se determină din punct de vedere calitativ în baza analizei practicii social-istorice.

Așadar, este vorba despre diverse scopuri ale normelor de drept. Pentru cercetarea eficienței normelor de drept este rațional să luăm în considerare divizarea scopurilor în:

- a) graduale și
- b) negraduale.

La primele se referă acele scopuri care pot fi atinse într-o măsură mai mare sau mai mică, cu remarcă că această măsură poate varia de la zero până la nivelul maximal stabilit. (de exemplu, nivelul încălcării normelor de drept din diverse domenii ale vieții sociale.). La scopurile negraduale se referă acele care ori pot fi realizate integral sau defel

Din punct de vedere al studierii eficienței dreptului este semnificativă și divizarea scopurilor în *materiale* și *juridice*. Scopurile materiale se referă la raporturile sociale din sfera metajuridică. Ele pot avea un caracter economic, politic, ideologic sau de altă natură. Este foarte important să evidențiem scopurile juridice, cu predilecție scopurile garantării aplicării cerințelor dreptului. Eficiența dreptului trebuie evaluată reeșind în primul rând din scopurile juridice, dar nu din scopurile mai îndepărtate de natură materială.

În procesul studierii eficienței dreptului urmează să precizăm ce presupune conceptul de rezultat al acțiunii normei de drept. În legătură cu aceasta este important să delimităm acțiunea dreptului în calitate de factor de reglementare a relațiilor sociale și acțiunea dreptului în calitate de forță ideologică. În primul caz dreptul exercită influență asupra raporturilor sociale volitive. Rolul principal revine reglementării acțiunilor, comportamentului agenților raporturilor sociale, precizarea drepturilor și obligațiilor lor, consecințelor neexecutării obligațiilor juridice sau utilizării incorecte a drepturilor. Dreptul în calitate de factor de reglementare a relațiilor sociale acționează prin prisma conștiinței și voinței agenților vieții sociale și poate să reglementeze aceste raporturi numai datorită faptului că indivizii posedă o libertate relativă a voinței,

²⁸² СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 – е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004. p.367.

posibilității alegerii comportamentului. Însă obiectul reglementării nu sunt gândurile, voința omului, dar acțiunile acestuia. Dimpotrivă, obiectul influenței dreptului în calitate de forță ideologică îl reprezintă conștiința oamenilor și rezultatele acestei influențe se localizează anume în sfera conștiinței individuale și de grup. Chiar dacă despre intențiile și sentimentele reale ale indivizilor putem judeca numai în baza acțiunii lor, conținutul, caracterul, forma comportamentului reprezintă o expresie a rezultatelor influenței educaționale a dreptului.

Așadar, nu în toate cazurile este ușor să determinăm ce reprezintă rezultatele acțiunii normelor de drept din perspectiva reglementării raporturilor sociale sau manifestării în calitate de factor ideologic.

De un caracter și mai complex este însă o altă problemă: să demonstrăm că fenomenele, procesele despre care este vorba reprezintă anume rezultatul aplicării normelor de drept, dar nu rezultatul influenței altor factori. Este cunoscut faptul că asupra raporturilor sociale influențează, pe de o parte, normele de drept, iar pe de altă parte, factori de natură diferită (metajuridici). Aceștea din urmă pot să acționeze atât în aceeași direcție ca și normele de drept (factori pozitivi), cât și în direcția opusă (factori negativi). De aceea este important să se determine în ce măsură rezultatul obținut a fost condiționat de influența normei de drept cercetate.

În opinia mai multor specialiști din Occident, criteriul eficienței dreptului rezidă în gradul de coincidență a normelor acestuia cu sistemul valorilor și prescripțiilor morale. Însă calea spre o asemenea armonizare trece printr-o serie de faze calitative, pe parcursul cărora interacțiunea dintre drept și societate se caracterizează prin particularități pronunțate²⁸³.

Factorii care condiționează eficiența legislației.

Eficiența acțiunii normei de drept este funcție de anumite condiții *obiective* și *subiective*, care se referă atât la normele de drept, cât și la sfera lor de realizare. Interdeconținerea normelor de drept și diverselor manifestări ale realității sociale permite să evidențiem acele condiții de care depinde cu predilecție eficiența dreptului. Aceste condiții pot fi abordate din perspective diferite. În viziunea prof. **Sîrîh V.**, factorii eficienței dreptului este rațional să fie clasificați în corelație cu elementele mecanismului de acțiune a dreptului. Din această perspectivă *condițiile eficienței se referă la:*

- a) *însăși norma de drept;*
- b) *activitatea organelor de aplicare a dreptului;*
- c) *particularitățile conștiinței juridice și comportamentului cetățenilor, care respectă sau încalcă prevederile normei de drept.*

²⁸³ ИСАЕВ И.А. Право и общество (Социолого-правовые проблемы в современной западной науке) (Обзор)// Право XX века: Идеи и ценности: Сб. обзоров и рефератов/РАН. ИНИОН. Центр социал. Науч.-информ. Исслед. Отд. Политологии и правоведения; Отв. Ред.- Пивоваров Ю.С.-М., 2001, р..304.

Condițiile care se referă la normă pot fi numite factorii perfecționării legislației, avându-se în vedere în primul rând corespondența normelor de drept condițiilor economico-sociale, ideologice, cultural-psiho-logice, organizaționale, în cadrul cărora acestea vor acționa.²⁸⁴ Calitatea normei juridice, starea legislației ca atare vor vorbește despre nivelul de dezvoltare și implementare a standardelor democratice, respectarea recomandărilor științei la crearea acestora, motivarea necesității și a cheltuielilor pe care le va suporta societatea în procesul de implementare în practică²⁸⁵. În ceea ce privește Republica Moldova, în notele de motivare a proiectelor de legi unele dintre cerințele enumerate se mai respectă, dar lipseau cu desăvârșire motivarea cheltuielilor, mijloacele de implementare și modul în care acestea urmau a fi puse în execuție, informația despre subiecții și cum aceștia vor fi pregătiți pentru aplicarea uniformă a legislației pe teritoriul întregii țări²⁸⁶.

Determinarea eficienței reale a normei de drept este posibilă doar atunci când cercetarea va cuprinde nu numai domeniul normei juridice (obiectul jurisprudenței), ci atunci când va include, pe lângă aceasta, și condițiile sociale ale funcționării normei (obiectul sociologiei). Or, drept elemente de pornire a procesului de realizare a dreptului servesc două fenomene: norma juridică și situația socială careia îi aparțin nemijlocit. Pe parcursul dezvoltării acestor evenimente acționează și factori sociali: particularitățile situației, interesele, motivele, calitățile caracteristice personalității subiectului, consecințele sociale prognozate etc.²⁸⁷.

La cea de-a doua grupă de condiții a eficienței normelor se referă factorii perfecționării activității de aplicare a dreptului. Este evident faptul că cea mai perfectă lege va deveni inefficientă în cazul în care practica aplicării ei nu va corespunde exigențelor înaintate față de această activitate.

În procesul de realizarea a dreptului sunt posibile denaturări ale normelor, erori și chiar situații de neaplicare sau aplicare parțială a unei sau altei norme. În cazul în care, în procesul de realizare a dreptului, exigențele normelor se încalcă, se reduce efectivitatea reglementării juridice. Condiția principală a sporirii eficienței în domeniul de care ne ocupăm rezidă în întărirea în continuare a legalității în toate verigile aparatului de stat, lupta împotriva violării dreptului, aplicării incorecte a normelor etc.

La cea de-a treia categorie de condiții, ce asigură eficiența dreptului se referă nivelul înalt al conștiinței juridice individuale, de grup ale persoanelor care realizează prevederile normelor de drept. Prin conceptul de conștiință juridică, de regulă, se înțelege totalitatea

²⁸⁴ СОЦИОЛОГИЯ ПРАВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 –е изд. Стер. – М.: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004. с.370-379.

²⁸⁵ NEGRU, Andrei, MANȚIUC, Elena. Op. cit., p,20.

²⁸⁶ IBIDEM.

²⁸⁷ КУДРЯВЦЕВ, В. Н., КАЗИМИРЧУК, В.П. Современная социология права. Москва:Юрист, 1995, p.85.

concepțiilor, convingerilor, evaluărilor, reprezentărilor despre drept și legalitate, caracteristice societății în ansamblu, grupurilor sociale sau unei persoane concrete. Conștiința juridică, fiind unul din factorii de reglementare a comportamentului oamenilor în situații juridice semnificative, exercită trei funcții de bază :

- a) cognoscibilă;
- b) evaluativă;
- c) de reglementare.

Altfel spus, nivelul conștiinței juridice este funcție de gradul de cunoaștere a dreptului, atitudinea față de drept și deprinderile ce țin de comportamentul juridic. Este evident faptul că în cazul în care nivelul cunoașterii dreptului este mai înalt, iar prevederile sale sunt apreciate în mod cât mai pozitiv, sporește eficiența acestuia. Nivelul de cunoaștere a legii, gradul de aprobare a acestuia de către cetățeni, caracteristicile deprinderilor comportamentului juridic se găsesc într-o corelație strânsă cu calitatea actului legislativ și practicii de realizare a acestuia. O lege imperfectă nu are mari șanse să fie acceptată de conștiința juridică, la fel ca și o practica juridică deficientă. În același timp nivelul insuficient al conștiinței juridice poate conduce la ineficiența celei mai perfecte legi. În societatea contemporană există suficiente exemple în care conștiința juridică a subiecților implicați în activitatea de aplicare a dreptului este, într-un fel sau altul, deformată, fie din cauza deficitului de informație, fie a lipsei ori insuficienței de educație juridică, fie a promovării slabe a valorilor juridice etc.²⁸⁸ De aici concluzia: norma de drept, pentru a fi eficientă, trebuie să fie elaborată cu luarea în considerare a nivelului conștiinței juridice a populației. Luarea în considerare nu trebuie înțeleasă în sensul centrării normei pe deficiențele conștiinței juridice, dar în direcția perfecționării mecanismului de realizare a legii, inclusiv prin intermediul acțiunilor ce urmează să compenseze deficiențele conștiinței juridice²⁸⁹.

Este de reținut că experiența istorică a demonstrat că stabilirea circumstanțelor „de fapt” și „de drept” evoluează îmbinat în tot cursul de aplicare a dreptului, până la formularea concluziilor și soluționarea definitivă a cauzei²⁹⁰.

2. Disfuncția dreptului

Netranspunerea în viață a normei juridice constituie un fenomen, observat încă la începutul secolului XX, când s-a scris despre „legile prost făcute și inaplicabile”. În prezent, în literatura de specialitate se semnaleză existența unor legi similare, denumite fie „legi-manifest”,

²⁸⁸ CALMÎC, Marina. Considerații cu privire la elementele deformatoare ale conștiinței juridice//Legea și Viața, nr.8, 2010, p.33.

²⁸⁹ IBIDEM, p.380-381.

²⁹⁰ MAZILU, Dumitru. Teoria generală a dreptului.. București:Editura ALL Beck, 199, p. 261.

fie „legi declarație”, fie „legi care rămân în cărți”, a unor norme juridice efective și a unor norme juridice neefective.

Cu prilejul unor seminarii organizate în anii 1976-1977 la Universitatea din Roma a fost evidențiat faptul că o bună parte a legislației administrative italiene nu a fost aplicată, ca de exemplu, cea privind domeniul edilitar (construcțiile publice, construirea abuzivă de clădiri), toxicomania, comerțul, învățământul obligatoriu.

O altă cercetare, realizată la Torino, a învederat ineficacitatea legii din 1960, care interzicea redarea în antepriză, de către antreprenorul inițial, a lucrării luate în antepriză. Aplicarea acestei legi ar fi făcut victime în rândul păturilor celor mai sărace, ale celor care imigrau din sudul Italiei în orașele industriale ale nordului.

Ineficacitatea legii nu exclude posibilitatea ca aceasta să aibă ceea ce în literatura de specialitate sunt numite "efecte latente". R.K.Merton făcea deosebirea între funcțiile manifeste și funcțiile latente ale instituțiilor sociale. În acest sens, pot fi amintite două cercetări realizate în Norvegia. Una, realizată în două etape, în 1950 și 1956, referitoare la legea privind personalul casnic.

Această lege a fost practic ignorată, atât de către cei care angajau personal casnic, cât și de personalul casnic, nemaifiind aplicată nici de judecători. Dar simplul fapt al adoptării ei a avut un efect latent; a reprezentat un test de aprobare a consacării juridice a idealurilor de egalitate și progres social, predominante în societatea norvegiană.

Cealaltă cercetare norvegiană a avut ca obiect legea privind controlul prețurilor care a fost adoptată și aplicată în această țară, în perioada celui de-al doilea război mondial. După sfârșitul acestui război, legea a fost menținută în vigoare, dar nu a mai fost aplicată. Deși ineficace, legea a avut un efect latent și anume: laburiștii, susținători ai legii și-au putut demonstra, prin menținerea ei, puterea, iar conservatorii, adversari ai laburiștilor, nu s-au preocupat de măsurile necesare pentru aplicarea ei și astfel a fost asigurată pacea socială.

Este concludent și exemplul unei investigații, realizată în Italia, în legătură cu eficacitatea legii adoptată în 1977 care prevedea modalități de intervenție directă și indirectă, în favoarea angajării forței de muncă a tineretului. Cercetarea a avut la bază analiza datelor privind tinerii înscriși, în vederea plasării și cei angajați cu contract de muncă, în domeniul public și privat, ambele categorii în perioada primului an de aplicare a legii. Cercetarea a scos în evidență deosebirea dintre obiectivele aparente și cele nedeclarate, urmărite de legiuitor. Legiuitorul declara că, urmărește să combată neocuparea forței de muncă a tinerilor, prin angajarea provizorie a acestora în diverse sectoare productive. În realitate, au fost observate efectele latente urmărite de legiuitor și care constau în obținerea mobilității pieței muncii și obținerea consensului politic în rândurile neliniștite ale tinerilor.

Cazurile de ineficiență a normei și de producere a unor efecte latente sunt explicabile, cel mai adesea, prin deficiențele existente în asigurarea condițiilor de care depinde eficacitatea normei, sau eficacitatea ei totală. Aceste deficiențe pot fi imputate factorilor publici sau privați, însărcinați cu pregătirea punerii în aplicare a deciziei legislative. Cercetări efectuate în Republica Federală Germania au evidențiat faptul că parlamentul a adoptat, fără dificultăți, legea privind depozitarea deșeurilor și contaminarea apei și aerului. Legea prevede că, punerea ei în aplicare revine autorităților locale. Dar traducerea ei în viață nu a fost asigurată, în modul dorit, deoarece, autoritățile locale au interpretat legea cu prea multă indulgență, atunci când interesele lor fiscale coincideau cu interesele private ale industriașilor, în defavoarea ocrotirii mediului înconjurător.

În aceeași țară, a fost adoptată legea pentru îmbunătățirea pieții muncii care prevedea instituirea și funcționarea unei agenții federale, având ca îndatorire pregătirea punerii în aplicare a legii. Din cercetările întreprinse rezultă că, această agenție a folosit însă, în mare măsură, mijloacele puse la dispoziție, în avantajul intereselor private, fără să se ajungă la o îmbunătățire a pieței muncii.

Cercetări efectuate în Italia au scos în evidență numeroase cazuri de legi, rămase ineficiente sau care au avut doar o parțială aplicare, sau, au fost aplicate în mod neadecvat, din cauza ineficienței mijloacelor financiare și a serviciilor care trebuiau să asigure transpunerea lor în viață, astfel cum a fost, de pildă, cazul legii serviciului sanitar național. Cercetările socio-juridice având ca obiect efectivitatea, s-au dezvoltat în sprijinul activității legislative.

Cele mai importante dintre ele, realizate în Germania și în țări anglo-saxone, au privit problemele accesului la justiție și s-au axat pe două aspecte : 1) efectivitatea normelor juridice și 2) efectivitatea sancțiunilor prevăzute de normele juridice²⁹¹.

1) Datorită afirmării modurilor tehnocratice de elaborare a normelor juridice și creșterii rolului științelor umaniste în procesul decizional, au apărut noi criterii de legitimitate a normelor juridice, constând în concordanța dintre norma juridică și starea opiniei publice, în consens.

În aceste condiții au apărut, pe plan internațional preocupări de măsurare a nivelului cunoașterii dreptului și al conștientizării lui. În 1968 fiind lansat programul "Knowledge and opinion about law" (K.O.L.) cu dublă finalitate:

a) reforma legislativă și

b) acțiunea de remediere a nonacce-sului la drept și justiție. Alte studii au urmărit evaluarea formelor și gradelor de rezistență față de drept²⁹².

2) În ceea ce privește efectivitatea sancțiunilor, studiile au fost orientate în direcția inefectivității procesului represiv, punându-se accentul pe: nedepistarea încălcării legii,

²⁹¹ POPESCU, Sofgia. Sociologie juridică

²⁹² POPESCU, Sofia. Sociologie juridică

neurmărirea infracțiunilor descoperite, neaplicarea sancțiunii sau aplicarea unei sancțiuni prea blânde.

Începem exemplificările privind transpunerea în viață a normei juridice cu o cercetare asupra divorțului, realizată în Polonia și devenită clasică. Această cercetare a urmărit modul în care reglementarea juridică privind divorțul își atinge obiectivele și anume: 1) ușurarea accesului la divorț; 2) verificarea falimentului complet și definitiv al căsătoriei; 3) valorificarea la maximum a oricărei forme de conciliere a soților; 4) aplicarea și în acest domeniu a principiului că nimeni nu poate obține un avantaj din propriul său comportament ilicit, în sensul că, soțul al cărui comportament este contrar legii nu poate obține divorțul împotriva voinței soțului inocent.

Cercetarea, desfășurată cu rigurozitate și folosindu-se numeroase instrumente de investigație, s-a finalizat cu următoarele rezultate: 1) în ceea ce privește accesul la divorț s-a observat că acesta este frecvent împiedicat de greutatea datorată cheltuielilor de judecată și presiunilor cu caracter religios, economic și ținând de tradiție; 2) falimentul complet și permanent al căsătoriei nu a fost întotdeauna avut în vedere la soluționarea a numeroase cauze; 3) încercările de conciliere a soților nu au fost făcute, în mod adecvat, neexistând o conciliere competentă și înțelegătoare; 4) în ceea ce privește obținerea divorțului de către soțul vinovat, pe de o parte s-a manifestat punctul de vedere moral, nefavorabil obținerii divorțului de către soțul vinovat, fără consimțământul soțului inocent, iar, pe de altă parte s-a manifestat punctul de vedere că în ceea ce privește divorțul, este foarte greu să se vorbească de vină unilaterală.

O altă cercetare realizată în Italia, a avut ca obiect succesiunea testamentară. Au fost analizate 1239 de testamente depuse la cancelariile a două preturi situate în regiunea lombardă una într-o arie urbană, iar cealaltă într-o arie rurală. Din analiza acestor documente a rezultat că cei care aparțin păturilor mijlocii superioare au utilizat testamentul într-o măsură mai mică, în comparație cu cei care aparțin micii burghezii a orașelor și păturilor țărănești. Au rezultat și deosebiri sensibile între aria urbană și aria rurală. În aria urbană, testamentul a continuat să existe, deoarece el a fost folosit, în mare măsură, ca instrument de transmitere a bunurilor, în favoarea soțului supraviețuitor, defavorizat în mod tradițional de normele care reglementează succesiunea legală. În aria rurală, testamentul își menține și în prezent funcția tradițională și anume: funcția de transmitere a patrimoniului, fiilor și de distribuire a veniturilor între ei. Dar rezultatul cel mai important al cercetării constă în constatarea declinului dreptului succesoral, explicat prin destrămarea proprietății, slăbirea controlului asupra averii, evitarea de către clasele înstărite a folosirii actului de ultimă voință și recurgerea la alte mijloace de transmitere a patrimoniului, din generație în generație.

În Italia a mai fost realizată, de asemenea, o cercetare asupra modului concret de aplicare a legii privind adopția, în raza tribunalului pentru minori din Bologna. A fost întocmită o

catalogare sistematică a dosarelor de înfiere din perioada anilor 1970-1972 și au fost luate interviuri magistraților și altor subiecte care și-au desfășurat activitatea pe lângă tribunalul amintit. Au fost identificate tipurile de nuclee familiale adoptive și s-au obținut informații referitoare la profesia și școlarizarea înfietorilor. S-a constatat că familiile adoptive erau, în majoritatea lor, de condiție economică modestă, iar criteriul căruia tribunalul i-a atribuit maximă relevanță a fost criteriul disponibilităților afective și nu criteriul disponibilităților economice.

Menționăm o a treia investigație realizată în Italia în domeniul dreptului muncii și anume, cu privire la absenteismul din cauza bolii, în industrie. Au fost examinate, în primul rând, variațiile procentelor de absenteism în diferite ramuri metalurgice, în raport cu noua reglementare juridică. S-a ajuns la concluzia că aceasta nu a influențat, în mod substanțial tendința de a absentă de la muncă. Ceea ce a influențat, într-o măsură mult mai mare, absenteismul a fost aplicarea contractelor colective prin care s-au înlăturat carențele în retribuirea pentru primele trei zile de boală. Ulterior, a fost cercetată orientarea practicii judecătorești în același domeniu, practică ce devenise mai puțin favorabilă muncitorilor. În sfârșit, a fost urmărit modul în care aplicarea legislației și-a îndeplinit funcția socială, constând în garantarea păstrării locului de muncă, în caz de boală.

Amintim și a patra cercetare italiană, efectuată în regiunea milaneză care și-a propus verificarea aplicării legii naționale și reglementărilor locale cu privire la organismele de consultare familială. Cercetarea s-a realizat pe baza fișelor personale ale celor care foloseau serviciile organismelor menționate, pe baza interviurilor luate persoanelor care își desfășurau activitatea în cadrul lor, precum și pe baza unui chestionar.

În urma investigației a reieșit că, în timp ce, potrivit reglementărilor legale, organismele de consultare familială urmau să îndeplinească mai multe funcții, printre care, pe primul loc se situau o accentuată tutelare a nucleului familial, educația sanitară și medicală preventivă, în realitate se realizase doar funcția de educație sanitară și preventivă, a organismelor de consultare familială²⁹³.

Exemplele invocate ne demonstrează faptul că pot apărea o serie de nonconcordanțe și nepotriviri funcționale între momentul elaborării și promulgării normelor juridice, pe de o parte, și cel al aplicării lor efective la nivelul indivizilor și grupurilor sociale. Aceste neconcordanțe, datorate unor cauze multiple, pot determina stări de inefectivitate și ineficiență a normelor dreptului, ca și stări de injustiție și nedreptate socială, dintre care cele mai frecvente sunt următoarele.

1. Absența sau retragerea temporală și spațială a dreptului din anumite situații în care ar fi trebuit să existe.

²⁹³ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică

Inefectivitatea și ineficiența dreptului în anumite momente și contexte sociale poate îmbrăca forma ipotetică a *nondreptului*, ceea ce presupune absența sau retragerea dreptului într-un număr de cazuri și raporturi sociale pe care ar fi trebuit normal să le reglementeze. Nondreptul nu trebuie identificat nici cu "antidreptul" sau dreptul injust, nici cu "subdreptul" aparținând unor subculturi sau grupuri sociale marginale. Principalele forme de manifestare a nondreptului sunt reprezentate de „autolimitarea” și „autoneutralizarea” regulilor juridice.

a) *Autolimitarea dreptului*, poate fi atât spațială cât și temporală, în societate putând apărea spații sau locuri în care dreptul fie că nu există, fie că este limitat în acțiunea sa. Astfel de situații le reprezintă, de pildă, utilizarea dreptului de azil politic de către indivizi în incinta anumitor instituții (ambasade, biserici), sau interdicția arestării sau uciderii unei persoane în interiorul unei instituții religioase, precum și posibilitatea aplicării unor sancțiuni juridice diferențiate în funcție de caracterul public sau privat al locului în care s-a comis un delict (într-o locuință particulară sau într-un loc public etc). Tot astfel, în cadrul societății există anumite perioade de timp, mai lungi sau mai scurte, în care acțiunea dreptului este sensibil limitată (de pildă, în zilele de sâmbătă și duminică sau în timpul sărbătorilor legale nu se desfășoară procese și acțiuni judiciare sau pe timpul nopții, când sunt interzise, de regulă, arestările sau perchezițiile domiciliare, etc);

b) *Autoneutralizarea dreptului*, intervine atunci când, datorită propriilor sale exigențe, dreptul se anihilează pe sine însuși, pierzându-și o mare parte din forța de aplicare. Sunt date ca exemplu, acele situații procesuale care includ proceduri îndelungate, greoaie și rigide de probațiune (martori, înscrisuri, expertize, etc), ceea ce conduce, de multe ori, la imposibilitatea stabilirii adevărului judiciar în timp util, în vederea restabilirii ordinii sociale prejudiciate, reparării pagubelor și sancționării vinovaților.²⁹⁴

2. *Neconcordanța apărută între modelul normativ, rolurile și așteptările indivizilor*

Indicând conduitele pe care trebuie să le adopte indivizii, normele și regulile de drept prescriu, de fapt, anumite roluri pe care aceștia trebuie să le îndeplinească în diferitele situații în conformitate cu statutul lor social. Pentru acest motiv, validitatea și eficiența acestor reguli depind, în mare măsură, de gradul de similitudine sau de concordanța între:

a) *modelul normativ, etic și cultural* care întruchipează forțele de tradiție ale societății, incluzând interesele, aspirațiile și idealurile sociale și individuale;

b) *rolurile prescrise de norme și cele efectiv jucate*, ultimele reprezentând de fapt direcțiile schimbării și predictibilității conduitelor, furnizând o imagine a situației reale despre comportamentele probabile ale fiecărui individ;

²⁹⁴ BANCIU, Dan. Elemente de sociologie juridică. București, Ed. Lumina Lex, 2000, p. 157.

c) *nevoile și interesele indivizilor* care joacă aceste roluri.

a) O primă situație de distorsiune a dreptului, cu consecințe negative asupra gradului de adaptare al indivizilor, intervine atunci când nevoile pe care le suscită cultura ambiantă nu pot fi satisfăcute prin rolurile prescrise sau atunci când modelul nu se modifică sub influența rolurilor jucate. În aceste condiții, se ridică întrebarea: "După ce criterii va selecționa legiuitorul noile roluri create?". Se vor fixa rolurile cele mai răspândite (mamă, soție), cele mai politice (parlamentar, prefect, primar), cele mai sociale (medic, învățător), cele mai spectaculoase (adolescent, tânăr)? Aceste alegeri vor depinde de vederile guvernului, de presiunea opiniei publice, de grupele influente sau de hazard? Și cum o va face legislatorul: pe cale autoritară, fără pregătirea opiniei publice sau după o oarecare propagandă?

Această alegere va depinde, în mare măsură, atât de natura regimului politic și de funcționalitatea acestuia, cât și de spectrul raporturilor politice și de putere existente în societate. De pildă, în contextul noilor schimbări intervenite în natura și structura regimului politic din țara noastră după 1991, este interesant de identificat care au fost procedeele utilizate de legiuitorul nostru pentru impunerea, modificarea sau dispariția unor roluri. Dincolo de aceste criterii sau proceduri folosite, se constată apariția unor noi roluri, modificarea altora (cel de primar), dispariția altora care țineau de structurile vechiului regim etc. În orice caz, este importantă precizarea "din start" a noilor roluri pentru acele persoane care vor juca primele aceste roluri și care le vor imprima "coloratura" și stilul personal în fața opiniei publice, inspirând și pe cei care vor îndeplini ulterior asemenea roluri.

b) O altă situație de distorsiune a dreptului se datorează faptului că *opinia publică are o anumită idee despre rol, mai conformă cu realitatea* decât cu statutul juridic. Astfel, se știe că, deși primarul nu are competență în ceea ce privește rezolvarea unor conflicte de muncă (care sunt de competența guvernului, patronatului și sindicatelor) totuși, în caz de concedieri, reduceri de salarii, închiderea unor întreprinderi, personalul muncitor afectat de aceste măsuri se adună și demonstrează în fața primăriei, știind că acolo se află, de fapt, adevăratul mijloc de presiune, adevărata putere.

c) Situația cea mai frecvent observabilă, mai ales în perioadele de evoluție socială rapidă, este *dreptul în întârziere*. Opinia s-a modificat, dar ea nu a luat cunoștință nici de ea însăși și nici de ceea ce așteaptă ea de la legislație, ceea ce determină o "îndepărtare" și neconcordanță între modelul normativ, nevoile indivizilor și așteptările publicului. Este cazul, de pildă al învățătorului sau profesorului care, "între ceea ce așteaptă el de la elevii săi" (ca aceștia să învețe lucruri utile și să-și desăvârșească personalitatea), "ceea ce doresc părinții" (să aibă copii bine crescuți și instruiți, fără prea mult efort), "ceea ce își imaginează opinia publică" (cele trei luni de vacanță ale profesorilor), "ceea ce fixează statutul educației naționale" (condițiile de

acces și promovare, structuri, programe) și "ceea ce profesorii înșiși așteaptă de la rolul lor" (conștiința scăderii nivelului de considerație în opinia publică, lipsa mijloacelor materiale), "distanța" este prea mare astfel încât ei să mai poată să-și perceapă corect propriile lor aspirații, nevoi și interese²⁹⁵.

Inefectivitatea și ineficiența dreptului

Validitatea regulii de drept, concretizată în forța ei obligatorie, include două aspecte: a) primul se referă la eficiența din punctul de vedere al însăși regulii de drept, al felului prin care ea se impune, determinând supunerea voluntară sau forțată a celor cărora se adresează; b) cel de-al doilea se referă la eficiența regulii de drept în raport cu scopurile și funcțiile sale sociale. Lipsa de validitate și eficiență se datorează atât unor cauze intrinseci, aparținând însuși dreptului, cât și extrinseci, de natură economică, morală sau spirituală.

a) în unele situații, legile sau actele normative elaborate, *deși întrunesc condițiile de tehnică legislativă*, ignoră sau neglijează schimbările rapide ce se produc în diferite domenii ale vieții sociale. Este cazul unor legi menite să combată camătă sau corupția sau să limiteze posibilitatea dobândirii, de către unele persoane, de bunuri, valori sau venituri ilicite. De regulă, deși asemenea legi urmăresc finalități nobile, cum ar fi realizarea dreptății și echității sociale, prin combaterea formelor de corupție și imoralitate, de fraudă și speculă, ele sunt insuficient fundamentate din punctul de vedere al tehnicii legislative, imprecise ca formulare juridică și insuficient protejate față de eventualele violări. Încercând să „tempereze” sau să „calmeze” escaladarea speculei, camătei sau corupției din societate, asemenea legi devin ineficiente datorită imposibilității stabilirii unui quantum legal (sub forma unui minimum și a unui maximum) în privința dobânzii percepute sau a sumelor primite sub formă de mită de o persoană ce îndeplinește atribuții de funcționar public, precum și datorită instabilității factorilor ce concură la stabilirea și controlul prețurilor. În consecință, atunci când "trebuie să se determine cantitativ relațiile dintre indivizi, să se fixeze prin lege limite precise de prețuri (salarii, dobânzi, chirii) sau limitări în timp (ore de muncă), sau de câte ori se încearcă cifrarea în timp și spațiu (distanța dintre proprietăți, viteza automobilelor), legiuitorul ori nu precizează, și astfel organizează nesiguranța, ori precizează, și în acest caz cifra sa riscă să fie arbitrară, prea uniformă sau depășită de evoluția faptelor.

b) În alte cazuri, o lege bine realizată din punctul de vedere al construcției juridice nu ține seama de "așteptările" opiniei publice, care nu se lasă condusă sau dominată printr-un act normativ, manifestând o rezistență față de aplicarea ei. Desigur, este greu de realizat dezideratul ca legea să exprime, cum spunea Rudolph von Ihering, „tendențele ideale ale sentimentului

²⁹⁵ BANCIU, Dan. Elemente de sociologie juridică, București, Editura Lumina lex, 2000, p.159-160.

juridic al unui popor" sau să întruchipeze „conștiința națională codificată" (după expresia lui Dimitrie Guști). Ea trebuie, însă, să fie, pe cât posibil, „măsura" capacității morale, culturale și spirituale a unui popor, astfel încât ea să fie înțeleasă, observată și respectată de majoritatea indivizilor și grupurilor sociale. În aceste situații, evaluarea validității legii, a eficienței sale practice, nu se face în funcție de valorile încorporate sau protejate, de eleganța și solidaritatea construcției și argumentelor juridice sau de finalitățile sale în raport cu alte instituții și acte normative, ci în funcție de gradul de receptare și respectare a ei de către opinia publică. Există numeroase exemple de legi, denumite „nepopulare" sau „impopulare" care, deși au fost impuse forțat populației, s-au lovit de rezistența, tacita sau manifestă, a opiniei publice, devenind inefective sau ineficiente. De exemplu, legea 122 din Federația Rusă cu privire la monetizarea înlesnirilor²⁹⁶. (Un exemplu și mai relevant îl reprezintă legea 208 din Republica Moldova, care nu le permitea miilor de deținători de patente să activeze în bază de patente. Cei peste 40 mii de mici întreprinzători erau obligați să-și creeze întreprinderi individuale, lucru cu care aceștia nu au fost de acord²⁹⁷.) (Chiar dacă legea făcea parte din procesul de armonizare a legislației moldovenești cu cea europeană, autoritățile nu au luat în considerare realitatea socială din țară și, în cele din urmă, au fost nevoite să cedeze, modificând esențial actul legislativ nominalizat.

În această categorie se încadrează acele legi adoptate în diverse țări, care au introdus anumite taxe și impozite dure asupra populației și care au trebuit să fie retrase în urma mitingurilor și protestelor populare. De asemenea, unele legi referitoare la introducerea stării de urgență sau a stării de necesitate pe motive politice sau de criză socială nu au avut întotdeauna efectele scontate, determinând chiar efecte contrarii.²⁹⁸ Un exemplu în acest sens reprezintă și Legea patentelor din țara noastră, modificată esențial sub presiunea mișcărilor de masă ale unui segment important al populației.

4. Manifestarea dreptului ca drept „nedrept" sau drept „nejust"

O situație mai aparte care atestă nefuncționalitatea unor legi și acte normative se referă la noțiunea de drept nejust (sau legi nedrepte). Pornind de la faptul că orice regulă de drept, fie că stabilește o normă de conduită, fie că enunță un principiu de drept, are ca finalitate apărarea ordinii și solidarității sociale și realizarea binelui comun, unele puncte de vedere exprimate în literatura juridică consideră că legile care nu îndeplinesc aceste finalități sunt "nedrepte" sau "nejuste". Pentru acest motiv, orice lege care contravine principiilor de dreptate și justiție socială este lipsită de valoare și forță obligatorie, indivizii putând să adopte acele conduite și comportamente manifeste sau tacite care conduc la inaplicabilitatea legii respective. Desigur,

²⁹⁶ ПРАВОТВОРЧЕСТВО и формирование системы законодательства, //Государство и право, 2007, c112.

²⁷². BANCIU, Dan. Elemente de sociologie juridică, București, Editura Lumina lex, 2000, p.160-161

²⁹⁷ JURNAL de Chișinău, 2008, 1 februarie.

aceste manifestări față de o lege nedreaptă nu înseamnă recurgerea la mijloace violente, ilicite sau nelegitime, ci, așa cum preciza **L. Duguit**, „supunerea la lege este o necesitate socială, dar fiecare este liber să aprecieze valoarea unei legi și să facă ce este posibil fără a recurge la violență pentru a se sustrage de la o lege pe care o consideră contrarie dreptului, ca și la executarea unui act pe care-l consideră ilegal". Recursul la violență nu reprezintă nici mijlocul legal și legitim și nici cel deziral pentru înlăturarea unor legi considerate nejuste, preciza Fr. Geny, preconizând ca formă de împotrivire față de acestea "o formă temperată, judicios înțeleasă, limitată la liniile sale directe și mânduită cu tact și înțelepciune". De aceea, *principiul respectării legii și legalității* este un principiu superior al ordinii sociale și juridice, constând în respectul față de lege și justiție al tuturor instituțiilor și organizațiilor statale și sociale, al tuturor agenților specializați ai controlului social și al tuturor indivizilor. Legea nu este suverană și nu dobândește forță obligatorie numai fiindcă ea este expresia "voinței generale", ci pentru că reprezintă *principalul mijloc de realizare și menținere a ordinii sociale* și de protejare a principalelor drepturi și libertăți individuale.

În țara noastră, bunăoară, există mii și mii de instrucțiuni anapoda, care stopează businessul, încalcă drepturile omului. Funcționarii publici abordează (aborda?) legea în așa mod ca ea să devină inaplicabilă²⁹⁹.

Față de legile nedrepte, soluțiile preconizate presupun adoptarea și manifestarea unor forme de rezistență legitime (pasive sau manifeste) din partea opiniei publice, precum și instituirea unui sistem de garanții *preventive* (constând din exercitarea controlului constituționalității legilor) și *restitutive* (destinate să oprească atât efectele negative ale legii, cât și recompensarea indivizilor ale căror drepturi și interese au fost lezate).

În ceea ce privește măsurile preventive remarcăm rolul important al Curții Constituționale a Republicii Moldova în diminuarea ponderii dreptului nedrept. Astfel, pe parcursul a șase ani (1994-2000), au fost declarate neconstituționale, integru sau parțial, 52 de legi, 18 hotărâri ale Parlamentului, 8 decrete ale Președintelui și 44 hotărâri ale Guvernului³⁰⁰. În procesul elaborării și adoptării unor acte normative nu se ținea cont de prevederile Legii Fundamentale și convențiile internaționale una din părțile cărora era R. Moldova. În multe hotărâri ale sale Curtea Constituțională a remarcat încălcarea art. 6 (șase) al Constituției, care stipulează principiul separației și colaborării puterilor în stat. Astfel au fost depistate cazuri când Parlamentul, ignorând funcțiile sale, obliga Guvernul să reglementeze anumite raporturi juridice, inclusiv acelea care se refereau la formarea mecanismelor aplicării normelor de drept, adică practic, să elaboreze noi norme de drept. Pe parcursul a șase ani, la Curtea Constituțională au fost depuse

²⁹⁹ Argumentî i factî, 2006, nr. 14.

³⁰⁰ Юрист Молдовы, 2001, nr. 7.

622 sesizări, 159 de acte normative au fost declarate neconstituționale, parțial sau integral, 123 de acte normative au fost recunoscute constituționale.

Au fost propuse 22 de avize asupra unor proiecte de legi privind revizuirea Constituției, unele avize au fost negative. A interpretat 44 articole din legea Supremă. Curtea a expediat 14 adrese, în care a atenționat organele respective asupra existenței unor lacune în legislație ce se datorează nerealizării unor prevederi ale Constituției.³⁰¹ Definiția noțiunii de lege "nedreaptă" sau "nejustă", susțin în schimb alți autori, presupune circumscrierea și delimitarea precisă a acelor norme și reguli care contravin principiului de *justiție legală și distributivă* ce caracterizează relațiile dintre cei care guvernează și cei care sunt guvernați. Concretizarea acestui principiu presupune realizarea efectivă a drepturilor și libertăților individuale în conformitate cu o anumită *normă proporțională*, denumită *justiție distributivă*, prin: exercitarea egalității indivizilor în fața legii, posibilitatea unei protecții egale a libertăților și intereselor individuale, existența unor șanse egale de a ocupa funcții și poziții sociale, repartizarea egală a sarcinilor și obligațiilor. Însă, formula "egalitate în fața legii" este, după opinia unor juriști și sociologi, o noțiune destul de vagă și elastică, fiindcă este dificil de elaborat o lege care să fie în același timp egală și echitabilă pentru toți indivizii, întrucât nevoile și "așteptările" acestora sunt inegale. De aceea, normele și regulile dreptului trebuie să fie astfel elaborate încât:

a) fiecare persoană să aibă un drept egal cu sistemul cel mai extins de libertăți formulate pentru toți indivizii;

b) inegalitățile sociale și economice trebuie să fie în așa fel reglementate încât să fie în avantajul celor dezavantajați și legat de funcții și situații deschise tuturor indivizilor în condițiile egalității șanselor.

După părerea lui J. Rawls, formula justiției distributive trebuie limitată doar la îndeplinirea celor trei principii de bază:

a) egalitatea indivizilor din punct de vedere al libertăților fundamentale;

b) egalitatea șanselor de avansare;

c) discriminarea pozitivă în favoarea celor dezavantajați pentru a se asigura echitatea.³⁰²

Întrebându-se ce legătură există între inegalitățile dintr-o societate și sentimentele de supunere sau resentimentele cărora le dau naștere, alți autori consideră că cele trei criterii de bază pentru distribuția bunurilor sociale sunt: *nevoile, meritul și contribuția la binele comun*. Dreptul și legea nu pot însă asigura realizarea efectivă a dreptății și egalității, astfel încât o societate dreaptă nu este și nu va fi și o societate egalitară, sau, altfel spus, o societate egalitară

³⁰¹ DREPTUL., 2005, 17 februarie.

³⁰² APUD: BANCIU, Dan. Sociologie juridică, București, 2000, p.164.

sau dreaptă nu va fi neapărat mai bună sau mai eficientă decât una inegalitară și nedreaptă. În consecință, orice lege justă și dreaptă trebuie să realizeze următoarele cinci finalități:

- a) ocrotirea libertăților fundamentale;
- b) discriminarea pozitivă în favoarea celor dezavantajați;
- c) asigurarea egalității șanselor;
- d) includerea tuturor indivizilor, fără nici o excepție, la sistemul de drepturi, îndatoriri, obligații și contribuții;
- e) asigurarea imparțialității, astfel încât deosebirile existente să fie acceptate ca fiind corecte atât de către învingători (privilegiați), cât și de cei învinși (dezavantajați)³⁰³.

Desigur, realizarea efectivă a unei asemenea liste de "însușiri" ale dreptății sociale prin reguli și norme de drept este destul de dificilă, întrucât repartizarea egală și echitabilă a datoriilor, drepturilor și obligațiilor sociale între indivizi nu se poate face după o egalitate absolută, ci în funcție de o regulă de egalitate proporțională, dar relativă, care ia în considerare indivizii reali, nevoile, așteptările, veniturile și pozițiile acestora în societate. De pildă, ținând seama de faptul că indivizii cu trebuințe speciale sau cei dezavantajați vor avea nevoie de măsuri compensatorii, legile și actele normative prescriu principiul că impozitele sunt proporționale cu veniturile contribuabililor sau că cei lipsiți de mijloace materiale de existență vor fi scutiți de anumite taxe etc. Însă, dacă aceasta este linia „ideală” a principiului legii, ea însă este modificată în aplicarea ei practică prin efectul „incidențelor sociale” sau al efectelor "perverse", astfel încât, atunci când este vorba de a realiza simultan egalitatea, dar și echitatea, legea poate favoriza pe anumiți indivizi, dar defavorizând sau nedreptățind pe alții, deoarece practic este imposibil de evaluat și dozat justiția socială în raport cu toate cerințele și dorințele individuale.

3.Repere metodologice vizând investigațiile empirice în domeniu. Rezultatele unor cercetări.

Investigarea eficienței normelor de drept poartă un caracter socio-juridic, de aceea metodologia cercetărilor de acest gen urmează să se realizeze cu luarea în considerare atât a teoriei și metodelor sociologice, cât și a științei dreptului. Măsurarea eficienței normelor de drept ridică o serie de probleme caracteristice oricărei cercetări ce ține de eficiență. Prima problemă de acest gen este următoarea : *este necesară studierea eficienței normelor de drept corespunzătoare?* După cum se știe, dreptul reglementează cele mai importante sfere ale realității sociale. În cazul în care evoluția proceselor respective nu deviază serios de la parametrii stabiliți, atunci nu există necesitatea studierii eficienței normelor „coparticipante” la gestionarea

³⁰³ BANCIU, Dan. Elemente de sociologie juridică. București, Ed. Lumina Lex, 2000, p. 165.

acestora. În situația în care există date ce confirmă devierea proceselor de la scopurile fixate, se creează o problemă socială care urmează să fie cercetată și din perspectiva eficienței normelor ce reglementează aceste raporturi sociale.

În cazul depistării problemei sociale cercetătorul urmează să determine cât de *eficiente sunt normele de drept ce urmează să fie aplicate în vederea rezolvării problemei respective*. Răspunsul la această întrebare este necesar deoarece, după cum am remarcat mai sus, rezultatul gestionării sociale reprezintă, de regulă, consecința nu numai a realizării normei de drept, dar și a altor factori diverși ce pot contribui, dar și frâna realizarea rezultatului. Sunt posibile și situații în cadrul cărora scopurile scontate, în ansamblu, nu se realizează, dar normele de drept contribuie la o anumită realizare a acestora și acțiunea dreptului poate fi calificată drept eficiență. Și invers, normele de drept pot fi insuficient de eficiente, dar nivelul de realizare a scopului gestionării procesului destul de înalt, grație acțiunii altor factori.

Constatând un nivel redus de eficiență a normelor de drept, *cercetătorul urmează să afle cauzele acestei situații*. Cunoașterea cauzelor este absolut necesară, deoarece procesele sociale nu pot fi gestionate adecvat în lipsa cunoștințelor despre legăturile de natură cauză-efect ce există între factorii care condiționează starea și dinamica acestor procese.

În fine, stabilind cauzele ineficienței normelor, se poate de trecut la elaborarea măsurilor vizând perfecționarea acestora.

Realizarea reperelor elucidate determină conținutul proiectului de investigație. Realizarea planului / proiectului cercetării presupune rezolvarea problemelor de natură metodică, utilizarea corectă a metodelor și tehnicilor sociologice.³⁰⁴ În ceea ce privește metodologia cercetării eficienței legislației pot fi evidențiate, în mare, două grupe de metode :

- a) metode experimentale ;
- b) Studiarea opiniei experților.³⁰⁵

Printre metodele experimentale o importanță deosebită o are experimentul „ex-postfactum”. Prin acest tip de experiment se are în vedere un experiment ce presupune interpretarea unei situații ce s-a manifestat în trecut : aplicarea (în trecut) a normelor de drept este considerată introducerea factorului experimental. În calitate de exemplu pot invocate experimentele realizate în ex-URSS vizând cercetarea eficienței normelor cu privire la gestionarea calității producției. În procesul investigației, se comparau indicii calității producției

³⁰⁴ СОЦИОЛОГИЯ ПРВА: Учебник / В.М. Сырых, В.Н.Зенков, В.В. Глазырин и др., Под ред. Проф. В.М.Сырых, Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. – 3 –е изд. Стер. – М.,: Юридический Дом «Юстицинформ». 2004. р. 382-383
178 ЛАПАЕВА В.В. Социология права. М..Норма, 2004, р. 218.

la întreprinderile ce au introdus sistemul complex de gestionare a calității producției (grupul experimental) și structurile ce nu au introdus acest sistem (grupul de control)³⁰⁶

În ceea ce privește opinia experților, remarcăm faptul că în R. Moldova au fost promovate mai multe investigații. În viziunea experților, pe parcursul perioadei de tranziție, baza legislativă insuficientă a reformei economice nu stimula folosirea tuturor posibilităților de producție ale agenților economici în ceea ce privește creșterea activismului economic, dezvoltarea spiritului de antreprenor, creșterea încrederii populației în reforma economică. Atât în anul 1993, cât și în anul 1996, experții considerau (40% și 48% respectiv) că una din cauzele frânării tranziției la noile relații economice era asigurarea legislativă insuficientă. La întrebarea directă „Cum apreciați Dvs baza legislativă a trecerii la economia de piață?) experții intervievați în anul 1993 au caracterizat-o ca fiind „întârziată, neconsecutivă, fără o fundamentare economică suficientă, este necesară revizuirea ei”. Peste trei ani anumite legi au fost revizuite, baza legislativă s-a completat cu legi noi, astfel aprecierile experților fiind mai puțin categorice:

Răspunsurile experților

Cum apreciați Dvs baza legislativă a tranziției la economia de piață? :

1. economic fundamentată, consecutivă, adecvată transformărilor necesare -10% (1993); 0% (1996);
2. se cer unele corectări, precizări, unele legi sunt adoptate cu întârziere – 17% (1993); 78 % (1996);
3. nu este economic fundamentată, necesită revizuirea ei – 67% (1993); 26% (1996).

Premizele juridice pentru activitatea de antreprenariat, dezvoltarea businessului mic au fost apreciate , în anul 1996, de experți în felul următor :

- foarte favorabile – 10,7 % ;
- mai degrabă favorabile – 20,5% ;
- mai degrabă nefavorabile – 45,3% ;
- foarte nefavorabile – 26, 7 %.

Premizele juridice neadecvate constituiau una din cauzele principale care frâneau trecerea la noile relații economice³⁰⁷.

Analiza realității socio-juridice din unele țări care s-au aflat timp îndelungat sub guvernări totalitare le-a permis specialiștilor să conchidă că există tendința modificării frecvente ale actelor normative și a excesului de reglementare. Cauzele care generează aceste fenomene sunt destul de numeroase. Între acestea se numără: dorința guvernanților de a reglementa amănunțit o serie de domenii, în special în zona economică și fiscală; lipsa de

³⁰⁶ ЛАПАНОВА В.В. Социология права. М..Норма, 2004, p. 218.

³⁰⁷ REALITATEA socială : procese de transformare și interacțiune. Chișinău, 1996, p.64.

fermitate din partea unor instituții ale statului în aplicarea legii și speranța iluzorie a guvernanților că noi reglementări vor conduce la soluționarea problemelor; graba și incompetența unor persoane cu atribuții în zona inițiativei legislative. Există, de asemenea, tendința partidelor politice, legitimă până la un anumit punct, de a-și promova și impune doctrina (uneori nu prea bine conturată) care conduc la modificarea sau înlocuirea unor acte normative adoptate de vechile guvernări. Sunt și situații, cu mai puțin iz politic, generate de distribuția inegală a resurselor în societate prin care unele persoane obțin o influență în activitatea decizională a unor centre de putere, situații care pot conduce la promovarea unor norme juridice în beneficiul unor cercuri de interese³⁰⁸.

În opinia noastră, aceste concluzii sunt valabile și pentru realitatea din țara noastră.

În cadrul mai multor conferințe științifice și științifico-practice, experții, constatând ineficiența anumitor acte legislative, elaborau propuneri întemeiate vizând depășirea acestora. Astfel, Rezoluția conferinței internaționale „Prevenirea și combaterea corupției în Republica Moldova : aspecte teoretice și practice” (noiembrie 2004) prevedea următoarele :

-a introduce amendamente la Constituție cu privire la lărgirea listei persoanelor cu drept de inițiativă legislativă ;

-a lansa tendere (concursuri) la elaborarea proiectelor de legi și actelor normative ;

-a asigura publicarea proiectelor de legi și altor acte normative și dezbateri pe marginea acestora cu participarea largă a experților, reprezentanților mediului de afaceri, mass-media, societății civile, comunității științifice ;

-a introduce sistemul de monitorizare a eficienței actelor legislative și normative. Sistemul respectiv trebuie să includă următoarele aspecte: 1) proceduri clar determinate de dezbatere publică a fiecărui proiect de act legislativ; 2) organul de stat care au inițiat proiectul de lege sau sunt responsabile de acest lucru, să întreprindă cercetări periodice a eficienței acțiunilor actului respectiv, cercetări care trebuie să fie accesibile societății civile. Drept criterii ale eficienței acestor acțiuni se pot lua trei grupe de indicatori: realizarea deciziei; motivația actului ; cheltuielile suportate de către utilizatori pentru realizarea acestor decizii³⁰⁹ Această activitate novatoare se afirmă și în practica de legiferare a altor state postsovietice.³¹⁰ este utilă și experiența acumulată în mai multe state din lume cu privire la promovarea dezbaterilor publice, care anticipează și însoțesc adoptarea actelor legislative.

În opinia noastră, legiferarea în Constituție a formei de intervenție directă a poporului în procesul legislativ, ar contribui la creșterea eficienței legislației. Inițiativa legislativă populară este

³⁰⁸ ALBICI, Mihail. Despre stabilitatea legilor // Palatul de Justiție, 2005, nr.6, p.10.

³⁰⁹ DREPTUL, 2004, nr.11-12.

³¹⁰ ПРАВОТВОРЧЕСТВО и формирование системы законодательства РФ в условиях глобализации. Актуальные проблемы.//Государство и право, 2007, № 4, с.113.

prevăzută în mai multe constituții:

- Constituția României: „inițiativa aparține, după caz, Guvernului, deputaților, senatorilor sau a unui număr de cel puțin 100.000 de cetățeni cu drept de vot”;
- Constituția Italiei: ”poporul exercită dreptul de inițiativă a legilor prin propunerea unui proiect redactat pe articole, prezentat de cel puțin 50.000 de alegători”(art.71,alin.(2));
- Constituția Spaniei: „ o lege organică stabilește formele de exercitare și cerințele inițiativei populare pentru prezentarea propunerilor de lege. În toate cazurile va fi necesar, cel puțin, 500.000 de semnături verificabile”(art.87, alin.(3)³¹¹.

În cazul în care inițiativa populară ar fi recunoscută și în țara noastră, această instituție ar putea aduce următoarele avantaje:

- admiterea și facilitarea participării cetățenilor în procesul legislativ, stimulând, în ultima instanță, participarea civică;
- îmbunătățirea imaginii Parlamentului în rândurile cetățenilor (mai ales în măsura în care Parlamentul ar da curs unora dintre propunerile legislative ale cetățenilor);
- creșterea încrederii cetățenilor în procesele democratice prin introducerea unor proiecte de legi în dezbateri parlamentară, ceea ce ar contribui la refacerea interesului pentru politică;
- educația cetățenilor în spirit democratic (orice inițiativă legislativă presupune cunoștințe temeinice ale inițiatorilor nu numai referitor la domeniul la care face referire propunerea legislativă, ci și cu privire la tehnica legislativă; totodată, activitatea de colectare a semnăturilor necesită informarea unui număr mare de cetățeni cu privire la propunerile de reglementări pentru care li se solicită susținerea).³¹²

5.Aplicații

Enunțuri esențiale:

Eficiența normelor de drept poate fi determinată prin raportarea rezultatului acțiunii lor la scopurile sociale în vederea realizării cărora aceste norme au fost adoptate;

Criteriul eficienței normei de drept îl constituie scopurile acesteia;

Factorii eficienței dreptului este rațional să fie clasificați în corelație cu elementele mecanismului de acțiune a dreptului. Din această perspectivă *condițiile eficienței se referă la:*

a) *însăși norma de drept;*

b) *activitatea organelor de aplicare a dreptului;*

³¹¹ APUD: COSTACHE, Gheorghe. În actualitate: pregătirea cadrelor de juriști de înaltă calificare// Revista Națională de Drept, 2007, nr.8, p. 13.

³¹² GUCEAC, I. Edificarea unei societăți democratice în condițiile constituționalismului contemporan // Revista Națională de Drept, Ediție specială, 2006, nr. 12, p. 17.

c) particularitățile conștiinței juridice și comportamentului cetățenilor, care respectă sau încalcă prevederile normei de drept;

orice lege justă și dreaptă trebuie să realizeze următoarele cinci finalități:

a) ocrotirea libertăților fundamentale;

b) discriminarea pozitivă în favoarea celor dezavantajați;

c) asigurarea egalității șanselor;

d) includerea tuturor indivizilor, fără nici o excepție, la sistemul de drepturi, îndatoriri, obligații și contribuții;

e) asigurarea imparțialității, astfel încât deosebirile existente să fie acceptate ca fiind corecte atât de către învingători (privilegiați), cât și de cei învinși (dezavantajați);

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Ce înțelegeți prin termenul de eficiență a legislației.
2. Identificați factorii care condiționează eficiența legislației
3. Ce înțelegeți prin termenii drept "nedrept" sau drept "nejust"
4. Identificați manifestări ale dreptului „nedrept” sau dreptului „nejust” din realitatea socio-juridică din Republica Moldova.
5. Identificați specificul metodologiei cercetării eficienței dreptului din perspectivă sociologică.

Bibliografie selectivă

1. CIOBANU, R. Argumentul interdependențelor în reconstrucția științifică a dreptului. În: Revista de filosofie, Sociologie și științe politice. 2019, nr.3 (181). p. 200-217;
2. CIOBANU, R. De la consistență spre coerență într-o lume a supra reglementării. În: Filosofia și perspectiva umană. 19 noiembrie 2015, Chișinău: UnAȘM, 2016, p.25-37;
3. CIOBANU, R. Interogații asupra dreptății din perspectiva drepturilor omului în condițiile societății globale. În: Redimensionarea valorilor democratice în condițiile societății informaționale. Chișinău: USM, pp.26-44;
4. NEGRU, ANDREI, MANȚIUC, Elena. Factorii care determină eficiența activității de aplicare a dreptului de către organele autorităților publice//Revista Națională de Drept, nr.5,201;
5. NEGRU, Boris. Realizarea dreptului: probleme teoretice și practice. În: Administrarea Publică, nr.1, 2016, p. 38-50, <http://aap.gov.md/files/publicatii/revista/articole/89/ro/Negru.pdf>;
6. NEAGU, Gheorghe. Unele considerente cu privire la criteriile de evaluare a eficienței legislației. În: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Anuarul catedrei de științe socioumane, 2011-2012, p.101-108,

http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/3372/1/Neagu_Gh_Unele_considerente.pdf

7. NEAGU, Gheorghe Considerente cu privire la dimensiunea empirică a cercetării eficienței legislației. În: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Anuarul Catedrei Discipline socioumanistice, 2007/2008, p.69-80,

http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/2419/1/Neagu_Gheorghe_Considerente_cu_privire_la_dimensiunea.pdf

8. ЧЕРНЕНКО, А.К. Критерии и методы эффективности правотворчества и правореализации//http://www.philosophy.nsc.ru/journals/humscience/9_01/16_Cher.htm;

Cursul nr. 6.. Abordarea sociologică a activității instituțiilor juidice.

1. Drept și justiție socială
2. Abordarea sociologică a activității sistemului judecătoresc
3. Dimensiunea sociologică a activității subdiviziunilor M.A.I.
4. Abordarea sociologică a activității altor instituții juridice
5. Portretul social al juriștilor
6. Aplicații

Motto:

*„Fără dreptate, adică fără justiție și fără echitate, dreptul nu poate să aibă înțeles, este numai un mijloc de tortură al oamenilor, iar nu un mijloc de conviețuire pașnică între ei
„ Mircea Djuvara*

1. Drept și justiție socială

a). Raporturile dintre drept și justiție

Evoluția raporturilor dintre drept și justiție, a interferențelor și conexiunilor lor reciproce, a preocupat deopotrivă pe juriști și sociologi atât în termenii organizării și funcționării pe baze legale și legitime a instituțiilor și organizațiilor sociale, cât și în cei ai realizării dreptății, echității și justiției în societate.

Înainte de a ne referi la principale puncte de vedere pe marginea acestei probleme este rațional să precizăm conceptul de justiție socială. *Justiția socială se referă la modul în care societatea distribuie membrilor săi resursele de care dispune. Justiția socială este o „situație ideală în care toți membrii unei societăți beneficiază de aceeași protecție, aceleași drepturi, oportunități, obligații și beneficii sociale”*Barker(1999), Saleebe³¹³(*detaliază cadrul justiției sociale:*

a) Resursele sociale se distribuie pe principiul trebuințelor, cu precizarea clară că aceste resurse susțin dezvoltarea resurselor personale, dreptul la aceste resurse fiind unul din atributele cetățeniei.

b) Oportunitățile de dezvoltare personală și socială sunt deschise tuturor, cu precizarea că cei care au avut de suferit pe nedrept, fără a fi vinovați în vreun fel, vor fi compensați în mod adecvat.

³¹³ **Apud** : Karla Krogsrud Miley, Michael O’Melia, Brenda DuBois. Practica asistenței sociale. Iași : Polirom, 2006, p.27.

c) Este esențial să se elaboreze, la toate nivelurile societății, obiective și politici care au ca scop esențial dezvoltarea umană și îmbogățirea experienței umane și care sunt considerate prioritare în raport cu alte obiective și politici.

d) Se renunță la exercitarea arbitrară a puterii sociale și politice.

e) Discriminarea, ca mijloc de stabilire a priorităților, de dezvoltare și de distribuire a resurselor sociale și naturale și de soluționare a problemelor sociale, este eliminată.³¹⁴

Injustiția socială apare atunci când societatea încalcă drepturile omului sau îi prejudiciază pe unii dintre membrii săi și instituționalizează inegalitatea prin discriminări împotriva unor grupuri de cetățeni. Încălcarea drepturilor civile și a drepturilor omului împiedică accesul egal la oportunități și resurse, limitând participarea completă la viața societății.³¹⁵

*Principala problemă care s-a pus în legătură cu relațiile dintre dreptul unei societăți și realizarea ideii de justiție a fost aceea de a stabili dacă reglementările juridice sunt întotdeauna drepte și juste și dacă dreptul este echivalent, parțial cu justiția și dreptatea socială. Astfel, Mircea Djuvara, referindu-se la dimensiunea praxiologică a acestei probleme afirma: „Ca atare prima sarcină a judecătorului este ca, printr-o cercetare cât mai amănunțită a cazului concret, să ajungă la o soluție, în conformitate nu numai cu legea, dar și cu idealul de justiție, așa cum îl înțelegem. O soluție nedreaptă pe care ar da-o, este totdeauna o soluție greșită, fie că legea însăși e rea, fie că aplicarea ei nu s-a făcut bine”.*³¹⁶

Acceptând premisa că dreptul reprezintă nucleul principal al ordinii sociale și normative, majoritatea autorilor sunt de acord că stabilitatea și funcționalitatea unei societăți depinde, în mare măsură, de stabilitatea normativă, în primul rând legislativă, ca și de aplicarea uniformă și constantă a regulilor și prescripțiilor juridice la nivelul instituțiilor, grupurilor sociale și indivizilor. Însă, atât stabilitatea normativă, cât și aplicarea uniformă a regulilor juridice într-o societate reprezintă doar premisa necesară, dar nu suficientă, pentru realizarea justiției sociale, întrucât, la un moment dat, deși norma poate să fie dreaptă sau corectă din punct de vedere juridico-legislativ, ea poate genera inechități și nedreptăți datorate modului său de aplicare de către instanțele sau "agenții" dreptului (în primul rând judecătoria).

Plecând de aici și supralicitând virtuțile instrumentale și moralizatoare ale legislației, unii autori au fost tentați să considere că dreptul este echivalent cu justiția socială, reprezentând o formă "sui-generis" de adaptare a justiției morale la diferitele exigențe și împrejurări sociale, adaptare ce presupune totuși utilizarea constrângerii publice în cadrul procesului judiciar. Pentru toți autorii care identificau ideea de drept cu cea de justiție, dreptul trebuie să asigure în orice

³¹⁴ IBIDEM.

³¹⁵ IBIDEM.

³¹⁶ DJUVARA, MIRCEA. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică). Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Ed. ALL BECK, 1999, p.151.

societate ceea ce este just, drept și echitabil, astfel încât fiecare individ să se bucure de dreptul său în conformitate cu faptele, meritele și contribuția adusă binelui comun. În acest sens, justiția a fost definită ca fiind "voința constantă și permanentă de a da fiecăruia dreptul său" (după Ulpian) sau "traducerea practică a dreptului sub forma ideii de just și drept" (Fr. Geny).

Relevând rolul dreptului ca principalul garant al ordinii sociale și normative și al respectării drepturilor și libertăților indivizilor, alți autori, între care și M. Djuvara, au considerat că dreptul nu este, de regulă, echivalent cu justiția întrucât aceasta din urmă se caracterizează printr-o serie de elemente *raționale* (cum ar fi: egalitatea părților, natura rațională și logică a justiției, ideea de echitate și de proporționalitate în distribuirea justiției) și *de fapt* (concretizate în stabilitatea legilor, aplicarea lor uniformă). În consecință, dreptul nu poate realiza în totalitate aceste elemente raționale și de fapt ale justiției sociale, de aceea el nu poate fi niciodată, și în același timp, just, drept și echitabil pentru toți indivizii, după cum nici o societate dreaptă sau justă nu va fi mai eficientă și funcțională decât una nedreaptă din punct de vedere juridico-legislativ, ceea ce conduce la relativitatea criteriilor în funcție de care sunt definite noțiunile de justiție și dreptate în diferite sisteme normative.

Plecând de aici, teoria și practica dreptului consideră că pot fi distinse mai multe tipuri sau modalități de realizare a justiției în societate:

a) *justiția distributivă*, întemeiată pe garantarea și realizarea drepturilor și obligațiilor indivizilor în conformitate cu o anumită normă proporțional stabilită de legiuitor, astfel încât fiecare individ să primească ceea ce i se cuvine (ceea ce merită) în funcție de contribuția sa în cadrul societății. De regulă, justiția distributivă se referă la "egalitatea proporțională stabilită de legiuitor ținând seama de ceea ce datorează colectivitatea (statul) membrilor săi";

b) *justiția corectivă (reparativă)*, care încearcă să realizeze o anumită egalitate între drepturile și obligațiile indivizilor, astfel încât fiecare individ să nu datoreze sau să primească nici mai mult, nici mai puțin decât ceilalți. Ea este concepută ca fiind un fel de "egalitate" între ceea ce oferă și ceea ce primesc indivizii, între actele și faptele lor și urmările acestora. În funcție de modalitățile de realizare, acest tip de justiție poate fi de două feluri:

1) *justiție comutativă*, care se referă la un raport echivalent între indivizi, atunci când aceștia își stabilesc singuri măsura sau "norma" opozabilă relațiilor dintre ei (de pildă, cazul vânzării-cumpărării, reparării pagubelor produse etc);

2) *justiție "judiciară"*, întemeiată pe intervenția celui de al treilea factor (judecătorul) în caz de dispută sau neînțelegere dintre indivizi în legătură cu drepturile și datoriile lor.

În schimb, alți autori consideră că există și așa-numita justiție legală, care se fundamentează pe îndatoririle și obligațiile juridice pe care indivizii le datorează colectivității (în

speță, statului), acesta putând pretinde executarea și realizarea efectivă de către indivizi a acestor obligații (cum ar fi, de pildă, plata impozitelor, diverse taxe și contribuții bănești, prestarea unor activități sociale în favoarea comunității etc).

2. *Principalele postulate ale justiției sociale.* Orice societate poate fi concepută ca fiind o asociație de indivizi care în relațiile dintre ei recunosc, și respectă anumite norme de comportament ca obligatorii, norme ce reglează sistemul de cooperare dintre aceștia. Însă societatea, ca "întreprindere de cooperare" între indivizi, se caracterizează atât prin identitatea de interese, astfel încât indivizii să poată trăi mai bine, cât și prin conflictul de interese, deoarece unii indivizi doresc să aibă o cotă mai mare în distribuția bunurilor și valorilor sociale. În consecință, pentru a realiza atât identitatea, cât și conflictul de interese, justiția se întemeiază pe anumite principii, care nu pot fi evaluate ca fiind corecte sau incorecte, juste sau nejuste decât pornind de la o teorie coerentă a justiției care postulează că:

- a) justiția este o virtute a instituțiilor sociale, după cum adevărul este o virtute a oricărei teorii științifice;
- b) orice individ posedă o inviolabilitate bazată pe justiție pe care nu o poate anula nici chiar invocarea protejării binelui societății;
- c) justiția nu trebuie să permită niciodată că sacrificiile unei minorități să fie contrabalansate de avantajele majorității;
- d) o nedreptate este tolerabilă (preferabilă) numai atunci când este necesar să se evite o nedreptate și mai mare.

Rolul acestor principii este de a face posibilă alegerea unui "aranjament social" privind distribuția corectă a părților și bunurilor între indivizi care, la rândul lor, să definească distribuția corectă a drepturilor și obligațiilor rezultate din cooperarea socială dintre indivizi. De aceea, o societate bine-orânduită o reprezintă acea asociere de indivizi reglată de o concepție publică asupra justiției, în care fiecare individ acceptă și știe că și ceilalți acceptă aceleași principii despre justiție și în care instituțiile sociale fundamentale satisfac și sunt cunoscute că satisfac și realizează principiile justiției. Chiar dacă indivizii nu se înțeleg asupra conținutului concret al acestor principii întrucât au concepții diferite despre justiție, ei sunt totuși de acord asupra necesității existenței acestor principii, fiind convinși că instituțiile de bază sunt juste și corecte atunci când ele nu fac discriminări între indivizi în privința drepturilor și îndatoririlor lor și când regulile determină o echilibrare potrivită a intereselor aflate în competiție. De aceea, distribuția bunurilor, drepturilor și îndatoririlor în societate trebuie să țină seama de două principii:

- a) principiul egalității șanselor de acces la poziții și funcții sociale pentru toți indivizii;
- b) principiul avantajului reciproc, astfel încât beneficiul unui individ (oricât de mare sau mic ar fi) să nu se facă în detrimentul celor mai puțin avantajăți, ci în folosul acestora, chiar dacă

acest câștig nu este egal cu cel al indivizilor avantațați mai mult. Acest principiu al diferenței postulează că o distribuție egală este de preferat uneia inegală, dacă nu cumva cea inegală este mai avantajoasă pentru toți indivizii sau dacă la această distribuție inegală nu ar consimți și cel mai puțin avantajat individ. În consecință, distribuția în părți egale reprezintă o procedură distributivă ideală, în timp ce distribuția în avantajul tuturor constituie un element al justiției procedurale.

Această concepție asupra justiției, elaborată de J. Rawls, este, în opinia unor autori, egalitariană, dar nu și egalitaristă, întrucât deși postulează necesitatea egalității drepturilor și îndatoririlor indivizilor, nu își propune să elimine diferențele de competență, merit și talent între indivizi, diferențe date și acceptate ca fiind naturale, ci doar să le regleze instituțional, astfel încât ele să poată funcționa în avantajul reciproc al tuturor indivizilor. Ea își propune să limiteze pe cât posibil efectele arbitrare ale inegalităților sociale, dar nu și să le elimine definitiv, urmărind astfel un scop rațional și nu unul utopic. De aceea, egalitatea nu este un scop în sine, ci un mijloc subordonat idealului celui mai mare avantaj posibil pentru toți indivizii, deci și al celor aflați în poziții naturale și socio-economice dezavantajate.

c) Funcționalitatea și legitimitatea justiției sociale

În orice societate, justiția socială trebuie să asigure exercitarea neîngrădită de către indivizi a drepturilor și obligațiilor lor fundamentale, realizând astfel legalitatea și legitimitatea actului de justiție. Conceptul de legalitate este intim legat de cel de legiferare și de legislație, motiv pentru care ele sunt uneori confundate între ele, deși se referă la activități diferite. Dacă legiferarea include activitatea de elaborare a legilor și actelor normative, rezultanta ei este tocmai legislația care, la rândul ei, face obiectul legalității.

Legalitatea reprezintă un principiu fundamental al oricărui sistem normativ și presupune respectarea legilor și a actelor normative de către toate instituțiile și organizațiile statale și nonstatale, de către toți "agenții" dreptului abilitați să aplice legislația, precum și de către toți indivizii dintr-o societate. Ea reprezintă, totodată, principala garanție pentru protecția socială și juridică a indivizilor și grupurilor sociale față de potențiale abuzuri și manifestări birocratice care pot leza statutul și drepturile indivizilor.

Pentru acest motiv, indivizii acceptă și recunosc legalitatea normelor juridice elaborate de către autoritatea publică dintr-o societate, aderând și conformându-se la ele. Atunci când adeziunea indivizilor se manifestă față de ansamblul normelor existente într-un sistem juridic, legalitatea regulilor antrenează prezumția irefragabilă a *legitimității* acestora. Pe această bază, o serie de puncte de vedere exprimate în literatura juridică consideră că o normă juridică va fi în mod necesar validă și efectivă fie în funcție de criteriul legalității (validitate formală), fie în funcție de cel al legitimității (validitate informală), exprimat prin gradul de adeziune al

indivizilor față de norme, însă, nici una din cele două forme de recunoaștere, acceptare și adeziune față de norme nu implică, în mod necesar, pe cealaltă, deși ele tind să fie convergente în câmpul spațial și temporal al sistemului juridic. Pe de altă parte, efectivitatea și funcționalitatea unui sistem juridic nu se reduce la simpla adeziune față de ansamblul de norme și prescripții juridice, ci presupune identificarea unor reguli "secundare", a unor consecințe "secundare" ce decurg din aplicarea regulilor "primare" la nivelul diferiților indivizi și grupuri sociale. În consecință, în aprecierea validității legale și legitime a normelor juridice, concretizată în gradul de adeziune manifestată față de ele, trebuie analizate cele trei elemente componente care participă pe "scena" socială:

- a) primul include pe cei desemnați oficial să elaboreze normele (*legislatorul*);
- b) al doilea se referă la cei care realizează aplicarea și respectarea normelor (*judcătorul*);
- c) al treilea include indivizii cărora le sunt aplicate normele și modul cum reacționează față de ele (*actorii sociali*).

2. Abordarea sociologică a activității sistemului judecătoresc

Cercetările socio-juridice privind judecătoria și administrarea justiției sunt strâns legate de sociologia profesiilor și de sociologia organizării. Procesul decizional care se încheie cu hotărârea judecătorească a fost studiat și de specialiștii din domeniul științei politice și al științei comportamentului uman care au contribuit la explicarea lui, cu alte argumente, decât cele aduse puterile statului, justiția are importante atribuții în edificarea și consolidarea statului de drept, adică în funcționarea acestuia pe baza legii.”

Acest subiect ocupă un loc deosebit în sociologia juridică contemporană. Cercetările privind judecătoria și administrarea justiției au fost printre primele care, în multe țări, au deschis calea unor cercetări de sociologie a dreptului³¹⁷.

Relevăm cu satisfacție că și în țara noastră au fost realizată acum 30 de ani o investigație interesantă în acest domeniu³¹⁸. În pofida faptului că date empirice sunt depășite de timp, investigația nominalizată nu și-a pierdut importanța metodologică; metodele și tehnicile utilizate de către autor, cu ajustările necesare, pot fi utilizate și astăzi de către cercetători.

Modul în care se aplică justiția, felul în care dreptatea este resimțită de către cetățeni se află în centrul democrației. Nu există un stat de drept fără o justiție dreaptă. Efectuarea justiției

³¹⁷ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. București, Lumina Lex, 2001, p. 132.

³¹⁸ МАРТЫНЧИК, Е.Г. Авторитет советского суда. Кишинев, Штиинца, 1991

este, în general, acea activitate de stat, în care ideea statului de drept își găsește în cea mai mare parte întruchipare³¹⁹.

Așa stând lucrurile, s-ar cere ca justiția să se bucure de tot sprijinul și respectul din partea autorităților statului, din partea cetățenilor – care sunt principalii beneficiari ai activității acestuia – din partea mass-media care, așa cum le place multora să spună, este câinele de pază al democrației... Într-un cuvânt, justiția ar trebuie să fie un element de echilibru în societate.

Să invocăm pentru început unele studii internaționale, care abordează fenomenul din perspectivă supremației legii³²⁰

În contextul acestor indici negativi, nu este întâmplător faptul că justiția nu s-a bucurat și nu se bucură de mare prestigiu în societatea moldovenească, fapt confirmat cu luz de amănunte și de datele studiilor naționale. Astfel, 66,7 % din experții intervievați în anul 1991 au apreciat negativ activitatea instanțelor judiciare din republică³²¹. În martie 1995, numai 18,4% din respondenți erau satisfăcuți de activitatea judecătoriilor, procurorilor, în timp ce numărul celor nesatisfăcuți alcătuia 39,3%, iar în martie 1996 acești indici erau de 19,7% și, respectiv, 54,5 %³²².

În perioada anilor 2001 – 2004 gradul de încredere în justiție varia de la 26% la 13%³²³.

³¹⁹ INSTRUIRE în clinica juridică /Tatiana Vizdosgă, Doina Gancea, Rodica Iordanov. Universitatea de Stat din Moldova. Ch., 2004, p.12.

³²⁰ NOTĂ de concept privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030”
https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept.pdf.

³²¹ МАРТЫНЧИК, Е.Г. Авторитет советского суда. Кишинев, Штиинца, 1991).с. 120.

³²² REALITATEA socială : procese de transformare și interacțiune. Chișinău, 1996, p.60.

³²³ INSTITUTUL de Politici Publice. Barometrul de opinie publică. Republica Moldova. Noiembrie 2004, p.9.

Invocăm și rezultatele mai multor studii internaționale și naționale, în baza cărora putem evoluția evoluția în timp a indicilor evidențiați supra.

Rata înaltă a neîncrederii în instituțiile statului și în calitatea actului justiției reduc nivelul investițiilor cetățeanului în dezvoltarea statului. Totodată, administrația publică este necesară a fi eficientă, transparentă și credibilă la toate nivelele, inclusiv la nivel teritorial, unde descentralizarea și activitatea administrației locale trebuie să fie în serviciul cetățeanului. Din perspectiva ciclului de viață calitatea actului de guvernare și actului justiției este, practic, la fel de importantă pentru toate vârstele.

Activitatea cotidiană a instituțiilor statului trebuie să se bazeze pe respectarea statului de drept și să fie completate cu măsuri eficiente de combatere a corupției și eforturi pentru creșterea accesului la justiție pentru cetățeni într-o manieră echitabilă. Potrivit Barometrului Opiniei Publice, putem constata că **cel mai înalt nivel al încredere în justiție a fost în anul 2005, fiind aproximativ de 50%**. Datele invocate mai sus reflectă că neîncrederea în justiție a atins cota maximă în anii 2015 și 2016, situându-se la nivelul de 85% și respectiv 86%, în anul 2017 situația s-a îmbunătățit ușor, însă neîncrederea rămâne oricum la unul din cele mai înalte nivele din 2001 până în prezent. Neîncrederea în sistemul justiției generează un nivel scăzut de încredere în stat și instituțiile acesteia, ceea ce duce la un cerc vicios în relația stat și cetățean.

În intervalul 2017-2019, gradul de încredere față de **justiție** s-a diminuat cu 5 p.p.³²⁴ (7% în 2019 versus 12% în 2017), **procuratură** cu 3 p.p. (7% în 2019 versus 10% în 2017)³²⁵.

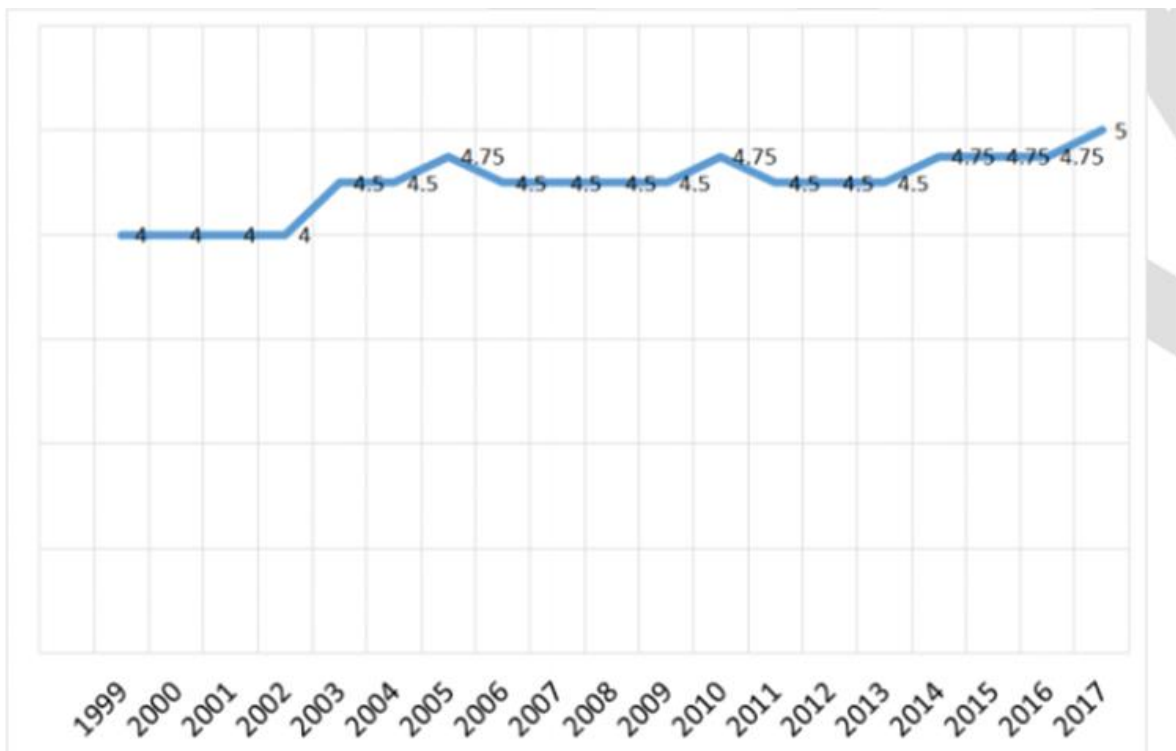
Percepția cetățenilor a fost confirmată de studiile comparate. Astfel, potrivit **Freedom House**, indicele independenței justiției reflectă în mare măsură cele prezentate de Barometrul Opiniei. Cel mai bun indice Republica Moldova la înregistrat la începutul măsurărilor, având un scor de 4, **unde 1 este cel mai bun, iar 7 cel mai rău rezultat**. Potrivit datele de mai la vale, dacă să excludem micile excepții, tendința a fost continu de înrăutățire, **iar în anul 2017 a atins cel mai slab rezultat, având indicele 5.68**. În comparație cu țările ECE, potrivit Freedom House, Republica Moldova are unul dintre cel mai slab indice al independenței justiției.

FIGURA: Evoluția indicelui independenței justiției, perioada 1999-2017³²⁶

³²⁴ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019/ https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html/

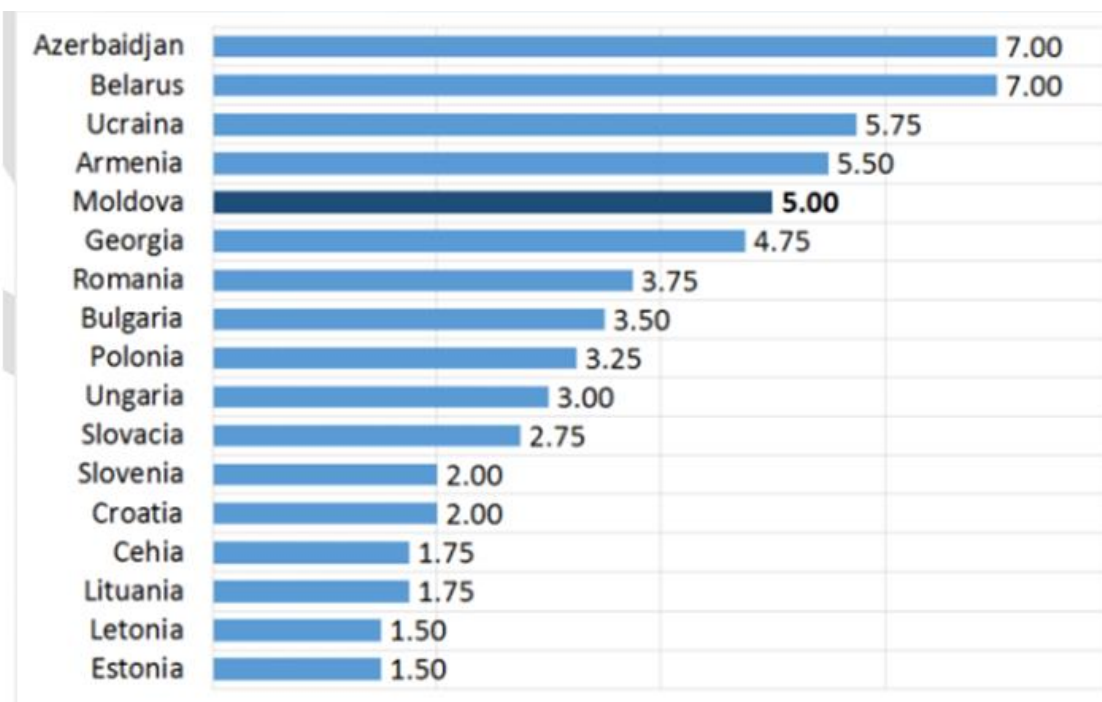
³²⁵ TENDINȚEL sunt confirmate și de BOP, <http://bop.ipp.md/ro/result/liniar>, în ianuarie 2019 în raport cu studiul precedent mai 2018, foarte multă încredere/ oarecare încredere 17,2% versus 23,4%.

³²⁶ NOTĂ de concept privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept.pdf

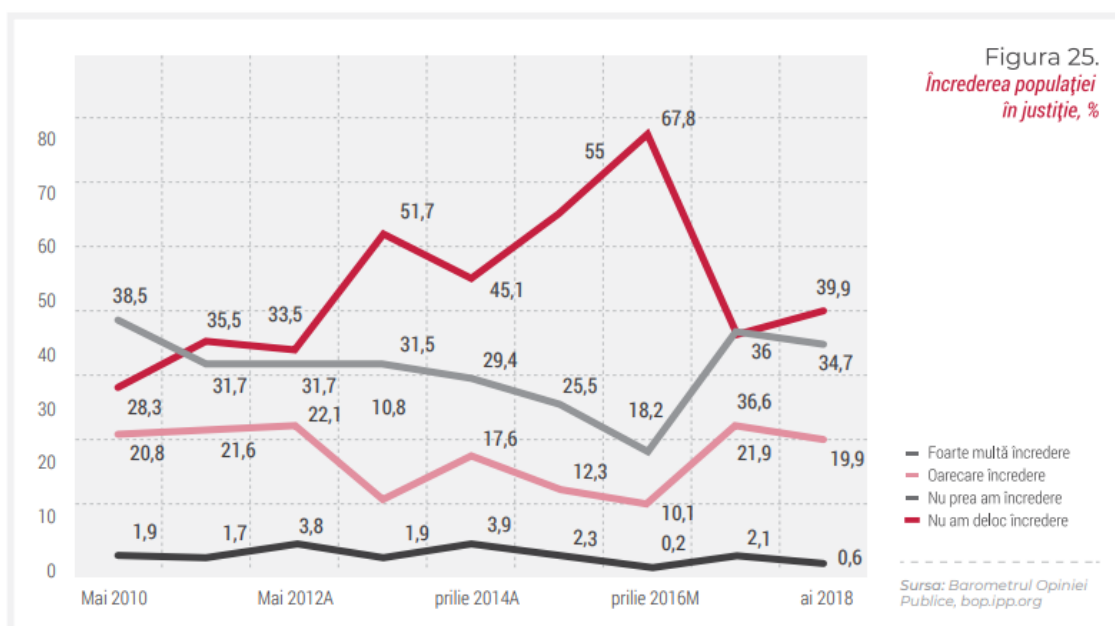
Pentru o mai bună înțelegere a situației din Republica Moldova, invocăm dimensiunea comparativă a acestui indicator:

FIGURA: Indicele independenței justiției în Europa central și Europa de Est, 2017³²⁷

³²⁷ NOTĂ de concept privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030”
https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept.pdf

În perioada 2016-2017, neîncrederea în justiție a depășit nivelul de 70%, fiind mai înaltă decât până la demararea reformelor. Mai mult ca atât, Republica Moldova a pierdut accesul la 28 de milioane de euro în calitate asistență europeană nerambursabilă, destinată pentru reformarea justiției, dar sistată definitiv din cauza lipsei de progrese în domeniu în anii 2014-2015. În 2016-2017 autoritățile moldovenești nu au manifestat prea mult interes pentru a recupera finanțarea dată. Adițional, percepțiile negative au fost întărite de blocarea, de către UE, a asistenței macro-financiare pentru Republica Moldova, pe motivul neîndeplinirii precondițiilor legate de calitatea instituțiilor democratice, care stipulează funcționarea unei justiții independente³²⁸.

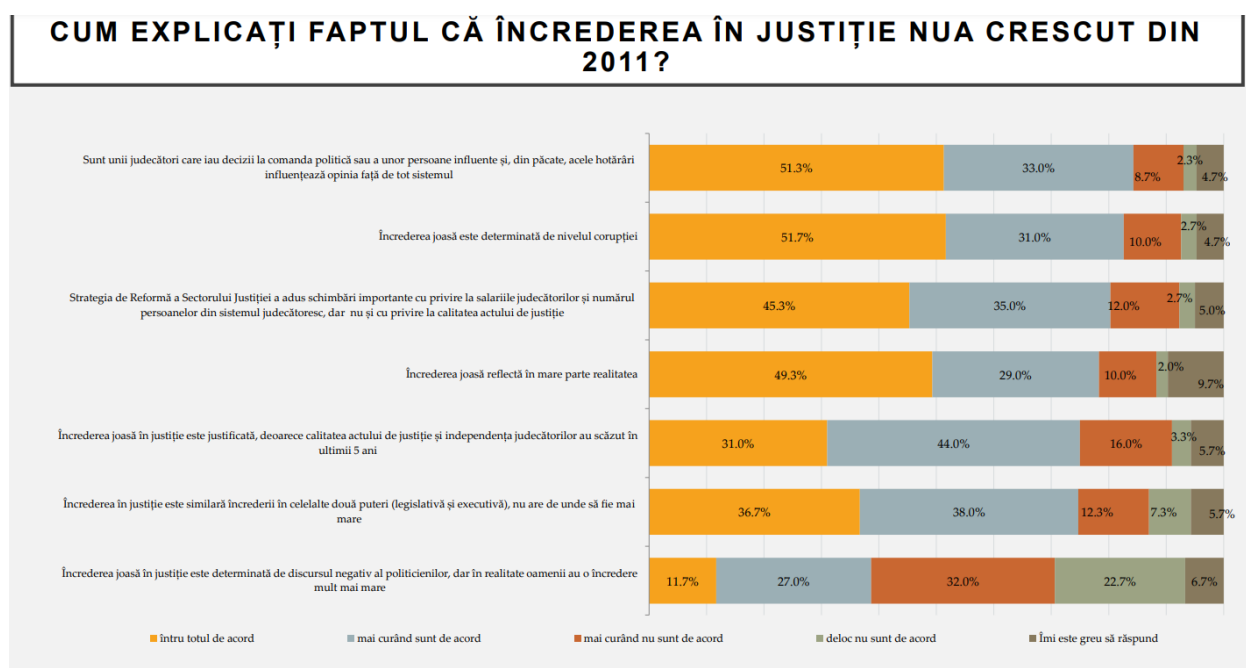

Este de remarcat că dimensiunea sociologică a activității instituțiilor judiciare presupune analiza cu predilecție a cauzelor neîncrederii populației în activitatea acestor instituții publice, elucidarea manifestărilor principale ale curenților și elaborarea unor recomandări întemeiate vizând depășirea acestora.

Dacă ar fi să ne referim la cauzele neîncrederii populației în activitatea instituțiilor judecătorești, atunci un interes deosebit îl reprezintă datele cercetării sociologice realizate la

³²⁸ file:///C:/Users/Admin/Desktop/Raport_de_stare_a_tarii_2018_ro.pdf

sfârșitul anului 2018 în rândul avocaților din Republica Moldova (eșantionul - 300 de avocați, 14% din numărul total al acestora)³²⁹.

Incocăm și alte interpretări ale încrederii (neîncrederi) în actul de justiție:

Principalele constatări privind încrederea în justiție în Republica Moldova sunt³³⁰:

-Peste 6 ani de la demararea în 2011 a reformelor în justiție, încrederea în justiție era mai scăzută ca la începutul acestora, sugerând că reformele nu au avut efectul așteptat.

-Încălzirea în justiție a crescut în preajma alegerilor și a schimbării guvernării în 2009 și 2019 și a scăzut considerabil după alegeri;

-Circa jumătate din cetățenii chestionați consideră că justiția tratează în mod egal justițiabilii, indiferent de gen și vârstă;

-Circa o treime din respondenți consideră că justiția se face egal indiferent de funcție, apartenență politică sau avere;

-Atât în 2018, cât și în 2019 circa 60% din cei chestionați nu erau siguri că judecătorii le vor face dreptate;

-Doar 29% din avocații chestionați în 2018 considerau că legea se aplică în mod egal față de toți justițiabilii;

-În 2018, doar 17% din avocați considerau că judecătorii sunt independenți și 35% considerau că soluțiile judecătorilor sunt echitabile și adoptate fără influențe din exterior;

³²⁹ PERCEPȚIA avocaților cu privire la independența, eficiența și responsabilitatea justiției din Republica Moldova. Rezultatele sondajului din noiembrie-decembrie 2018, <http://crjm.org/wp-content/uploads/2019/01/2018-Sondaj-Perceptia-avocati-justitie.pdf> accesat în data de 28.08.2022.

³³⁰ GAȚCAN, Dana. Cum a evoluat încrederea în justiția din Republica Moldova, <https://www.zdg.md/stiri/stiri-justitie/infografic-cum-a-evoluat-increderea-in-justitia-din-republica-moldova/>, accesat în data de 28.08.2022.

-Avocații consideră că soluțiile judecătorilor sunt cel mai des influențate de politicieni, procurori, alți judecători și Consiliul Superior al Magistraturii³³¹.

Atât în 2018, cât și în 2019 circa **60%** din cei chestionați nu erau siguri că judecătorii le vor face dreptate.

Este de reținut faptul că percepția privind performanța instanțelor judecătorești din Republica Moldova diferă între cetățeni și mediul de afaceri, pe de o parte, și utilizatorii profesioniști ai serviciilor judecătorești și angajații din sectorul justiției, pe de altă parte. Astfel, în Raportul elaborat de către Banca Mondială în colaborare cu Fondul pentru buna guvernare al Marii Britanii intitulat „Îmbunătățirea accesului la justiție: De la resurse spre rezultate”³³² este indicat că potrivit anchetelor realizate la finele anului 2017: „76 la sută din publicul general și 76 la sută din comunitatea de afaceri au exprimat opinii negative. Majoritatea respondenților în grupuri au tendința să declare lipsa unor schimbări reale în perioada 2015-2017. 46 la sută din cetățeni și 47 la sută din companii sunt de părerea că amploarea corupției s-a intensificat.

Totodată, doar 19 la sută din utilizatorii profesioniști și 14 la sută din angajații sectorului justiției au manifestat opinii similare, reflectând un grad mai mare de optimism despre eforturile de combatere a corupției, față de cei „din interiorul” sistemului. Cetățenii și mediul de afaceri sunt de părerea că prevalența corupției se datorează impunității persoanelor corupte și corupției ca tradiție socială. 20 la sută din cetățeni au raportat dare de mită (plătită personal sau prin terți).”

³³¹ GAȚCAN, Dana. Cum a evoluat încrederea în justiția din Republica Moldova, <https://www.zdg.md/stiri/stiri-justitie/infografic-cum-a-evoluat-increderea-in-justitia-din-republica-moldova/>, accesat în data de 28.08.2022.

³³² RAPORTUL Băncii Mondiale Îmbunătățirea accesului la justiție: „De la resurse spre rezultate”, disponibil online: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/295451537501885223/pdf/UPDATED-Moldova-JSPEIR-FinalRomanian.pdf>

Problemele de integritate și nivelul ridicat al corupției în cadrul sistemului de justiție sunt confirmate și de rezultatele studiului periodic efectuat de Transparency International (TI). Conform celor mai recente date, Republica Moldova s-a clasat pe locul 122 din 180 de țări în 2017, cu un scor de 31 din 100, față de indicele compus al UE de 66³³³. Mai mult, în 2016, Transparency Internațional a lansat Barometrul Global al Corupției pentru Europa și Asia Centrală³³⁴. În clasamentul celor 42 de țări, printre țările cu cea mai mare îngrijorare privind răspândirea corupției este și Republica Moldova, iar sectorul justiție înregistrează un nivel de 67%.

Deși datele sondajelor la nivel național și internațional nu reprezintă în cea mai mare parte o tendință pozitivă, investigațiile realizate³³⁵ arată că rezultatele sunt influențate în mod indirect și de următorii factori:

a) interdependența încrederii în justiție cu încrederea în alte instituții ale statului – scăderea încrederii populației în instituțiile statului determină și scăderea încrederii în justiție;

b) mediatizarea – gradul și modul în care anumite evenimente legate de justiție sunt mediatizate la fel modelează percepția publicului³³⁶.

Datele cu privire la încrederea joasă a populației cu privire la justiție ar trebui să determine sistemul judecătoresc și alți factori de decizie relevanți să ia măsuri urgente axate pe sporirea calității și echității actului de justiție.

Specialiștii evidențiază și alte direcții de cercetare a activității instanțelor judiciare :

- Abordarea activității instituțiilor juridice din perspectiva respectării principiului egalității cetățenilor în fața legii.

În cadrul acestei direcții se cercetează coraportul dintre componența de infracțiune și pedeapsa aplicată, se depistează abaterile de la principiul individualității pedepsei, ce se manifestă atât prin aplicarea unor pedepse prea severe, cât și prin pronunțarea unor sentințe prea blânde; se analizează cauzele acestor abateri (manifestări ale incompetenței, rezultatul presiunilor exercitate asupra judecării, alte cauze). Investigații fundamentale în această direcție în Republica Moldova, nu au fost promovate .

³³³ Transparency International. „Indicele corupției reflectă reacția dezamăgitoare la corupție a Republicii Moldova”, disponibil on-line:

http://www.transparency.org/news/pressrelease/corruption_index_reflects_moldovas_disappointing_response_to_corruption

³³⁴ Barometrul Global al Corupției pentru Europa și Asia Centrală:

https://images.transparencycdn.org/images/2016_GCB_ECA_EN.pdf

³³⁵ EVOLUȚIA încrederii în justiție din 2008 pînă în 2019, efectuată de Centrul de Resurse Juridice din Moldova:

<https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/06/increderea-in-justitia-din-Republica-Moldova.pdf>

³³⁶ <https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/sub.16.pdf>

O imagine de ansamblu asupra situației din republică referitor la respectarea acestui principiu ne-o oferă anumite rezultate obținute în cadrul unor sondaje sociologice. Astfel, chestionarul unui sondaj pe un eșantion național administrat în noiembrie 2003 conținea următoarea întrebare: „Sistemul juridic tratează egal pe fiecare și pedepsește vinovații indiferent cine sunt ei?”. Rezultatele obținute trezeau îngrijorare:

1. da – 9,4%;
2. nu – 67,2%;
3. NR/NȘ – 23,5 %³³⁷.

La întrebarea „Cât de des, după părerea DVS, se întâlnesc cazuri când în instanțele judecătorești se iau decizii incorecte?”, din cadrul unei investigații realizate ceva mai înainte, au fost obținute următoarele rezultate:

- a. foarte des – 20,5%;
- b. des – 50,9%;
- c. rareori -20,2%;
- d. deloc – 6,5%³³⁸

În percepția respondenților (2018), la capitolul încălcarea drepturilor omului, Parlamentul și Guvernul sunt pe primul loc. Astfel, circa două treimi din respondenți consideră că aceste instituții încalcă drepturile omului în măsură mare. **Alte două instituții care încalcă drepturile omului, sunt Judecătoriile și Poliția (în opinia a peste 62% din respondenți)**³³⁹.

Studiul din 2021 demonstrează o anumită creștere a încrederii în justiție. În opinia respondenților dreptul la un proces echitabil (de judecată) este mai asigurat copiilor și femeilor. Respectiv, circa 47,7% consideră că acest drept este asigurat copiilor în foarte mare/mare măsură, urmat de grupul de femei care a acumulat circa 43,5% din atare afirmații. Respondenții consideră că cel mai slab sunt asigurate drepturile altor grupuri vulnerabile (romii, minoritățile religioase, LGBT etc.) cu doar 27,6% afirmații cu conotație pozitivă, urmat de cele ale persoanelor sărace cu 29,2% și șomerilor, 30,4%.

Totodată, după cum am menționat, se observă o creștere continuă a gradului de încredere în sistemul judecătoresc, în studiul – 2021, ponderea răspunsurilor în foarte mare/mare măsură a crescut cu circa 9-18 p.p în raport cu studiul realizat în 2018 și cu 15-24 p.p. față de cel din 2016.

Este necesar de menționat, de asemenea, că gradul de încredere privind asigurarea dreptului la un proces echitabil pentru diferite grupuri ale populației rămâne a fi destul de jos,

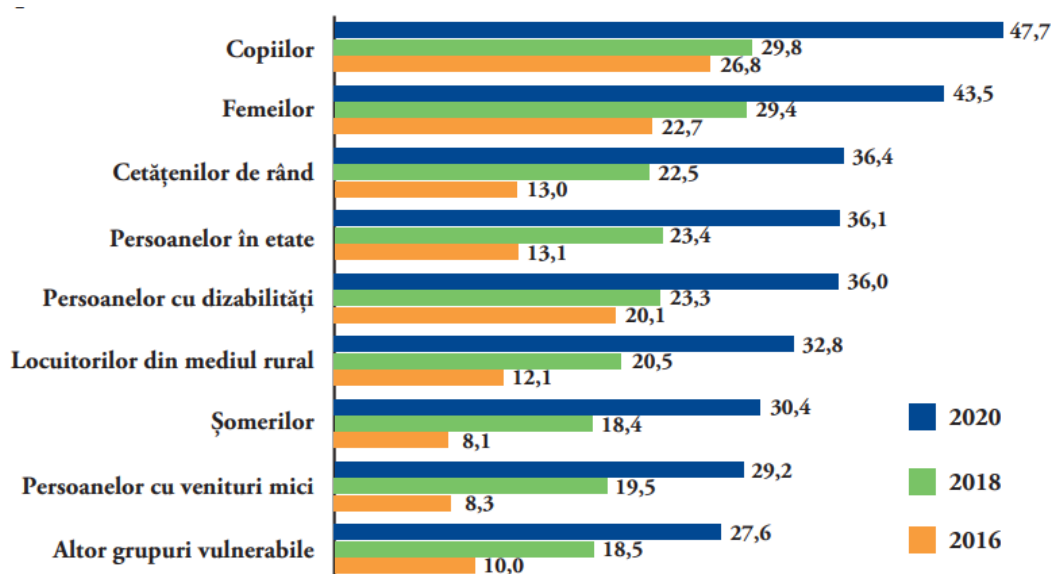
³³⁷ INSTITUTUL de politici publice. Barometrul de opinie publică din moldova, Ch. 2003, p.

³³⁸ POPA, Victor, MUNTEANU, Igor, IZDENSCHI, Natalia, Cugal, Ion. Corupția politică: context și semnificații. – Ch.: Cartier, 2001, p.51.

³³⁹ STUDIU. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2018, file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/Perceptii-asupra-Drepturilor-Omului-in-RM_Romana.pdf

răspunsurile în foarte mare/mare măsură variază între 28-48% în studiul curent. Cei mai pozitivi în acest context sunt respondenții din mediul urban, persoanele mai tinere, până la 44 ani. Cei mai puțin pozitivi sunt respondenții de la sate și vârstnicii, în special, ce ține de respectarea drepturilor persoanelor cu venituri mici și a altor grupuri vulnerabile, cu sub 20% afirmații privind asigurarea acestor drepturi în foarte mare/mare măsură³⁴⁰.

FIGURA: In ce măsură, considerați că este asigurat dreptul la un proces echitabil (de judecată) următoarelor categorii de persoane? (% răspunsuri în foarte mare / mare măsură³⁴¹

În rapoartele privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova avocații parlamentari nu o dată au menționat cele mai actuale probleme ce țin de asigurarea dreptului de acces liber la justiție, printre acestea fiind tergiversarea examinării cauzelor, accesul limitat la serviciile unui avocat calificat, neexecutarea hotărârilor judecătorești, încălcarea de către instanțele judecătorești a normelor procesuale care garantează dreptul la un proces echitabil, activitatea unor magistrați.

Articolul 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale obligă ca orice persoană să poată avea dreptul de a-și vedea cauza examinată într-un termen rezonabil. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a declarat că obiectul acestei garanții este de a

³⁴⁰ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Studiu. Percepții asupra drepturilor omului. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>

³⁴¹ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Studiu. Percepții asupra drepturilor omului. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>

proteja toți justițiabilii împotriva duratei excesive a procedurii. Asemenea dispoziție “*subliniază importanța care se atribuie faptului, ca justiția să nu fie înfăptuită cu o întârziere, care să compromită eficiența și credibilitatea ei*”. Condiția enunțată garantează că într-un termen rezonabil și prin intermediul unei hotărâri judecătorești se pune capăt incertitudinii în care se află o persoană în ceea ce privește poziția sa în dreptul civil sau acuzația în materie penală îndreptată împotriva sa: asemenea măsură în același timp vizează interesul persoanei în cauză și principiul securității juridice.

În Republica Moldova respectarea termenului rezonabil rămâne a fi o problemă acută pentru justiție. Monitorizarea ședințelor de judecată efectuată în cadrul Programului OSCE de monitorizare a proceselor de judecată pentru Republica Moldova, a arătat că întârzierile și amânările ședințelor de judecată sunt (erau?) mai degrabă o regulă, decât o excepție, motivele amânării ținând nu numai de absența unui participant la proces, dar și din cauza organizării nesatisfăcătoare a proceselor de către judecător/judecătorii care le prezidează, de managementul sistemului judecătoresc și de atitudinea subiecților implicați.

Avocații parlamentari au fost sesizați în repetate rânduri privind încălcarea de către instanțele judecătorești a unor norme procesuale care garantează dreptul la un proces echitabil – nerespectarea termenului de redactare a hotărârii motivate și tergiversarea comunicării acesteia, nerespectarea termenului de înmânare a copiei de pe sentință, tergiversarea traducerii și/sau expedierii actelor judecătorești în limba pe care o posedă unii participanți la procesele judiciare³⁴².

Cercetarea greșelilor comise de judecători. În practica judiciară se comit un anumit număr de greșeli. În opinia sociologilor occidentali, fiecare a cincea hotărârea este greșită.³⁴³

Prezintă un anumit interes izvoarele greșelilor în activitatea justiției din Federația Rusă :

- a) păstrarea orientării spre acuzare care s-a format în perioada totalitarismului și, ca reminiscență, s-a păstrat și în perioada de tranziție;
- b) lipsa cadrelor calificate de judecători, condițiile grele de muncă;
- c) nerespectarea, în anumite cazuri, a principiului prezumpției nevinovăției.

În opinia lui V.N. Cudreavțev, în Federația Rusă, pe parcursul a 10 ani ai perioadei de tranziție, ponderea erorilor judecătorilor în cazul aplicării pedepsei cu moartea a ajuns la 30%, adică 1/3 din cei condamnați la pedeapsa capitală au perit fără vină³⁴⁴.

Studii fundamentale axate pe această problemă referitor la situația din republică nu există însă situația la acest capitol poate fi cunoscută, într-o anumită măsură, în baza opiniilor

³⁴² <http://www.ombudsman.md/md/anuale>

experților. Astfel, V. Nagacevski, președintele Asociației Obștești „Juriștii pentru drepturile omului” remarca lipsa responsabilității personale pentru actul judecătoresc și pregătirea nesatisfăcătoare a unor judecători care i-au decizii fără a ține cont de faptul că unele prevederi ale legislației naționale nu corespund (februarie 2008) cu cele ale Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului. O problemă gravă este lipsa reală, adevărată a independenței puterii judecătorești. O gravă problemă în sistemul judecătoresc constă în faptul că în multe cazuri judecătorii nu învață din erorile și încălcările anterioare pentru care Republica Moldova a fost deja condamnată nu o dată de Curtea de la Strasburg³⁴⁵

O cauză a deciziilor greșite rezidă în actele de corupție care se manifestă în sistemul judiciar al republicii. Datele investigațiilor sociologice ne permit să ne imaginăm nivelul aproximativ al corupției în sistemul judecătoresc.

6. Corupția în sistemul organelor de drept

O cauză a deciziilor greșite rezidă în actele de corupție care se manifestă în sistemul judiciar al republicii. Datele investigațiilor sociologice ne permit să ne imaginăm nivelul aproximativ al corupției în sistemul judecătoresc.

O cercetare de amploare centrată nemijlocit pe acest subiect a fost realizată de Agenția pentru Susținerea Învățământului Juridic și a Organelor de Drept „EX LEGE”. Trimestrial au fost desfășurate cercetări în teren (2007-2008) privind riscul corupției în sistemul judiciar în vederea determinării opiniei reprezentanților sistemului judecătoresc la indicatorii prezentați de către Agenția „EX LEGE”. La finele proiectului a fost efectuat un sondaj de opinie în rândul judecătorilor privind riscul corupției în sistemul judecătoresc. Eșantionul de cercetare a constituit 77% judecători, fiind chestionați 151 de judecători din 196 judecători ce-și desfășurau activitatea în toate instanțele judecătorești monitorizate. Practic a fost efectuat un recensământ între judecătorii din instanțele monitorizate, ceea ce denotă o marjă infimă de eroare³⁴⁶.

Judecătorii au avut posibilitatea de a indica cauzele majore care generează corupția în rândul judecătorilor. Acestea s-au dovedit a fi: nivelul scăzut de salarizare (96%), lipsa de integritate și rezistență la corupție (39,7%), imperfecțiunea legislației (22,5%), intervenția politicului în activitatea cotidiană (19,2%) și corupția sistemică la numirea în funcție a judecătorilor (11,9%). Cauzele indicate de către respondenți

³⁴⁵ VOCEA poporului, 2008, 22 februarie, p.4.

²³⁰ INSTITUTUL de Politici Publice .Barometrul de opinie publică din Moldova, Noiembrie 2003, p.).

²³¹ RAPORT analitic semestrial : „Constatări preliminare ale monitorizării ședințelor de judecată în Republica Moldova”. Programul OSCE de monitorizare a proceselor de judecată pentru republica Moldova. 30 noiembrie 2006. Realizat de Misiunea OSCE în Moldova, p.1.

³⁴⁶ CURIER “EX LEGE”, 2009, nr.14, p.5.

demonstrează o preocupare primordială a statului pentru eradicarea fenomenului corupției în sistemul judiciar.

De asemenea, judecătorii au indicat și factorii care favorizează actele de corupție din sistemul judecătoresc: lipsa de rigoare în selecția cadrelor (51,7%) și disponibilitatea unor cetățeni de a eluda prin coruperea judecătorului (51%), oportunitatea unor câștiguri suplimentare (25,5%), situarea într-o poziție-cheie de putere (23,5%), lipsa unei reacții adecvate în combaterea cazurilor de corupție (18,8%).

Privite în ansamblu, se identifică câteva tandemuri a factorilor care favorizează și a cauzelor corupției în rândurile judecătorilor: nivelul scăzut de salarizare (96%) și oportunitatea unor câștiguri suplimentare (25,5%); lipsa de integritate și rezistență la corupție (39,7%) și disponibilitatea unor cetățeni de a eluda prin coruperea judecătorului (51%); lipsa de rigoare în selecția cadrelor (51,7%) și intervenția politicului în activitatea cotidiană (19,2%) și corupția sistemică la numirea în funcție a judecătorilor (11,9%).

În concluzie, corupția este efectul, în special, a nivelului scăzut de salarizare în asociere cu oportunitatea unor câștiguri suplimentare; a lipsei de integritate și rezistență la corupție a unor judecători în contextul disponibilității unor cetățeni de a eluda prin corupere; a preocupării primordiale a statului pentru eradicarea fenomenului corupției în sistemul judiciar favorizată de lipsa de rigoare în selecția cadrelor. Judecătorii consideră că cea mai eficientă măsură în stoparea corupției, dar și îmbunătățirii calității actului de justiție ar fi mărirea salariului.³⁴⁷³⁴⁸

În opinia respondenților, cele mai eficiente măsuri pentru stoparea corupției ar fi creșterea nivelului salarizării (98%) și perfecționarea legislației (44,4%). Sancționarea cu promptitudine a celor care comit acte de corupție a fost menționată de către 23,2% din respondenți. O încredere redusă este în mediatizarea cazurilor de corupție și în instruirea continuă privind prevenirea corupției în sistemul judecătoresc, fiind menționate de către 16,6% și respective 11,9%. Astfel, în opinia judecătorilor, soluția contra corupției era /este de natură economic.

Toți factorii enumerați ne permit să înțelegem adecvat de ce experții Băncii Mondiale au evaluat independența justiției cu 32,4 puncte din 100 de puncte.³⁴⁹

Pentru a sesiza dinamica fenomenului de corupție în cadrul organelor de drept, invocăm și datele unui studiu din 2015.

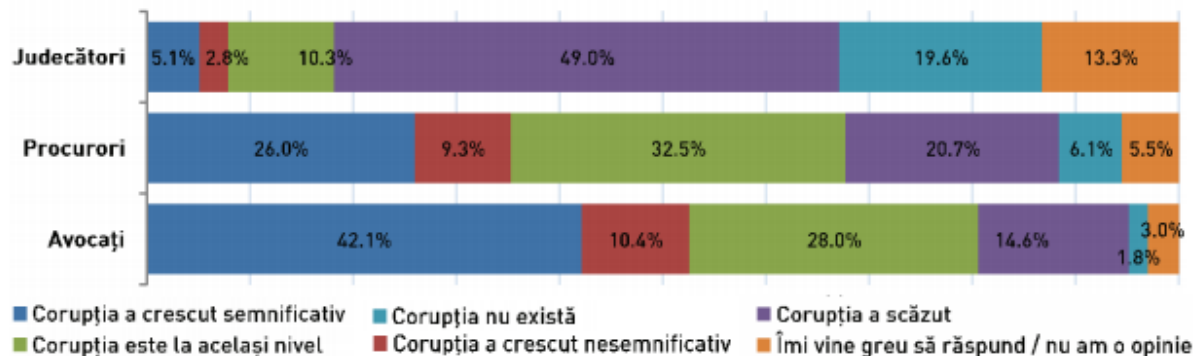
³⁴⁷ CURIER "EX LEGE", 2009, nr.14, p.5,6.

³⁴⁸ CURIER "EX LEGE", 2009, nr.14, p.5,6.

³⁴⁹ R. Moldova mai are de lucru la capitolul „eficiența guvernării”//Jurnal de Chișinău, 2008, 1 februarie, p.15.

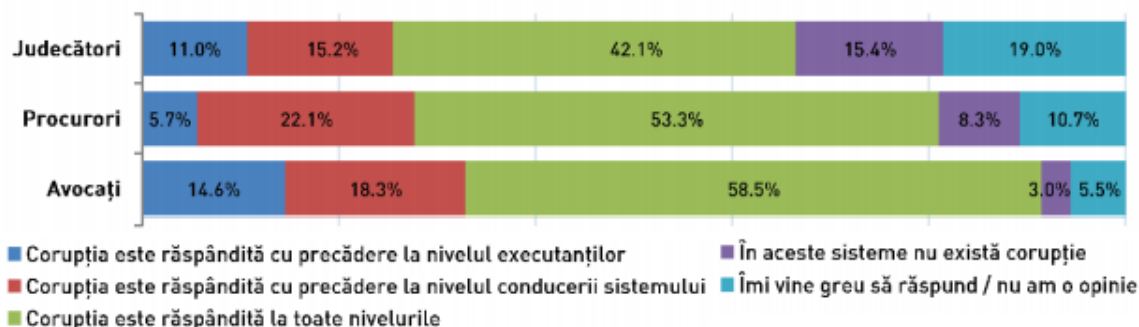
23. Percepția judecătorilor cu privire la corupția în sectorul justiției

23.1. Care este opinia Dvs. despre evoluția fenomenului corupției în sectorul justiției din 2011 până în prezent?

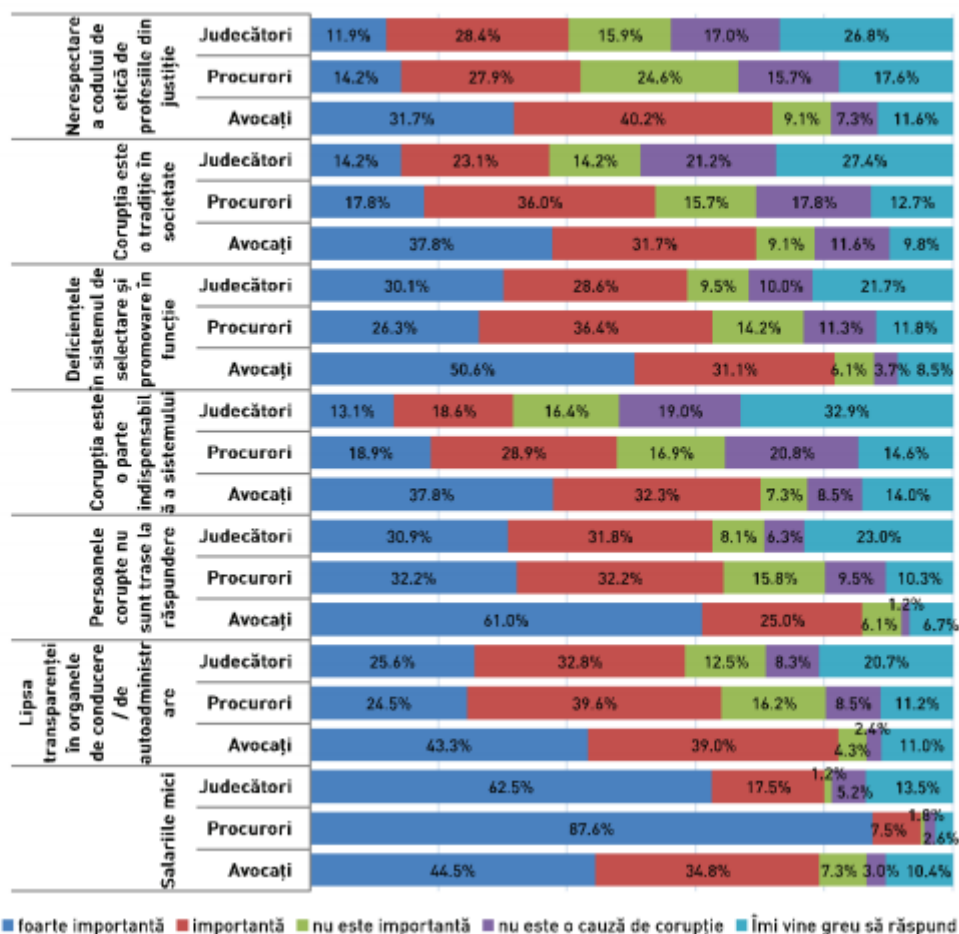
(Sursa: percepția judecătorilor, ptcurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției. Sondaj, decembrie 2015, <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-Percepts-reformelor-just.pdf>)

23.2. Care este percepția Dvs. cu privire la corupția în sectorul justiției (sistemul judiciar, procuratură, avocatură, poliție)?

(Sursa: percepția judecătorilor, ptcurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției. Sondaj, decembrie 2015, <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-Percepts-reformelor-just.pdf>)

23.4. În opinia Dvs., cât de importante sunt următoarele cauze în răspândirea corupției în sectorul justiției? Vă rugăm să apreciați fiecare cauză

(Sursa: Percepția judecătorilor, ptocurilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției. Sondaj, decembrie 2015, <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-Percepts-reformelor-just.pdf> <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-Percepts-reformelor-just.pdf>)

O altă cauză ce conduce la scăderea eficienței activității sistemului judiciar consta în imixtiunea în înfăptuirea justiției. La începutul anului 2008, 25,8% dintre judecătorii respondenți au menționat existența unor presiuni la examinarea cauzelor. Cele mai multe presiuni, în opinia judecătorilor, erau din partea media (44,7%, urmate de presiunile prin intermediul conducerii administrative a instanței (28,9%) și presiunile politice (26,3%).³⁵⁰

Nu întâmplător, **în noiembrie 2004 numai 31% din respondenți aveau încredere în justiție., iar în noiembrie 2011 – doar 18,3%**³⁵¹.

Analiza sumară a jurisprudenței Curții Europene în dosarele moldovenești demonstrează că instanțele judecătorești din Moldova s-au pretat la diverse abuzuri și încălcări grave ale drepturilor omului, precum ar fi: tolerarea și acoperirea actelor de tortură și tratament inuman și degradant, arestări ilegale și abuzive, hărțuirea persoanelor prin intermediul proceselor penale la comandă, încălcări ale dreptului la un proces echitabil, încălcări ale dreptului la viață privată,

³⁵⁰ CURIER „EX LEGE”, 2008, nr.13, p.4.

³⁵¹ http://www.ipp.md/public/files/Barometru/2011/BOP_11.2011_Anexe.pdf.

violări ale dreptului la libertatea de exprimare și întrunire pașnică, depozitari arbitrare de proprietate, etc.

Rezultatul unei astfel de activități a instanțelor naționale a condus la pierderea totală a încrederii societății în actul de justiție și a compromis grav imaginea Republicii Moldova în ochii comunității internaționale. O astfel de prestație a instanțelor naționale a condus la perceperea țării noastre de către opinia publică internațională ca pe una coruptă, nedemocratică și totalitară³⁵². În consecință, în conștiința oamenilor s-a consolidat ideea că unica instanța care le poate face justiție este Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Datele sociologice invocate anterior confirmă sintezele formulate în Declarație Parlamentului Republicii Moldova Cu privire la starea justiției din Republica Moldova și la acțiunile necesare pentru îmbunătățirea situației în domeniul justiției³⁵³ :

Justiția din Republica Moldova este grav afectată de corupție și prezintă simptome serioase de angajare politică.

O asemenea involuție a justiției moldovenești, în principal, a fost posibilă pe motivul:

- creării unui cadru normativ insuficient, care a permis promovarea persoanelor în funcțiile de conducere a instanțelor judecătorești și în funcțiile de judecător pe alte criterii decât cele admise într-o societate democratică bazată pe drept;

- eliminării, în anii 2002-2003, din justiție, pe criterii politice, a unui număr considerabil de judecători onești și calificați și promovării în funcțiile vacante a persoanelor obediente Guvernării;

- neglijării, indulgenței, sau aplicării selective de către Consiliul Superior al Magistraturii a legislației care reglementează răspunderea judecătorilor;

- lipsei de reacție din partea Consiliului Superior al Magistraturii și a organelor procuraturii la acțiunile, pe alocuri criminale, ale judecătorilor;

- lipsei de reacție și rezistență din partea corpului judecătoresc la acțiunile de intimidare și presiune politică din partea exponenților guvernării;

- lipsei transparenței în actul de justiție și în activitatea Consiliului Superior al Magistraturii, în special în ceea ce privește selectarea, numirea, promovarea, sancționarea judecătorilor;

- insuficienței pregătirii inițiale și continue a judecătorilor;

- asigurării materiale inadecvate a judecătorilor;

- „sindicalizării” puterii judecătorești etc.

³⁵² <http://www.justice.gov.md.ro/declar/>

³⁵³ <http://www.justice.md.ro/declar.>

Disfuncțiile majore ale sistemului judecătoresc din Republica Moldova au fost menționate în multiple rapoarte ale organizațiilor neguvernamentale naționale și internaționale de specialitate, în documente ale organismelor internaționale cum ar fi Consiliul Europei, Comisia Europeană, OSCE și altele, în rapoarte ale statelor occidentale.

Analizând funcționarea sistemului judecătoresc, în Raportul cu privire la respectarea angajamentelor asumate de Republica Moldova vizavi de Consiliul Europei, aprobat de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei (APCE) în anul 2007, precum și în Rezoluția nr.1572 (2007) și Recomandarea nr. 1810 (2007) cu privire la respectarea obligațiilor și angajamentelor Moldovei, Înalțul For European a constata finanțarea insuficientă a sistemului judecătoresc și a îndemnat Republica Moldova să lanseze noi acțiuni menite să sporească independența aparatului judiciar și eficacitatea justiției. Mai mult, aceste recomandări, care au fost formulate și în Rezoluția APCE nr. 1465 (2005) cu privire la funcționarea instituțiilor democratice în Moldova nu au fost luate în considerație și au rămas actuale: garantarea independenței aparatului judiciar și consolidarea eficacității și profesionalismului judecătorilor, ameliorarea condițiilor de activitate, a instruirii și metodelor de lucru a profesiilor judiciare, eradicarea corupției din sistemul judiciar.

Întru remedierea cât mai rapidă a situației descrise, se impune întreprinderea urgentă a următoarelor acțiuni:

- reformarea și optimizarea sistemului judecătoresc;
- reformarea atribuțiilor Consiliului Superior al Magistraturii;
- impunerea transparenței totale a actului de justiție și a activității Consiliului Superior al Magistraturii, în mod special în ceea ce ține de selectarea, numirea, promovarea, sancționarea judecătorilor;
- elaborarea unor programe performante de pregătire inițială și continuă a judecătorilor;
- responsabilizarea judecătorilor pentru hotărârile adoptate;
- asigurarea materială adecvată a judecătorilor;
- examinarea de către Consiliul Superior al Magistraturii a corespunderii funcției deținute a celor, care cu certitudine nu mai îndeplinesc exigențele caracteristice unui judecător într-un stat democratic și bazat pe drept etc³⁵⁴.

Strategia de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011-2016 (SRSJ) a fost unul dintre primele documente strategice care a setat un șir de acțiuni de ordin legislativ și instituțional, orientate spre crearea climatului de integritate și creșterea

³⁵⁴ <http://www.justice.md.ro/declar>.

încrederii în justiție³⁵⁵. Obiectivul specific al Pilonului IV din SRSJ a fost „Promovarea și implementarea principiului toleranței zero pentru manifestările de corupție în sectorul justiției” și urma a fi asigurat prin intermediul a 3 direcții strategice:

1. Lupta eficientă împotriva corupției din sectorul justiției

2. Consolidarea mecanismelor de implementare a standardelor etice și de conduită anticorupție la nivelul tuturor instituțiilor din sectorul justiției

3. Dezvoltarea unei culturi de intoleranță față de fenomenul corupției prin intermediul organelor de autoadministrare din sectorul justiției

În acest context, am încercat să determinăm, în baza studiilor internaționale și naționale, cum a evoluat situația în domeniu. Astfel, sondajul de opinie privind sistemul judecătoresc, lansat la

începutul anului 2018 demonstrează că **75% din respondenți** (cei care nu au interacționat cu sistemul justiției) consideră că fenomenul corupției este prezent în rândurile judecătorilor, cota respectivă fiind în creștere pentru persoanele care au intrat în contact cu sistemul justiției: **83%**.

Totodată, **13% din cei care au interacționat cu justiția** afirmă că au oferit în timpul procesului de judecată bani/cadouri, iar 24% afirmă că asemenea favoruri și avantaje necuvenite le-au fost solicitate (fără, însă, a fi oferite)³⁵⁶.

Per ansamblu, Strategia de reformare a sectorului justiției pentru anii 2011-2016 nu a fost implementată pe deplin. Multe obiective din diferite domenii prioritare nu au fost atinse (de exemplu, reabilitarea victimelor infracțiunilor, precum tortura și violența sexuală și de gen; revizuirea Constituției pentru a spori independența sistemului de justiție; și îmbunătățirea sistemului de numire și promovare a judecătorilor).

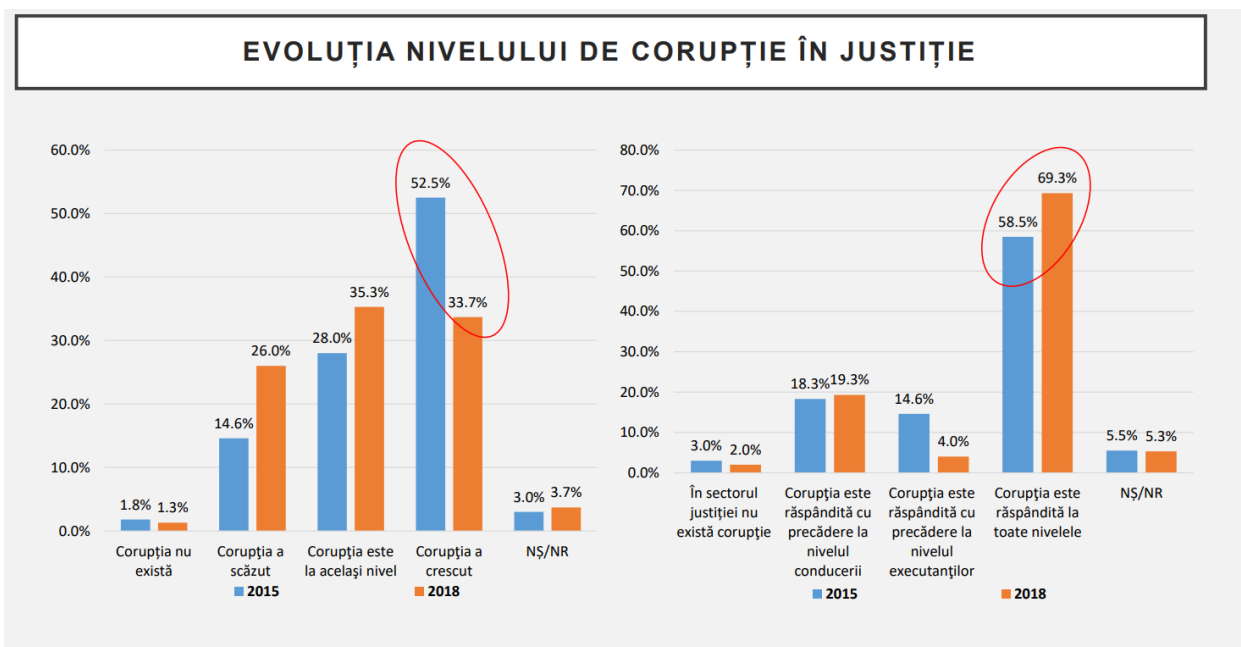
Progresul lent de reformare a sectorului justiției a dus la întreruperea în 2017 a suportului bugetar al Uniunii Europene pentru sectorul justiției (faza 2, în valoare de 28 de milioane de euro nu a fost finanțată). Aceasta reconfirmă că principala provocare în reformarea sistemului de justiție al Moldovei și asigurarea accesului egal la justiție nu este planificarea și strategizarea, ci mai degrabă implementarea reformelor deja începute. Deși s-au depus eforturi importante în ultimii ani pentru a îmbunătăți eficiența, transparența, corectitudinea și accesibilitatea sectorului

³⁵⁵ INTEGRITATEA în justiție .. Chișinău, 2018.

³⁵⁶ INTEGRITATE în justiție... Chișinău, 2018

justiției, sistemul de justiție nu reușește încă să livreze la nivelul așteptărilor utilizatorilor. Deși reforma justiției este clasată pe locul patru ca importanță de către cetățeni (după reformele în domeniul sănătății, pensiilor și educației), încă nu au fost atinse rezultate care să corespundă acestei așteptări³⁵⁷.

Învocăm și datele sistematizate ale cercetării din 2018 în rândul avocaților, la care ne-am referit anterior³⁵⁸ :

Suprasolicitarea judecătorilor, de asemenea, poate condiționa apariția erorilor în activitatea judecătorilor. Investigațiile efectuate în Federația Rusă au demonstrat că o dată cu creșterea numărului dosarelor examinate de un judecător sporește și riscul adoptării unor decizii greșite³⁵⁹. În acest context evidențiem faptul că structura și componența numerică a aparatelor judecătorești în 2006 au rămas la nivelul anului 1996, cu unele excepții neesențiale parvenite începând cu anul 2003 referitor la redarea statutului de funcționar public grefierilor, interpreților și traducătorilor.³⁶⁰ În același timp s-a atestat o creștere considerabilă a numărului de dosare spre examinare în instanțele judecătorești, de la 110 mii cauze și materiale până la peste 260 mii. În consecință sporește continuu numărul de dosare ce revin unui judecător. A crescut și complexitatea dosarelor.³⁶¹ Suprasolicitarea judecătorilor și finanțarea insuficientă a sistemului ar fi printre cele mai grave probleme care afectează calitatea justiției în Republica Moldova,

³⁵⁷ NAȚIUNILE Unite Moldova. Raport de analiză comună a țării, // https://moldova.un.org/sites/default/files/2021-04/Moldova%20UN%20CCA_RO_0.pdf

³⁵⁸ PERCEȚIA avocaților cu privire la independența, eficiența și responsabilitatea justiției din Republica Moldova. Rezultatele sondajului din noiembrie-decembrie 2018, <http://crjm.org/wp-content/uploads/2019/01/2018-Sondaj-Perceptia-avocati-justitie.pdf> accesat în data de 28.08.2022.

³⁵⁹ ЛАРАЕВА В.В. Социология прва. Краткий очерк. М., 2004, p. 285

³⁶⁰ <http://www.scjustice.md/csm4.html>.

³⁶¹ IBIDEM.

durata îndelungată a procedurilor judiciare reprezintă una din deficiențele constatate ale sistemului judecătoresc³⁶².

Numărul prea mare de dosare ce revin unui judecător generează mari dificultăți în ceea ce privește respectarea termenelor de examinare și calitatea actului de justiție. Consiliul Superior al Magistraturii de nenumărate ori și-a expus opinia referitor la necesitatea unui studiu privind stabilirea unor normative ce caracterizează randamentul de lucru al judecătorilor. Mărirea numărului de judecători, prin stabilirea unor normative de către CSM, este imperios necesară. În majoritatea țărilor europene criteriul de determinare a numărului judecătorilor constituie numărul populației în circumscripția respectivă (în baza analizei comparative a situației din alte state europene s-a stabilit că numărul justițiabililor ce revin unui judecător este în medie de aproximativ 5 mii; în Kazahstan numărul de dosare ce revin unui judecător este de 4 ori mai mic decât în R. Moldova). În 2006 în țara noastră unui judecător îi reveneau spre examinare cererile ce proveneau de la aproximativ 10 mii de potențiali justițiabili³⁶³.

O altă cauză ce conduce la scăderea eficienței activității sistemului judiciar consta în imixtiunea în desfășurarea justiției. La începutul anului 2008, 25,8% dintre judecătorii respondenți au menționat existența unor presiuni la examinarea cauzelor. Cele mai multe presiuni, în opinia judecătorilor, erau din partea media (44,7%, urmate de presiunile prin intermediul conducerii administrative a instanței (28,9%) și presiunile politice (26,3%)³⁶⁴.

Nu întâmplător, în noiembrie 2004 numai 31% din respondenți aveau încredere în justiție., iar în noiembrie 2011 – doar 18,3%³⁶⁵. În absența unor investigații sociologice empirice exhaustive în Republica Moldova, invocăm cauzele neîncrederii în sistemul judiciar din Federația Rusă în opinia oamenilor de rând³⁶⁶:

1. Subsemnatul, apropiații mei n-au reușit să obțină în judecată o decizie echitabilă, protecția drepturilor noastre – 11% (respondenți care n-au fost parte în actul judiciar); 46% - (respondenți care au fost parte în procesul judiciar);

2. Prietenii, colegii, cunoștii mei n-au reușit să obțină în judecată o decizie echitabilă, să-și apere drepturile lor -25%; 24%;

3. Judecătorii din Rusia în procesul luării deciziilor sunt dependenți de putere și alte grupuri sociale influente-27%; 31%;

³⁶² <http://www.ombudsman.md/md/annual>

³⁶³ IBIDEM.

³⁶⁴ CURIER „EX LEGE”, 2008, nr.13, p.4.

³⁶⁵ http://www.ipp.md/public/files/Barometru/2011/BOP_11.2011_Anexe.pdf.

³⁶⁶ ГУДКОВ, Лев, ДУБИН, Борис, ЗОРКАЯ, Наталия. Российская судебная система в мнениях общества//Вестник общественного мнения № 4 (106), октябрь-декабрь 2010, p.36.

4. Oamenii de rând nu pot să-și apere în judecată drepturile lor, încălcate de stat – 33%; 37%;
5. Cunosc cazuri de corupție în instanțele judiciare – 19%; 23%;
6. Majoritatea judecătorilor de rând sunt dependenți în luarea actului decizional de șefii superiori -14%; 18%;
7. Deciziile judecătorești nu se execută-13%; 13%;
8. Sistemul judiciar este criticat tot timpul de către mass-media -8%; 3%;
9. Activitatea judecătorilor este slab organizată, se manifestă târăgănare, birocratism - 20%; 23%;
10. Nu am încredere nini într-un organ al puterii de stat -13%; 13%;
11. Cunosc puțin despre activitatea judecătorești, nu mă pricep în această chestiune -13%; 2%;
12. Nu pot să răspund -8%; 4%.

Prezintă un mare interes și cauzelor ineficienței actului de justiție din Federația Rusă³⁶⁷:

- mituirea, coruperea judecătorilor și a altor funcționari din cadrul judecătoriilor-56%
- dependența judecătorilor de putere și de anumite grupuri sociale influente-46%
- târăgănarea, productivitatea redusă a judecătorilor-29%
- absența egalității părților în procesul judiciar, superioritatea evidență a cinovnicilor față de oamenii de rând -25%
- accesul greu, îndepărtarea teritorială a judecătoriilor-20%.

Investigațiile sociologice empirice demonstrează că și în alte societăți posttotalitare atitudinea cetățenilor față de sistemul judiciar este una sceptică, uneori chiar negativă (În Federația Rusă, spre exemplu, peste 60% din cetățeni n-au încredere în sistemul judiciar, mai mult de 50% consideră sistemul judiciar existent ineficient³⁶⁸). Asemenea rezultate solicită, printre altele, și analiza profundă teoretico-sociologică a instituției judecătorești, inclusiv a modelelor de organizare, funcțiile și obiectivele activității³⁶⁹.

Analiza sumară a jurisprudenței Curții Europene în dosarele moldovenești demonstrează că instanțele judecătorești din Moldova, pe parcursul ultimilor ani, s-au pretat la diverse abuzuri și încălcări grave ale drepturilor omului, precum ar fi: tolerarea și acoperirea actelor de tortură și tratament inuman și degradant, arestări ilegale și abuzive, hărțuirea persoanelor prin intermediul

³⁶⁷ ГУДКОВ, Лев, ДУБИН, Борис, ЗОРКАЯ, Наталия. Российская судебная система в мнениях общества//Вестник общественного мнения № 4 (106), октябрь-декабрь 2010, p.23.

³⁶⁸ ИВИДЕМ, p.28.

³⁶⁹ МАСЛОВСКАЯ, Е.В. Трансформация российской судебной системы: социологический анализ. Н. Новгород,Изд-во НИСОЦ, 2007, p.3.

proceselor penale la comandă, încălcări ale dreptului la un proces echitabil, încălcări ale dreptului la viață privată, violări ale dreptului la libertatea de exprimare și întrunire pașnică, depozitari arbitrare de proprietate, etc.

Rezultatul unei astfel de activități a instanțelor naționale a condus la pierderea totală a încrederii societății în actul de justiție și a compromis grav imaginea Republicii Moldova în ochii comunității internaționale. O astfel de prestație a instanțelor naționale a condus la perceperea țării noastre de către opinia publică internațională ca pe una coruptă, nedemocratică și totalitară³⁷⁰. În consecință, în conștiința oamenilor s-a consolidat ideea că unica instanța care le poate face justiție este Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Datele sociologice invocate anterior confirmă sintezele formulate în Declarație Parlamentului Republicii Moldova Cu privire la starea justiției din Republica Moldova și la acțiunile necesare pentru îmbunătățirea situației în domeniul justiției³⁷¹ :

Justiția din Republica Moldova este grav afectată de corupție și prezintă simptome serioase de angajare politică.

O asemenea involuție a justiției moldovenești, în principal, a fost posibilă pe motivul:

- creării unui cadru normativ insuficient, care a permis promovarea persoanelor în funcțiile de conducere a instanțelor judecătorești și în funcțiile de judecător pe alte criterii decât cele admise într-o societate democratică bazată pe drept;
- eliminării, în anii 2002-2003, din justiție, pe criterii politice, a unui număr considerabil de judecători onști și calificați și promovării în funcțiile vacante a persoanelor obediente Guvernării;
- neglijării, indulgenței, sau aplicării selective de către Consiliul Superior al Magistraturii a legislației care reglementează răspunderea judecătorilor;
- lipsei de reacție din partea Consiliului Superior al Magistraturii și a organelor procuraturii la acțiunile, pe alocuri criminale, ale judecătorilor;
- lipsei de reacție și rezistență din partea corpului judecătoresc la acțiunile de intimidare și presiune politică din partea exponenților guvernării;
- lipsei transparenței în actul de justiție și în activitatea Consiliului Superior al Magistraturii, în special în ceea ce privește selectarea, numirea, promovarea, sancționarea judecătorilor;
- insuficienței pregătirii inițiale și continue a judecătorilor;
- asigurării materiale inadecvate a judecătorilor;
- „sindicalizării” puterii judecătorești etc.

³⁷⁰ <http://www.justice.gov.md.ro/declar/>

³⁷¹ <http://www.justice.md.ro/declar.>

Disfuncțiile majore ale sistemului judecătoresc din Republica Moldova au fost menționate în multiple rapoarte ale organizațiilor neguvernamentale naționale și internaționale de specialitate, în documente ale organismelor internaționale cum ar fi Consiliul Europei, Comisia Europeană, OSCE și altele, în rapoarte ale statelor occidentale.

Cea mai elocventă apreciere a problemelor cu care se confruntă justiția moldovenească a fost dată de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care, în hotărârile sale de condamnare a Republicii Moldova, a sancționat de nenumărate ori prestația nesatisfăcătoare a instanțelor de judecată și a judecătorilor naționali. În unele hotărâri și opinii separate ale Înaltei Curți de la Strasbourg a fost menționată expres angajarea politică a unor judecători și au fost exprimate rezerve și îngrijorări serioase vizavi de ilegalitatea evidentă și repetată a soluțiilor date de chiar Plenul Curții Supreme de Justiție.

Nu în ultimul rând, o astfel de stare a lucrurilor a dus și duce în continuare la pierderi financiare considerabile și la sărăcirea bugetului țării. Pentru exemplificare, merită menționat ³⁷²

Este de reținut faptul că au fost întreprinse o serie de acțiuni entru a schimba situația din domeniu. În vederea edificării unui sector al justiției accesibil, eficient, independent, transparent, profesionist și responsabil față de societate, care să corespundă standardelor europene, să asigure supremația legii și respectarea drepturilor omului și să contribuie la asigurarea încrederii societății în actul de justiție, prin Legea nr. 231 din 25.11.2011 a fost aprobată Strategia de reformă a sectorului justiției pentru anii 2011-2016 (SRSJ), iar prin Hotărârea Parlamentului nr. 6 din 16.02.2012 a fost aprobat Planul de acțiuni pentru implementarea Strategiei. Ulterior, prin Hotărârea Parlamentului nr. 259 din 8 decembrie 2016, termenul-limită de realizare a acțiunilor din Planul de acțiuni pentru implementarea SRSJ a fost extins până la 31 decembrie 2017.

SRSJ a reprezentat o nouă etapă în construirea unui sector al justiției modern, pornind de la câteva premise: pe de o parte percepția quasi-generală privind nivelul mare de corupție în sectorul justiției, lipsa încrederii în justiție, iar pe de altă parte necesitatea valorificării aspirației țării noastre de a se integra în Uniunea Europeană, precum și rolul crucial pe care îl joacă justiția în dezvoltarea mediului de afaceri, atragerea investițiilor în țară.

Identificarea și descrierea problemelor a pornit de la cele mai pertinente sondaje și măsurători naționale și internaționale: Barometrul Opiniei Publice (sondaj național), Barometrul Global al Corupției (sondaj internațional), precum și cercetări sociologice sectoriale. Datele acestor cercetări au constituit unul din punctele de pornire în redactarea SRSJ care a fost construită pe șapte piloni, centrați mai mult pe instituțiile din sector: sistemul judecătoresc (pilonul I), justiția penală – procuratura și organele de urmărire penală (pilonul II), accesul la justiție (avocatura, asistența juridică garantată de stat, executorii judecătorești, notarii (pilonul

³⁷² <http://www.justice.md.ro/declar>

III), integritatea în sectorul justiției – CNA și ANI (pilonul IV), dezvoltarea economică – medierea, arbitrajul și administratorii de insolvență (pilonul V), drepturile omului în sectorul justiției - Curtea Constituțională, Avocatul Poporului, sistemul penitenciar și sistemul probațiunii (pilonul VI). Pilonul VII a fost pilonul transversal, realizarea acțiunilor din cadrul acestuia urmând să contribuie la sincronizarea și coordonarea acțiunilor de reformă. Marea parte a acțiunilor încadrate în SRSJ și Planul de acțiuni pentru realizarea acestuia au vizat măsuri de cercetare, de elaborare a cadrului normativ și de restructurare a instituțiilor.

Se poate constata că multe din acțiunile programate și-au atins rezultatul scontat și multe reforme, chiar dacă au întârziat sau au fost tergiversate, s-au transpus în practică. Printre cele mai importante realizări pot fi notate:

- reformele de ordin legislativ și instituțional prin care au fost consolidate capacitățile de administrare a sistemului judecătoresc: Consiliul Superior al Magistraturii, și organele specializate ale acestuia;

- lansarea reformei hărții amplasării instanțelor judecătorești;

- crearea noilor mecanisme de selecție, evaluare a performanțelor și răspunderii disciplinare a judecătorilor; consolidarea rolului și statutului Inspecției judiciare;

- reforma Institutului Național al Justiției;

- consolidarea sistemului asistenței juridice garantate de stat, lărgirea spectrului asistenței și a cercului de subiecți;

- revizuirea procedurilor de executare a hotărârilor judecătorești;

- regândirea și, după caz, consolidarea normelor privind organizarea și funcționarea profesiilor conexe sectorului justiției: notari, avocați, executori judecătorești, experți judiciari, mediatori, administratori autorizați, traducători/interpreți;

- reforma procuraturii, a organelor de administrare a acesteia, a statutului procurorilor, crearea, fortificarea procuraturilor specializate;

- crearea bazei legislative privind reabilitarea victimelor infracțiunilor și consolidarea sistemului justiției prietenoase copiilor;

- instituirea unor noi mecanisme de prevenire a corupției și garantare a integrității în sectorul justiției;

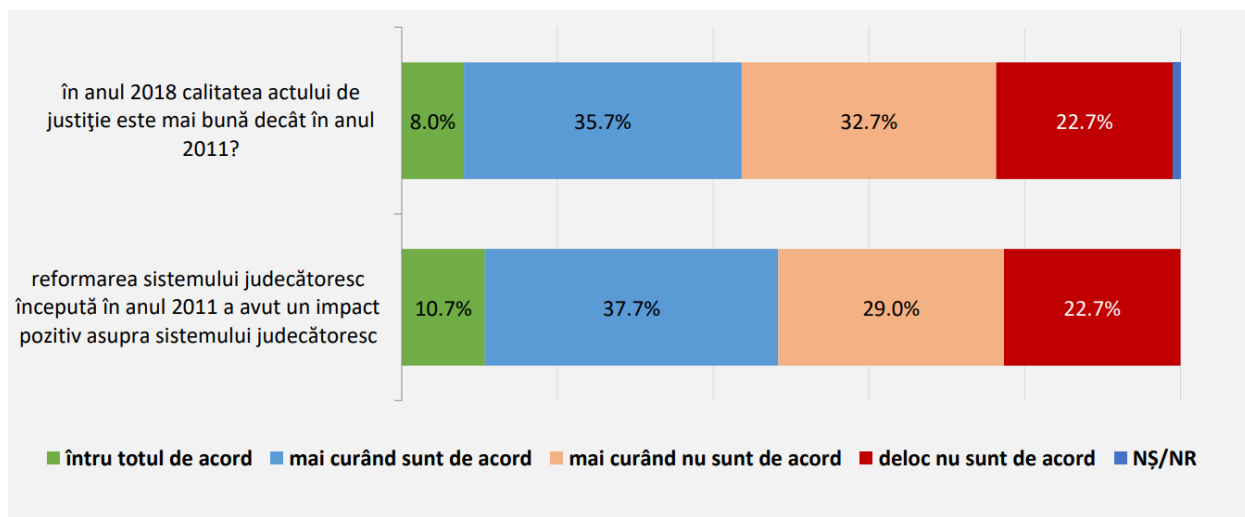
- revizuirea codurilor de etică a actorilor din sectorul justiției și crearea unor mecanisme pentru investigarea/reacționarea la abaterile etice;

- reforma instituției Avocatului Poporului;

- lansarea procesului de modernizare și consolidare a cadrului legal și instituțional al sistemului penitenciar și sistemului probațiunii;

- adoptarea noilor reguli pentru procesul de elaborare a actelor normative.

Totodată, în conformitate cu datele cercetării realizate la nivel național în rândul avocaților (eșantionul la constituit 300 de avocați, 14% din numărul total) cu privire la independența, eficiența și responsabilitatea justiției din Republica Moldova, în perioada noiembrie – decembrie 2018 de Centrul de Investigații Sociologice și Studii de Marketing „CBS-AXA”, **48% din respondenți (avocați) consideră că reformarea sistemului judecătoresc începută în anul 2011 a avut un impact pozitiv asupra sistemului judecătoresc, în anul 2015 cifra constituind 43%**³⁷³.

Ultimele rapoarte de progres privind gradul de realizare a SRSJ elaborate de către Ministerul Justiției, în calitate de coordonator central al procesului de reformare a sectorului justiției, arată că măsurile prevăzute în Planul de acțiuni pentru implementarea SRSJ, adoptat prin Hotărârea Parlamentului nr. 6 din 16 februarie 2012 au fost executate în proporție de 86%³⁷⁴. Gradul de realizare a fost calculat în baza Metodologiei de monitorizare și evaluare a SRSJ aprobată de ministrul justiției, ținând cont în principal de indicatorii prevăzuți în Planul de acțiuni. Mai multe evaluări naționale, internaționale, precum și promotorii reformei au constatat că indicatorii stabiliți pentru măsurarea realizării SRSJ au fost preponderent de natură cantitativă și mai puțin calitativă, așa încât la final de acțiune a SRSJ, a fost dificil de a evalua impactul pe care l-a produs (date disponibile în: rapoartele de evaluare a implementării SRSJ elaborate de către grupurile de lucru pentru coordonarea și monitorizarea implementării; Studiul de evaluare al implementării SRSJ, efectuat cu suportul experților Consiliului Europei; raportul Curții de Conturi privind performanța implementării SRSJ; precum și alte rapoarte efectuate de către mai multe organizații necomerciale). În anul 2018, prioritățile pe sectorul justiției pe termen scurt au

³⁷³ REZULTATELE sondajului pot fi consultate și on-line: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2019/01/2018-Sondaj-Perceptia-avocati-justitie.pdf> accesat în data de 28.08.2022.

³⁷⁴

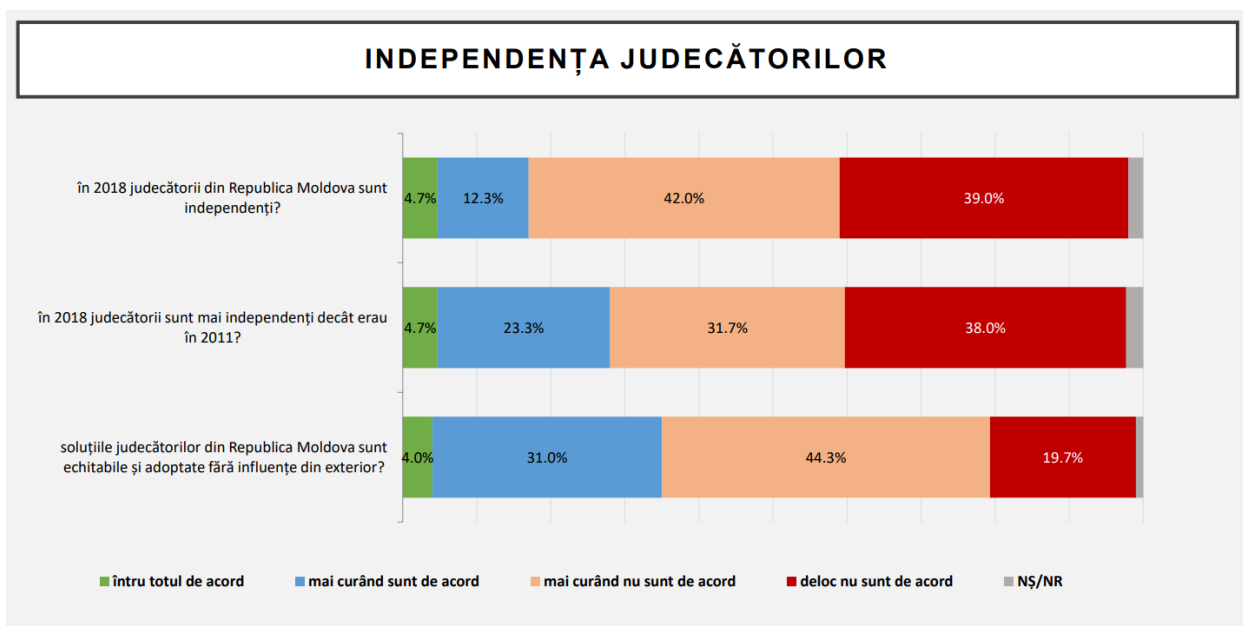
https://www.justice.gov.md/public/files/directia_analiza_monitorizare_si_evaluare_a_politicilor/Proiectul_Strategiei_de_dezvoltare_a_sectorul_justitiei_pentru_anii_2019-2022.pdf accesat în data de 28.08.2022.

fost trasate în documentul de politici al Ministerului Justiției intitulat „Mica reformă a justiției”. Astfel, având în vedere direcțiile strategice stabilite pentru anul 2018, s-a reușit operarea modificărilor la cadrul legislativ care reglementează sistemul judecătoresc, în partea ce ține de:

- revizuirea criteriilor de selecție, evaluare și promovare a judecătorilor;
- asigurarea competitivității în procesul de promovare și transferare a judecătorilor;
- consolidarea rolului Consiliului Superior al Magistraturii, în special prin limitarea calității de membru la un singur termen și a dreptului de vot al Procurorului General, președintelui Curții Supreme de Justiție și Ministrului Justiției în problemele referitoare la cariera judecătorilor (numirea, promovarea, sancționarea disciplinară și destituirea judecătorilor);
- asigurarea autonomiei funcționale a Inspecției Judiciare față de Consiliul Superior al Magistraturii;
- revizuirea mecanismului de examinare a abaterilor disciplinare.

În pofida eforturilor depuse, situația în domeniu rămâne alarmantă.

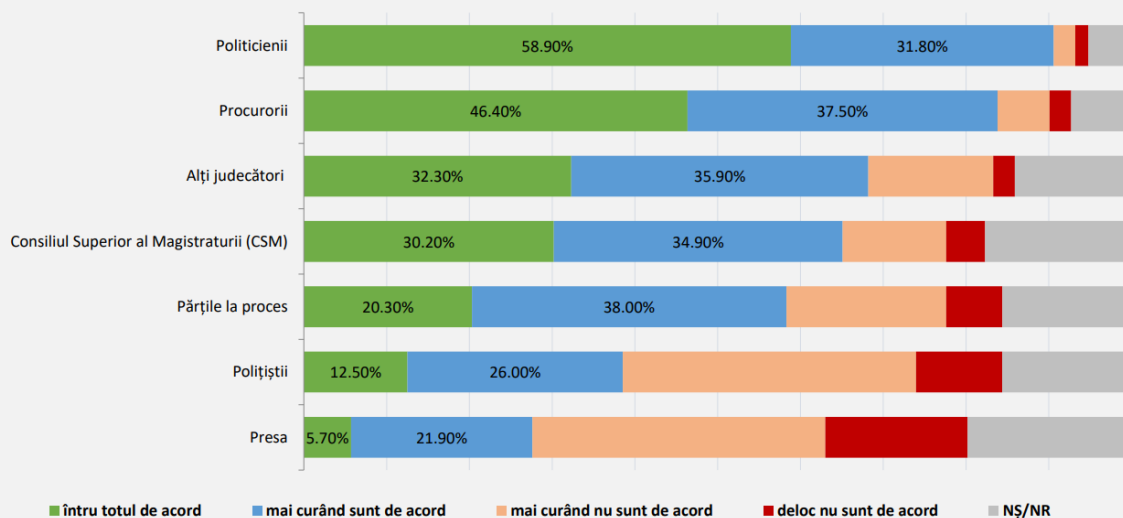
Studiile sociologice demonstrează că mai e mult până la independența puterii judecătorești. Astfel, în opinia avocaților (experților)³⁷⁵:

În opinia avocaților, subiecții care exercitau influență asupra justiției erau (2018):

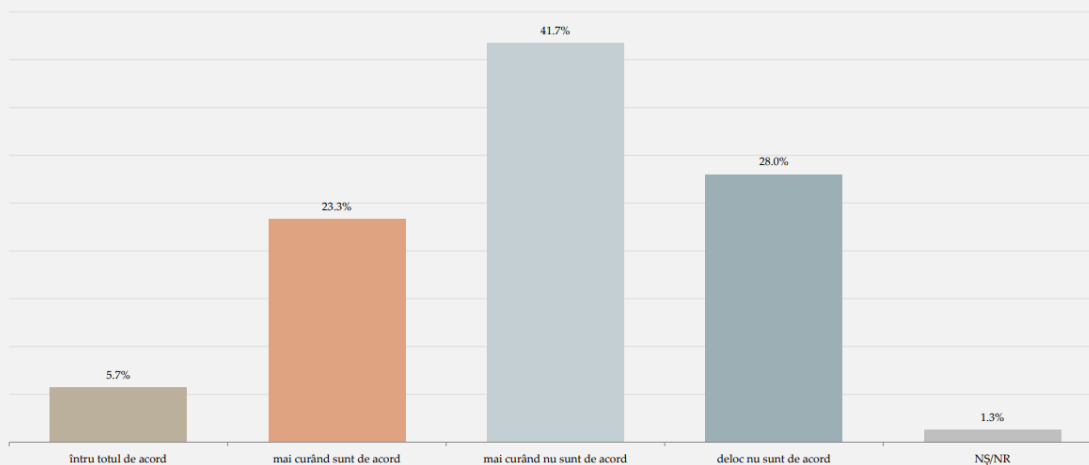
³⁷⁵ PERCEPȚIA avocaților cu privire la independența, eficiența și responsabilitatea justiției din Republica Moldova. Rezultatele sondajului din noiembrie-decembrie 2018, <http://crjm.org/wp-content/uploads/2019/01/2018-Sondaj-Perceptia-avocati-justitie.pdf> accesat în data de 28.08.2022.

SUBIECȚII CARE INFLUENȚEAZĂ SOLUȚIILE JUDECĂTORILOR

În consecință, legea, de multe ori, nu se aplica egal față de toți justițiabilii³⁷⁶:

LEGEA SE APLICĂ EGAL FAȚĂ DE TOȚI JUSTIȚIABILII ÎN R. MOLDOVA?

Invocăm și opinia respondenților de rând exprimată în anul 2021 cu privire la încrederea / neîncrederea în sistemul judecătoresc³⁷⁷

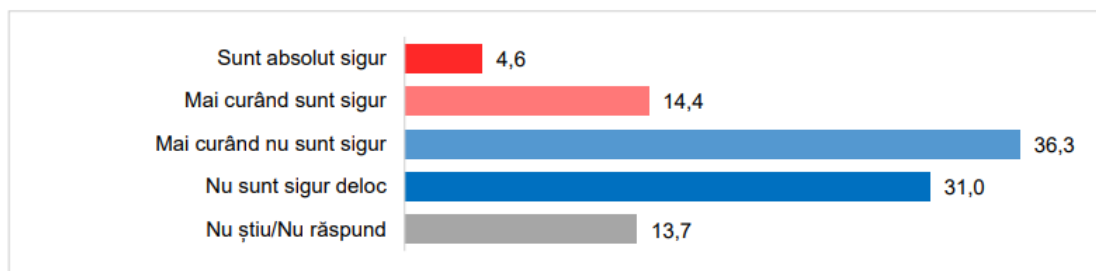
³⁷⁶ PERCEPȚIA avocaților cu privire la independența, eficiența și responsabilitatea justiției din Republica Moldova. Rezultatele sondajului din noiembrie-decembrie 2018, <http://crjm.org/wp-content/uploads/2019/01/2018-Sondaj-Perceptia-avocati-justitie.pdf> accesat în data de 28.08.2022

³⁷⁷ BAROMETRUL Opiniei Publice. Republica Moldova. Iunie 2021, https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Raport-BOP-2021_.pdf, accesat în data de 03.09.2022.

Figura 60. În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că cetățenii sunt tratați în mod egal de către justiție?%, N=1161.

Figura 61. Cât de sigur sunteți de faptul că, dacă dvs. sau cineva din rudele dvs. ar ajunge în judecată, atunci judecătorii ar adopta o hotărâre corectă?%, N=1161.

În acest context, invocăm concluzia generală a experților referitor la activitatea sistemului judecătoresc pe parcursul a 30 de ani de la independența Republicii Moldova: „Republica Moldova pică testul implementării efective a legislației, în special, din cauza slăbiciunilor sistemului judecătoresc. Sistemul judecătoresc este o ramură aparte a puterii de stat, care trebuie să fie clar separată de altele. Însă caracterul independent al acesteia trebuie să aibă o corespondență și în nivelul înalt de responsabilitate al judecătorilor pentru deciziile pe care le iau. În loc de aceasta, arogându-și o formală independență de-a lungul ultimelor trei decenii, sistemul judecătoresc s-a transformat într-o castă opacă, autosuficientă și aservită cercurilor de influență politică. Incapacitatea țării de a reforma sistemul judecătoresc este, în mare parte, rezultatul aceluiași conflicte de interese, al confluenței politicului cu economicul, al capacităților limitate ale presei, ONG-urilor și cetățenilor de a identifica și a expune marile averi acumulate în mod ilegal, precum și al slăbiciunilor majore ale sistemului național de formare inițială și continuă a judecătorilor”³⁷⁸.

Către sfârșitul anului 2021, în justiție nu s-a ajuns la îndeplinirea standardelor de înaltă calitate stabilite pentru ea. Principalele motive ale acestei situații erau următoarele:

- 1) menținerea factorilor care generează corupția și a elementelor care afectează integritatea actorilor din justiție;
- 2) capacitățile insuficiente de performanță și gestionare a resurselor umane;

³⁷⁸ RAPORT de stare a țării, 2021, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/RAPORT_2021_RO.pdf, accesat în data de 27.08.2022.

- 3) cultura juridică subdezvoltată;
- 4) practicile judiciare neuniforme;
- 5) aplicarea deficitară a cadrului normativ;
- 6) concentrarea excesivă asupra acțiunilor pe termen scurt în elaborarea cadrului legislativ și lipsa unei viziuni sistemice pe termen mediu și lung;
- 7) instabilitatea legislativă (inițiative incoerente, necorelate și formulate fără o consultare largă)³⁷⁹.

O problemă constantă a Republicii Moldova este concentrarea eforturilor de reformă și a politicilor doar pe acțiuni de modificare a legislației și pe restructurarea instituțională, fiind omisă, cel mai frecvent, componenta de punere în aplicare efectivă a modificărilor legislative și instituționale. În consecință, eforturile urmează a fi focalizate cu preponderență pe componenta de punere în aplicare efectivă a modificărilor legislative și instituționale³⁸⁰.

3. Interpretarea sociologică a actelor legislative.

Intervenția sociologiei juridice în domeniul judiciar poate fi relevată sub forma interpretării sociologice a actelor legislative și sub forma expertizei sociologice. Mircea Djuvara a relevat importanța acestei analize în felul următor: „Cât timp nu vom cunoaște faptele concrete din care răsar fenomenele de drept... atât timp nu vom putea propune soluții juridice complet exacte. Orice soluție juridică se întemeiază pe date sociale și individuale concrete, de la care pornește, și soluția bună se dă atunci când, întâi de toate, se face o analiză perfectă a acestei situații de fapt... De aceea, în fața instanțelor judecătorești prima greutate prima grijă, atât a judecătorului, cât și a apărătorului, trebuie să fie de a stabili faptele. O dată faptele complet limpezite, soluția juridică este mult mai ușor de dat. Judecătorul când dă o soluție trebuie să aibă astfel neconținut în vedere analiza cea mai amănunțită a faptelor procesului și numai atunci poate să descopere nuanțele, care fac ca hotărârea să se apropie cât mai mult de idealul de a fi justă și echitabilă. Nu este de ajuns ca judecătorul să se marginalizeze la o aplicare oarbă a unor principii abstracte după cum medicul ar face de asemenea o greșală dacă nu ar studia pe fiecare bolnav și s-ar mărgini să aplice cunoștințe în abstracto. Judecătorul trebuie întâi de toate să vadă speța în elementele ei cât mai amănunțite”³⁸¹

Problema interpretării legii este foarte complexă. Normele de drept pot fi interpretate din diverse perspective. Fără a pătrunde însă în problematica atât de complexă a interpretării dreptului, vom preciza numai că, alături de interpretarea gramaticală, sistematică, istorică, logică și teleologică, interpretări binecunoscute în aplicarea dreptului, un loc important trebuie să-l

³⁷⁹ STRATEGIA privind asigurarea independenței și integrității justiției pentru anii 2022-2025, file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/L_211.2021.ro.pdf

³⁸⁰ IBIDEM.

³⁸¹ IBIDEM, p. 148, 149.

ocupe și interpretarea sociologică. O astfel de interpretare a dreptului se impune cu necesitate datorită faptului că niciodată legiuitorul nu poate să prevadă prin lege întreaga complexitate și dinamică a vieții sociale. „A prevedea totul –considera Portalis – este imposibil de atins. Nevoile societății sunt atât de extinse încât este imposibil pentru legiuitor să prevadă totul”³⁸² Interpretarea sociologică nu reprezintă altceva decât „ o mijlocire între drept și realitatea vieții (între drept și aequitas, cum spuneau romanii). Pentru acest motiv, interpretul va trebui să explice norma în contextul social în care ea acționează”³⁸³ sau altfel spus, interpretarea trebuie să adapteze legea la realitatea socială aflată în continuă schimbare, la transformările sociale care au avut loc”.

Interpretarea sociologică a avut un foarte mare ecou în S.U.A., unde, pornind de la aceasta, s-a constituit o adevărată școală, cunoscută sub numele de „Sociological Jurisprudence”(Holmes, Cardozzo, Pound) ale cărei concluzii teoretice și-au tras ceva din practica judiciară nord-americană.³⁸⁴

Este important să constatăm faptul că interpretarea sociologică pare să joace un rol mai mare, în special în perioada de tranziție, atunci când se află în vigoare multe legi moștenite de la vechiul regim. În aceste perioade, în așteptarea unor reforme legislative radicale, se constată o permanentă și accentuată preocupare de adaptare a vechilor legi la exigențele noi ale vieții sociale mereu în schimbare. Este concludentă în acest sens situația în care se află R.Moldova după 1991, situație caracterizată printr-un anumit vid legislativ, prin aglomerarea parlamentului cu noi și noi legi și, prin greutățile ce le întâmpinau/ le întâmpină instanțele în interpretarea și aplicarea multor legi ale vechiului regim.

Interpretarea sociologică a normelor de drept din perspectiva realităților sociale în schimbare poate și trebuie să fie însoțită de o interpretare din unghiul de vedere al sociologiei juridice teoretice, al tezelor, ideilor și concepțiilor formulate de aceasta cu privire la fenomenul juridic. Demersul, însă, trebuie să fie prudent. „Fără nici o îndoială, sociologia juridică, tot atât de bine ca istoria sau dreptul comparat, poate să stea la baza argumentării procurorului, avocatului sau judecătorului. Lucrul cel mai important aici îl reprezintă însă construirea unei argumentări care să se bazeze pe certitudini științifice ale sociologiei juridice. Numai o astfel de fundamentare va face ca argumentarea să capete un caracter irefutabil”³⁸⁵ Așadar, dimensiunea sociologică asupra normei constă în completarea formulelor juridice abstracte cu datele despre manifestările concrete ale realității sociale, evidențierea tendințelor, proceselor fundamentale ale vieții sociale.

³⁸² APUD: VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a. Editura Lumina Lex, 2003, p.215.

³⁸³ POPA, Nicolae, Teoria generală a dreptului. București, T.U.B., 1992, p.173.

³⁸⁴ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a. Editura Lumina Lex, 2003, p.215-216.

³⁸⁵IBIDEM, p. 216.

4. Expertiza sociologică.

Intervenția sociologie juridice în domeniul judiciar poate fi relevantă și sub forma expertizei sociologice. Însăși legislația din mai multe țări, inclusiv din România, o abilitază să intervină. Astfel, în Codul de procedură civilă al României, art.2001 se prevede faptul că judecătorul, pentru a se clarifica asupra chestiunilor de fapt, „va numi unul sau trei experți, statornicind punctele asupra cărora ei urmează să se pronunțe”. Măsurile de instrucție astfel încredințate unui expert (specialist), în funcție de gradul lor de elaborare, se numesc constatări, consultări sau expertize: însă pentru a nu complica lucrurile inutil, în continuare vom desemna cele trei categorii de instrumente, prin numele tradițional de expertiză. Abordată din această perspectivă, expertiza sociologică nu este în întregime necunoscută de dreptul românesc pozitiv. De exemplu, în procedura de divorț, judecătorul are competența de a ordona o anchetă socială, cu scopul de a se edifica asupra deciziei pe care urmează să o ia în ceea ce privește apărarea drepturilor copilului minor.

După cum remarcă I. Vlăduț, în practică această anchetă, cu care sunt însărcinați de obicei asistenții sociali, de cele mai multe ori, se dovedește a fi mai mult o anchetă de factură psihologică, decât una de natură sociologică, sau și mai grav, uneori, se dovedește a fi realizată formal, fără un contact direct cu realitățile în care își desfășoară viața familia respectivă. O consecință a psihologismului anchetelor o reprezintă faptul că pe baza acestora tribunalele, fără a mai ține seama de vârstă, de sex, de alte considerente, sunt înclinate, în mare măsură, să atribuie îngrijirea copilului exclusiv mamei. Numai realizarea unor expertize fundamentate științific, atât în plan psihologic, cât și sociologic, se poate constitui într-un instrument de mare valoare în luarea deciziilor judiciare, a hotărârilor judecătorești care impun efectuarea unor astfel de investigații delicate³⁸⁶

Unele considerente cu privire la eficientizarea actului de justiție

Conform unui sondaj de opinie, efectuat în Țările Baltice și Polonia, mass-media a fost identificată ca mijloc prin intermediul căreia s-a îmbunătățit gradul de încredere a populației în sistemul judecătoresc³⁸⁷.

Mass-media contribuie la creșterea încrederii populației în sistemul judiciar, dar pentru o mai bună realizare a acestei funcții este nevoie de constituire unui sistem real de comunicare între aceste două instituții. primul pas în această direcție rezidă în asigurarea efectivă a transparenței justiției³⁸⁸. Înseși instanțele de judecată, judecătorii trebuie să fie interesați de

³⁸⁶ IBIDEM, p. 214, 215.

³⁸⁷ CALMIĆ, Marina. Reflecții asupra corespondenței fenomenului conștiință juridică cu mass-media//Revista Națională de Drept, nr.1, 2012, p.35.

³⁸⁸ IBIDEM, p. 36.

faptul ca cetățenii să cunoască activitatea lor, ei trebuie să fie interesați de menținerea unui dialog descis cu societatea, or în așa mod instanțele de judecată își exercită funcția lor de informare a cetățenilor.

Mass-media contribuie la realizarea dreptului la informare a cetățenilor, la formarea și modelarea conștiinței juridice a cetățenilor. Totuși, există și situații în care jurnaliștii, în lipsa în lipsa unei pregătiri speciale pot să denatureze esența faptului prezentat, la expunerea unui subiect legat de activitatea organelor de drept, să tragă concluzii incorecte, ceea ce poate conduce la știrbirea imaginii reprezentanților organelor de drept sau chiar la stabilirea unor relații de neîncredere/tensiune între acestea și societatea civilă..

În vederea creșterii încrederii în sistemul judiciar,este necesară o conlucrare mai bună a mass-mediei cu organele puterii de stat și cu cele de drept. Subscriem propunerii cu privire la elaborarea și implementarea unui program special de familiarizare a jurnaliștilor cu activitatea instanțelor de judecată, cu activitatea tuturor organelor de drept și de stat (organizarea unor seminare,m mese rotunde în cadrul sistemului judiciar cu participarea reprezentanților mass-media și al eucrătorilor justiției), predarea unor cursuri specializate viitorilor jurnașiști³⁸⁹.

Este, de asemenea, necesară încurajarea înființării de servicii de recepție și informare în instanțe, supravegheate de judecători, care ar realiza următoarele obiective:

- comunicarea pentru presă a rezumatelor deciziilor luate de către instanță;
- furnizarea către presă de informații factice despre deciziile luate;
- informarea presei cu privire la audierile în cazuri de interes public, în special;
- operarea clarificărilor și corectărilor factice (în caz de necesitate) cu privire la cazurile relatate în presă etc.³⁹⁰

În acest context apare necesitatea modificării Legiiei nr.514 din 06.07.1995 cu privire la organizarea judecătorească, prin includerea stipulării cu privire la crearea în cadrul fiecărei instatnțe de judecată a unei secții responsabile de relațiile cu publicul.

3.Dimensiunea sociologică a activității organelor de poliție.

Importanța abordării sociologice a activității organelor de poliție este sesizată (fapt îmbucurător) și de către conducerea de vârf a republicii. În consecință, în anul 2000 la MAI a fost instituit centrul de diagnosticare psihică și investigații sociologice.³⁹¹ Astfel, în 2000 Centrul nominalizat a investigat influența exercitată de către mutațiile care au loc în cadrul societății asupra nivelului îndeplinirii obligațiunilor de către polițiștii din județul Soroca³⁹².

³⁸⁹ IBIDEM, p.38.

³⁹⁰ IBIDEM.

³⁹¹ JURISTUL MOLDOVEI, 2000, nr. 17, p.6.

³⁹² IBIDEM.

Implementarea rezultatelor cercetărilor socio-psihologice în activitatea organelor de poliție contribuie, într-o anumită măsură, la eficientizarea activității acestei instituții.

Totuși, pe parcursul perioadei de tranziție gradul de satisfacție și de încredere al populației față de activitatea organelor de poliție a fost destul de jos. Astfel. În martie 1995 numai 18,4 % din populația republicii era satisfăcută de activitatea organelor MAI, iar 47,6 % erau nesatisfăcuți, în martie 1996 acești indici constituiau 18,3 % și 61,1%, respectiv³⁹³, în februarie 2001 numai 23% din respondenți aveau încredere în activitatea acestor structuri, în noiembrie 2002 – 32%, în noiembrie 2003 – 30 %, în noiembrie 2004 – 29%, în decembrie 2005 – 35 %³⁹⁴

Grație eforturilor depuse, gradul de încredere în activitatea acestei entități a crescut pe parcursul anilor Astfel, potrivit Barometrului de opinie publică, realizat de Institutul de Politici Publice în decembrie 2019, numărul cetățenilor care au încredere în Poliție a crescut cu 6% față de sondajul din ianuarie 2019, fiind de 40% și cu 9% față de sondajul din noiembrie 2018³⁹⁵.

În anul 2021, în Poliția de Frontieră aveau încredere 45,8% din respondenți, în Inspectoratul General de Poliție – 39,2%, în Inspectoratul national de Patrulare – 39,8%³⁹⁶

Este adevărat, în alte societăți acest indice este mai înalt. Invocăm, în acest sens unele rezultate ale investigației realizate în 2002 de CEORG (Central European Opinion Research Group): majoritatea absolută a cehilor (65,1%), ungarilor (57%), și polonezilor (63,3%) erau satisfăcuți de activitatea poliției în teritoriul unde locuiau.³⁹⁷

După nivelul de satisfacție de activitatea instituțiilor administrației publice centrale Ministerul Afacerilor Interne, în anul 2015, se afla pe locul nouă din cele 20 de instituții ale administrației publice centrale prevăzute de Chestionar, cu 22.0% din respondenți satisfăcuți de activitatea MAI (24% în mai 2013 și 31.3% în decembrie 2013).

În ceea ce privește nivelul de satisfacție de activitatea Poliției la nivel de comunitate (2015) era substanțial mai mare (47.2%) decât nivelul de încredere în instituția Poliției la nivel național (30.0%) și decât nivelul de satisfacție de activitatea MAI ca instituție a administrației publice centrale (22.0%), dar cu mult mai mic decât nivelul de satisfacție de activitatea altor

³⁹³ REALITATEA socială : procese de transformare și interacțiune în societate. Ch., 1996, p.60.

³⁹⁴ Institutul de Politici Publice. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova. Decembrie, 2005, p. 73. 270 www.wciom.r.

271 BAROMETRUL de opinie publică din Moldova.

Noiembrie 2003,

272 STAMATIN, Ștefan. Managementul poliției – resursă importantă în asigurarea ordinii de drept în Republica Moldova// Poliția și societatea civilă. – Ch, Colograf-Com 2001, p.97-1

³⁹⁵ RAPORT privind activitatea Poliției. Anul 2019,

https://politia.md/sites/default/files/raport_activitatea_politiei_12_luni_2019_.pdf, accesat în data de 03.11.2022.

³⁹⁶ BAROMETRUL Opiniei Publice. Republica Moldova. Iunie 2021, https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Raport-BOP-2021_.pdf, accrsat în data de 12.09.2022.

instituții locale cum sunt Școala (67.8%), Centrul medicilor de familie (59.5%) și Primărie (59.2%)³⁹⁸

În funcție de nivelul de încredere în diferite subdiviziuni ale poliției, de cel mai înalt nivel de încredere se bucurau Pompierii/salvatorii - 74.7% din respondenți au declarat că aveau încredere sau foarte multă încredere în această subdiviziune (82.5% în decembrie 2013), urma Poliția de sector cu 48.6% (53.5% în decembrie 2015), Poliția de frontieră – 43.9% (44.6% în decembrie 2015), Carabinierii – 43.2%³⁹⁹.

Deși peste 70% din respondenți au susținut că au nevoie, foarte des și destul de des, de ajutorul cetățenilor în activitatea lor, doar 29.3% din polițiști credeau (2015) că cetățenii ajută, des sau foarte des, poliția; 46.1% cred că aceștia ajută poliția din când în când, iar 24% cred că cetățenii se implică destul de rar sau niciodată⁴⁰⁰.

Cauzele cele mai importante care determină cooperarea joasă cu cetățenii erau (2015):

- lipsa unei politici de informare și educație. începând cu școala (47.0% din respondenți);
- atitudinea negativă din partea populației față de acei care doresc să ajute poliția (46.8% din respondenți);
- lipsa încrederii din partea anumitor grupuri de populație, (42.0% din respondenți)
- lipsa unor programe speciale de stabilire a relațiilor mai bune dintre poliție și public (33.6%);
- aptitudini insuficiente ale poliției de a forma relații de încredere cu populația locală (18.9%).

În opinia respondenților sondajului , cele mai importante modalități de îmbunătățire a cooperării erau:

- dialog/ consultare/informare (între 28% și 48.1% din respondenți);
- creșterea eficienței acțiunilor polițienești (între 25% și 45% din respondenți).
- raportare, transparență mai mare(13.7%), și acces mai ușor la poliție (9.4%).

Un rol important în eficientizare activității Poliției moldovenești la avut analiza funcțională a MAI⁴⁰¹ realizată în anul 2015. În urma unei evaluări sistemice au fost elaborate o serie de concluzii și recomandări pertinente, care au impulsionat activitatea de reformare a

³⁹⁸ BARBĂROȘIE, Arcadie, PÎNTEA, Iurie. Activitatea polițienească în Republica Moldova. Raport analitic. Ianuarie 2016, https://ipp.md/old/public/files/Evenimente/Raport_-_Activitatea_Politieneasca_in_Moldova_ro.pdf, accesat în data de 03.12.2021.

³⁹⁹ BARBĂROȘIE, Arcadie, PÎNTEA, Iurie. Activitatea polițienească în Republica Moldova. Raport analitic. Ianuarie 2016, https://ipp.md/old/public/files/Evenimente/Raport_-_Activitatea_Politieneasca_in_Moldova_ro.pdf, accesat în data de 03.12.2021.

⁴⁰⁰ IBIDEM.

⁴⁰¹ RAPORT privind analiza funcțională a Ministerului Afacerilor Interne a Republicii Moldova. Chișinău, 2015, https://mai.gov.md/sites/default/files/raport_privind_analiza_functionala_a_ministerului_afacerilor_interne_a_republicii_moldova_0.pdf

acestei entități complexe. Invocăm doar câteva concluzii, în baza cărora au fost elaborate proiecte de eficientizare a dimensiunilor respective ce țin de activitatea Poliției:

- Cadrul normativ este încărcat, iar pe alocuri învechit și inoperabil. Există reglementări eronate, insuficiente, dar și excesive, care se repetă, sunt contradictorii sau fragmentează normarea unor activități, fapt ce generează dificultăți manageriale, de aplicare și funcționale; interpretări diferite ale prevederilor legale;

- Deși există reglementări (care stabilesc ceea ce trebuie făcut în anumite domenii), nu există proceduri standard de operare (PSO) în sfera managerială și administrativă aplicabile în întregul sistem al MAI (care trebuie să prevadă cum se desfășoară activitățile/ procesele și să algoritmizeze operațiile aferente). Acest deficit provoacă dezordine funcțională și lipsa de control asupra activităților;

- Absența atribuțiilor precis definite privind coordonarea integrată a structurilor și activităților de ordine și securitate publică, precum și a subdiviziunii ministeriale de suport operațional și decizional, este un deficit funcțional deosebit de serios. Acesta generează, prin urmare, riscul necorelării unitare a domeniului și al perpetuării deficiențelor de coordonare atât a acțiunilor curente, cât și în situații de criză;

- Nu există modelul instituțional de proiectare organizațională, asigurare a compatibilităților și corespondențelor între structurile dispuse la diferite niveluri ierarhice. Din acest motiv, funcționalitatea este afectată, comunicarea compromisă și îndeplinirea sarcinilor îngreunată;

- Există deficit de planificare strategică și operațională la nivelul MAI, departamental și teritorial. Ca urmare, pot fi: afectată îndeplinirea țăintelor de dezvoltare instituțională și funcționalitatea generală; irosite resurse; pierdute șanse de atragere a asistenței externe;

- Funcționalitatea unităților aparatului central este grav afectată. Capacitatea lor de îndeplinire a propriilor atribuții, dar și de coordonare a structurilor de specialitate subsecvente se situează la nivelul minim acceptabil, rolul acestora în arhitectura funcțională a MAI fiind puțin relevant. Ca urmare, se manifestă deficite atât la nivel central, cât și al departamentelor, rezultând diminuarea capacității de suport al deciziei, a gradului de coordonare generală, de disciplină normativă, organizatorică și funcțională, precum și în ceea ce privește administrarea resurselor;

- Controlul intern, la toate nivelurile ierarhice, este una dintre funcțiile puțin dezvoltate și insuficient valorizate pentru cunoașterea situației reale din sistem și obținerea datelor necesare reglării proceselor organizatorice și funcționale. Ca urmare, gradul de coeziune și unitate

normativă, organizatorică și funcțională este redus, sunt posibile evenimente grave, abateri disciplinare și fapte de corupție, iar serviciul public este deficitar⁴⁰²;

- Deficitul actual de capacitate al SDOI privind managementul operațional este evident. Din această cauză, managementul operațional integrat al forțelor și mijloacelor MAI este redus, ceea ce prezintă riscuri în ceea ce privește gestionarea acțiunilor curente de ordine publică și a crizelor în domeniu;

- Actualul model organizatoric și funcțional al IP este depășit din următoarele cauze: dificultatea de coordonare de către IGP; fragmentarea organizatorică și funcțională; volumul mare de activități administrative; personalul administrativ și de suport sustras activităților polițienești; dificultățile financiare și logistice. Din motivele enunțate, coordonarea este insuficientă, sarcinile administrative nu permit concentrarea pe aspectele operative și există risipă de personal, ceea ce afectează calitatea serviciului polițienesc;

- Asigurarea cu personal, în raport cu necesitățile reale, îndeosebi ale subunităților teritoriale este necorespunzătoare. Nu există personal de specialitate conform necesarului, iar capacitățile de formare sunt insuficiente. Ca urmare, capacitatea de intervenție este diminuată și există riscuri pentru personal și comunitate;

- Gradul de dotare cu echipamente și materiale este de circa 50%, iar sediile SPCSE sunt nesatisfăcătoare în același procent. Ca urmare, capacitatea de intervenție este serios afectată, iar condițiile de muncă ale personalului sunt majoritar improprii;

- Dezvoltarea domeniului resurselor umane a fost neglijată. Formarea profesională a personalului din sistemul resurselor umane este deficitară. De aceea, capacitatea funcțională a sistemului resurselor umane este scăzută și acesta nu a putut asigura susținerea adecvată a celorlalte procese instituționale;

- În MAI nu există reguli unitare de proiectare organizațională, nu se utilizează analiza postului, nu se practică proiecte pilot pentru testarea structurilor și nici evaluarea periodică a eficacității acestora. Ca urmare, este diversitate inutilă și dezordine structurală, indecizie, numeroase deficiențe organizatorice și funcționale, iar coordonarea domeniului de către DGRU a MAI este scăzută;

- Există deficiențe privind promovarea conducătorilor, iar absența sistemului distinct de carieră și formare managerială determină calitatea scăzută a personalului/actului de conducere, ceea ce afectează funcționalitatea instituțională;

⁴⁰² RAPORT privind analiza funcțională a Ministerului Afacerilor Interne a Republicii Moldova. Chișinău, 2015, https://mai.gov.md/sites/default/files/raport_privind_analiza_functionala_a_ministerului_afacerilor_interne_a_republicii_moldova_0.pdf

- Reglementarea și coordonarea activității psihologice sunt necorespunzătoare, iar structurile/personalul de specialitate nu funcționează ca sistem. Rolul psihologului nu este valorificat îndeajuns. Evaluarea se face cu instrumente depășite și nu vizează întregul personal. Informatizarea, asigurarea materială și financiară sunt insuficiente. Profilaxia, intervenția/consilierea psihologică și diagnoza organizațională sunt la nivel incipient. Din motivele prezentate, capacitatea domeniului este limitată, iar actul psihologic este deficitar ș.a.⁴⁰³.

Începând cu anul 2016, Poliția Republicii Moldova a trecut la o nouă etapă de dezvoltare, aceasta fiind determinată de aprobarea Strategiei de dezvoltare a Poliției (SDP) pentru anii 2016 –2020⁴⁰⁴ (elaborate în baza analizei funcționale). Acest document de politici constituie primul act în care este descrisă direcția de dezvoltare a Poliției naționale pe termen mediu și care a avut, în mare parte, asigurată acoperirea financiară pentru realizarea angajamentelor asumate. Astfel, dacă anterior au existat mai multe documente de politici de reformare a Poliției naționale, în cele din urmă, implementarea acestora a produs un impact minor, datorită lipsei resurselor financiare consistente pentru reformarea acestui sector⁴⁰⁵. Realizarea angajamentelor SDP 2016 – 2020, al cărui scop urmărit a fost dezvoltarea unei poliții transparente, eficiente, responsabile și accesibile, care să servească intereselor cetățeanului, principalul beneficiar al reformei a fost posibil grație suportului bugetar acordat de Comisia Europeană pentru reformarea acesteia. În acest sens, Acordul de finanțare, semnat între Guvernul Republicii Moldova și Comisia Europeană, pentru reformarea poliției naționale, din decembrie 2016, cu un buget de 57 mil. de EUR, 51mln., destinate pentru implementarea obiectivelor Acordului și 6 mln. pentru suport complementar, a dat un impuls considerabil demarării procesului de reformare a Poliției.

În cadrul acestui proces de transformare, au fost implicați, în mare parte, angajații din toate subdiviziunile Poliției, astfel încât, transformările propuse să fie comunicate, consultate și înțelese de angajații instituției, care reprezintă o parte din categoria grupului țintă al beneficiarilor. Strategia de dezvoltare a Poliției a inclus 5 obiective majore, prin care s-a încercat acoperirea domeniilor vulnerabile constatate în cadrul analizei ex-ante aprobării acesteia, după cum urmează:

1. Consolidarea responsabilității, eficienței, transparenței și profesionalismului Poliției;

⁴⁰³ RAPORT privind analiza funcțională a Ministerului Afacerilor Interne a Republicii Moldova. Chișinău, 2015, https://mai.gov.md/sites/default/files/raport_privind_analiza_functionala_a_ministerului_afacerilor_interne_a_republicii_moldova_0.pdf

⁴⁰⁴ HOTĂRÎREA GUVERNULUI nr. 587/2016), https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=92696&lang=ro

⁴⁰⁵ RAPORT privind evoluțiile înregistrate în procesul de reformare a Poliției (2016-2020), https://www.mai.gov.md/sites/default/files/transparența/Consiliul%20de%20coordonare%20al%20reformei%20Poli%C8%9Biei/Raport%20final%20privind%20implementarea%20SDP_ro.pdf, accesat în data de 12.09.2022.

2. Aplicarea echitabilă, eficientă și eficace a legislației bazate pe drepturile omului în activitatea Poliției;

3. Consolidarea capacităților Poliției de combatere a crimei organizate, traficului de ființe umane, criminalității cibernetice, violenței, inclusiv infracțiunilor din motive de gen, drogurilor și contrabandei cu armament, falsificarea și spălarea banilor;

4. Crearea unui serviciu polițienesc modern, în conformitate cu cele mai bune standarde și practici ale Uniunii Europene și internaționale, în măsură să răspundă proactiv și în mod egal la nevoile cetățenilor și ale societății în ansamblu;

5. Promovarea și implementarea principiului toleranță zero față de corupție, discriminare și rele tratamente în activitatea Poliției.

În conformitate cu precederile SDP, obiectivele 1 și 2 asigură accesul la servicii polițienești de calitate. Obiectivele 3 și 4 urmăresc să asigure capacități sporite ale Poliției în combaterea criminalității și asigurarea securității publice, iar obiectivul 5 urmărește să asigure transparența și integritatea.

Implementarea activității polițienești comunitare (APC) sporește nivelul de siguranță a cetățenilor și încrederea acestora în activitatea poliției, iar ca efect se atestă o creștere a disponibilității populației de a oferi suport poliției în acțiunile pe care le desfășoară. Aceasta este una din concluziile de bază a [Raportului de monitorizare a implementării la nivel local a concepției activității polițienești comunitare](#)⁴⁰⁶. Activitatea de monitorizare a fost efectuată în octombrie 2019 – ianuarie 2020, în 6 raioane ale țării: 3 localități în care, în perioada 2018-2019, a fost pilotat conceptul activității polițienești comunitare și 3 unde acest concept nu a fost pilotat.

Datele studiului confirmă că, ponderea cetățenilor care au susținut că poliția lucrează ”*mult mai bine acum*”, comparativ cu 2 ani în urmă, este de patru ori mai mare în localitățile în care conceptul APC a fost pilotat (23%) față de ponderea respondenților din localitățile nepilotate (5,6%).

Totodată, aplicarea conceptului APC a încurajat inspectoratele de poliție să-și extindă parteneriatele și cu alte instituții din localitate – mass-media, culte religioase, organizații neguvernamentale, instituții publice etc, iar instituțiile cu care exista o colaborare sistemică (APL, educație, asistență socială) menționează o îmbunătățire a cooperării: „*S-a schimbat atitudinea iar cooperarea a devenit mult mai strânsă. La fiecare sunet al nostru, poliția reacționează imediat, fapt ce se face remarcant în ultimii ani. Avem o relație foarte bună, ne oferă răspunsuri, soluționăm repede problemele care apar. Ne ajută foarte mult*”, citat a unui respondent, reprezentant al Instituției de învățământ, preluat din raport.

⁴⁰⁶ IMPLEMENTAREA activității polițienești comunitare sporește nivelul de siguranță a cetățenilor și încrederea acestora în activitatea poliției, <https://ipp.md/2020-03/implementarea-activitatii-politienesti-comunitare-spoeste-nivelul-de-siguranta-a-cetatenilor-si-increderea-acestora-in-activitatea-politiei/>, accesat în data de 02.06.2022

O altă schimbare pozitivă atestată în rândurile Inspectoratelor de poliție ce au aplicat conceptul de activitate polițienească comunitară, este cel de consolidare a securității din localități prin metode de prevenire și comunicare cu populația. „*Mentalitatea polițiștilor s-a schimbat, nu mai lucrăm pe principiile vechi, mai mult se pune accentul pe comunicare și prevenire*”, respondent, reprezentant al Inspectoratului de Poliție.

Conform datelor oferite de raport, în localitățile pilotate, populația este mai predispusă să acorde suport poliției. Astfel, în ultimii doi ani, numărul cetățenilor care au oferit ajutor poliției este practic dublu în localitățile pilotate (31,6%), comparativ cu localitățile în care nu a fost implementat conceptul APC (16%)⁴⁰⁷.

Urmare eforturilor coordonate de implementare a activităților stabilite în Strategia de dezvoltare a poliției⁴⁰⁸, sporirii prezenței și implicării poliției în sprijinul cetățeanului, începând cu luna aprilie 2016, potrivit Barometrului de opinie publică, asistăm la un proces continuu de creștere a nivelului de încredere a populației în Poliție, de la 25,5% în aprilie 2016 la 40,5 în octombrie 2020, sau cu 15% creștere în comparație cu datele BOP din aprilie 2016, ceea ce constituie un factor îmbucurător și o confirmare tacită că eforturile instituției și calea aleasă de dezvoltare este una corectă, orientată spre cetățean. În această perioadă, cel mai înalt nivel al încrederii potrivit datelor studiului, a fost înregistrat în luna aprilie 2017, când 46% din populația interviuată a exprimat încrederea față de Poliție. Pe de altă parte, analiza sociologică aplicată de instituțiile internaționale care cercetează opinia publică (IRI – International Republican Institute) plasa nivelul de încredere al populației față de autoritatea polițienească cu un trend ascendent de la 31% în anul 2016, până la 54% la finele anului 2019⁴⁰⁹.

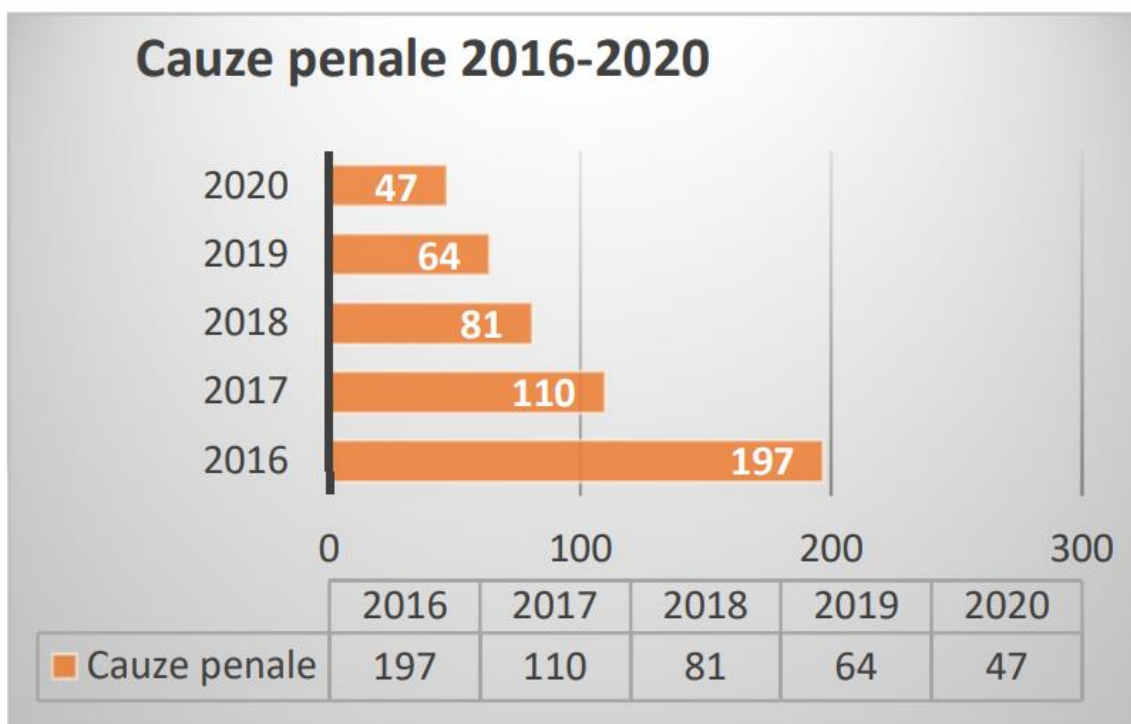
Este de reținut și descreșterea numărului de cauze penale pe cazurile de corupție și celor conexe corupției în cadrul Poliției. Astfel, datele statistice pentru perioada anilor 2016 – 2020 ne prezintă 499 de cauze penale pe cazurile de corupție și celor conexe corupției, cu implicarea angajaților din cadrul Inspectoratului General al Poliției. În perioada anilor 2016 – 2020, se atestă o descreștere semnificativă, de la 197 cauze penale în anul 2016, la 47 cauze penale înregistrate în anul 2020⁴¹⁰.

⁴⁰⁷ IMPLEMENTAREA activității polițienești comunitare sporește nivelul de siguranță a cetățenilor și încrederea acestora în activitatea poliției, <https://ipp.md/2020-03/implementarea-activitatii-politienesti-comunitare-sporeste-nivelul-de-siguranța-a-cetatenilor-si-increderea-acestora-in-activitatea-politiei/>, accesat în data de 02.06.2022.

⁴⁰⁸ HOTĂRÂREA de Guvern nr. 587/2016.

⁴⁰⁹ RAPORT privind evoluțiile înregistrate în procesul de reformare a Poliției (2016-2020). https://www.mai.gov.md/sites/default/files/transparența/Consiliul%20de%20coordonare%20al%20reforme%20Poli%C8%9Biei/Raport%20final%20privind%20implementarea%20SDP_ro.pdf, accesat în data de 03.09.2022.

⁴¹⁰ RAPORT privind evoluțiile înregistrate în procesul de reformare a Poliției (2016-2020). https://www.mai.gov.md/sites/default/files/transparența/Consiliul%20de%20coordonare%20al%20reforme%20Poli%C8%9Biei/Raport%20final%20privind%20implementarea%20SDP_ro.pdf, accesat în data de 03.09.2022.

Fenomenul infracțional a înregistrat, o descreștere continuă din anul 2017. Astfel, dacă la finele anului 2017 au fost înregistrate 32322 infracțiuni, atunci la finele anului 2020 au fost înregistrate 23978 infracțiuni, cu 8344 infracțiuni mai puține comparativ cu anul 2017 sau o diminuare cu 25,81%. Acest lucru se datorează implementării managementului bazat pe analiza informațiilor (Intelligence-led Policing), implementării unor elemente ale activității polițienești comunitare, asigurării echipelor de investigații cu automobile de serviciu, tehnică specială, produse software analitice, creării unităților regionale de investigații, precum și dezvoltării capacităților profesionale ale angajaților, dar și situației pandemice din anul 2020⁴¹¹.

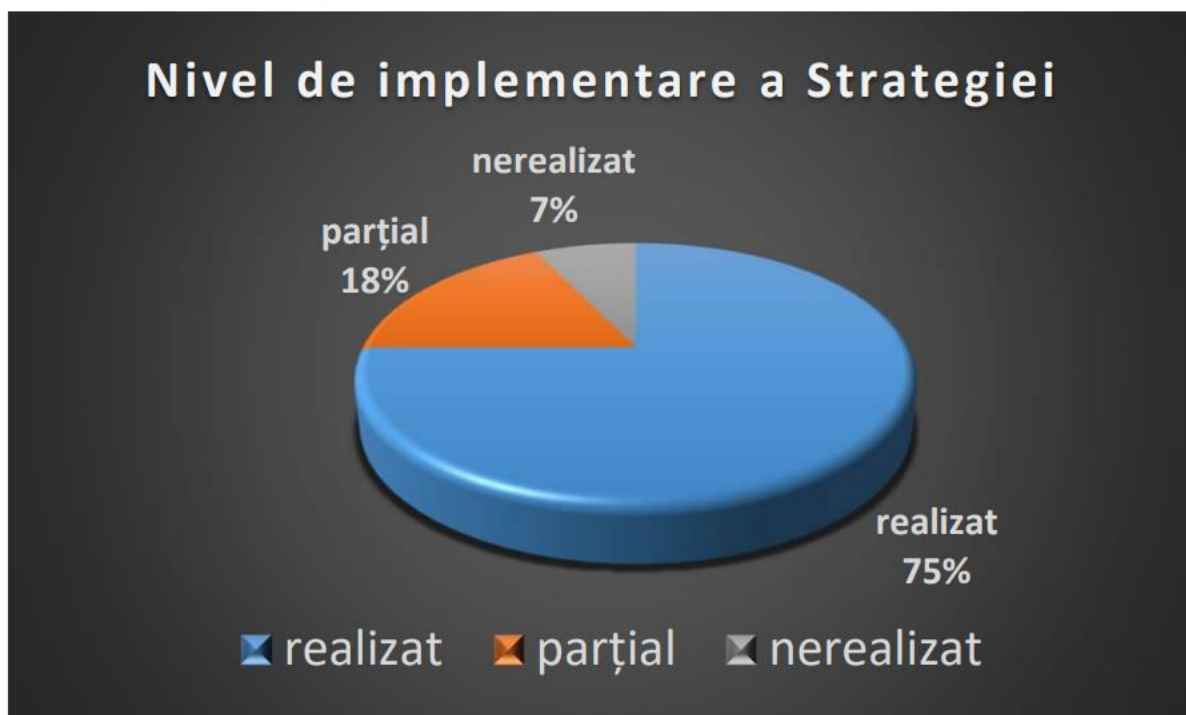
⁴¹¹ RAPORT privind evoluțiile înregistrate în procesul de reformare a Poliției (2016-2020). https://www.mai.gov.md/sites/default/files/transparenta/Consiliul%20de%20coordonare%20al%20reforme%20Poli%C8%9Biei/Raport%20final%20privind%20implementarea%20SDP_ro.pdf , accesat în data de 03.09.2022.

A crescut semnificativ numărul femeilor ce activează în Poliție. Astfel, dacă la sfârșitul anului 2016 ponderea femeilor în Poliție constituia circa 15%, la finele anului 2019 ponderea a crescut la 21,88% în 2020. În același context este important de a accentua și alte date relevante care indică asupra unei abordări constructive în aplicarea principiilor egalității de gen și nediscriminării. Raportat la anul 2017, la finele anului 2020 a fost atestată o creștere a numărului femeilor în poziții de conducere cu 17,1%. Un alt element pozitiv desprins ca rezultat al acțiunilor de promovare a egalității de gen în cadrul Poliției a fost creșterea numărului participării candidaților de sex feminin pentru pozițiile vacante, precum și o rată de promovare a examenelor mai mare.

Per ansamblu, nivelul de realizare a Strategiei se prezintă, duopă cum urmează⁴¹²:

⁴¹² RAPORT privind evoluțiile înregistrate în procesul de reformare a Poliției (2016-2020). https://www.mai.gov.md/sites/default/files/transparenta/Consiliul%20de%20coordonare%20al%20reformei%20Poli%C8%9Biei/Raport%20final%20privind%20implementarea%20SDP_ro.pdf, accesat în data de 03.09.2022.

Abordarea sociologică presupune și identificarea neajunsurilor, dosfuncțiilor în activitatea structurilor cercetate. În acest conțat, relevăm faptul nu s-a realizat integral inversarea piramidei posturilor, coraportul 60% subofițeri la 40 ofițeri. În perioada d2016-2020. a fost înregistrată o creștere constantă a funcțiilor de subofițeri în raport cu cele de subofițeri. Astfel, la finele anului 2020, numărul funcțiilor de subofițeri a constituit 3406 în raport cu 2636 în 2016. Exprimate procentual, coraportul funcțiilor ofițer/subofițer reflectă următoarea situație: 70,58% ofițeri la 29,42% subofițeri, la nivelul anului 2016 și 61,80% ofițeri la 38,20% subofițeri la finele anului 2020⁴¹³.

De asemenea, n-au fost modificate și aprobate un set întreg de acte normative, n-au fost modernizate mai multe sectoare de poliție ș.a.

3.Abordarea sociologică a activității organelor procuraturii.

Pe parcursul anilor, Procuratura, în loc de apărător al oamenilor, a fost folosită ca instrument pentru cei care dețineau puterea. Mai multe guvernări au încercat „reformarea” instituției, dar niciodată procesul nu a fost dus până la capăt⁴¹⁴. Care sunt cauzele eșecului?

Invocăm punctul de vedere al ex-ministru lui al justiției I. Păduraru:

⁴¹³ RAPORT privind evoluțiile înregistrate în procesul de reformare a Poliției (2016-2020). https://www.mai.gov.md/sites/default/files/transparenta/Consiliul%20de%20coordonare%20al%20reforme%20Poli%C8%9Biei/Raport%20final%20privind%20implementarea%20SDP_ro.pdf , accesat în data de 03.09.2022

⁴¹⁴ „Vom susține procurori care luptă cu oligarhii și hoții”. Mesajul ministrului Litvinenco de Ziua lucrătorului Procuraturii, <https://tv8.md/ru/2022/29/01/vom-sustine-procurori-care-lupta-cu-oligarhii-si-hotii-mesajul-ministrului-litvinenco-de-ziua-lucratorului-procuraturii/191501>.

Toate încercările din ultimele aproape 3 decenii (2019) de a „reforma” procuratura au eșuat anume din cauza existenței a unui interes permanent al politicului de a controla această instituție prin intermediul Procurorului general. Consiliul Superior al Procurorilor, concursurile de selectare a candidatului pentru funcția de PG au fost și rămân a fi doar niște ficții.

Potrivit lui Păduraru, toate „reforme” procuraturii au trecut peste problema principală – subordonarea procesuală ierarhică a procurorilor.

„Atâta timp cât activitatea procurorilor concreți în procesul penal va fi influențată de procurorii ierarhic superiori, inclusiv de Procurorul General, situația va rămâne neschimbată! Adică v-om avea și în continuare cazuri de justiție selectivă și la comandă. Asta e problema! Iată de ce se dorește controlul asupra Procurorului General⁴¹⁵.

Majoritatea posturilor de șefi din cadrul Procuraturii se obțin fără prea mare concurență. Centrul de Resurse Juridice din Moldova a analizat toate concursurile finalizate în perioada 1 ianuarie 2019 - 31 mai 2021 pentru ocuparea funcțiilor de procuror, adjunct al procurorului-șef și de procuror-șef în toate procuraturile din țară, inclusiv în Procuratura Generală și a elaborat raportul ”Promovarea procurorilor: de la legalitate la realitate”.

Astfel, din cele 26 de funcții de conducere scoase la concurs, în competiția pentru ocuparea a 20 funcții (77%) s-a înregistrat câte un singur candidat. Doar pentru șase funcții s-au înregistrat doi sau mai mulți candidați. În cazul a două din cele șase funcții, contracandidații s-au retras din concurs până la finalizarea acestuia, astfel încât în concurs a rămas doar un singur candidat. În final, doar patru (15%) din cele 26 de funcții de conducere au fost suplinate prin concursuri la care au participat efectiv doi sau trei candidați. aceste date confirmă că funcțiile de conducere în procuratură, cel mai des, sunt ocupate în lipsa unui concurs veritabil.

Este de reținut și faptul că 17 din cele 26 de funcții de conducere scoase la concurs (65%) au fost ocupate de candidații care dețineau deja interimatul funcției pentru care candidau. Aceștia au fost numiți interimari prin ordinul Procurorului General după ce procurorii-șefi anteriori au demisionat sau mandatul lor a expirat. Aceste cifre confirmă că, cel puțin în 65% din cazuri, procurorul-șef a fost de facto identificat de Procurorul General și investit în funcție formal în baza concursului organizat de Consiliul Superior al Procurorilor⁴¹⁶.

Acest punct de vedere subiectiv este confirmat, fie și într-o formulă generală de analiza altor experți. Astfel, colaboratorii „Expert-Grup” constată că în decursul celor treizeci de ani de

⁴¹⁵ <https://tribuna.md/2019/09/05/un-ex-ministru-al-justitiei-explica-de-ce-toate-incercarile-din-ultimele-aproape-3-decenii-de-a-reforma-procuratura-au-esuat/>

⁴¹⁶ STUDIU: Funcțiile de conducere în procuratură, cel mai des, sunt ocupate în lipsa unui concurs veritabil, <https://www.bizlaw.md/studiu-functiile-de-conducere-in-procuratura-cel-mai-des-sunt-ocupate-in-lipsa-unui-concurs-veritabil>

independență a țării, la nivel instituțional a prevalat ca prioritate (re)distribuirea controlului politic asupra organelor de drept, care se menținea ca risc inclusiv în anul 2021⁴¹⁷.

În iunie 2021, 29,6% din respondenți aveau încredere în instituția procuraturii⁴¹⁸.

Abordarea sociologică a activității avocaților

Avocatul îndeplinește o activitate publico-juridică de apărare a drepturilor și libertăților omului și de acordare a asistenței juridice calificate persoanelor ce necesită o asemenea asistență prin consultații, explicații, concluzii cu privire la problemele juridice, întocmirea documentelor cu caracter juridic, asistență și reprezentare în fața organelor de jurisdicție și de urmărire penală; prin apărarea cu mijloace juridice specifice a drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice în raport cu autoritățile publice, instituții și orice cetățean al Republicii Moldova sau străin, prin alte căi și mijloace ce contribuie la realizarea dreptului la apărare.⁴¹⁹

ABA/CEELI a efectuat, în 2004, un studiu al factorilor de care depinde activitatea avocaților. S-a realizat analiza corelațională a 24 de afirmații aspiraționale (factori), care caracteriza statutul acestei profesii. Fiecare factor a fost evaluat cu una din cele trei indici: pozitiv, neutru sau negativ. Aceste evaluări reflectau doar relația între factorul respectiv și reglementările și practicile relevante activității avocaților în 2004. Dacă afirmația (factorul) corespundea foarte în de aproape cu situația existentă în țară, se acorda scorul „pozitiv” pentru acea afirmație (factor). Dacă, însă, afirmația nu reprezenta deloc condițiile din societate, se atribuia un scor „negativ”. Dacă condițiile din societate corespundeau în unele, dar nu în toate privințele, se oferea scorul „neutru”.

Din cei 24 de factori au fost evaluați „pozitiv” numai 2 („dreptul la audiere” și „exercitarea independentă a profesiei juridice”, 10 factori au realizat scorul „negativ” („Accesul la clienți”, „Pregătire profesională”, „Licențiere”, „Resurse și remunerare”, „Instruire juridică continuă”, „Reprezentarea minorităților și a genurilor”, „Proceduri și sancțiuni disciplinare”, „Disponibilitatea serviciilor juridice”, „Programe de interes public și de sensibilizare a opiniei publice” și „Rolul asociațiilor profesionale în reforma de drept”).

Cu scorul „neutru” au fost evaluați 12 factori („Posibilitatea de a exercita profesia juridică”, „Imunitate profesională”, „Confidențialitatea relației dintre jurist și client”, „Accesul la informație”, „Cerințe academice”, „Procesul de calificare”, „Admiterea fără discriminare”,

⁴¹⁷ RAPORT de stare a țării. Republica Moldova la 30 de ani de la proclamarea independenței, https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/RAPORT_2021_RO.pdf, accesat în data de 02.10.2022

⁴¹⁸ Barometrul Opiniei Publice. Republica Moldova. Iunie 2021, https://ipp.md/wp-content/uploads/2021/07/Raport-BOP-2021_.pdf

⁴¹⁹ A se vedea în acest sens: Legea cu privire la avocatură// Monitorul Oficial, nr.126-127 din 12.09.2002 și Legea cu privire la avocatură din 13 mai 1999//Monitorul Oficial nr.98-100 din 09.09.99 (abrogată).

„Deontologie și etică juridică”, „Servicii juridice pentru cei dezavantajați”, „ Soluționarea alternativă a disputelor”, „Administrarea și independența organizației”, „ Servicii prestate membrilor”⁴²⁰

Să ne referim la unii factori care frânuau activitatea avocaților.

– „Pregătirea profesională”. În cadrul facultăților de drept accentul se punea pe cunoștințele teoretice în detrimentul aptitudinilor analitice și practice. Dorința de a încasa taxe pentru studiile oferite descurajează facultățile de drept să aplice standarde riguroase în adresa studenților, iar mituirea era un fenomen obișnuit.⁴²¹ . Mulți din absolvenții facultăților de drept nu posedau aptitudini necesare pentru practicarea dreptului;

„INSTRUIREA JURIDICĂ CONTINUĂ”. Deși exista o necesitate critică pentru avocați să însușească abilități practice și să se familiarizeze cu legislația nouă, majoritatea avocaților nu aveau acces la instruirea juridică continuă. Instruirea juridică continuă depinde în mare măsură de finanțarea din partea donatorilor internaționali și de aceea nu era durabilă⁴²².

„Disponibilitatea serviciilor juridice” În Republica Moldova exisau prea puțini avocați, cel puțin, în zonele rurale. Deși, numărul avocaților, era în general, suficient pentru a satisface cererile clienților care își puteau permite să-i remunereze sărăcia limita accesul la consultațiile juridice și la reprezentarea civilă pentru multe persoane.⁴²³ . Principiul accesul liber la justiție nu se realiza pe deplin.

Accesul liber la justiție, garantat prin art. 20 al Constituției Republicii Moldova, constituie un principiu de bază al statului de drept în ceea ce privește protejarea și garantarea drepturilor omului în Republica Moldova.

În anul 2003 experții Consiliului Europei au realizat raportul „ Evaluarea prevederilor legislației privind asigurarea accesului la asistență juridică în Republica Moldova : comentarii și recomandări „. Studii similare au fost efectuate și de către experții naționali. În anul 2003 a fost realizat studiul „ Evaluare sistemului de asistență juridică gratuită în Republica Moldova”. Consiliul Superior al Magistraturii în colaborare cu Fundația Soros-Moldova a realizat un studiu documentar în iunie 2004, analizând cazurile penale, administrative și de contencios administrativ examinate de către Judecătoria de sector Orhei, Tribunalul Chișinău, Judecătoria Militară, Curtea de Apel și Curtea Supremă de Justiție. Concluziile au fost următoarele :

- Lipsesc normele clare care ar determina cazurile și persoanele ce pot beneficia de asistență juridică garantată de stat. De exemplu, în legislația în vigoare nu sunt stipulate criteriile de determinare a statutului de persoană defavorizată;

⁴²⁰ INDICATORII Reformei Profesiei Juridice pentru Moldova. Aprilie 2004. Asociația Avocaților Americani, p.8.

⁴²¹ IBIDEM, p. 18.

⁴²² IBIDEM, p. 26.

⁴²³ IBIDEM, p. 33.

- Lipsesc normele care ar prevedea acordarea asistenței juridice în cauzele civile și de contencios administrativ;

- Nu există un mecanism funcțional de numire a avocaților care ar presta servicii din oficiu, lipsesc criteriile de selectare a avocaților care ar acorda asistență juridică gratuită;

- Nu există un mecanism funcțional de evaluare și supraveghere a calității serviciilor prestate de către avocați din oficiu. Calitatea serviciilor acordate de către avocații din oficiu este nesatisfăcătoare și asistența poartă de cele mai dese ori un caracter formal;

- Procedura de remunerare prezintă un șir de inconveniente. Există întârzieri la achitarea sumelor pentru asistența juridică de către avocații din oficiu;

- Nu există o politică clară referitoare la sistemul de acordare a asistenței juridice gratuite categoriilor de populație defavorizate și un organ responsabil pentru implementarea acesteia etc ;

- Necesitatea de reformare a sistemului de asistență juridică garantată de către stat derivă și din prevederile documentelor naționale și internaționale, cum ar fi de exemplu, art. 2 și art. 14(3 d) al Pactului *internațional* cu Privire la Drepturile Civile și Politice;. Asistența juridică gratuită și consultanță (No Rec (78)8 (opt); Măsurile de facilitare a accesului la justiție (No Rec (81) 7 (șapte) ; Accesul efectiv la lege și justiție pentru persoane sărace (No Rec (93); Art. 26 al Constituției Republicii Moldova etc⁴²⁴. În temeiul celor expuse, în vederea realizării obiectivelor reformei, sunt necesare următoarele direcții prioritare de activitate:

- Crearea cadrului normativ prin adoptarea Legii cu privire la asistența juridică garantată de stat care ar reglementa sistemul de acordare a asistenței juridice garantate de stat, care trebuie să includă prevederi referitor la organizarea și funcționarea sistemului de asistență juridică garantată de stat, inclusiv ar stipula criteriile de admisibilitate a avocaților , criteriile de eligibilitate a cauzelor, mecanismele de evaluare a calității și costurile pentru asistență juridică garantată de stat;

- Instituirea Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de către stat, care să administreze sistemul de acordare a asistenței Juridice Garantate de stat;

- Crearea birourilor de avocați publici. Birourile de avocați publici trebuie să funcționeze în toate raioanele Republicii Moldova, precum și în orașele Bălți și Chișinău⁴²⁵.

Un studiu interesant a fost realizat de Fundația Soros-Moldova, în 2005, în 11 sate din Moldova. S-a constatat faptul că 80% din locuitorii acestora se confruntau cu probleme juridice de diferit gen. Aproape 40% din respondenți au indicat că se confruntau cu probleme legate de întocmirea actelor juridice, 27% din țărani aveau dificultăți de ordin juridic în ceea ce privește

⁴²⁴ EVALUAREA necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Chișinău. 2006, p.23.

⁴²⁵ EVALUAREA necesităților sistemului judecătoresc din Republica Moldova. Chișinău. 2006, p.23.

terenurile agricole. Referindu-se la soluționarea conflictelor cu caracter juridic, 51% din persoane au declarat că nu au căutat ajutor pe motiv că nu știau ce să facă și nu dispuneau de bani pentru a plăti un avocat⁴²⁶. Aceste date vin să confirme odată în plus concluziile sus menționate.

11 august 2006 au intrat în vigoare modificări substanțiale la Legea cu privire la avocatură. 90 la sută din atribuțiile de autoadministrare a avocaturii au trecut în competența Baroului Avocaților⁴²⁷. Totuși, nu s-a reușit realizarea deplină a recomandărilor Consiliului Europei în vederea asigurării independenței avocaturii. Astfel, legislația mai prevede că 4 membri ai Comisiei de licențiere sunt numiți de Ministerul Justiției, eliberarea licențelor mai rămâne în atribuțiile aceluiași minister. Așadar, puterea executivă mai continuă să controleze avocatura, fapt care contravine standardelor europene⁴²⁸

Din numărul mare al absolvenților facultăților de drept - aproximativ 3.000 în fiecare an – puțini din ei deveneau avocați. În decembrie 2003, în R. Moldova, care avea o populație estimată (în afară de Transnistria și municipiul Bender) de 3,6 milioane, existau 1.027 de avocați licențiați. În Transnistria, cu o populație de aproximativ 600 de persoane, existau aproximativ 80 de avocați⁴²⁹.

Aproximativ o pătrime din avocații de astăzi sânt ex-colaboratori ai procuraturii.⁴³⁰

Evidențiem faptul că avocații se confruntă cu o serie de problemă. Astfel, practicarea clandestină a meseriei de avocat sau reprezentarea în bază de procură generează o multitudine de negativități în procesul de înfăptuirea justiției. Tot mai multe persoane cărora li s-a retras licența de a activa în avocatură, foști judecători, care au fost eliberați din serviciu pentru discreditarea organelor de justiție, foști procurori, polițiști care au fost eliberați din funcții din anumite motive și chiar persoane care nu au o pregătire juridică participă în procesul de înfăptuire a justiției în baza unei procuri . „, Când activezi în bază de procură, nu ai obligații. Prin urmare , presupușii avocați nu achită taxe de stat și, ca rezultat se înregistrează pierderi colosale în bugetul de stat prin neplata impozitelor. Și chiar imaginea avocaturii are de suferit enorm, deoarece acești specialiști încheie contracte verbale și induc în eroare oamenii, spunând că sânt avocați și încasând sume de bani , ca mai apoi să dispară, sau oferă asistență juridică necalitativă”⁴³¹

5 . Portretul social al juriștilor

⁴²⁷ DREPTUL, 2006, p.5.

⁴²⁸ IBIDEM.

⁴²⁹ INDICATORII Reformei Juridice pentru Moldova. Aprilie, 2004. Asociația Avocaților Americani, p.4.

⁴³⁰ DDREPTUL, 2006, 6 aprilie, p.3.

⁴³¹ TOFAN, Eugenia, În grădina justiției avocatul este o floare // Dreptul, 25 aprilie 3)2008.

Eficiența actului de justiție este funcție, în mare măsură, de calitatea cadrelor care funcționează în sistemul instituțiilor respective.

În accepțiune vizuală, juristul este persoana care are cunoștințe temeinice în domeniul dreptului și al legislației și care dispune de suficiente abilități necesare exercitării practice a profesiei sale⁴³². Misiunea generală a juriștilor este de a asigura funcționarea sistemului de drept în albia normalității. Acest rol se manifestă în două ipostaze :

- a) participarea juriștilor la elaborarea, modificarea și perfecționarea legislației;
- b) participarea la realizarea dreptului.

Activitatea juristului este o activitate complexă de studiere a actelor normative și a celor de aplicare a dreptului, de cercetare a circumstanțelor de fapt ale cauzei, de consultare, de întocmire a actelor procesuale, de reprezentare în instanță, de apreciere și decizie. Pentru exercitarea adecvată a atribuțiilor sale, juristul trebuie să aibă cunoștințe profesionale profunde. Acestea se formează în procesul de instruire în instituțiile de învățământ cu profil juridic.

În acest context este util să ne referim, succint, și la calitatea formării specialiștilor în universitățile din republica noastră, invocând unele rezultate ale sondajului realizat în anul 2003 pe un eșantion de 631 de studenți de la facultățile de Drept din 6 instituții: Universitatea de Stat din Moldova (178 de studenți), Academia de Drept (117), Universitatea Liberă Internațională din Moldova (88 de studenți), Academia de Studii Economice (60 de studenți), Academia de Poliție „Ștefan cel mare (76 de studenți), Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (112 studenți)⁴³³.

S-a constatat că orientarea profesională în drept se realiza sporadic, de la caz la caz, fără a fi ordonată de un concept educațional. Adolescenții făceau opțiuni pentru profesia de jurist fără a fi ajutați de anumite criterii de alegere a profesiei : capacitățile și aspirațiile personale, piața muncii, caracteristicile profesiei etc.

Printre motivele dominante în alegerea profesiei *a fost prestigiul profesiei* – motiv semnificativ, dar îngrijora faptul că acest motiv nu realiza un sistem axiologic cu celelalte motive avansate în mod firesc în cazul unei orientări profesionale științific întemeiate. În consecință, aproximativ un sfert din respondenți au manifestat indiferență față de condițiile și calitatea procesului de învățământ.

Conform sondajului , varianta optimă a unui proces de calitate în formarea profesională juridică inițială este : curs teoretic-seminar-activitate de laborator, care asigură parcurgerea unui

⁴³² ВВЕДЕНИЕ в юридическую специальность. Под ред. А.П.Кореневаю Москва, 2001,р.11.

⁴³³ RAPORT național privind calitatea învățământului juridic din Republica Moldova. Ianuarie 2005. Centrul de Studii și politici Juridice, p.11.

demers didactic formativ : cunoștințe –capacități-atitudini. Însă acest demers ar putea obține expresie practică doar cu condiția reconceptualizării și modernizării învățământului universitar.⁴³⁴

O problemă dificilă a învățământului juridic din republică continua să rămână *evaluarea academică a studenților*. Datele obținute constatau lipsa unei concepții de evaluare academică a studenților din învățământul universitar. Evaluarea realiza mai mult funcția de verificare și control și mai puțin funcțiile formativ-educativă, de dezvoltare, de diagnosticare, de coordonare, de reglare-ameliorare , etc.

Studiul a evidențiat problema principală a formării profesionale juridice inițiale și continue în condițiile mereu schimbătoare ale pieței muncii – legătura slabă dintre facultățile de drept și beneficiarii specialiștilor pregătiți de acestea.⁴³⁵

De asemenea, s-a constata prezența unei relații student-profesor/profesor-student inadecvate valorilor umaniste moderne și conceptului educațional modern.

Investigația a demonstrat, cu lux de amănunte, necesitatea reconceptualizării învățământului juridic din R. Moldova după cum urmează:

- reconsiderarea teleologiei formării profesionale juridice inițiale și continue, prin angajarea plenară a celor două sisteme în practica social-economică, cultural-spirituală și juridică națională și mondială;

- elaborarea standardelor formării profesionale juridice inițiale și continue, care să instituie indicatori de calitate a învățământului juridic, ai resurselor sale, ai procesului și finalităților;

- elaborarea curriculumului Formării profesionale inițiale . Proiectarea și implementarea curriculumului va produce deplasarea accentului de pe însușirea materiilor juridice pe formarea competențelor profesionale juridice, inclusiv a competențelor de însușire în mod independent a materiilor juridice de adaptare oportună la noile realități sociale și de comunicare interumană eficientă:

- racordarea învățământului universitar juridic la piața muncii. Stabilirea conexiunii funcționale dintre cererea pieței muncii și finalitățile formării profesionale inițiale și continue;

- crearea și corelarea celor două sisteme ale învățământului juridic: formarea juridică inițială și formarea profesională juridică continuă;

- crearea unui sistem modern de management al învățământului juridic;

- instituirea unui nou cadru juridic pentru învățământul universitar, în general, și pentru cel juridic, în particular, care să-i asigure condiții reale de realizare a autonomiei universitare,

⁴³⁵ IBIDEM, p. 15,16.

inclusiv și de agent economic independent.⁴³⁶

Formarea juridică nu finalizează cu obținerea diplomei de licențiat în drept. Este necesară formarea juridică continuă, în cadrul căreia se va insista asupra formării deprinderilor și abilităților practice. Procesul de formare a abilităților practice este unul continuu și se întrerupe doar la încetarea exercitării profesiei. Activitatea cotidiană a juristului este o instruire în vederea formării și aprofundării abilităților practice.

Situațiile cu care se va confrunta juristul reclamă și un nivel înalt de cultură generală. Or, problemele de natură juridică, de regulă, au un fundament de altă natură. De aici, pentru a percepe esența problemei, juristul trebuie să fie versat și în alte domenii decât cel al jurisprudenței⁴³⁷. Pentru exercitarea adecvată a profesiei de jurist se cere *vocație*, pe care am putea-o califica drept un ansamblu de calități de ordin personal ale individului, ce permit desfășurarea acțiunilor ce țin de această activitate, aspirațiile, doleanțele și tot ceea ce trezește o permanentă cointeresare față de asemenea activitate. Aici se includ calități precum: voința, caracter, curajul de a spune „nu” în cazul în care i se cere ori este impus să facă ceva contra legii⁴³⁸ principialitate, abnegație, intoleranță față de injustiție, responsabilitate și luptă pentru respectarea legalității, promovarea adevărului.

Societatea umană întotdeauna a fost preocupată de a avea un mijloc sigur și imparțial, care ar stabili dreptatea și echitatea în cazuri concrete.

În sistemul judecătoresc, la 3 februarie 2006 activau 416 judecători, dintre care 276 judecători (66,3%), erau numiți până la atingerea plafonului de vârstă⁴³⁹. (146 de judecători (34,9%) aveau vechimea în muncă de până la 5 ani. 16,7% din judecători activau în funcție mai puțin de 10 ani. În consecință mai mult de jumătate din corpul judecătoresc a întinerit în ultimii câțiva ani.⁴⁴⁰

În așa mod se asigură o îmbinare între cunoștințele proaspete ale celor tineri cu experiența de muncă a judecătorului mai în vârstă. Însă această situație este în stare să producă și anumite consecințe nedorite – lipsa de profesionalism în anumite cazuri sau abchilizarea profesională – în alte cazuri. În toate aceste cazuri urmările sunt aceleași – erori de judecată, tergiversarea examinării dosarelor, etc⁴⁴¹ (Potrivit lui Sergiu Ostaf, director executiv al Centrului de resurse pentru drepturile Omului (CREDO), corpul judecătoresc, în special, cei din

⁴³⁶ IBIDEM, p. 9.

⁴³⁷ INSTRUIRE în clinica juridică/Tatiana Vizdoagă, Doina Ganea, Rodica Iordanov... Universitatea de Stat din Moldova. Ch., 2004, p.8.

³¹⁶ A se vedea în acest sens: Concepția politicii de cadre juridice, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 1385 din 30.10.2002// Monitorul Oficial, nr.149-150 din 07.11.2002.

⁴³⁹ <http://www.scjustice.md/csm4.html>.

⁴⁴⁰ IBIDEM.

⁴⁴¹ DREPTUL, 2006, p.2.

topul sistemului, este cu mentalitate veche, managementul sistemului este defectuos și neprofesionist la nivelul de instanță dar și la nivelul de autoorganizare.

O parte din judecători rămâneau cu mentalitatea justiției sovietice. Ei judecau cu gândul . oare ce vor spune cei „ de sus”⁴⁴² Pregătirea profesională a judecătorilor privitor la CEDO, precum și evaluarea multidisciplinară a cazurilor și consecințelor, lasă mult de dorit, iar calitatea deciziilor, chiar în procedura de lucru și expunere a dosarelor este depășită moral și tehnologic⁴⁴³ În acest context este util să ne referim la atitudinea judecătorilor față de public, aspect evaluat în procesul observării mai multor procese de judecată în anul 2005 . Monitorizarea proceselor de judecată au permis observatorilor să împartă reacția judecătorilor față de respectarea principiului publicității în trei categorii:

- adecvate;
- îngrijorătoare;
- neadecvate.

Studiul a demonstrat că 78,6% din judecători demonstau o atitudine adecvată față de public. Dintre acestea, 1,4% menționau expres persoanei care solicita permisiunea de a asista la ședință și participanților la proces că potrivit legislației procesele de judecată sunt publice și că nimeni nu trebuie de fapt să-și ceară voie ca să intre în sală ca să asiste la un proces public. Alți 77,2% nu luau nici o atitudine față de public, ignorându-l pur și simplu prezența (dar era important că nu se împiedica participarea terților la ședințele de judecată).

În schimb, 9,4% din judecători demonstau a reacție „speriată” față de persoanele care doreau să asiste la proces : 0,9% verificau dacă persoana care dorea să asiste la proces nu era reprezentant al mass-media, iar 8,5% manifestau o frică evidentă de un control

În fine, 12% din judecători demonstau un comportament neadecvat față de public, atitudine incompatibilă cu funcția de judecător. Dintre ei 5% făceau glume deplasate fie pe seama persoanei care dorea să asiste la proces, fie pe seama rugăminții acesteia de a asista la ședință. Și mai grav era faptul că 7% din judecătorii s-au dovedit a fi de-a dreptul ostili sau chiar brutali față de persoanele care doreau să asiste la proces, comportament care de cele mai multe ori se manifesta prin închiderea ușii în fața persoanei care dorea să asiste la proces.⁴⁴⁴

În opinia observatorilor, comportamentul judecătorilor doar în 14,3% corespundea eticii acestei profesii, în 85,7% din ședințe judecătorești au vorbit la telefon, au făcut diverse remarci cu

⁴⁴² DREPTUL, 2006, 14 septembrie, p.3.

³²¹ Moldova nu învață din propriile greșeli-condamnări la CEDO //Dreptul, 2006, 3 august, p.6.

³²² DIALECTICA justiției moldovenești : ce a dispărut mai întâi, etica sau transparența? Raport analitic al Centrului de Analiză și Prevenție a Corupției,.20-

privire la personalitatea părților în proces, au tratat părțile în proces în mod neoficial, au utilizat un limbaj neîngrijit⁴⁴⁵.

La 01.01.2006 în sistemul judecătoresc existau 58 de locuri vacante⁴⁴⁶ Imposibilitatea de a completa locurile vacante de judecători din unele instanțe din localitățile rurale se explica prin :

- salariile foarte mici ale judecătorilor începători și a lipsei de solicitanți din aceste localități;
- neasigurarea judecătorilor cu spațiu locativ în condițiile legii;
- imposibilitatea de a primi credite pentru procurarea spațiului locativ;
- lipsa mijloacelor personale pentru procurarea spațiului locativ;
- lipsa în bugetele instanțelor judecătorești a mijloacelor pentru achitarea cheltuielilor judecătorului pentru arenda spațiului locativ.

La 3 februarie 2006 nu erau asigurați cu spațiu locativ 68 de judecători, iar condițiile locative a 47 de judecători necesitau îmbunătățire⁴⁴⁷

Pe parcursul anului 2005 pentru diverse abateri disciplinare în cadrul justiției au fost trași la răspundere disciplinară 11 judecători. Pe parcursul anului 2005 Consiliul Superior al Magistraturii a fost sesizat de către Procurorul General pentru a-și da acordul la pornirea urmăririi penale în privința a 3 judecători⁴⁴⁸

La finele anului 2005 în organele procuraturii activau 750 de procurori, dintre ei 60% aveau vârsta de 30 de ani. Selectarea cadrelor presupunea cinci etape de verificare a calităților profesionale, morale, psihologice, de sănătatea ale viitorilor specialiști⁴⁴⁹.

Din numărul mare al absolvenților facultăților de drept - aproximativ 3.000 în fiecare an – puțini din ei deveneau avocați. În decembrie 2003, în R. Moldova, care avea o populație estimată (în afară de Transnistria și municipiul Bender) de 3,6 milioane, existau 1.027 de avocați licențiați. În Transnistria, cu o populație de aproximativ 600 de persoane, existau aproximativ 80 de avocați⁴⁵⁰.

Este evident faptul că activitatea instituțiilor judiciare este funcție și de gradul de participare a grupului social de juriști în procesul de legiferare. După cum demonstrează rezultatele unor investigații empirice realizate în țările postsovietice, juriștii practicieni nu participă activ la actul de legiferare. Astfel, la întrebarea „, Sub ce forme se realizează participarea DVS la discutarea și pregătirea (perfecționarea) actelor legislative și a altor acte

⁴⁴⁵ IBIDEM, p. 28.

⁴⁴⁶ <http://www.scjustice.md/csm4.html>.

⁴⁴⁷ <http://www.scjustice.md/csm4.html>.

326 IBIDEM.

⁴⁴⁹ DREPTUL, 2005, nr.43, 8 decembrie, p.5.

⁴⁵⁰ INDICATORII Reformei Juridice pentru Moldova. Aprilie, 2004. Asociația Avocaților Americani, p.4.

normative?” – 49% din juriștii intervievați în Federația Rusă au răspuns că ei nu participă defel nici sub o formă la discutarea actelor normative.⁴⁵¹ Participă activ la procesul de legiferare în principal, juriștii care activează nemijlocit în organele corespunzătoare de elaborare a normelor, de asemenea, savanții juriști, specializați în anumite domenii.

Aplicații:

Anchete sociologice

Молдавская судебная система в мнениях общества⁴⁵²

I.Как вы считаете, может ли такой человек, как Вы, в случае нарушения ваших прав отстоять их в молдавском суде?

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

II.Как, по вашему опыту, поступает большинство окружающих вас людей в ситуации, когда нарушаются их законные права?

1. Терпеть. Экономить свое время, силы и деньги. Все равно ничего не добьешься
2. Стараться восстановить свои права, обращаясь в вышестоящие инстанции, к представителям органов власти, к депутатам
3. Стараться искать помощи и защиты у СМИ, правозащитных организаций, привлечь внимание общественности
4. Стараться объединиться с другими людьми, потерпевшими по той же причине
2. Обращаться за профессиональной юридической помощью, в прокуратуру, полиции и пр.

⁴⁵¹ ПРАВОТВОРЧЕСТВО и формирование системы законодательства // Государство и право, 2007, № 4, с.117.

⁴⁵² При разработке вопросника мы опирались на статью. «Российская судебная система в мнениях общества//Вестник общественного мнения № 4 (106), октябрь-декабрь 2010 (авторы:Гудков, Лев, Дубин, Борис, Зоркая, Наталия) и на статью «Социальные аспекты взаимодействий граждан и предпринимателей с российской судебной властью// Вестник общественного мнения № 2 (104), 2010 (автор:Римский В)

3. Пытаются решить проблему без огласки с помощью денег или надавив на обидчика
4. Затрудняюсь ответить.

III. Какой способ действий в таком случае представляется вам лично наиболее правильным?

1. Терпеть. Экономить свое время, силы и деньги. Все равно ничего не добьешься
2. Стараться восстановить свои права, обращаясь в вышестоящие инстанции, к представителям органов власти, к депутатам
3. Стараться искать помощи и защиты у СМИ, правозащитных организаций, привлечь внимание общественности
4. Стараться объединиться с другими людьми, потерпевшими по той же причине
5. Обращаться за профессиональной юридической помощью, в прокуратуру, полицию и пр.
6. Пытаются решить проблему без огласки с помощью денег или надавив на обидчика
7. Затрудняюсь ответить.

IV. Готовы ли вы судиться из-за серьезного нарушения ваших прав?

Из-за серьезного нарушения ...

Жилищных прав

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

права на личную неприкосновенность и свободу

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

Права на неприкосновенность частной жизни

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

Трудовых прав

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

Семейных прав

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

имущественных прав

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

Налоговых прав

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

Хозяйственных, экономических, предпринимательских прав

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

Политических прав (свобода слова, собраний и пр.

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

Авторских прав

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

V. Почему вы не доверяете молдавской судебной системе?

1. Простые граждане не могут защитить в суде свои права, нарушенные государством
2. Молдавские судьи зависимы в своих решениях от власти и других влиятельных групп
3. Мои друзья, знакомые, коллеги не смогли добиться в суде справедливого решения, защиты своих прав
4. Работа судов плохо организована, много волокиты, бюрократизма
5. Я лично, мои близкие не смогли добиться в суде справедливого решения, защиты своих прав
6. Знаю о случаях коррупции в судах
7. Большинство рядовых судей зависимы в своих решениях от вышестоящего начальства
8. Не доверяю никаким органам государственной власти

9. Судебные решения не выполняются
10. Мало знаю о работу судов, не разбираюсь в этом
11. Судебную систему постоянно критикуют СМИ
12. Другое _____

13. Затрудняюсь ответить

Как вы думаете, может ли обычный гражданин Молдовы рассчитывать на то, что его дело будет рассмотрено судом справедливо и беспристрастно?

- 1 определенно да
- 2 скорее да
- 3 скорее нет
- 4 определенно нет
- 5 Затрудняюсь ответить

VI. Если говорить подробнее о судебной системе, то в какой мере вы доверяете...?

Молдавской судебной системе в целом

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Высшей Судебной Палате Республики Молдова

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Конституционному суду Республики Молдова

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Апелляционным палатам

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Городским и районным судам

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

VII. Если говорить о доверии к лицам, призванным охранять соблюдение закона и права, то в какой мере вы в целом доверяете...?

Нотариусам:

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Адвокатам:

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Судьям:

1. Полностью доверяю
1. Скорее доверяю
2. Скорее не доверяю
3. Совершенно не доверяю
4. Затрудняюсь ответить

Правозащитникам:

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю

3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Юристам предприятий

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Прокурорам:

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Офицерам уголовного преследования//следователям:

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

Полицистам:

1. Полностью доверяю
2. Скорее доверяю
3. Скорее не доверяю
4. Совершенно не доверяю
5. Затрудняюсь ответить

VIII. Как вы считаете, можно ли жить сейчас в Молдове, не нарушая закона?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

IX. Почему в Молдове нельзя жить, не нарушая закона?

1. Закон в нашей стране не работает, ему не подчиняются даже власти
2. Закон нарушают все, поэтому по закону ничего не добьешься
3. У большинства людей сегодня отсутствует мораль, их ничто не сдерживает

4. Нет авторитетных, влиятельных людей, которые поддерживали бы законность и правосознание
5. Другое _____

6. Затрудняюсь ответить

Х. Чувствуете ли вы себя под защитой закона?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

XI. Почему вы не чувствуете себя под защитой закона?

1. Потому что законы писаны не для всех; появилось слишком много людей, которые ощущают себя над законом
2. Потому что законы вольно трактуются теми, кто находится у власти
3. Потому что все коррумпированы, и я не могу надеяться на честное и объективное рассмотрение моего дела в суде
4. Потому что у людей нет средств, чтобы отстоять свои законные права
5. Потому что законы постоянно меняются

XII. Кто по вашему мнению, в Молдове, чаще нарушает законы?

1. Практически все
2. Криминальные структуры
3. Представители государства
4. Работники частных фирм
5. Рядовые граждане
6. Затрудняюсь ответить

XIII. Как вы думаете, нарушений закона в Молдове за последние годы стало больше, меньше или ничего не изменилось?

1. Больше
2. Меньше
3. Ничего не изменилось

XIV.С каким из следующих мнений поводу роли Конституции в жизни страны вы бы скорее согласились?

1. Конституция гарантирует права и свободы граждан
2. Конституция гарантирует какой-то порядок в жизни государства
3. Конституция не играет значительной роли в жизни страны, поскольку мало кто с ней считается
4. Затрудняюсь ответить.

XV.Имеют ли место в современной молдавской судебной системе следующие явления...?

Использование суда в политических целях:

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Использование суда в конкурентной борьбе:

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

XVI.Как, по вашему мнению, можно добиться независимого положения судей?

1. Ужесточить наказание за случаи коррупции или сделок судей с заинтересованными лицами
2. Сделать суды, работу судей более открытой для СМИ, общественности
3. Создать специализированные суды для рассмотрения отдельных категории дел (по делам несовершеннолетних, административные, семейные, трудовые и т.п.)
4. Определить границы судебных округов так, чтобы они не совпадали с границами районов, городов чтобы снизить влияние местной власти
5. Уменьшить нагрузку на судью с тем, чтобы каждый судья могш более внимательно ознакомиться с делом
6. Существенно поднять зарплату судьям
7. Назначить пожизненную охрану для судей любого уровня и членов их семей
8. Организовать избрание судей народом по округам
9. Увеличить штат технических сотрудников судьи и помощников
10. Другое

11. Затрудняюсь ответить

XVII. Как вы бы оценили следующие качества основной части молдавских судей?

Квалификация, компетентность:

1. Очень высоко
2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко

Авторитет судей в обществе:

1. Очень высоко
2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко

Мораль:

1. Очень высоко
2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко

Человечность:

1. Очень высоко
2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко

Внимательность к людям:

1. Очень высоко
2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко

Справедливость:

1. Очень высоко
2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко

Независимость:

1. Очень высоко

2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко

XVIII. Какие группы госслужащих, на ваш взгляд, являются наиболее коррумпированными? (отметьте не более трех позиций)

1. Работники автоинспекции
2. Служащие центральных органов власти
3. Служащие местных органов власти
4. Работники полиции
5. Таможенники
6. Работники суда
7. Врачи
8. Работники военкоматов
9. Работники следствия//офицеры уголовного преследования и прокуроры
10. Работники налоговых служб
11. Учителя, работники вузов
12. Адвокаты
13. Другое (отметьте)
14. Затрудняюсь ответить

XIX. Что, кроме закона, оказывает, по вашему мнению, самое сильное влияние на работу молдавского суда и судей? (отметьте не более трех позиций)

1. Личная выгода, деньги, взятки
2. Связи, знакомства
3. Статус лиц, проходящих по делу
4. Указания и иные формы воздействия со стороны властных структур
5. Угрозы со стороны криминальных группировок
6. Указания и иные формы воздействия со стороны спецслужб
7. Затрудняюсь ответить

XX. Каковы, на ваш взгляд, основные причины распространенности коррупции в судах?

1. Корыстолюбие судебных работников
2. Это стало традицией, люди в Молдове считают, что по-другому нельзя
3. Желание людей уладить свое дело как можно быстрее и неформальным образом

4. Бесконтрольность судей, закрытость судов от общественности
5. Круговая порука судей
6. Связь судов с властями, которые их покрывают
7. Несовершенное устройство судебной системы
8. Низкая зарплата судей
9. Другое
10. Затрудняюсь ответить

XXI. Стали бы вы подавать в суд на следующих представителей власти и руководителей организаций, если бы они нарушили ваши законные права?

Судей:

1. Определенно да
2. Скорее да
3. Скорее нет
4. Определенно нет
5. Затрудняюсь ответить

Офицера уголовного преследования//следователя:

1. Определенно да
2. Скорее да
3. Скорее нет
4. Определенно нет
5. Затрудняюсь ответить

Государственного чиновника:

1. Определенно да
2. Скорее да
3. Скорее нет
4. Определенно нет
5. Затрудняюсь ответить

Полициста:

1. Определенно да
2. Скорее да
3. Скорее нет
4. Определенно нет
5. Затрудняюсь ответить

Работодателя (руководителя госучреждения или организации):

1. Определенно да

2. Скорее да
3. Скорее нет
4. Определенно нет
5. Затрудняюсь ответить

Частного работодателя (руководителя или владельца фирмы):

1. Определенно да
2. Скорее да
3. Скорее нет
4. Определенно нет
5. Затрудняюсь ответить

XXII. Вы интересуетесь информацией...

О работе судов в Молдове:

1. Да
2. Нет

Об устройстве судов в Молдове:

1. Да
2. Нет

О работе и устройстве судов на Западе:

1. Да
2. Нет

О громких экономических судебных процессах:

1. Да
2. Нет

О громких уголовных делах:

1. Да
2. Нет

XXIII. Знаете ли Вы о существовании перечисленных ниже судов , и если да, то насколько хорошо вы понимаете, чем они должны заниматься, что относится к их компетенции?

Районные, городские суды общей юрисдикции:

1. Знаю и понимаю достаточно хорошо
2. Знаю и понимаю в общих чертах
3. Знаю, слышал, но не очень понимаю

4. Не знаю.

Апелляционные палаты:

1. Знаю и понимаю достаточно хорошо
2. Знаю и понимаю в общих чертах
3. Знаю, слышал, но не очень понимаю
4. Не знаю.

Высшая судебная палата:

1. Знаю и понимаю достаточно хорошо
2. Знаю и понимаю в общих чертах
3. Знаю, слышал, но не очень понимаю
4. Не знаю.

Конституционный суд:

1. Знаю и понимаю достаточно хорошо
2. Знаю и понимаю в общих чертах
3. Знаю, слышал, но не очень понимаю
4. Не знаю.

XXIV. В какой мере молдавские судьи являются независимыми в своих решениях?

1. Полностью независимы
2. В достаточной степени независимы
3. В большей степени зависимы
4. Практически полностью зависимы
5. Затрудняюсь ответить

XXV. Как вам кажется, кто сегодня в Молдове оказывает на судей самое сильное давление?

1. Представители власти
2. Люди, которые дают им крупную взятку, способны оказать важную услугу
3. Вышестоящее судебное начальство
4. Криминальные структуры
5. Представители крупного бизнеса
6. Коллеги, судебная корпорация
7. Средства массовой информации
8. Я считаю, что в большинстве случаев судьи принимают решение независимо
9. Затрудняюсь ответить

XXVI. Как вы в целом оцениваете работу современной молдавской судебной системы?

1. Очень высоко
2. Довольно высоко
3. Довольно низко
4. Очень низко
5. Затрудняюсь ответить

XXVII. Приходилось ли Вам когда-либо читать...

Трудовой кодекс:

1. Да
2. Нет

Уголовный кодекс, Уголовно-процессуальный кодекс:

1. Да
2. Нет

Гражданский кодекс, Гражданско-процессуальный кодекс:

1. Да
2. Нет

Семейный кодекс:

1. Да
2. Нет

Кодекс об административных правонарушениях:

1. Да
2. Нет

Конституцию РМ:

1. Да
2. Нет

Жилищный кодекс:

1. Да
2. Нет

XXVIII. Как бы вы оценили свое знание ваших прав, закрепленных законом, конституцией?

1. Знаю очень хорошо
2. Знаю неплохо
3. Знаю только в общих чертах

4. Практически ничего не знаю
5. Затрудняюсь ответить

XXIX. Обращались ли вы когда-либо напрямую для защиты ваших прав в следующие организации или к следующим лицам?

1. В полицию
2. В суд
3. В государственные учреждения
4. К знакомым лицам, которые могли уладить дело
5. В прокуратуру
6. В органы исполнительной власти
7. К депутату
8. К влиятельным людям из органов власти
9. В общественные, правозащитные организации
10. В СМИ
11. К криминальным авторитетам или группам
12. Никуда не обращался
13. Другое

XXX. Если у вас возникнут проблемы, которые многие люди решают путем судебного разбирательства, обратитесь ли вы в суд?

1. Определенно да
2. Скорее да
3. Скорее нет
4. Определенно нет
5. Затрудняюсь ответить

XXXI. Почему вы не станете обращаться в суд? (отметьте до трех позиций)

1. Не верю в независимость суда от власти, других групп влияния
2. Не верю в независимость суда от людей с большими деньгами
3. У меня, моих близких уже есть отрицательный опыт судебных разбирательств несправедливых судебных решений
4. Не смогу обеспечить себе компетентную защиту
5. Это связано со слишком большими финансовыми затратами
6. В суде неизбежны волокита и бюрократизм, затягивающие процесс

7. Наш суд ни во что не ставит обычного человека, опасаясь произвола и унижений
8. Не представляю себя как это делать, не разбираюсь в этом
9. Нет//жалко времени и сил, здоровья, нервов
10. Слишком сложно собрать все нужные бумаги, документы
11. Не чочу огласки, лишнего внимания к себе
12. Не чочу испортить свою репутацию, впутываться в публичное разбирательство
13. Считаю, что лучше не связываться с государственными учреждениями
14. Боюсь опасных последствий для себя, своих близких
15. Не чочу, чтобы меня считали сутяжником
16. Не хочу впутывать в это близких или знакомых, коллег
17. Другое _____
18. Затрудняюсь ответить

XXXII. Удовлетворены ли вы судебным разбирательством?

1. Полностью удовлетворен
2. Скорее удовлетворен
3. Скорее не удовлетворен
4. Совершенно не удовлетворен
5. Затрудняюсь ответить

XXXIII. Если говорить подробнее о работе судьи во время разбирательства вашего дела, то...

Судья внимательно выслушивал аргументы сторон?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судья принял во внимание все важные аргументы каждой из сторон?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судья вежливо и корректно обращался к обеим сторонам?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судья был явно предубежден против одной из сторон?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судья убедительно обосновал свое решение?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судья был не вполне самостоятелен?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судье заранее было ясно решение, поэтому от вел процесс формально?

1. Да, заранее ясно
2. Нет, не было
3. Затрудняюсь ответить

Судья систематически игнорировал аргументы и ходотайство одной из сторон?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судье были безразличны высказывания сторон, их ходатайство и речи?

1. Да
2. Нет
3. Затрудняюсь ответить

Судья вел дело формально, поскольку случай был типовой и стандартное решение было заготовлено заранее?

1. Да, формально
2. Нет, не формально
3. Затрудняюсь ответить

XXIV. Работники суда сделали по вашему делу все, что были обязаны сделать и что от них зависело?

1. Да, полностью
2. Да, в значительной степени
3. Нет, в очень малой степени
4. Нет, совсем ничего не сделали, отделались совершенно формально
5. Затрудняюсь ответить

XXV. Вы считаете вынесенное решение по Вашему делу справедливым?

1. Полностью справедливым
2. Скорее справедливым
3. Скорее несправедливым
4. Совершенно несправедливым
5. Затрудняюсь ответить

Bibliografie

1. ACTIVITATEA polițienească în Republica Moldova. Percepții interne și externe. Chișinău, 2016;
2. BARBĂNEAGRĂ, Arcadie, PÎNTEA, Iurie. IMPLEMENTAREA la nivel local a concepției privind activitatea polițienească comunitară. Raport de monitorizare. Chișinău, 2020, <https://ipp.md/2020-03/implementarea-la-nivel-local-a-conceptiei-privind-activitatea-politienasca-comunitara-raport-de-monitorizare/>
3. DJUVARA, MIRCEA. Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică). Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Ed. ALL BECK, 1999,
4. GAȚCAN, Dana. Cum a evoluat încrederea în justiția din Republica Moldova, <https://www.zdg.md/stiri/stiri-justitie/infografic-cum-a-evoluat-increderea-in-justitia-din-republica-moldova/>;
5. FRUNZE Iurie. Tendințe în dezvoltarea profesiei de avocat în 30 de ani de la obținerea independenței Republicii Moldova. În: Studii și cercetări juridice: Culegere de lucrări științifice de specialitate / Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice; colegiul de redacție: Valeriu Cușnir (coordonator științific) [et al.]. – Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021 (ÎS FEP „Tipografia Centrală”) – . – ISBN 978-9975-3201-1-5. Partea 4. – 2021, p.45-75, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/studii_partea_4_2021.pdf ;
6. NEAGU, V. PÎNZARI. Calitatea formării specialiștilor în învățământul superior: strategii, forme, metode : Materialele Conf. Șt. Intern. consacrate aniversării a 60-a de la fundarea Univ. de Stat „Alec Russo”, 5-7 oct. 2005. – Bălți: Presa universitară bălțeană, 2005. – Vol.2. – P. 161-166, <http://dspace.usarb.md:8080/jspui/handle/123456789/2739?mode=full>;
7. NEAGU, Gheorghe. Calitatea formării profesionale juridice inițiale în viziunea studenților // Rev. Naț. de Dept. – 2007. – Nr 6. – P. 27-28. , https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/27-28_40.pdf;

8. NOTĂ de concept privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030”
https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept.pdf;
9. RAPORT privind analiza funcțională a Ministerului Afacerilor Interne a Republicii Moldova. Chișinău, 2015,
10. RAPORT de analiză funcțională a Inspectoratului General de Carabinieri. Chișinău, 2019,
<https://carabinier.gov.md/sites/default/files/document/attachments/RAPORT%20AF%20IGC%202019.pdf>;
11. RAPORT privind activitatea Poliției. Anul 2019,
https://politia.md/sites/default/files/raport_activitatea_politiei_12_luni_2019_.pdf;
12. RAPORT privind evoluțiile înregistrate în procesul de reformare a Poliției (2016-2020).
https://www.mai.gov.md/sites/default/files/transparenta/Consiliul%20de%20coordonare%20al%20reformeii%20Poli%C8%9Biei/Raport%20final%20privind%20implementarea%20SDP_ro.pdf ,
13. PERCEPȚIA avocaților cu privire la independența, eficiența și responsabilitatea justiției din Republica Moldova. Rezultatele sondajului din noiembrie-decembrie 2018, <http://crjm.org/wp-content/uploads/2019/01/2018-Sondaj-Perceptia-avocati-justitie.pdf>
14. POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. București, Lumina Lex, 2001;
15. RAPORT de stare a țării, 2021. Republica Moldova la 30 de ani de la proclamarea independenței, xpert-grup.org/ro/biblioteca/item/2242-raportul-de-stare-a-tarii-2021;
16. STRATEGIA privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2021-2024,
17. STUDIU de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019/
https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html/
18. VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a. Editura Lumina Lex, 2003;
19. VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Studiu. Percepții asupra drepturilor omului. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>;
20. ЛАПАНОВА В.В. Социология права. Краткий очерк. М., 2004.

Cursul: Abordarea sociologică a respectării drepturilor omului

1. Sociologia drepturilor omului –subramură a sociologiei juridice

2. Repere teoretico-metodologice în sociologia drepturilor omului

3 Respectarea drepturilor omului în republica Moldova (viziune de ansamblu)

4. Aplicaii

1. Sociologia drepturilor omului –subramură a sociologiei juridice

Factorii decizionali din societatea moldovenească au conștientizat (în sfârșit) importanța subsistemului drepturilor omului în funcționarea societății. Astfel, la începutul sesiunii de toamnă-iarnă - 2017 a Parlamentului, **pentru prima dată în ultimii 10 ani**, Raportul Avocatului Poporului cu privire la respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în anul 2016 a fost audiat în ședința plenară a Legislativului. Avocații poporului au punctat în comunicările prezentate cele mai importante constatări și recomandări din cadrul Raportului și au răspuns la mai multe întrebări ale deputaților, cele mai multe vizând respectarea dreptului de acces la justiție, a dreptului electoral, de acces la informație, problema documentării copiilor, respectarea drepturilor omului în regiunea transnistreană⁴⁵³.

„Într-o definiție succintă și generală, drepturile omului sunt norme esențiale pentru viața, libertatea, demnitatea și dezvoltarea persoanei umane, a căror respectare universală și efectivă trebuie promovată prin politici naționale și internaționale”⁴⁵⁴.

Evoluția proceselor istorice, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, a condiționat o dezvoltare necunoscută anterior a temei Drepturilor Omului., astfel, încât, după unii autori, aceasta a devenit o „religie a sfârșitului de secol”. Ea s-a concretizat, în principal, în următoarele

⁴⁵³ http://ombudsman.md/sites/default/files/raport2017red_3.pdf

⁴⁵⁴COBIANU, Elena, CIURARU, Cătălina. Dimensiunea morală a drepturilor omului. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XII, nr.5-6, p.573, București, 2001.

documente: Declarația Universală a Drepturilor Omului (10 decembrie 1948), un număr de pacte internaționale privind drepturi economice, sociale, culturale sau drepturi civile și politice, Actul final al C.S.C.E. (Helsinki,1975), Carta de la Paris (1990) etc.

De ce această **universalizare a problemei Drepturilor Omului?** Pentru că în „universul” omenire s-au produs și continuă să se producă transformări profunde, pentru că omenirea, mai sensibilă și sensibilizată decât oricând în istoria ei anterioară, intenționează eliminarea unor fenomene care atentează flagrant la ființa, libertatea și demnitatea omului, fenomene între care se numără rasismul, violența, inegalitatea, discriminarea în diversele ei forme de manifestare. Consecințele revoluției științifico-tehnice, contemporaneitatea cu revoluția informațională pun în termeni noi și diferiți garantarea și exercițiul drepturilor omului privind educația, informarea, libertatea de expresie, condițiile sociale și materiale de viață, participarea la viața politică etc. Situații noi, cum sunt adâncirea și extinderea sărăciei, în condițiile în care un procent redus din omenire se îmbogățește tot mai mult, proliferarea terorismului internațional, ecocatastrofa, atentatele cu bombă și asasinatele tot mai frecvente, ca și persistența actelor de tortură și de umilire a ființei și demnității umane reclamă tot mai stringent o politică națională și internațională a D.O.⁴⁵⁵.

În acest context, ideea formulată de Turner B.S., conform căreia apariția sociologiei drepturilor omului este o consecință a atitudinii responsabile a societății în raport cu procesul globalizării, pare a fi incontestabilă⁴⁵⁶.

Concomitent, evidențiem și faptul că în cercurile academice, inițial, de studierea drepturilor omului se interesau juriștii, filosofii, istoricii, care abordau problema demnității omului, legalității, teoriei dreptului, iar sociologii ignorau acest domeniu⁴⁵⁷, fiind împotriva declarațiilor cu privire la caracterul universal al drepturilor omului.

Dezvoltarea insuficientă a sociologiei drepturilor omului se explică și prin „metodologia naționalistă” utilizată de către sociologi, ce presupunea efectuarea cercetărilor asupra drepturilor comunităților umane în cadrul statelor naționale, fără a se interesa și de drepturile universale ale omului. Răspândirea pe larg a dreptului internațional și a instituțiilor internaționale de protecție a drepturilor omului a condus la globalizarea juridică de la sfârșitul secolului al XX-lea, ceea ce, la

⁴⁵⁵ COBIANU, Elena, CIURARU, Cătălina. Dimensiunea morală a drepturilor omului. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XII, nr.5-6, p.573, București, 2001

⁴⁵⁶

<https://lap.hse.ru/data/2018/06/25/1153426983/11o%20npoecky.doc>

⁴⁵⁷

<https://lap.hse.ru/data/2018/06/25/1153426983/11o%20npoecky.doc>

rândul său, a generat apariția unor manifestări ale „noii sociologii- sociologiei drepturilor omului”⁴⁵⁸.

Punctul de vedere sus – menționat, formulat de Turner B. S. este confirmat (fie și indirect) de savantul român Sofia Popescu, care afirmă că începuturile sociologiei drepturilor omului sunt legate de Congresul Internațional de Sociologia dreptului, consacrat sărbătoririi a nouă sute de ani de la crearea Universității din Bologna (1988). La Congres, **Renato Treves** remarca că, deși specifică sociologiei juridice, tema drepturilor omului a fost insuficient tratată de specialiștii din domeniu, insistând ca specialiștii din acest domeniu să folosească mijloacele de care dispun pentru a realiza cercetări utile referitoare la eficiența sau lipsa de eficiență, la operaționalizarea sau nonoperaționalizarea declarațiilor privind drepturile omului – la scara mai restrânsă a unui stat sau la scara mai largă internațională, la eficacitatea sau ineficiența instrumentelor juridice de protecție a drepturilor omului, precum și a comportamentelor și funcțiilor îndeplinite de membrii organismelor de profil ale Comunității Europene și ale Națiunilor Unite⁴⁵⁹.

Formează obiect de cercetare socio-juridică atât cazurile concrete de încălcare a drepturilor omului, cât și problemele generale ale fundamentului drepturilor omului și ale funcțiilor pe care le au în societate.

Conexiunea dintre transformarea teoriei și practicii drepturilor omului și transformarea socială, în opinia lui **Norberto Bobbio**, constituie aspectul cel mai interesant și cel mai fecund al studierii drepturilor omului de pe pozițiile sociologiei dreptului⁴⁶⁰.

De maximă importanță și amploare, remarca autorul nominalizat, este sarcina sociologiei juridice de a cerceta – în cadrul domeniului mai larg al transformării în viață a normei juridice – aplicarea efectivă a normelor juridice care proclamă, recunosc, definesc și atribuie drepturi ale omului.

Vicenzo Ferrari, referindu-se la scopurile sociologiei drepturilor omului, enumera pe următoarele:

- a. stabilirea corelației între diferite tipuri de încălcare a drepturilor legal recunoscute și alte variabile legate de natura specifică a sistemelor economic, politic, juridic etc.;
- b. elaborarea indicilor de respectare și de încălcare a drepturilor omului, în raport cu variabilele amintite;
- c. descoperirea și clasificarea metodelor simbolice, juridice și nejuridice folosite pentru justificarea încălcărilor drepturilor omului (referitoare la starea de urgență, la menținerea ordinii publice), precum și a manipulărilor destinate tănuirii încălcărilor drepturilor omului și deformării imaginii publice;

⁴⁵⁸ <https://lap.hse.ru/data/2018/06/25/1153426983/По%20покры.doc>

⁴⁵⁹ POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. –București, Editura Lumina Lex, 2001, p. 147, 148.

⁴⁶⁰ IBIDEM, p. 148.

d. descoperirea și clasificare uzanțelor simbolice (și retorice) prin care drepturile omului sunt plasate în diferite contexte, pentru a justifica, în mod pervers, forma de presiune sau conduită arbitrară⁴⁶¹.

Teoretizarea sociologică a drepturilor omului, subliniază **Vicento Ferrari**, poate avea o contribuție deosebită, care constă în reprezentarea procesului de formare a drepturilor omului, ca proces constructiv, rezultat al unei interpretări comunicaționale ce se realizează prin disensiuni, conflicte, presiuni lobbistice, definiții și redefiniții, cuciriri efective sau numai simbolice într-o mișcare perpetuă care în ultimele două secole s-a extins.

Cercetătorul italian evidențiază nu numai dimensiunile teoretice ale sociologiei dreptului, dar și unele aspecte ce țin de metodologia aceste discipline. Astfel, dacă teoretizarea pare mai puțin anevoioasă, în schimb, construirea ipotezelor și apoi individualizarea metodelor de cercetare adecvate creează serioase complicații, deoarece trebuie stabilite corelațiile dintre diferitele grade de respectare și de încălcare a drepturilor oficial recunoscute omului și alte variabile de natură economică, politică, culturală, religioasă, juridică etc., trebuie elaborați indici semnificativi, trebuie să se descopere și clasifice mijloacele care au permis încălcări ale drepturilor și trebuie chiar elaborate modele matematico-statistice, și, nu în ultimul rând, ca grad de dificultate, adaptarea unor tehnici de investigație apte să țină seama de multitudinea variabilelor și amploarea fenomenului care, transnațional prin natura sa, este supus totuși, particularităților locale și mai ales culturale.

La lista subiectelor susceptibile de cercetarea sociojuridică sunt adăugate „Opinia publică despre drepturile omului” și „Relațiile dintre drepturile omului”, care pot fi socotite clasice pentru sociologia dreptului, în măsura în care fac parte din tematica mai largă a cunoașterii dreptului și a opiniilor despre drept⁴⁶².

Adam Podgorecki, unul dintre pionierii sociologiei drepturilor omului – consideră că pentru a-i asigura o bază corespunzătoare este necesar să se folosească două concepte introductive și anume: conceptul de „drept intuitiv”, elaborate de Leon Petrazicki⁴⁶³, și conceptul care marchează deosebirea dintre drepturile „infirme”, „imperfecte” ale omului, astfel cum le denumește în mod plastic, și drepturile „complete”, „perfecte” ale omului.

Fiind adept al concepției psihologice, L. Petrazicki a divizat dreptul în drept intuitiv și drept pozitiv. În cazul în care emoția juridică a apărut în afara autorității (norme stabilite de către puterea de stat, religie sau de grupul social), dreptul avea un caracter intuitiv. Dreptul intuitiv reprezintă un mijloc de exercitare a presiunii motivaționale asupra comportamentului

⁴⁶¹ IBIDEM, p. 151,152.

⁴⁶² IBIDEM, p. 154,155.

⁴⁶³ A se vedea în acest sens: БЛЮДИНА, У.Ф. Л.И. Петражицкий и польская школа социологии права//Социологические исследования, 2004, №9, p. 41-49.

indivizilor⁴⁶⁴. Datorită acestui concept, omul se transformă într-un factor actic de constituire a dreptului.

În ceea ce privește termenul de „drept intuitiv în contextul socio-juridic al drepturilor omului, el trebuie înțeles ca set de interconexiuni, de obligații și pretenții care au o forță obligatorie pentru părțile implicate într-o anumită situație socială, indiferent de normele de drept scris și de controlul statal împuternicit cu aplicare și susținerea lor și cu aplicarea sancțiunilor⁴⁶⁵.

Esența dreptului intuitiv constă în aceea că operează în realitatea socială, în temeiul obligațiilor atitudinale neoficiale. Mecanismele de control social nu joacă un rol important în ceea ce privește dreptul intuitiv. Deși aceste mecanisme pot modela atitudinea oamenilor într-un anumit proces de socializare, dreptul ca atare operează paralel, independent de presiunile controlului extern, această abordare face posibilă nu numai analiza elementelor raporturilor juridice, dar (în primul rând) permite să studiem dreptul în acțiunea sa, în procesul de funcționare, de penetrare în viața individuală și colectivă⁴⁶⁶.

Acei care se comportă sub influența dreptului intuitiv acționează impulsionați exclusiv de obligații interioare.

Cel de-al doilea concept este caracterizat de autorul citat ca având o funcție clasificatoare, fiind destinat să facă deosebirea între drepturile infirme, imperfecte ale omului și drepturile complete, perfecte ale omului.

În realitatea socială, de regulă, drepturile omului sunt în principal abstracte, adică sunt proclamate, dar nu în mod necesar practicate. Drepturile omului devin infirme atunci când nu sunt prevăzute condiții realiste pentru operaționalizarea lor. Uneori, un drept infirm, imperfect al omului exprimă doar o promisiune indirectă a investirii lui cu forță obligatorie. În anumite condiții, norma abstractă se poate transforma într-un impuls motivațional pentru părțile interesate, dar și într-o permanentă sursă de frustrare, deoarece autoritățile statului nu doresc, în fapt, să le respecte. Dar drepturile „infirmе” ale omului nu apar numai sub forma unui mesaj abstract care poate fi sau nu acceptat în practica socială, ci, precizează A. Podgorecki, se pot manifesta și în forma unor drepturi „adormite” ale omului, în sensul că există numai la nivelul cerințelor intuitive, ca forțe motivaționale potențiale, dar pe care mecanismul juridic oficial le ignoră.

Datorită utilizării conceptului de drept intuitiv, devine posibilă distincția între drepturile imperfecte și drepturile perfecte ale omului, ceea ce imprimă analizei drepturilor omului un caracter mai realist și o face să nu se mai ocupe de fenomene fictive sau mistificate, în mod deliberat⁴⁶⁷.

⁴⁶⁴ БЛЮДИНА, У.Ф. Op. cit., p. 42.

⁴⁶⁵ POPESCU, Sofia. Op. cit., p.

⁴⁶⁶ БЛЮДИНА, У.Ф. Op. cit., p. 45.

⁴⁶⁷ POPESCU, Sofia. Op. cit., p.154,155,156, 157.

Explicând teoria proprie a dreptului, juristul și sociologul german N. Luhmann subliniază că funcțiile sistemului de drept sunt abordate din perspective generalizării abstracte și generalizării concrete. Dimensiunea abordării concrete presupune funcția de stabilizare a așteptărilor normative. Dreptul ne permite să cunoaștem care așteptări sociale au rezonanță socială și care nu au rezonanță.

Dreptul, generalizând așteptările, influențează prin aceasta asupra acțiunilor sociale⁴⁶⁸.

În lucrarea „Rechtssoziologie – Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1972, N. Luhmann subliniază că analiza dezvoltării dreptului urmează să fie realizată în corelație cu evoluția societății. Dezvoltarea societății conduce la creșterea complexității legăturilor dintre indivizi. Mecanismul elaborării normelor de drept trebuie să se adapteze creșterii gradului de complexitate al structurii sociale. Sociologia drepturilor fundamentale trebuie să se preocupe, arată N. Luhmann, de acele situații care le afectează, astfel cum sunt politicile arbitrare, norme care fac discriminări rasiale sau fundamentate pe alte criterii sau care lezează în mod evident demnitatea umană. Drepturile omului reprezintă un joc complex de filtre și limite tehnice care, prin ele însele, nu pot realiza diferențieri sociale, dar atunci când au un substrat istoric și sociologic adecvat acționează ca supape de siguranță împotriva tendințelor expansive ale sistemului politic și pretențiilor sale de a fi vârful societății. Drepturile fundamentale, adaugă Luhmann, nu pot crea medii sociale autonome, structuri comunicaționale cu o sensibilitate proprie, ci sunt numai stavile în fața pericolelor politizării existente în societate.

În viziune sistemică a lui Luhmann, drepturile fundamentale nu sunt apriorice, dar reprezintă o construcție socială, într-o societate care se izbește de integrarea lui Ego și Alter, constând în așteptări de comportament. Nu individul, ci sistemul este decisiv în ceea ce privește drepturile fundamentale, căci nici un individ, nici o organizație nu pot singure să garanteze individualitate, civilizație, bani și putere legitimă.

Drepturile fundamentale reprezintă o instituție socială globală, având la bază dinamica sistemelor și diferențierea socială.

Drepturile fundamentale sunt condiții prealabile ale socializării, ale unei adecvate și operative participări la viața socială.

Libertatea și demnitatea sunt condiții- prima externă, cea de-a doua internă – care fac posibilă acțiunea persoanei în cadrul procesului de comunicare. Drepturile fundamentale sunt indispensabile pentru dinamica sistemului social.⁴⁶⁹

În vederea precizării unghiului de vedere al sociologiei drepturilor omului în tratatea subiectelor enunțate mai sus (și a multor altele) invocăm punctul de vedere conform căruia

⁴⁶⁸ ЛИТВИНОВА О.А. Особенности социологии Н. Лумана (на примере предметной области права)//Социологические исследования, 2007, № 4, р. 17.

⁴⁶⁹ IBIDEM, p. 163,164, 165, 166.

sistemul dreptului este perceput ca fiind cadrul de studiere a interrelațiilor care există între elementele și actorii dreptului, pe de o parte, și între drept și alte sisteme, pe de altă parte⁴⁷⁰.

Chiar dacă studiile comparative sunt de o importanță deosebită în sociologia drepturilor omului, iar problemele multiple și complexe legate de existența umană sunt concepute atât pe plan intern, cât și pe plan internațional, ramura sociologică în discuție are, preponderent, un colorit național, deoarece problemele ce țin de drepturile omului sunt „parte integrantă a fenomenelor și evoluțiilor vieții politice, economice, sociale și culturale ale fiecărei țări, iar problema realizării lor nu se poate pune decât într-un context istoric, național, social și politici. Situația se prezintă diferit de la țară la țară și este în continuă evoluție, depinzând de împrejurimile istorice naționale și de direcția pe care o urmează procesul de dezvoltare în fiecare țară”⁴⁷¹

Este de reținut faptul că drepturile sunt o premiză, dar și o consecință a responsabilității noastre. Așa după cum remarcă Adrian Vasile Cornescu, ele sunt complementare, neputând vorbi de drept, fără a face apel la reversul său, obligația. De aceea educația trebuie începută de la recunoașterea acestei dualități în care ne manifestăm ca ființe umane, cu drepturi, dar și cu obligații⁴⁷².

Drepturile omului reprezintă un fapt social, un aspect al realității existente, deoarece ele pot fi înțelese numai dacă pornim de la acest tip de educație, de la premisa că „există o vulnerabilitate a omului în viața socială, generată de insecuritatea condițiilor în care trăiește, a arbitrarului puterii, a subiectivismului legiuitorului, de aceea trebuie protejat și educat spre a se autoapăra pentru a nu deveni victimă unor abuzuri și încălcări ale drepturilor sale”⁴⁷³

Din perspectivă educațională, drepturile omului nu înseamnă doar cunoștințe, ci și formarea unor atitudini⁴⁷⁴, care transformă un comportament într-un proces de construcție și reconstrucție. Obiectivul nu este deloc ușor pentru că se intră într-un domeniu în care tradiția joacă un rol important. Mentalitatea nu s-a modificat, de aceea e greu de aplicat adecvat legea, de schimbat o structură instituțională, funcționalitatea unei instituții sociale, ale valori ale culturii tradiționale, dar și mai greu de modificat principii și norme de viață socială, mentalitățile, stereotipurile și prejudecățile⁴⁷⁵.

⁴⁷⁰ POPESCU, S. Op. cit., p. 87-88.

⁴⁷¹ DIACONU, Ion. Drepturile omului. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1993, p.4.

⁴⁷² CORNESCU, Adrian Vasile. Repere pentru o sociologie a drepturilor omului. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. Seria științe juridice, Nr.3, 2011, p. 82.

⁴⁷³ VLAD, Mihaela. Sociologia drepturilor omului, <https://ru.scribd.com/doc/138751921/sociologia-drepturilor-omului>

⁴⁷⁴ CORNESCU, Adrian Vasile. Repere pentru o sociologie a drepturilor omului. În: Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu. Seria științe juridice, Nr.3, 2011, p. 82.

⁴⁷⁵ VLAD, Mihaela. Sociologia drepturilor omului, <https://ru.scribd.com/doc/138751921/sociologia-drepturilor-omului>

Sociologia drepturilor omului, subramură a sociologiei dreptului, deocamdată, nu dispune de teorii și paradigme coerente, cum este cazul altor ramuri sociologice.

În ceea ce urmează vom încerca să precizăm conceptul „drepturile omului”, care pot fi operaționalizat și, în baza căruia, ne vom strădui să estimăm, per ansamblu, gradul de respectare al drepturilor omului în societatea din Republica Moldova.

Conceptul „drepturile omului” este tratat diferit în literatura de specialitate. Savantul rus Сунгуров А.Ю. a identificat următoarele cinci semnificații ale acestei sintagme:

- a) drepturile omului în calitate de sinonim al noțiunii de libertate;
- b) drepturile omului ca reflectare a demnității personalității;
- c) drepturile omului în calitate de tendință de a dispune de anumite premise și posibilități;
- d) drepturile omului în calitate de caracteristică a relației „om-stat”;
- e) drepturile omului în calitate de instrument de limitare a puterii⁴⁷⁶.

În urma analizei efectuate, autorul citat a formulat o definiție / descriere integralistă a acestui concept: „Права человека – это понятие, тесно связанное с понятием свободы, понятие, отражающее как само достоинство человеческой личности, так и притязание на обладание конкретными возможностями, позволяющими сделать жизнь этой личности действительно достойной. Права человека являются одновременно и характеристикой отношений „человек-общество”, и инструментом ограничения власти правительства (государства) над человеком”⁴⁷⁷.

În contextual acestei abordări, este firească acceptarea viziunii integraliste asupra sistemului Drepturile Omului, formulate de **P. Sorokin, care propunea să estimăm sistemul din prisma următorilor trei clase de indicatori:**

- a) valorile și normele, datorită cărora și pentru care funcționează sistemul respectiv;
- b) caracteristicile activității prin intermediul căreia aceste norme se realizează, dar și a activității interzise de către acestea;
- c) mediul material, necesar pentru realizarea acestei activități⁴⁷⁸.

În conformitate cu acest principiu metodologic, autorul nominalizat concretizează conceptul de „democrație” prin intermediul democrației politice, democrației economice și democrației socio-culturale. **Indicatorii gradului de democratizare a fiecărei sfere sus-menționate nu se reduce la declarații, dar la crearea condițiilor pentru realizarea drepturilor omului. Altfel spus, gradul de respectarea a drepturilor omului reprezintă indicatorul democratizării societății.** (sublubiarea ne aparține- Gh. N).

⁴⁷⁶ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полич, Политическое исследование, №6, 2010, р. 91.

⁴⁷⁷ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политическое исследование, №6, 2010, р. 91.

⁴⁷⁸ СОРОКИН, П.А. О русской нации. Россия и Америка. Теория национального вопроса. М., р. 377.

În corelație cu abordarea supra, reliefăm și următorul principiu metodologic în cercetarea drepturilor omului: o dată ce drepturile omului reprezintă un complex de noțiuni ce caracterizează dezvoltarea omului în calitate de ființă socială⁴⁷⁹, dar și sistemul drepturilor și garanțiilor economice, sociale, politice și juridice, orientate spre asigurarea activității omului⁴⁸⁰, în procesul analizei sociologice urmează să determinăm gradul de satisfacere a nevoilor omului în calitate de homo sapiens într-un domeniul sau altul al sistemului societal⁴⁸¹.

Homo sapiens are trei clase de necesități: materiale (alimentare, îmbrăcăminte, adăpost, continuitatea speciei, securitate), sociale (participarea la viața obștească prin intermediul diverselor forme), spirituale (de cunoaștere, estetice). Gradul de satisfacere a acestor nevoi constituie indicatori ai dezvoltării democrației economice, politice și socio-culturale).

Într-o formă sau alta acest drepturi au fost consfințite în dreptul cutumiar, în legislația popoarele, iar începând cu sec. al XVIII și în acte constituționale. În sec. al XX-lea, nevoile graduale ale individului, reflectate în drepturile omului, și-au găsit reflectare într-o serie de documente ale ONU. În 1948, Declarația Universală a Drepturilor Omului a stabilit direcțiile principale ale dezvoltării comunității mondiale, iar mai târziu a fost concretizată prin pacte, convenții.

Este de remarcat că în pofida faptului că în documentele internaționale și în Constituție sunt enumerați indicatorii în baza cărora poate fi construit un sistem pentru determinarea gradului de realizare a drepturilor omului, în literatura științifică și în activitatea practică este evidentă tendința de ignorare a abordării multiaspectuale a acestui domeniu și de premărire a rolului unor drepturi politice⁴⁸².

Indicatorii sus - menționați permit atât realizarea studiilor comparative (fără a lua în considerare sistemele sociale corespunzătoare), cât și abordări concret-istorice, în funcție de diversitatea etnico-culturală a lumii.

În vederea precizării unghiului de vedere al sociologiei drepturilor omului în tratatea subiectelor enunțate mai sus (și a multor altele) invocăm punctul de vedere conform căruia sistemul dreptului este perceput ca fiind cadrul de studiere a interrelațiilor care există între elementele și actorii dreptului, pe de o parte, și între drept și alte sisteme, pe de altă parte⁴⁸³. Metodele și tehnicile sociologice validate în timp nu ridică întrebări: important este să le aplicăm foarte atent și nu în mod mecanicist;

⁴⁷⁹ СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь. М., 1998, р. 254

⁴⁸⁰ СОЦИОЛОГИЯ межнациональных отношений. Словарь-справочник. М., 1998, с.254.

⁴⁸¹ ШИТИКАЛОВА, Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, р.96.

⁴⁸² ШИРОКАЛОВА Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, р.95.

⁴⁸³ POPESCU, S. Op. cit.p. 87-88.

Este actuală problema determinării limitelor domeniului de cercetare în sociologiei drepturilor omului. Experiența conferințelor internaționale demonstrează faptul că atunci când se anunță tema conferințelor în domeniu, fiecare cercetător își adaptează tema de cercetare temei anunțate: în consecință, se creează un tablou eclectic din cercetări ale sărăciei, dezvoltarea businessului mic, asistenței medicale și a multor altor domenii. Chiar dacă toate subiectele invocate au tangerență cu tematica vastă a drepturilor omului, rămâne neclarificat principiul de departajare a cercetărilor sociologice a drepturilor omului și celelalte domenii de investigație⁴⁸⁴.

În opinia sociologului rus Белоусова М.П.⁴⁸⁵, în sociologia drepturilor omului urmează a fi cercetate nu numai componentele sistemului drepturilor omului, dar și unele dimensiuni strâns corelate de acestea: egalitatea, libertate, echitatea, demnitatea umană ș.a., adică implementarea acelor valori care au stat la baza concepției cu privire la drepturile omului.

Lucașeva E. consideră că problema centrală a drepturilor omului rezidă în apărarea dreptului omului la viață, la securitate personală, încât omul să trăiască într-o lume calmă, fără războaie, cataclisme și în condiții ecologice sănătoase. Aceste drepturi sunt atât individuale, cât și colective și de respectarea lor depinde viitorul omenirii. În același timp, de rând cu drepturile omului trebuie abordate și drepturile comunităților umane, or și popoarele au drepturi⁴⁸⁶.

Evidențiem și unele dificultăți în realizarea cercetărilor privind respectarea drepturilor omului.

Una din aceste dificultăți ține de etica cercetărilor sociologice în acest domeniu: efectuarea cercetărilor de teren reprezintă un moment destul de sensibil: în cazul în care specialiștii constată încălcări ale drepturilor omului, atunci direct sau indirect aceștia pun la îndoială legitimitatea politică a independenței statului. Constatările de acest gen, în opinia specialiștilor din Federația Rusă⁴⁸⁷ pun în pericol nu numai securitatea savanților, dar și a colaboratorilor simpli care participă la cercetare.

Riscurile invocate pot crea îndoieli în ceea ce privește obiectivitatea cercetărilor efectuate, independența științei.

Există și alte îndoieli în ceea ce privește studierea drepturilor omului din perspectivă sociologică:

⁴⁸⁴ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

⁴⁸⁵ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

⁴⁸⁶ ЛУКАШЕВА Елена Андреевна «XXI век: падение ценности прав человека»...// Права человека в современном мире: новые вызовы и трудные решения Материалы международной научной конференции под общей редакцией доктора юридических наук, профессора, Почетного работника высшего профессионального образования Т. А. Сошниковой. М.2014< p.34, https://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2014/conf_materials/Human-Rights-2014.pdf

⁴⁸⁷ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

a) Filosofii discută intens izvoarele drepturilor omului – Dumnezeu, natura sau rațiunea? O serie de teorii sociale tratează drepturile omului ca o utopie, construcție, credință. O atare abordare filosofică și teoretică împiedică cercetările sociologice în acest domeniu (Însă drepturile omului nu sunt doar o idee, ci o realitate socială: cadru legislativ, instituții, experiențe, primele cercetări, discursul oficial etc.);

b) Al doilea factor care alimentează scepticismul ține de străduința de a rămâne pe terenul obiectivismului științific și de eschivarea de la teme influențate de valori/morală. Însă dimensiunea valorică nu poate fi ignorată. În cazul în care se renunță la dimensiunea valorică ar trebui să se renunțe la cercetarea aspectelor gender, sexualității, națiunilor etc., subiecte devenite clasice în cercetările sociologice.

c) Al treilea factor ține de scepticismul sociologilor (din Federația Rusă), care consideră că problematica drepturilor omului reprezintă un subiect al manipulațiilor politice, ce trebuie cercetat de politologi. Dar acest punct de vedere este depășit, după cum afirmă specialiștii, prin formularea unei singure întrebări: „Ce înseamnă pentru DVS. „drepturile omului?” respondentul va răspunde așa cum înțelege această sintagmă. Răspunsul respondentului nu va fi nici declarație politică și nici textul unui act normativ, dar sesizarea și interpretarea proprie⁴⁸⁸.

Definiția sociologiei drepturilor omului. Problematika unității de curs

În baza punctelor de vedere elucidate supra, formulăm următoarea definiție a sociologiei drepturilor omului: **Această ramură a științei sociologice studiază raporturile dintre sistemul drepturilor omului și celelalte subsisteme sociale din perspectiva corelațiilor dintre diferite tipuri de încălcare a drepturilor legal recunoscute și alte variabile de natură economică, politică, juridică etc., în vederea stabilirii gradului de eficiență a normelor și instrumentelor juridice de protecție a drepturilor omului, elaborării indicilor de respectare și încălcare a drepturilor omului și argumentării științifice a proiectelor de intervenție socială orientate spre îmbunătățirea situației în domeniu.**

Dirjecțiile și temele principale de cercarele sociologiei drepturilor omului sunt următoarele:

- conexiunea dintre evoluția sistemului drepturilor omului și dinamismul vieții sociale (atât pe plan internațional, cât și pe plan național, preponderent din perspectivă macrosocială);
- problemele generale ale fundamentului drepturilor omului și ale funcțiilor pe care le au în societate.

⁴⁸⁸ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

- raporturile dintre caracterul universal al drepturilor omului și specificul cultural-național al contextului social ce influențează gradul de respectare a drepturilor legal recunoscute ale omului;

- epistemologia sociologiei drepturilor omului;

- particularității metodologiei sociologiei drepturilor omului;

- corelația între diferite tipuri de încălcare a drepturilor legal recunoscute și alte variabile legate de natura specifică a sistemelor economic, politic, juridic etc. din Republica Moldova;

- elaborarea indicilor de respectare și de încălcare a drepturilor omului, în raport cu variabilele amintite, din perspectiva realităților societății moldovenești;

- relațiile dintre drepturile omului;

- cazurile concrete de încălcare a drepturilor omului;

- cultura drepturilor omului;

- fenomenul educației pentru drepturile omului;

- rolul sectorului asociativ în creșterea gradului de respectare a drepturilor omului;

- opinia publică despre drepturile omului;

- instituționalizarea sociologiei drepturilor omului etc.

În ceea ce privește legăturile sociologiei drepturilor omului cu alte științe evidențiem, în primul rând, legătura strânsă cu politologia. În cadrul acestei științe se studiază procesul instituționalizării politice a drepturilor omului la nivel internațional și național, politicile statelor în domeniul drepturilor omului, greutățile și contradicțiile implementării sistemului drepturilor omului în viața reală etc.⁴⁸⁹.

Cercetarea sociologică a drepturilor omului este influențată de știința politologică. Unul din cei mai importanți autori din această perspectivă este Todd Landmann. Lucrarea acestuia «Protecting Human Rights: A Comparative Study» este dedicată descrierii mai multor cercetări globale ce țin de activitatea organizațiilor internaționale în vederea protecției drepturilor omului. Dar, în pofida multiplelor date empirice, lucrarea nominalizată prezintă un interes mai mare pentru politologi decât pentru sociologi⁴⁹⁰

În lucrarea «Studying Human Rights» autorul pretinde că a fundamentat reperele sociologice ale studierii drepturilor omului, formulând în acest scop unele idei interesante. Însă datele empirice sunt luate din lucrări mai vechi, în cadrul cărora erau prezentate în calitate de rezultate ale cercetărilor sociologice.

⁴⁸⁹ A se vedea mai pe larg: СУНГУРОВ, А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политические исследования, №6, 2010, р. 90-105.

⁴⁹⁰ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>.

Remarcăm și legătura strânsă dintre sociologia drepturilor omului și sociologia educației. Această sudură este produsă, în special, de compartimentul „Educație pentru drepturile omului”, care în opinia noastră, poate fi considerat punctual de legătură dintre cele două entități, iar problema delimitării hotatului fiind extreme de dificilă

În ceea ce privește statutul sociologiei drepturilor omului, menționăm că în ultimii ani, comunitatea sociologilor americani se străduie să instituționalizeze sociologia drepturilor omului. Anume în ultimii ani au fost publicate o serie de lucrări ce pretind a sistematiza experiența achiziționată în domeniu, insistând, concomitent asupra dreptului acestui domeniu de cercetare de a fi recunoscut în calitate de ramură distinctă a sociologiei: «Studying Human Rights» (ed. by Todd Landmann. N. Y., 2006); «Rights: Sociological Perspectives» (ed. by Lydia Morris. N. Y., 2006); «Judith Blau and Alberto Moncada, Human Rights: Beyond the Liberal Vision» (Rowman & Littlefield, 2005). Особое место принадлежит работе «Public Sociologies Reader» (ed. by Judith Blau and Keri Iyall-Smith. Rowman & Littlefield, 2006),

Un rol activi în instituționalizarea sociologiei drepturilor omului revine organizației «Sociology without Borders». Anume această organizație profesionistă exercită rolul principal în procesul afirmării grupului tematic «Human Rights and Global Justice» din cadrul Asociației Internaționale a sociologilor și secției privind drepturile omului din cadrul Asociației sociologilor americani⁴⁹¹.

Funcțiile sociologiei drepturilor omului

În ceea ce privește funcțiile sociologiei drepturilor omului, subținem, prin extrapolare, punctului de vedere conform căruia cercetarea sociologică se poate desfășura fie la nivelul unităților sociale de mici dimensiuni (microsociologie), fie la nivelul întregii societăți (macrosociologie). Indiferent însă de nivelul la care se desfășoară cercetarea sociologică, sunt aceleași⁴⁹²:

- 1. Funcția expozitivă**, de descriere, de prezentare a faptelor și proceselor sociale;
- 2. Funcția explicativă**, de precizare a relațiilor de determinare sau de covarianță între diferitele aspecte ale vieții sociale;
- 3. Funcția practic-aplicativă**, de suport științific pentru intervenția și modelarea socială;
- 4. Funcția critică**, de semnalare a dificultăților și contradicțiilor vieții sociale, a disfuncționalităților din evoluția proceselor sociale; de asemenea, este vorba de un demers autoreflexiv menit să îndepărteze distorsiunile datorate subiectivității cercetătorilor.

⁴⁹¹ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>.

⁴⁹² LUPȘA, ELENA Sociologie: manual pentru ciclul superior al liceului: clasa a XI-a: toate filielele, profilurile și specializările Elena Lupșa, Victor Bratu Deva Editura Corvin 2006, p.7, <https://manuale.edu.ro/manuale/Clasa%20a%20XI-a/Sociologie/Corvin/A316.pdf>

În contextul funcției practic-aplicative, invocăm punctul de vedere al sociologului american **Max Burawoy**⁴⁹³, care insistă asupra transformării sociologiei drepturilor omului într-o sociologie publică⁴⁹⁴. Argumentul-cheie în favoarea acestei orientări este următorul: sociologia drepturilor omului trebuie să utilizeze în calitate de prim-principiu cercetarea contextului instituțional al drepturilor omului. În lumea capitalistă există trei tipuri de instituții: economia de piață, statul liberal și societatea civilă. Fiecare instituție deține drepturile corespunzătoare: economia de piață solicită dreptul de proprietate, libertatea vânzării-cumpărării și a schimbului de mărfuri; statul democrației liberale garantează dreptul la vot, egalitatea în fața legilor, libertatea cuvântului. Dimpotrivă, organizarea colectivă a societății apără dreptul omului la existență atât împotriva relațiilor pieței de consum, cât și împotriva cruzimii statului. Dacă primele două instituții se referă la sfera economică și la sfera politică, atunci ultima instituție se atribuie sociologiei și disciplinelor înrudite cu aceasta: antropologiei și geografiei sociale. Pe scurt, drepturile omului vor fi protejate social în cazul în care vor deveni parte componentă a sociologiei publice⁴⁹⁵.

Aplicații

1. Elaborati definiția proprie a sociologiei drepturilor omului.
2. Delimitati sociologia drepturilor omului de științele juridice
3. Identificati o serie de probleme care pot fi soluționate prin intermediul valorificării rezultatelor cercetărilor din domeniul sociologiei drepturilor omului

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. Poate fi considerată sociologia drepturilor omului subramură a sociologiei juridice?
2. De ce sociologia drepturilor omului se află în faza incipientă de dezvoltare în Republica Moldova?
3. Elaborati un eseu de 2 pagini cu genericul *Rolul sociologiei drepturilor omului în consolidarea democrației moldovenești*.

⁴⁹³ Burawoy M. Public sociology for human rights // Blau J., Iyall-Smith K. (eds.) Public sociologies reader. New York: Rowman and Littlefield, 2006, <http://www.old.jourssa.ru/2007/4/1bBuravoy.pdf>, БУРАВОЙ, М. Публичная социология прав человека // Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X, № 4, p.32.

⁴⁹⁴ Sociologia publică reprezintă o abordare care încearcă să scoată sociologia din spațiul academic și să includă în cadrul acesteia auditoriul larg/publicul larg. Sociologia sferei publice reprezintă un stil, o metodă de expunere și o formă a activității intelectuale opusă sociologiei profesionale, academice. Max Burawoy și alți adepți ai conceptului de sociologie a sferei publice se străduie să împingă dezvoltarea sociologiei în direcția implicării acesteia în sfera publică și sfera vieții politice prin intermediul subiectelor care sunt strâns legate de activitatea civică, politică, de activitatea instituțiilor societății civile. În acest caz, se consideră că sociologia va intra într-o nouă fază de dezvoltare, grație utilizării metodelor empirice și a ideilor teoretice apărute în procesul dezbaterilor pe marginea proceselor care derulează în prezent în societate și care vor fi implementate în viitor.

⁴⁹⁵ БУРАВОЙ, М. Публичная социология прав человека // Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X, № 4, p.32.

BIBLIOGRAFIE

1. ARAMĂ, E. Interpretarea juridică: de la elemente juridice și politice la bun simț. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf;
2. ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului)., https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf;
3. CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstructie-paradigmatica-a-dreptului.html>;
4. CIOBANU, R. De la consistență spre coerență într-o lume a supra reglementării. În: Filosofia și perspectiva umană. Materialele conferinței științifice. Chișinău: Biotehdesign, 2016, p.25-37;
5. COBIANU, Elena, CIURARU, Cătălina. Dimensiunea morală a drepturilor omului. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XII, nr.5-6, București, 2001;
6. COSTACHI, Gh. Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului, Chișinău, 2014;
7. CORNESCU, Adrian Vasile. Repere pentru o sociologie a drepturilor omului. În : Analele Universității „Constantin Brâncușu” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, Nr.3, 2011, p. 79-88;
8. COTOROBAL, M. Realizarea prevederilor Declarației Universale a Drepturilor Omului în RM. În: Materialele conferinței științifico-practice „Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale”. Chișinău: Artpoligraf, 2019, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf;
9. DECLARAȚIA președintelui Uniunii Avocaților din Republica Moldova, <http://uam.md/index.php?pag=news&id=875&rid=1995&l=ro>;
10. DIACONU, Ion. Drepturile omului. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1993;
11. LUPȘA, ELENA Sociologie: manual pentru ciclul superior al liceului: clasa a XI-a: toate filielele, profilurile și specializările Elena Lupșa, Victor Bratu Deva Editura Corvin 2006, p.7, <https://manuale.edu.ro/manuale/Clasa%20a%20XI-a/Sociologie/Corvin/A316.pdf>;
12. NEGRU, A. Importanța activismului juridic profesional pentru justiția națională. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019;
13. NOTĂ DE CONCEPT privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” (https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf);
14. PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, md.one.un.org > unct > docs;
15. PLANUL NAȚIONAL DE ACȚIUNI în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018–2022, http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf;
16. POPESCU, Sofia. Sociologie juridică. –București, editura Lumina lex, 2001, p. 147-165;
17. VLAD, Mihaela. Sociologia drepturilor omului, <https://ru.scribd.com/doc/138751921/sociologia-drepturilor-omului>;
18. VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiune. Soros-Moldova, Promo-lex. Chișinău, 2018, https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf;
19. БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>;
20. БЛЮДИНА, У.Ф. Л.И. Петражицкий и полтская школа социологии права//Социологические исследования, 2004, №9;

21. БУРАВОЙ, М. Публичная социология прав человека//Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. Том X, № 4;
22. ПАВЛЕНКО, Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание. В: Право и жизнь, 2003, № 62 (10);
23. СОРОКИН, П.А. О русской нации. Россия и Америка. Теория национального вопроса. М., 1994;
24. СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь. М., 1998;
25. СОЦИОЛОГИЯ межнациональных отношений. Словарь-справочник. М., 1998;
26. СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политическое исследование, №6, 2010,
27. ШИТИКАЛОВА, Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999;
28. the HUMAN FREEDOM INDEX 2019
<https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>.

2. Repere teoretico-metodologice în sociologia drepturilor omului

Sociologia drepturilor omului, subramură a sociologiei dreptului, deocamdată, nu dispune de teorii și paradigme coerente, cum este cazul altor ramuri sociologice.

După cum se știe, în prezent lipsește consensul în ceea ce privește definirea drepturilor omului, fapt ce influențează negativ atât dimensiunea teoretică ce ține de dezvoltarea acestei instituții, cât și dimensiunea praxiologică, ce ține de realizarea efectivă a acestora⁴⁹⁶.

Printre specialiști nu există un consens referitor la raportul dintre categoriile „drepturile” și „libertățile” omului, ca și în ceea ce privește noțiunile „om”, „cetățean”, „personalitate”. Termenii nominalizați sunt utilizați, de mulți specialiști în calitate de sinonime. Deosebirea terminologică fiind consecință a dezvoltării istorice a ideii cu privire la drepturile omului.

Drepturile omului formulate în prezent nu pot fi considerate complete. În prezent, savanții abordează apariția drepturilor somatice, ce țin de posibilitatea omului de a dispune de corpul propriu, cât și despre drepturile asupra spațiului cosmic⁴⁹⁷.

De asemenea, putem vorbi despre lărgirea manifestărilor dreptului la muncă, a drepturilor reproductive, a dreptului la informație etc.⁴⁹⁸ În acest context, putem vorbi despre lărgirea

⁴⁹⁶ ПРАВА человека в современных теориях правопонимания тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 12.00.01, кандидат юридических наук Живулина, Тамара Леонидовна

<https://www.disserscat.com/content/prava-cheloveka-v-sovremennykh-teoriyakh-pravoponimaniya>

⁴⁹⁷ ПРАВА человека в современных теориях правопонимания тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 12.00.01, кандидат юридических наук Живулина, Тамара Леонидовна <https://www.disserscat.com/content/prava-cheloveka-v-sovremennykh-teoriyakh-pravoponimaniya>

⁴⁹⁸ ЛИТОВКИНА М. И. 1 К вопросу эволюции конституционных прав человека и гражданина// Права человека в современном мире: новые вызовы и трудные решения Материалы международной научной конференции под общей редакцией доктора юридических наук, профессора, Почетного работника высшего профессионального образования Т. А. Сошниковой. М, 2014// р.175,176//https://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2014/conf_materials/Human-Rights-2014.pdf

drepturilor omului⁴⁹⁹. Problema care este discutată în literatura de specialitate se referă la identificarea „locului” noilor drepturi: acestea trebuie integrate în structura drepturilor tradiționale sau se afirmă o nouă generație de drepturi⁵⁰⁰.

Procesul genezei noilor drepturi este generat dezvoltarea noilor tehnologii, de procesul de globalizare, de intensificarea raportului dintre național și internațional etc. Procesul respectiv are un caracter contradictoriu și poate conduce atât la consolidarea solidarității sociale, cât și la intensificarea conflictelor sociale⁵⁰¹.

În acest context, este necesar să se elaboreze noi paradigme cu privire la dezvoltarea drepturilor omului, să fie analizate critic punctele de vedere contradictorii care există pe marginea acestei chestiuni, inclusiv raportul dintre abordarea drepturilor omului din perspectiva drepturilor individuale și tratarea drepturilor omului prin prisma comunităților/colectivităților umane.

În ceea ce ne privește, subscriem punctului de vedere conform căruia cele două viziuni cu privire la drepturile omului sunt ambigue, deoarece nu se poate vorbi despre prioritatea unor drepturi asupra altor drepturi. Putem vorbi despre compromisuri raționale dintre interesele polare. În vederea soluționării acestei probleme urmează a fi debătute și soluționate următoarele probleme:

a) determinarea raportului dintre drept și drepturile omului, stabilirea echilibrului dintre drepturile omului, ale societății și ale statului

b) recunoașterea caracterului valoric al drepturilor omului și cetățeanului în interdependență cu drepturile societății și ale statului, recunoașterea valorilor orânduirii constituționale, ale societății civile, ale statului de drept. Acest concept trebuie să ia în considerare experiența statelor occidentale în domeniul drepturilor omului, dar să le estimeze prin prisma particularităților regionale și naționale⁵⁰².

⁴⁹⁹ПРАВА человека в современных теориях правопонимания тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 12.00.01, кандидат юридических наук Живулина, Тамара Леонидовна <https://www.dissercat.com/content/prava-cheloveka-v-sovremennykh-teoriyakh-pravoponimaniya>

⁵⁰¹ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ОБЩЕСТВЕ И В ЮРИДИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ TRANSFORMATION OF HUMAN RIGHTS IN THE SOCIETY AND IN LEGAL EDUCATION УДК: В. И. Паршиков Новосибирский государственный аграрный университет, Новосибирск, Российская Федерация, e-mail: idpo@ngs.ru Ю. В. Табакаев Горно-Алтайский государственный университет, Горно-Алтайск, Российская Федерация, e-mail: kfls@gasu.ru Н. Н. Краснова Горно-Алтайский государственный университет, Горно-Алтайск, Российская Федерация, e-mail: natalya-krasnova-69@mail.ru К.А. Кузьменко Алтайская краевая коллегия адвокатов, г. Барнаул, Российская Федерация, // <https://profed.nsau.edu.ru/jour/article/view/363/363>

⁵⁰² ПРАВА человека в современных теориях правопонимания тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 12.00.01, кандидат юридических наук Живулина, Тамара Леонидовна <https://www.dissercat.com/content/prava-cheloveka-v-sovremennykh-teoriyakh-pravoponimaniya>

Tendințele și dificultățile descrise supra creează impedimente în elaborarea teoriilor și paradgmelor sociologiei drepturilor omului, nemaivorbind de necesitate operaționalizării acestora.

În acest context, în ceea ce urmează vom încerca să elucidăm unele concepte, care pot fi operaționalizate și, în baza cărora, poate fi estimată situația privind drepturile omului în societatea moldovenească.

Conceptul „drepturile omului” este tratat diferit în literatura de specialitate. Savantul rus Сунгуров А.Ю. a identificat următoarele cinci semnificații ale acestei sintagme:

- a. drepturile omului în calitate de sinonim al noțiunii de libertate;
- b. drepturile omului ca reflectare a demnității personalității;
- c. drepturile omului în calitate de tendință de a dispune de anumite premise și posibilități;
- d. drepturile omului în calitate de caracteristică a relației „om-stat”;
- e. drepturile omului în calitate de instrument de limitare a puterii⁵⁰³.

În urma analizei efectuate, autorul citat a formulat o definiție / descriere integralistă a acestui concept: „Права человека – это понятие, тесно связанное с понятием свободы, понятие, отражающее как само достоинство человеческой личности, так и притязание на обладание конкретными возможностями, позволяющими сделать жизнь этой личности действительно достойной. Права человека являются одновременно и характерной чертой отношений „человек-общество”, и инструментом ограничения власти правительства (государства) над человеком”⁵⁰⁴

În tratarea sistemului Drepturile Omului ne vom conduce de viziunea integralistă a lui P. Sorokin, care propunea să caracterizăm sistemul din prisma următorilor trei clase de indicatori:

- a) valorile și normele, datorită cărora și pentru care funcționează sistemul respectiv;
- b) caracteristicile activității prin intermediul căreia aceste norme se realizează, dar și a activității interzise de către acestea;
- c) mediul material, necesar pentru realizarea acestei activități⁵⁰⁵.

În conformitate cu acest principiu metodologic, autorul citat concretizează conceptul de „democrație” prin intermediul democrației politice, democrației economice și democrației socio-culturale. **Indicatorii gradului de democratizare a fiecărei sfere sus- menționate nu se reduce la declarații, dar la crearea condițiilor pentru realizarea drepturilor omului.** Alfel

⁵⁰³ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политическое исследование, №6, 2010, р. 91.

⁵⁰⁴ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политическое исследование, №6, 2010, р. 91.

⁵⁰⁵ СОРОКИН П.А. О русской нации. Россия и Америка. Теория национального вопроса. М., р. 377.

spus, **gradul de respectarea a drepturilor omului reprezintă indicatorul democratizării societății.** (sublibierea ne aparține- Gh. N).

Odată ce drepturile omului reprezintă un complex de noțiuni ce caracterizează dezvoltarea omului în calitate de ființă socială⁵⁰⁶, dar și sistemul drepturilor și garanțiilor economice, sociale, politice și juridice, orientate spre asigurarea activității omului⁵⁰⁷, în procesul analizei sociologice urmează să determinăm gradul de satisfacere a nevoilor omului în calitate de homo sapiens într-un domeniul sau altul al sistemului societal⁵⁰⁸.

Homo sapiens are trei clase de necesități: materiale (alimentare, îmbrăcăminte, adăpost, continuitatea speciei, securitate), sociale (participarea la viața obștească prin intermediul diverselor forme), spirituale (de cunoaștere, estetice). Gradul de satisfacere a acestor nevoi constituie indicatori ai dezvoltării democrației economice, politice și socio-culturale).

Într-o formă sau alta aceste drepturi au fost consfințite în dreptul cutumiar, în legislația popoarele, iar începând cu sec. al XVIII și în acte constituționale. În sec. al XX-lea, nevoile graduale ale individului, reflectate în drepturile omului, și-au găsit reflectare într-o serie de documente ale ONU. În 1948, Declarația Universală a Drepturilor Omului a stabilit direcțiile principale ale dezvoltării comunității mondiale. Pe parcurs, după Declarația Universală a Drepturilor Omului, Adunarea Generală a ONU a adoptat peste 60 de convenții internaționale, pacte și alte documente privind drepturile omului. Printre acestea trebuie evidențiate tratatele de bază, pentru monitorizarea implementării cărora au fost instituite mecanisme speciale de protecție a drepturilor omului: Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (1965), Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966), Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966), Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (1965), Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei (1979), Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante (1984), Convenția internațională cu privire la drepturile copilului (1989), Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora (1990), Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006), Convenția internațională pentru protecția tuturor persoanelor contra disparițiilor forțate (2006, neintrată în vigoare). Prin tratate au fost create nouă comitete specializate pentru monitorizarea acțiunilor statelor-părți în direcția implementării prevederilor documentelor internaționale menționate mai sus⁵⁰⁹.

⁵⁰⁶ СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь. М., 1996 с.254

⁵⁰⁷ СОЦИОЛОГИЯ межнациональных отношений. Словарь-справочник. М., 1998, с.254.

⁵⁰⁸ ШИРОКАЛОВА Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, p.96.

⁵⁰⁹ MANUALUL funcționarului public în domeniul drepturilor omului. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Autori: Anatolie MUNTEANU, Svetlana RUSU, Olga VACARCIUC. Chișinău, 2009, p17, <https://rm.coe.int/16806f11f5>

Este de remarcat că în pofida faptului că în documentele internaționale și în Constituție sunt enumerați iindicatorii în baza cărora poate fi construit un sistem pentru determinarea gradului de realizare a drepturilor omului, în literatura științifică și în activitatea practică este evidentă tendința de ignorare a abordării multiaspectuale a acestui domeniu și de premărire a rolului unor drepturi politice⁵¹⁰.

Indicatorii sus - menționați permit atât realizarea studiilor comparative (fără a lua în considerare sistemele sociale corespunzătoare), cât și abordări concret-istorice, în funcție de diversitatea etno-culturală a lumii.

În ceea ce privește politica la bază căreia este pus principiul conform căruia ideile, idealurile dreptului omului nu au un caracter de clasă, național, de gen etc., acceptăm punctul de vedere al specialiștilor⁵¹¹ care consideră că în practică aceasta este una demagogică și nedemocratică. Această politică conduce la amestecul neargumentat în treburile interne ale popoarelor, la impunerea de către statele dezvoltate economic și militar a standardelor și valorilor proprii lumii întregi.

Această constatare nu respinge posibilitatea efectuării studiilor comparative cu privire la respectarea drepturilor omului, dar scoate în evidență o particularitate metodologică: este important să fie selectați prudent indicatorii, în baza cărora se realizează asemenea studii.

Un concept important utilizat în sociologia drepturilor omului este cel de **„cultură a drepturilor omului”**.

Noțiunea de **„cultură a drepturilor omului”** a apărut pentru prima dată în materialele informaționale ale ONU, în anul 1989. Până nu demult însă ea nu a constituit obiect de cercetare științifică, în literatura de specialitate nefiind conturată definitiv o definiție a acesteia. Prin urmare, clarificarea conținutului acestei noțiuni, evidențierea principalelor elemente structurale prezintă un interes științific deosebit⁵¹².

Printre cele mai interesante abordări ace acestui concept relevăm poziția savantului rus, E. Pavlenko⁵¹³ care propune conturarea esenței culturii drepturilor omului prin raportarea sa la cultura juridică, cu care aceasta se află într-o legătură organică. În viziunea sa, cultura drepturilor omului exercită o influență decisivă asupra formării culturii juridice. După cum se știe, dreptul prin sine însuși constituie un factor și un mijloc esențial în realizarea drepturilor și libertăților omului, de aceea caracterul umanist al culturii juridice contribuie la o reală și eficientă

⁵¹⁰ ШИРОКАЛОВА Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, p.95.

⁵¹¹ ШИРОКАЛОВА Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, p.96.

⁵¹² COSTACHI, Gh. Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, p. 191.

⁵¹³ ПАВЛЕНКО Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание. В: Право и жизнь, 2003, № 62 (10). [электронный ресурс]: <http://www.law-n-life.ru/arch/n62.aspx>.

transpunere a drepturilor omului în realitate. Sub acest aspect, cultura drepturilor omului reprezintă o garanție a drepturilor omului. Pe de altă parte, la baza conținutului culturii juridice se află un element pur juridic, în timp ce la baza culturii drepturilor omului stă ideea demnității umane, adică o categorie morală, de aceea în caracterizarea acestei noțiuni predomină aspectul eticomoral⁵¹⁴.

Prin cultura drepturilor omului se înțelege sistemul de cunoștințe, orientări valorice, concepții, emoții și sentimente, bazate pe recunoașterea și respectarea demnității omului, a drepturilor și libertăților lui, dar și abilitățile și deprinderile practice de protecție a acestora⁵¹⁵

Ea are mai multe nivele de manifestare și este integrată în toate componentele culturii spirituale, reflectând în cadrul acestora conceptul de „drepturile omului” în cadrul acestora conceptul de „drepturile omului”

Unicitatea culturii drepturilor omului rezidă în interdependența puternică dintre componentele ei. În calitate de elemente componente pot fi evidențiate asemenea manifestări, cum ar fi: elementele de conținut ale culturii drepturilor omului sunt recunoscute: cunoștințele, viziunile, sentimentele, deprinderile și abilitățile, elemente aflate în intercondiționare. Altfel spus, conținutul „culturii drepturilor omului” cuprinde trei aspecte importante:

- a. rațional;
- b. psihologic;
- c. pragmatic⁵¹⁶.

(Componentele nominalizate nu sunt altceva decât elemente ale procesului complex de operaționalizate a acestui concept important în sistemul drepturilor omului)

De asemenea, în procesul operaționalizării conceptului este important să evidențiem următoarele tipuri (sau niveluri) ale culturii drepturilor omului:

- a) cultura drepturilor omului la nivel societal;
- b) la nivelul unor comunități/grupuri sociale;
- c) cultura drepturilor omului la nivel individual⁵¹⁷.

⁵¹⁴ IBIDEM.

⁵¹⁵ ПАВЛЕНКО Е.М. Проблемы формирования всеобщей культуры прав человека в современных условиях многообразия мира, Права человека в современном мире: новые вызовы и трудные решения Материалы международной научной конференции под общей редакцией доктора юридических наук, профессора Почетного работника высшего профессионального образования Т. А. Сошниковой.м,2014,р72,73, // https://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2014/conf_materials/Human-Rights-2014.pdf

⁵¹⁶ ПАВЛЕНКО Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание. В: Право и жизнь, 2003, № 62 (10). [электронный ресурс]: <http://www.law-n-life.ru/arch/n62.aspx>.

⁵¹⁷ ПАВЛЕНКО Е.М. Проблемы формирования всеобщей культуры прав человека в современных условиях многообразия мира, Права человека в современном мире: новые вызовы и трудные решения Материалы международной научной конференции под общей редакцией доктора юридических наук, профессора, Почетного работника высшего профессионального образования Т. А. Сошниковой.м,2014,р72,73, // https://www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/2014/conf_materials/Human-Rights-2014.pdf

Cultura drepturilor omului la nivel societal constituie un indicator al nivelului de instruire a populației în domeniul teoriei și practicii drepturilor omului, reflectă sistemul valoric acceptat de către indivizi, modelele de comportament al acestora în procesul soluționării conflictelor sociale în baza dialogului, toleranței. Este important de reținut, că în cadrul culturii drepturilor omului la nivel societal se întâlnesc atât caracteristici generale, cât și particularități și chiar trăsături unice. Or, după cum remarcă specialiștii din domeniu, caracterul universal al drepturilor omului nu înseamnă unificarea și impunerea prin forță a unui singur standard: categoria de universalitate a drepturilor omului combină valorile dintre civilizații, reflectă dialogul dintre culturi și funcționează în baza principiului „unitate prin intermediul diversității”⁵¹⁸.

Concepute din acest unghi de vedere, sistemul drepturilor omului conține un element integrator puternic. După cum remarcă specialiștii⁵¹⁹, în prezent este dificil să prognozăm posibilitatea constituirii unei singure civilizații umane, deaceia este imperios necesar să se respecte și alte modele de organizare a vieții sociale, chiar dacă acestea contravin convingerilor noastre, și să nu se încerce impunerea prin forță a democrației, a standardelor proprii cu privire la drepturile omului, a reprezentărilor privind interacțiunea dintre oameni în cadrul societății. De aici se desprinde concluzia cu privire la necesitatea imperioasă a consolidării culturii drepturilor omului atât la nivelul fiecărei societăți în parte, cât și la nivelul comunității internaționale în ansamblu.

Dar să revenim la conținutul conceptului de cultură a drepturilor omului.

Din informația expusă supra acceptăm următoarea definiție a acestui concept: *un sistem de cunoștințe, orientări valorice și convingeri, sentimente, bazate pe recunoașterea și respectarea demnității umane, a drepturilor și libertăților omului, precum și deprinderi și abilități practice de realizare și apărare a acestora.*

În opinia altor cercetători, cultura drepturilor omului reprezintă o parte a teoriei generale a drepturilor omului, care cuprinde în sine o totalitate de valori, principii, standarde, norme și mecanisme sociojuridice în sfera recunoașterii, respectării, protecției și apărării drepturilor, libertăților și intereselor cetățenilor⁵²⁰.

Alți specialiști consideră că cultura juridică a drepturilor omului este nucleul și cea mai importantă formă a culturii juridice și reprezintă o valoare de referință pentru persoană în sfera vieții juridice, fiind cea mai importantă parte componentă a culturii profesionale a funcționarilor

⁵¹⁸ ГЛУХАРЕВА Л.И. Права человека в современном мире. М.: Юрист, 2003. p.11.

⁵¹⁹ ГЛУХАРЕВА Л.И. Права человека в современном мире. М.: Юрист, 2003. p.116

⁵²⁰ МОРДОВЕЦ А.С. Забота и уважение как форма проявления правовой культуры прав человека. В: Правовая культура, 2011, №2(11), p. 169.

statului⁵²¹. Ea se asociază cu cerințele morale, ce caracterizează atitudinea lor față de drept (sentimentul răspunderii, dreptății, umanismului, respectului, al obligației juridice etc.) și servește ca un indicator de calitate al profesionalismului funcționarilor și demnitarilor de stat⁵²².

În ceea ce privește conținutul propriu-zis al culturii drepturilor omului, în literatura de specialitate pot fi atestate mai multe puncte de vedere. Potrivit unor cercetători, conținutul culturii drepturilor omului cuprinde⁵²³:

a. cunoștințele despre drepturile omului și mecanismele de recunoaștere, respectare și protecție a acestora;

b. deprinderile și abilitățile de apărare a drepturilor omului, atât proprii, cât și ale altor membri ai societății;

c. cunoștințele și deprinderile de utilizare a instituțiilor juridice naționale și internaționale, statale și nonguvernamentale de apărare a drepturilor omului.

În consecință, așa cum menționează savantul autohton Gh. Costachi⁵²⁴, pentru formarea unui nivel înalt de cultură a drepturilor omului în societate, este necesar ca cetățenii înșiși să conștientizeze drepturile și libertățile ce le aparțin, să dispună de anumite cunoștințe în această materie, să respecte drepturile și demnitatea altor persoane, precum și să dispună de deprinderi și abilități de a-și apăra drepturile și libertățile.

Raportându-ne la realitatea contemporană, trebuie să recunoaștem că în societatea noastră nivelul de cultură a drepturilor omului este destul de scăzut, atât în ceea ce privește cetățenii de rând, cât și funcționarii publici, moment exprimat prin încălcarea flagrantă și în masă a drepturilor și libertăților membrilor societății. De aceea clarificarea factorilor care stagnează dezvoltarea acesteia, elaborarea direcțiilor și a formelor de activitate în vederea formării acesteia sunt deosebit de importante din punctul de vedere al standardelor juridice internaționale și al reglementării juridico-constituționale⁵²⁵.

Abordarea factorilor frenatori ai culturii drepturilor omului din perspectiva realității din Federația Rusă, a condus cercetătoarei E.M. Pavlenko⁵²⁶, la următoarea listare a acestora:

a. diminuarea rolului dreptului și nivelul scăzut al conștiinței juridice a cetățenilor;

b. lipsa unei ordini de drept stabile, a unor garanții sigure pentru drepturile omului;

⁵²¹ УФАЕВА О.Е. Конституционная ответственность органов и должностных лиц Российского государства и правовая культура. В: Правовая культура, 2010, №2(9), p. 85.

⁵²² МОРДОВЕЦ А.С., РАГУЗИНА О.В. Правовая культура прав человека – условие развития уважения, как принципа прав человека и принципа права. В: Вестник Саратовской государственной академии права, 2010, № 2, p. 30-31.

⁵²³ МОРДОВЕЦ А.С. Забота и уважение как форма проявления правовой культуры прав человека. В: Правовая культура, 2011, №2(11), с. 168-169.

⁵²⁴ COSTACHI, Gh. Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului, p. 61.

⁵²⁵ COSTACHI, Gh. Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului, p. 64; Idem. Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept, p. 198.

⁵²⁶ ПАВЛЕНКО Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание.

c. samavolnicia și coruperea funcționarilor publici și, în consecință, nihilismul juridic,
d. neîncrederea oamenilor în drept, în lege, în actul de justiție ca modalități de protecție a drepturilor și intereselor persoanelor.

În opinia cercetătorului autohton Gh. Costachi, majoritatea factorilor enunțați de către cercetătoare fac dificilă dezvoltarea culturii drepturilor omului și în societatea noastră⁵²⁷. În consecință, sunt necesare măsuri concrete și eficiente orientate spre consolidarea încrederii cetățenilor în drepturile și libertățile omului, în rolul și sprijinul statului și al autorităților publice. Evident că, în acest sens, este absolut necesară, în primul rând, o politică statală unică și coerentă în sfera educației și a învățământului, care să contribuie la formarea culturii drepturilor omului. Mai concret, accentul urmează să fie pus pe educația pentru drepturile omului, văzută la moment ca un element indispensabil formării culturii drepturilor omului⁵²⁸.

Un alt concept operațional în sociologia drepturilor omului îl constituie **educația pentru drepturile omului**. În studiile de specialitate, prin educația pentru drepturile omului se înțelege procesul și rezultatul transmiterii și însușirii cunoștințelor, deprinderilor și abilităților, conturării orientărilor valorice și a calităților personalității în scopul formării culturii generale cu privire la drepturile omului⁵²⁹.

Alți cercetători susțin că educația „în sfera drepturilor omului” presupune eforturi de educare, instruire și informare realizate cu scopul de a forma o cultură generală a drepturilor omului prin intermediul schimbului de cunoștințe, cultivării deprinderilor și formării viziunilor orientate spre⁵³⁰:

- consolidarea respectului față de drepturile și libertățile fundamentale ale omului;
- dezvoltarea multilaterală a personalității și a sentimentului de demnitate umană;
- promovarea înțelegerii, toleranței, egalității de gen și prieteniei între națiuni, popoare indigene și grupuri rasiale, naționale, etnice, religioase și lingvistice;
- asigurarea posibilității tuturor de a participa eficient la viața societății libere și democratice, în care este respectată supremația legii;
- instaurarea și menținerea păcii;
- asigurarea dezvoltării durabile potrivit interesului întregii societăți și a dreptății sociale.

În general însă educația pentru drepturile omului nu are o definiție universal acceptată, dată fiind și diversitatea de situații, destinatari, metode și finalități care pot intra sub „umbrela”

⁵²⁷ COSTACHI, Gh. Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept, p. 198.

⁵²⁸ COSTACHI, Gheorghe. Asigurarea securității persoanei prin educația pentru drepturile omului și dezvoltarea culturii drepturilor omului. În: revista națională de Drept, nr.1, 2016, p. 15,16.

⁵²⁹ ПАВЛЕНКО, Е.М. Образование в области прав человека как одно из основных условий формирования культуры прав человека в РФ. В: Вестник МПГУ, 2011, №2 (8), p. 22.

⁵³⁰ ОБРАЗОВАНИЕ в области прав человека в России: аналитический отчет. Под ред. А.Я. Азарова. Москва: Московская школа прав человека, 2008, p. 65.

acestei denumiri. De la educația pentru cetățenie, la educația de gen, de la educația pentru pace la educația pentru participare, de la educația pentru dezvoltare durabilă la educația pentru democrație – toate acestea sunt exemple de diferite tipologii ale educației pentru drepturile omului⁵³¹. În orice caz, o caracteristică importantă a acestui tip de educație este că ea este strâns legată de realitatea cotidiană a participanților, de viața de zi cu zi a acestora; nu întâmplător cineva spunea „Drepturile omului încep cu micul dejun” – și educația pentru drepturile omului este, la rândul ei, un mod de a influența și promova schimbarea în viața destinatarilor ei⁵³²

În viziunea multor oameni de știință, pedagogi, sociologi, psihologi, oameni ai școlii, educația pentru drepturile omului constituie al patrulea element de bază în învățământ după: citit, scris și socotit. Aceasta deoarece educația pentru drepturile omului poate preveni violarea drepturilor omului oferind indivizilor cunoștințele necesare pentru a se apăra și, în același timp, dezvoltând responsabilitățile ce-i revin. Ea pune bazele respectului pentru libertate, pace și justiție, favorizând crearea unei atmosfere de înțelegere, toleranță și veritabilă egalitate în demnitate și în fața legilor. Mai mult, educația pentru drepturile omului are misiunea de a pregăti cetățeanul activ, participant la acțiunea democratică și atașat valorilor și principiilor democratice⁵³³

În ultimele decenii, problema educației pentru drepturile omului preocupă în mod constant și comunitatea internațională. La 10 decembrie 2004, Adunarea Generală a Națiunilor Unite a proclamat Programul Mondial privind educația în domeniul drepturilor omului (WPHRE) pentru a promova implementarea în toate sectoarele a programelor de instruire în domeniul drepturilor omului. Conform WPHRE, educația pentru drepturile omului poate fi definită ca educația, instruirea și informarea orientată spre dezvoltarea unei culturi universale a drepturilor omului. O educație cuprinzătoare pentru drepturile omului oferă nu doar cunoștințe despre drepturile omului și mecanismele de protejare a acestora, dar conferă abilități necesare pentru promovarea, apărarea și aplicarea drepturilor omului în viața cotidiană. Educația pentru drepturile omului nutrește atitudini și comportamente necesare pentru a ocroti drepturile tuturor membrilor societății⁵³⁴. În conținutul Cartei Consiliului Europei privind educația pentru

⁵³¹ COSTACHI, Gheorghe. Asigurarea securității persoanei prin educația pentru drepturile omului și dezvoltarea culturii drepturilor omului. În: revista națională de Drept, nr.1, 2016, p. 17.

⁵³² COMPANION – ghid pentru utilizarea manualului Consiliului Europei de educație pentru drepturile omului cu copiii – „Compassito”. București, 2009. [resurs electronic]: <http://www.agenda21.org.ro/download/companion.pdf>. (accesat la 05.01.2014).

⁵³³ VOINEA, M., BULZAN, C. Sociologia drepturilor omului. București: Editura Universității din București, 2004. [resurs electronic]: <http://ebooks.unibuc.ro/Sociologie/voinea/4.htm>.

⁵³⁴ ВСЕМИРНАЯ программа образования в области прав человека. План действий. Нью-Йорк и Женева, 2012, p. 2.

cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului⁵³⁵, este precizat că „educația pentru drepturile omului” se referă la educație, formare, creșterea gradului de conștientizare, informare, practici și activități care au ca scop, prin formarea la elevi/studenti/indivizi a cunoștințelor, capacităților, atitudinilor și comportamentelor, să-i pregătească și să-i încurajeze să contribuie la construirea și apărarea unei culturi universale a drepturilor omului în societate, în vederea promovării și protejării drepturilor omului și libertăților fundamentale”.

În același timp, Carta stabilește o legătură strânsă între educația pentru drepturile omului și educația pentru cetățenia democratică. Astfel, potrivit art. 2 din Carta: „Educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului sunt strâns intercorelate și se sprijină reciproc. Educația pentru cetățenie democratică se concentrează, în primul rând, asupra drepturilor, responsabilităților și participării active, în relație cu dimensiunea civică, politică, socială, economică, juridică și culturală a societății, în timp ce educația pentru drepturile omului are în vedere spectrul mai larg al drepturilor și libertăților fundamentale în fiecare aspect al vieții oamenilor”.

Potrivit unor specialiști, educația pentru drepturile omului presupune un proces educativ care dezvoltă cunoștințele și deprinderile în materia drepturilor omului, cultivă onestitatea, toleranța și sentimentul propriei demnități, precum și respectul drepturilor și demnității altor persoane⁵³⁶. În general, se poate afirma că educația pentru drepturile omului, în diferitele ei forme, are ca punct fundamental promovarea și dezvoltarea unei culturi a drepturilor omului. Iată câteva dintre obiectivele posibile ale educației pentru drepturile omului⁵³⁷:

- a dezvolta respectul pentru drepturile omului și libertățile fundamentale;
- a valorifica demnitatea umană și a dezvolta respectul pentru sine și pentru ceilalți;
- a dezvolta atitudini și comportamente care poartă către respectul pentru drepturile celorlalți;
- a asigura egalitatea între bărbați și femei și oportunități egale în toate sferile de activitate;
- a promova respectul, înțelegerea și aprecierea diferențelor, în special față de minorități și comunități naționale, etnice, religioase și lingvistice;
- a încuraja persoanele să devină cetățeni activi;

⁵³⁵ CARTA Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului, Adoptată în cadrul Recomandării CM/Rec(2010)7 al Comitetului de Miniștri. [resurs electronic]: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Charter/Charterpocket_ROM.pdf.

⁵³⁶ ПОНИМАЕМ права человека. Руководство по образованию в области прав человека. Европейский Центр обучения и исследований в области прав человека и демократии (ЕТС), г. Грац, 2005, с. 15.

⁵³⁷ COMPANION – ghid pentru utilizarea manualului Consiliului Europei de educație pentru drepturile omului cu copiii – „Compassito”.

- a promova democrația, dezvoltarea, justiția socială, solidaritatea și prietenia între popoare și națiuni;

- a contribui la programele organismelor internaționale care urmăresc să creeze o cultură a păcii, bazată pe recunoașterea valorilor universale ale drepturilor omului, ale toleranței și nonviolentei.

Într-o altă viziune, educația pentru drepturile omului are următoarele obiective⁵³⁸:

- cultivarea sensibilității și a receptivității față de problematica drepturilor omului/copilului prin însușirea unui ansamblu de reprezentări din acest domeniu: libertate, egalitate, demnitate, solidaritate, conflict, discriminare etc.;

- formarea capacității de a dezvolta comportamente conforme principiilor drepturilor omului prin exersarea capacității de gândire critică și de luare a deciziilor în diverse situații ale vieții; formarea atitudinii de respect și de toleranță față de drepturile celorlalți și de solidaritate bazată pe empatie și percepere a lumii din perspectiva celuilalt.

În baza obiectivelor enunțate, devine clar că educația pentru drepturile omului implică procese, schimbări și competențe de lungă durată. Și, din acest motiv, atunci când vorbim de educația pentru drepturile omului vorbim de educație pentru viață și pe tot parcursul vieții – a dezvolta competențe la indivizi pentru drepturile omului și deci a promova o cultură a drepturilor omului nu pot fi tratate doar ca materii școlare, este vorba de mult mai mult decât atât. Este important de precizat, în același timp, că educația pentru drepturile omului nu se reduce la predarea/ însușirea unor reguli rigide sau la impunerea unor valori. Ea însăși trebuie să constituie un exercițiu de democrație, de dezvoltare a responsabilității și a spiritului critic. Educația pentru drepturile omului presupune oferirea unui model de practică democratică, astfel încât individul să înțeleagă, în baza unor probleme practice, care îi sunt drepturile și datoriile, sensul și limitele libertății în raport cu exercitarea drepturilor și datoriilor altor oameni⁵³⁹

Așadar, prin intermediul educației pentru drepturile omului poate fi dezvoltată o adevărată cultură a drepturilor omului, bazată pe respectarea, protecția, realizarea practică a drepturilor omului. Sub acest aspect, putem susține că educația pentru drepturile omului nu este o modă, ci o necesitate stringentă pentru Republica Moldova ce reiese din trecutul nostru totalitar, prezentul incert și aspirațiile de integrare în lumea democrațiilor. Oportunitatea educației pentru drepturile omului în societățile actuale are la bază ideea că există anumite valori importante pentru umanitate în ansamblul ei (egalitate, nediscriminare, respectul vieții, libertate, respectul opiniilor, al credințelor religioase etc.), fără de care o viață demnă de om, demnitatea umană e de neconceput. Prin urmare, doar educația pentru drepturile omului ar putea sta la baza

⁵³⁸ ZOLOTARIOV, E., MIHAILOV, M. Educația: teorie și metodă. Curs universitar. UPS „Alec Russo”, Bălți. Bălți: S.n., 2007, p. 103.

⁵³⁹ IBIDEM, p.104.

unei înalte culturi juridice a drepturilor omului în calitatea sa de factor principal în edificarea și consolidarea statului de drept⁵⁴⁰

În același timp, trebuie să recunoaștem că valoarea și oportunitatea educației pentru drepturile omului și a culturii drepturilor omului, în general, se justifică și datorită rolului lor în asigurarea securității persoanei – un element important al dezvoltării umane în perioada contemporană. Acest moment este destul de vizibil din însuși conținutul securității persoanei, care este apreciată de către cercetători ca fiind „viața persoanei liberă de orice pericol și calitatea acesteia însoțită de crearea condițiilor pentru dezvoltarea liberă, realizarea drepturilor sale și a posibilităților de a participa la viața socială (la nivel național și global)⁵⁴¹

În esența sa, securitatea umană se axează pe individualitatea umană. Se preocupă de modul în care oamenii trăiesc și cât de liber se simt în societate, cât de liber își pot exercita multitudinea de opțiuni, în ce măsură au acces la piață și oportunitățile sociale – și dacă trăiesc în stare de conflict sau în pace. Conceptul securității umane evidențiază faptul că oamenii trebuie să fie în stare să aibă grijă de ei: toți oamenii trebuie să dispună de oportunitatea de a-și satisface necesitățile esențiale și de a-și câștiga existența. Acest fapt le oferă libertatea și asigură contribuția lor la procesul de dezvoltare – dezvoltarea personală și a comunității, a țării lor și a omenirii în ansamblu. Acestea fiind spuse, devine clară interdependența dintre securitatea persoanei și drepturile omului. În acest sens, la nivel internațional se afirmă că drepturile omului și securitatea persoanei se află într-o legătură indisolubilă, deoarece recunoașterea și realizarea drepturilor omului constituie un scop și un element indispensabil securității persoanei. Mai mult, majoritatea amenințărilor la adresa securității persoanei, direct sau indirect, țin de problema respectării drepturilor omului. Iată de ce drepturile omului reprezintă fundamentul necesar pentru dezvoltarea umană și securitatea persoanei.

În consecință, se poate susține că educația pentru drepturile omului poate să contribuie substanțial la asigurarea securității persoanei. Înțelegerea principiilor și drepturilor omului și cunoașterea mijloacelor de realizare și apărare a acestora dau posibilitate indivizilor de a-și valorifica oportunitățile, de a-și asigura existența și dezvoltarea fizică și spirituală, de a se implica în procesul de luare a deciziilor ce privesc viața lor, în procesul de soluționare a conflictelor și de menținere a păcii și a ordinii în comunitate, în baza respectării drepturilor omului. În acest sens, specialiștii menționează, pe bună dreptate, că educația pentru drepturile omului reprezintă un important instrument pentru prevenirea conflictelor și încălcarea drepturilor omului, precum și pentru consolidarea relațiilor postconflictuale, și de aceea reprezintă un factor-cheie pentru realizarea securității persoanei .

⁵⁴⁰ COSTACHI, Gh. Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept, p. 457.

⁵⁴¹ БЕЗОПАСНОСТЬ личности, общества, государства. Монография. Под общей ред. академика О. А. Колобова. Нижний Новгород: ИСИ ННГУ, 2008, с. 109.

În fine, dat fiind faptul că, în mare parte, securitatea persoanei este orientată spre protecția drepturilor omului, prevenirea conflictelor și eliminarea cauzelor insecurității și vulnerabilității, orice strategie de asigurare a securității persoanei (care acum, cu regret, lipsește în Republica Moldova) trebuie să fie orientată în mod necesar și spre crearea unei culturi politice și juridice bazate pe drepturile omului (cultura drepturilor omului). În prezent, necesitatea și oportunitatea unei astfel de culturi practice este de necontestat, întrucât constituie o premisă și o condiție-cheie pentru democratizarea societății, edificarea statului de drept și integrarea europeană a Republicii Moldova. Pornind de la aceste deziderate, considerăm că pe agenda de lucru a actualei guvernări trebuie să se regăsească ca prioritare următoarele obiective: dezvoltarea culturii drepturilor omului (inclusiv prin responsabilizarea autorităților statului de respectarea drepturilor omului); consolidarea strategiei educației pentru drepturile omului; elaborarea concepției și a strategiei securității persoanei.

Introducere în metodologia sociologiei drepturilor omului

Dezvoltarea insuficientă a sociologiei drepturilor omului se explică și prin „metodologia naționalistă” utilizată de către sociologi, ce presupunea efectuarea cercetărilor asupra drepturilor comunităților umane în cadrul statelor naționale, fără a se interesa și de drepturile universale ale omului. Răspândirea pe larg a dreptului internațional și a instituțiilor internaționale de protecție a drepturilor omului a condus la globalizarea juridică de la sfârșitul secolului al XX-lea, ceea ce, la rândul său, a generat apariția unor manifestări ale „noii sociologii- sociologiei drepturilor omului”⁵⁴².

Sociologia drepturilor omului, subramură a sociologiei dreptului, deocamdată, nu dispune de teorii și paradigme coerente, cum este cazul altor ramuri sociologice.

În ceea ce urmează vom încerca să precizăm conceptul „drepturile omului”, care pot fi operaționalizat și, în baza căruia, ne vom strădui să estimăm, per ansamblu, gradul de respectare al drepturilor omului în societatea din Republica Moldova.

Conceptul „drepturile omului” este tratat diferit în literatura de specialitate. Savantul rus Сунгуров А.Ю. a identificat următoarele cinci semnificații ale acestei sintagme:

- a) drepturile omului în calitate de sinonim al noțiunii de libertate;
- b) drepturile omului ca reflectare a demnității personalității;
- c) drepturile omului în calitate de tendință de a dispune de anumite premise și posibilități;
- d) drepturile omului în calitate de caracteristică a relației „om-stat”;
- e) drepturile omului în calitate de instrument de limitare a puterii⁵⁴³.

⁵⁴² <https://lap.hse.ru/data/2018/06/25/1153426983/По%20проекту.doc>

⁵⁴³ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полиц, Политическое исследование, №6, 2010, p. 91.

În urma analizei efectuate, autorul citat a formulat o definiție / descriere integralistă a acestui concept: „Права человека – это понятие, тесно связанное с понятием свободы, понятие, отражающее как само достоинство человеческой личности, так и притязание на обладание конкретными возможностями, позволяющими сделать жизнь этой личности действительно достойной. Права человека являются одновременно и характеристикой отношений „человек-общество”, и инструментом ограничения власти правительства (государства) над человеком”⁵⁴⁴.

Evidențiem unele dificultăți în realizarea cercetărilor privind respectarea drepturilor omului.

Una din aceste dificultăți ține etica cercetărilor sociologice în acest domeniu: efectuarea cercetărilor de teren reprezintă un moment destul de sensibil: în cazul în care specialiștii constată încălcări ale drepturilor omului, atunci direct sau indirect aceștia pun la îndoială legitimitatea politică a independenței statului. Constatările de acest gen, în opinia specialiștilor din Federația Rusă⁵⁴⁵ pun în pericol nu numai securitatea savanților, dar și a colaboratorilor simpli care participă la cercetare.

Riscurile invocate pot crea îndoieli în ceea ce privește obiectivitatea cercetărilor efectuate, independența științei.

Există și alte îndoieli în ceea ce privește studierea drepturilor omului din perspectivă sociologică:

a) Filosofii discută intens izvoarele drepturilor omului – Dumnezeu, natura sau rațiunea? O serie de teorii sociale tratează drepturile omului ca o utopie, construcție, credință. O atare abordare filosofică și teoretică împiedică cercetările sociologice în acest domeniu (Însă drepturile omului nu sunt doar o idee, ci o realitate socială: cadru legislativ, instituții, experiențe, primele cercetări, discursul oficial etc.);

b.) Al doilea factor care alimentează scepticismul ține de străduința de a rămâne pe terenul obiectivismului științific și de eschivarea de la teme influențate de valori/morală. Însă dimensiunea valorică nu poate fi ignorată. În cazul în care se renunță la dimensiunea valorică ar trebui să se renunțe la cercetarea aspectelor gender, sexualității, națiunilor etc., subiecte devenite clasice în cercetările sociologice.

c) Al treilea factor ține de scepticismul sociologilor (din Federația Rusă), care consideră că problematica drepturilor omului reprezintă un subiect al manipulațiilor politice, ce trebuie cercetat de politologi. Dar acest punct de vedere este depășit, după cum afirmă specialiștii, prin

⁵⁴⁴ СУНГУРОВ А.Ю. Права человека как предмет политической науки и как междисциплинарная концепция//Полис, Политическое исследование, №6, 2010, р. 91.

⁵⁴⁵ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

formularea unei singure întrebări: „Ce înseamnă pentru DVS. „drepturile omului?” respondentul va răspunde așa cum înțelege această sintagmă. Răspunsul respondentului nu va fi nici declarație politică și nici textul unui act normativ, dar sesizarea și interpretarea proprie⁵⁴⁶.

În contextual acestei abordări, este firească acceptarea viziunii integraliste asupra sistemului Drepturile Omului, formulate de **P. Sorokin, care propunea să estimăm sistemul din prisma următorilor trei clase de indicatori:**

- a) valorile și normele, datorită cărora și pentru care funcționează sistemul respectiv;
- b) caracteristicile activității prin intermediul căreia aceste norme se realizează, dar și a activității interzise de către acestea;
- c) mediul material, necesar pentru realizarea acestei activități⁵⁴⁷.

În conformitate cu acest principiu metodologic, autorul nominalizat concretizează conceptul de „democrație” prin intermediul democrației politice, democrației economice și democrației socio-culturale. **Indicatorii gradului de democratizare a fiecărei sfere sus-menționate nu se reduce la declarații, dar la crearea condițiilor pentru realizarea drepturilor omului.** Altfel spus, **gradul de respectarea a drepturilor omului reprezintă indicatorul democratizării societății.** (sublubiarea ne aparține- Gh. N).

În corelație cu abordarea supra, reliefăm și următorul principiu metodologic în cercetarea drepturilor omului: o dată ce drepturile omului reprezintă un complex de noțiuni ce caracterizează dezvoltarea omului în calitate de ființă socială⁵⁴⁸, dar și sistemul drepturilor și garanțiilor economice, sociale, politice și juridice, orientate spre asigurarea activității omului⁵⁴⁹, în procesul analizei sociologice urmează să determinăm gradul de satisfacere a nevoilor omului în calitate de homo sapiens într-un domeniul sau altul al sistemului societal⁵⁵⁰.

Homo sapiens are trei clase de necesități: materiale (alimentare, îmbrăcăminte, adăpost, continuitatea speciei, securitate), sociale (participarea la viața obștească prin intermediul diverselor forme), spirituale (de cunoaștere, estetice). Gradul de satisfacere a acestor nevoi constituie indicatori ai dezvoltării democrației economice, politice și socio-culturale).

Într-o formă sau alta acest drepturi au fost consfințite în dreptul cutumiar, în legislația popoarele, iar începând cu sec. al XVIII și în acte constituționale. În sec. al XX-lea, nevoile graduale ale individului, reflectate în drepturile omului, și-au găsit reflectare într-o serie de documente ale ONU. În 1948, Declarația Universală a Drepturilor Omului a stabilit direcțiile

⁵⁴⁶ БЕЛОУСОВА, М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

⁵⁴⁷ СОРОКИН, П.А. О русской нации. Россия и Америка. Теория национального вопроса. М., р. 377.

⁵⁴⁸ СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь. М.,1998, р. 254

⁵⁴⁹ СОЦИОЛОГИЯ межнациональных отношений. Словарь-справочник. М., 1998, с.254.

⁵⁵⁰ ШИТИКАЛОВА, Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, р.96.

principale ale dezvoltării comunității mondiale, iar mai târziu a fost concretizată prin pacte, convenții.

Este de remarcat că în pofida faptului că în documentele internaționale și în Constituție sunt enumerați indicatorii în baza cărora poate fi construit un sistem pentru determinarea gradului de realizare a drepturilor omului, în literatura științifică și în activitatea practică este evidentă tendința de ignorare a abordării multiaspectuale a acestui domeniu și de premărire a rolului unor drepturi politice⁵⁵¹.

Indicatorii sus - menționați permit atât realizarea studiilor comparative (fără a lua în considerare sistemele sociale corespunzătoare), cât și abordări concret-istorice, în funcție de diversitatea etnico-culturală a lumii.

În vederea precizării unghiului de vedere al sociologiei drepturilor omului în tratatea subiectelor enunțate mai sus (și a multor altele) invocăm punctul de vedere conform căruia sistemul dreptului este perceput ca fiind cadrul de studiere a interrelațiilor care există între elementele și actorii dreptului, pe de o parte, și între drept și alte sisteme, pe de altă parte⁵⁵².

Metodele și tehnicile sociologice validate în timp nu ridică întrebări: important este să le aplicăm foarte atent și nu în mod mecanicist.

Direcții de cercetare, particularități și dificultăți în realizarea cercetărilor empirice în sociologia drepturilor omului.

Metodele și tehnicile sociologice validate în timp nu ridică întrebări: important este să le aplicăm foarte atent și nu în mod mecanicist;

Este actuală problema determinării limitelor domeniului de cercetare în sociologiei drepturilor omului. Experiența conferințelor internaționale demonstrează faptul că atunci când se anunță tema conferințelor în domeniu, fiecare cercetător își adaptează tema de cercetare temei anunțate: în consecință, se creează un tablou eclectic din cercetări ale sărăciei, dezvoltarea business-ului mic, asistenței medicale și a multor altor domenii. Chiar dacă toate subiectele invocate au tangență cu tematica vastă a drepturilor omului, rămâne neclarificat principiul de departajare a cercetărilor sociologice a drepturilor omului și celelalte domenii de investigație⁵⁵³.

În opinia sociologului rus Белоусова М.П.⁵⁵⁴, în sociologia drepturilor omului urmează a fi cercetate nu numai componentele sistemului drepturilor omului, dar și unele dimensiuni strâns

⁵⁵¹ ШИРОКАЛОВА Г.С. Предмет исследования: права человека//Социологические исследования, №12, 1999, p.95.

⁵⁵² POPESCU, S. Op. cit.p. 87-88.

⁵⁵³ БЕЛОУСОВА М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

⁵⁵⁴ БЕЛОУСОВА М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

corelate de acestea: egalitatea, libertate, echitatea, demnitatea umană ș.a., adică implementarea acelor valori care au stat la baza concepției cu privire la drepturile omului.

Mai apoi, sociologii trebuie să se intereseze de activitatea ce ține de crearea standardelor internaționale și naționale privind drepturile omului, adică cercetarea drepturilor omului în contextul social, explicarea și înțelegerea fenomenului sociologic observat. Specialiștii trebuie să explice de ce starea de lucruri este așa cum este, dar nu să descrie cum trebuie să fie. Anume prin aceasta se deosebesc cercetările sociologice științifice de datele prezentate de barometrele de opinie publică. Barometrele colectează informații despre încălcările drepturilor omului și descriu deosebirea dintre normele formale și realitate.

În ceea ce privește tematica cercetărilor drepturilor omului, ea este multiaspectuală. În sociologie o importanță deosebită o are compararea rezultatelor cercetărilor efectuate în diverse state. Această constatare se desprinde din faptul că omenirea a elaborat și aprobat standarde ideale/universale a drepturilor omului, deoarece este foarte util să efectuăm o analiză comparativă. Este adevărat că aceste cercetări nu sunt de profunzime și nu iau în calcul toți factorii ce influențează procesul studiat.

Această carență poate fi depășită prin cercetarea studiilor de caz (case-study), care asigură o descriere importantă a contextului social.

Dimensiunea sociologică a drepturilor omului se dezvoltă și în cadrul studierii stratificării sociale. În cadrul acestui domeniu se studiază aspectele gender, naționalitatea, rasa.

În Federația Rusă, reprezentările populației despre drepturile omului sunt reflectate în publicațiile cunoscuților specialiști din această țară - Сапа Мендельсон и Теодор Гербера.

Au apărut și unele lucrări în paginile cărora problematica drepturilor omului este tratată în contextul conflictelor dintre culturi. O serie de cercetări au fost efectuate și în contextul sociologiei juridice.

Autorii sociologiei drepturilor omului încearcă să-și consolideze cercetările cu ajutorul argumentelor istorice, apelând la clasicii sociologiei: Питирим Сорокин, Элвин Голднер, Юрген Хабермас, Пьер Бурдьє ș.a.

Un factor frenator în afirmarea sociologiei drepturilor omului ține de faptul că cercetătorii au nevoie de formare suplimentară - trebuie să cunoască bazele filosofice ale teoriei drepturilor omului, actele normative corespunzătoare, cât și instituțiile specializate prin intermediul cărora sunt protejate drepturile omului. În vederea argumentării acestui deziderat, este invocat următorul exemplu: o serie de centre sociologice din Federația Rusă utilizează următorul item în procesul efectuării investigațiilor empirice în domeniu: „Care dintre drepturile omului le

considerați mai importante?”⁵⁵⁵. În opinia unor specialiști, acest item ridică o serie de întrebări: Care om rational poate delimita drepturile „importante” de cele „neimportante”, cele „prioritare” de cele „nerprioritare”? În baza căror criterii respondentul trebuie să fie de accord, fie și în ancheta sociologică, să existe în condiții limitate – să renunțe la o parte din drepturi?

Aceiași logică inchiziționistă este aplicată și atunci când, în cazul cercetării cantitative, se încearcă să lideeze drepturile omului în funcție de prioritatea lor. Cercetările cantitative efectuate demonstrează eșecul procedeelelor tradiționale de a identifica relațiile dintre grupurile sociale și demografice și cunoașterea drepturilor omului (la fel ca și gradul de prioritate al acestora). Astfel, cercetările ВЦИОМ n-au identificat vreo legătură evidentă de dependență între caracteristicile ce țin de vârstă, cenzul de instruire, gender și susținere unor sau altor drepturi, ca și influența asupra susținerii libertăților cetățesti.

Unii cercetători din Federația Rusă (Теодор П. Гербер и Сара Е. Мендельсон) au recunoscut că influența slabă a caracteristicilor demografice contravine logicii raționale здравому смыслу...»), fapt ce demonstrează necesitatea identificării altor criterii de clasificarea grupurilor sociale în funcție de recunoașterea drepturilor și libertăților omului ⁵⁵⁶.

Subsriem argumentelor formulate supra, la care mai adăugăm și următoarea observație: Itemul respectiv încalcă și etica cercetării (respondentului i se crează un discomfort psihologic (fie și de scurtă durată), ceea ce contravine regulilor fundamentale cu privire la realizarea cercetărilor sociologice empirice.

Constatând existența unor carențe de ordin metodologic în activitatea de cercetare a problemei de care ne ocupăm, trebuie să recunoaștem, totodată, existența unor dificultăți în acest domeniu: efectuarea cercetărilor de teren reprezintă un moment destul de sensibil: în cazul în care specialiștii constată încălcări ale drepturilor omului, atunci direct sau indirect aceștia pun la îndoială legitimitatea politică a independenței statului. Constatările de acest gen, în opinia specialiștilor din Federația Rusă⁵⁵⁷ pun în pericol nu numai securitatea savanților, dar și a colaboratorilor simpli care participă la cercetare.

Riscurile invocate pot crea îndoieli în ceea ce privește obiectivitatea cercetărilor efectuate, independența științei.

Există și alte îndoieli în ceea ce privește studiere drepturilor omului din perspectivă sociologică:

⁵⁵⁵ БЕЛОУСОВА М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

⁵⁵⁶ БЕЛОУСОВА М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

⁵⁵⁷ БЕЛОУСОВА М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>

a. Filosofii discută intens izvoarele drepturilor omului – Dumnezeu, natura sau rațiunea? O serie de teorii sociale tratează drepturile omului ca o utopie, construcție, credință. O atare abordare filosofică și teoretică împiedică cercetările sociologice în acest domeniu (Însă drepturile omului nu sunt doar o idee, ci o realitate socială: cadru legislativ, instituții, experiențe, primele cercetări, discursul oficial etc.)

b. Al doilea factor care alimentează scepticismul ține de străduința de a rămâne pe terenul obiectivismului științific și de eschivarea de la teme influențate de valori/morală. Însă dimensiunea valorică nu poate fi ignorată. În cazul în care se renunță la dimensiunea valorică ar trebui să se renunțe la cercetarea aspectelor gender, sexualității, națiunilor etc., subiecte devenite clasice în cercetările sociologice.

c. al treilea factor ține de scepticismul sociologilor (din Federația Rusă), care consideră că problematica drepturilor omului reprezintă un subiect al manipulațiilor politice, ce trebuie cercetat de politologi. Dar acest punct de vedere este depășit prin formularea unei singure întrebări: „ce înseamnă „drepturile omului pentru tine?”, iar respondentul va răspunde așa cum ele le înțelege. Iar această nu reprezintă nici o declarație politică și nici textul unui act normativ”⁵⁵⁸.

3 RESPECTAREA DREPTURILOR OMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA (viziune de ansamblu)

Factori macrosociale care influențează gradul de respectare a drepturilor omului în Republica Moldova.

Înainte de a ne referi la dimensiune empirică propriu-zisă, evidențiem unele realități macrosociale, care condiționează realitatea efectivă în domeniul în dezbatere.

Republica Moldova a fost consecventă în tratarea și reglementarea juridică a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului⁵⁵⁹. Printre cele mai concludente argument în acest sens sunt următoarele:

1) Declarația de Independență a Republicii Moldova prin care s-a garantat exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale cetățenilor Republicii Moldova;

2) Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 și intrată în vigoare la 29 august aceluiași an. Întreaga palitră atât a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale

⁵⁵⁸ БЕЛОУСОВА М.П. Социальные исследования прав человека: глобальные правила в местной перспективе.// <https://www.civisbook.ru/files/File/Belousova.pdf>.

⁵⁵⁹ ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

omului, cât și principiile de asigurare a lor și-au găsit reglementarea în art.art.15-59, Titlul II din Constituția sub titlul enunțat. Pe lângă aceasta a fost instituționalizată o nouă instituție – Curtea Constituțională – unica autoritate de jurisdicție constituțională în Republica Moldova, investită și cu funcția de garant al responsabilității statului față de cetățean (art.134 alin.(3) din Constituție). Prevederile constituționale au fost dezvoltate în Legea cu privire la Curtea Constituțională⁵⁶⁰. Urmând cursul european de asigurare a respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, Parlamentul Republicii Moldova ratifică Convenția Europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.1950⁵⁶¹. Pe această cale cetățenii Republicii Moldova au dobândit un nou instrument regional de asigurare a protecției drepturilor și libertăților fundamentale, cu accesul liber la Curtea Europeană a Drepturilor Omului⁵⁶².

Tot în scopul asigurării și protecției a drepturilor omului a fost instituționalizată o nouă entitate – Avocatul Poporului (inițial avocatul parlamentului), instituție care din 2018 a fost ridicată la nivelul constituțional⁵⁶³, iar mai recent,

- Consiliul național pentru drepturile omului, care este un organ consultativ al Guvernului, instituit în scopul monitorizării modului de implementare a politicii statului în domeniul drepturilor omului, precum și a tratatelor internaționale din domeniul drepturilor omului la care Republica Moldova este parte⁵⁶⁴.

În scopul asigurării respectării dreptului de a nu fi supus discriminării a fost adoptată Legea nr. 121/2012 cu privire la asigurarea egalității⁵⁶⁵. Potrivit acesteia, lista criteriilor de nediscriminare este una indicativă și nu limitativă, ceea ce face posibilă acoperirea tuturor motivelor de discriminare. În baza acestei legi a fost creat Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (în continuare – Consiliul pentru Egalitate) – organ colegial, instituit în scopul asigurării protecției împotriva discriminării și asigurării egalității tuturor persoanelor care se consideră a fi victime ale discriminării⁵⁶⁶.

În general, cadrul legal din țară corespunde exigențelor drepturilor omului stabilite la nivel internațional⁵⁶⁷.

⁵⁶⁰ LEGEA cu privire la Curtea Constituțională nr.317-XIII din 13.12.1994. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, nr.8 din 07.02.95 art.86).

⁵⁶¹ RATIFICATĂ prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.1298-XIII din 24.07.97 (publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1998, vol.1, p.341).

⁵⁶² ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

⁵⁶³ LEGEA cu privire la avocații parlamentari, nr.1349-XIII din 17 octombrie 1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.82-83 din 11 decembrie 1997, art.31.

⁵⁶⁴HOTĂRĂREA Guvernului Nr.65 din 11.02.2019 cu privire la Consiliul național pentru drepturile omului. În: Monitorul Oficial Nr. 49-59 din 15.02.2019.

⁵⁶⁵ MONITOTUL Oficial nr. 103 din 29.05.2012.

⁵⁶⁶PLANUL NAȚIONAL DE ACȚIUNI în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018–2022, http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf

⁵⁶⁷ PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, p. 7, md.one.un.org > unct > docs

În același timp, reflectând asupra sistemului juridic național, a activității diverșilor actori politici și juridici, specialiștii autohtoni⁵⁶⁸ constată că asistăm la o mare diversitate de inițiative legislative, dominate de limbajul juridic specializat, inaccesibile necunoscătorului materiei juridice, creând spațiu de interpretare și dezbateri controversate dintre reprezentanții diverselor autorități, producând inflație legislativă⁵⁶⁹, dar și „legi ilegale”. Ultimul concept trebuie înțeles în felul următor: „Drepturile și libertățile fundamentale ale omului alcătuiesc dreptul natural, care este produsul societății, legile sânt produsul statului. Legile trebuie să corespundă dreptului. Nu fiecare lege a statului, din păcate, este și drept. Dacă ele nu reflectă legitățile progresului social, ele nu pot fi considerate legi drepte. Legislativul trebuie să adopte legi în conformitate cu spiritul dreptului, numai așa dreptul își poate onora scopul și funcțiile lui în societate. Este o cerință și pentru toate autoritățile publice, structurile statale ce emit acte cu caracter normativ”⁵⁷⁰

Nici sistemul judecătoresc, în care ar trebui să avem judecători independenți, imparțiali și inamovibili⁵⁷¹, potrivit legii să aibă autoritate, ca atare nu se mai bucură de autoritate, justiția fiind identificată cu corupția, lipsă de integritate, angajare politică, servilism, încălcarea legii etc.⁵⁷².

Or, „În asigurarea drepturilor omului și a triumfului democrației un rol important aparține judecătorului, care nu ar trebui să fie subordonat nimănui, nici parlamentului, nici partidului de guvernământ, nici liderilor politici, să nu fie coruptibili, punând interesele lor patrimoniale mai presus de democrație și demnitatea umană. Anume atașamentul judecătorilor față de valorile fundamentale ale societății a generat în Anglia, SUA o încredere masivă față de puterea judecătorească și a contribuit la menținerea democrației. ... Un element component important al justiției este subiectul care realizează justiția, deci, magistratul. Încrederea în justiție înseamnă mai întâi, încrederea în magistrat, în spiritul său de dreptate și în personalitatea integră a magistratului”⁵⁷³. Realitatea din Republica Moldova, de-a lungul anilor, a fost

⁵⁶⁸ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatica-a-dreptului.html>

⁵⁶⁹ A se vedea în acest sens: CIOBANU, R. De la consistență spre coerență într-o lume a supra reglementării. În: *Filosofia și perspectiva umană. Materialele conferinței științifice*. Chișinău: Biotehdesign, 2016, p.25-37.

⁵⁷⁰ COTOROBAI, M. Realizarea prevederilor Declarației Universale a Drepturilor Omului în RM. În: *Materialele conferinței științifico-practice „Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale”*. Chișinău: Artpoligraf, 2019, p.24, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf, accesat în data de 14.06.2020

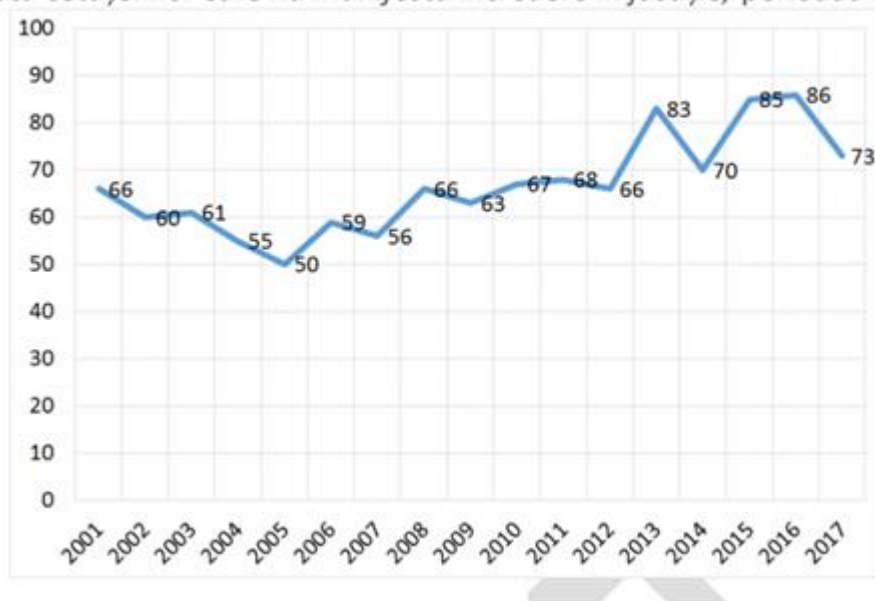
⁵⁷¹ CONSTITUȚIA Republicii Moldova, art.116 alin. (1)

⁵⁷² CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatica-a-dreptului.html>

⁵⁷³ ARAMĂ, E. Interpretarea juridică: de la elemente juridice și politice la bun simț. În: *Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale*. Chișinău: Artpoligraf, 2019, p.42, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf, accesat în data de 14.06.2020.

următoarea⁵⁷⁴:

Cota cetățenilor care nu manifestă încredere în justiție, perioada 2001-2017,

Instanțele de judecată sunt instituțiile cu cel mai negativ scor din partea populației privind starea democrației în Republica Moldova. Astfel, 44,5% dintre respondenți consideră că judecătorii au un rol negativ în promovarea democrației – scor record în rândul instituțiilor din societatea moldovenească⁵⁷⁵

Sistemul judecătoresc nu a devenit încă un garant al echității sociale. În perioada 2011–2016, în Republica Moldova a fost implementată Strategia de reformă a sectorului justiției, al cărei obiectiv a fost edificarea „unui sistem de justiție accesibil, eficient, independent, transparent, profesionist și responsabil față de societate, care să corespundă standardelor europene, să asigure supremația legii și respectarea drepturilor omului.

În consecință, calitatea actului de justiție în Republica Moldova nu mai avea (2019) nici o calitate⁵⁷⁶.

Studiile sociologice⁵⁷⁷ realizate confirmă că populația și oamenii de afaceri consideră că Justiția în Republica Moldova este influențată de factori externi. Respectiv, circa 75% populație și 83% business (83% populație și 87% business în 2017) au declarat că justiția este influențată de interese politice, 66% populație și 73% business consideră justiția influențată de Guvern (72% populație și 76% business în 2017), iar 69% populație și

⁵⁷⁴ NOTĂ DE CONCEPT privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” (https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf), accesat în data de 14.06.2020

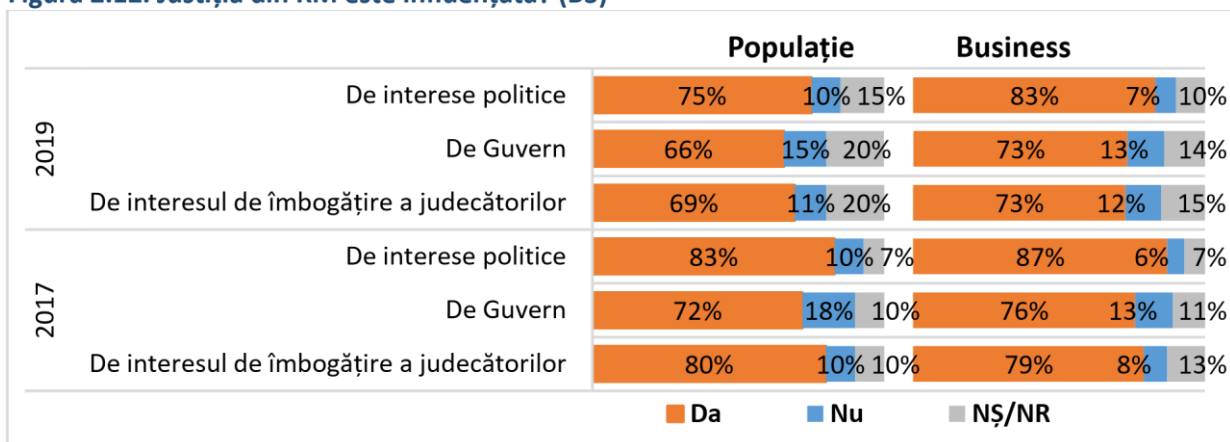
⁵⁷⁵ IONIȚĂ, Veaceslav, ENACHI, Diana. Raportul privind starea democrației în Republica Moldova. Chișinău, 2020, p. 24, <http://viitorul.org/files/library/Raport%20starea%20democratiei%20web.pdf>.

⁵⁷⁶ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatica-a-dreptului.html>

⁵⁷⁷ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019// https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html.

73% business (80% populație și 79% business în 2017) - de *interesul de îmbogățire a judecătorilor*

Figura 2.12. Justiția din RM este influențată? (B5)

Indicatorul integrat conex rămâne a fi destul de redus, cu toate că a înregistrat o dinamică pozitivă. Circa 6% (3% în 2017) din populație și 5% (3% în 2017) agenți economici consideră că justiția în Moldova este total independentă, adică nu este influențată de *interese politice, Guvern și interesul de îmbogățire a judecătorilor*.⁵⁷⁸

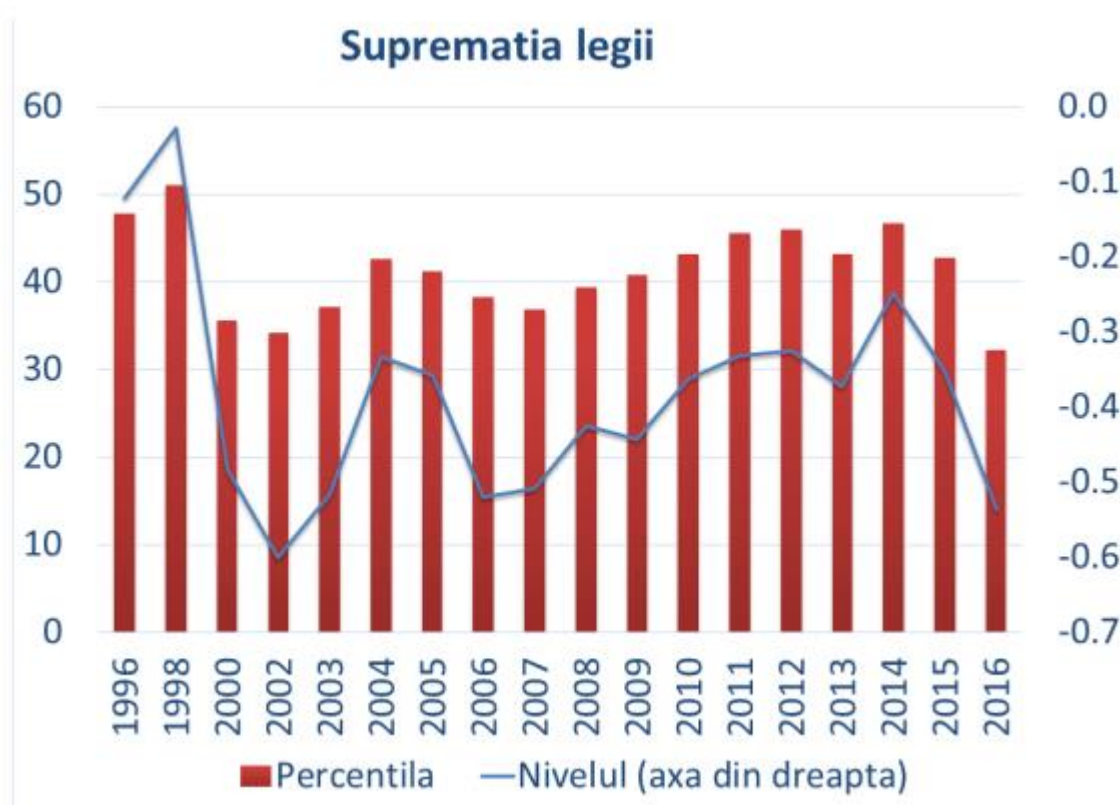
În ceea ce privește conceptul de *calitate a actului de justiție*, prof. univ., dr. hab. A. Negru menționează că aceasta „trebuie privită drept categorie mai complexă în coraport cu calitatea actului de justiție. Calitatea justiției este apreciată prin termenul de justiție consolidată, privită într-un proces dinamic perpetuu...”⁵⁷⁹. În sprijinul acestei idei, invocăm datele estimării Băncii Mondiale privind supremația legii în Republica Moldova⁵⁸⁰:

⁵⁷⁸ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019// https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html

⁵⁷⁹ NEGRU, A. Importanța activismului juridic profesional pentru justiția națională. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019, p.49,

https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf

⁵⁸⁰ NOTĂ DE CONCEPT privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf)

Nici Procuratura, care conform art. 124 alin (1) al Constituției reprezintă interesele generale ale societății și apără ordinea de drept, precum și drepturile și libertățile cetățenilor, conduce și exercită urmărirea penală, reprezintă învinuirea în instanțele judecătorești în condițiile legii, nu a fost la înălțimea exigențelor: în Declarația făcută publică pe pagina Uniunii Avocaților din Moldova, Emanoil Ploșnița, președintele Uniunii Avocaților, în 2019, prin care critică activitatea procuraturii. Acesta anunță că având ca temei „Declarația Parlamentului Republicii Moldova din data de 08.06.2019 privind Declararea Statului Capturat, instituțiile cărui nu mai lucrează în interesul cetățeanului și evaluând activitatea Procuraturii din ultimii ani”, scoate în evidență mai multe probleme controversate cu referire la activitatea acestei instituții, abuzuri și încălcări: „încălcarea drepturilor omului privind accesul liber la justiție, dreptul la un proces echitabil, dreptul la libertate, dreptul la apărare, dreptul la viața privată, contradictorialitatea procesului penal, egalitatea armelor etc....Procuratura Generală a fost parte la schemele de preluare a afacerilor, implicată în contrabanda cu țigări, anabolizante, alcool etilic și chihlimbar, a comis abuzuri în privința avocaților și judecătorilor...”⁵⁸¹.

În cea ce privește activitate Curții Constituționale, care are misiunea importantă de a fi garant al respectării prevederilor Legii supreme, remarcăm următoarele: Conform Constituției Republicii Moldova, art.134 alin. (1) Curtea Constituțională este unica autoritate de jurisdicție

⁵⁸¹ DECLARAȚIA președintelui Uniunii Avocaților din Republica Moldova.: <http://uam.md/index.php?pag=news&id=875&rid=1995&l=ro>, accesat în data de 14.06.2020

constituțională în Republica Moldova; alin. (2) Curtea Constituțională este independentă de orice altă autoritate publică și se supune numai Constituției; alin. (3) Curtea Constituțională garantează supremația Constituției, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă și putere judecătorească și garantează responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat.

Chiar dacă este recunoscut că Curtea Constituțională, ar trebui să fie singura autoritate independentă de orice altă autoritate, care se supune numai Constituției, totuși și în acest caz cetățenii au asistat la decizii contradictorii, ce au fost criticate și spațiul public, fiind catalogate ca fiind politice⁵⁸².

În 2020 nu au fost înregistrate progrese în ceea ce privește **sporirea independenței și eficienței justiției, contracararea amenințărilor la adresa statului de drept.** Accesul la justiție rămâne deseori limitat pentru persoanele care trăiesc în sărăcie și pentru cele cu dizabilități, pentru supraviețuitoarele violenței în bază de gen și pentru vârstnici, arată datele unei cercetări efectuate de Laboratorul de Inovații (MiLab) al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) Moldova. Participanții la studiu au enumerat mai multe dificultăți în accesul la justiție.

În același timp, s-au menținut mari suspiciuni privitor la corectitudinea și obiectivitatea instrumentării unor dosare de rezonanță în care sunt vizați foști sau actuali demnitari sau politicieni⁵⁸³.

Gradul de respectare a drepturilor și libertăților omului este funcție și de nivelul corupției în societate, care se manifestă atât la nivel macro și mezosocial, cât și microsocioal. Potrivit Raportului Departamentului de Stat al SUA privind situația drepturilor omului în Republica Moldova pentru anul 2015, „Corupția răspîndită a continuat să fie cea mai importantă problemă pentru realizarea drepturilor omului”⁵⁸⁴. Orice act de corupție, indiferent de formă îmbracă – mituire, neglijență, exces sau abuz, implică și încălcări ale drepturilor omului.

Este adevărat faptul că în anul 2020 Indicele Percepției Corupției (IPC) s-a îmbunătățit întrucâtva. Clasamentul IPC 2020 cuprinde 180 țări și teritorii, indicele fiind calculat în baza a 13 studii ale unor organizații notorii (inclusiv 9 – pentru Republica Moldova). IPC reflectă nivelul percepției corupției din sectorul public și este calculat la o scară de la 0 până la 100, unde „0” semnifică corupție totală, iar „100” – lipsă totală de corupție.

⁵⁸² CIOBANU, Rodica. De la controversate practici spre reconstrucție paradigmatică a dreptului,

<https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practici-spre-reconstrucție-paradigmatica-a-dreptului.html>

⁵⁸³ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 8.

⁵⁸⁴ <http://www.state.gov/documents/organization/253089.pdf>

Începând cu 2012, primul an de aplicare a actualei metodologii a IPC, 26 de țări și-au îmbunătățit semnificativ scorurile, inclusiv Ecuador (39), Grecia (50), Guyana (41), Myanmar (28) și Coreea de Sud (61).

Douăzeci și două de țări au înregistrat o scădere semnificativă a scorurilor, inclusiv Bosnia și Herțegovina (35), Guatemala (25), Liban (25), Malta (53) și Polonia (56).

Aproape jumătate din țările din clasamentul IPC au stagnat aproape un deceniu, ceea ce denotă blocarea eforturilor de eliminare a cauzelor esențiale ale corupției.

Peste 2/3 din țări au un scor al IPC sub 50 puncte⁵⁸⁵.

Corupția este o amenințare pentru viața oamenilor și mijloacele de trai ale acestora, mai ales în condițiile urgenței în sănătatea publică. **Există o legătură directă între nivelul corupției din sectorul public și creșterea investițiilor în ocrotirea sănătății (sublinierea ne aparține-Gh.N).** Spre ex., Uruguay, cu cel mai înalt scor al IPC în America Latină (71), investește masiv în ocrotirea sănătății și are un sistem sigur de supraveghere epidemiologică, ceea ce a facilitat lupta eficientă împotriva COVID-19 și a altor boli infecțioase. În schimb, în Bangladesh, cu un scor al IPC de 26 de puncte, guvernul investește puțin în ocrotirea sănătății, în timp ce corupția a atins proporții fără precedent, de la luarea de mită în clinici până la deturnarea ajutoarelor umanitare.

În timpul pandemiei COVID-19 țările cu un nivel mai înalt de corupție, sunt, de asemenea, mult mai susceptibile în încălcarea principiilor supremației legii și ordinii de drept. Aceasta se referă la Filipine (34), unde răspunsul la COVID-19 a fost caracterizat de utilizarea excesivă a forței, precum și de încălcări grave ale drepturilor omului și ale libertății mass-mediei.

Continuând traiectoria descendentă, SUA au obținut cel mai slab scor al IPC din ultimii ani – 67 puncte. În afară de conflictele de interese și presupusul abuz de putere la cel mai înalt nivel, lipsa supravegherii în gestionarea programului de ajutor COVID-19 de 1.000 miliarde de dolari a stârnit îngrijorări serioase și a marcat un pas înapoi de la standardele democratice.

Anul 2020 a scos în evidență probleme de integritate chiar și în cele mai performante țări, demonstrând că niciuna nu este imună la corupție⁵⁸⁶.

Pentru a reduce corupția și a răspunde viitoarelor provocări, Transparency International recomandă guvernelor: consolidarea organismelor de supraveghere pentru a se asigura că resursele ajung la cei care au cel mai mult nevoie de ele; autoritățile anticorupție și organele de control trebuie să dispună de fonduri și independență pentru a-și exercita funcțiile;

⁵⁸⁵ <https://www.transparency.md/2021/01/28/indicele-perceptiei-coruptiei-2020-coruptia-generalizata-slabeste-raspunsul-la-covid-19-si-pune-sub-pericol-restabilirea-globala-dupa-criza/>

⁵⁸⁶ <https://www.transparency.md/2021/01/28/indicele-perceptiei-coruptiei-2020-coruptia-generalizata-slabeste-raspunsul-la-covid-19-si-pune-sub-pericol-restabilirea-globala-dupa-criza/>

transparentizarea încheierii contractelor pentru a combate delapidările, identifica conflictele de interese și asigura prețuri echitabile; apărarea democrației și promovarea spațiului civic pentru a crea condiții care ar responsabiliza guvernarea; asigurarea accesului la informații, astfel încât publicul să primească în timp util informații clare, relevante și ușor de înțeles.

În 2020, Republica Moldova a înregistrat un scor al IPC de 34 puncte, fiind pe locul 115 din 180 țări (în IPC 2019, Moldova, cu un scor de 32 puncte, a fost pe locul 120 din 180 țări). Printre „vecinii de clasament” ai Republicii Moldova sunt Filipinele (34), Egiptul (33), Panama (35), Macedonia de Nord (35), Bosnia (35). De remarcat că România a înregistrat un scor al IPC de 44 puncte, Estonia (74), Lituania (60), Letonia (57)⁵⁸⁷.

Din punct de vedere a combaterii corupției anul 2020 a fost pentru Republica Moldova unul foarte controversat. Pe de o parte, țara a ieșit din „teasul” unui stat capturat. Pe de altă parte, noii guvernanți au preluat unele scheme criminale, iar Parlamentul le-a oferit cetățenilor „o surpriză de Crăciun”, scoțând de sub masă un pachet de legi care contravin interesului public, cu intenția de a împiedica activitatea ANI, prelua controlul asupra SIS și încerca restabilirea facilităților magazinelor duty-free. Doar circa jumătate din acțiunile Planului de Acțiuni pentru implementarea Strategiei Naționale pentru Integritate și Anticorupție au fost realizate integral, însă ceea ce nu este finalizat, nu aduce rezultate.

Din cele 18 recomandări din runda IV a evaluării GRECO ce țin de prevenirea corupției în rândul deputaților, judecătorilor și procurorilor, doar 4 au fost implementate integral.

Și mai proastă este situația la capitolul tragerii la răspundere a beneficiarilor finali ai fraudei bancare. În 2020 s-a făcut o încercare de a modifica însuși noțiunea de beneficiari finali, compromițând, a câta oară, întreg procesul de recuperare a banilor furați⁵⁸⁸.

Este util să ne referim la percepția corupției de către populație și business

Percepția nivelului de corupție în instituțiile publice rămâne (2019) a fi una negativă. Datele studiilor realizate arată că fiecare al doilea respondent consideră că în Moldova nu există nici o instituție publică care să nu fie coruptă. Peste jumătate din **populația** chestionată declară că următoarele instituții sunt destul/ foarte corupte: Partidele politice – 53% (63% în 2017), Instituțiile medicale 53% (56% în 2017), Instanțele de judecată 52% (55% în 2017), Poliția 51% (52% în 2017), Procuratura generală și teritorială 51% (52% în 2017), Serviciul vamal 50% (56% în 2017). Gradul de corupție al celorlalte instituții de

⁵⁸⁷ <https://www.transparency.md/2021/01/28/indicele-perceptiei-coruptiei-2020-coruptia-generalizata-slabeste-raspunsul-la-covid-19-si-pune-sub-pericol-restabilirea-globala-dupa-criza/>

⁵⁸⁸ <https://www.transparency.md/2021/01/28/indicele-perceptiei-coruptiei-2020-coruptia-generalizata-slabeste-raspunsul-la-covid-19-si-pune-sub-pericol-restabilirea-globala-dupa-criza/>

asemenea este înalt și variază între 20% - 50%, cu cea mai mică valoare de 20% pentru ONG-uri⁵⁸⁹:

Raportându-ne la realitatea contemporană, trebuie să recunoaștem că în societatea noastră nivelul de cultură a drepturilor omului este destul de scăzut, atât în ceea ce privește simplii cetățeni, cât și funcționarii publici, realitate ce se exprimă prin încălcarea flagrantă și în masă a drepturilor și libertăților membrilor societății. De aceea, clarificarea factorilor care stagnează dezvoltarea acesteia, elaborarea direcțiilor și a formelor de activitate în vederea formării acesteia sunt deosebit de importante din punctul de vedere al standardelor juridice internaționale și al reglementării juridico-constituționale⁵⁹⁰.

Abordarea factorilor frenatori ai culturii drepturilor omului din perspectiva realității din Federația Rusă, a condus cercetătoarei E.M. Pavlenko⁵⁹¹, la următoarea listare a acestora:

- a) diminuarea rolului dreptului și nivelul scăzut al conștiinței juridice a cetățenilor;
- b) lipsa unei ordini de drept stabile, a unor garanții sigure pentru drepturile omului;
- c) samavolnicia și coruperea funcționarilor publici și, în consecință, nihilismul juridic,
- d) neîncrederea oamenilor în drept, în lege, în actul de justiție ca modalități de protecție a drepturilor și intereselor persoanelor.

În opinia cercetătorului autohton Gh. Costachi, majoritatea factorilor enunțați de către cercetătoare fac dificilă dezvoltarea culturii drepturilor omului și în societatea noastră⁵⁹².

Respectarea drepturilor omului în Republica Moldova prin prisma studiilor internaționale

Analizele comparative internaționale reprezintă un cadru relevant, întrucât prezintă situația din Republica Moldova în context internațional, oferind atât o evaluare absolută (un scor), cât și una relativă (față de situația din alte țări). The Human Freedom Index⁷ (Indexul Libertății Umane) construiește un scor al respectării drepturilor și libertăților fundamentale, pe o scală de la 1 la 10. Ediția din 2019, plasa Republica Moldova pe locul 71 (din 162 de state), cu un scor de 6.93, în creștere cu 6 locuri față poziția din 2016-2017.

Scorurile tematice care au condus la această poziționare au fost următoarele:

- 7.20 pentru Personal Freedom (gradul de respectare al libertăților civile),
- 6.66 pentru Economic Freedom (gradul de respectare al liberei inițiative economice)⁵⁹³.

⁵⁸⁹ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei naționale de integritate și anticorupție-Moldova 2019// https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html

⁵⁹⁰ COSTACHI, Gh. Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului, Chișinău, 2014, p. 64.

⁵⁹¹ ПАВЛЕНКО, Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание. В: Право и жизнь, 2003, № 62 (10). [электронный ресурс]: <http://www.law-n-life.ru/arch/n62.aspx>.

⁵⁹² COSTACHI, Gh. Cultura și educația juridică – condiții necesare pentru edificarea statului de drept, p. 198.

⁵⁹³ the HUMAN FREEDOM INDEX 2019,

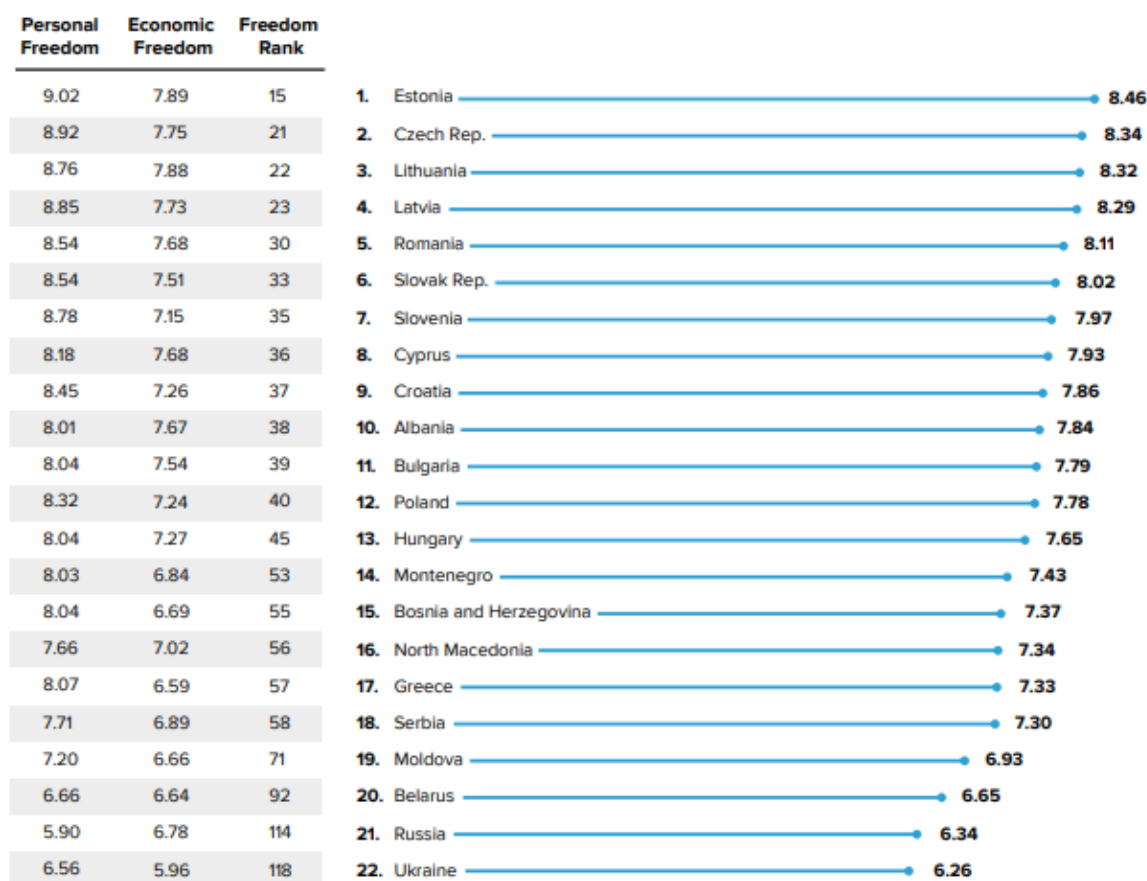
<https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

Pentru comparație, pe primul loc se afla Noua Zeelandă, cu un scor de 8.88, iar pe ultimele locuri - țări afectate de crize majore, precum Venezuela și Siria, cu scoruri de 3.80 și 3.79, respectiv⁵⁹⁴.

În pofida faptului că există anumite îmbunătățiri, situația privind respectarea drepturilor omului, după cum rezultă din informația prezentată supra, rămâne departe de standardele europene și internaționale. Mai mult ca atât, chiar și din perspectivă regională, Republica Moldova depășește doar Bielarus, Rusia și Ucraina, unde situația la acest capitol e și mai deplorabilă⁵⁹⁵:

EASTERN EUROPE

FREEDOM SCORE BY REGIONAL RANKING

O concluzie similară rezultă și din analiza unui alt index internațional, **Freedom of the World8**, elaborat și publicat de Freedom House. Acesta evaluează situația drepturilor politice și a libertăților civile în toate statele lumii. **În ediția din anul 2018, R. Moldova era evaluată cu 61 de puncte din 100, ceea ce o califică ca parțial liberă.** Este aceeași calificare pe care R.

⁵⁹⁴ <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

⁵⁹⁵ <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>

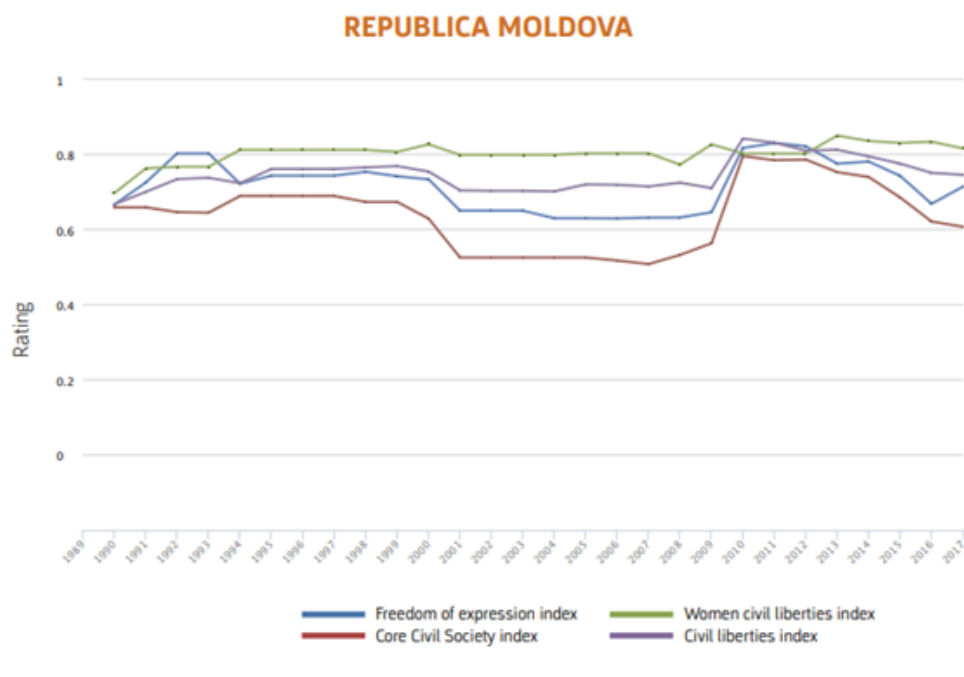
Moldova o are în aproape două decenii de existență a acestui index. Evaluarea numerică (scorul de 61 de puncte) a fost introdus de la ultimele cinci ediții și de atunci Republica Moldova oscilează cu minime variații în jurul valorii 60. Scorurile sunt remarcabil stabile și în ceea ce privește componentele luate în calcul. Chiar dacă acesta este un index mai puțin complex decât primul analizat, analiza informațiilor spune același lucru: că Republica Moldova face eforturi pentru păstrarea unui nivel bun al libertății, dar există în continuare probleme nerezolvate.

Cei doi indicatori prezentați mai sus înglobează toate dimensiunile conceptuale ale libertății într-un singur scor.

Există și alte metode de măsurare cantitativă, care ajută la identificarea unor probleme specifice. Un exemplu este cercetarea internațională multianuală Variables of Democracy (V-Dem), probabil cea mai complexă de acest tip. V-Dem cuantifică date pe o perioadă foarte lungă de timp (începând cu 1990), din peste 160 de țări, și pe numeroase dimensiuni asociate conceptului de democrație. În Figura 1, am selectat patru indicatori specifici, care au fost calculați folosind datele V-Dem. În acest caz am pus accentul pe analiza longitudinală, adică evoluția în timp a indicatorului. Acest tip de analiză este utilă pentru a vedea evoluția unei țări. Indicatorii pot varia între 0 (situația cea mai proastă) și 1 (situația cea mai bună). Imaginea prezentată este generată de instrumentul de analiză on-line al V-Dem, de aceea legenda este în limba engleză. Pentru clarificare, să urmărim cele patru linii colorate⁵⁹⁶:

⁵⁹⁶ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiune. Soros-Moldova, Promo-lex. Chișinău, 2018, https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

FIGURA I. Patru in dicatori longitudinali pentru Republica Moldova , folosind datele V-Dem

(Sursa: VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiuni. Chișinău: Soros-Moldova, Promo-Lex 2018 http://soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf)

Linia verde prezintă un indicator mai general, al libertăților civile (Civil Liberties Index – Indexul Libertăților Civile) și se poate observa că se stabilizează undeva puțin peste 0,7 (o remarcabilă asemănare cu Human Freedom Index, prezentat mai sus). Linia albastră arată evoluția unui indicator mai specific (Core Civil Society Index — valorile de bază pentru societatea civilă), care măsoară în principal libertatea de asociere și drepturile asociate acesteia. Valoarea este mai scăzută, către 0,6. Pentru exemplificare, sunt incluși alți doi indicatori specifici, respectarea libertății de exprimare (linia roșie – Freedom of Expression), care oscilează în jur de 0,7, și drepturile femeilor (Women Civil Liberties), care depășește 0,8. Atenție însă! În acest ultim caz măsurătoare se referă la codificarea juridică a drepturilor, nu neapărat la aplicarea în practică a prevederilor constituționale și legale⁵⁹⁷.

⁵⁹⁷ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiuni. Chișinău: Soros-Moldova, Promo-Lex 2018 http://soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

Este rațional să ne referim și la raportul anual (2017), publicat de departamentul de Stat al SUA cu privire la respectarea drepturilor omului În Republica Moldova, inclusiv în regiunea transnistreană. Departamentul de Stat al SUA atrage atenția – în raportul său anual cu privire la respectarea drepturilor omului în Republica Moldova

Investigarea rețelilor tratamente asupra pacienților din instituțiile psiho-neurologice
În raport se mai menționează că procurorii au refuzat să investigheze plângerile depuse de pacienții din instituțiile psiho-neurologice, punând sub semnul întrebării acuratețea acuzațiilor făcute de persoanele cu probleme de sănătate mintală. . Potrivit Promo-LEX, majoritatea procurorilor și ofițerilor de urmărire penală nu aveau competențe necesare pentru a investiga actele de violență sau tortură în instituțiile psihiatrice. O altă problemă a fost lipsa unui cadru de reglementare pentru evaluarea psihologică a victimelor torturii și tratamentelor inumane sau degradante în instituțiile psihiatrice.

De asemenea, în raport era reflectată starea critică din regiunea transnistreană a Republicii Moldova, unde nu a existat niciun mecanism de investigare a presupuselor acte de tortură, iar ca urmare nu au fost pornite cauze penale pentru faptele de oferire a declarațiilor prin constrângere. Abia în 2012 a fost înființat *comitetul de anchetă* din regiune. Totuși, *structurile de forță locale* au recurs la aplicarea rețelilor tratamente în scopul obținerii declarațiilor de autoincriminare. Promo-LEX a continuat să primească plângeri din partea presupuselor victime din regiunea transnistreană și pe parcursul anului 2017.

Detenția arbitrară

Autoritățile constituționale ale Republicii Moldova nu au respectat standardele privind neadmiterea detenției arbitrare.

În același timp, poliția Republicii Moldova reținea zilnic persoane căutate de structurile de forță de la Tiraspol și le transfera în regiunea transnistreană în lipsa unei proceduri echitabile. Anterior, instanțele de judecată naționale au decis că Acordul de colaborare din 1999 între autoritățile constituționale și structurile de forță de la Tiraspol este unul neconstituțional. Totuși, această practică a continuat neoficial.

Libertatea de exprimare în regiunea transnistreană

În regiunea transnistreană nu există o *normă* specială cu privire la libertatea de exprimare, însă separat, unele *norme* locale reglementează anumite aspecte ce țin de libertatea de exprimare. În realitate, deși această libertate este garantată, implementarea ei nu este asigurată juridic sau instituțional. Important este faptul că așa numita *Constituție a RMN* nu garantează locuitorilor dreptul de a recepționa și disemina anumite informații. Pe această cale, sunt limitate și drepturile locuitorilor de a solicita informații despre activitatea instituțiilor publice, spre exemplu. Mass-media locală, dar și rețelele de socializare rămân a fi cele mai importante

mijloace de exprimare și surse de informare pentru segmentul de populație interesat în a căuta informații și opinii alternative, însă acestea au continuat a fi persecutate.

În raportul anual al Departamentului de Stat al SUA cu privire la respectarea drepturilor omului, *Republica Moldova a fost menționată ca o țară cu prizonieri politici, unde persistă tortura în penitenciare și în instituțiile psiho-neurologice, condiții severe în închisori, justiție selectivă și corupție între procurori și judecători, restricții privind libertatea presei, în special în Transnistria; corupție, cazuri de avort forțat, viol și alte violențe împotriva persoanele cu dizabilități în instituțiile statului și traficul de ființe umane*⁵⁹⁸.(2017)

Departamentul de Stat al SUA raportează că, deși autoritățile au investigat rapoartele privind abuzul oficial al serviciilor de securitate și în alte organe ale statului, au reușit cu greu să acuze și să pedepsească oficialii acuzați de încălcări ale drepturilor omului, complicitate în trafic sau corupție. În 2017, a continuat persecuțiile selective ale funcționarilor din motive politice. Investigarea furtului de peste 1 miliard de dolari din sistemul bancar național a condus la un număr limitat de arestări și condamnări ale actualilor și foștilor oficiali de nivel înalt. Impunitatea a rămas o problemă serioasă. Autoritățile au reținut, fără precedent, un număr de funcționari la nivel înalt privind corupția și acuzațiile de trafic de influență.

„În timp ce legea prevede un sistem judiciar independent, cazurile în care funcționarii guvernamentali care nu respectă independența sistemului judiciar rămân o problemă. Presiunile oficiale asupra judecătorilor și a corupției în sectorul justiției au continuat să fie o problemă serioasă. Există rapoarte credibile în care sunt menționați procurori și judecători locali care au încercat să obțină mită pentru reducerea pedepsei sau a sentințelor. Într-o serie de cazuri, judecătorii nu puteau fi desemnați aleatoriu în dosare, iar aparatele de înregistrare nu erau folosite în sala de judecată conform legii,” se menționează în raportul Departamentului de Stat. Atenția Departamentului de Stat american a atras cazul lui Andrei Bragută, care a fost ucis în penitenciar în august 2017. Raportul descrie în detaliu istoria decedatului, care a suferit de o boală psihică.

Statele Unite observă că „justiția selectivă a fost o problemă gravă în 2017”⁵⁹⁹.

⁵⁹⁸ PROBLEMELE constatate de Promo-LEX privind respectarea drepturilor omului în Moldova pe parcursul anului 2017 au ajuns în raportul Departamentului de Stat al SUA, <https://promolex.md/12188-problemele-constatate-de-promo-lex-privind-respectarea-drepturilor-omului-in-moldova-pe-parcursul-anului-2017-au-ajuns>, accesat în data de 22.06.2020.

⁵⁹⁹ PROBLEMELE constatate de Promo-LEX privind respectarea drepturilor omului în Moldova pe parcursul anului 2017 au ajuns în raportul Departamentului de Stat al SUA, <https://promolex.md/12188-problemele-constatate-de-promo-lex-privind-respectarea-drepturilor-omului-in-moldova-pe-parcursul-anului-2017-au-ajuns>, accesat în data de 22.06.2020.

În plus, administrația americană ia act și de încălcări autorităților în cea ce ține de libertatea mass-mediei din Moldova, referindu-se la raportul Freedom House despre libertatea mass-media, pe care o consideră ca fiind „parțial liberă”.

„Presiunile asupra presei independente au continuat pe tot parcursul anului, iar un număr de jurnaliști de investigație au raportat intimidări și hărțuiri după publicarea anchetelor despre politicieni”, așa este caracterizată situația din Moldova în secțiunea „Libertatea de exprimare, inclusiv libertatea presei”, a Raportului anual al Statelor Unite privind respectarea drepturilor omului.

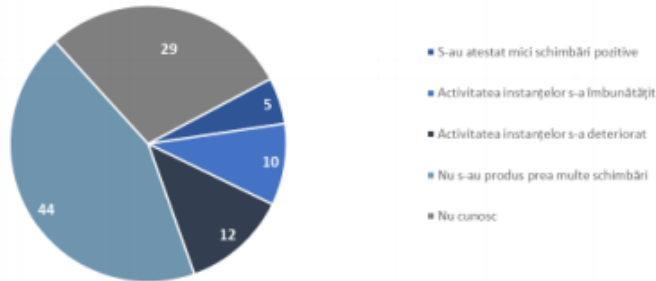
În vederea formării unei imagini cât mai adecvate despre Dimensiunile problemei în discuție, invocăm și unele date ale **Studiului efectuat de Banca Mondială în anul 2017**

**(Ancheta
generale**

populației

56 la sută din cetățeni sunt de părerea că activitatea instanțelor judecătorești nu a suferit schimbări, sau s-a deteriorat, în ultimii 2-3 ani

În opinia dvs., în ce mod s-a schimbat activitatea instanțelor judecătorești din Republica Moldova în ultimii doi sau trei ani? (Procent din respondenți)

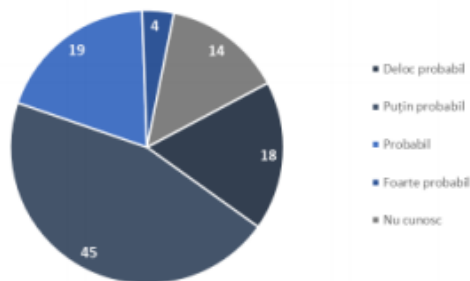

Constatări principale: Ancheta populației generale

3

63 la sută din cetățeni nu mizează pe procese echitabile

În opinia dvs., cât de mult este probabil ca un cetățean de rând să beneficieze de un proces echitabil? (Procent din respondenți)

Constatări principale: Ancheta populației generale

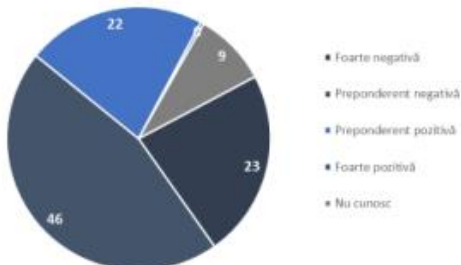
7

(Sursa: <http://documents.worldbank.org/curated/en/295451537501885223/pdf/UPDATED-Moldova-JSPEIR-Final-Romanian.pdf>)

Ancheta mediului de afaceri (2017) confirma:

Două treimi din companii manifestă opinii negative față de instanțele judecătorești din Republica Moldova

Care este opinia dvs. generală despre funcționarea instanțelor judecătorești din Republica Moldova în ultimii doi ani?

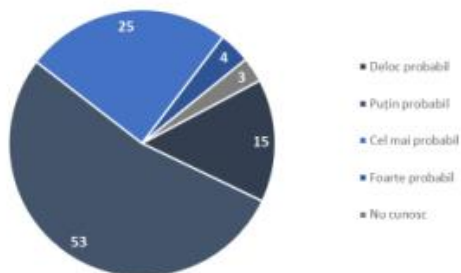
Constatare principale: Anchetă mediului de afaceri

3

(Sursa: <http://documents.worldbank.org/curated/en/295451537501885223/pdf/UPDATED-Moldova-JSPEIR-Final-Romanian.pdf>)

68 la sută din companii sunt de părerea că echitatea proceselor este puțin probabilă pentru o companie obișnuită

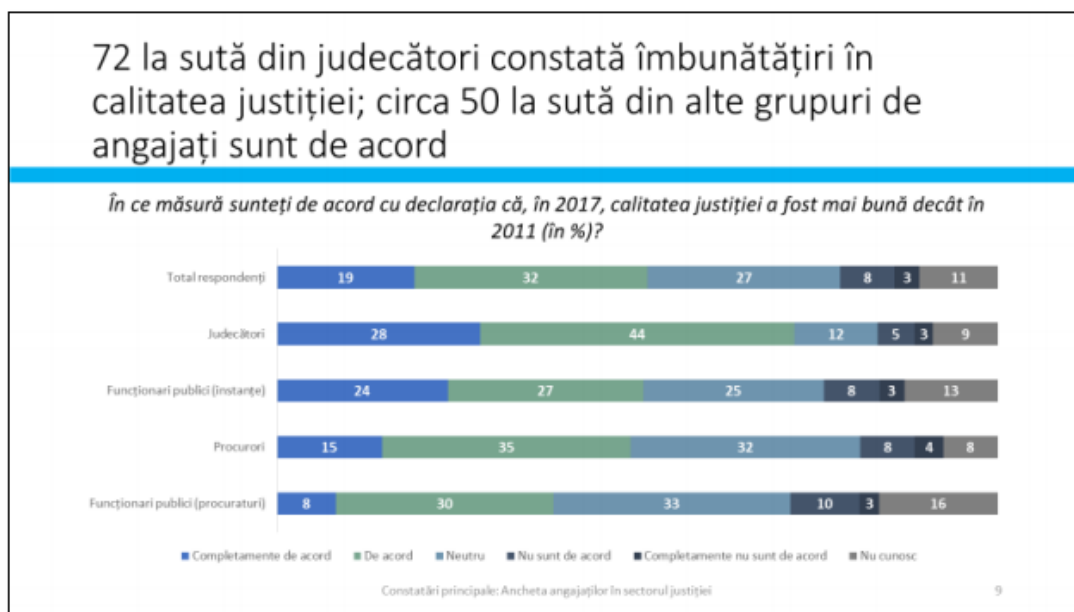
În opinia dvs., cât de probabil este ca o companie obișnuită să beneficieze de un proces echitabil?

Constatare principale: Anchetă mediului de afaceri

6

Ancheta angajaților în sectorul justiției, ne oferă o altă imagine a justiției:

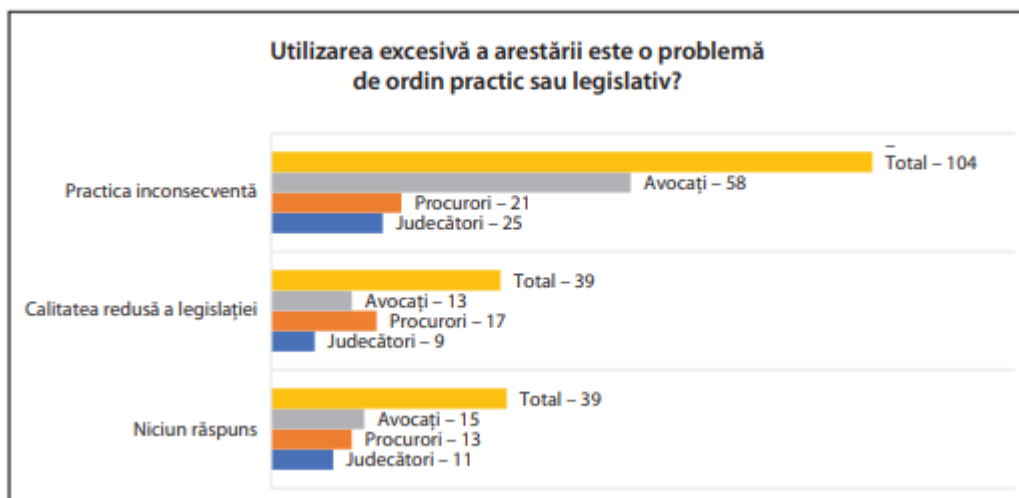

(Sursa: <http://documents.worldbank.org/curated/en/295451537501885223/pdf/UPDATED-Moldova-JSPEIR-Final-Romanian.pdf>, accesat în data de 22.06.2020)

Raportul asupra Cercetării privind aplicarea arestării preventive în Republica Moldova (denumit în continuare – Raportul) prezintă rezultatele cercetării efectuate în cadrul Programului Consiliului European „Promovarea unui sistem de justiție penală bazat pe respectarea drepturilor omului în Republica Moldova”, finanțat de Guvernul Norvegiei⁶⁰⁰ formulează următoarele concluzie generală:

- în perioada anilor 2013-2017, arestarea preventivă a fost aplicată excesiv în Republica Moldova din cauza deficiențelor sistemice și a curenților legislative, precum și a politicilor urmărite în mod deliberat de autorități, inclusiv de sistemul judiciar și acuzare.

⁶⁰⁰ <https://rm.coe.int/raport-cercetare-arestare-preventiva-ro-final/16809cbe14>, accesat în data de 22.06.2020

Sursa: <https://rm.coe.int/raport-cercetare-arestare-preventiva-ro-final/16809cbe14>

Utilizarea arestării preventive ar putea fi redusă în mod semnificativ (printr-o administrare mai eficientă a justiției și asigurarea altor considerente relevante) prin:

- renunțarea la mișcările legislative controversate și la încercările eșuate de remediere a inconsecvențelor rămase, care subminează cadrul juridic conceput în conformitate cu cerințele și standardele de bază ale dreptului la libertate și siguranță, în special articolul 5 din CEDO și jurisprudența relevantă a CtEDO;

- îmbunătățirea performanței sistemului judiciar ale părților în proces în conformitate cu prevederile legislației naționale și standardelor internaționale referitoare la bănuiala rezonabilă, temeiurile arestării și alte cerințe, în special, motivarea adecvată a hotărârilor judecătorești;

- sporirea suportului instituțional și consolidarea capacităților profesionale ale membrilor sistemului judiciar, procurorilor și avocaților;

- efectuarea cercetărilor temeinice și analizelor comprehensive cu scopul de a revizui și ajusta starea de fapt privind aplicarea arestării preventive.

Evoluțiile din anul 2019, facilitate de dezbaterile și discuțiile publice, unele acțiuni legislative, analizate și comentate în Raport, pe lângă declarațiile politice relevante făcute la mijlocul anului 2019, în mod evident, au dus la anumite îmbunătățiri în ceea ce privește aplicarea arestării preventive în Republica Moldova. Este bine ca aceste eforturi să constituie subiectul unor analize și activități de promovare consecventă a legislației și practicilor conforme cu recomandările specifice sugerate în Raport și în alte materiale ale Cercetării, precum și utilizarea Metodologiei și a instrumentelor de cercetare în alte activități viitoare.

Respectarea drepturilor omului în societatea moldovenească (în viziunea experților naționali)

Aceleași probleme le regăsim semnalate și în rapoartele de activitate ale instituțiilor publice sau în cele de monitorizare ale societății civile naționale. Ne vom opri aici asupra rapoartelor publicate de Centrul pentru Drepturile Omului, devenit ulterior Avocatul Poporului (Ombudsman). Acesta nu ignoră, ci, dimpotrivă, întărește semnalările instituțiilor internaționale. Chiar dacă, în general, rapoartele se abțin de la sintetizarea unor concluzii sau recomandări, enumerarea cazurilor vorbește de la sine. Este interesant și că Ombudsmanul introduce problematica unor drepturi sociale. Spre exemplu, Raportul publicat în 2015 abordează pe larg și acordă un loc important problematicii dreptului la sănătate și accesului la servicii de sănătate (alături de alte drepturi sociale). Raportul din anul 2017, reia tematica sănătății și extinde spațiul acordat dreptului la muncă și dreptului la protecție socială. Ca urmare a structurii instituției, care are un oficiu special pentru drepturile copilului, o secțiune extinsă a raportului se referă la acest subiect, acoperind inclusiv dreptul la educație.

Să ne referim mai detaliat la câteva drepturi ale omului:

DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL

Dreptul la un proces echitabil este unul dintre fundamentele care asigură supremația Legii. Realizarea acestui drept fundamental corelează în mod direct cu existența unui sistem al justiției accesibil, independent, eficient și integru. Avocatului Poporului a constatat, în raportul privind protecția drepturilor omului în 2017, un șir de probleme care țin de realizarea dreptului fundamental la un proces echitabil⁶⁰¹.

Dreptul persoanei la un proces echitabil, este garantat în articolele 8,10 și 11 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, articolul 14 din Pactul cu privire la drepturile civile și politice, articolul 6 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și articolul 13 din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități. Tratatelor în domeniul drepturilor omului care au fost enumerate mai sus oferă o descriere foarte largă a acestui drept, evidențiind câteva elemente esențiale ale dreptului la un proces echitabil, cum sunt examinarea cauzei în mod echitabil, într-un termen rezonabil, de către un tribunal independent și imparțial, stabilit prin lege, cu respectarea dreptului la viață privată, a principiului de prezumție a nevinovăției, a dreptului la apărare, inclusiv prin oferirea asistenței juridice gratuite, precum și alte drepturi procesuale menite să contribuie la realizarea acestui drept. Prevederile acestui drept se regăsesc și în articolele 20, 21, 26, din Constituția Republicii Moldova. În aceste articole se reglementează accesul liber la justiție, prezumția de nevinovăție și dreptul la apărare.

⁶⁰¹ http://ombudsman.md/sites/default/files/raport2017red_3.pdf

Atât Avocatul Poporului, cât și unele mecanisme ale ONU, care dețin mandate de monitorizare a implementării obligațiilor pe care statul și le-a asumat odată cu ratificarea tratatelor în domeniul drepturilor omului, au înaintat recomandări pentru ca statul să intervină cu măsuri care să contribuie la realizarea în mod corespunzător a dreptului la un proces echitabil. În Raportul alternativ, depus către Consiliul ONU pentru drepturile omului, în cadrul procesului de Evaluare Periodică Universală a situației drepturilor omului în Republica Moldova, Avocatul Poporului a menționat că este necesară implementarea acțiunilor de eradicare a corupției din sistem, asigurarea continuității reformei prin identificarea și dezvoltarea cadrului. În Raportul alternativ, depus către Consiliul ONU pentru drepturile omului, în cadrul procesului de Evaluare Periodică Universală a situației drepturilor omului în Republica Moldova, Avocatul Poporului a menționat că este necesară implementarea acțiunilor de eradicare a corupției din sistem, asigurarea continuității reformei prin identificarea și dezvoltarea cadrului general privind viitoarele politici care urmează continuarea eforturilor pentru edificarea unui sector al justiției accesibil, eficient, independent, transparent, profesionist și responsabil față de societate. Comitetul ONU pentru drepturile economice, sociale și culturale a recomandat consolidarea capacității sistemului judecătoresc de a răspunde la actele de corupție și de a asigura protecția eficientă a victimelor corupției, a avocaților acestora, a activiștilor anticorupție, a denunțătorilor și a martorilor. Potrivit Comitetului pentru drepturile civile și politice, Statul-parte trebuie să ia măsuri concrete și eficiente pentru a asigura dreptul la o administrare corectă a justiției, în conformitate cu articolul 14 din Pact și comentariul general nr. 32 (2007) privind dreptul la egalitate în fața instanțelor și tribunalelor și la un proces echitabil. În special, el ar trebui: să se asigure că remunerația judecătorilor este suficientă și că mandatul lor este suficient de lung pentru a garanta independența și integritatea instanței; să asigure o anchetă imediată, minuțioasă, independentă și imparțială în toate acuzațiile de încălcare a procedurii și de a urmări și de a aduce în fața justiției pe cei răspunzători, inclusiv funcționarii organelor de justiție, care sunt implicați în acest lucru; să se asigure că judecătorii, de regulă, sunt protejați de jure și de facto de orice sancțiuni sau represalii pentru deciziile judiciare nepopulare

În rezultatul examinării cererilor, audierii persoanelor și informației apărute în mass-media, au fost identificate un șir de probleme care se referă la dreptul menționat. Printre acestea se enumeră problema de tergiversare a examinării cauzelor în instanțele de judecată și a executării hotărârilor judecătorești. Tergiversarea examinării cauzelor în instanțele de judecată este rezultatul mai multor factori: amânarea excesivă a ședințelor de judecată; caracterul complex al litigiului; abuzul în utilizarea căilor de atac de către părțile în proces; efectuarea actelor de expertiză pe perioade îndelungate; amânări din motiv că lipseau avocații părților implicate în proces; prezentarea probelor din ambele părți aflate în litigiu și altele. În acest

context, Avocatul Poporului atrage atenția asupra faptului că una din atribuțiile de bază în activitatea instanțelor de judecată este respectarea termenului rezonabil de judecare a cauzelor. De acest lucru depinde direct posibilitatea persoanelor de a-și realiza dreptul constituțional privind satisfacția efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care încalcă drepturile și libertățile lor legitime. Problemele legate de executarea hotărârilor judecătorești se referă la procedura de încasare a onorariului pentru exercitarea atribuțiilor executorilor judecătorești. Potrivit Codului de executare, executorul judecătoresc are dreptul la remunerarea lucrului său și la rambursarea cheltuielilor legate de activitatea sa. În procesul de investigare a unui caz s-a constatat că deși executorul judecătoresc nu a încasat nici o sumă de la debitor pentru pensia de întreținere, acesta a solicitat încasarea cheltuielilor de executare și onorariul executorului de la persoana în a cărei favoare urmau a fi efectuate plățile. Mai mult, deși debitorul decedase, iar între timp a fost acumulată datoria în sumă de 80 000 lei, executorul judecătoresc a pus sechestru pe loturile de pământ arabil ale debitorului, care trebuia să achite pensia de întreținere a fiicei minore. Pentru înregistrarea dreptului de proprietate asupra terenurilor agricole, în calitate de moștenitor legal, mama minorei a solicitat executorului judecătoresc ridicarea sechestrului de pe terenurile respective, însă executorul refuza, solicitând plata cheltuielilor de executare și a onorariului.

Ombudsmanul a considerat nejustificate și ilegale acțiunile executorului judecătoresc, luând în considerare prevederile Codului de executare care statuează că procedura de executare se stabilește pe principiul respectării drepturilor omului și nu poate avea ca scop pricinuirea de suferințe fizice și morale sau de prejudicii materiale. Urmare a recomandărilor Ombudsmanului adresate executorului judecătoresc și Președintelui Uniunii Naționale a Executorilor Judecătorești, măsurile de asigurare aplicate în privința bunurilor menționate au fost anulate, persoana fiind repusă în drepturi, în calitate de moștenitor legal. Un alt aspect problematic, abordat de către Avocatul Poporului și în Raportul anterior, ține de practica vicioasă instituită de unii executori judecătorești de a pune sechestrul pe conturile de salarii și pensii ale debitorilor. În unele cazuri semnalate executorul judecătoresc a acceptat soluționarea problemei prin conciliere, în alte cazuri se constată o reticență din partea executorului judecătoresc de a aplica sechestrul pe mijloacele bănești ale debitorului, doar în quantumul stabilit de Codul de Executare. În particular, la Oficiul Avocatului Poporului au fost înregistrate 2 cazuri în care persoanele au invocat faptul că executorul judecătoresc a pus sechestrul pe conturile bancare, inclusiv de pensii, contrar prevederilor Codului de executare. În atare situație persoanele s-au pomenit fără surse de existență timp îndelungat, fapt ce reprezintă încălcarea dreptului la un trai decent. În cazurile examinate persoanele nu au put beneficia de pensie timp de peste 20 de luni. Ombudsmanul atrage atenția că conform Codului de executare din salariul și din alte venituri ale

debitorului pot fi reținute, în baza unui document executoriu, nu mai mult de 20%⁵. Totodată, referitor la pensie este specificat că nu poate fi urmărită partea pensiei în mărimea cuantumului minim garantat al salariului în sectorul real, cu excepția cazurilor de încasare a pensiei de întreținere

În pofida eforturilor statului de a îmbunătăți situația la capitolul privind dreptul la un proces echitabil, în anul 2017, Curtea Europeană a stabilit violarea articolului 6 din Convenție de către Republica Moldova în cauzele: Manoli și Cereale Flor S.A., și Roșca. În aceste cauze Curtea a constatat probleme referitoare la condamnarea reclamantului în instanța de apel fără a audia direct victima sau martorii, după ce a fost achitat de prima instanță, și casarea neregulamentară prin revizuire a unei hotărâri judecătorești irevocabile.

În același context, Comitetul Organizației Națiunilor Unite privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială s-a expus în cauza Salifou Belemvire vs. Republica Moldova (crimă bazată pe ură). Comitetul a constatat încălcarea articolului 6 din Convenția pentru eliminarea discriminării rasiale. La șapte ani de la începerea implementării Strategiei de reformă a sectorului Justiției, încrederea cetățenilor în justiția națională a ajuns la 16%, arată datele Sondajului privind opinia publică despre sistemul judecătoresc din Moldova, realizat pentru Consiliul Superior al Magistraturii⁶⁰² în perioada lunii decembrie 2017.

Comisarul European pentru drepturile omului, Nils Muižnieks a reiterat îngrijorările Consiliului Europei pentru situația în sfera justiției: deficiențele legate de eficiența și imparțialitatea justiției; existența unor semnale privind atitudinea părtinitoare a procurorilor în cadrul procedurilor judiciare și privind cazurile de intimidare și hărțuire a avocaților; efectuarea justiției în Moldova în manieră selectivă. Au fost reafirmate recomandările privind asigurarea accesului public la audierile în instanță, mai ales în cele în care sunt vizați demnitari și sunt legate de corupție. Comisarul a mai declarat că „lipsa încrederii publice în sistemul judiciar poate fi foarte dăunătoare pentru o democrație, prin urmare autoritățile ar trebui să continue să întreprindă eforturi susținute și decisive pentru sporirea credibilității sale și pentru a se asigura că publicul în general beneficiază de un sistem eficient și echitabil”⁶⁰³.

În opinia mai multor experți, dreptul la un proces echitabil reprezintă un drept puțin cunoscut de către populație, dar în același timp este unul dintre drepturile cele mai des încălcate. Acestea, chiar dacă în ultimii ani s-au efectuat anumite măsuri care urmează să contribuie la respectarea acestuia într-o măsură mai mare, cum ar fi înregistrarea video a ședințelor de judecată⁶⁰⁴.

⁶⁰² http://crjm.org/wp-content/uploads/2018/02/Brosura_finala.compressed.pdf;

⁶⁰³ http://ombudsman.md/sites/default/files/raport2017red_3.pdf

⁶⁰⁴ http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/ro-raport_do_final_pentru_tipar.pdf

În fapt, Republica Moldova face, cel puțin formal, numeroase eforturi pentru a ameliora situația existentă. Guvernul răspunde solicitărilor Consiliului ONU pentru Drepturile Omului, ca parte a Evaluării Periodice Universale (UPR – Universal Periodic Review). **Aproape toți experții intervievați au spus că R. Moldova a abordat într-o manieră constructivă și pozitivă al doilea ciclu UPR, care a avut loc în octombrie 2016, acceptând majoritatea recomandărilor.** Principalul punct de divergență rămâne situația din regiunea separatistă Transnistria, pe care guvernul de la Chișinău nu o controlează efectiv⁶⁰⁵ „

Cauzele fundamentale ale situației existente în domeniu: toți experții consultați sunt de acord că, în ciuda afirmațiilor oficiale, punerea efectivă în aplicare a planurilor de acțiune nu este nici pe departe atât de completă.

Insistând cu întrebările, ajungem aproape întotdeauna la același răspuns: este o problemă de mentalitate. „Majoritatea populației nu crede în drepturile omului, sau ale celorlalți oameni”. „Persoanele chemate să implementeze nu înțeleg, nu susțin aceste măsuri”. Exemplele din același registru pot continua. **Lipsa resurselor necesare și mentalitatea sunt cele două cauze ale limitării progresului în domeniul respectării Drepturilor Omului.** Atunci când vrem să schimbăm mentalitățile, discutăm despre sistemul de educație. Până să ajungem acolo, mai avem nevoie de un pas: să măsurăm „mentalități” (opinii, percepții, prejudecăți, stereotipuri etc.) cu ajutorul sondajelor de opinie și ceea ce putem afla din datele pe care le avem

În ceea ce privește situația privind respectarea drepturilor omului în anul 2018, relevăm următoarele date:

Ombudsmanul pentru drepturile omului a raportat pe parcursul anului 2018 cazuri de tortură și abuz fizic, în principal în instituțiile de detenție și în instituțiile psihiatrice. Au fost de asemenea înregistrate cazuri de maltratare a persoanelor aflate în detenție preventivă, în cadrul secțiilor de poliție, în special în inspectoratele regionale de poliție⁶⁰⁶.

Cele mai multe cazuri de tortură și condiții de detenție precare au fost înregistrate la Penitenciarul nr. 13 din Chișinău, Penitenciarul nr. 11 din Bălți și la Penitenciarele nr. 15 și nr. 4 din Cricova⁶⁰⁷.

Respectarea libertăților civile

Un alt domeniu unde Republica Moldova a fost criticată în 2018, este libertatea de exprimare, inclusiv a presei. Departamentul de Stat al SUA menționa că, deși legea prevede

⁶⁰⁵ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiuni. Chișinău: Soros-Moldova, Promo-Lex

2018 http://soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

⁶⁰⁶ [Raport/ Departamentul de Stat al SUA, despre cum respectă R. Moldova drepturile omului, https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/raport-departamentul-de-stat-al-sua-despre-cum-respecta-r-moldova-drepturile-omului/](https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/raport-departamentul-de-stat-al-sua-despre-cum-respecta-r-moldova-drepturile-omului/)

⁶⁰⁷ IBIDEM.

libertatea de exprimare, inclusiv pentru presă, autoritățile nu au respectat întotdeauna acest drept. Presiunile asupra presei independente au continuat pe parcursul anului 2018, iar mai mulți jurnaliști de investigație au raportat că au fost intimidați și hărțuiți după publicarea articolelor de investigație cu privire la anumite personalități politice.

Rămânea o problemă și concentrarea proprietății în mass-media. Companiile mai mici au întâmpinat dificultăți în lupta împotriva instituțiilor media pro-guvernamentale controlate de figuri politice și oligarhi. Lipsa accesului egal la fondurile de publicitate media au generat constrângeri financiare pentru unele instituții media.

Libertatea de asociere și întrunire pașnică

Legea prevede libertatea de asociere și întrunire pașnică, iar Guvernul R. Moldova a respectat în general acest drept, cu câteva excepții pe parcursul anului 2018, nota Departamentul de Stat al SUA, cu referire la incidentele care au avut loc între partidele de opoziție și forțele de ordine în zilele de 26 și 27 august.

Amintim că pe 26 august 2018, partidele extraparlamentare de opoziție și susținătorii lor au organizat un protest antiguvernamental în fața Guvernului R. Moldova. În aceeași zi, însă, a avut loc o a doua manifestație organizată de activista Maia Laguta și Aurel Bucureanu. Deși cei doi au rezervat același spațiu ca și partidele de opoziție, pentru un protest împotriva scumpirii prețurilor la carburanți, pe scena instalată au urcat reprezentanții Partidului Șor, în frunte cu liderul acestuia, pentru a critica opoziția și a-și promova formațiunea politică. Participanții la cea de-a doua manifestație au fost aduși în mod organizat, fiindu-le oferite mâncare gratuită. Pe de altă parte, se arată în raport, partidele de opoziție au declarat că autoritățile „au luat măsuri ilegale și disproporționate pentru a împiedica sosirea protestatarilor la Chișinău, în special din zonele rurale” la protestul antiguvernamental. În cadrul unui apel adresat misiunilor diplomatice și autorităților internaționale de supraveghere a drepturilor omului, mai multe ONG-uri au declarat că autoritățile au încălcat în acest mod dreptul la liberă circulație și dreptul la întrunire pașnică.

Totodată, pe parcursul anului 2018, partidele de opoziție au raportat cazuri de interceptare ilegală, amenințări, intimidări și concedieri politice, în special în regiuni⁶⁰⁸.

⁶⁰⁸ [Raport/ Departamentul de Stat al SUA, despre cum respectă R. Moldova drepturile omului, https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/raport-departamentul-de-stat-al-sua-despre-cum-respecta-r-moldova-drepturile-omului/](https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/raport-departamentul-de-stat-al-sua-despre-cum-respecta-r-moldova-drepturile-omului/)

Situația cu privire la respectarea drepturilor omului a stagnat în anul 2019. Lucrurile în acest domeniu nici nu au degradat, nici nu s-au îmbucățit în comparație cu 2018. Concluziile aparțin avocatului poporului, Mihail Cotorobai⁶⁰⁹.

Pentru anul 2019 s-a constatat că printre cele mai serioase probleme din domeniul drepturilor omului se numără încălcarea dreptului la un proces echitabil. Este vorba despre aspecte ce țin de funcționarea eficientă și independentă a instanței. De asemenea, este vorba despre executarea deciziilor. „Parcă i s-a făcut dreptate, dar așa și nu a primit nimic din deciziile judecătorești”, a remarcat avocatul poporului.

Pe parcursul anului 2019, potrivit cererilor recepționate de Oficiul Avocatului Poporului, cel mai des invocat drept încălcat a fost dreptul la un proces echitabil – 207 cereri. Majoritatea, 124 cereri, au parvenit de la persoanele aflate în detenție, care au invocat diverse aspecte⁶¹⁰.

Ombudsmanul a menționat că s-a constatat și lipsa unui cadru normativ ce ține de crimele bazate pe ură. Și în acest sens, avocatul poporului a înaintat numeroase adresări pentru adoptarea cadrului necesar. Încălcat este și dreptul la sănătate.

Libertatea individuală și siguranța persoanei reprezintă o altă problemă constatată de ombudsman, aici fiind vorba despre aplicarea excesivă a arestului preventiv. În aceeași ordine este menționată libertatea de exprimare, lipsa de siguranță și a ziariștilor și uneori și pedeapsă pentru cele publicate.

În anul 2019, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a emis 21 de hotărâri împotriva Republicii Moldova pentru încălcarea articolului 6 din Convenție, pentru care statul a fost obligat să achite o sumă de aproximativ 400.250 euro⁶¹¹.

În opinia experților din Republica Moldova, cauzele principale ale decalajului dintre prevederile și situația efectivă în domeniul drepturilor omului, sunt următoarele:

- Atât Parlamentul cât și Guvernul s-a detașat de obligația de a crea condiții reale și durabile ale locurilor de muncă cu salariul respectiv pentru a crea un trai decent angajaților, cât și a familiilor lor.

- Curtea Constituțională precum și sistemul judecătoresc practic nu contribuie, pe de o parte, ca instituțiile statului să-și realizeze atribuțiile în domeniu iar, pe de altă parte, nici ele nu au devenit un adevărat „centru” de garant al respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

⁶⁰⁹ https://www.ipn.md/ro/situatia-cu-privire-la-drepturile-omului-in-anul-2019-7967_1072712.html

⁶¹⁰ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2019, <http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=sx77oQxNwU4%3D&tabid=202&language=ro-RO>

⁶¹¹ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2019, <http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=sx77oQxNwU4%3D&tabid=202&language=ro-RO>

- Mass-media, practic, în ansamblu nu reflectă situația reală în care se află instituția drepturilor și libertăților fundamentale.

- Toate acestea în ansamblu au generat lipsa de interes din partea cetățenilor, apatia lor față de drepturile și libertățile fundamentale, nesiguranța într- un viitor mai optimist și sigur⁶¹².

Percepția respectării drepturilor omului

În ceea ce privește estimarea empirică a gradului de respectare a drepturilor omului este de reținut că aceasta poate fi făcută prin diferite modalități. De regulă, se folosesc indicatori ce țin de drepturile omului. Indicatorii pot fi obiectivi sau subiectivi, orientați pe proces sau pe rezultat. Pentru a măsura gradul de respectare a drepturilor omului este folosit un set de indicatori de niveluri diferite, fiecare având laturi puternice și mai puțin puternice. Percepțiile titularilor de drepturi asupra gradului de realizare a propriilor drepturi generează indicatori subiectivi, care, corelați cu indicatori obiectivi, pot oferi o imagine clară a situației actuale, dar și potențiale căi de îmbunătățire a acestora⁶¹³.

Conform studiului de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019⁶¹⁴, **majoritatea respondenților consideră că, în general, în Republica Moldova drepturile omului de rând nu se respectă.** În cadrul studiilor realizate în 2019 și 2017 gradul de respectare a drepturilor omului a fost evaluat pe o scară de la 1 la 10, unde 1= deloc nu se respectă, 10 = se respectă în totalitate . Ambele studii demonstrează tendințe similare, 83% populație (82% în 2017) și 67% business (69% în 2019) au oferit scoruri între 1 și 5. Astfel, în cazul populației, aproximativ fiecare al 4-lea subiect consideră că drepturile omului nu se respectă în Moldova.

Scorul mediu calculat pentru acest indicator este de 3.3 (3.6 în 2017) în cazul populației și de 4.4 (4.8) în cazul mediului de afaceri. Media generală a scorului pe ambele subșantioane în studiul curent este de 3.6 (4.0 în 2017):

Valorile mici pentru ambele scoruri precum, dar și tendințele spre diminuare înregistrate în raport cu studiul precedent, denotă un nivel deosebit de scăzut al percepției populației și agenților economici privind respectarea drepturilor omului în Moldova.

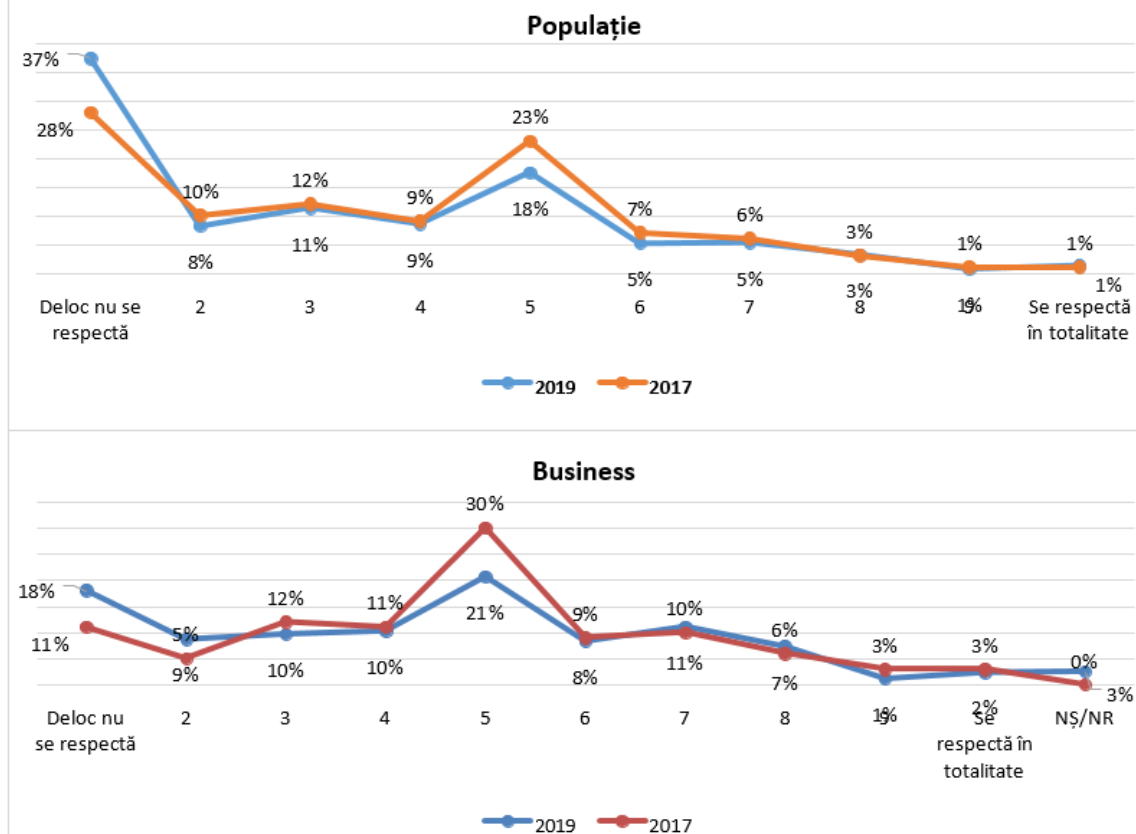
La întrebarea „La general, cât de mult sunt respectate drepturile omului de rând în Republica Moldova?”, au fost obținute următoarele răspunsuri:

⁶¹² ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

⁶¹³ PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, p.7, md.one.un.org › unct › docs

⁶¹⁴ <https://www.undp.org/ro/moldova/publications/studiu-de-evaluare-impactului-strategiei-na%C5%A3ionale-de-integritate-%C5%9Fi-anticorup%C5%A3ie-moldova-2019>.

Scala de 10 puncte, unde 1 - Deloc nu se respectă, iar 10 - Se respectă în totalitate

(Sursa: Studiu de evaluare a impactului Strategiei naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019. Chișinău, 2019, <https://www.undp.org/ro/moldova/publications/studiu-de-evaluare-impactului-strategiei-na%C5%A3ionale-de-integritate-%C5%9Fi-anticorup%C5%A3ie-moldova-2019>.)

Și alte studii sociologice recente constată această tendință în percepția respectării drepturilor. **Aproximativ 68% din respondenți⁶¹⁵ consideră că drepturile omului se încalcă sistematic.** În topul drepturilor cel mai des încălcate respondenții au menționat dreptul la un proces echitabil, dreptul la protecție socială și dreptul la sănătate. Aceste drepturi sunt asigurate într-o măsură și mai mică persoanelor din grupurile subreprezentate, ceea ce are drept efect adâncirea inegalităților sistemice⁶¹⁶.

Situația privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova, conform studiului din 2021, în opinia a 25% respondenți, mai degrabă s-a înrăutățit în raport cu situația din 2018. (În anul 2018, 35,8% din respondenți au declarat același lucru în raport cu anul 2016).

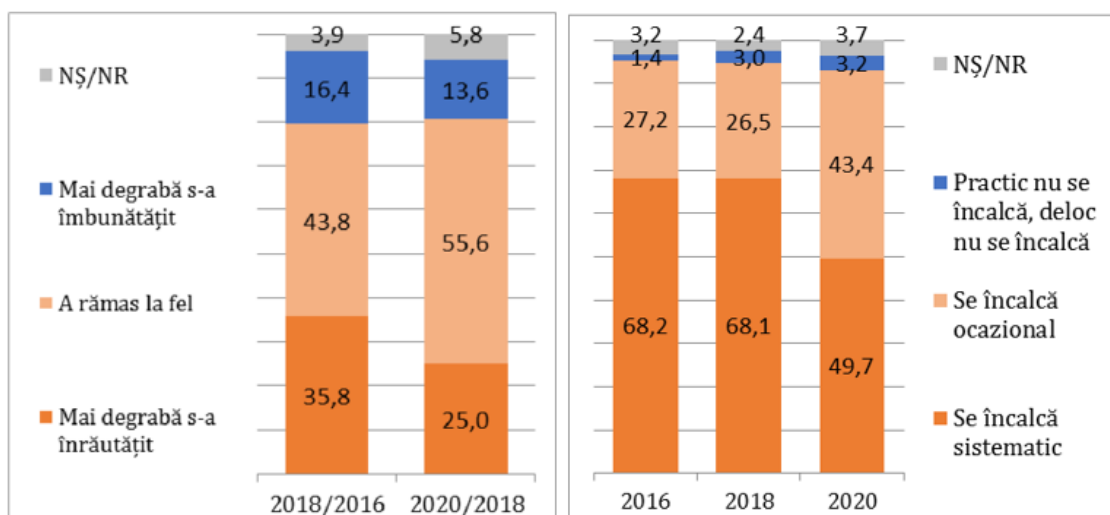
⁶¹⁵ STUDIUL de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019. Chișinău, 2019// https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/02/Studiu_CBS_CNA_evaluare-impact-strategie-anticoruptie-integritate-2019.pdf

⁶¹⁶ PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, p.7, md.one.un.org › unct › docs, ; p. 9

Totodată, mai mult de jumătate din respondenți, 55,6%, consideră că situația nu s-a schimbat (43,8% din respindenți afirmă același lucru în 2018 în raport cu 2016)⁶¹⁷.

Este de reținut, că ponderea persoanelor care consideră că situația s-a îmbunătățit este de doar 13,6%, cu tendințe spre diminuare în raport cu studiul realizat în 2018, care a înregistrat 16,4% atare răspunsuri. Cei mai optimiști privind schimbarea spre bine a situației privind drepturile omului în Republica Moldova s-au arătat a fi tinerii de 18-29 ani și persoanele mai înstărite, cu circa 18% afirmații privind îmbunătățirea situației în domeniu.

În studiul din 2021, 49,7% din respondenți consideră că încălcările se realizează sistematic, pe când alte 43,4% din respondenți consideră că acestea sunt încălcate ocazional. În raport cu studiile precedente este în diminuare cu circa 18 p.p. ponderea celor intervievați care susțin că drepturile omului în RM sunt încălcate sistematic⁶¹⁸.

(Sursa: VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>).

Nu se observă mari discrepanțe în răspunsuri în funcție de profilul respondenților, doar cu o pondere puțin mai pronunțată, de aproape 55% a celor care consideră că drepturile omului

⁶¹⁷ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>;

⁶¹⁸ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>; .

se încalcă sistematic din grupul de vârstă 30-59 ani, respondenții de la sate, persoanele cu venituri mici⁶¹⁹.

Este îmbucurător faptul că oamenii de rând sesizează adecvat cauzele încălcării drepturilor omului, în special raportul dintre nivelul înalt al corupției și încălcarea drepturilor și libertăților omului. Astfel, o pondere de circa 73% populație generală (în studiile realizate în 2017 și 2019 cu privire la evaluarea impactului Strategiei naționale de Integritate și Anticorupție) și 94% (79% în 2017) agenți economici conștientizează faptul că orice caz de corupție duce în mod implicit la încălcarea drepturilor omului. Ponderea medie generală constituie 80%, cu o creștere a nivelului de conștientizare cu circa 5 puncte procentuale (p.p) (75% în 2017)⁶²⁰.

În conformitate cu datele unui studio și mai recent, în opinia respondenților, respectarea drepturilor omului în Republica Moldova este substanțial afectată de corupție. Circa 94% respondenți au susținut această afirmație, din care 56,3% au oferit răspunsul *în foarte mare măsură*⁶²¹.

În special printre respondenții din mediul rural este perceput acest lucru mai acut, cu circa 61,3% răspunsuri *în foarte mare măsură* în raport cu 50,3%, înregistrate printre respondenții din orașe. Nu se observă discrepanțe majore în aprecierea nivelului de respectare a drepturilor omului în țară în funcție de grupuri socio-demografice ale populației, în toate grupurile peste 90% au cumulat răspunsurile *în foarte mare măsură/mare măsură*. Totuși opinii mai pronunțate în acest aspect sunt observate printre respondenții cu nivel de studii și de bunăstare mai înalt, cu ponderi de peste 60% afirmații precum că corupția poate afecta *în foarte mare măsură* drepturile omului în Republica Moldova⁶²².

În studiile realizate în anii 2021, 2018, 2016, *Dreptul la sănătate, la educație și la protecție socială* sunt considerate ca fiind printre principalele trei cele mai actuale și importante drepturi, care necesită o atenție sporită din partea societății în Republica Moldova. În studiul curent această opinie este împărtășită de circa 71,6% respondenți, care au menționat *dreptul la*

⁶¹⁹ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>;

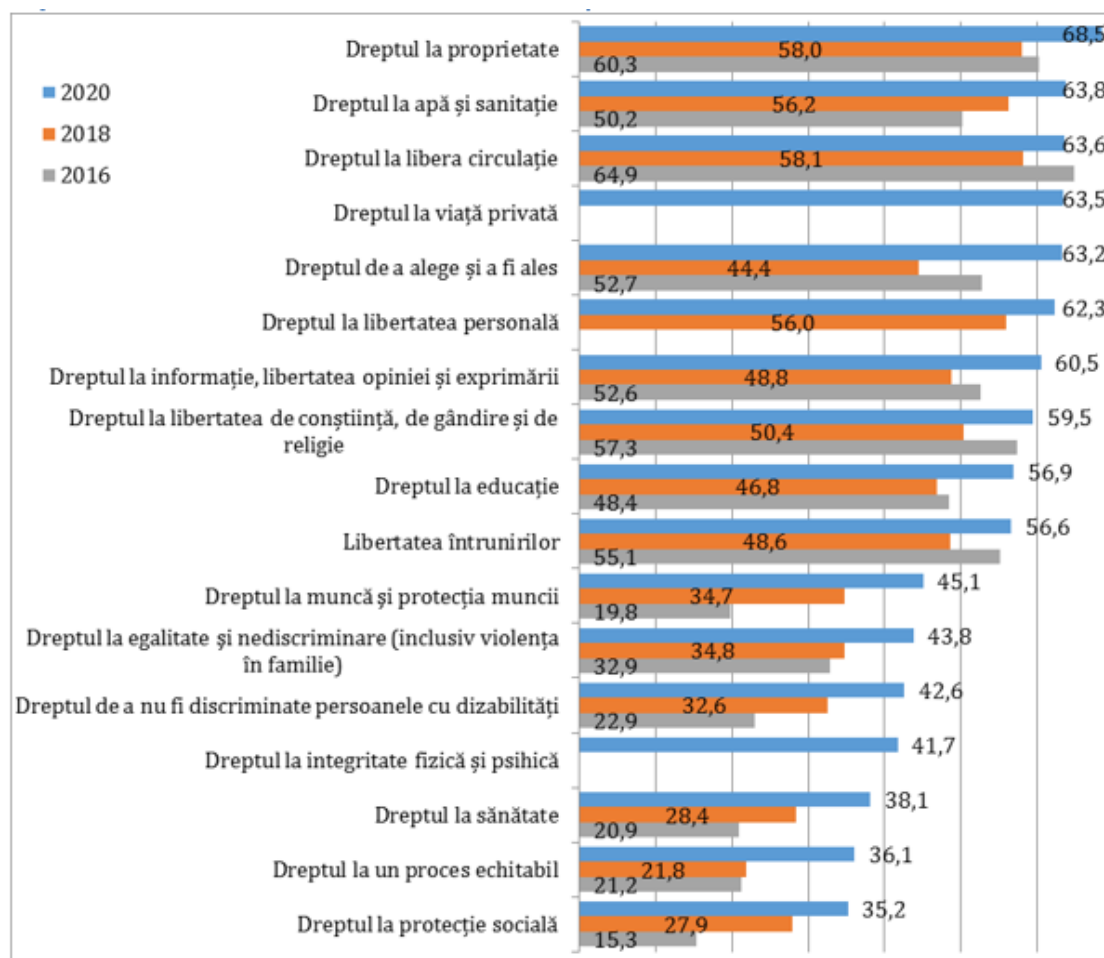
⁶²⁰ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019. Chișinău, 2019// https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/02/Studiu_CBS_CNA_evaluare-impact-strategie-anticoruptie-integritate-2019.pdf.

⁶²¹ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

⁶²² VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

sănătate ca fiind cel mai important, urmat de *dreptul la educație* – 33,2%, și *dreptul la protecție socială*, cu 33,1% răspunsuri afirmative. Acestea sunt urmate, după ponderea răspunsurilor acumulate, de *dreptul la muncă și protecția muncii* – 30,1%, *dreptul la un proces echitabil* – 24,8%, *dreptul la informație, libertatea opiniei și exprimării* – 10,3%. Alte drepturi și libertăți menționate în studiu au acumulat mai puțin de 10% răspunsuri afirmative. Aceste tendințe sunt înregistrate în toate cele trei studii realizate⁶²³.

FIGURA: Care drepturi merită a atenție sporită din parte structurilor

(Sursa: VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021)

Opiniile pozitive ale respondenților privind respectarea drepturilor și libertăților în Republica Moldova au crescut în raport cu datele studiilor realizate în anii 2018 și 2016 (ponderea răspunsurilor *în foarte mare măsură, în mare măsură*), iar creșterile au variat între 2 și 25 p.p. Față de 2016, cele mai pronunțate creșteri sunt observate în raport cu respectarea *dreptului la muncă și protecția muncii (cu 25 p.p.)*, *la protecție socială (cu*

⁶²³VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

20 p.p.), la nediscriminare a persoanelor cu dizabilități (cu 19 p.p.), la sănătate (cu 17 p.p.).

În opinia respondenților, cel mai respectat în Moldova este *dreptul la proprietate*, cu 68,5% răspunsuri în *foarte mare măsură*, în *mare măsură*, urmat de următoarele: *dreptul la apă și sanitație*, *dreptul la libera circulație*, *dreptul la viața privată*, *dreptul de a alege și a fi ales*, *dreptul la libertatea personală*, toate acestea înregistrând câte circa 63% atare răspunsuri.

În ceea ce ține de respectarea dreptului la apă și sanitație se observă anumite diferențe în percepții în funcție de mediul de reședință al respondenților. Astfel, circa 70% dintre persoanele intervievate din orașe consideră că acest drept este respectat în *foarte mare*, în *mare măsură*, atunci când această opinie este susținută de circa 59% dintre participanții la studiu din mediul rural.

Între 56% și 60% răspunsuri afirmative au cumulat astfel de drepturi precum: *dreptul la informație*, *libertatea opiniei și exprimării*; *dreptul la libertatea de conștiință, de gândire și de religie*; *dreptul la întrunire*; *dreptul la educație*; *libertatea întrunirilor*. Cel mai puțin sunt respectate, în opinia respondenților, *dreptul la protecție socială*, *dreptul la un proces echitabil* și *dreptul la sănătate*, acestea au cumulat sub 40% răspunsuri privind respectarea în *foarte mare măsură*, în *mare măsură*⁶²⁴

Menționăm faptul că activismul este instrumentul prin care drepturile omului prind viață. Într-o societate cu un nivel scăzut de activism, drepturile omului nu sunt revendicate de titularii de drepturi, respectiv nu poate fi vorba despre o societate în dezvoltare.

O altă dimensiune a activismului civic este implicarea în manifestații publice, întruniri și asocieri pentru o anumită cauză. Datele studiului din 2016⁶²⁵ au arătat că o parte foarte mare din populație (68.6%) nu au participat recent la vreo manifestație de apărare a drepturilor omului, iar (11.5%) n-au răspuns la această întrebare. Cel mai des, persoanele au participat la întruniri publice (10.8%) și la semnarea de petiții (6.1%)⁶²⁵.

Datele studiului din 2021 au confirmat că participarea la activități de apărare a drepturilor omului este deosebit de redusă, doar unități au menționat că au participat la careva acțiuni. La careva *întruniri publice* este puțin mai pronunțat gradul de participare a celor mai înstăriți cu 7,8% afirmații, la *semnarea unor petiții* au participat circa 10%

⁶²⁴ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudi. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

⁶²⁵ PERCEPTII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, p. 20, md.one.un.org > unct > docs

dintre respondenții de 18-29 ani, cu nivel înalt de studii.⁶²⁶ . S-a înregistrat o reducere a activismului civic al populației, măsurat prin diminuarea ponderii respondenților care au declarat că se simt liber de a participa sau realiza o acțiune fizică sau de protest. Sub ¼ respondenți au declarat participarea sau realizarea *în deplină măsură* cu referire la toate acțiunile oferite pentru evaluare. Mai activi par a fi bărbații în raport cu femeile, respondenții din mediul rural, cei cu vârste până la 44 ani, cu nivel mai înalt de studii, însă diferențele nu sunt foarte pronunțate, doar cu 4-8 p.p. mai mari a ponderii celor care au menționat participarea *în deplină măsură*⁶²⁷.

În ceea ce privește instituții de stat, circa jumătate dintre respondenți (2021) afirmă că drepturile omului se încalcă în mare măsură (note 7-10), acestea fiind Guvernul, Parlamentul, judecătoriile. Peste 40% respondenți afirmă același lucru cu referire la poliție, procuratură, spitalele/ punctele medicale, primăriile. Alte instituții acumulează mai puțin de 40% răspunsuri similare, iar cel mai puțin încalcă drepturile omului biserica, cultele religioase, cu doar circa 14% atare afirmații⁶²⁸.

Ca și în studiile anterioare, în 2021, rămâne o prevalență a aprecierilor cu conotație negativă a sistemului de protecție a drepturilor omului în țară, notele sub 7 constituind peste 2/3 dintre răspunsuri. Totodată se observă o îmbunătățire a opiniei populației, în raport cu datele studiilor anterioare, ponderile afirmațiilor pozitive (note 7-10) au înregistrat o creștere continuă, cu o dublare în raport cu studiul din 2016.

Opinii mai pozitive, circa 33,3% note de 7-10 (14,9% în 2019), au fost oferite afirmației *Activitatea din cadrul sistemului corespunde necesităților oamenilor*, iar circa ¼ dintre respondenții studiului curent (12,4% în 2016) apreciază *eficiența* sistemului⁶²⁹.

Ca și în 2016, în 2018 populația din Republica Moldova continuă să nu aibă o părere bună despre politicile din domeniul drepturilor omului. Doar (36.6%) consideră că ele sunt mai bune decât cu 10 ani în urmă și (20.6%) consideră că ele ar corespunde în mare măsură standardelor internaționale. De asemenea, politicile actuale în domeniul drepturilor omului nu sunt considerate ca fiind mai bune decât cele ale țărilor din regiune, iar gradul de satisfacție

⁶²⁶VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

⁶²⁷ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

⁶²⁸ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

⁶²⁹ VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Tudiu. Percepții asupra respectării drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/10/Studiu-PERCEPTII-DO-2021.pdf>.

general față de aceste politici este unul mic - doar 20% din respondenți fiind satisfăcuți în mare măsură de ele. O explicație a acestei situații ar fi necunoașterea de către publicul larg a politicilor în domeniul drepturilor omului.

Sondajele abordează tematica DO din mai multe perspective, dar una din întrebările centrale rămâne „În ce măsură credeți că sunt respectate Drepturile Omului în Republica Moldova?” În decembrie 2015, 68% dintre respondenți spuneau că se încalcă sistematic, iar 27% că se încalcă ocazional, conform raportului Percepții asupra DO în Republica Moldova. Rezultatul diferă de evaluările internaționale, dar și de opiniile exprimate de specialiști în discuții individuale de care aminteam mai sus. Cercetarea menționează că din discuțiile de grup a rezultat o opinie diferită: „Părerea experților în domeniul drepturilor omului este că majoritatea drepturilor sunt respectate, ținând cont de faptul că există și situații de încălcare parțială a unor drepturi. De exemplu, dreptul la educație este respectat în Republica Moldova, însă în procesul de studii sunt pe larg răspândite plățile informale, astfel se limitează anumite drepturi.”

Discrepanțele dintre opiniile experților și percepția respectării drepturilor omului de către respondenții de rând

Discrepanțele dintre opiniile experților și percepția respectării drepturilor omului este evident.

În încercarea de a explica acest decalaj, expertul Ovidiu Voicu⁶³⁰ a formulat următoarele trei ipoteze:

Prima este legată de lipsa de informare, pentru că doar 8% dintre respondenți se consideră pe deplin informați, și doar jumătate consideră că sunt întrucâtva informați pe acest subiect. În secundar, principala sursă de informare este mass-media, indicată ca atare de 80% dintre cei intervievați. Discursul mediatic pe tema drepturilor este foarte critic, subliniind adesea aspectele negative („ca la noi, la nimeni”).

A doua ipoteză rezultă din enumerarea drepturilor. De departe, sectoarele cu cele mai mari probleme semnalate de respondenți sunt cele sociale: sănătate, muncă, asistență socială. *Ipoteza este că majoritatea respondenților resimt absența unor servicii publice de calitate ca pe o încălcare a propriilor drepturi*.

A treia ipoteză este legată de încrederea foarte scăzută în stat și instituții publice, ceea ce face ca o evaluare a tuturor acțiunilor acestora să fie preponderent negativă.

⁶³⁰ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiuni. Chișinău: Soros-Moldova, Promo-Lex 2018 http://soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

VALORI SOCIALE: CONSERVATORISM ȘI INTOLERANȚĂ

Cercetarea, *Biserică și Stat în Republica Moldova* are o componentă consistentă de studiu al valorilor. Analiza valorilor este importantă pentru a măsura starea de fapt, pentru a identifica dificultățile cu care ne confruntăm și, ca urmare, de a stabili obiectivele educației pentru Drepturile Omului. Acest lucru ne permite să trecem de la cunoaștere la interiorizarea Drepturilor Omului. Cercetarea s-a bazat pe un sondaj reprezentativ pentru populația generală neinstituționalizată, în vârstă de 15 ani și peste, care locuiește efectiv în Republica Moldova. Datele au fost culese în august-septembrie 2016. Valorile personale se schimbă greu în timp, mai cu seamă când discutăm de medii statistice, deci datele rămân relevante.

Primul indicator este cel al conservatorismului social. Acesta ia valori de la 1 – foarte conservator, la 10 – foarte liberal. Media națională este prima valoare interesantă a indicatorului. Cu cât este mai aproape de 1, cu atât societatea este mai conservatoare. Pentru R. Moldova, media este 2,5, indicând un nivel ridicat de conservatorism social. A doua analiză interesantă este distribuția răspunsurilor, pe care o prezentăm în graficul de mai jos. Și aceasta indică o înclinație puternică către conservatorism, în partea stângă a scalei. Se poate observa că nu mai puțin de 23% dintre respondenți (sunt luați în calcul cei care au avut o opinie) au respins toate comportamentele prezentate, adică în cazul lor vorbim de un conservatorism radical.

Acest rezultat este important întrucât persoanele mai conservatoare au tendința să respingă mai mult comportamentele pe care le consideră nejustificate la alte persoane, să îngreueze libertatea altora în numele propriilor opinii, să limiteze drepturile celorlalți atunci când expresia lor contravine propriilor credințe – chiar și atunci când cunosc aceste drepturi! Pasul de la cunoaștere la interiorizare se face mai greu în societățile mai conservatoare, iar misiunea celor care trebuie să determine schimbarea – școala în cazul nostru – este mai dificilă. Al doilea indicator este cel al intoleranței generalizate. În cazul conservatorismului social vorbim de un fundal, de un potențial, un factor care poate determina o evoluție sau un fenomen. Pot să existe societăți conservatoare care să păstreze un respect ridicat pentru drepturi fundamentale: spre exemplu, unele landuri germane. Intoleranța este activă, determină de multe ori acțiuni. Pentru acest indicator a fost utilizată o metodă clasică, cea a distanței sociale. Respondenților le-a fost prezentată o listă de grupuri sociale minoritare, cu solicitarea de a indica în ce tipuri de relații sociale ar accepta să intre cu membrii acestora. „Distanța” socială rezultă din depărtarea tot mai mare de respondent, într-un fel de cercuri concentrice: să facă parte din familie (cel mai aproape), să fie prieten, să fie vecin, să fie din aceeași localitate, respectiv să locuiască în Republica Moldova (cel mai departe). Din nou, vom folosi datele în două moduri. Mai întâi, vom prelua din studiul amintit un tabel (Figura 4) care arată distribuția răspunsurilor pentru fiecare grup social

Figura: Conservatorismul social - distribuție pentru sondaj reprezentativ național.
Sursa: „Biserică și Stat în Republica Moldova”.

	Să locuiească în Republica Moldova	Să locuiească în aceeași localitate	Să fie vecin	Să fie prieten	Să facă parte din familie
Persoane de altă etnie/naționalitate	23	28	3	38	44
Romi / țigani	38	47	60	69	79
Evrei	33	41	48	54	65
Sectanți	60	68	75	80	86
Musulmani	61	68	73	78	85
Homosexuali	84	89	94	95	97
Alcoolici	76	81	90	95	97
Consumatori de droguri	84	89	95	97	99
Persoane care trăiesc cu HIV/SIDA	70	77	83	87	93

Figura 4. Distanța socială - distribuție pentru sondaj reprezentativ național.
 Sursa: „Biserică și Stat în Republica Moldova”.

Tabelul se citește pe rând, de la stânga la dreapta. Să luăm ultimul rând: 70% dintre moldoveni nu ar dori ca persoanele cu HIV să trăiască în R. Moldova, 77% nu ar accepta să se stabilească în localitatea lor, 83% nu i-ar dori ca vecini, 87% nu și i-ar face prieteni, iar 93% nu i-ar vrea în familie. Pe scurt, cu cât este mai mare bara roșie, cu atât respingerea e mai mare. Tabloul vorbește de la sine: e aproape complet roșu. Discutăm de două tipuri de intoleranță. Primul este intoleranța specifică, cea care se adresează în particular unui grup. În cazul nostru, intoleranța specifică este mare în toate situațiile, dar foarte mare pentru grupuri precum homosexuali, alcoolici, consumatori de droguri. Al doilea tip este intoleranța generalizată, atunci când toate sau un număr mare de grupuri minoritare este respins de o persoană. Pentru R. Moldova, valoarea indicatorului toleranței generalizate este 6,5. Considerăm această valoare ca fiind ridicată, ceea ce denotă o societate intolerantă. Spre comparație, în România, în 2011, valoarea acestui indicator este de 1,9, deci mult mai aproape de 0.20 Dar tot în România, date din 1999, indica o valoare în jur de 5 a unui indicator asemănător (nu au fost folosite exact aceleași întrebări, dar datele rămân comparabile). Prin urmare, putem vorbi de progres, cel puțin în cazul României. Pentru R. Moldova, lecția importantă este că progresul este posibil.⁶³¹

Republica Moldova își cunoaște și își recunoaște problemele privitoare la respectarea Drepturilor Omului, dar acestea rămân constante și nerezolvate în timp. Motivele principale pentru această situație sunt alocarea unor resurse insuficiente, mentalitățile majorității populației, dar și ale celor implicați în implementarea măsurilor de remediere. Majoritatea membrilor societății, deși sunt pesimiști în ceea ce privește respectarea Drepturilor Omului, ei

⁶³¹ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiuni. Chișinău: Soros-Moldova, Promo-Lex
 2018 http://soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

înșiși au o cunoaștere redusă a subiectului și sunt puternic conservatori și intoleranți față de minorități. Nu sunt diferențe semnificative între percepțiile majorității populației și cele ale segmentului de vârstă 15-20 de ani. Acest lucru ridică întrebări despre impactul real al sistemului de educație în ceea ce privește Drepturile Omului⁶³².

Problema respectării drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova

Stuația drepturilor omului în regiunea transnistreană

Stuația drepturilor omului în regiunea transnistreană continuă să fie caracterizată de încălcări grave și sistematice comise de entitățile care dețin controlul asupra regiunii și care vizează: dreptul la libertatea și securitatea persoanei, dreptul la libera exprimare, dreptul la asociere, dreptul la libera circulație, dreptul la a nu fi arestat fără motiv, dreptul la dreptul la sănătate, dreptul la educație, dreptul de a trăi liber de tortură⁶³³.

La 15 iunie 2018, după o pauză de mai bine de 5 ani s-a relansat activitatea grupului de lucru pentru drepturile omului, fiind convocate **6 ședințe în perioada 2018-2020**, cu includerea pe agendă a problemelor stringente ale locuitorilor de pe ambele maluri ale Nistrului, însă reprezentanții Tiraspolului refuză de la discutarea unor cazuri de rezonanță și identificarea soluțiilor la acestea, precum și de la asigurarea accesului la persoanele a căror drepturi au fost lezate în regiune pentru funcționarii publici ai Republicii Moldova, promotorii drepturilor omului și reprezentanții Oficiului Avocatului Poporului⁶³⁴.

În Raportul privind Drepturile Omului în regiunea Transnistreană a Republicii Moldova⁶³⁵, expertul ONU în domeniul drepturilor omului, Thomas Hammarberg a menționat că „constituția” transnistreană conține o listă a drepturilor omului recunoscute pe plan internațional. Pe lângă legislația internațională cutumiară care obligă autoritățile *de facto* să susțină normele fundamentale în domeniul drepturilor omului, autoritățile *de facto* s-au angajat unilateral, să respecte unele dintre tratatele internaționale inclusiv:

- Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice;
- Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale;
- Convenția Europeană a Drepturilor Omului și

⁶³² VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiuni. Chișinău: Soros-Moldova, Promo-Lex

2018 http://soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

⁶³³ RAPORTUL NAȚIONAL în contextual celui de-al treilea cuclu de Evaluare Periodică Universală a respectării drepturilor omului. mArtic 2021. Chișinău, 2021, p.41,42.

⁶³⁴ RAPORTUL NAȚIONAL în contextual celui de-al treilea cuclu de Evaluare Periodică Universală a respectării drepturilor omului. mArtic 2021. Chișinău, 2021, p.42.

⁶³⁵

https://www.undp.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/Expert_Superior_Hammarberg_Raport_TN_DrepturileOmului.pdf

- Convenția cu privire la Drepturile Copilului⁶³⁶.

Chiar dacă regiunea transnistreană nu este recunoscută pe plan internațional ca stat, și nu poate fi parte la tratatele internaționale privind drepturile omului, acest lucru însă nu eliberează autoritățile *de facto* de obligații conform dreptului internațional cu privire la drepturile omului și dreptului umanitar internațional, să aplice standarde care sunt în concordanță cu normele internaționale importante, iar constrângerea aplicată de către entitățile de la Tiraspol nu trebuie să anuleze drepturile omului, trebuie să respecte principiul proporționalității și temporalității și să nu implice nici o derogare de la standardele drepturilor omului.

La 25 martie 2020, în contextul situației create urmare a răspândirii COVID-19 în Republica Moldova, în adresarea sa către împuternicitul pentru drepturile omului din regiunea transnistreană, Avocatul Poporului (Ombudsmanul) și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu acțiunile unilaterale și neproporționale ale structurilor de la Tiraspol întreprinse în contextul instituirii începând cu 18 martie 2020 a stării de urgență, și îndemnul de a contribui la soluționarea problemelor apărute în contextul acțiunilor de prevenire și combatere a Coronavirusului de tip nou legate, în particular, de asigurarea accesului persoanelor la locul de muncă, locul de trai, la instituțiile bancare de pe ambele maluri ale Nistrului, precum și la centrele medicilor de familie. La 08 aprilie 2020 într-un apel adresat viceprim-ministrului pentru reintegrare, reprezentanților mediatorilor și observatorilor în formatul 5+2, Avocatul Poporului și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu punerea în aplicare de către autoritățile *de facto* de la Tiraspol a unor mecanisme de gestiune a stării de urgență, care în opinia Avocatului Poporului, sunt neproporționale și contrare standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului.

În apelul său Avocatul Poporului a îndemnat autoritățile statului, reprezentanții mediatorilor și observatorilor în formatul 5+2 să aplice măsuri de ordin diplomatic, juridic sau de alt gen, care le stau în putere și sunt în conformitate cu dreptul internațional, pentru a asigura realizarea drepturilor și libertăților omului în localitățile administrativ - teritoriale din stânga Nistrului și mun. Bender (Transnistria) în condițiile stării de urgență, astfel încât restrângerile drepturilor omului să fie proporționale cu situația care le determină. Cu părere de rău situația nu s-a schimbat.

Dreptul la libera circulație

La 30 aprilie 2020 s-a întrunit Consiliul Permanent al OSCE - principalul organism decizional pentru consultări politice periodice. În cadrul acestei sesiuni, Șeful Misiunii OSCE

⁶³⁶ RAPORTUL privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 99,100

în Moldova, Claus Neukirch, a abordat și problema drepturilor omului în regiunea transnistreană pe timp de pandemie. În particular, a fost subliniată problema instalării unilaterale a posturilor de control din Zona de Securitate de către administrația *de facto* a regiunii transnistrene și impactul acestora asupra libertății de circulație. Șeful Misiunii a reiterat necesitatea ca Tiraspolul să își regândească abordarea actuală și să se asigure că oamenii se pot deplasa la locul lor de muncă, pot avea acces la servicii de asistență medicală, la bancomate și la alte necesități.

Astfel, dacă până la data de 16 martie 2020 la granița administrativă erau amplasate 24 de posturi neautorizate și 15 posturi ale Forțelor de Menținere a Păcii, atunci în perioada martie-iulie 2020 au fost amplasate unilateral de către Tiraspol alte 37 de posturi în jurul localităților aflate sub jurisdicția autorităților constituționale.

Posturile amplasate unilateral, în pofida tuturor acordurilor semnate în procesul de negocieri, sunt un instrument prin care este limitat dreptul la libera circulație pentru persoanele fizice, agenții economici, servicii și împiedică realizarea efectivă a dreptului la sănătate, dreptului la muncă, dreptului la proprietate, dreptul la învățătură și au contribuit la un regres semnificativ în implementarea unui șir de dosare din așa-numitul pachet „Berlin plus” care prevede asigurarea accesului liber la terenurile agricole al fermierilor din raionul Dubăsari, asigurarea trecerii elevilor și a cadrelor didactice/angajaților instituțiilor de învățământ în baza carnetelor de elevi/ legitimităților de serviciu, excluderea notificărilor scrise prealabil în privința circulației prin regiunea transnistreană a persoanelor cu funcții de demnitate publică și a funcționarilor publici de conducere din Republica Moldova.

Protecția datelor cu caracter personal

Avocatul Poporului și-a expus îngrijorarea de faptul acumulării/stocării de către „serviciile speciale” subordonate autorităților *de facto* din stânga Nistrului a datelor cu caracter personal pe care cetățenii sunt obligați să le dezvăluie la solicitarea permisului pentru ieșirea din regiune pentru tratament, studii etc⁶³⁷.

Astfel, pentru a obține permis de ieșire din regiune, locuitorii au fost puși în situația să prezinte o solicitare în „centrele de criză” subordonate „ministerului afacerilor interne”⁶³⁸ al regiunii, în care trebuie să indice informații și să anexeze documente confirmative cum ar fi: numele; motivul necesității părăsirii regiunii; denumirea și adresa juridică a instituției la care urmează să se adreseze persoana; datele privind autovehiculul; datele complete ale persoanei care urmează să se deplaseze pentru tratament și a persoanei însoțitoare; copiiile

⁶³⁷ <http://dnestr.tv/10740-kak-poluchit-razreshenie-na-vyezd-po-medicinskim-pokazaniyam-i-dlyaprodolzheniya-obucheniya.html>
<https://www.mvdpmr.org/vazhnaya-informatsiya/31914-kak-poluchit-razreshenie-na-vyezd-v-territorialnomkrizisnom-tsentre.html>

⁶³⁸ <https://mvdpmr.org/novosti/resheniya-opershtaba.html>

documentelor medicale; copile diplomelor de studii în cazul deplasării pentru a face studiile în afara regiunii etc. Acest fenomen are loc pe parcursul a ani de zile încălcând astfel dreptul la respectarea vieții private prin prelucrarea datelor cu caracter personal în afara unui cadru legal.

Problema dezvăluirii de către instituțiile/organizațiile de la Chișinău a datelor cu caracter personal a fost expusă de către Avocatul Poporului în Rapoartele privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în anii 2016⁶³⁹ și 2017⁶⁴⁰. La 19 februarie 2018 Cristina Lesnic, viceprim-ministru pentru reintegrare, prin scrisoarea de notificare nr.23-05-1328, a solicitat de la autoritățile statului să evite procesarea datelor cu caracter personal către entitățile din stânga Nistrului.

În pofida deciziilor privind suspendarea operațiunilor de prelucrare a datelor cu caracter personal și transmiterea acestora către autoritățile *de facto* din stânga Nistrului, unele instituții au continuat să facă schimb de informații, inclusiv informații ce se referă la cazurile COVID 19 cu indicarea datelor de identitate a persoanelor infectate din rândul angajaților poliției naționale din zona de securitate, fără acordul cetățeanului⁶⁴¹.

În speța de referință *Z. c. Finlandei*⁶⁴², Curtea Europeană a Drepturilor omului a notat că protecția datelor cu caracter personal, inclusiv și informației despre starea de sănătate a persoanei, este de o importanță primordială pentru respectul drepturilor individului la protecția vieții private și de familie garantate de art. 8 CEDO⁶⁴³.

În opinia Avocatului Poporului schimbul de informații între entități pe timp de pandemie este vital important în interesul colectiv, a unei solidarități, nu numai în interiorul statului dar și la scară internațională. În relațiile cu entitățile din stânga Nistrului schimbul de informație poate fi posibil numai după integrarea dreptului intern al statului în regiunea transnistreană.

Încorporarea forțată în „armata rmn”

Entitățile de la Tiraspol continue să încorporeze forțat tineri pentru serviciul în termen în așa numite „forțe armate transnistrene”. Autoritățile constituționale reacționează întârziat, numai după ce tinerii sunt plasați în cazarmele de la Tiraspol.

În opinia Avocatului Poporului, pentru a preveni încorporarea forțată a tinerilor în „forțele armate transnistrene” urmează de exclus mențiuni/înscrisuri în livretele militare eliberate de Centrele Militare Teritoriale ale Ministerului Apărării al Republicii Moldova care permit identificarea de către autoritățile *de facto* din stânga Nistrului a tinerilor care au

⁶³⁹ https://ombudsman.md/wp-content/uploads/2018/10/raport-ombudsman_2016.pdf

⁶⁴⁰ <https://ombudsman.md/wp-content/uploads/2018/10/raport2017redfinal.pdf>

⁶⁴¹ Cererea nr. 11-8/20-4 din 09.10.2020;

⁶⁴² <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58033>

⁶⁴³ RAPORTUL privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 103.

satisfăcut serviciul militar cu termen redus, studenții instituțiilor de învățământ din domeniul militar, tinerii care au trecut pregătirea preliminară și instruirea la catedre militare, cetățenii pregătiți în cadrul formațiunilor de protecție civilă și al formațiunilor sanitare voluntare ale Crucii Roșii, și a persoanelor care au trecut pregătirea în cadrul centrelor de instruire ale rezervei Forțelor Armate.

În același timp este necesară adoptarea unor măsuri de protecție pentru tinerii care se eschivează de evidența și încorporarea forțată în „forțele armate transnistrene” și nu se mai pot întoarce în regiunea controlată de autoritățile *de facto* de la Tiraspol.

Libertatea individuală și siguranța persoane

Și în anul 2020 au fost înregistrate acțiuni de reținere și detenție arbitrară a persoanelor în stânga Nistrului, acțiuni înregistrate în ultimii ani, care demonstrează că aceste procese sunt sistemice.

Un caz relevant în acest sens este cazul a doi locuitori din satul Molovata Nouă, raionul Dubăsari, care în timp ce se aflau în Dubăsari (zonă de securitate aflată sub controlul organelor *de facto*), au fost reținuți de către reprezentanții miliției din Dubăsari, în dimineața zilei de 3 aprilie 2020. Ambele persoane activau în calitate de șoferi de ambulanță la Spitalul Central Raional Dubăsari, secția Serviciu de Urgență. La 9 aprilie 2020, cu efortul autorităților constituționale, cei doi șoferi de ambulanță au fost eliberați din detenția ilegală.

Libertatea de exprimare în regiunea transnistreană

Sub pretextul de asigurare a securității informaționale și prevenire a extremismului, pentru a îngreuna dreptul locuitorilor din regiunea transnistreană la o informație alternativă și pentru a preveni orice critică adusă autorităților *de facto* din stânga Nistrului, prin „decretul” nr.121 din 26 martie 2020, liderul de la Tiraspol Vadim Krasnoselsky a aprobat „doctrina securității informaționale a rmn pentru anii 2020-2026”⁶⁴⁴, care pune în pericol reprezentanții societății civile, apărătorii drepturilor omului, libertatea de exprimare, libertatea presei, dreptul la întruniri, legalizarea cenzurii, etc.

Locuitorii din regiunea transnistreană sunt limitați în libertatea de exprimare a opiniilor alternative sau libere, de a aduce critici autorităților *de facto* din regiune. „Codul penal” local⁶⁴⁵ conține un șir de articole ce prevăd pedepse dure pentru exprimarea opiniilor alternative care este interpretată de autoritățile *de facto* drept ofensă sau calomnie. Astfel, în anul 2020 prin o serie de rețineri, arestări, intimidări au continuat acțiunile abuzive ce atentează asupra

644

<http://president.gospmr.org/pravovye-akty/ukazi/ob-utverjdenii-doktrini-informatsionnoy-bezopasnostipridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-na-2020-2026-godi.html>

645

<http://www.vspmr.org/legislation/laws/zakonodatelnie-akti-v-sfere-ugolovnogoo-tamojennogoadministrativnogo-prava/ugolovniy-kodeks-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki.html>

libertății de opinie, de a primi sau a comunica informații ori idei fără amestecul celor ce administrează teritoriul necontrolat din stânga Nistrului.

În acest sens sunt relevante mai multe cazuri individuale care confirmă starea de lucruri din regiune. Ne referim la cazul Kalik Larisa⁶⁴⁶, cazul Ermurachi Mihail⁶⁴⁷ ș.a.

Libertatea de gândire, de conștiință și de religie

Autoritățile *de facto* nu au întreprins măsuri ce se referă la recomandările din Raportul de follow – up al Expertului ONU în domeniul drepturilor omului, Thomas Hammarberg, privind implementarea drepturilor omului în regiunea Transnistreană, care se referă la revizuirea procedurilor la înregistrarea organizațiilor religioase pentru a le face rapide, nonbirocratice și non-discriminatorii în practică.

Din contra, autoritățile continuă să respingă cererile de înregistrare a grupurilor locale ale Martorilor lui Iehova din regiunea transnistreană pe motiv că activitatea organizației „Martorii lui Iehova” este recunoscută ca o organizație distructivă, a cărei activitate „contravine” „constituției” transnistrene. Autoritățile *de facto* de la Tiraspol continuă să folosească în procesul didactic în școlile din regiune un manual cu un conținut negativ și defăimător despre Martorii lui Iehova⁶⁴⁸.

În continuare rămâne nesoluționată problema persoanelor care pe motive profesionale solicită îndeplinirea serviciului alternativ civil în instituții/organizații civile și refuză de a îndeplini serviciul alternativ ca personal civil în formațiuni militare din motive profesionale. Asupra acestei probleme a atras atenția și în raportul de follow-up privind implementarea drepturilor omului în regiunea Transnistreană, Thomas Hammarberg, expert ONU în domeniul drepturilor omului.

În acest sens este relevantă speța Bayatyan c. Armeniei, unde Marea Cameră a Curții Europene pentru Drepturile Omului s-a pronunțat asupra încălcării dreptului la libertatea de gândire, conștiință și religie prin condamnarea reclamantului ca rezultat al refuzului de a

⁶⁴⁶ Persoana fost nevoită să părăsească regiunea transnistreană din cauza că a editat cartea „Год молодости” în care erau scrise mărturiile despre tratamentul inuman, dar și alte probleme cu care se confruntă 12 tineri din „armata transnistreană”. Ca urmare a intentării în privința acesteia de către structurile *de facto* de la Tiraspol a unei „cauze penale” pentru acțiuni de „extrimism”. <https://bloknot-moldova.md/news/namoloduyutiraspolchanku-zavedeno-ugolovnoe-delo-1232766>

⁶⁴⁷ Pensionar de 70 ani din or. Tiraspol, care într-o discuție privată s-a expus negativ referitor la așa numitele autorități din regiunea transnistreană. <https://promolex.md/17493-promo-lex-indeamna-reprezentantii-formatului-de-negocieri-52-sa-asigure-libertatea-de-exprimare-in-regiunea-transnistreana/?lang=ru>

⁶⁴⁸ Приднестровский государственный университет им.Т.Г.Шевченко, Научно - исследовательская лаборатория истории Приднестровья «История приднестровской молдавской республики, Вторая часть», Тирасполь РИО ПГУ 2001.

îndeplini serviciul militar din motive profesionale, reclamantul fiind adept al Martorilor lui Jehova⁶⁴⁹.

Dreptul la ocrotirea sănătății

Cetățenii din localitățile administrativ teritoriale din stânga Nistrului și mun. Bender care au nevoie de asistență medicală de înaltă calitate în afara regiunii au devenit și mai vulnerabili în perioada de autoizolare a regiunii.

Restricțiile puse unilateral în aplicare de către autoritățile *de facto* din stânga Nistrului⁶⁵⁰, prin care a fost limitată circulația liberă a populației, limitează accesul a peste 19000 de locuitori din regiunea Transnistreană la sistemul de asigurări obligatorii de asistență medicală care acoperă costurile de tratare a afecțiunilor cauzate de apariția evenimentelor asigurate în care Guvernul Republicii Moldova acționează ca asigurat.

În cele mai dese cazuri, acestea sunt persoane cu boli cardiovasculare, boli ale sistemului respirator (boli pulmonare obstructive cronice, astm bronșic), boli osteoarticulare (osteoartrita, poliartrită reumatoidă), boli ale sistemului endocrin, care astăzi nu pot liber să se deplaseze în localitățile limitrofe pentru a primi medicamente compensate din fondul de asigurări obligatorii în medicină, necesare pentru tratament/suținere (pe termen lung) în ambulatoriu.

Pentru a se deplasa în dreapta Nistrului, persoanele trebuie să obțină un permis de la autoritățile *de facto*, o procedură birocratică și anevoioasă.

Totodată, din cauza impunerii restricțiilor de către autoritățile *de facto*, instituțiile medicale din localitățile limitrofe au rămas fără medici de familie, felceri, alt personal medical, care în mod normal făceau naveta între cele două maluri ale Nistrului.

Conform datelor Biroului Politici de Reintegrare, aproximativ 95 de cadre medicale nu au avut acces la locul său de lucru iar instituțiile medicale, inclusiv centrele medicilor de familie din localitățile limitrofe, au rămas fără specialiști și personal. Este necesar de menționat că autoritățile statului au întreprins măsuri temporare pentru 44 medici din regiunea transnistreană care au fost temporar acomodați în localitățile limitrofe de pe malul drept⁶⁵¹.

După mai multe intervenții ale Biroului Politici de Reintegrare, medicilor li s-a permis circulația prin posturile ilegal instalate numai cu permisiunea „centrelor de criză” din regiune.

⁶⁴⁹ RAPORTUL privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 107

⁶⁵⁰ <http://president.gospmr.org/pravovye-akty/ukazi/o-vnesenii-izmeneniy-i-dopolneniy-v-ukaz-presidentapridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-ot-16-marta-2020-goda-98-o-vvedenii-chrezvichaynogo-polojeniya-naterritorii-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-.html>

⁶⁵¹ https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raportul_anual_2020_cs_final_4.pdf

Dreptul la asistență și protecția socială

Problema pensiilor și a prestațiilor sociale în localitățile administrative-teritoriale din stânga Nistrului și mun. Bender rămâne nesoluționată.

Nerealizarea dreptului la asistență și protecție socială rămâne a fi generată, în mare parte, de lipsa autorităților publice locale legale în raioanele de est ale țării⁶⁵². Din acest considerent, autoritățile publice locale de ambele niveluri acordă asistență și protecție socială persoanelor aflate în dificultate, doar dacă acestea au viza de domiciliu în localitățile care se află sub jurisdicția organelor constituționale ale Republicii Moldova, cu excepția persoanelor care cad sub incidența Legii nr. 190 din 08.05.2003 „Cu privire la veterani” și a Hotărârii Guvernului nr. 906 din 24.09.2010 privind crearea și activitatea comisiilor pentru examinarea adresărilor cetățenilor Republicii Moldova, domiciliați în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) și localitățile limitrofe acestora din categoriile pentru care calitatea de asigurat o are Guvernul. Astfel, cetățenii Republicii Moldova care beneficiază de pensii stabilite de Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova, domiciliați în localitățile aflate sub controlul entităților de la Tiraspol, nu au acces deplin și în egală măsură la asistență socială, prestații și servicii de asistență socială.

În baza cererilor recepționate Avocatul Poporului a adresat Guvernului Republicii Moldova mai multe propuneri¹⁶¹, și anume: să se identifice resurse financiare și să fie inițiat procesul de modificare a Legii nr. 156/1998 privind pensiile de asigurări sociale de stat, astfel încât perioada în care persoanele care au activat în entitățile economice din stânga Nistrului, subordonate autorităților constituționale, să fie inclusă în stagiul de cotizare la calcularea și stabilirea pensiei; să fie identificat un mecanism eficient pentru asigurarea dreptului la pensii pentru persoanele care au activat în entitățile economice din stânga Nistrului; identificarea numărului beneficiarilor de pensii, stabilite în sistemul public de asigurări sociale, domiciliați în mun. Bender și a resurselor financiare pentru examinarea oportunității introducerii mun. Bender în lista localităților care cad sub incidența Legii 1591/2002 privind protecția socială suplimentară a unor beneficiari de pensii și a unor categorii de populație⁶⁵³.

Dreptul la educație

Avocatul Poporului pentru Drepturile Copilului prin diferite platforme permanent comunică cu copiii care își fac studiile în școlile moldovenești cu predare în limba română,

⁶⁵² Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria) nr. 173 din 22.07.2005. ¹⁶¹ Nr. 04-2/27 din 07 decembrie 2020 <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2020/12/04-2-27-din-07.12.2020-Guvernul-RM-propunere-deperfec%C8%9Bionare-a-legisla%C8%9Biei.pdf>

⁶⁵³ RAPORTUL privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 108.

care se află în subordinea Ministerului Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova.

Nici în anul 2020 nu au fost soluționate problemele a celor 8 licee și gimnazii ce țin de dotarea acestor instituții de învățământ cu sedii care corespund cerințelor în procesul didactic și educațional.

În perioada 16 martie -01 septembrie urmare mecanismelor de gestiune a stării de urgență puse în aplicare de entitățile de la Tiraspol a fost îngădit dreptul la libera circulație atât pentru elevi cât și pentru profesorii și personalul instituțiilor de învățământ din regiune.

Din 1 septembrie entitățile de la Tiraspol au început să respecte mecanismul de deplasarea a elevilor, profesorilor și a personalului instituțiilor de învățământ în baza carnetelor de elevi și a legitimațiilor de serviciu.

Avocatul Poporului pentru protecția drepturilor copilului apreciază eforturile Biroului Politici de Reintegrare depuse întru soluționarea problemei legate de ridicarea salariilor de la bancomatele amplasate în localitățile limitrofe, deplasării administrațiilor instituțiilor de învățământ prin posturile ilegal instalate de entitățile de la Tiraspol, dar și asigurarea școlilor moldovenești cu predare în limba română cu materiale didactice.

Concluzii

Avocații Poporului consideră că platformele de dialog extern la care este asigurată expunerea poziției Chișinăului, a partenerilor internaționali recunoscuți, a organizațiilor internaționale la care Republica Moldova este parte, precum și formatul de negocieri 5+2 pot să devină platforme de cooperare dintre autoritățile naționale, actorii externi relevanți, reprezentanții mediatorilor și observatorilor care pot contribui la atenuarea efectelor generate de restrângerile nejustificate, aduse drepturilor și libertăților omului de către factorii de decizie din regiunea transnistreană în condițiile stării de urgență.

RECOMANDĂRI:

În contextul celor menționate și în lipsa unor progrese, Avocatul Poporului reiterează **recomandările** sale anterioare și anume:

- Utilizarea tuturor mecanismelor disponibile în procesul de reglementare a conflictului transnistrean, pentru impulsivarea activității grupurilor de lucru sectoriale;
- Aplicarea elabodării bazate pe drepturile omului în procesul de negocieri, de către Grupurile de lucru sectoriale, pentru a identifica soluții eficiente la problemele cu care se confruntă locuitorii din regiunea transnistreană;
- Întreprinderea tuturor măsurilor de către Guvern pentru implementarea recomandărilor internaționale privind protecția drepturilor omului în regiunea transnistreană.

Activitatea organizațiilor societății civile în domeniul respectării drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova.

În procesul de monitorizare a drepturilor omului autoritățile constituționale mențin un dialog permanent cu organizațiile societății civile atât prin corespondența întreținută, cât și prin întrunirile organizate⁶⁵⁴ unde se discută deschis pe marginea mai multor aspecte legate de problematica transnistreană, în special, pe cele ce prezintă un interes sporit în societate.

Întru fortificarea dialogului pe componenta drepturilor omului a fost sesizat reprezentantul politic de la Tiraspol cu propunerea de a crea o platformă de interacțiune la nivelul asociațiilor nonguvernamentale promotoare a drepturilor omului, jurnaliștilor și a organizațiilor internaționale relevante, menită să evidențieze cele mai sensibile probleme legate de lezarea drepturilor și libertăților fundamentale și să identifice soluții conforme standardelor internaționale. Partea transnistreană nu a oferit nici o reacție în acest sens. Situația drepturilor omului s-a agravat și mai mult pe perioada pandemică în contextul mai multor acțiuni abuzive la care s-a dat Tiraspolul: rețineri ilegale și incomunicado, răpiri, cenzură, limitarea drastică a dreptului la libera circulație⁶⁵⁵, Aceste încălcări au fost aduse la cunoștința mediatorilor și observatorilor în procesul de negocieri, în special Misiunea OSCE în Moldova. Totodată, subiectul este abordat sistematic de Republica Moldova în cadrul Consiliului Permanent al OSCE, la sesiunile Consiliului ONU pentru Drepturile Omului și reuniunile Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei.

În condițiile în care autoritățile constituționale nu dețin un control efectiv al situației din regiune și nu au acces în localitățile respective pentru exercitarea atribuțiilor prevăzute de lege, pe marginea fiecărui caz de lezare a drepturilor fundamentale sunt sesizați mediatorii și observatorii din procesul de negocieri pentru reglementarea transnistreană, Misiunea OSCE în Moldova, Oficiul CoE la Chișinău, cu apelul de a interveni în stoparea ilegalităților constatate, a restabili/a asigura protecția drepturilor lezate și a descuraja intimidările și provocările întreprinse de către reprezentanții structurilor transnistrene. În particular, reprezentanța teritorială a OAP acordă consiliere și asistență necesară persoanelor din localitățile din stânga Nistrului și din mun. Bender⁶⁵⁶.

⁶⁵⁴ Asociația Promo-LEX, Asociația pentru Democrație Participativă „ADEPT”, IDIS „Viitorul”, Institutul de Politici Publice, Institutul pentru Inițiative Strategice, Centrul Analitic Independent „Expert Group”

⁶⁵⁵ Reținerea și sancționarea persoanelor pentru pretinsa trecere ilegală a liniei administrative, răpirea persoanelor pentru pretinse trădări de patrie, declararea persona non-grata a cetățenilor RM domiciliați în regiune, condamnări excesive pentru presupuse acte de terorism, cenzurarea liberei exprimări

⁶⁵⁶ Pe parcursul perioadei de referință în special a fost oferit suport sistematic și asistență pe marginea mai multor cazuri individuale și de rezonanță, cum ar fi: Horjan, Halabudenco, Lipovcenco, Doagă, Belova, Rjavitin, Lomaca, Glijin, Amarfii, etc. Totodată, fiind examinate și soluționate peste 1500 de petiții, a fost acordată

Totodată, Republica Moldova susține accesul mecanismelor internaționale în domeniul drepturilor omului în regiune, în perioada de referință fiind facilitate/agreate vizitele Raportorului Special privind minoritățile, RS privind apărătorii drepturilor omului, vizita de follow up a Expertului ONU privind regiunea transnistreană, dl. Thomas Hammarberg, precum și vizitele Comisarului Consiliului Europei pentru Drepturile Omului (Nils Muižnieks – octombrie 2017 și Dunja Mijatović – martie 2020).

Soluții privind îmbunătățirea situația în ceea ce privește respectarea drepturilor omului în Republica Moldova

La întrebarea ce e de făcut? subscriem următoarei afirmații generice formulată de experții naționali: „...considerăm că se impune cu necesitate schimbarea de paradigmă în drept, schimbare ce urmează a lua în considerare marea diversitate a problemelor sociale și umane, dar și schimbarea tiparelor realităților în care se aplică dreptul, realități cărora până nu demult nu se acorda nici o importanță, dar care acum au devenit indispensabile contemporaneității...”⁶⁵⁷. (sublinierea ne aparține-Gh.N)

Realizarea acestui deziderat echivalează cu reconstrucția paradigmatică a dreptului. Chiar dacă reconstrucția paradigmatică a dreptului nu va oferi soluții punctuale problemelor particulare, va valorifica noi arii de interpretare, punând miza pe simplitate și exactitate. Prin intermediul reconstrucției paradigmatică a dreptului se va asigura:

- depășirea crizei și a contraverselor existente;
- definirea problemelor stringente și identificarea modalităților de soluționare a acestora;
- implementarea unei noi metodologii de cunoaștere și de aplicare a dreptului;
- validarea și legitimarea dreptului ș.a.⁶⁵⁸

Un prim pas în realizarea acestor deziderate rezidă în analiza profundă a realității existente printr-un model capabil de a valorifica două axe principale:

- una ontologică, care pornește de la real/faptic și se orientează spre posibil, de la convențional obiectiv la convențional subiectiv;
- alta epistemologică, ce parcurge calea de la concret la abstract, de la particular la universal.

consultanță unui număr de peste 6000 solicitanți, au fost desfășurate peste 500 ședințe interinstituționale cu abordarea diverselor aspecte ce vizează dificultățile întâmpinate în protecția drepturilor omului în regiunea transnistreană.

⁶⁵⁷ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului,

<https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatică-a-dreptului.html>

⁶⁵⁸ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatică-a-dreptului.html>

Cel de-al doilea pas, pentru reconstrucția paradigmatică a dreptului, ne indică că este necesară nu doar înțelegere adecvată, corectă, veridică a problemelor majore cu care se confruntă știința și practica juridică, **dar și dorința și voința reprezentărilor profesiilor juridice, a actorilor sociali de a schimba practicile existente** (sublimierea, ne aparține-Gh.N), de a institui colaborări productive dintre practicieni și teoreticieni, dintre specialiști din arii diferite ale cunoașterii, de abordarea sistemică și convergentă a problemelor existențiale.

Cel de-al treilea pas rezidă în acceptarea, recunoașterea necesității reconstrucției paradigmatică a dreptului. Instituirea unei noi paradigme a dreptului trebuie să fie un rezultat al persasiunii, al convingerii intime a fiecăruia⁶⁵⁹.

Printre acțiunile primordiale operaționale în aceste împrejurări se impun:

1. Revigorarea activității mijloacelor mass-media în domeniul asigurării respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, activitate ce va stimula instituțiile statale să-și realizeze obligațiile constituționale.

2. Transformarea ONG-urilor în curea de transmisie dintre societatea civilă și instituțiile statului, contribuind astfel și la eficientizarea activității instituției Avocatul Poporului.

3. Propagarea cât mai larg a oportunitatea cunoașterii, acceptării, implementării și asigurării în practică a drepturilor și libertăților fundamentale garantate pe plan internațional, regional și național de către intelectualitate și doctrinarii din domeniu⁶⁶⁰.

Sunt necesare și alte măsuri concrete și eficiente orientate spre consolidarea încrederii cetățenilor în drepturile și libertățile omului, dar accentul urmează să fie pus pe educația pentru Drepturile Omului.

Educația pentru Drepturile Omului trebuie concepută în contextul mai larg al sistemului public de educație, iar rezolvarea problemelor de includ: pregătirea profesorilor și cariera didactică, inclusiv salarizarea; îmbunătățirea conținuturilor educației, în ansamblu; reformarea guvernantei în educație într-un model democratic și participativ; îmbunătățirea infrastructurii și a bazei materiale; precum și îmbunătățirea evaluării și a asigurării calității⁶⁶¹.

Un șir de măsuri sistemice privind îmbunătățirea respectării drepturilor omului prevede documentul aprobat de către parlament în anul 2018, planul național de acțiuni în domeniul drepturilor omului (PNADO) pentru anii 2018-2022⁶⁶², [acesta fiind al treilea document de](#)

⁶⁵⁹ CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstrucție-paradigmatică-a-dreptului.html>

⁶⁶⁰ ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în republica Moldova-geneză și actualitate (Rezumatul discursului). https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf

⁶⁶¹ VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din republica Moldova. Plan de acțiune. Soros-Moldova, Promo-lex. Chișinău, 2018, https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf

⁶⁶² HOTĂRÎREA Parlamentului nr.89 din 24 mai 2018 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022, http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf

acțiuni ce derivă din Acordul de Asociere. Documentul a identificat 16 domenii de intervenție în care politicile statului urmează a fi revăzute sau elaborate și puse în practică. Aceste domenii vizează armonizarea cadrului legal cu standardele internaționale în sistemul de justiție, transparență, acces la informație și libertatea de exprimare, egalitate de gen și violența în familie, nediscriminare și egalitate. Documentul se referă și la respectarea drepturilor la educație, ocrotirea sănătății, muncă, protecție socială, precum și cele ale persoanelor tinere, vârstnice, cu dizabilități, cele care aparțin minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice, dar și a locuitorilor din stânga Nistrului⁶⁶³. Dacă **primele 2 Planuri Naționale în Domeniul Drepturilor Omului au fost marcate de carențe importante, fiind transformate în documente de politici formale cu impact redus. În schimb, PNADO III este un document mai complex, structurat, conține obiective mai specifice și indicatori de realizare. Un alt element inovativ, care urma să eficientizeze procesul de coordonare și evaluare al progresului PNADO 2018-2022 și să lichideze una din cele mai importante carențe, a fost crearea unui mecanism național eficient de monitorizare a implementării politicilor statului și a recomandărilor internaționale**⁶⁶⁴.

Ion Manole, președintele Asociației Promolex, una dintre cele mai active organizații neguvernamentale pe domeniul drepturilor omului: susține⁶⁶⁵ (18 mai 2020) **că există realizări pozitive, cum ar fi micșorarea numărului de cazuri de tortură și rele tratamente sau pe aspectele legate de dreptul la vot, promovarea femeilor în funcții publice, dar, menționează că există încă multe restanțe:** „Practic în toate domeniile ce țin de respectarea drepturilor omului există carențe. Pentru noi, în mare parte, trezesc în continuare îngrijorări – independența justiției, nu avem progrese concrete la acest nivel, iar presiunile asupra justiției, inclusiv din ultimele luni, sunt grave și se răsfrâng și asupra drepturilor omului. Dacă vorbim de probleme concrete, Moldova are și evoluții pozitive pe anumite segmente - tortură și alte tratamente, de exemplu. Observăm un număr mai mic de adresări pe acest subiect. Pe de altă parte, rămâne o problemă fenomenul impunității, în special după 7 aprilie și această situație privind impunitatea nu ne scutește că un astfel de incident se mai poate repeta. Cazul Brăguță sau Cosovan arată că există încă probleme foarte serioase”.

⁶⁶³ HOTĂRÎREA Parlamentului nr.89 din 24 mai 2018 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022, http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf

⁶⁶⁴ PROMO-LEX, despre Planul Național de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului pentru 2018-2022 https://www.realitatea.md/promo-lex--despre-planul-national-de-actiuni-in-domeniul-drepturilor-omului-pentru-2018-2022_111130.html

⁶⁶⁵ UNIUNEA Europeană și drepturile omului, <https://moldova.europalibera.org/a/ue-%C8%99i-drepturile-omului/30619360.html>

Progresele, problemele și provocările în punerea în practică a cerințelor Acordului de Asociere sunt discutate periodic în cadrul Platformei Dialogul Republica Moldova-UE, la care participă atât autoritățile, cât și societatea civilă, dar și reprezentanți ai UE, țărilor membre UE și experți internaționali. Societatea civilă, activă pe diferite segmente de protecție a dreptului, propune autorităților asistență, expertiză și bune practici pentru îmbunătățirea legislației, dar și a activității în instituțiile publice pentru asigurarea drepturilor diferitelor categorii de populație și în eliminarea practicilor discriminatorii. Mai multe probleme s-ar rezolva dacă statul ar pune preț pe expertiza și asistența organizațiilor neguvernamentale, spune Ion Manole: „Avem acest dialog RM-UE pe drepturile omului, organizațiile specializate pe segmentele lor, fie că e vorba despre drepturile copilului, organizațiile care muncesc pe segmentul anticorupție sau dreptul deținuților etc. – toate aceste organizații, lucrând cu beneficiarii lor cunosc situația cel mai bine. Recomandările lor, de regulă, sunt foarte prețioase. Este important ca autoritățile să aibă această deschidere necesară pentru a înțelege, a discuta și împreună cu ONG-urile să identifice soluții pentru fiecare problemă în parte. Partenerii europeni sunt alături, UE nu este doar partenerul care oferă susținere financiară, ci și tot suportul său pentru ca RM să poată fi considerată o țară liberă, o țară unde drepturile oamenilor se respectă, unde cetățenii și persoanele din acest stat pot să-și apere drepturile când acestea sunt încălcate”⁶⁶⁶.

Per ansamblu, ritmul de implementare a PNADO 2018-2022 este unul foarte lent⁶⁶⁷.

Sociologia drepturilor omului, de rând cu alte ramuri științifice, poate contribui, prin intermediul cercetărilor teoretice și empirice, la îmbunătășirea situației în domeniu.

APLICAȚII

1. Identificați cel puțin 5-6 factori macrosociali care influențează gradul de respectare a drepturilor omului în societatea din Republica Moldova
2. Listați factorii respectivi (în funcție de ponderea lor).
3. Elaborați un eseu de 2 pagini referitor la modalitățile de minimalizare a influenței negative a primului factor identificat.
4. Identificați, în baza studiilor sociologice empirice, cei mai importanți indici, în baza cărora putem determina gradul de respectare a drepturilor omului în Republica Moldova.

⁶⁶⁶ HOTĂRÎREA Parlamentului nr.89 din 24 mai 2018 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022,

http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf

⁶⁶⁷ PROMO-LEX, despre Planul Național de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului pentru 2018-2022

https://www.realitatea.md/promo-lex--despre-planul-national-de-actiuni-in-domeniul-drepturilor-omului-pentru-2018-2022_111130.html

5. Comparați punctul de vedere al populației și punctul de vedere al experților privind respectarea drepturilor omului, identificați pozițiile care coincid, dar și decalajele respective. Interpretați indicii respectivi.
6. Ce măsuri fundamentale trebuie realizate în Republica Moldova pentru a spori gradul de respectare a drepturilor omului?

BIBLIOGRAFIE

1. ARAMĂ, E. Interpretarea juridică: de la elemente juridice și politice la bun simț. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf;
2. ARSENI, Alexandru. Drepturile omului în Republica Moldova – geneză și actualitate (Rezumatul discursului), https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/20-22_17.pdf;
3. CIOBANU, Rodica. De la controverse practice spre reconstrucție paradigmatică a dreptului, <https://juridicemoldova.md/6313/de-la-controverse-practice-spre-reconstructie-paradigmatica-a-dreptului.html>;
4. CIOBANU, R. De la consistență spre coerență într-o lume a supra reglementării. În: Filosofia și perspectiva umană. Materialele conferinței științifice. Chișinău: Biotehdesign, 2016, p.25-37;
5. COBIANU, Elena, CIURARU, Cătălina. Dimensiunea morală a drepturilor omului. În: Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XII, nr.5-6, București, 2001;
6. COSTACHI, Gh. Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului, Chișinău,
7. COTOROBAI, M. Realizarea prevederilor Declarației Universale a Drepturilor Omului în RM. În: Materialele conferinței științifico-practice „Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale”. Chișinău: Artpoligraf, 2019, https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/culegerea_Drepturile_omului_2019_USM.pdf;
8. DECLARAȚIA președintelui Uniunii Avocaților din Republica Moldova, <http://uam.md/index.php?pag=news&id=875&rid=1995&l=ro>;
9. IONIȚĂ, Veceaslav, ENACHI, Diana. Raportul privind starea democrației în Republica Moldova. Chișinău, 2020, <http://viitorul.org/files/library/Raport%20starea%20democrației%20web.pdf>;
10. NEAGU, Gheorghe. Uneler considerații cu privire la obiectul de studiu și problematica sociologiei drepturilor omului. În: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Anuaru catedrei de știine socioumane și asistență socială. Bălți, 2022, p.124-143;

11. NEGRU, A. Importanța activismului juridic profesional pentru justiția națională. În: Materialele conferinței științifico-practice: Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale. Chișinău: Artpoligraf, 2019;
12. NOTĂ DE CONCEPT privind viziunea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030” https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030.pdf);
13. PERCEPȚII asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Studiu. Chișinău, 2018, md.one.un.org > unct > docs;
14. PLANUL NAȚIONAL DE ACȚIUNI în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018–2022, http://www.justice.gov.md/public/files/massmedia/PNADO_III.pdf;
15. Promo-LEX, despre Planul Național de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului pentru 2018–2022 https://www.realitatea.md/promo-lex--despre-planul-national-de-actiuni-in-domeniul-drepturilor-omului-pentru-2018-2022_111130.html
16. VOICU, Ovidiu. Educație pentru drepturile omului în învățământul preuniversitar din Republica Moldova. Plan de acțiune. Soros-Moldova, Promo-lex. Chișinău, 2018, https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_Educatie_pentru_drepturile_omului_RO_web.pdf;
17. ПАВЛЕНКО, Е.М. Культура прав человека: понятие и содержание. В: Право и жизнь, 2003, № 62 (10);
18. RAPORT privind evaluarea necesităților în domeniul drepturilor sociale în Republica Moldova. Realizat în cadrul Proiectului Consiliului Europei „Încadrarea cooperării pentru dezvoltarea drepturilor sociale în Republica Moldova”, elaborat de Oliver Schutter. 31 decembrie 2020, <https://rm.coe.int/moldova-needs-assessment-31-12-2020-final-romanian/1680a18a36>
19. RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020, <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/04/Raport-2020-FINAL-RED.pdf>;
20. the HUMAN FREEDOM INDEX 2019 <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/human-freedom-index-files/cato-human-freedom-index-update-3.pdf>.
21. RAPORTUL privind drepturile fundamentale 2019 Opiniile FRA, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-fundamental-rights-report-2019-opinions_ro.pdf
22. VREMIȘ, Maria, VLADICESCU, Natalia, VIERU, Patricia. Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova. Chișinău, 2021, http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2021/07/DO_raport_raport_OAP-2.pdf

CURSUL 8. SOCIOLOGIA CORUPȚIEI

1. Corupția – condiții structurale și definiții normative.
2. Abordarea sociologică a fenomenului corupției.
3. Amploarea și dimensiunile corupției în societatea moldovenească.
4. Cauze și condiții favorizante ale corupției.
5. Forme de manifestare și costuri ale corupției în învățământul universitar din Republica Moldova.
6. Prevenirea și combaterea corupției.
7. Aplicații.

1. Corupția – condiții structurale și definiții normative.

Analiza societăților contemporane evidențiază faptul că, deși s-au intensificat măsurile și intervențiile statului, poliției și justiției împotriva actelor de delincvență, în momentul de față se constată o intensitate și multiplicare a delictelor de corupție și crimă organizată, care tind să atingă nivele „alarmante”⁶⁶⁸.

Fenomenul corupției a luat o amploare deosebită în țările aflate în perioada de tranziție. Ex-președintele Băncii Mondiale D. Woolfenson a caracterizat situația din Rusia (de fapt aceasta se referă la întreg spațiul post-sovietic) în felul următor : **„După terminarea războiului rece corupția s-a transformat în cea mai mare frână în calea dezvoltării democratice”** ⁶⁶⁹. Corupția vădește o ignorare totală a funcționarilor publici față de interesele obștești, față de popor și lege. Conform datelor FMI și Băncii Mondiale **pentru mituirea funcționarilor și politicienilor în lume se cheltuiesc anual circa 80 mlrd de dolari**⁶⁷⁰.

Corupția creează inechitatea, competiția neloială, administrarea proastă a bunurilor publice, declinul eficienței economice. Un șir de studii demonstrează existența unei corelații strânse între nivelul corupției și gradul de inechitate în țară. Există o corelație inversă între nivelul de corupție și bunăstarea țării⁶⁷¹. Corupția și sărăcia nu sunt doar două fețe ale aceleiași monede, mai degrabă corupția este cauza sărăciei în țările de tranziție. De aceea, reducerea sărăciei fără întreprinderea unor pași concreți pentru combaterea corupției ar fi o încercare de a combate consecința, dar nu cauza.

⁶⁶⁸ BANCIU, Dan. Elemente de sociologie juridică. București: Lumina Lex, 2000, p. 247.

⁶⁶⁹ БОГДАНОВ И.Я., Калинин А.П. Коррупция в России. Социально-экономические и правовые аспекты. М., 2001, с. 165-166

⁶⁷⁰ КУЛИКОВ А. Как не попасть в криминальный капкан // международная жизнь, 2001, № 126 с. 55.

⁶⁷¹ CARAȘCIUC, L. Corupția și calitatea guvernării. Centrul de Investigații Strategice de reforme Transparency Internațional //Moldova Ch., 2001, p.52,53.

Evidențiem de asemenea faptul că o corupție înaltă este întotdeauna asociată cu o proporție mai mare a economiei tenebre⁶⁷².

Corupția reprezintă un fenomen antisocial caracterizat prin imixtiunea sferei publice în cea privată, prin favorizarea intereselor unor indivizi ce exercită funcții publice în interes personal, în scopul obținerii de avantaje materiale sau morale sau a unui status social superior. Ea înseamnă, totodată, realizarea și desfășurarea unor afaceri și tranzacții de tot felul între persoane și grupuri, prin eludarea și încălcarea normelor de moralitate și legalitate din societate, ca și prin derularea unor activități întemeiate pe mită, fraudă, șantaj, trafic și abuz de putere, înșelăciune etc.

Fenomenul de corupție are o serie de particularități și caracteristici distincte care sunt dependente de natura regimului politic, de evoluția social-istorică, economică și culturală, de sistemul normativ și de starea morală și spirituală a fiecărei societăți.

Acceptând ideea că fenomenului de corupție nu i se poate da o definiție universal-valabilă pentru toate societățile, specialiștii din domeniul administrației și justiției sunt de acord că acest concept este, de cele mai multe ori, evaziv, ambiguu și reduționist.

Corupția este definită drept o activitate ilicită în domeniul politicii sau administrării de stat, care constă în folosirea de către factorii de decizie a drepturilor și împuternicirilor încredințate lor cu scopul îmbogățirii personale⁶⁷³.

În documentele O.N.U. despre lupta cu corupția există o definiție a acestui fenomen – aceasta este un abuz de putere în scopul obținerii câștigului în scopuri personale. Din aceasta reiese că corupția depășește cadrul fenomenului mitei. Această noțiune include în sine **mituirea** (recompensa cu scopul alunecării de pe pozițiile îndeplinirii datoriilor de serviciu), **nepotismul** (protecție în baza relațiilor personale: în Moldova în unele cazuri se folosește și termenul „cumătrism”) și însușirea mijloacelor publice în scopuri personale. Instrucțiunea elaborată de secretariatul O.N.U. în baza experienței diferitelor țări include în noțiunea de corupție furtul, delapidarea, însușirea averii statului de către funcționarii de stat, abuz în serviciu în scopul obținerii ilicite a unor foloase personale în rezultatul utilizării neoficiale a statutului lor de persoană oficială, conflictul dintre datoria civică și interesul personal.

Grupul interdisciplinar pentru corupție al Consiliului Europei i-a dat acestui fenomen o definiție mai largă: corupția reprezintă mituirea sau alt comportament al persoanelor cărora le-a fost încredințată exercitarea unor funcții în sectorul de stat sau privat, comportament ce duce la încălcarea obligațiilor în conformitate cu statutul lor de funcționar public, colaborator privat,

⁶⁷² MOLDOVA pe calea democrației și stabilității : Din spațiul post-sovietic în lumea valorilor democratice/Igor Munteanu, Iulian Chifu, Iulian Frunțașu...- Ch.: Cartier, 2005, p.88.

⁶⁷³ БОГДАНОВ И.Я., КАЛИНИН А.П. Коррупция в России. Социально-экономические и правовые аспекты. М., 2001, p. 36.

agent independent sau de persoană responsabilă ce practică alt gen de activități și are drept scop obținerea unor venituri ilegale pentru sine sau pentru alții⁶⁷⁴.

Legea nr. 90-XVI din 25 aprilie 2008 *Cu privire la prevenirea și combaterea corupției, prin articolul 2 definește corupția „ orice folosire ilegală de către o persoană cu statut public a funcției sale pentru primirea unor foloase materiale sau a unui avantaj necuvenit pentru sine sau pentru o altă persoană contrar intereselor legitime ale societății și ale statului ori acordare ilegală a unor foloase materiale sau avantaje necuvenite unei alte persoane”.*

Prin folos material se înțelege o „valoare corporală sau incorporală, mobilă sau imobilă, dobândită prin orice mijloc, precum și acte juridice sau alte documente care atestă un titlu ori un drept cu privire la acesta”.

Prin avantaj necuvenit se înțelege „servicii, privilegii, favoruri, scutiri de obligații și alte foloase care ameliorează nemeritat situația în raport cu aceea pe care persoana o avusese înaintea comiterii actului de corupție sau faptului de comportament corupțional”.

În Strategia Națională Anticorupție pe anii 2011-2015 „*prin corupție se înțelege utilizarea funcției, atribuțiilor ori însărcinărilor încredințate, proprii sau ale unei alte persoane, în sectorul public sau privat, în scopul obținerii de bunuri, de avantaje sau de alte foloase necuvenite, pentru sine sau pentru o altă persoană*”⁶⁷⁵.

Definițiile normative ale corupției nu se referă însă la cauzele sociale sau la efectele corupției asupra societății, insistând, mai degrabă, pe ilegalitățile sau neregulile comise de anumiți indivizi, motiv pentru care o definiție mai largă a fenomenului corupției ar trebui să se centreze pe implicațiile acesteia asupra relațiilor economico-politice dintr-o societate.

Pe de altă parte, comportamentul „corupt” și comportamentul „legal” nu par a fi total opuse, existând, după cum remarcă V. Meny, două categorii distincte ale corupției :

a) corupția „troc”, constând din schimbul direct de favoruri politice sau administrative pentru plata indirectă și directă a serviciilor;

b) corupția „de schimb social”, care este indirectă și imprecisă, incluzând „gesturile generoase” ale unui donator cu speranță că primitorul îi va oferi un serviciu implicit. De aici rezultă și **principalele caracteristici ale corupției** :

- a) violarea regulilor și normelor referitoare la interesul general existente într-o societate la un moment dat;
- b) realizată în cursul unui schimb secret între politic, social și piețele economice;
- c) cu scopul anticipat de a oferi persoanelor sau grupurilor resurse privind accesul și influența unor factori de decizie;

⁶⁷⁴ КОНВЕНЦИЯ об уголовной ответственности за коррупцию // Совет Европы. Серия европейских договоров, №173, Страсбург, 1999.

⁶⁷⁵ MONITORUL Oficial nr.166-169/483 din 07.10.2011.

d) rezultând în beneficii tangibile, materiale sau de alt tip, pentru partea sau părțile implicate în tranzacție⁶⁷⁶.

În vara anului 2017 a fost adoptată și **Legea (nr. 82) integrității**, care a substituit Legea 90/2008 privind prevenirea și combaterea corupției. Legea instituie cadrul general în domeniul integrității în sectorul public la nivel politic, instituțional și profesional, responsabilitățile entităților publice, ale autorităților anticorupție și ale altor autorități competente pentru cultivarea, consolidarea și controlul integrității în sectorul public, domeniile importante pentru cultivarea integrității în sectorul privat în procesul de interacțiune cu sectorul public și pentru sancționarea lipsei de integritate în sectoarele public și privat. Legea integrează și reglementează toate instrumentele necesare pentru asigurarea climatului de integritate în sectorul public, implicit sectorul justiției⁶⁷⁷.

2. Abordarea sociologică a fenomenului corupției.

Din perspectivă sociologică corupția ca patologie socială vizează un ansamblu de activități imorale și ilicite, realizate nu numai de indivizi cu funcții de răspundere sau care exercită un rol public, ci și de diverse grupuri și organizații (publice și private) în scopul obținerii unor avantaje materiale sau morale, a unui statut social superior, prin utilizarea unor forme de constrângere, șantaj, înșelăciune, mituire, cumpărare ori intimidare⁶⁷⁸. *Dimensiunea sociologică nu se rezumă numai la acele infracțiuni definite într-un fel sau altul de legislațiile penale naționale, ci înglobează acea rețea (formală sau informală) de indivizi, grupuri și organizații între care există relații de complicitate, tănuire și acoperire reciprocă în scopul satisfacerii unor interese materiale, morale, publice sau private*⁶⁷⁹.

Corupția reprezintă un fenomen antisocial cu profunde consecințe negative, fiind expresia unor manifestări de dereglare legislativă, politică, economică și morală și a slăbirii mecanismelor instituționalizate de control social. Amploare, dimensiunile și formele sale de manifestare cunosc însă ritmuri și intensități diferite de la o societate la alta, în funcție de modelul etic și normativ

⁶⁷⁶ Yves Meny. La corruption de la Republique. Paris, Ed. Fayard, 1992, p. 237: Apăud: Banciu, Dan. Elemente de sociologie juridică. București: Editura Lumina lex, 2000, p.251.

⁶⁷⁷ INTEGRITATEA în justiție... Chișinău, 2018

⁶⁷⁸ BELLI, Nicolae. Corupția la români în perioada de tranziție. București: Centrul de Informare și Documentare Economică, 1999.

⁶⁷⁹ LUPU, Mircea. Reflectarea doctrinei în cazul fenomenului corupției // Legea și viața, nr.8, 2011, p.13.

existent, de moravurile și practicile sociale, de gradul de legalitate și legitimitate a instituțiilor fundamentale dintr-o societate. **Corupția reprezintă un fenomen care, prin amploarea și intensitatea lui, măsoară adevărata stare de legalitate, normalitate și moralitate a unei societăți.** Datorită consecințelor sale negative și distructive produse asupra coeziunii și stabilității grupurilor și instituțiilor sociale și efectelor demoralizatoare la nivelul indivizilor, corupția definește, până la un anumit punct, starea de funcționalitate normativă a societății, ca și gradul de legalitate și legitimitate a instituțiilor specializate de control social⁶⁸⁰.

În consecință, pentru definirea și identificarea diferitelor forme de corupție, existente într-o societate, trebuie avut în vedere faptul că, dincolo de varietatea și diversitatea pe care o îmbracă, **delictele de corupție presupun existența, stabilirea și funcționarea a două tipuri de relații**, întemeiate pe complicitate, înșelăciune, mită, fraudă, abuz și constrângere, în care sunt congregate rețele de statusuri și roluri aparent diferite ca poziție, dar convergente ca motivație și finalitate:

a) rețeaua care corupe, constituită din indivizi, grupuri sau organizații ce utilizează mijloace imorale, ilicite și ilegale extrem de diverse, în scopul influențării, mituirii sau cumpărării altor indivizi, grupuri sau organizații care le facilitează realizarea rapidă și profitabilă a scopurilor și intereselor urmărite;

b) rețeaua care se lasă coruptă, reprezentată de indivizii, grupurile sau organizațiile care acceptă sau se lasă influențată (mituite, cumpărate, șantajate) sau care încalcă normele deontologiei profesionale în scopul obținerii unor avantaje materiale și morale sau a unor poziții sociale și politice superioare.

Având în vedere domeniile de activitate în care se pot stabili asemenea tipuri de rețele de corupție, delictele de corupție pot îmbrăca o gamă și o varietate extrem de diverse, începând cu mita plătită unui funcționar public în schimbul eliberării unui act sau a unei autorizații, continuând cu delictele comise în domeniul afacerilor și tranzacțiilor comerciale (criminalitatea economico-financiară) și ajungând până la delict de corupție comise de demnitari politici în timpul exercitării mandatului pentru care au fost desemnați.

Pentru acest motiv, specialiștii dreptului penal, criminologiei și sociologiei criminalității consideră că **există trei forme mai importante ale fenomenului de corupție:**

1. Corupția profesională, care include marea majoritate a delictelor de serviciu sau comise în timpul serviciului de către funcționarii publici sau alte persoane din sectorul public (administrație, sănătate, învățământ, politică, cultură, justiție etc), care încalcă sau transgresează normele deontologiei profesionale, prin îndeplinirea condiționată și preferențială a atribuțiilor legale (cazul tipic al delictelor de luare și dare de mită, abuzului de funcție, traficului de

⁶⁸⁰ IBIDEM, p. 252.

influență, abuzului de încredere personală etc.). În cazul acestor delictе, persoanele care îndeplinesc funcții publice, pretind sau primesc diferite avantaje materiale ori acceptă tacit sau expres, direct sau indirect, promisiunea unor avantaje materiale sau morale prin neîndeplinirea sau îndeplinirea condiționată a obligațiilor legale sau ca urmare a exercitării unor influențe.

2. Corupția economică, denumită și criminalitate economico-financiară (sau criminalitate „de afaceri”) care include actele și faptele ilicite și ilegale comise de indivizi, asociații, societăți sau organizații în legătură cu derularea unor afaceri și tranzacții financiare, bancare, vamale, comerciale, prin utilizarea înșelăciunii, fraudei, abuzului de încredere, activității în urma cărora sunt prejudiciate interese economice colective sau particulare (cazul tipic al delictelor de fraudă bancară, escrocherie, falsificarea cifrei de afaceri, evaziunea fiscală, obținerea ilegală de subvenții, bancruta frauduloasă, polițe de asigurare nerambursabile, concurență și reclamă neloială etc.).

3. Corupția politică, care include ansamblul de acte, fapte și comportamente care deviază moral și legal de la îndatoririle oficiale ale exercitării unui rol politic de către anumite persoane sau care transgresează normele privind interdicția exercitării anumitor forme de influență politică în scopul obținerii unor avantaje personale. Din această perspectivă acceptăm următoarea definiție a acestui concept: *„sistem care favorizează cumpărarea loialității politice sau administrative prin mijloace ilicite, furnizate prin intermediul unor relații de autoritate”*

681

Corupția politică poate conduce la privatizarea parțială ori chiar integrală a unor importante instituții ale statului, fiind definită ca o capacitate a firmelor de a influența asupra procesului de formare a „regulilor de joc” de către autoritățile publice de primă mărime, prin intermediul unor recompense oferite persoanelor cu funcții înalte. Aceste forme de corupție politică pot fi legate de :

1. vânzarea unor voturi parlamentare de către grupuri particulare de interese la votarea unor legi;
2. vânzarea unor decrete prezidențiale unor grupuri de interese private;
3. folosirea, după altă destinație, a mijloacelor băncii naționale;
4. vânzarea unor decizii judecătorești la examinarea unor dosare;
5. cotizațiile oferite de către anumite grupuri de interese partidelor politice precum și pentru desfășurarea unor campanii electorale.

⁶⁸¹ POPA, Victor, MUUNTEANU, Igor, IZDEBSCHI, Natalia, CUGAL, Ion. Corupția politică: context și semnificații. – Ch.: Ed. Cartier, 2001, p. 22.

Corupția politică este astfel o consecință a administrației de stat, locale și centrale, și a grupurilor de interese obscure⁶⁸²

Un exemplu tipic de corupție politică ar fi cazul Republicii Moldova. Parlamentul Republicii Moldova „, constată cu îngrijorare că instituțiile de stat și de drept ale țării au fost capturate. Toți cetățenii acestei țări sînt sufocați de corupția endemică, de furturile și privatizările ilicite din avutul public, de controlul total asupra sistemului judecătoresc, exercitat de oligarhie și de numeroasele atacuri asupra drepturilor și libertăților cetățenești. Noi, deputații Parlamentului Republicii Moldova, avem obligația de a opri deraierea țării spre dictatură, edificînd statul de drept și restabilind democrația în Republica Moldova așa cum este consfințit în Constituție.

Avînd în vedere importanța majoră a declarației Secretarului General al Consiliului Europei, Thorbjørn Jagland din 11 august 2015 cu privire la statul capturat, aplicarea selectivă a justiției și existența unor derapaje serioase în procesul politic din Republica Moldova;

reamintind Rezoluțiile Parlamentului European din

9 iulie și 4 noiembrie 2018, care au acuzat guvernarea de la Chișinău:

- de capturare a statului, manifestată și prin deciziile de anulare a rezultatelor scrutinului liber și democratic din Municipiul Chișinău;

- de hărțuirea partidelor politice de opoziție;

- de blocarea investigației furtului miliardului și a recuperării pagubelor suferite de populație de pe urma acestui furt;

- de arestarea, hărțuirea și linșarea mediatică a membrilor și simpatizanților opoziției;

- de folosirea serviciilor speciale pe post de poliție politică și aplicarea unor rele tratamente adversarilor regimului;

noi, deputații aleși în noul Parlament al Republicii Moldova, considerăm că edificarea statului de drept este o prioritate absolută și că numai pe această cale putem opri alunecarea Republicii Moldova spre dictatură”⁶⁸³.

Fenomenul corupției include, așadar, mai multe forme și dimensiuni.

a) O primă dimensiune este **cea statistică** care, prin sistemul de înregistrare a delictelor de corupție, permite cunoașterea specificului și contextului diferitelor sectoare, ramuri și instituții (publice sau private) în care se constată frecvența și amploarea cea mai ridicată a faptelor de corupție.

b) Cea de a doua dimensiune este **cea normativă** și are în vedere principalele prescripții și norme din domeniul dreptului penal referitoare la abaterile și încălcările comise de diferiți

⁶⁸² IBIDEM.

⁶⁸³ HOTĂRÎREA Parlamentului nr. 39 din 08.06.2019 pentru adoptarea declarației cu privire la recunoașterea caracterului captiv al statului Republica Moldova. Publicat: 21.06.2019 în Monitorul Oficial nr.208, art. 236.

agenți economici, funcționari publici, instituții sau persoane particulare, precum și sancțiunile care se aplică în aceste cazuri și eficiența acestora.

c) Dimensiunea **sociologică** a fenomenului de corupție, care furnizează informații despre cauzele și condițiile care generează acte și manifestări coruptive, ca și despre factorii de „risc” care există în anumite sectoare și domenii de activitate, facilitând, astfel, explicația propensiunii și proliferării unor activități ilegale și ilicite comise de diverși indivizi, grupuri sau chiar instituții sociale.

d) Dimensiunea **psihologică** a corupției are în vedere structura și personalitatea indivizilor și grupurilor de corupători și corupți, motivațiile, mobilurile și finalitățile urmărite prin acte de corupție, labilitatea atitudinală și comportamentală a persoanelor implicate în acte de corupție, reacția publică față de corupție.

e) Dimensiunea **economică** se referă la evaluarea și estimarea costurilor economice și sociale ale diferitelor acte de corupție, ca și la aprecierea cantitativă și calitativă a prejudiciilor materiale și morale generate de acest fenomen antisocial.

f) Dimensiunea **prospectivă**, care pune la îndemână organelor de control social o serie de date și informații privind tendințele de evoluție în viitor a actelor de corupție ca și apariția unor noi forme.

Fenomenul corupției are un impact diferit asupra societății, în funcție de frecvența, forma de manifestare și sferile sociale în care se produce. Din această perspectivă, distingem 4 ipostaze ale corupției:

- corupția individuală;
- corupția sectorială;
- corupția socială;
- corupție generală⁶⁸⁴

Corupția individuală este prezentă în situația în care **faptele de corupție au o frecvență redusă**. Ele se manifestă sporadic în diverse sfere de activitate socială. Majoritatea indivizilor nu au, practic, de a face cu asemenea manifestări. Pericolul social este, de regulă, inexistent, iar cazurile concrete de corupție aduc atingere, cel mult, unor participanți, în detrimentul cărora acționează funcționarul respectiv. Ponderea actelor de corupție, în situația analizată, este mică în ansamblul manifestărilor criminale.

Fenomenul de corupție se înscrie în limitele socialmente tolerabile ale criminalității.

*Este semnificativ în acest sens cazul mai multor țări precum Finlanda, Noua Zelandă, Olanda sau Singapore*⁶⁸⁵.

⁶⁸⁴ BEJAN, Octavian. Ipostazele corupției /Legea și viața, 2006, nr.3,p.28.

⁶⁸⁵ IBIDEM, p. 29.

Corupția sectorială există în cazul în care ea capătă proporții **numai într-o anumită sferă de activitate socială**, sau, în cel mai rău, **numai în câteva dintre ele**. În acest caz se observă o evoluție diferențiată a corupției: pe de o parte, are loc o sporire accentuată a manifestărilor de corupție în una sau câteva sfere de activitate socială, dar nu în majoritatea dintre ele, iar pe de altă parte, fenomenul de corupție rămâne la un nivel constant în restul domeniilor vieții sociale.

În această situație, **efectele corupției se pot resimți chiar și la nivelul întregii societăți**. Opinia publică devine îngrijorată de starea de lucruri creată și trage alarma. Pentru stăvilirea corupției sectoriale nu mai sunt suficiente măsurile punitive, astfel încât se impune relevarea factorilor determinanți ai fenomenului social, ceea ce face posibilă elaborarea unor remedii de natură a-l preveni.

Un caz semnificativ de corupție sectorială găsim în istoria Italiei, perioada anilor 60-80 ai sec. XX. Atunci corupția a penetrat adânc sfera politică, alimentând o serie de fenomene nocive: crima organizată, convulsii sociale, instabilitate politică și dezvoltare economică anevoioasă.

Corupția socială este prezentă în situația proliferării extinse a manifestărilor de corupție. Fenomenul de corupție **se atestă în toate sferile vieții sociale într-un număr crescând**. Existența corupției este cunoscută de majoritatea covârșitoare a indivizilor.

Corupția afectează grav activitatea normală a instituțiilor, ceea ce conduce la perturbări sociale majore. Cauzele corupției sunt **de natură macrosocială** și generează, alături de corupție, o serie de alte fenomene sociale negative, cum ar fi: alcoolismul, narcomania sau deprecierea valorilor morale. Corupția devine unul dintre cele mai periculoase fenomene criminale și o amenințare reală pentru evoluția pozitivă a societății.

În această ipostază începe procesul de formare a unui sistem de corupție, ce se suprapune peste sistemul social în care elementul de corupere devine un atribut constitutiv tot mai important, fără a fi însă central.

Corupția generală există în condițiile unei **omniprezențe a fenomenelor de corupție**. Ele devin o prezență banală în absolut orice sferă a vieții sociale și în aproape toate segmentele acesteia, dacă nu chiar în toate. Frecvența lor este extrem de ridicată, astfel încât se poate spune cu certitudine că indivizii se lovesc de ele la tot pasul. Numărul faptelor de corupție depășește numărul tuturor celorlalte crime luate împreună, iar ponderea lor în ansamblul criminalității este covârșitoare.

Fenomenul corupției influențează decisiv majoritatea fenomenelor și proceselor din societate. Este constituit un sistem de corupție care se suprapune peste sistemul social și care îl influențează decisiv funcționarea, elementul de corupție fiind unul central.

Fenomenul capătă surse interne depline de existență și se propagă cu de la sine putere, independent de cauza care l-a suscitată inițial, aceasta transformându-se, de fapt, într-o simplă condiție favorizantă, alături de multe altele.

Corupția generală există în condițiile unei implicări, directe și dominante a politicianilor, în special a celor aflați la guvernare, în sistemul de corupție. **Uitând de interesul general pe care trebuie să-l servească, ei se dedau la fapte de corupție, urmărindu-și propriul interes.**

Legea își pierde supremația. Ea încapă pe mâna deținătorilor puterii și grupurilor de interese dominante în societate care o aplică după bunul său plac. Aplicarea legii devine foarte selectivă și depinde, de fapt, nu numai de guvernanți, ci și de multiplele jocuri de interese de la toate nivelurile vieții sociale, care influențează puterea de decizie.

Atitudinea opiniei publice devine bivalentă. Pe de o parte, indivizii condamnă practicile de corupție și susțin necesitatea unor măsuri ferme de contracarare a fărâdelegilor celor corupți, iar pe de altă parte, îi percepe ca pe niște victime și invocă necesitatea unor măsuri de prevenire.

Fenomenul corupției atinge faza în care poate fi stăvilit și diminuat numai prin aplicarea simultană a unor măsuri de prevenire și de contracarare radicale.

Semnificativă în acest sens este/a fost??? societatea moldovenească în care fenomenul corupției este o practică curentă de realizare a intereselor personale și de interacțiune socială. „Există puțini dintre acei care nu au ajuns în situația de a fi în contact cu astfel de practici sau nu au recurs la această cale de realizare a intereselor sale, fie ele vitale sau complementare. Comportamentele de acest gen sînt răspândite deopotrivă în instituțiile administrative, întreprinderi, firme, instituții de drept, școli, spitale, case de copii, muzee, policlinici, grădinițe de copii, teatre, instituții de cercetări științifice sau biserici”.⁶⁸⁶ (punctul de vedere citat reflecta situația din anul 2006).

3. Amploarea și dimensiunile corupției în societatea moldovenească

Analiza societății moldovenești în perioada de tranziție relevă faptul că, deși s-au intensificat măsurile legislative, ca și intervențiile statului, poliției și justiției împotriva fenomenului de criminalitate, în prezent se constată și la noi o intensificare a delictelor de corupție care tind să atingă „cote alarmante”, afectând grav economia națională.

Deși cauzele corupției sunt extrem de complexe și de diverse, *majoritatea autorilor și specialiștilor consideră că sursele fenomenului rezidă în perpetuarea unor structuri politice, economice și normative deficitare, în accentuarea dificultăților economice și sociale, precum și în multiplicarea tensiunilor sociale și normative dintre indivizi, grupuri și instituții sociale.*

⁶⁸⁶ IBIDEM, p. 33.

Dobândind o amploare și o intensitate deosebită în perioada de tranziție pe care o parcurge societatea moldovenească, corupția tinde să devină un fenomen extrem de difuz și cvazigeneralizat în majoritatea sectoarelor și sferelor vieții sociale. *Ea este alimentată și agravată de instalarea și manifestarea unei stări de criză instituționalizate în majoritatea sferelor de activitate socială, vizibilă în slăbirea mecanismelor de control social și normativ, scăderea prestigiului și autorității unor instituții publice etc.*

Rezultatele studiilor sociologice realizate, completate și de date de altă natură (dar științific argumentate) ne permite să constatăm că fenomenul corupției în societatea moldovenească este o boală majoră. Această boală a devenit sistemică și s-a răspândit la toate nivelurile puterii, de la administrația guvernamentală centrală până la cea locală, de la companiile de stat, ca cele private, în unele cazuri (declarația raportorului pentru Republica Moldova în Parlamentul European, dl Petras Austrevicius)⁶⁸⁷. Corupția este o boală care în multe cazuri are o foarte bună acoperire politică⁶⁸⁸.

Fenomenul corupției nu este specific doar societății din Republica Moldova. Indicele percepției corupției (IPC) în 2021 relevă faptul că media globală a IPC rămâne neschimbată – 43 puncte pentru al zecelea an consecutiv, iar 2/3 din țările incluse în clasament au un punctaj al IPC sub 50 de puncte. În topul clasamentului IPC sunt Danemarca (88 de puncte), Finlanda (88) și Noua Zeelandă (88), toate fiind, de asemenea, clasate printre primele 10% din țările lumii la capitolul libertăților civile din Indicele Democrației.

Somalia, cu un scor IPC de 13 puncte, Siria (13) și Sudanul de Sud (11) rămân în partea de jos a clasamentului. Siria este, de asemenea, pe ultimul loc la capitolul libertăților civile (Somalia și Sudanul de Sud n-au fost evaluate)⁶⁸⁹.

Din 2012, IPC a scăzut semnificativ în 23 de țări, inclusiv în economii avansate precum Australia (IPC a scăzut până la 73 puncte), Canada (74) și Statele Unite ale Americii (SUA) (67), SUA ieșind pentru prima dată din top-ul primelor 25 de țări din clasament.

În 2021, Republica Moldova a înregistrat un scor al IPC de 36 puncte, fiind pe locul 105 din 180 țări (pentru comparație, în 2020, Moldova, cu un scor de 34 puncte, a fost pe locul 115 din 180 țări). Printre „vecinii de clasament” ai Republicii Moldova sunt Ecuador (36), Coasta de Fildeș (36), Panama (36), Peru (36) și Albania (35). Este de reținut că România a înregistrat un scor al IPC de 45 puncte, Estonia (74), Lituania (61), Letonia (59).

La nivel european, scoruri mai proaste decât Moldova au acumulat doar Bosnia Herțegovina, Albania și Ucraina. Cel mai prost la capitolul corupție stă Rusia (29), care a mai

⁶⁸⁷ EURODEPUTAT:Corupția este o boală majoră în Republica Moldova//http://www.noi.md/news_id/78745, accesat la 28.03.2016

⁶⁸⁸ IBIDEM.

⁶⁸⁹ https://www.ipn.md/ro/indicele-perceptiei-coruptiei-2021-releva-un-deceniu-de-stagnare-7542_1087376.html

pierdut în acest an un punct în clasamentul global și Azerbaidjan (30). România se află pe locul 66 la nivel global, dar în cadrul Uniunii Europene împarte ultimele trei poziții cu Ungaria și Bulgaria.

În urma alegerilor parlamentare din iulie 2021, Republica Moldova s-a debarasat de etichetă de stat capturat. Partidul politic pro-european care a promis să combată cu vehemență corupția a obținut majoritatea în Parlament. Președintele pro-european și Guvernul Republicii Moldova au suscitad optimismul în rândul populației și speranțele că participanții la schema de spălare a banilor în valoare de 22 de miliarde USD și fraudă bancară de 1 miliard USD vor fi deferiți justiției, iar banii – recuperați. Pentru a menține imaginea pozitivă și încrederea publicului, guvernării vor trebui să demonstreze capacitatea de a depolitiza organele anticorupție și de a reforma cu adevărat sistemul de justiție din țară⁶⁹⁰.

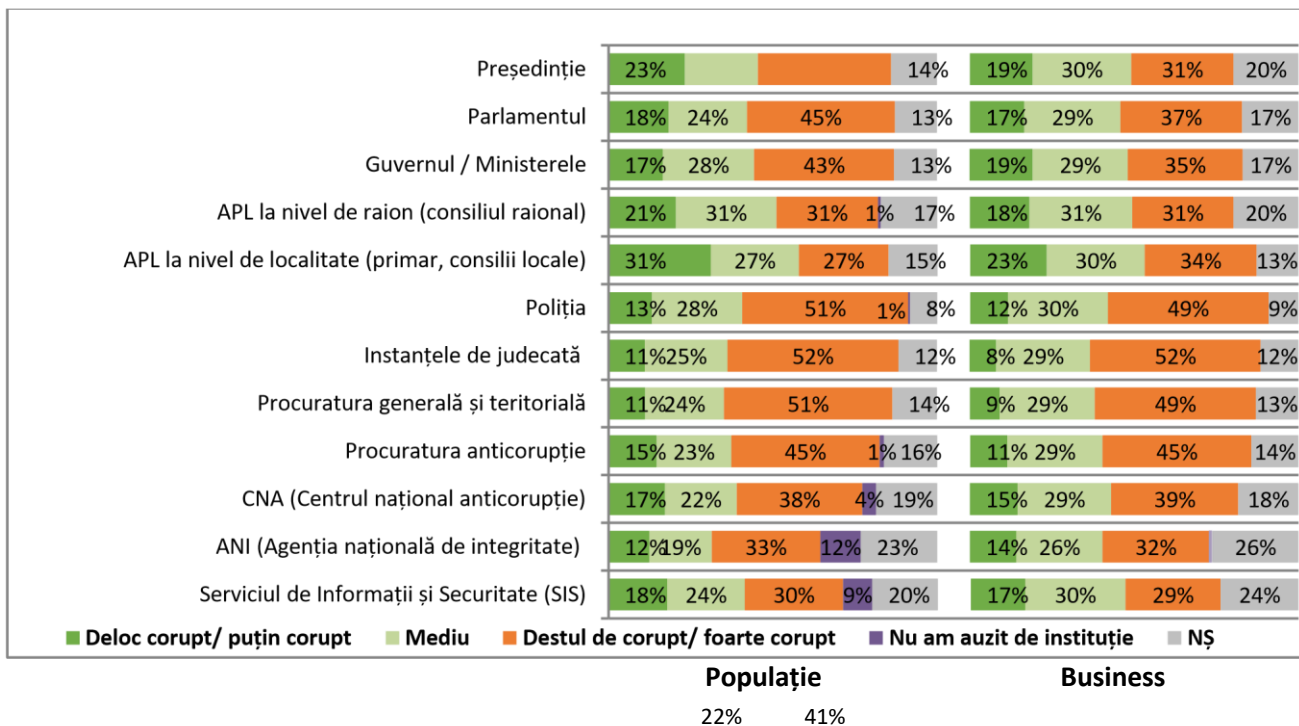
Este util să ne referim la percepția corupției de către populație și business

Percepția nivelului de corupție în instituțiile publice rămânea (2019) a fi una negativă. Datele studiilor realizate demomstrau că fiecare al doilea respondent consideră că în Moldova nu există nici o instituție publică care să nu fie coruptă. Peste jumătate din **populația** chestionată declara că următoarele instituții sunt destul/ foarte corupte: Partidele politice – 53% (63%, în 2017), Instituțiile medicale 53% (56%, în 2017), Instanțele de judecată 52% (55%, în 2017), Poliția 51% (52%, în 2017), Procuratura generală și teritorială 51% (52%, în 2017), Serviciul vamal 50% (56% ,în 2017). Gradul de corupție al celorlalte instituții de asemenea este înalt și variază între 20% - 50%, cu cea mai mica valoare de 20% pentru ONG-uri⁶⁹¹:

Figura: Cum ați descrie următoarele instituții din punct de vedere al nivelului de corupție? (C1)

⁶⁹⁰ https://www.ipn.md/ro/indicele-perceptiei-coruptiei-2021-releva-un-deceniu-de-stagnare-7542_1087376.html

⁶⁹¹ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție-Moldova 2019// https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html

Aproximativ aceleași instituții sunt considerate ca fiind foarte corupte și de către respondenții din sectorul **business**, dar cu ponderi mai mici în răspunsuri: Instanțele de judecată 52% (41% , în 2017), Instituții medicale 51% (44% în 2017), Poliția 49% (44% în 2017), Procuratura generală și teritorială 49% (41% în 2017), Partide politice 48% (51% în 2017), Serviciul Vamal 48% (39% în 2017), Procuratura anticorupție 45% (35% în 2017), Poliția de frontieră 42% (30% în 2017). Celelalte instituții s-au plasat cub 40% după gradul de corupție, cu cea mai mica valoare a indicatorului este înregistrată tot pentru ONG-uri – 15%

Mai puțin corupte sunt considerate instituțiile care au acumulat cele mai mari ponderi ale răspunsurilor Deloc/ puțin corupte, acestea fiind în cazul **populației** APL 1 (la nivel de localitate) cu 31% (36% în 2017) și inspecțiile anti-incendiare 28% (35% în 2017). În cazul respondenților din sectorul **business**, un număr mai mare de instituții au fost considerate deloc/ puțin corupte, cumulând ponderi de câte circa 1/3 atare răspunsuri în studiul curent, precum: Agenții economici, Băncile/ instituțiile de microfinanțare, Inspecțiile anti-incendiare, Inspecția muncii⁶⁹².

Răspunsurile la întrebarea „Din instituțiile menționate, alegeți trei pe care le considerați cele mai corupte” arată că, în cazul **populației** acestea sunt Poliția, Instituțiile medicale, Parlamentul (cca. 1/3 din răspunsuri pentru fiecare entitate), tot acestea fiind menționate și în studiul din 2017, doar cu deplasări în clasament. Bărbații tind să

⁶⁹² STUDIU de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție-Moldova 2019// https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html.

menționeze considerabil mai des printre top trei cele mai corupte instituții poliția (40,6% vs 32,2% în cazul femeilor), instanțele de judecată (28,8% vs 23,5%) și procuratura (23,5% vs 13,6%). Femeile în schimb aproape de trei ori mai des s-au referit la instituțiile de învățământ 13,1% vs 4,8% .

În cazul **agenților economici**, cele mai corupte sunt considerate Instanțele de judecată (37%), Poliția (32%) și Instituțiile medicale (27%). Este de reținut că în 2017 pe primele locuri s-au plasat Parlamentul (32%), Instituțiile medicale (26%), Guvernul/ Ministerele și Instanțele de judecată (cu cite 25%)

În consecință: În Republica Moldova corupția endemică a căpătat conturul unui sistem bine organizat, care, pe parcursul evoluției sale, a reușit preluarea unor pârghii ale puterii de stat și reorientarea importantelor fluxuri financiare, inclusiv provenind din asistență externă, în beneficiul grupurilor de influență politică și economică.

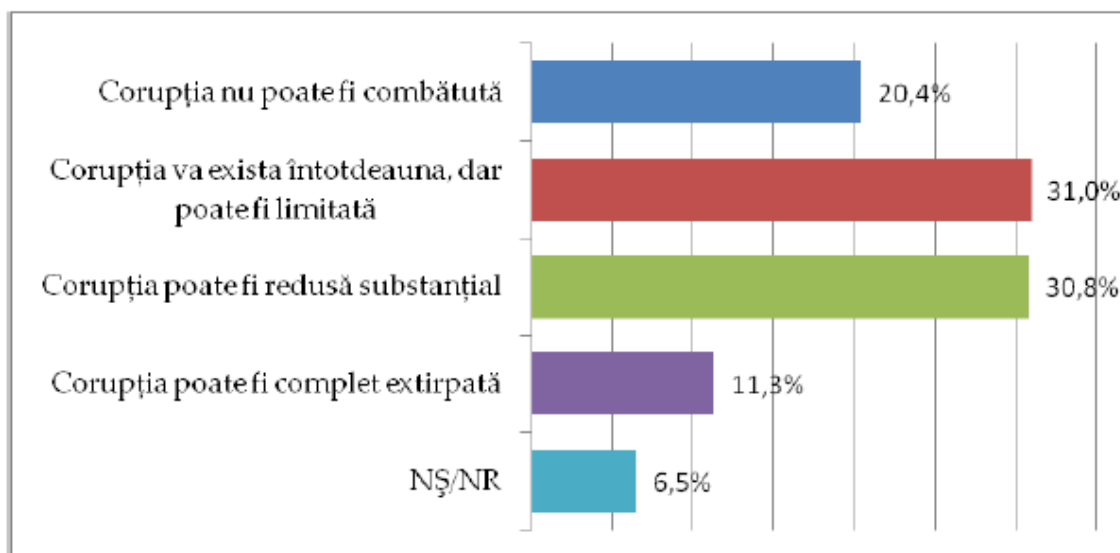
Prin extinderea influențelor asupra segmentelor de activitate ale statului s-au creat premise pentru subminarea intereselor naționale. În acest sens, este relevantă implicarea factorilor decizionali la nivel politic, ajunse în atenția mass-mediei, a comunității internaționale, dar și a justiției⁶⁹³. După cum am remarcat, în 2019, Parlamentul a declarat statul Republica Moldova stat captive.

În același timp, este îmbucurător faptul că an de an crește gradul de conștientizare a pericolului corupției. Astfel , conform studiului din 2014, ponderea respondenților gospodăriilor casnice care conștientizează impactul corupției asupra sărăciei s-a majorat de la 56,8% în 2008 până la 70,5% în 2014, a oamenilor de afaceri – de la 57,1% în 2008 până la 66,1% în 2014⁶⁹⁴. În 2016, opinia respondenților se prezenta, după cum urmează⁶⁹⁵:

⁶⁹³ PROIECTULI Strategieii Securității Naționale a Republicii Moldova, p..10
www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=3446, august 2016

⁶⁹⁴ CERCETARE sociologică. Corupția în Republica Moldova: percepțiile și experiențele proprii ale oamenilor de afaceri și gospodăriilor casnice. Transparency International Mo0ldova

⁶⁹⁵ STUDIU: Corupția în Administrația Publică Locală. Chișinău, 2016,p

(Sursa: Studiu: Corupția în Administrația Publică Locală. Chișinău, 2016)

În același timp, corupția generează nemulțumirea populației și proteste în masă, facilitând implicarea factorilor externi în distorsionarea situației și transformarea protestelor pașnice ale cetățenilor în acțiuni violente și dezordini în masă, condiții în care este mai ușoară deturnarea vectorului geopolitic al țării noastre în vederea instaurării dominației intereselor străine și stabilirii influenței strategice a altor state pe teritoriul Republicii Moldova⁶⁹⁶.

În ceea ce privește marea corupție (instituțională, politică), de regulă, informații nu sunt obținute din studii reprezentative ale populației și doar în măsură limitată – din studii în domeniul economiei.

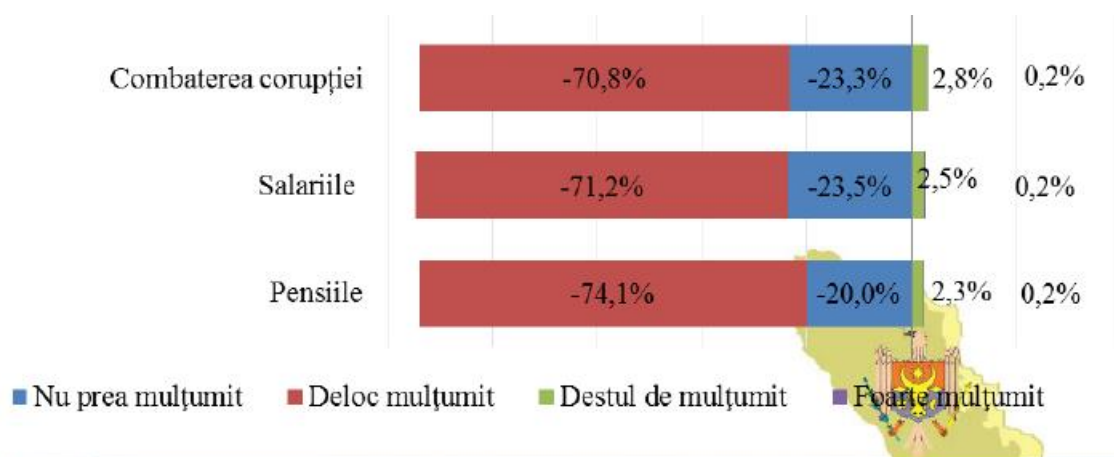
Estimările calității guvernării în Republica Moldova demonstrează că circa 60% de țări din lume au o guvernare mai bună decât cea din Republica Moldova. Conform estimărilor, Republica Moldova se afla (2003) cu mult în urma țărilor dezvoltate și a celor ce aspiră spre integrarea europeană. Astfel, **pe o scară cu valori de la -2,5 (cel mai jos nivel) până la +2,5 de puncte (cel mai înalt nivel), controlul corupției în Republica Moldova este caracterizat printr-un punctaj de -0,89 puncte, pe când media pentru țările OECD este de +1,71 de puncte** ⁶⁹⁷.

Nu întâmplător, la întrebarea **În ce măsură sunteți mulțumit de ceea ce face conducerea țării în următoarele domenii?... au fost obținute următoarele rezultate**⁶⁹⁸:

⁶⁹⁶ PROIECTUL Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova, p..10
www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=3446, august 2016.

⁶⁹⁷ GVERNARE responsabilă pentru dezvoltarea umană 2003, p.37

⁶⁹⁸ http://www.ipp.md/public/files/Barometru/BOP_10.2016.pdf

În ianuarie 2019, la întrebarea sus-menționată au fost obținute următoarele rezultate:

1. deloc mulțumit – 61,9%
2. nu prea mulțumit – 25,7%
3. destul de mulțumit -6,7%
4. foarte mulțumit – 0,2%⁶⁹⁹

Amplourea corupției din țara noastră are următoarele consecințe tipice:

- lăncezeala investițiilor străine directe;
- ponderea mare a economiei tenebre;
- alocarea ineficientă a cheltuielilor publice între sectoare (se dau prioritate proiectelor mari, complexe) și în interiorul sectoarelor (se dau prioritate investițiilor capitale în locul cheltuielilor de întreținere) și chiar delapidarea mijloacelor financiare publice;
- sporirea costurilor de intrare pe piață și a costurilor tranzacționale;
- organizarea unor tendere publice ineficiente, costisitoare pentru bugetele publice;
- prestarea unor servicii publice necalitative.⁷⁰⁰

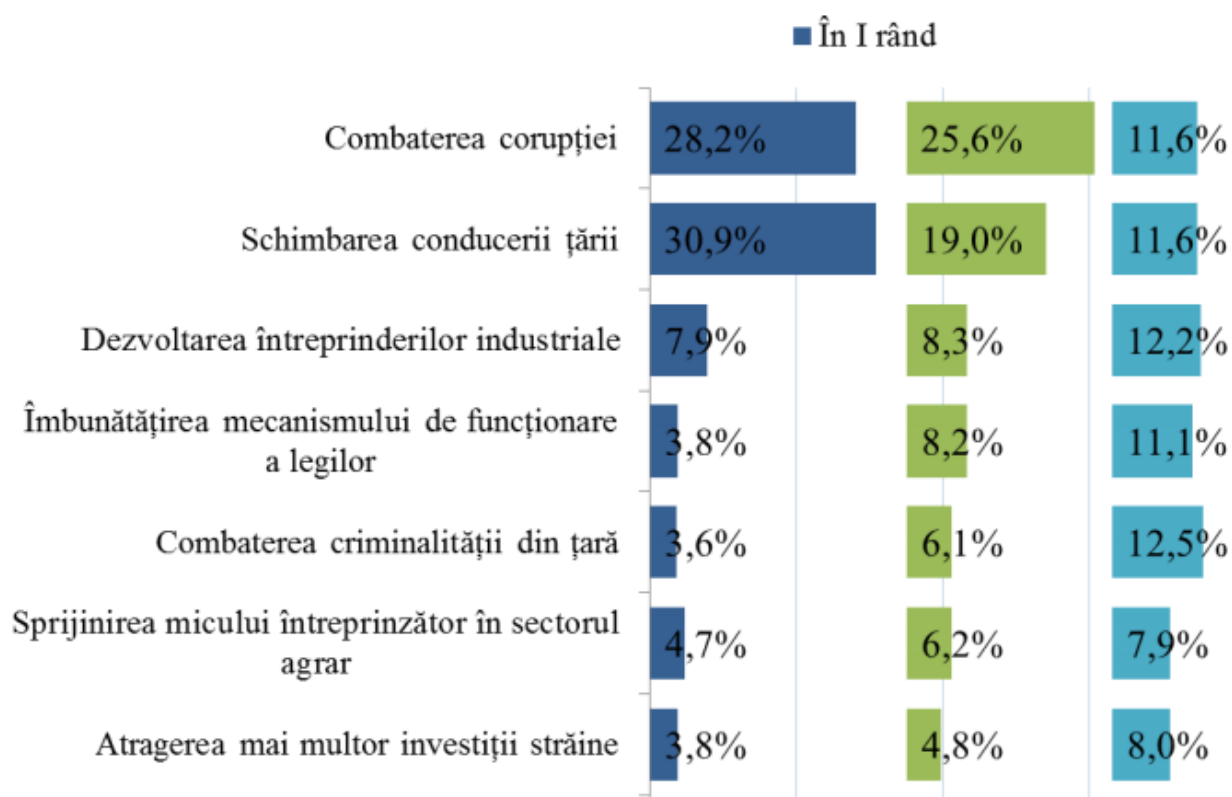
Populația Republicii Moldova, în principiu, conștientizează importanța diminuării corupției în sistemul măsurilor orientate spre îmbunătățirea situației economico-sociale. Despre aceasta ne vorbește faptul că , în ianuarie 2019, combaterea corupției a fost plasată în topul direcțiilor de activitate: în primul rând -28,2%; în al doilea rând-25,6%, în al treilea rând 11,6%.⁷⁰¹

⁶⁹⁹<http://ipp.md/2019-02/barometrul-opinii-publice-ianuarie-februarie-2019/>

⁷⁰⁰ GVERNARE responsabilă pentru dezvoltarea umană 2003,

⁷⁰¹ <http://ipp.md/2019-02/barometrul-opinii-publice-ianuarie-februarie-2019/>

Distribuția răspunsurilor la întrebarea: *Ce credeți că ar trebui întreprins pentru a îmbunătăți situația social-economică din țara noastră?*

Este rațional să ne referim și la manifestarea corupției în alte state posttotalitare. Astfel, în Federația Rusă, după datele experților, situația în ultimii ani s-a înrăutățit considerabil la acest capitol: *70% din cetățeni erau implicați în relații corupționale*.⁷⁰² În conformitate cu datele procuraturii generale, în anul 2008, în Federația Rusă au fost depistate 209 mii de încălcări a legislației anticorupționale, ceea ce constituia aproape de două ori mai mult decât în anul 2007.⁷⁰³ După unele date, volumul pieței corupționale în Rusia în anul 2008 a constituit 350 miliarde de dolari pe an. Această sumă întrecea veniturile bugetului federal și constituia 27% din PIB. Aceasta însemna că mai mult de 1/3 din corupția mondială era concentrată în Rusia.⁷⁰⁴

4. Cauze, factori favorizanți ai corupției, tendințe ale evoluției

Această dimensiune a problemei trebuie abordată atât din punctul de vedere al experților în domeniu, cât și din perspectiva percepției fenomenului de către oamenii de rând. Să invocăm câteva argumente în acest sens:

⁷⁰² <http://www.crime.vl.ru/index.php?=2137&more=1&c=1&tb=1&pb=1>; 25.06.2009.

⁷⁰³ IBIDEM

⁷⁰⁴ IBIDEM

a. experții

Legea vicioasă – sursă a corupției⁷⁰⁵.

Legislația și reglementările – fundamentul relației cetățean - funcționar

Corupția înflorește atunci când birocrăția de stat este nerestricționată, dar aceasta poate fi semnificativ limitată dacă legile sunt eficientizate și specifice. Legislația și normele reprezintă cadrul-cheie în formarea proceselor de funcționare a autorităților, determină modul de organizare și eficiența serviciilor publice oferite sectorului privat, definește raporturile de interacțiune între autorități și sectorul privat, mecanismele, drepturile și obligațiile în procesul de interacționare. Cadrul normativ specifică mecanismele care sunt puse la dispoziția funcționarului pentru a presta servicii sectorului privat, inclusiv cetățenilor.

Afară de mecanisme și prerogative este crucial ca să fie foarte bine definite obligațiunile funcționarilor, în caz contrar funcționarul poate ignora solicitările cetățeanului și ale altor reprezentanți ai sectorului privat. Fără un mecanism clar de consecințe privind neonorarea obligațiilor de către funcționar, consecințe directe asupra acestuia pentru încălcarea procedurilor și a obligațiilor, instituțiile statului și funcționarii publici vor fi reticenți în a-și îndeplini sârguincios și eficient sarcinile. În lipsa mecanismelor clare de pedeapsă care trebuie să poată fi inițiate de către cetățean prin modalități multiple și simple, funcționarul va tinde să exploateze poziția dominantă și să obțină avantaje economice. Orice deficiență în aceste relații este o consecință a cadrului normativ vicios. Cadrul normativ vicios reprezintă un mediu fertil pentru corupție.

Transparența datelor și a procedurilor este unul din factorii-cheie pentru asigurarea unei relații sănătoase fără riscuri de corupție între autoritățile publice și cetățeni. Lipsa datelor clare, nedorința funcționarilor de a furniza date și a răspunde exact la solicitările cetățenilor, făcând referințe generalizate la legislație sau complexitate este primul indiciu al unui mediu fertil pentru corupție. Accesul restricționat, ore de primire limitate în instituțiile publice este o altă barieră artificială impusă cetățenilor.

Simplitatea legilor și a procedurilor pentru sectorul privat este fundamentală pentru un mediu fără corupție. Procedurile stufoase, cerințele complexe sunt un mediu excelent pentru funcționarii rău-intenționați. Cetățeanul neinițiat este derutat de procedurile date și este o victimă ușoară al funcționarului ce își oferă serviciile de soluționare „pozitivă” a „problemei”. Foarte mulți s-au ciocnit de cutuma de târăgănare și forțare a sectorului privat să contribuie pentru „soluționarea” mai grabnică a solicitării.

⁷⁰⁵ <https://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1663-legea-vicioasa-sursa-a-coruptiei&category=7>

Spre exemplu, multe extrase și confirmări pot fi eliberate imediat din sistemul de înregistrare electronic. Atât cadrul legal cât și posibilitățile tehnice permit acest lucru. Cu toate acestea funcționarii sunt extrem de reticenți în a elibera certificatul sau confirmarea imediat, solicitând cetățeanului să revină la o dată ulterioară. Dar, de cele mai multe ori, în schimbul unei „atenții”, funcționarul este gata să livreze documentul solicitat imediat. Pentru a economisi timp și efort, cetățeanul este forțat să recurgă la aceste servicii neoficiale. Astfel plaja nejustificat de largă acordată de cadrul legal funcționarului oferă oportunități de „negociere” pentru ultimul fără a rămâne careva evidențe de încălcare flagrantă a obligațiilor de serviciu și a obligațiilor față de sectorul privat.

Deficiențele și lacunele cadrului normativ oferă posibilitate de abuzare și reprezintă un mediu fertil pentru corupție. Din această cauză este necesară evaluarea continuă a serviciilor publice, revizuirea și actualizarea continuă a cadrului normativ pe măsură ce sunt identificate aceste deficiențe. Simplificarea continuă a procedurilor, formularelor, oferirea de opțiuni multiple pentru sectorul privat pentru obținerea serviciilor din partea sectorului public..

Guvernul trebuie să promoveze în rândul funcționarilor respectul față de cetățean și necesitatea de conștientizare că cetățeanul pe care îl deservește îi asigură salariul și locul de muncă.

Mediul devine fertil pentru corupție atunci când:

1. Normele legale prevăd proceduri exagerat de complexe pentru entitățile private ce interacționează cu funcționarii publici
2. Marjă de discreție largă pentru funcționarul de stat
3. Drept de evaluare subiectivă din partea funcționarului de stat
4. Cerințe necomăsurabile cu obiectivul urmărit de entitatea privată.
5. Lipsa cerințelor clare de transparentizare a informațiilor de către autorități în comunicarea cu entitățile private.
6. Lipsa pedepselor sau pedepse neimportante aplicate funcționarilor pentru încălcarea procedurilor și deontologiei.
7. Legile care crează situații preferențiale, condiții inegale pe aceleași piețe sunt generatoare de corupție

Luarea deciziilor în situații de conflicte de interese stă la originea actelor de corupție. Cercetările TI-Moldova din ultimii ani atestă că nivelul de familiarizare a angajaților autorităților publice cu legislația privind conflictele de interese a crescut: de exemplu, dacă în 2010 ponderea funcționarilor care au definit corect noțiunea „conflict de interese” a constituit 76,4%, atunci în 2013 -92%. Reprezentanții gospodăriilor casnice au fost rugați să aleagă din 3 opțiuni.

Rezultatele demonstrează că doar 49,5% din respondenți au definit corect această noțiune, mai puțin decât în 2012⁷⁰⁶.

Invocăm și opinia unor experți străini. Astfel, în opinia lui Mark Levinzon, consilier superior Programe anticorupție, manager al Programului Preliminar de Țară al Corporației Provocările Mileniului, **de regulă, corupția în R. Moldova este cauzată de necesități și oportunități. Guvernul nu poate asigura salarii decente angajaților din sistemul de educație, sănătate etc., care, la rândul lor, nu au suficienți bani pentru a procura hrană, haine sau pentru a plăti pentru educația copiilor lor. Corupția apare pentru că populația este nevoită să caute resurse financiare suplimentare, iar carențele sistemului netransparent permit dezvoltarea plăților neformale. Astfel, nimerim într-un cerc vicios. Guvernul nu poate plăti salarii decente pentru că nu reușește să colecteze taxele și impozitele de la cetățeni, iar populația este nevoită să caute alte surse de venit. Banii care ar trebui să ajungă la buget sunt oferiți ca mită. Mai mult, atunci când Guvernul face achiziții publice, prețurile sunt prea ridicate din cauza corupției, ceea ce împiedică Guvernul să-și valorifice resursele și așa limitate. Pentru a combate acest gen de corupție nu e suficient să urmărești și să pedepsești vinovații, ci trebuie să oferi salarii adecvate, dezvoltând sisteme de politici administrative care ar împiedica apariția corupției și ar permite detectarea cazurilor de corupție...**⁷⁰⁷.

În Strategia națională Anticorupție pe anii 2011-2015⁷⁰⁸, condiționarea socială a corupției eera prezentată astfel: „În Republica Moldova practicarea corupției rămâne a fi o „afacere convenabilă” atâta timp cât va continua să aducă beneficii considerabile persoanelor corupte fără ca riscurile aferente, în cazul depistării acțiunii lor, să fie prea mari. Dacă profiturile ilicite obținute din corupție sînt inestimabile, riscurile ei pot fi calculate:

- cercul subiecților care pot fi trași la răspundere este limitat;
- procedura de ridicare a imunității de care beneficiază anumite grupe de persoane este disproporționată în raport cu interesele urmăririi penale, inclusiv în cazul faptelor de corupție;
- sancțiunile aplicate nu descurajează persoana coruptă, majoritatea reducîndu-se la amenzi a căror valoare nu depășește „cîștigul” realizat din activitate coruptorie, conștientizarea veniturilor și a proprietăților obținute ilicit nefiind aplicată datorită protecției oferite de prezumpția constituțională a legalității dobîndirii proprietății;

⁷⁰⁶IBIDEM.

⁷⁰⁷ PLANUL Preliminar de Țară este începutul începuturilor, dar nu începutul sfârșitului”// Jurnal de Chișinău, 2008, 11 ianuarie, p. 1.

⁷⁰⁸ MONITORUL Oficial nr.166-169/483 din 07.10.2011.

- riscul de a perde locul de muncă nu este prea înalt, deoarece legea penală limitează posibilitatea de a ocupa anumite funcții o perioadă, însă nu exclude totalmente posibilitatea persoanei condamnate pentru infracțiuni de corupție de a rămâne în serviciul public.”

b. percepția populației și a business-ului

Conform datelor studiului din 2019⁷⁰⁹, pe primele patru locuri se plasează aceleași cauze ale corupției atât în cazul populației, cât și a agenților economici, doar cu schimbare de clasament. Astfel **populația** identifică drept principale cauze faptul precum că *persoanele corupte nu sunt sancționate / pedepsite cu 57%* răspunsuri afirmative (44%, în 2017), *pedepsele blânde care nu descurajează implicarea în acte de corupție 48%* (43%, în 2017), dar și că *averea agonisită prin corupție nu se confiscă 46%* (43%, în 2017) și *mentalitatea de a cere și a da mită 46%* (42%, în 2017).

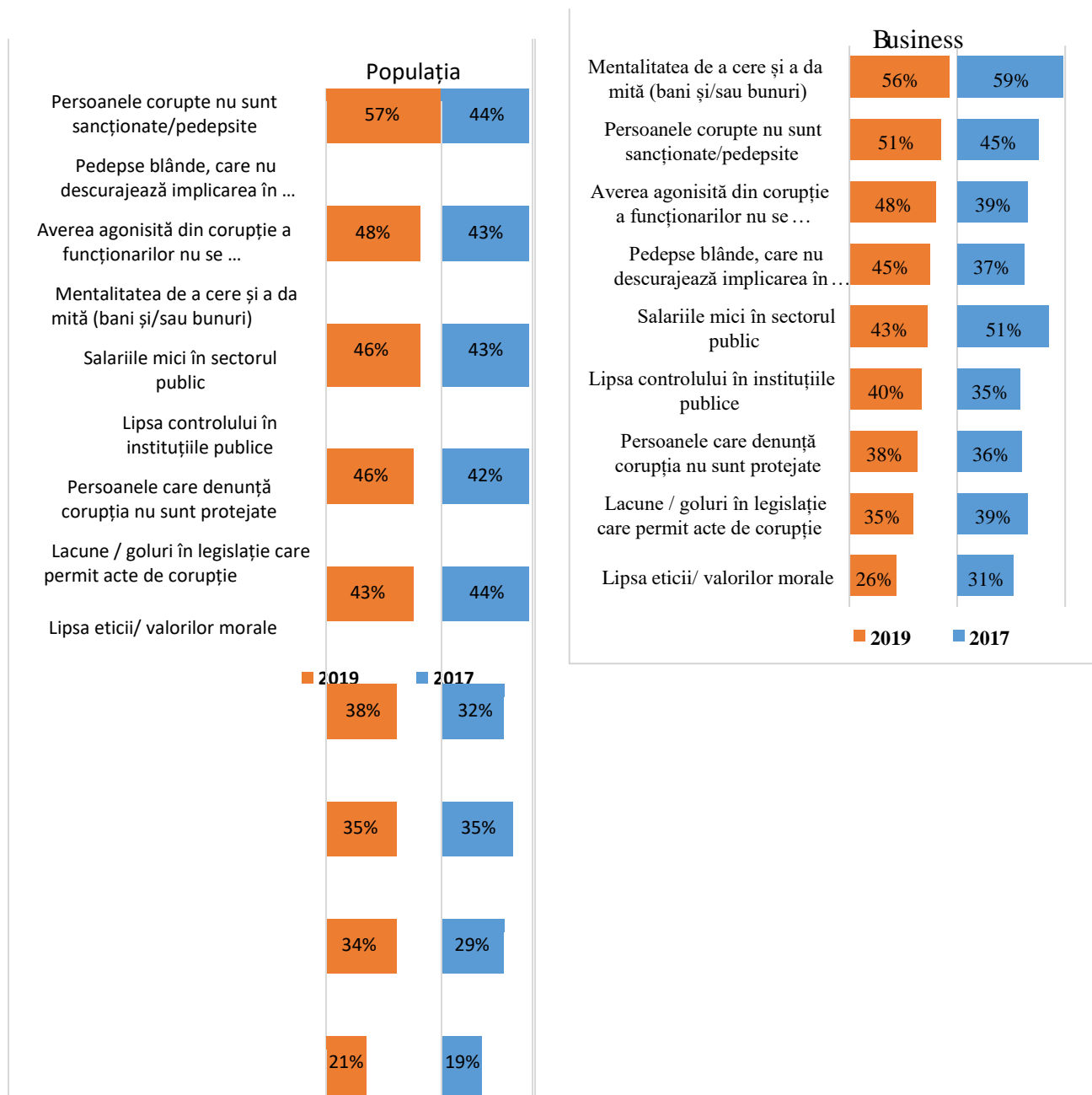
Agenții economici clasifică cauzele corupției precum urmează: pe primul loc este *mentalitatea de a cere și a da mită 56%* (59%, în 2017), *persoanele corupte nu sunt sancționate / pedepsite cu 51%* (45%, în 2017), *neconfiscarea averii funcționarilor, agonisită din acte de corupție 48%* (39%, în 2017), de asemenea și *pedepsele blânde care nu descurajează implicarea în acte de corupție 45%* (37%, în 2017).

Este de reținut, că în ambele sub-eșantioane *retribuția mică a muncii (salariile mici) în sectorul public* s-a deplasat la mijlocul distribuției cauzelor de corupție, iar cele mai mici ponderi au fost observate în cazul *lipsa eticii / valorilor morale*, în ambele studii și ambele sub-eșantioane

Figura. Care sunt, în opinia dvs., cauzele principale ale corupției în Moldova? (C4) Răspuns

- 1.** *multiplu, minim 3 răspunsuri*

⁷⁰⁹ STUDIUL de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție-Moldova 2019// https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.html

Opiniile respondenților despre evoluția fenomenului corupției în RM s-au divizat, tendințele fiind diferite pe sub eșantioane. Astfel, circa 28% din **populație** (31%, în 2017) consideră că nu sunt schimbări în evoluția nivelului corupției pe parcursul ultimelor 12 luni predecesoare studiilor, printre reprezentanții business-ului ponderea atare răspunsuri este de 50% (34%, în 2017).

Alți 59% populație (52%, în 2017) și 27% business (39% ,în 2017) consideră că fenomenul corupției a *creșcut ușor/ considerabil în ultimul an*, proporții valabile atât pentru bărbați, cât și pentru femei. În cazul **populației**, această percepție a fost invocată mai frecvent de persoanele de 36-54 ani, cu nivel înalt de studii, din mediul urban, locuitori ai regiunii Centru, cu nivelul venitului mic, cei care s-au confruntat cu acte de corupție. Printre cei din **business** ponderi mai pronunțate a răspunsurilor respective s-au înregistrat în cazul respondenților din zona Nord, cei care activează în *construcții&transport*, cu vechime de activitate de *până la 3*

ani, care sau confruntat cu acte de corupție, cu experiență cu plăți neformale, cei tineri de 18-35 de ani ⁷¹⁰.

5. Forme de manifestare și costuri ale corupției în învățământul universitar din Republica Moldova

În aceste condiții, sectorul educațional din Republica Moldova nu a putut rămâne imun la fenomenele negative din societate, inclusiv cel al corupției. **Educația** reprezintă unul din domeniile prioritare și în același timp **unul dintre cele mai costisitoare sfere de activitate ale unui stat, de aceea prezența corupției în sistemul educației are consecințe ce se răsfrâng negativ asupra bunăstării țării în general**⁷¹¹.

Centrul Național pentru Transparență și Drepturile Omului (CNTDO), **în anul 2004 a efectuat o investigație sociologică ce avea în vizor exclusiv corupția din învățământul universitar din Moldova**⁷¹², cercetare realizată pe un eșantion de 1200 de studenți care reprezentau cele mai importante 10 universități (publice și private) din Chișinău, Bălți și Cahul. Conform cercetării 13.000 de studenți din Republica Moldova s-au aflat în situația de a da mită la examenele de admitere; 6.000 dintre ei au acceptat oferta; *28% din studenți au dat mită cel puțin o singură dată pentru susținerea unui examen sau note; 58,2% ar da mită la examen dacă nu ar avea șansa de a lua o notă pozitivă; 69,2 % din studenți consideră lucrul în calitate de membru al administrației universității drept un post profitabil; 31,9 % au cumpărat cel puțin o carte a profesorului drept condiție de a lua examenul.* au întâlnit cu acest fenomen *destul de frecvent;*(la studenți cota respectivă era de 12%)⁷¹³

În afară de formele de corupției ce au fost constatate de CNTDO ca fiind prezente în universitățile din Moldova (mită sau favoruri la examenele de înmatriculare, promovare și absolvire, vânzarea/procurarea impusă a manualelor, copiatul și plagiatul etc.), fenomenul corupției în învățământ este prezent și prin forme mai puțin evidente, cum ar fi: utilizarea bunurilor instituției de învățământ în scopuri comerciale private, munca neremunerată a studenților/elevilor în folosul profesorilor, ore private particulare contra plată cu studenții/elevii (fapt care duce nemijlocit la scăderea motivației profesorului pentru orele obișnuite în detrimentul studenților/elevilor ce nu merg la astfel de ore adiționale sau nu doresc să plătească) etc.

⁷¹⁰ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei Naționale de Integritate și Anticorupție-Moldova 2019// https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrita0.htm

⁷¹¹ LUTENCO, Andrei. Monitorizarea corupției în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova: Ghid metodologic. Ch.: Bons Offices SRL, 2008, p. 4.

⁷¹² BJGDĂNAȘ, S. Studenții au pornit lupta cu mita în Timpul de Dimineață, 8 Iulie 2005. NR.246

⁷¹³ IBIDEM.

Conform Institutului Internațional pentru Politici Educaționale al UNESCO, corupția apare și se manifestă distinct la trei nivele: politic, administrativ (central și local) și la nivel de aulă⁷¹⁴

La nivel de politici:

a) corupția afectează alocarea resurselor pentru sectorul educațional, lăsându-l subfinanțat;

b) persoanele cu funcții înalte de răspundere preferă alocări de ordinul achizițiilor și construcțiilor, în locul sumelor ce ar fi destinate cheltuielilor pentru salarii sau întreținere a universităților, din considerentul că primele sunt mai ușor de corupt.

La nivel ministerial/administrativ:

a) corupția la acreditarea universităților, facultăților - ce are impact negativ asupra calității învățământului;

b) extragerea de fonduri alocate pentru achiziții, construcții destinate funcționarilor publici aflați mai jos pe scara ierarhică.

La nivel universitar și aulă:

a) corupție la recrutarea cadrelor didactice;

b) mită pentru obținerea unor note mai bune și favoruri la nivel administrativ (cameră în căminele studentești, admitere);

c) plagiat și copiat etc.

La prima vedere s-ar părea că fenomenul corupției prezintă un mai mare pericol în asemenea domenii cum ar fi de exemplu sistemul vamal sau poliție, dar **din perspectiva dezvoltării sociale, acest fenomen în educație, după opinia mai multor autori⁷¹⁵, are urmări mult mai grave.** Astfel, dacă în sistemul vamal, de exemplu, un agent economic oferă mită, încălcând legea, ca în ultimă instanță să obțină un profit economic mai mare, în învățământul universitar coruperea presupune în primul rând încălcarea unor principii morale. În literatura anglo-saxonă de specialitate, actele de corupție din instituțiile de învățământ superior sunt calificate drept *academic misconduct*, adică comportamente condamnate de comunitatea universitară. Aceste acțiuni sunt incriminate prin intermediul unui cod de conduită academică, ce reprezintă formularea explicită în scris a idealurilor, valorilor, principiilor și normelor morale pe care consimt să le respecte și să le urmeze membrii comunității academice universitare⁷¹⁶.

⁷¹⁴LUTENCO, Andrei, Eșanu, Mircea, Pistrinciuc, Vadim. Monitorizarea corupției și fraudelor academice în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova: Ghid metodologic: Ch.:Bons Offices SRL, 2008, p. 6.

⁷¹⁵IBIDEM, p. 7.

⁷¹⁶Heyneman, S.P. Defining the influence of education on social cohesion în International Journal of Educational Policy, Research and Practice Vol. 3, p. 73 - 97. 2002./Apud: Lutenco, Andrei, Eșanu, Mircea, Pistrinciuc,

În această ordine de idei, o instituție de învățământ care plătește mită, de exemplu, pentru a fi acreditată, se poate dovedi ca abilitățile și cunoștințele absolvenților să fie periculoase pentru societate. Universitatea care tolerează mita, plagiatul, copiatul, încalcă unul dintre scopurile majore ale unei astfel de instituții, ea fiind înființată, de fapt, pentru a pregăti viitorii lideri pe criteriile de corectitudine și imparțialitate.

Corupția poate fi un element catalizator în instituțiile publice, unde taxele pentru servicii sunt mari sau procedurile de aplicare sunt și costisitoare, și de lungă durată. Cercetătorii Ahlin și Bose au demonstrat că un birocrat parțial onest ce lucrează într-o instituție amorfă, fiind mituit poate contribui la intensificarea și ridicarea randamentului instituției respective⁷¹⁷.

Cu toate acestea, o astfel de contribuție a corupției în eficientizarea sistemului educațional poate fi observată cu greu.

Instituțiile de învățământ, pe lângă faptul că reprezintă un bun public, mai au și o misiune publică de a pregăti o societate corectă, tolerantă și pe principii de egalitate, iar prezența corupției diminuează acest rol al educației, afectând coeziunea socială. Din considerentul că învățământul servește drept instrument de modelare a unui comportament corect al elevilor, studenților, tinerilor, fenomenul corupției din acest sistem poate avea consecințe mult mai costisitoare decât cel din serviciile vamale sau poliție, or unul din scopurile fundamentale ale unei instituții de învățământ este de a educa tinerii cum să se comporte în viitor, iar dacă acest sistem este corupt ne putem aștepta ca viitorii cetățeni să fie și ei, la rândul lor, corupți și să corupă. Conform rezultatelor cercetării realizate de CNTDO, **studenții de la anul I au dat mită în proporție de 18%, acest procentaj crescând proporțional până la anul 5 până la 39%**⁷¹⁸

Invocăm și unele date din cercetarea „Percepțiile studenților privind fenomenul corupției în Instituțiile de învățământ superior, realizat de către Centrul național pentru Transparență și Drepturile Omului în parteneriat cu rețeaua Studențească Anticorupție din Europa de Sud-Est, cu suportul financiar al OSF, Budapesta în octombrie-noiembrie 2012⁷¹⁹. Rețeaua studențească Anticorupție din Europa de Sud-Est include 5 țări: Bulgaria, Croația, Macedonia, Moldova și Serbia. Studia a fost realizat simultan în cele 5 țări sus-menționate. În

Vadim. Monitorizarea corupției și fraudelor academice în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova: Ghid metodologic: Ch.:Bons Offices SRL, 2008, p. 7.

(Ahlin C, Bose P. The pitfalls of a partially honest bureaucracy: Bribery, inefficiency and bureaucratic delay în Journal of Development Economics. 2006. Apud: Lutenco, Andrei, Eșanu, Mircea, Pistrinciuc, Vadim.

MONITORIZAREA corupției și fraudelor academice în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova: Ghid metodologic: Ch.:Bons Offices SRL, 2008, p. 7.

⁷¹⁷

⁷¹⁸ BOGDĂNAȘ, S.Op. cit.

⁷¹⁹ PERCEPȚIILE studenților privind fenomenul corupției în Instituțiile de învățământ Superior. Raport de cercetare realizat de către Centrul Național pentru Transparență și Drepturile Omului în parteneriat cu rețeaua Studențească Anticorupție din Europa de Sud-Est, cu suportul financiar al OSF, Budapesta. Chișinău, aprilie 2013., 49 p.

eșantion au fost incluse în total 13 universități: 4 din Serbia, 3 din Republica Moldova, 2 – din Macedonia, 2 din Bulgaria și 2 – din Croația. În Republica Moldova au fost aplicate chestionare în 3 universități: ADSEM, USM și USARB.

Este de reținut faptul că acest concept (corupție) a fost abordat dintr-o perspectivă mai largă, ceea ce a implicat analiza principalelor fraude academice. Au fost luate în calcul următoarele dimensiuni:

- 1.Mita
- 2.Plagiatul
- 3.Copiatul
- 4.Nepotismul
- 5.Delapidarea financiară.

În acest sens, termenul de corupție a inclus în sine și conceptul de fraude academice. Decizia de a include plagiatul și copiatul ca forme ale corupției în cadrul sistemului de învățământ superior a reieșit din faptul că aceste două practici violează grav interesul public, facilitând obținerea de către studenți a calificativelor ce nu reflectă obiectiv nivelul lor de pregătire

Volumul eșantionului a cuprins 1200 de persoane intervievate, câte 400 din fiecare universitate.

Conform datelor obținute, 72,7% din totalul studenților intervievați au apreciat calitatea studiilor în instituțiile în care învață ca fiind bună sau foarte bună. Dacă e să analizăm rezultatele pentru fiecare Universitate în parte, avem următoarea situație: studenții de la USARB au apreciat cel mai înalt calitatea studiilor (75,7%), fiind urmați de cei de la ASEM (71,9%) și USM (70,8%).

Gradul de toleranță față de corupție a fost evaluat pe o scală de la 1 la 4, unde valoarea 1 reprezintă cel mai scăzut nivel de toleranță față de corupție, iar 4-cel mai înalt nivel de toleranță. Rezultatele se prezintă astfel: ASEM-2,25, USARB-2,10 și USM-2,07.

Așadar, cea mai înaltă valoare a indicelui de tolerare a corupției a fost înregistrată în cazul ASEM. De rând cu valorile generale ale indicelui sintetic, s-au analizat diferențiat și componentele acestuia. Astfel, fiecare al nouălea respondent din ASEM a afirmat că este de acord cu afirmația „este acceptabil să dai mită pentru a susține un examen”, ceea ce este practic de 2 ori mai mult comparativ cu procentul acumulat la USM.

Din totalul respondenților, practic o treime consideră a fi acceptabil să copiezi în timpul examenului. Ca și în cazul precedent, cei mai toleranți în ceea ce privește practica copiatului în timpul examenului sunt reprezentanții ASEM (35,7%), iar cei mai puțin toleranți sunt studenții de la USARB (26,9%)

De asemenea, studiul a evidențiat existența unei atitudini destul de tolerantă a studenților față de plagiat. Aproape jumătate din respondenți (47%) au afirmat că este acceptabil ca studentul să utilizeze un text/paragraf dintr-o sursă fără a o menționa. Și 32% din studenți au afirmat că sunt de acord cu afirmația că este acceptabil ca profesorul să utilizeze un text/paragraf dintr-o sursă fără a o menționa. Nivelul cel mai înalt de toleranță la acest capitol a fost exprimat de studenții de la ASEM (51,9% în cazul studentului și 35,4% în cazul profesorului. Numărul cel mai mic de studenți care acceptă asemenea practici a fost la USARB (38,8%/30,5%).

Un aspect important ține de analiza percepției răspândirii formelor fraudelor academice pentru fiecare universitate în parte. În urma analizei datelor s-a observat că respondenții din USM au ales într-o proporție destul de mică opțiunile „larg răspândit” sau „foarte răspândit” pentru mită -19,1%, ceea ce este mai puțin comparativ cu evaluările studenților de la ASEM (29,2%) și USARB (31,4%)

Participanții la studiu au evidențiat următoarele acțiuni de prevenire a cazurilor de dare/luare de mită în Universitate:

1. Pedepse mai severe pentru persoanele implicate în actele de dare/luare de mită (69,1%)
2. Asigurarea protecției și anonimatului pentru persoanele care raportează cazuri de mită (46,5%)
3. Majorarea salariilor pentru angajații universităților (46,2%).

Conform unui studiu pe eșantion național realizat în anul 2016, că aproximativ 45% din studenții absolvenți erau gata să dea mită pentru a obține diploma de licență⁷²⁰.

Printre cele mai grave consecințe ale unui sistem educațional corupt sunt considerate ⁷²¹

1. calitatea slabă a învățământului duce la un produs de proastă calitate și la creșterea sărăciei;

2. corupția în educație duce la creșterea discrepanței dintre cei bogați și săraci, și lipsește generații întregi de posibilitatea de a avea un viitor prosper;

3. un sistem ușor influențabil politic.

⁷²⁰ <https://point.md/ru/novosti/obschestvo/studiu58-coruptzia-cea-mai-mare-problema-in-sistemul-de-invatzamant/>

⁷²¹ Institutul Internațional pentru Politici Educaționale, <http://www.unesco.org/iiep> (06.2006)

5. Costurile corupției

Costul corupției în Republica Moldova și cine îl suportă⁷²².

Pierderile anuale aduse Republicii Moldova de pe urma actelor de corupție se cifrează în intervalul 8%-13% din Produsul Intern Brut sau de circa 11,8-17,7 miliarde lei pentru anul 2016. Aceste sume depășesc toate cheltuielile din 2016 pentru toți pensionarii și pentru indemnizațiile de asistență socială.

Corupția este un „Robin Bad”, care ia de la cei mulți pentru sine și grupul său. Corupția poate fi definită ca un proces prin care are loc o redistribuire injustă a bogăției și beneficiilor publice/comune actuale și viitoare în favoarea unor indivizi sau grupuri de indivizi. Cu alte cuvinte, corupții câștigă de pe urma actelor de corupție doar datorită faptului că cei mulți pierd. Deci, principalii interesați și prin urmare principala forță motrică în schimbarea situației ar trebui să fie marea majoritate a populației. Însă principalul impediment în apariția unei astfel de forțe, este faptul că cetățenii nu întotdeauna pot face legătura între actele de corupție și pierderile adevărate, concrete pentru fiecare din ei. De cele mai multe ori dimensiunea și impactul corupției în viziunea cetățenilor se reduce la nivelul experiențelor individuale de dare de mită, însă chiar dacă pierderile din mită sunt importante acestea nici pe departe nu reprezintă pierderea adevărată din corupție.

Pierderile totale ale Republicii Moldova de pe urma corupției pot fi estimate între 8% – 13% din PIB. Evaluarea pierderilor de pe urma corupției este destul de dificilă și la moment nu există date concludente la acest capitol, nici la nivel mondial și nici local. Totodată există mai multe estimări cu ajutorul cărora se poate arăta cel puțin amploarea pierderilor de pe urma acestui fenomen. Estimările costurilor de corupție variază în funcție de metodologiile aplicate, însă toate converg în concluzia că corupția este o barieră în dezvoltarea economică. Astfel, un studiu efectuat în 2005 relevă faptul că în mediu la nivel global o creștere a nivelului de corupție cu un punct procentual (p.p) determină încetinirea creșterii PIB cu 0,13 p.p, iar pentru nivelul de corupție al Republicii Moldova (în perioada respectivă) aceasta constituia 0,12 p.p sau o reducere medie anuală de 387 USD (preturile anului 1995) a PIB per capita. O altă estimare des utilizată relevă că costurile corupției se ridică la 5% din PIB-ul mondial. Reieșind din această estimare și acceptând că există o legătură directă dintre Indicele de Percepție a Corupției (IPC) și pierderile din actele de corupție, pentru Moldova pierderile ar constitui circa 8,7% din PIB. În aceste condiții, pierderea totală pentru anul 2016 se ridică la 11,8 miliarde lei. Această sumă depășește toate cheltuielile din 2016 pentru toți pensionarii și pentru indemnizațiile de asistență socială. De asemenea, o estimare mai recentă efectuată pe țările din

⁷²² <https://expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1526-costul-coruptiei-in-republica-moldova-si-cine-il-suporta>

UE sugerează că pierderile globale pe țările din UE sunt în intervalul 4,9% – 6,3% din PIB-ul global al UE-28. Iar, pentru astfel de țări ca România costul corupției (în baza indicelui IPC) ar fi de circa 15,6% din PIB, Bulgaria 14,22%, Grecia 13,76% și Letonia 13,16%. În aceste condiții, ținând cont de condițiile relativ similare a acestor țări cu situația din Republica Moldova se poate presupune că pierderile totale din corupție ar fi cel puțin de 13% din PIB sau 17,7 miliarde lei în 2016.

Volumul mitei plătite este mai mare decât cheltuielile anuale pentru toate drumurile țării. Conform cercetării sociologice efectuate de TI – Moldova, în 2014 au fost plătite peste 1,27 miliarde de lei sau peste 1,1% din PIB sub formă de mită, din care 899 milioane de către gospodăriile casnice și 387 milioane de către business. La nivel internațional plățile din mită sunt evaluate la circa 2% din Produsul Intern Brut (PIB) global, iar ținând cont de faptul că Moldova este printre țările cu un nivel înalt de corupție, cu mare probabilitate valoarea mitei totale este și mai mare. Astfel, pierderile anuale directe ale bugetului (sau veniturile anuale ale persoanelor care au luat mită) ca pondere din PIB se estimează la 1,1%-2%, sau în cifre absolute de 1,5 – 2,7 miliarde lei la nivelul anului 2016. Deci, doar pierderile anuale directe din mită reprezintă 3,1% – 5,6% din Bugetul Public Național (BPN), sumă ce acoperă de la 22% la 40% din pensia fiecărui pensionar pentru limita de vârstă, sau reprezintă echivalentul tuturor cheltuielilor pentru drumuri în anul 2016. În realitate, cu mare probabilitate această sumă este și mai mare, deoarece sondajele nu cuprind tranzacțiile din grupurile corupționale dure, închise, iar acestea chiar dacă sunt mai mici ca număr în schimb implică valori mari.

În fiecare an pierderile din corupție la executarea bugetului public sunt echivalente cu jumătate din toate pensiile plătite anual. O altă sursă majoră de corupție este efectuarea cheltuielilor bugetare. Valoarea cheltuielilor bugetare din Bugetul Public Național (BPN) în 2016 a constituit 48,5 miliarde lei din care cheltuieli cu bunuri și servicii de 18,4 miliarde, de personal 8,9 miliarde și cheltuieli sociale de circa 15,9 miliarde. Costul de corupție în achizițiile publice este de circa 20%-30%, în timp ce nivelul pierderilor aferente cheltuielilor cu retribuirea muncii și plăților sociale sunt mai puțin studiate. Totodată, este cunoscut faptul că în ambele sectoare fenomenul de corupție există (persoane angajate de formă, care nu corespund cerințelor, etc, sau mită pentru a primi indemnizații și a primi o pensie mai mare). Ținând cont de faptul că nivelul incidenței actelor de corupție privind plățile sociale și șomaj este estimat la circa 10% și dacă admitem că nivelul plăților este cel puțin echivalent mediei ponderii mitei din valoarea sancțiunii, adică de 16,6%, atunci costul corupției în aceste domenii se poate estima de circa 1,7% din cheltuielile respective. În aceste condiții, valoarea integrală a prejudiciilor de pe urma corupției la efectuarea cheltuielilor bugetare ar fi de cel puțin 4,2 miliarde lei pentru 2016 sau echivalentul a circa 50% din cheltuielile anuale pentru pensii.

Valoarea patrimoniului încredințat în gestiunea clasei politice și de birocrăți este cu mult peste 150 miliarde lei anual. Totodată, în Republica Moldova este foarte răspândită corupția în procesul de gestiune a întreprinderilor publice, darea în locațiune a imobilelor, privatizare, crearea parteneriatelor publice private, etc. Doar valoarea bunurilor imobile și activelor financiare înregistrate în registrul patrimoniului public (bunuri imobile și mobile, părțile sociale în întreprinderi) constituie circa 80 miliarde lei (bilanțul patrimoniului public la sfârșitul anului 2016). De asemenea, aici trebuie de adăugat resursele naturale (fondul funciar, pădurile, apele, zăcămintele minerale, spațiul aerian), utilizarea cărora nu este suficient de bine monitorizată din partea societății. După unele estimări valoarea economică doar a fondului silvic ar fi de peste 22 miliarde de lei. Corupția de la gestiunea patrimoniului public este mai greu de estimat, deoarece presupune mai multe tipuri de tranzacții cu implicarea unor cercuri restrânse de actori, de regulă strâns afiliate partidelor politice și/sau cercurilor din domeniul structurilor de forță și justiție. Din puținele informații apărute în spațiul public (Metal Feros, Aeroportul Internațional Chișinău, privatizări) despre pierderile de pe urma corupției din gestiunea patrimoniului se poate constata că acestea sunt impunătoare, însă la moment nu există o estimare totală a acestora.

Pierderile de pe urma corupției sunt cu mult mai mari decât beneficiile obținute de către părțile actului de corupție. Este important de menționat că pagubele de pe urma corupției nu sunt doar cele directe și imediate, adică doar cele sesizabile la momentul producerii actului de corupție. Acestea au un efect multidimensional și care se propagă mult timp după momentul săvârșirii infracțiunii de corupție. Costurile totale de corupție depășesc cu mult beneficiile sumare obținute de către beneficiarii actului de corupție, reprezentând o pierdere netă pentru societate. De exemplu, o persoană care a intrat în posesia unui teren prin plata unei mite oficialilor, de regulă este mai puțin competitivă decât o persoană care ar fi intrat în posesia terenului fără a plăti mită, astfel nu se asigură cea mai eficientă utilizare a terenului dat. Prin urmare, recuperarea integrală a prejudiciilor aduse societății de regulă nu este posibilă, chiar prin confiscarea tuturor bunurilor rezultate din corupție. Mai mult ca atât pentru o perioadă mai lungă de timp, pagubele create de către actele de corupție se generalizează și se extind, răsfrângându-se inclusiv și asupra celor care au participat la actele de corupție. Acest lucru poate fi exemplificat prin serviciile proaste în medicină, educație, securitate personală și a membrilor familiei etc, când beneficiarii de pe urma corupției apelează la serviciile respective (inclusiv păstrarea capitalurilor) din țările dezvoltate, cu un nivel redus al corupției.

6.Prevenirea și combaterea corupției

În țară există trei instituții principale abilitate cu prevenirea și combaterea corupției: Centrul Național Anticorupție, Procuratura Anticorupție și Comisia Națională de Integritate. Actualmente Comisia Națională de Integritate a fost reformată în Autoritatea Națională de Integritate.

Centrul Național Anticorupție a fost creat încă în anul 2002, fiind denumit pe atunci Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției. În 2012, după efectuarea reformei, Centrul a renunțat la competențele sale legate de crimele economice, ceea ce a dus la schimbarea denumirii sale. Centrul este o instituție anticorupție combinată, responsabilă atât de combaterea, cât și de prevenirea corupției, cu un număr total de 350 de angajați.

Procuratura Anticorupție este o instituție specializată, creată cu puțin timp după instituția anticorupție în 2002. Procuratura este responsabilă de conducerea tuturor anchetelor penale efectuate de ofițerii de investigație ai Centrului Național Anticorupție, dar poate să desfășoare anchete penale și de sine stătător.

Recent au avut loc ample reforme în procuratură, inclusiv procuratura anticorupție. La 25.02.2016 a fost adoptată Legea cu privire la procuratură, care a intrat în vigoare la 1.08.2016. Potrivit acestei legi se reorganizează și procuraturile specializate, printre care și procuratura anticorupție. Prin legea nr.159 din 07.07.2016 cu privire la procuraturile specializate se reglementează și activitatea procuraturii anticorupție, care devine independentă de procuratura generală.

Comisia Națională de Integritate a fost creată în 2012, fiind responsabilă de verificarea veniturilor, proprietăților și intereselor personale ale funcționarilor publici, conflictelor de interese și incompatibilităților on funcția publică. On exercitarea mandatului, Comisia activează de comun cu Centrul Național Anticorupție și cu Procuratura Anticorupție atunci când transmite constatările sale pentru investigații penale suplimentare⁷²³.

Republica Moldova dispune pe lângă instituțiile anticorupție și de un cadru legal vast de prevenire și combatere a corupției. Cele mai importante documente de politici în acest domeniu le-au constituit *Strategia Națională de Prevenire și Combatere a Corupției*, implementat printr-o serie de planuri de acțiuni on perioada 2005 –2010 și *Strategia națională anticorupție pe anii 2011– 2016*, cu 2 Planuri de acțiuni privind implementarea Strategie. Actualmente este în proces de elaborare o nouă Strategie anticorupție pentru anii 2016 - 2018 și un Plan de acțiuni pentru această Strategie.

⁷²³ CHIVRIGA, Viorel, AVORNIC, Cristina, GURIN, Marin, PÂRVAN, Viorel. Democratizarea și dezvoltarea Republicii Moldova: probleme, realizări și perspective. Policy paper, august 2016, IDIS VIITORUL, p.3

Evaluarea preliminară a implementării SNA 2011–2016, realizată de către experți independenți din societatea civilă, a estimat nivelul de realizare și impactul acțiunilor anticorupție și a recomandat o nouă abordare pentru următorul document de politici în acest domeniu. Progresul implementării SNA 2011–2016 a fost calificat drept satisfăcător, majoritatea acțiunilor fiind raportate drept executate. S-a constatat un nivel înalt de executare a acțiunilor de cercetare, instituționale și a acțiunilor de educare și comunicare publică. Domeniile în care au fost înregistrate progrese sînt următoarele:

- uniformizarea practicii judiciare și reducerea semnificativă a aplicării discreționare a legii penale în vederea ușurării situației persoanelor condamnate pentru corupție (a fost exclusă practica tragerii la răspundere contravențională în locul răspunderii penale, a fost exclusă practica de încadrare a faptului încheierii acordului de recunoaștere a vinovăției de către inculpați ca circumstanțe atenuante și excepționale);

- implementarea sistemului național de raportare telefonică a cazurilor de corupție; – consolidarea activităților de evaluare a riscurilor de corupție în cadrul instituțiilor publice; – consolidarea cadrului normativ în domeniul achizițiilor publice; – consolidarea cadrului normativ privind asigurarea transparenței finanțării partidelor politice, în conformitate cu recomandările Consiliului Europei;

- extinderea aplicării sistemelor și a platformelor electronice în cadrul proceselor operaționale ale mai multor instituții (Programul Integrat de Gestionare a Dosarelor în cadrul sistemului judecătoresc, sistemul de vămuire electronică în cadrul Serviciului vamal, sistemul automatizat de supraveghere a circulației rutiere în cadrul Inspectoratului național de patrulare etc.);

- monitorizarea mai strictă a proceselor în cadrul sistemului educațional (supravegherea video a examenelor de bacalaureat);

- sporirea rigorilor de integritate și îmbunătățirea garanțiilor pentru autoritățile implicate în procesele de combatere a corupției (ofițerii Centrului Național Anticorupție, procurorii din cadrul Procuraturii Anticorupție și judecătorii);

- sporirea transparenței în activitatea autorităților publice centrale (APC), autorităților publice locale (APL), a organelor de ocrotire a normelor de drept și a sistemului judecătoresc.

În același timp, evaluarea implementării SNA 2011–2016 a stabilit că nu toți indicatorii de performanță ai obiectivelor generale și ai scopului Strategiei au fost atinși. În timp ce anumiți indicatori s-au îmbunătățit, alții au fluctuat, revenind la nivelul indicatorilor de la începutul perioadei de implementare a Strategiei. Astfel, indicatorii de performanță ai obiectivului general al SNA 2011–2016 de „transformare a corupției din activitate avantajoasă și puțin riscantă în activitate dezavantajoasă și foarte riscantă” au evoluat contradictoriu: Indicatorul Mondial de

Guvernare (IMG) „Controlul asupra corupției” este în declin, pe când IMG „Calitatea regulatorie” a înregistrat o ușoară ameliorare.

Indicatorii de performanță ai celui de-al doilea obiectiv general de „contribuire la crearea climatului de zero toleranță față de corupție” au involuat sau au valori incerte din cauza schimbării metodologiilor de calcul și/sau de abandonare a urmării evoluțiilor de către sursă. Astfel, Barometrul Global al Corupției, realizat de Transparency International, a stabilit creșterea ponderii persoanelor care au dat mită cel puțin în unul din domeniile cuprinse în cercetare: poliția, justiția, ocrotirea sănătății, educația, documentarea populației, oferirea indemnizațiilor de șomaj, alte servicii sociale, pe când ponderea persoanelor din mediul gospodăriilor casnice și cel al afacerilor dispuse să ofere mită, deși nu a mai fost urmărit de către Transparency International–Moldova (în continuare – TI–Moldova) de o manieră comparabilă după anul 2010, a înregistrat, la fel, valori contradictorii.

3. În pofida ameliorării înregistrate în anii 2011 și 2012, în anii următori, 2013–2015, IMG „Controlul asupra corupției” scade cu 0,25, atingând cote chiar mai mici decât cele existente la momentul lansării SNA 2011–2016: de la -0,63 în 2011 la -0,88 în 2015.

4. IMG „Calitatea regulatorie” s-a îmbunătățit ușor cu 0,03 de la -0,08 în 2011 la -0,05 în 2015.

5. Conform Barometrului Global al Corupției pentru anul 2009, ponderea persoanelor care au oferit mită dintre cele chestionate în Republica Moldova a fost de 29%, pe când în anul 2015 – de 42%. Ponderea persoanelor din gospodăriile casnice dispuse să dea mită a crescut ușor, ponderea oamenilor de afaceri din aceeași categorie s-a redus considerabil

6. De asemenea, indicatorii realizării scopului SNA 2011–2016, extinși pentru anul 2016, au înregistrat valori și evoluții contradictorii: Indicele de Percepție a Corupției (în continuare – IPC), calculat de Transparency International, s-a îmbunătățit nesemnificativ în anul 2016 în comparație cu anul 2011.

7. Volumul total estimat al mitei oferite de gospodăriile casnice și oamenii de afaceri calculat de TI–Moldova s-a ameliorat, dar nu la nivelul scontat de Strategie;

8. Indicele global al libertății economice, estimat de Heritage Foundation, la fel, s-a îmbunătățit, dar nu la nivelul planificat

9. Stabilirea progresului în implementarea SNA 2011–2016 prin prisma indicatorilor de performanță privind atingerea obiectivelor generale și a scopului utilizând doar surse de date externe, ale căror metodologii și periodicitate de calcul variază pe parcursul implementării, a suscitat mai multe dificultăți.

10. Evaluarea SNA 2011–2016 a conturat necesitatea unei arhitecturi mai suple pentru noua strategie anticorupție, sugerând structura bazată pe pilonii de integritate din evaluarea

„Sistemul național de integritate”, realizată de TI–Moldova, respectiv, obiectivele noului document de politici urmând să fie formulate de o manieră mai concentrată și care să țintească domeniile vulnerabile în fața corupției.

De asemenea, noul document de politici ar urma să înregistreze progresele realizate în baza unui sondaj efectuat periodic și după o metodologie fixă pe tot parcursul implementării acestuia, iar ca surse de verificare să fie utilizați indicatorii externi.

O problemă constantă raportată de actorii interni și partenerii de dezvoltare ai Republicii Moldova este concentrarea eforturilor de reformă și a politicilor doar pe acțiuni de modificare a legislației și restructurări instituționale, fiind omisă, cel mai frecvent, componenta de punere în aplicare efectivă a modificărilor legislative și instituționale. Noul document de politici anticorupție urmează să elimine aceste deficiențe și să se concentreze pe aplicarea cadrului legal și instituțional în domeniu. Este important ca noul document de politici anticorupție să fie interconectat cu Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD), adoptate de statele membre ale Organizației Națiunilor Unite (în continuare – ONU) la New York, în cadrul Summit-ului pentru Dezvoltare Durabilă din 25 septembrie 2015. Obiectivele au fost incluse în Agenda pentru Dezvoltare Durabilă – 2030 și au fost stabilite pentru a elimina sărăcia, a lupta cu inegalitatea și in justiția pînă în anul 2030.

Din perspectiva noului document anticorupție, pentru Republica Moldova este important obiectivul nr. 16 al Agendei pentru Dezvoltare Durabilă – 2030, care urmărește „promovarea societăților pașnice și incluzive pentru dezvoltare durabilă, asigurarea accesului la justiție pentru toți și 6 Disponibilitatea de a oferi mită în rîndul persoanelor din gospodăriile casnice a crescut de la 64,3% în 2008 la 67,6% (+3,3%) în 2015, pe cînd disponibilitatea în rîndul oamenilor de afaceri a scăzut de la 76,5% în 2008 la 64,3% în 2015 (-12,2%).

7 În anul 2010, valoarea IPC a fost de 2,9. În anul 2014, metodologia de calcul al IPC a fost modificată, astfel încît acesta nu se mai estimează pe o scară de la 0 la 10, ci de la 1 la 100. Astfel, în anul 2015, IPC a fost estimat la nivelul de 33, iar în anul 2016 – la nivelul de 30 pentru Republica Moldova.

8 Volumul total estimat al mitei, ținînd seama de rata inflației, a scăzut cu 15,9% începînd din anii 2008–2009 și pînă în anul 2015. Nivelul planificat de descreștere a acestui indicator a fost însă de 36,2%.

9 Indicatorul global al libertății economice s-a îmbunătățit cu 2% în perioada 2011–2015, deși a fost planificată o îmbunătățire de 6,3%. Astfel, acest indice a fost de 55,7% în anul 2011, iar în anul 2015 – de 57,7%. <http://transparency.md/ro/cefacem/publicatii/141-sni-2014>
11 Obiectivele de dezvoltare durabilă au fost lansate în premieră la Conferința Națiunilor Unite pentru Dezvoltare Durabilă (Rio+20), în 2012. ODD înlocuiesc cele opt Obiective de Dezvoltare

ale Mileniului (ODM) cuprinse în textul Declarației Mileniului, adoptată în septembrie 2000 la ONU. Majoritatea statelor lumii se reuniau, în anul 2000, în jurul unui angajament de a reduce sărăcia globală și a salva milioane de vieți. Declarația Mileniului a constituit, în perioada 2000–2015, unica agendă globală în domeniul dezvoltării asupra căreia a existat un acord la cel mai înalt nivel și care includea ținte precise. 4 crearea unor instituții eficiente, responsabile și incluzive la toate nivelele”. În special, trebuie luate în considerare țintele specifice relevante ale acestui obiectiv: „16.4. [...] reducerea semnificativă a fluxurilor financiare ilicite [...], consolidarea recuperării și returnării bunurilor furate [...]; 16.5. reducerea semnificativă a corupției și mituirii în toate formele lor; 16.6. dezvoltarea unor instituții eficiente, responsabile și transparente la toate nivelurile; 16.7. asigurarea unui proces decizional receptiv, incluziv, participativ și reprezentativ la toate nivelurile; 16.10. asigurarea accesului public la informații și protejarea libertăților fundamentale [...] și 16.b. promovarea și aplicarea unor legi și politici nediscriminatorii pentru o dezvoltare durabilă”⁷²⁴

Este importantă percepția acțiunilor de combatere a corupției de către populației și oamenii de afaceri. Astfel, conform studiilor sociologice efectuate în 2017 și 2019⁷²⁵

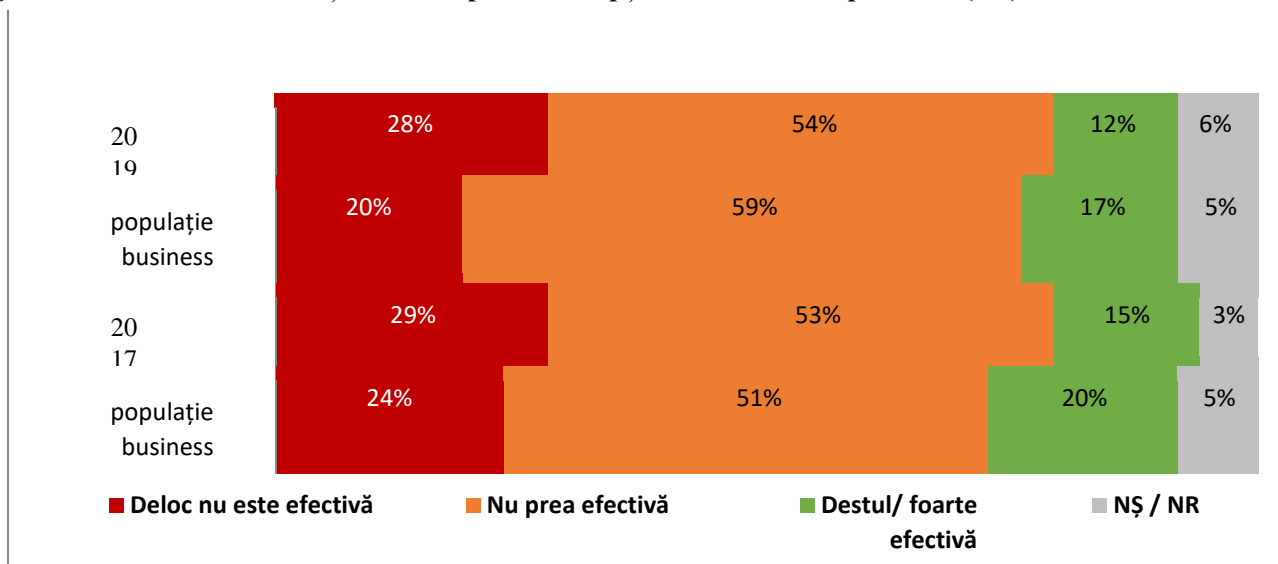
În opinia majorității participanților la sondaj lupta cu corupția în Moldova este ineficientă. Astfel, 82% populație în ambele sondaje și peste 3/4 business (79% în 2019 și 75% în 2017) au menționat că în prezent lupta cu fenomenul corupției *nu este deloc/ nu prea este efectivă* (Figura 2.31). În eșantionul populației ponderi mai pronunțate a acestor răspunsuri au fost observate printre cei cu nivel înalt de educație, din Centru, care s-au confruntat cu acte de corupție, cu experiență cu plăți neformale (Tabelul 84. în anexa 1). În cazul agenților economici răspunsurile respective preponderent sunt printre cei din Centru, care folosesc numerar mai mult de 50%, de asemenea și printre cei care s-au confruntat cu acte de corupție.

În același timp, se observă și o tendință spre diminuare a ponderii celor care consideră lupta cu fenomenul respectiv *destul/ foarte eficientă*, în ambele eșantioane această diminuare a fost de circa 3 p.p.

⁷²⁴ STRATEGIA NAȚIONALĂ DE INTEGRITATE ȘI ANTICORUPȚIE PENTRU ANII 2017–2020, //Monitorul Oficial din 30.06.2017 nr.216-228, art. 334.

⁷²⁵ STUDIU de evaluare a impactului Strategiei de Integritate și Anticorupție – Moldova 2019//https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/library/effective_governance/studiu-de-evaluare-a-impactului-strategiei-naionale-de-integrata0.html

Figura: Cât de efectivă credeți că este lupta cu corupția în Moldova în prezent? (G2)

În proiectul Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova sunt formulate următoarele direcții de activitate orientate spre diminuare corupției⁷²⁶: Obiectivele-cheie, care vor fi realizate sub supravegherea Legislativului și Executivului, vor fi îndreptate spre:

- consolidarea mecanismelor de aplicare a legii, orientate spre sancționarea, mai eficientă, a celor ce se angajează în acte de corupție, acte conexe celor de corupție sau spălare de bani;
- consolidarea instituțiilor democratice și sintetizarea eforturilor instituționale de asigurare a integrității, pentru reducerea vulnerabilității în fața fenomenului corupției;
- eficientizarea capacităților instituțiilor anticorupție de aplicare a legii, prin delimitarea strictă a competențelor, asigurarea independenței și integrității acestora și crearea mecanismelor de recuperare a bunurilor provenite din infracțiunile de corupție;
- consolidarea capacităților instituțiilor abilitate, în vederea exercitării unui control eficient asupra modului de administrare și întrebuințare a resurselor financiare publice și administrare a patrimoniului public.

În ceea ce privește opinia publică, atunci conform unui studiu din 2014, cele mai eficiente căi de combatere a corupției invocate de respondenți sunt introducerea unor sancțiuni severe pentru comportament corupt, aplicarea sancțiunilor persoanelor care iau mită și care dau mită, promovarea în funcție după merit și transparența activității instituțiilor publice⁷²⁷. Deși toleranța față de corupție scade, dorința de a opune rezistență acestui fenomen prin colaborare cu autoritățile publice abilitate rămâne foarte joasă⁷²⁸.

⁷²⁶ Proiectul Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova, p.10 www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=3446, august 2016

⁷²⁷ CERCETARE sociologică. Corupția în Republica Moldova: percepțiile și experiențele proprii ale oamenilor de afaceri și gospodăriilor casnice. Transparency International Moldova

⁷²⁸ IBIDEM.

În procesul analizei acțiunilor de prevenire a corupției este rațional să ne referim și la expertiza anticorupție a actelor normative:

Tabel nr. 3. Date privind dinamica promovării intereselor în proiectele de legi

Subiectul urmărit	2006-2009	2011	2012	2014	2015-2016
Proiectul promovează interese/beneficii	54%	47%	24%	27%	47%
Promovarea este conformă interesului public	45%	27%	63%	56%	40%
Promovarea este contrară interesului public	55%	73%	37%	44%	60%
Proiectul nu promovează interese/beneficii	46%	53%	76%	73%	53%

Sursa: Eficiența expertizei coruptibilității (2015-2016). Studiu. Chișinău, 2016, p.18.)

Tabel nr. 4. Date privind dinamica ponderii proiectelor prin care se promovează interese contrar interesului public: deputați vs. Guvern

Autorii proiectelor de legi	2006-2010	2011	2012	2014	2015-2016
Deputații în Parlament	70%	52%	35%	60%	74%
Guvernul	48%	43%	20%	44%	44%

(Sursa: Eficiența expertizei coruptibilității (2015-2016). Studiu. Chișinău, 2016), p.18.)

În lumina statisticii arătate mai sus, precum și a constatărilor din rapoartele de expertize, autorii studiului insistă în continuare asupra faptului că promovarea intereselor de grup în detrimentul interesului public surpă consistent credibilitatea Legislativului, iar *promovarea unor proiecte „poleite” aparent cu bune intenții alimentează percepțiile societății privind presupusa coruptibilitate a legislatorilor propriu-ziși.*

Tabel nr. 6. Volumul acceptării de către Parlament a obiecțiilor referitoare la coruptibilitate formulate de experții CAPC grupate pe categorii de elemente

Nr.	Categoriile de elemente de coruptibilitate	% acceptate	număr obiecții acceptate	număr obiecții formulate
I.	Interacțiunea proiectului cu alte acte legislative și normative	42%	72	173
II.	Modul de exercitare a atribuțiilor autorităților publice	37%	26	71
III.	Modul de exercitare a drepturilor și obligațiilor	24%	8	33
IV.	Transparența și accesul la informație	100%	1	1
V.	Răspundere și responsabilitate	71%	5	7
VI.	Mecanisme de control	33%	1	3

(Sursa: Eficiența expertizei coruptibilității (2015-2016). Studiu. Chișinău, 2016, p.18.)

Efectuarea expertizei coruptibilității proiectelor actelor legislative timp de 10 ani demonstrează prezența constantă a *elementelor concurența normelor de drept și lacunelor de drept*. Această stare de fapt, în realitate, denotă calitatea îndoielnică a proiectelor de legi. Autorii studiului reiterează încă o dată: *„calitatea legilor influențează calitatea executării acestora, dar*

mai ales, calitatea hotărârilor judecătorești. În consecință, ar trebui să existe o interdependență între răspunderea judecătorilor și cea a parlamentarilor (răspunderea politică) pentru calitatea legilor, dacă greșeala în soluția pronunțată de judecător este cauzată de legislația contradictorie, incoerentă, imprezvizibilă sau instabilă, sau dacă actul normativ a fost declarat neconstituțional, sau dacă Parlamentul s-a exonerat de la obligația de legiferare, deși trebuia să o facă, în legătură cu necesitatea executării măsurilor de ordin general stabilite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului”⁷²⁹.

Sinteza activității CAPC de expertiză a coruptibilității pe parcursul a două sesiuni parlamentare (toamnă 2015 și primăvară 2016) a permis degajarea următoarelor concluzii:

- Majoritatea îngrijorărilor exprimate în studiile anterioare ale CAPC privind eficiența expertizei coruptibilității nu au fost eliminate/soluționate pe parcursul celor două sesiuni parlamentare. Toate aspectele urmărite constant în rapoartele CAPC de expertiză a coruptibilității sînt în declin:

- nivelul de fundamentare și suficiența argumentării proiectelor actelor normative este în scădere continuă;

- transparența întregului dosar de însoțire a proiectelor de legi, rămâne în continuare o provocare pentru Parlament: nu este asigurat accesul la sinteza propunerilor/obiecțiilor la proiectele de legi, inclusiv, între două lecturi, avizele și rapoartele comisiilor parlamentare nu de fiecare dată sunt publicate pe pagina web a Parlamentului etc.;

- calcularea costului legilor rămâne o provocare majoră pentru autoritățile emitente, inclusiv pentru instituțiile care au expertiza și infrastructura necesară (Ministerul Finanțelor, Ministerul Economiei;

- în terenul de legiferare sunt admiși și intervin noi subiecți (BNM, PG), care nu sunt abilitați cu dreptul de inițiativă legislativă, potrivit Constituției;

- autoritățile au intervenit cu soluții controversate pentru soluționarea problemelor din sectorul bancar și piața financiară: în loc să responsabilizeze exponenții acestor sectoare, adoptă soluții care îi absolvă practic de orice control și răspundere;

-continuă să rămână în afara atenției domeniul educație, cultură, culte și mass-media, dar și domeniul social/legislația muncii. Există unele inițiative sporadice pentru aceste două domenii, dar este regretabil că autoritățile nu se preocupă în mod strategic și planificat de modernizarea acestor domenii;

- promovarea intereselor (grupurilor de interese) - nota autorului, GH. Neagu) prin proiectele de legi deja capătă conotații alarmante, în special, în cazul inițiativelor deputaților;

⁷²⁹IBIDEM, p. 24.

- în proiectele de legi au reapărut elemente de coruptibilitate, care anterior păreau să fi fost eliminate din tradițiile formulării normelor legislative („este în drept”, „poate”) elemente care largesc marja discreționară a funcționarilor;

- Parlamentul continuă să ignore riscurile de coruptibilitate semnalate în rapoartele de expertiză, inclusiv ale CAPC. În perioada vizată de prezentul Studiul, gradul de acceptare și remediere a riscurilor de coruptibilitate a scăzut cu 9%⁷³⁰.

În perioada 2016-2018, Centrul Național Anticorupție a efectuat expertiza anticorupție a 2697 proiecte de acte normative, ponderea cea mai mare revenind proiectelor de hotărâri de guvern și actelor departamentale. Cel mai frecvent interesele private (grupurile de interes - nota autorului-GH. N)) au fost promovate prin proiecte de legi, cele mai multe dintre acestea fiind înregistrate în 2016 (34% din proiectele de legi expertizate), ajungând în 2018 la o pondere de 10%.

În partea ce ține de hotărârile de Guvern, ponderea proiectelor promotoare de interese a constituit 21% în 2016 ajungând la 3% în 2018, iar în cazul actelor departamentale - 28% (în 2016) și 7% (în 2018).

Niciunul dintre proiectele promotoare de interese nu au avut o argumentare relevantă, adecvată și suficientă. Totodată, majoritatea proiectelor promotoare de interese de grup nu conțineau mecanisme de control și sancțiuni. Cei mai frecvenți factori de risc rămân a fi: formulările ambigue care admit interpretări abuzive, concurența normelor de drept, lacunele de drept, atribuții care admit derogări și interpretări abuzive etc.

În anul 2016 – 25 (7%) din hotărârile de guvern pasibile de expertiză au fost aprobate în lipsa acestora, în 2017 acest indicator a ajuns la 82, sau 19%, iar în 2018 – la 15%.

Cel mai frecvent interesele private au fost promovate contrar interesului public prin proiectele de legi, cele mai multe fiind înregistrate în 2016: 34% din proiectele de legi expertizate, tendința respectivă fiind în scădere în următorii ani, ajungând în 2018 la o pondere de doar 10%. În partea ce ține de HG, la fel, atestăm diminuarea ponderii proiectelor promotoare de interese de grup: de la 21% în 2016 până la doar 3% în 2018. Un tablou similar se desprinde și privitor la actele departamentale: de la 28% până la 7%.

Topul riscurilor de corupție detectate de experții CNA în proiectele de legi supuse expertizei este următorul:

- abuz de serviciu;
- conflict de interese și/sau favoritism;
- corupere activă;

⁷³⁰ EFICIENȚA expertizei coruptibilității (2015-2016). Studiu. Chișinău, 2016, p.26

- trafic de influență;
- depășire a atribuțiilor de serviciu;
- conflict de interese și/sau favoritism;
- exercitarea influenței necorespunzătoare⁷³¹

Evaluarea eficienței recomandărilor rapoartelor de expertiză anticorupție arată că acestea erau acceptate în proporție de circa 70%⁷³².

Prevederile legii cu privire la actele normative nr100 din 22 decembrie 2017⁷³³ au condus la creșterea importanța expertizei anticorupție. Deși prevede ca obligatorie expertiza anticorupție, totuși, nu specifică etapa expertizării proiectelor actelor normative și lasă la discreția autorilor să includă sau nu constatările EA în sinteza obiecțiilor și recomandărilor la proiectele actelor normative;

Noua abordare a Metodologiei privind specificarea riscurilor de corupție generate de factorii de risc ar putea produce schimbări de substanță. Riscurile de corupție, chiar dacă sunt virtuale la nivel de proiect, odată ce actele normative vor fi adoptate și puse în aplicare, sunt de natură să creeze situații reale și teren fertil pentru comiterea faptelor prejudiciabile menționate mai sus. Din această perspectivă, rolul preventiv al expertizei anticorupție, a recomandărilor acestora care trebuie luate în considerare este unul extrem de important. Pe termen lung remediarea și excluderea riscurilor de corupție din proiectele actelor normative pot să contribuie în mod substanțial la diminuarea nivelului corupției și crearea unui climat de integritate veritabil⁷³⁴

7.APLICĂȚII

Sugestii și întrebări pentru continuarea reflecției

1. Este oare actul decizional din Republica Moldova suficient de transparent ?
2. Sunt oare publice informațiile despre executarea programelor și bugetelor?
3. Își declară oare demnitarii averea și veniturile ?
4. Se respectă principiul de evitare a conflictului de interese în procurări publice ?

⁷³¹ IONIȚĂ, Lilia, SAVVA, Taiana. Exertiza anticorupție 2016-2018: eficiența, cjsturi, impact. Studiu. Chișinău, 2020,

file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/Studiu%20EA%202016_2018_21.09.2020_final%20(5).pdf

⁷³² https://www.cna.md/public/files/Studiu_EA_2020_16_2018.pdf

⁷³³ Monitorul Oficial, 12 ianuarie 2018, nr.7-17.

⁷³⁴ IONIȚĂ, Lilia, SAVVA, Taiana. Exertiza anticorupție 2016-2018: eficiența, cjsturi, impact. Studiu. Chișinău, 2020,

file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/Studiu%20EA%202016_2018_21.09.2020_final%20(5).pdf

5. Organele de anchetă sunt vigilente la semnalele presei despre cazurile de corupție și abuz de serviciu?
 6. Achizițiile publice sunt accesibile, transparente și competitive ?
 7. Este societatea intolerantă față de actele de corupție și cât de temeinică este percepția negativă a corupției ?
 8. Promovează oare leadership-ul politic și public exemple de comportamente incoruptibile și sunt oare acțiunile acestora consistente de intoleranță față de fenomenul corupției ?
 9. Pot fi considerate fundamente teoretico-metodologice a studierii fenomenului corupției următoarele teorii și paradigme:
 - teoria anomiei sociale;
 - teoria asociațiilor diferențiale;
 - paradigma structural-funcționalistă;
 - teoria conflictului social;
 - teoria subculturilor delincvente;
 - teoria gulerelelor albe;
 - paradigma analizei costurilor și beneficiilor.
- În procesul argumentării răspunsului, baloridicați și cunoștințele achiziționate în cadrul unității de curs Criminologie.
10. În cazul în care răspunsul este afirmativ, identificați temele/dimensiunile care trebuie cercetate în baza unei (unora) sau altei (altor) teorii și paradigme. Argumentați răspunsul.

Bibliografie

1. EFICIENȚA EXPERTIZEI CORUPTIBILITĂȚII (2015-2016). Studiu. CAPS, Chișinău, 2016;
2. Percepția judecătorilor, ptocurilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției. Sondaj, decembrie 2015, <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-Percepts-reformelor-just.pdf>
3. POPA, Victor, MUUNTEANU, Igor, IZDEBSCHI, Natalia, CUGAL, Ion. Corupția politică: context și semnificații. – Ch.: Ed. Cartier, 2001
4. BEJAN, Octavian. Trăsăturile definiției ale corupției//Legea și viața, nr.8, 2005, p. 49-54.
4. Raport de monitorizare. Punerea în aplicare a instrumentarului anticorupție în sistemul judecătoresc. Elaborat de către CAPC în cadrul Proiectului „Evaluarea instituirii și

aplicării instrumentelor anticorupție în sistemul judecătoresc”, implementat cu suportul Programului ”Buna guvernare” a Fundației Soros-Moldova.. Chișinău, 2017;

5. Metodologie de evaluare a politicilor/instrumentelor anticorupție]n sistemul judec[toresc. Studiu: Chișinău, 2016;

STRATEGIA NAȚIONALĂ DE INTEGRITATE ȘI ANTICORUPȚIE PENTRU ANII 2017–2020, //Monitorul Oficial din 30.06.2017 nr.216-228, art. 334;

6. Studiu. Corupția în Administrația Publică Locală. Chișinău, 2016;

7. STUDIU de evaluare a impactului Strategiei naționale de Integritate și Anticorupție-Moldova 2019//

8. GAȚCAN, Iurie. Corupția ca fenomen social și mecanisme anticorupție (cazul republicii Moldova). Autoreferatul tezei de doctorat. Chișinău, 2016,

CURSUL 9: Politici sociale și penale de prevenire și tratament ale criminalității

1. Conceptul de politică penală
2. Resocializarea infractorului
3. Alternative la detenție
4. Percepția securității individuale
5. Aplicații.

1. Conceptul de politică penală.

Conceptul de politică penală este destul de controversat. Există două viziuni, care diferă principial una de alta, asupra definiției conceptului de politică penală. **Unii autori consideră că în cadrul politicii penale sunt soluționate problemele de luptă împotriva criminalității numai prin mijloace juridico-penale.** „Politica penală este o direcție de activitate a statului care constă în aplicarea măsurilor juridico-penale de luptă împotriva criminalității; determină sarcinile, formele și conținutul acestei lupte”⁷³⁵. Fiind astfel definit, conceptul de politică penală este aproape complet absorbit de noțiunea de politică de drept penal, adică de politică în domeniul legislației penale, ținându-se seama de adaptarea permanentă a acesteia la schimbările continue ale condițiilor de viață, la trebuințele sociale sau la interesele conjuncturale ale politicii oficiale.

Potrivit **altor puncte de vedere**, conceptul de politică penală i se conferă o semnificație mai largă ce constă în elaborarea strategiei, a concepției de luptă împotriva criminalității **care cuprinde aspectele profilactic, juridico-penal și execuțional penal**. Politica penală are ca obiect de studiu organizarea științifică a activității de prevenire și combatere a criminalității, prin elaborarea unor strategii globale de luptă împotriva acesteia⁷³⁶. A. Dincu sublinia : „... politica penală a statului nostru orientează lupta contra criminalității în două direcții principale, cărora le corespund mijloace specifice de influențare a acestui fenomen: pe de o parte – acțiunea asupra cauzelor și condițiilor sociale și individuale, acțiune preventivă în curs de elaborare, iar, pe de altă parte – reacția socială împotriva criminalității deja săvârșite și descoperite în vederea curmării activităților infracționale, a împiedicării repetării acestora, a tragerii la răspundere penală și sancționării infractorilor, reducerii delincvențelor și integrării sociale post-penale”⁷³⁷. Acest punct de vedere este dominant în literatura de specialitate din România și Federația Rusă. Pentru acest motiv diferitele legislații penale conțin prescripții extrem de variate și diferențiate, începând cu cele cu caracter *preventiv*, pentru descoperirea în timp util a surselor potențiale de

⁷³⁵ ЮРИДИЧЕСКИЙ энциклопедический словарь. М., Советская энциклопедия, 1987. p.485.

⁷³⁶ STĂNOIU, R. Criminologie. București, Oscar Print, 1997, p. 108.

⁷³⁷ DINCU, Aurel. Bazele criminologiei. București, 1993, p.25.

criminalitate, continuând cu cele de *intervenție*, în vederea anihilării și neutralizării delincvenților și limitării extinderii efectelor negative ale crimei, și terminând cu cele *coercitive* și *punitive*, adoptate față de indivizii delincvenți prin internarea acestora în instituții speciale de profil (penitenciare, închisori etc.)

Plecând de aici, criminologii, sociologii și specialiștii dreptului penal și penologiei consideră că în definirea și evaluarea **conceptului de politică penală** și de prevenire a crimei și criminalității trebuie avute în vedere **trei dimensiuni mai semnificative**:

a) prima se referă la legislația penală în vigoare privind *sistemul de sancțiuni și pedepse* aplicate indivizilor delincvenți;

b) cea de a doua include *instituțiile specializate* de prevenire și control social specializat împotriva criminalității;

c) cea de a treia include *reacția socială* față de crimă și criminalitate, „*imaginea*” publicului despre fenomenul criminalității.

Plecând de la aceste delimitări, se consideră că **noțiunea de prevenire are două conotații**:

a) una cu *caracter sociologic și criminologic*, care se referă la ansamblul de activități desfășurate în direcția identificării, explicării și diminuării cauzelor și condițiilor generale și speciale, sociale și individuale, obiective și subiective care generează sau favorizează manifestări delincvente în societate;

b) una cu *caracter juridico-penal*, care se referă la efectul pe care legislația penală, prin incriminările, sancțiunile și pedepsele prevăzute, le exercită asupra conduitei și comportamentului indivizilor și grupurilor sociale. Acest efect poate fi *general* (prevenție generală), întrucât se exercită asupra tuturor indivizilor din momentul adoptării și aplicării legii penale (prin definirea faptelor considerate drept delict, consecințele nerespectării normelor penale, sancțiunile care sunt prevăzute etc.) și *special* (prevenție specială), atunci când se exercită direct asupra indivizilor care au transgresat sau violat legea penală.

În funcție de instituțiile care participă la realizarea activității de prevenire, aceasta poate fi de trei feluri:

a) *primară sau generală*, prin antrenarea tuturor instituțiilor cu rol de socializare și control social la acțiunile de identificare și combatere a surselor potențiale de criminalitate și devianță. Ea este definită ca o strategie preventivă de bază care, prin măsuri specifice în domeniul economic, social, cultural și educațional, încearcă să stopeze și să diminueze „în timp util” situațiile și condițiile criminogene. Pentru acest motiv, în numeroase țări există și funcționează un important număr de programe de prevenire a criminalității, care se adresează cu prioritate instituțiilor familiei, școlii, comunității locale etc.

b) **secundară sau specială**, îndreptată spre combaterea și neutralizarea delincvențelor, diminuarea prejudiciilor sociale produse în urma delictului, restabilirea ordinii sociale și sancționarea delincvențelor. Ea are ca obiect identificarea timpurie și neutralizarea posibilor factori criminogeni în diverse zone și arii socioculturale sau medii sociale.

c) **situațională sau contextuală**, prin atragerea directă a comunității și a publicului în acțiunea de prevenire și neutralizare a delictelor și delincvențelor, utilizându-se în acest scop o serie de măsuri ce vizează informarea publicului și a indivizilor din anumite arii și zone criminogene despre pericolele posibile ale comiterii unor delikte, existenței unor factori de „risc” în anumite zone etc. Ea include atât măsuri de siguranță care fac dificilă comiterea delictelor, cât și măsuri care influențează costurile și beneficiile celor care comit delikte și crime.

În funcție de momentul desfășurării acțiunilor de prevenire, se face distincție între:

a) *măsurile adoptate înainte de producerea delictului* („ante delictum”) care reprezintă, în opinia multor practicieni și specialiști din domeniul dreptului, sociologiei și criminologiei, adevărata prevenție eficientă. Ele sunt extrem de diverse și variate, începând cu cele cultural-educative și moral-juridice desfășurate de instanțele de socializare (familie, școală, comunitate, biserică etc.) și terminând cu cele tehnico-criminalistice (tehnoprevenția) întreprinse pentru protejarea indivizilor și siguranței acestora, bunurilor și valorilor sociale;

b) *măsurile adoptate în timpul producerii delictului* (așa-numita intervenție), întreprinse de organismele de poliție, procuratură și justiție față de indivizii care au comis delikte și crime. De regulă, în orice societate, aceste organe specializate de control social și prevenire sunt purtătoare ale unei anumite concepții sociale, filosofice și politice privind ordinea socială și normativă, apărarea socială și siguranța indivizilor și instituțiilor statului. Astfel, organele de poliție asigură și realizează, în mod preponderent, prevenirea crimei și criminalității, protecția socială a indivizilor și grupurilor, înregistrarea și instrumentarea diferitelor delikte și crime. Într-o serie de state, poliția -considerată a fi principalul responsabil al activităților de prevenire - a creat în structura sa servicii de coordonare a acestor activități (denumite consilii superioare de prevenire a criminalității), în timp ce în alte state (Canada, Grecia, Italia, Portugalia, Spania etc.) prevenirea este asigurată de mai multe autorități (dar, în principal, tot de poliție), însă fără coordonarea sistematică a diverselor activități.

În general, proiectele și programele care vizează reducerea și neutralizarea ocaziilor de comitere a delictelor și crimelor sunt orientate spre prevenția *situațională* urmărind: împiedicarea din timp a producerii delictelor, eliminarea mijloacelor de comitere a crimelor, reducerea posibilităților de valorificare a bunurilor realizate prin delikte, instalarea de dispozitive de

protecție și alarmă în instituțiile vizate de delincvenți, informarea permanentă a populației despre modul cum poate să preîntâmpine comiterea delictelor etc.

c) *Măsurile adoptate după comiterea delictelor* („post-delictum”), realizate, în principal, de instanțele de judecată prin sistemul de sancțiuni și pedepse aplicat indivizilor delincvenți, ca și prin rețeaua de instituții în care se realizează internarea acestora (stabilimente deschise sau semideschise, centre de reeducare, penitenciare etc.

2. Resocializarea infractorului

2.1 Conceptul de resocializare a infractorului

Realizarea unei resocializări normale și eficiente a individului delincvent este condiționată de o serie de factori, între care cei mai importanți sunt:

a) factorii care definesc caracteristicile și elementele specifice ale instituției în care se realizează procesul de resocializare (centru de reeducare, stabiliment deschis, penitenciar, institut medical-educativ etc);

b) factorii care definesc individualizarea sancțiunii și durata acesteia, precum și măsurile de asistență medicală, socială și educativă adoptate în funcție de personalitatea fiecărui delincvent.

În funcție de acești factori, resocializarea individului delincvent se realizează în două etape sau momente;

a) în timpul executării sancțiunii penale (cu sau fără privare totală de libertate), când se urmărește, prioritar, schimbarea și transformarea vechiului sistem de norme, valori și convingeri ale individului delincvent, prin „dirijarea” comportamentului său spre scopuri dezirabile social, utilizându-se în acest scop forme de normalizare, deschidere și responsabilizare a delincventului dintre cele mai diverse;

b) după executarea sancțiunii penale, când se urmărește reinsertia postpenală a fostului delincvent, încadrarea lui într-o activitate socială, dobândirea unui nou status și îndeplinirea unor noi roluri, ca și diminuarea efectelor procesului de „stigmatizare” în viața socială (familie, loc de muncă, zonă rezidențială, grup de prieteni etc)⁷³⁸.

Legislația țării noastre ține cont de aceste prevederi. Astfel, conform Codului penal al Republicii Moldova „Pedepsa are drept scop restabilirea echității sociale, corectarea condamnatului, precum și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni atât din partea condamnaților,

⁷³⁸ BANCIU, Dan . Elemente de sociologie juridică. București: Editura Lumina Lex, 2000, p.203-204.

cît și a altor persoane. Executarea pedepsei nu trebuie să cauzeze suferințe fizice și nici să înjosească demnitatea persoanei condamnate”⁷³⁹.

În același timp, evidențiem ideea conform căreia conținutul procesului de resocializare nu poate depăși nivelul actual de educație și civilizație al întregii societăți. Finalitatea spre care se tinde, adică aceea ca deținutul să traverseze pedeapsa fără a i se altera personalitatea și comportamentul, iar la libertate să-și manifeste opțiunea de a duce o viață în respect față de lege și normele morale, constituie astăzi o problemă a modelului de educație în societate, iar soluționarea ei nu stă doar în fața sistemului penitenciar, ci a întregii societăți.

Diverse sisteme penale și sociale de sancționare, tratament și resocializare a delincvenților se fundamentează pe anumite concepții filozofice, morale, politice și religioase, având ca finalitate realizarea protecției sociale a societății, prevenirea comiterii de noi infracțiuni, reintegrarea și reabilitarea socială și morală a persoanelor condamnate la diverse pedepse.

Aceste sisteme includ toată gamă de sancțiuni și pedepse care trebuie să fie cât mai mult individualizate, astfel încât alegerea și aplicarea lor să conducă la reducerea riscului reiterării unor fapte noi de către individul condamnat și la reabilitarea lui normală după executarea pedepsei, oferind, totodată, o protecție adecvată și pentru societate.

Regimul de tratament și resocializare a infractorilor diferă foarte mult de la o țară la alta, începând de la internarea acestora în instituții deschise, semideschise sau închise și până la izolarea lor totală în închisori speciale de maximă siguranță și securitate.

*Resocializarea este un proces educativ, reeducativ și de tratament aplicat persoanelor condamnate penal, prin care se urmărește readaptarea infractorilor la sistemul de norme și valori general acceptate de societate, în scopul reintegrării sociale a acestora și prevenirii recidivei*⁷⁴⁰.

Procesul de resocializare are următoarele *caracteristici*:

- vizează persoane care *au săvârșit deja o infracțiune*;
- are drept scop imediat *prevenirea recidivei*, fiind, în acest sens, o componentă a prevenirii speciale;
- constituie un *demers social* realizat în mod *științific* de personalul special calificat în acest scop.

Metodele resocializării sunt: *educarea, reeducarea și tratamentul*.

Educarea vizează, în special, infractorii a căror personalitate a suferit o „socializare negativă”, asimilând norme și valori contrare celor general acceptate de societate.

⁷³⁹ CODUL penal al Republicii Moldova, art.61, al.2.

⁷⁴⁰ CIOBANU, I. Criminologie. Vol. III. Chișinău: Cartea juridică, 2006, p.183.

Reeducarea se adresează infractorilor a căror personalitate a suferit o inadaptare la sistemul de norme menționat.

Educarea și reeducarea se realizează prin diverse modalități atât teoretice, cât și practice, prin care se dorește ca infractorii să dobândească respectul pentru oameni și lege, pentru muncă, pentru calificarea ori recalificarea lor profesională etc.

Noțiunea de *tratament* aplicată delincvenților nu este unanim acceptată, ea fiind utilizată atât într-un sens restrâns, cât și într-un sens mai larg. Astfel, în sens restrâns, noțiunea de tratament definește măsurile individuale și terapeutice folosite pentru a-i determina pe deținuți să-și schimbe modul de viață și să-i îndepărteze de activitățile lor criminale. În sens mai larg, noțiunea de tratament trebuie să includă o serie de măsuri și soluții care să asigure deținutului pregătirea școlară și profesională, libertatea religioasă, activități și exerciții fizice și sportive, vizite, corespondență nelimitată, lectură, acces la mijloacele de informare în masă, asistență psihologică (psihiatrică) și medicală de specialitate⁷⁴¹.

Indiferent de diversele accepțiuni ale noțiunii de tratament, acesta trebuie subordonat unor finalități care urmăresc prioritar:

a) cultivarea deprinderii de a munci, incluzând aici pregătirea școlară și profesională adecvată a deținuților, în scopul prevenirii degradării personalității lor;

b) dobândirea unei vieți adecvate și a unor îndeletniciri sociale prin educarea socială și pregătirea în vederea readaptării lor potrivit vieții în afara penitenciarului;

c) asistența de specialitate și îndrumarea expertă în scopul soluționării necesităților și problemelor personale ale deținuților⁷⁴².

La baza procesului de reintegrare socială a persoanelor condamnate trebuie să se afle următoarele principii:

- principiul *reabilitării imediate (timpurii)*, fiindcă un delincvent ocazional se poate reabilita mult mai ușor decât unul recidivist;

- principiul *individualizării* măsurilor, metodelor, tehnicilor și procedurilor de corectare și reeducare în funcție de particularitățile individuale ale personalității infractorului;

- principiul *continuității* procesului de corectare și reeducare;

- principiul *umanismului* trebuie să reflecte persoana supusă corectării și reeducării prin prisma respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale acesteia.

Pentru obținerea rezultatelor pozitive în procesul de resocializare este necesară îmbinarea a trei aspecte aflate într-o strânsă interdependență:

⁷⁴¹ CIOBANU, Igor, Caracteristică criminologică a conceptului de resocializare a infractorului //Revista de științe penale. Anuar, Anul III, 2007, p.63.

⁷⁴² CIOBANU, Igor, GROZA, Iulian. Caracteristică criminologică a conceptului de resocializare a infractorului //Revista Națională de Drept, 2002, nr.5, p. 46.

1. Reintegrarea *personală psihosocială*, care presupune echilibrarea „eului”, a tendințelor și înclinațiilor psihice ale delincventului, prin restructurarea personalității sale. Acest tip de reintegrare psihosocială este un proces de lungă durată care nu poate fi realizat numai prin normative juridice. Ultimile însă au menirea de a crea cadrul optim reeducării și reintegrării sociale, mobilizând toți factorii responsabili de recuperarea socială a delincvenților.

Pentru realizarea reintegrării personale psihosociale a delincvenților este necesară cunoașterea profundă a particularităților individuale ale acestora, a trecutului personal al fiecăruia, ceea ce va permite luarea măsurilor, aplicarea metodelor și procedeele strict individualizate și adecvate⁷⁴³.

2. Reintegrarea *economică* se reduce la crearea posibilităților de calificare profesională a acelor persoane care, săvârșind infracțiuni și fiind condamnate, nu au reușit să-și finiseze studiile sau să obțină o profesie. De asemenea, se presupune posibilitatea ridicării nivelului profesional al celor care deja au o profesie.

Această etapă este extrem de importantă, deoarece persoana, care, după eliberare, are o anumită profesie, calificare se poate încadra mult mai ușor în viața socială normală.

3. Reintegrarea *socioculturală* presupune a acorda fostului condamnat posibilitățile de a avea acces la viața socioculturală, de a-și dezvolta inteligența și aptitudinile, de a practica schimb informațional-cultural cu ceilalți membri ai societății.

În conformitate cu regulile europene pentru penitenciare privind regimul și tratamentul deținuților,⁷⁴⁴ resocializarea și recuperarea morală a delincvenților trebuie subordonate unor finalități menite să asigure deținuților condiții de viață comparabile cu demnitatea umană și cu standardele și normele acceptate în cadrul comunității.

Detenția trebuie redusă doar la izolarea de societate a infractorului, fără alte consecințe agravante, urmând să reducă, pe cât e posibil, traumatizarea psihică a deținuților, prevenirea apariției unor tulburări emoționale, idei obsesive sau sinucidere, comportamente violente și agresive etc.

Un principiu, dar și un obiectiv al procesului de resocializare, desfășurat în instituțiile de profil, reprezintă *normalizarea*, care presupune apropierea, pe cât e posibil, a condițiilor vieții din penitenciare de cele ale lumii exterioare. Deținuții trebuie să-și păstreze majoritatea drepturilor civile, excepție făcând doar libertatea de deplasare.

Normalizarea presupune realizarea a două obiective :

- *deschiderea*, concepută în unele sisteme penitenciare (cum este cele din Țările Scandinave), ca diversificare a stabilimentelor deschise și semideschise, în care deținuții au

⁷⁴³ CIOBANU, Igor, GROZA, Iulian. Op. cit., p.47.

⁷⁴⁴ Recomandarea Rec (2006) 2 a Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre privind Regulile penitenciare europene // Revista de Științe Penale. Anul II. 2006. Chișinău, p. 282-304.

dreptul la libera mișcare în interior, corespondență nelimitată, vizite săptămânale ale rudelor apropiate, învoiri și ieșiri temporare din aceste instituții, acces la radio, TV, presă, întâlniri cu publicul din zonă, participarea la manifestații culturale și sportive etc.;

- *responsabilitatea*, ca cel de-al doilea obiectiv, constă în activitatea comună a personalului închisorii sau al penitenciarului de a consolida simțul responsabilității la deținuți, respectul și încrederea proprie, prin implicarea acestora într-o serie de activități sociale și comunitare, care să-i pregătească pentru reintegrarea normală în societate.

Ambele obiective pot fi realizate prin luarea măsurilor preventive generale și speciale la nivelul întregului stat, măsuri îndreptate spre a le crea condamnaților posibilități favorabile satisfacerii necesităților și intereselor social-utile, precum și spre a consolida bazele morale în comportarea atât a deținuților, cât și a tuturor cetățenilor⁷⁴⁵.

Punctul 70 din Regulile europene pentru penitenciare prevede că pregătirea deținutului pentru eliberare trebuie să înceapă cât mai curând posibil. Trebuie să se evite situația ca deținutul să se simtă izolat de societate, să i se insufle încrederea că face parte din ea.

Probleme dificile apar și după eliberarea persoanei condamnate din locurile de detenție, când se urmărește reintegrarea post-condamnatorie a fostului delincvent, încadrarea lui într-o activitate socială, dobândirea unui noi statut și îndeplinirea unor noi roluri sociale. Din punct de vedere sociologic principala problemă constă în prevenirea recidivei, care este posibilă doar în cazul unei reîncadrări cât mai reușite în viața socială a ex- condamnatului.

Implicând abandonarea unui mod de viață și adoptarea altuia, resocializarea presupune o „rupere completă cu trecutul”, un control instituționalizat, exercitat în anumite stabilimente de profil care presupune:

a) restructurarea profundă a personalității individului care a comis un delict, în ideea prevenirii repetării unor noi acte delincvente;

b) asigurarea unor condiții de viață compatibile cu demnitatea umana și în conformitate cu normele comunității;

c) restabilirea „din mers” a rolurilor jucate de delincvent în viața socială, prin încadrarea lui treptată într-o rețea normală de relații cu comunitatea socială din care a făcut parte (familie, școală, prieteni, vecini, colegi de muncă etc.).

Realizarea unei resocializării normale și eficiente a individului este condiționată de o serie de *factori*, dintre care cei mai importanți sunt:

⁷⁴⁵ CIOBANU, Igor. Măsuri de prevenire și combatere a corupției în Republica Moldova// Materialele Conferinței naționale practico-științifice cu genericul „Progrese și perspective în reprimarea corupției”, - Chișinău, 2006, p. 146-154.

a) factorii care definesc *caracteristicile și elementele* specifice ale instituției în care se derulează procesul de resocializare (centru de reeducare, stabiliment semideschis, penitenciar, instituție medical-educativă etc.);

b) factorii care definesc *individualizarea sancțiunii și durata* acesteia, precum și măsurile de asistență socială, educativă și medicală, adoptate în funcție de personalitatea fiecărui delincvent.

În funcție de acești factori resocializarea infractorului se face în două *etape*:

- 1) *în timpul executării* pedepsei penale (cu sau fără izolarea de societate);
- 2) *după executarea* sancțiunii penale.

2.2 Caracteristici ale sistemului penitenciar din Republica Moldova

Sistemul penitenciar al Republicii Moldova are misiunea de a pune în executare pedepsele și măsurile privative de libertate, în scopul de a spori siguranța societății și a preveni recidiva și cuprinde **17 instituții penitenciare**. În cadrul acestora se dețineau (către 01 ianuarie 2022) 6396 de persoane, dintre care:

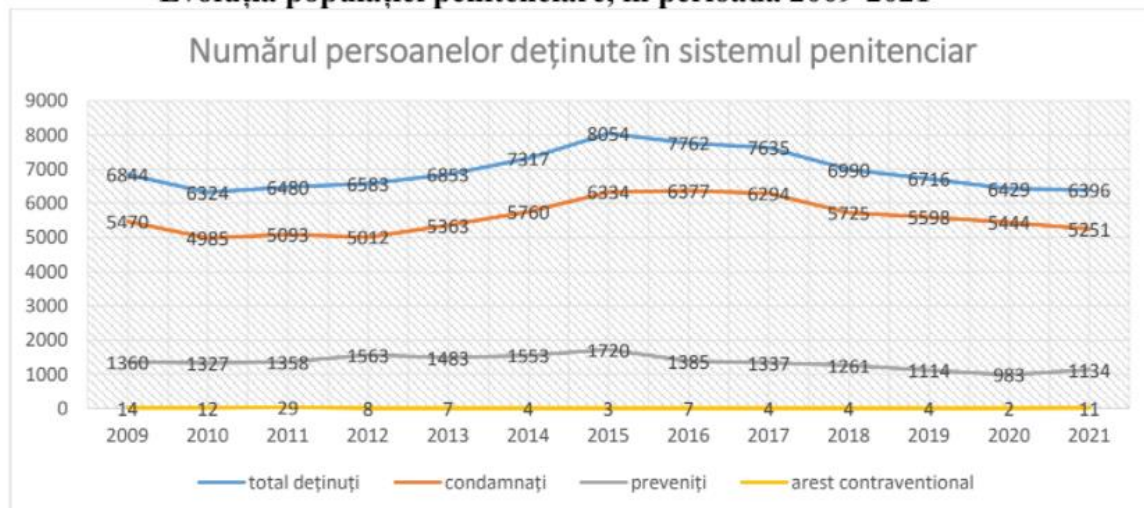
- Condamnați – 5251;
- Preveniți – 1134;
- Arestați contravențional – 11.
- Femei – 370;
- Minori (băieți/fete) – 58/1;
- Ex-funcționari publici – 117;
- Condamnați la detențiune pe viață – 127⁷⁴⁶.

În intervalul 2009-2021, populația penitenciară a evoluat, după cum urmează⁷⁴⁷:

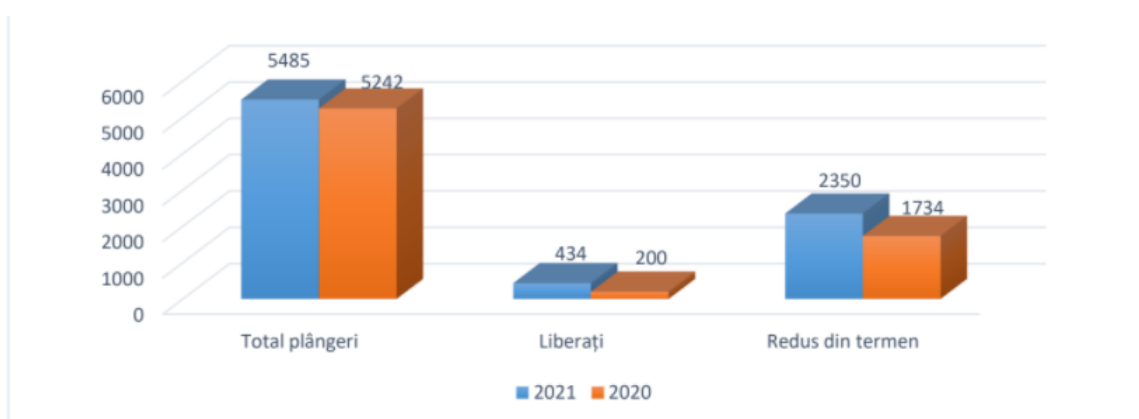
⁷⁴⁶ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

⁷⁴⁷ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

Evoluția populației penitenciare, în perioada 2009-2021

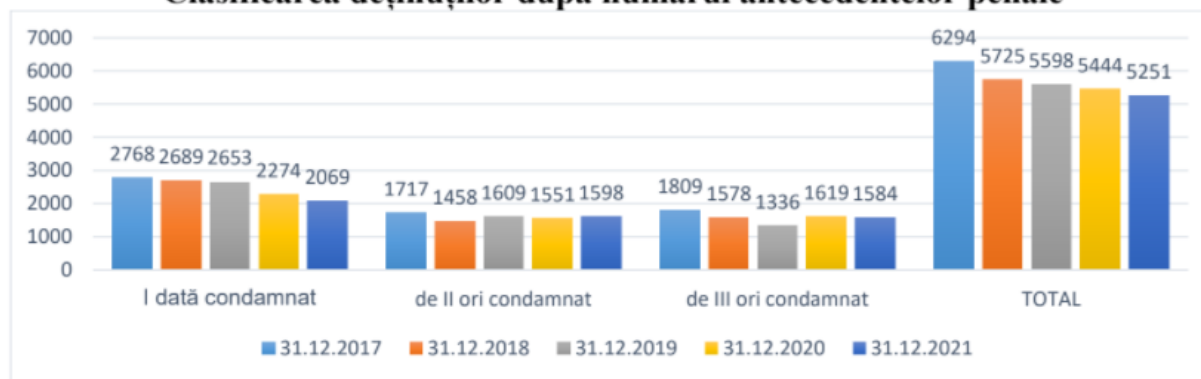

Diminuarea numărului de persoane se explică prin faptul că prin adoptarea Legii nr. 163 din 20.07.2017 (umanizarea politicii penale), legiuitorul, pe lângă dezideratul principal de reducere a populației penitenciare din Republica Moldova, de asemenea, a instituit un remediu național de constatare în substanță a încălcării prevederilor art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare - CEDO), cu acordarea de despăgubiri adecvate și suficiente. Începând cu 1 ianuarie 2019, a devenit funcțional mecanismul preventiv și compensator pentru detenția în condiții precare, prin completarea Codului de procedură penală cu art. 4732– 4734

În consecință, în contextul implementării mecanismului compensator, sa majorat numărului persoanelor eliberate cu 53,91%, precum și a persoanelor cărora li s-a redus din termen cu circa 26,21%.

Clasificarea deținuților după numărul antecedentelor penale

Conform datelor prezentate mai sus, se constată că, din numărul total de 5251 de deținuți, au fost condamnați⁷⁴⁸:

- pentru prima dată 2069 de persoane, ce constituie 39,4%, din numărul total de condamnați.
- pentru a doua oară 1598 de persoane, ce constituie 30,43%, din numărul total de condamnați.
- de 3 ori și mai mult 1584 de persoane, ce constituie 30,17%, din numărul total de condamnați.

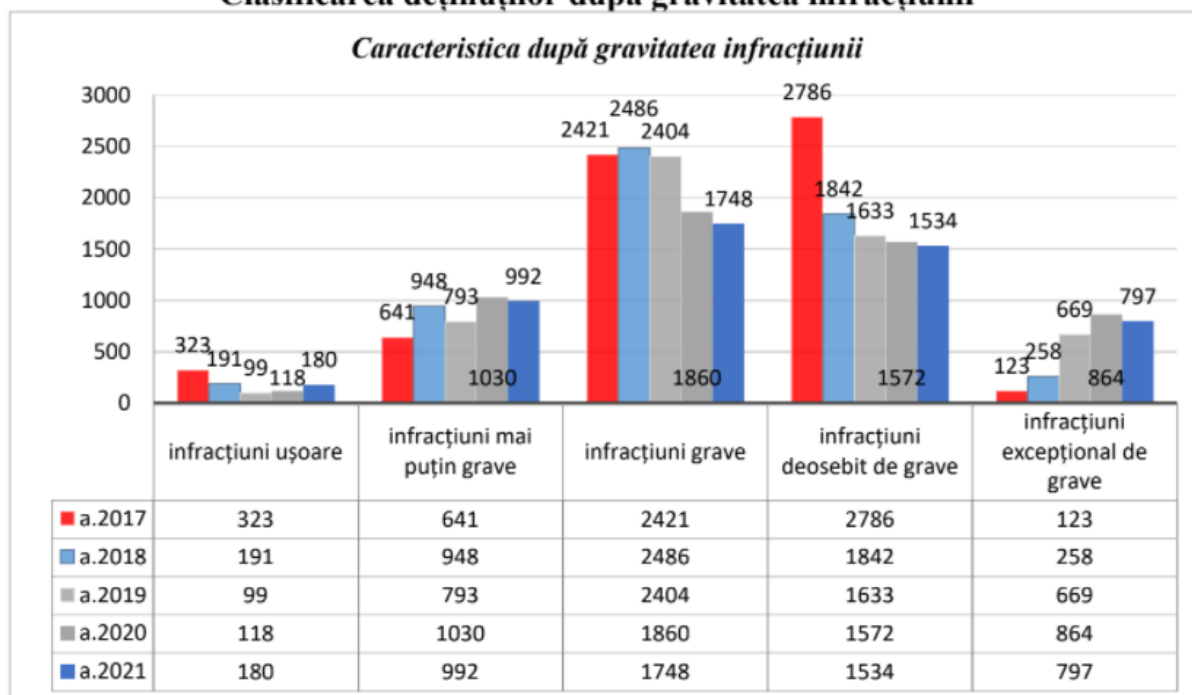
Referitor la vârsta deținuților, constatăm⁷⁴⁹:

- cu vârsta între 30-40 de ani, se dețin 1776 de persoane, ce constituie 33,82% din numărul total de condamnați;
- cu vârsta între 21-30 de ani, se dețin 1510 persoane, ce constituie 28,76% din numărul total de condamnați;
- cu vârsta între 40-50 ani, se dețin 1040 de persoane, ce constituie 19,81%;
- cu vârsta între 50-60 ani, se dețin 486 de persoane, ce constituie 9,26%;
- cu vârsta de la 60 ani în sus, se dețin 229 de persoane, ce constituie 4,36%;
- cu vârsta 18-21 ani, se dețin 180 de persoane, ce constituie 3,43%;
- cu vârsta pînă la 18 ani, se dețin 30 de persoane, ce constituie 0,57%.

⁷⁴⁸ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

⁷⁴⁹ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

Clasificarea deținuților după gravitatea infracțiunii

Clasificând persoanele aflate în detenție, după gravitatea infracțiunilor, menționăm că în fruntea clasamentului se află persoanele condamnate pentru infracțiuni grave, cu un număr de 1748 de persoane (în 2020-1860), ce constituie 33,29% din numărul total de condamnați.

Pe locul doi al clasamentului se află persoanele condamnate pentru infracțiuni deosebit de grave, cu un număr de 1534 de persoane (în 2020-1572), ce constituie 29,21% din numărul total de condamnați. Indicatorii statistici au înregistrat o descreștere cu 38 de condamnări pentru infracțiuni mai puțin grave (992 de condamnări în anul 2021, față de 1030 de condamnări – 2020), ce constituie 18,89% din numărul total de condamnați și o creștere cu 62 de condamnări pentru infracțiuni ușoare (180 de condamnări în anul 2021, față de 118 condamnări – 2020), ce constituie 3,43% din numărul total de condamnați, în comparație cu perioada similară a anului precedent.

La capitolul infracțiuni excepțional de grave, indicatorul s-a diminuat cu 67 (797 condamnări – 2021 și 864 condamnări - 2020) ce constituie 15,18% din numărul total de condamnați⁷⁵⁰.

Aceste activități urmează a fi îndeplinite în strictă concordanță cu respectarea demnității umane, drepturilor omului, cu eliminarea condițiilor ce ar putea conduce la tratament inuman și degradant, facilitând readaptarea și reintegrarea în societate a indivizilor aflați în custodie.

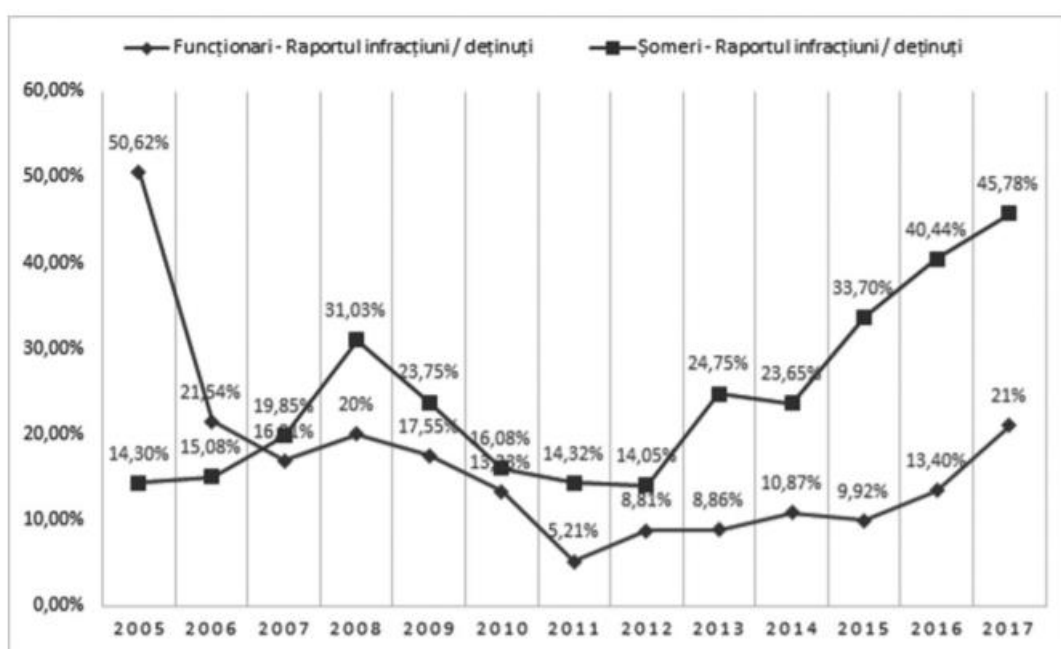
La fel, una dintre atribuțiile principale ale sistemului penitenciar este asigurarea siguranței locurilor de detenție. Spații sigure, condiții materiale conforme cu standardele

⁷⁵⁰ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

internaționale, mediu favorabil de muncă pentru angajații sistemului sunt condiții esențiale a exercițiului tuturor drepturilor fundamentale ale persoanelor private de libertate.

Chiar din start remarcăm o particularitate importantă ce ține de populația din penitenciare

După 2011, sistemul judiciar și în ultimă instanță și sistemul penitenciar din Republica Moldova operează un mecanism selectiv de penalizare în funcție de statutul social al bănușilor și prevenișilor. Astfel, între 2011 și 2017, între 5% și 13% dintre persoanele din categoria socioprofesională „funcționari” acuzate de comiterea unor crime ajung după gratii, pe când în rîndurile șomerilor, în aceeași perioadă, între 14% și 40% ajung să-și ispășească pedeapsa într-un penitenciar. Altfel spus, un șomer care a comis o crimă are în medie de 3 ori mai multe șanse de a ajunge la închisoare față de un funcționar⁷⁵¹. Este de remarcat că proporția crimelor grave este semnificativ mai mare la funcționari decît la șomeri. Între 2011 și 2017, proporția medie a crimelor g rave față de numărul total de crime era de 28% la infractorii funcționari și de 16,5% la șomeri **Figura: Numărul de infracțiuni și numărul de deținuți printre funcționari și șomeri**⁷⁵²

Concluzia acestor două grafice este pe cât de simplă pe atât de gravă: sistemul judiciar și în speță sistemul penal din Republica Moldova îi avantajează sistematic (și într-o proporție

⁷⁵¹ NEGURĂ, Petru. Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a sărăcilor (ii)//Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr.1.

⁷⁵² NEGURĂ, Petru. Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a sărăcilor (ii)//Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr.1.

covârșitoare din punct de vedere statistic) pe cei cu un statut socioprofesional mai ridicat (funcționarii) și îi defavorizează pe cei cu un statut socioeconomic scăzut (șomerii)⁷⁵³.

În plus, aplicarea pedepselor alternative la detenție, mai ales amenda, prevăzute de reforma sistemului penal începând cu 2010, avantajează persoanele cu venit ridicat în detrimentul persoanelor cu venit redus⁷⁵⁴.

Există și alte probleme sistemice, cum ar fi subfinanțarea instituțiilor de detenție, suprapopularea, lipsa igienei, asistența medicală precară, insuficiența personalului, relații ostile și abuzuri, automutilări, lipsa programelor de reabilitare și integrare socială, aplicarea excesivă a forței fizice și mijloacelor speciale, detenție în semisubsoluri, celule reci, lumină insuficientă, umiditate, condiții precare de igienă, sistem de canalizare și de ventilație nefuncțional, lipsa sau insuficiența lenjeriei de pat, păturilor și obiectelor esențiale de igienă, măsuri ineficiente de dezinfectare și deratizare etc.

Infrastructura învechită și neadaptată sistemului celular, și care nu permite separarea condamnaților în sectoare mici, combinată cu lipsa personalului de custodie, duce la perpetuarea violenței și a subculturii în mediul penitenciar. Intimidarea și maltratarea anumitor categorii de deținuți este un fenomen grav criticat de Comitetul împotriva Torturii. Aceste neajunsuri sunt reflectate permanent în rapoartele internaționale, hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului, rapoartele Avocatului Poporului, media și sectorul asociativ. Sistemul penitenciar continuă să se confrunte cu grave probleme pe aspecte ce țin, inclusiv, de asigurarea garanțiilor minime de detenție, în special, din cauza pasivității factorului politic și acțiunilor insuficiente ale executivului.

Angajamentul statului **de a îmbunătăți condițiile de detenție** este reflectat în mai multe documente de politici naționale și sectoriale: Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018⁷⁵⁵, Strategia națională de ordine și securitate publică pentru anii 2017-2020 și Planul de acțiuni privind implementarea acesteia⁷⁵⁶; Planul de acțiuni privind reducerea rețelilor tratamente, abuzului și discriminării față de persoanele aflate în custodia Poliției pentru anii 2017-2020⁷⁵⁷; Matricea de politici privind implementarea suportului bugetar pentru reforma Poliției, în perioada 2017-2020⁷⁵⁸

⁷⁵³ NEGURĂ, Petru. Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a săracilor (ii)//Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr.1.

⁷⁵⁴ NEGURĂ, Petru. Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a săracilor (ii)//Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr.1.

⁷⁵⁵ HOTĂRÎREA de Guvern nr. 1432 din 29.12.2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru o guvernare deschisă pentru anii 2016-2018//Monitorul Oficial din 06.01.2017, nr. 2, art.10.

⁷⁵⁶ HOTĂRÎREA de Guvern nr. 354 din 31.05.2017//Monitorul oficial din 02.06.2017, nr. 171-180, art. 430.

⁷⁵⁷ HOTĂRÎREA de Guvern nr.748 din 20.09.2017//Monitorul Oficial din 22.09.2017, nr. 340-351, art. 853.

⁷⁵⁸ <https://politia.md/ro/content/matricea-de-politici-privind-implementarea-suportului-bugetar-pentru-reforma-politiei-0>

Astfel, pentru instituțiile penitenciare și izolatoarele de detenție provizorie (IDP) ale Poliției a fost sporită gradual suma mijloacelor financiare aprobate/alocate reparațiilor curente și capitale. Au fost **renovate 15 IDP**, precum și întreprinse alte activități orientate spre îmbunătățirea condițiilor de aflare a persoanelor deținute în custodia Poliției. Au fost finalizate lucrări de reconstrucție la 2 instituții penitenciare: Penitenciarul nr.3, orașul Leova și Penitenciarului nr.10, satul Goian, municipiul Chișinău. Totodată, sunt în curs de realizare sunt lucrările de construcție la Casa de arest din municipiul Bălți, iar pentru Penitenciarul din municipiul Chișinău – a fost elaborată documentația de proiect și deviz, lucrările de construcție urmează a fi demarate în 2021. Reparații curente au fost **efectuate în toate cele 18 penitenciare din țară**⁷⁵⁹.

Chiar dacă au fost realizate unele acțiuni orientate spre îmbunătățirea situației, și în raportul privind respectarea drepturilor și libertăților omului în anul 2020, sunt elucidate un șir de neajunsuri din sistem:

Către din 01 ianuarie 2020 în sistemul administrației naționale a penitenciarelor erau deținuți **983 de preveniți** sau cu 131 mai puțin decât în aceeași perioadă a anului 2019⁷⁶⁰. Observăm o ușoară scădere a ratei aplicării măsurii preventive sub forma privării de libertate, comparativ cu situația din 2019. Aparent, această scădere a fost cauzată de situația pandemică din țară.

Pentru a asigura măsurile de prevenire a răspândirii infecției COVID-19 în instituțiile penitenciare, prin Legea nr. 69/2020, pe perioada stării de urgență în sănătate publică declarate, s-a dispus ca examinarea cauzelor penale, inclusiv a demersurilor privind emiterea și prelungirea mandatelor de arestare, și a chestiunilor ce țin de executarea pedepselor în privința persoanelor private de libertate să fie efectuată doar prin intermediul sistemului de teleconferință sau în spațiile corespunzătoare la sediile instituțiilor penitenciare, fără a fi necesar acordul persoanei private de libertate.

Aceleași date publicate de ANP arată că în 2020 au fost desfășurate prin intermediul sistemului de videoconferință 8909 ședințe (în 2019-2139 ședințe).

La situația alarmantă din instituțiile de detenție au făcut referiri mai multe ONG-uri care activează în domeniul apărării de drepturile omului. În ultima declarație a sectorului asociativ din 26 iunie 2020, acestea au menționat: „...*Condițiile de detenție din penitenciarele Republicii Moldova, în special în penitenciarul nr. 13, nu corespund standardelor minime de prevenire și combatere a torturii, tratamentelor inumane sau degradante. Un nou penitenciar care să substituie Penitenciarul nr. 13 urma să fie construit, însă lucrările de construcție a*

⁷⁵⁹ RAPORTUL NAȚIONAL în contextul celui de-al treilea ciclu de Evaluare Periodică Universală a respectării drepturilor omului. Martie 2021. Chișinău, 2021, p. 17,18.

⁷⁶⁰ <http://anp.gov.md/rapoarte-de-bilant>

*acestui nici nu au început. Penitenciarele din Moldova sunt într-o stare dezastruoasă și supra-populate, inclusiv și din motivul aplicării excesive a arestării preventive. Autoritățile Republicii Moldova au fost atenționate de mai multe ori asupra faptului, că nu aplică forme alternative de prevenție, în situația condițiilor proaste de detenție...”*⁷⁶¹

În 2020, peste 4200 deținuți din cca 6500 au fost deținuți în condiții de supraaglomerare în instituțiile penitenciare. Condițiile materiale rămân sub limita admisă, deplorabile și/sau inumane. În perioada de carantină, instituțiile penitenciare au ajustat unele celule, sectoare locative (modificându-le regimul de la tip deschis la tip închis/ semiînchis) sau camerele pentru întrevederi, pentru menținerea în izolare a persoanelor noi-plasate sau escortate din alte instituții⁷⁶².

Referitor la situația prevenițiilor și Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a cerut autorităților să aplice alternative la detenție și să reducă rata aplicării arestării preventive – ca unicele măsuri efective de prevenire a violării art.3 CtEDO.

După vizita sa din februarie 2020, Comitetul European pentru Prevenirea Torturii (CPT) a rămas îngrijorat de faptul:

a) că persoanele suspectate de comiterea unei infracțiuni pot fi ținute în detenție în așa-numitele „izolatoare ale poliției” pentru o perioadă de 72 de ore după arestare, înainte de a fi aduși în fața instanței, iar unele persoane sunt ținute chiar până la două luni;

b) **că arestul și detenția provizorie, în cazurile când persoanele sunt cele mai vulnerabile la tortură și rele tratamente, se aplică excesiv**, chiar și în cazurile când infracțiunea comisă nu se califică pentru arest și detenție provizorie, că numărul persoanelor plasate în detenție provizorie a crescut cu peste 20 de procente din 2013;

c) și că **alternativele la detenție sunt utilizate foarte rar**⁷⁶³.

În perioada 28 ianuarie – 7 februarie 2020 Republica Moldova a fost vizitată de membrii Comiterului european pentru prevenirea torturii (CPT). Delegația a vizitat Instituția Penitenciară nr.1-Taraclia, Instituția Penitenciară nr.5 Cahul, Instituția Penitenciară nr.13 Chișinău și Penitenciarul nr.10 pentru minori (vizită de evaluare).

Potrivit CPT-ului⁷⁶⁴ în toate unitățile vizitate, majoritatea deținuților intervievați de delegație nu au făcut nici o acuzație de rele tratamente din partea personalului. Cu toate acestea, la închisoarea din Chișinău, delegația a primit câteva acuzații de tratamente fizice

⁷⁶¹ <https://amnesty.md/ro/media/apel-cu-ocazia-zilei-internationale-a-onu-pentru-sustinerea-victimelor-torturi/>

⁷⁶² RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 180.

⁷⁶³ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 24.

⁷⁶⁴ <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/council-of-europe-anti-torture-committee-publishes-report-on-moldo-6;>

(de exemplu, lovituri de pumn și bastoane) din partea angajaților închisorii. Mai mult, în toate cele trei închisori pentru adulți vizitate, au fost primite câteva acuzații de **utilizare excesivă a forței** de către personal față de deținuții agitați și, în închisorile din Chișinău și Taraclia, de aplicarea excesivă a cătușelor (*cătușe aplicate la spate într-o poziție ghemuită la un obiect fix*). În raportul său, CPT-ul transmite un mesaj ferm precum că maltratarea prizonierilor este ilegală și inacceptabilă și va fi pedepsită în consecință. La fel, nu ar trebui folosită mai multă forță decât este strict necesară pentru a controla prizonierii violenți și/ sau recalcitranți. În cazul în care se consideră esențială încătușarea unui anumit deținut, cătușele nu ar trebui în niciun caz să fie excesiv de strânse, iar prizonierii să nu fie imobilizați de obiecte fixe.

Rezultatele vizitei Comitetului au arătat că problema **violentei și a intimidării** în rândul adulților de sex masculin a rămas la fel de acută ca în trecut, în mare parte este legată de **ierarhiile informale** bine stabilite în sistemul penitenciar al țării. Deși deținuții au fost găsiți în mod regulat cu răni care indică violența între deținuți, aceste cazuri au rămas nedeclarate, din cauza climatului de teamă și intimidare creat de către deținuții din fruntea ierarhiei informale a penitenciarelor, precum și a lipsei generale de încredere în capacitatea personalului pentru a garanta siguranța prizonierilor. În opinia CPT-ului, eșecul continuu al autorităților moldovenești de a asigura un mediu sigur pentru deținuți este direct legat de o serie de factori, în special lipsa cronică de personal de custodie, dependența de liderii deținuți informali pentru a păstra controlul asupra populației deținuți și existența spațiilor de cazare de capacitate mare (baracă).

În același timp, nu există o evaluare adecvată a riscurilor și nevoilor deținuților la internare și nici o clasificare a deținuților pentru a identifica în ce închisori, blocuri sau celule ar trebui să fie plasați. În ceea ce privește mai ales prizonierii considerați „umiliți” de ierarhia informală, aceștia au continuat să trăiască într-o stare de frică și umilință constantă. După cum a fost subliniat în trecut, CPT-ul consideră că situația acestora ar putea fi considerată drept o încălcare continuă a articolului 3 CoEDO. În lumina acestor constatări, CPT a formulat o serie de recomandări și a solicitat autorităților moldovenești să ia măsuri hotărâte, fără alte întârzieri, pentru a preveni violența și intimidarea între deținuți în întregul sistem penitenciar.

Pentru instituirea **sistemului progresiv de executare a pedepsei**⁷⁶⁵ s-a inițiat un proiect de lege pentru eliminarea tipurilor de penitenciare și crearea în penitenciare a diferitor regimuri de executare a pedepsei aplicabile persoanelor private de libertate, regimuri care se vor diferenția

⁷⁶⁵ Regimurile progresive de executare a pedepsei reprezintă, în ansamblu, un sistem care asigură individualizarea măsurilor de siguranță și ajustarea acestora și a regimului zilnic al deținutului la gradul de risc pe care îl prezintă și progresul demonstrat în schimbarea comportamentului infracțional.

prin restricțiile impuse, măsurile de siguranță aplicabile, activitățile desfășurate, libertatea de deplasare și alte destinderi.

În scopul consolidării cadrului legislativ privind **combaterea torturii și a relexor tratamente**, din perspectiva asigurării unor sancțiuni reale și descurajatoare pentru actele de rele tratamente, în anul 2018 au fost operate modificări la Codul penal⁷⁶⁶ și exclusă „amenda” în calitate de pedeapsă alternativă pentru aplicarea tratamentului inuman și degradant.

Același obiectiv a fost urmărit de legislator la adoptarea modificărilor și completărilor la Codul penal, Codul de procedură penală, Codul de executare și Codul contravențional,⁷⁶ care au constat în reducerea populației penitenciare prin:

- a) sporirea rolului instanței la individualizarea pedepsei;
- b) eliminarea majorării matematice a pedepselor pentru recidiviști și eliminarea recidivei pentru infracțiunile ușoare și mai puțin grave;
- c) eficientizarea (deblocarea) mecanismului de liberare înainte de termen;
- d) introducerea unui nou mecanism ce permite instanțelor să individualizeze executarea pedepsei prin acordarea posibilității de a dispune la condamnare fracțiunea de pedeapsă a fi executată în penitenciar și fracțiunea a fi executată în libertate.

Prin aceleași modificări s-a instituit, în calitate de inovație, un **mecanism preventiv și compensatoriu în conformitate cu standardele CEDO** pentru deținerea preveniților și a condamnaților în condiții inumane și degradante⁷⁷. Implementarea respectivelor modificări a înlăturat blocajele procesuale care determinau supraaglomerarea penitenciarelor⁷⁶⁷.

Adițional, prin alte modificări operate în anul 2018 la Codul de procedură penală⁷⁹, s-a asigurat extinderea cercului de persoane din sistemul penitenciar cu drept de constatare a infracțiunilor comise în locurile de detenție, în timpul escortării sau în legătură cu punerea în executare a sentințelor de condamnare.

În vederea **eradicării aplicării abuzive a măsurii arestului preventiv** a fost modificat Codul de procedură penală⁷⁶⁸.

A fost implementat **Planul de acțiuni privind reducerea relexor tratamente, abuzului și discriminării față de persoanele aflate în custodia Poliției pentru anii 2017-2020**⁷⁶⁹ prin

⁷⁶⁶ Prin Legea nr. 157/2018 pentru modificarea Codului penal al Republicii Moldova nr. 985/2002. ⁷⁶ Prin Legea nr. 163/2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative.

⁷⁶⁷ Până în martie 2021, au fost eliberați condiționat înainte de termen în baza art. 91 Cod penal 552 persoane (o creștere cu 59,7%); la fel, au fost eliberate 275 persoane prin aplicarea art. 92 Cod penal „Înlocuirea părții neexecutate din pedeapsă cu o pedeapsă mai blândă” (o creștere cu 95,54%). Numărul total al populației penitenciare s-a redus cu 585 persoane. Astfel, la începutul anului 2019, în instituțiile penitenciare se dețineau 7029 persoane, comparativ cu 7614 persoane deținute în perioada analogică a anului 2018. ⁷⁹ Prin Legea nr. 245/2018 pentru modificarea unor acte legislative

⁷⁶⁸ Legea nr. 179/2018

⁷⁶⁹ Hotărârea Guvernului nr. 748/2017

realizarea măsurilor de eliminare a tuturor formelor de rele tratamente, abuz și discriminare în activitatea Poliției.

În perioada 2017-2020, atât pe segmentul instruirii inițiale, cât și pe segmentul instruirii continue a procurorilor și judecătorilor, au fost depuse toate eforturile în vederea realizării asigurării unui nivel înalt de instruire în domeniul prevenirii și combaterii torturii conform standardelor stabilite în Protocolul de la Istanbul și consacrate în jurisprudența CtEDO. În perioada 2017-2020, în domeniul prevenirii torturii și relelor tratamente au fost realizate 8 activități de formare, fiind instruite un număr total de 315 persoane (procurori, judecători). Pe segmentul instruirii inițiale, în perioada de raportare, în planurile de formare inițială a candidaților la funcțiile de judecător și de procuror a fost introdus cursul electronic „Interzicerea relelor tratamente în contex-tul aplicării legii, securității și în alte contexte coercitive”, cu o durată de 30 de ore de instruire pentru fiecare promoție de audienți. Pe segmentul instruirii continue, în perioada 2016-martie 2021, INJ a realizat 9 activități de formare în domeniu, de care au beneficiat 221 actori ai sistemului de justiție⁷⁷⁰.

În ciuda unor îmbunătățiri aduse **condițiilor materiale de la închisoarea Chișinău**, în general, condițiile de detenție din unitate au rămas nesatisfăcătoare, inclusiv în ceea ce privește starea de reparații, igiena, ventilația și accesul la lumina naturală, precum și supraaglomerarea în unele celule. Într-o notă mai pozitivă, **condițiile materiale din închisorile din Cahul și Taraclia** au fost în general satisfăcătoare. Cu toate acestea, în toate cele trei închisori, delegația a constatat cazuri de **distribuție inegală a deținuților** între celule. Într-adevăr, acesta a fost un indicator al unei puternice ierarhii informale a închisorilor la unitățile vizitate. CPT-ul recomandă, printre altele, ca deținuții să fie distribuiți în mod egal în celule, obiectivul fiind de a oferi cel puțin 4 m² de spațiu locativ per deținut în celule cu ocupare multiplă.

În ceea ce privește **regimul oferit deținuților**, în ciuda eforturilor depuse în închisorile Taraclia și Cahul de a oferi activități organizate deținuților condamnați, o proporție semnificativă dintre aceștia nu a fost implicată în nici o activitate intenționată. Situația a fost și mai puțin favorabilă pentru deținuții preventivi adulți din închisorile din Cahul și Chișinău. Majoritatea dintre ei au petrecut **22 sau 23 de ore închiși** în celulele lor, fără să li se ofere nimic, care seamănă cu un program de activități semnificative. Comitetul a recomandat autorităților moldovenești să-și dubleze eforturile pentru creșterea numărului de condamnați deținuți, care participă la activități organizate și pun în aplicare un program de activități pentru deținuții preventivi. Scopul ar trebui să fie ca toți deținuții (indiferent de statutul lor

⁷⁷⁰ RAPORTUL NAȚIONAL în contextul celui de-al treilea ciclu de Evaluare Periodică Universală a respectării drepturilor omului. Martie 2021. Chișinău, 2021, p. 19

juridic) să fie capabili să-și petreacă o parte rezonabilă a zilei în afara celulelor lor și să fie angajați în diverse activități.

Resursele de personal din toate cele trei închisori vizitate au fost insuficiente, iar CPT-ul recomandă să fie ocupate posturile vacante și să fie mărit numărul personalului de asistență medicală la închisoarea Chișinău. La fel, se fac recomandări cu privire la **înregistrarea corectă** a leziunilor și confidențialitatea examinărilor medicale. În închisorile din Chișinău și Taraclia, delegația a întâlnit un număr de prizonieri care păreau să aibă probleme de sănătate mintală sau gânduri de autovătămare, inclusiv sinucidere, și care fuseseră reținuți în condiții asemănătoare izolării timp de luni sau chiar ani la rând. Comitetul recomandă ca toți deținuții cu probleme de **sănătate mintală** deținuți în închisorile Chișinău și Taraclia să fie pe deplin evaluați de un psihiatru. După caz, aceștia trebuie transferați, îngrijiți și tratați într-un mediu adecvat, cu personal calificat suficient pentru a le oferi asistența necesară.

În plus, CPT-ul rămâne îngrijorat de faptul că **actele de autovătămare fizică** deliberată sunt considerate în continuare o infracțiune disciplinară. Comitetul a reiterat recomandarea ca autoritățile moldovenești să revizuiască abordarea față de acești prizonieri. În ceea ce privește **izolarea** ca măsură disciplinară, aceasta poate fi impusă în continuare anumitor categorii de prizonieri timp de până la 20 de zile și până la trei zile minorilor condamnați. Comitetul își reiterează recomandarea ca autoritățile moldovenești să reducă perioada maximă de izolare disciplinară pentru o infracțiune dată la 14 zile (și de preferință mai mică) și **desființarea izolării integral disciplinare pentru minori**. CPT formulează o serie de alte recomandări cu privire la diverse probleme suplimentare legate de închisoare, cum ar fi dezvoltarea unei proceduri specifice de admitere pentru **femeile deținute**, creșterea dreptului la vizită pentru deținuții condamnați și asigurarea faptului că deținuții preventivi au dreptul să primească vizite ca o chestiune de principiu, precum și pentru a permite apeluri telefonice mai frecvente pentru toți deținuții⁷⁷¹.

În prezent, detenția persoanelor poate fi ușor calificată ca detenție contrară art.3 a Convenției și jurisprudenței europene. Constatările respective au fost trasate în repetate rânduri de Comitetul ONU împotriva torturii (2014, 2017), Comitetul European pentru Prevenirea Torturii (2015-2020), Avocatul Poporului (2002-2020) precum și Consiliul pentru Prevenirea Torturii (2017-2020).

La fel, reiterăm că în conținutul *Observațiilor finale privind cel de-al treilea raport periodic al Republicii Moldova*, adoptate în cadrul reuniunilor 1600 și 1602 din 27 și 28 noiembrie 2017 de către Comitetul împotriva torturii, se accentuează că „Republica Moldova trebuie să-și

⁷⁷¹ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 184-186.

intensifice eforturile pentru a aduce condițiile din locurile de detenție la standardele internaționale, cum ar fi Ansamblul de reguli minime ale Națiunilor Unite pentru tratamentul deținuților (*regulile Nelson Mandela*), inclusiv prin asigurarea condițiilor materiale și de igienă adecvate pentru deținuți, inclusiv iluminare naturală și artificială suficientă, sisteme de canalizare și instalații sanitare adecvate, inclusiv veceuri și dușuri, încălzirea celulelor, ventilare suficientă, calitatea și cantitatea adecvată a mâncării, așternuturi, paturi și obiecte de igienă personală, îngrijire medicală, activități în aer liber și vizite ale membrilor familiei”.⁷⁷²

Ombudsmanul reafirmă angajamentul Guvernului în asigurarea condițiilor demne în spațiile închise și îndeamnă executivul să decidă asupra unei evaluări globale a situației. Alocarea fragmentară și insuficientă a resurselor financiare în fiecare an poate să nu fie soluția optimă. Respectiv, este necesar de revizuit conceptul executării măsurilor privative de libertate, având în vedere austeritatea anuală a bugetului public.

Mecanismul compensatoriu pentru detenția în condiții inumane

La situația din 31 decembrie 2020 au fost înregistrate 5242 plângeri depuse în instanța de judecată pentru detenția în condiții proaste ca urmare a aplicării mecanismului preventiv și compensator. Din numărul total de plângeri au fost examinate de judecători – 4053 cereri. Astfel, instanțele de judecată au admis 1603 pretenții; alte 385 au fost admise parțial; 954 plângeri au fost respinse; 122 – încetate; 672 – declinate după competență.

Instituțiile penitenciare au depus recurs împotriva soluției pozitive pentru deținut adoptate de primele instanțe în număr de 1481 cereri. Din numărul respectiv - 813 au fost examinate, dintre care 358 au fost admise și 497 respinse. Per total, **doar 200 deținuți** au fost eliberați din detenție prin comasarea reducerii din pedeapsă cu liberarea condiționată (în 2019 – doar 53 deținuți eliberați). Iar, cuantumul despăgubirilor bănești arondate deținuților constituie peste 2124504 lei. Numărul mare de plângeri înregistrate pentru aplicarea recursului compensatoriu arată la valoarea acestuia pentru fiecare deținut. Însă, rata mică de soluții pozitive, sau rata mare de respingere a acțiunilor arată la rezerve din partea autorităților publice față de situația proastă din detenție.

În raportul său din 2019, Avocatul Poporului a reiterat anumite îngrijorări legale și practice cu privire la aplicarea remediului compensatoriu. În 2020 acestea s-au adeverit. După câteva luni de la testarea recursului compensatoriu, societatea a fost tulburată de mai multe decizii judecătorești privind liberarea din detenție a unor personaje controversate. Mărul discordiei a fost deciziile instanțelor de judecată de a reduce la maxim termenele de pedeapsă prin efectul compensatoriu. Unii experți au apreciat deciziile judecătorilor

⁷⁷² Pct.18 (c) din Observațiile finale privind al treilea raport periodic al Republicii Moldova, adoptate de Comitetul împotriva torturii la cea de-a 62-a sesiune (6 noiembrie – 6 decembrie, 2017).

exagerate, iar actorii politici au ținut să menționeze despre coruperea judecătorilor, etc⁷⁷³. Sub presiunea publică, Ministerul Justiției și Administrația Națională a Penitenciarelor au fost impuse să declare recurs împotriva hotărârii de eliberare a lui V. Filat, însă acestea au fost respinse.

Ulterior, membrii Comisiei parlamentare pentru securitate, după mai multe ședințe, au decis asupra necesității perfecționării cadrului legal. Aceștia au acceptat propunerea Ministerului Justiției și Administrației Naționale a Penitenciarelor de a suspenda aplicarea „mecanismul compensatoriu”⁷⁷⁴. La 12 februarie 2020 a fost aplicat moratoriu asupra aplicării recursului compensatoriu. Moratoriul a durat până în la 01 iunie 2020. Între timp, un grup de lucru format prin ordinul Ministerului Justiției a propus anumite modificări ale cadrului legal. Însă, acestea nu au ajuns pe masa Guvernului și nici a Parlamentului în perioada numită. Înainte de a fi aprobat moratoriul, ministrul justiției, Fadei Nagacevski a declarat că „...este o urgență. În prezent avem 6700 persoane private de libertate, iar peste 5000 au depus cereri de eliberare înainte de termen din cauza condițiilor precare de detenție. Deja au beneficiat de pedeapsa compensatoriu cca 1000 deținuți. Vreau să vă spun că ies în libertate niște persoane care într-adevăr reprezintă un pericol pentru securitatea statului, etc”⁷⁷⁵. Mesajul subiectiv al demnitarului, dar și intenția Guvernului de a recurge la suspendarea unei soluții împotriva detenției în condiții inumane a trezit diverse reacții publice. La rândul său, Ombudsmanul, printr-un comunicat public, a condamnat intenția Guvernului de a suspenda mecanismul compensatoriu. Potrivit Avocatului Poporului, decizia respectivă va avea un impact puternic asupra drepturilor omului, or persoanele private de libertate vor fi nevoite să suporte în continuare condiții degradante din cauză că Statul nu este capabil să le asigure condiții adecvate.

Ombudsmanul a amintit că la reuniunea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei din martie 2018, în contextul discuțiilor pe marginea executării hotărârilor Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la condițiile de detenție în Republica Moldova, s-a menționat că adoptarea legislației care a instituit un nou remediu intern reprezintă o evoluție pozitivă. Comitetul a notat anterior că legea menționată părea să respecte principalele exigențe din jurisprudența Curții Europene și recomandările cu privire la măsurile preventive și compensatorii din cauza SHISANOV. Tot el, a adăugat că dreptul de a nu fi supus la

773

<https://moldova.europalibera.org/a/inten%C8%9Bia-guvernului-de-a-pune-moratoriu-asupra-mecanismuluicompensatoriu---criticat%C4%83-de-exper%C8%9Bi/30434358.html>

774

<http://www.parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/5967/language/roRO/Default.aspx>

775

<https://newsmaker.md/ro/guvernul-a-instituit-moratoriu-asupra-instrumentul-care-permite-reducereapedepselor-condamnatilor-din-cauza-conditiilor-precare-de-detentie/>

tortură, tratamente inumane și degradante este un drept intangibil, **nefiind permis a i se aduce limitări nici măcar în circumstanțe care pot pune în pericol suveranitatea națională**, aspect care îl diferențiază de majoritatea drepturilor protejate de Convenție. Cu referire la declarația Ministrului Justiției, Fadei Nagacevski precum că „*din detenție sunt eliberați criminali, recidiviști*” constituie un fals și induce în eroare opinia publică dat fiind că printre deținuții care cad sub incidența mecanismului compensatoriu sunt și persoane care au săvârșit infracțiuni mai puțin grave, cum ar fi cele economice, implicarea în accidente rutiere. În continuare, Ombudsmanul și-a exprimat nedumerirea în legătură cu faptul că OAP, în calitate de instituție națională pentru drepturile omului, nu a fost consultat într-o problemă de o asemenea importanță, dar și pentru că subiectul în cauză nu s-a discutat în cadrul grupului de lucru pentru elaborarea Regulamentului cu privire la evaluarea condițiilor de detenție, creat de Ministerul Justiției⁷⁷⁶.

Tot atunci, Avocatul Poporului a solicitat Parlamentului Republicii Moldova să nu susțină inițiativa Guvernului cu privire la suspendarea aplicării reducerii pedepsei condamnatului deținut în condiții precare de detenție, conform prevederilor art. 385 alin. (5), art. 473² – 473⁴ din CPP al R. Moldova. Pe parcurs au existat un șir de opinii pro și împotriva acestui recurs compensatoriu⁷⁷⁷. În fine, legislativul a aprobat moratoriul pentru un termen de 2 luni, fiind valabil până la finele lunii mai 2020. Ulterior, Ministerul Justiției a elaborat un proiect de modificare a mecanismului compensatoriu, care, în perioada de raportate nu a fost aprobat⁷⁷⁸.

Condițiile inumane de detenție

Asigurarea unor condiții minime de detenție în instituțiile penitenciare rămâne o problemă majoră. Actualmente, statul nu-și poate onora obligația de a asigura spații de detenție demne și sigure.

În cauza *Șișanov c. Moldovei* (cererea nr.11353/16), Curtea, sub aspectul articolului 46 din Convenție a concluzionat că autoritățile naționale trebuie să pună în aplicare, fără întârziere, un remediu sau un set de remedii, cu efect preventiv și compensatoriu și să garanteze despăgubiri pentru încălcarea prevederilor art.3 CtEDO. Astfel, în 2017 prin Legea 163/2017 au fost aprobate așa-numitul „mecanism compensatoriu” pentru preveniții sau condamnării care au reclamat condiții rele de detenție. Acest mecanism urmează să intre în vigoare de la 1 ianuarie 2019. Legiuitorul a concis că astfel victimele alegațiilor de tratament inuman și degradant vor putea beneficia de un recurs compensatoriu național atât prin recompensă bănească, cât și prin

⁷⁷⁶ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului, 2021, p. 192-195.

⁷⁷⁷ <https://www.zdg.md/stiri/stiri-justitie/statul-nu-mai-vrea-sa-ii-plateasca-cu-libertate-pe-detinuti-ce-spunexpertii-despre-decizia-guvernului-de-a-suspenda-mecanismul-compensatoriu/>

⁷⁷⁸ https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/proiectul_371_0.pdf.

reducerea perioadei de detenție. Totuși un calcul estimativ al valorii compensatorii pentru fiecare zi de detenție, recunoscute ca inumane pentru cca 7000 de deținuți ar constitui o povară excesivă asupra bugetului public, dar și o inechitate față de alte categorii vulnerabile de persoane (*spre ex: pentru zi de detenție estimativ unui deținut ar reveni 100 lei* 30 zile = 3000 lei/ lună*).

Soluția în speță aparține instanțelor de judecată naționale. Sarcina de a asigura lipsa încălcării condițiilor de detenție revine administrației instituției penitenciare. În calitate de suport probatoriu alternativ al relexor tratamentelor pot fi utilizate Rapoartele Avocatului Poporului cu privire la situația în locurile de detenție. Respectiv, Avocatul Poporului a înregistrat o tendință din partea condamnaților și apărătorilor acestora de valorificare a Rapoartelor de vizită și de solicitare în prezentarea concluziilor în instanțele naționale în calitate de intervenient accesoriu. În trei asemenea cauze reclamanții au obținut câștig de cauză

La 29 decembrie 2017 prin Ordinul Ministrului Justiției nr.1159 a fost aprobat numărul maxim de persoane admis pentru deținere în penitenciare. Astfel, potrivit ultimei evaluări a capacității de cazare a sistemului penitenciar a fost stabilit că, în condiția respectării normelor CPT care prevăd că unui deținut trebuie să-i revină o suprafață de cel puțin de 4m² de spațiu în încăperile de detenție, în instituțiile penitenciare pot fi plasate **6735 de persoane**, față de 7635 de persoane deținute la momentul evaluării (31 decembrie 2017). **Respectiv, asistăm la suprapopulare de 900 persoane.**

În ultimii trei ani rata populației penitenciare este în ușoară scădere, pornind de la cifra de 6990 deținuți în 2018 la 6429 în 2020. **Totuși, problema supraaglomerării se menține, inclusiv din cauza faptului că unele instituții penitenciare nu pot asigura fizic plafonul de detenție minim, stabilit de normele CPT.**

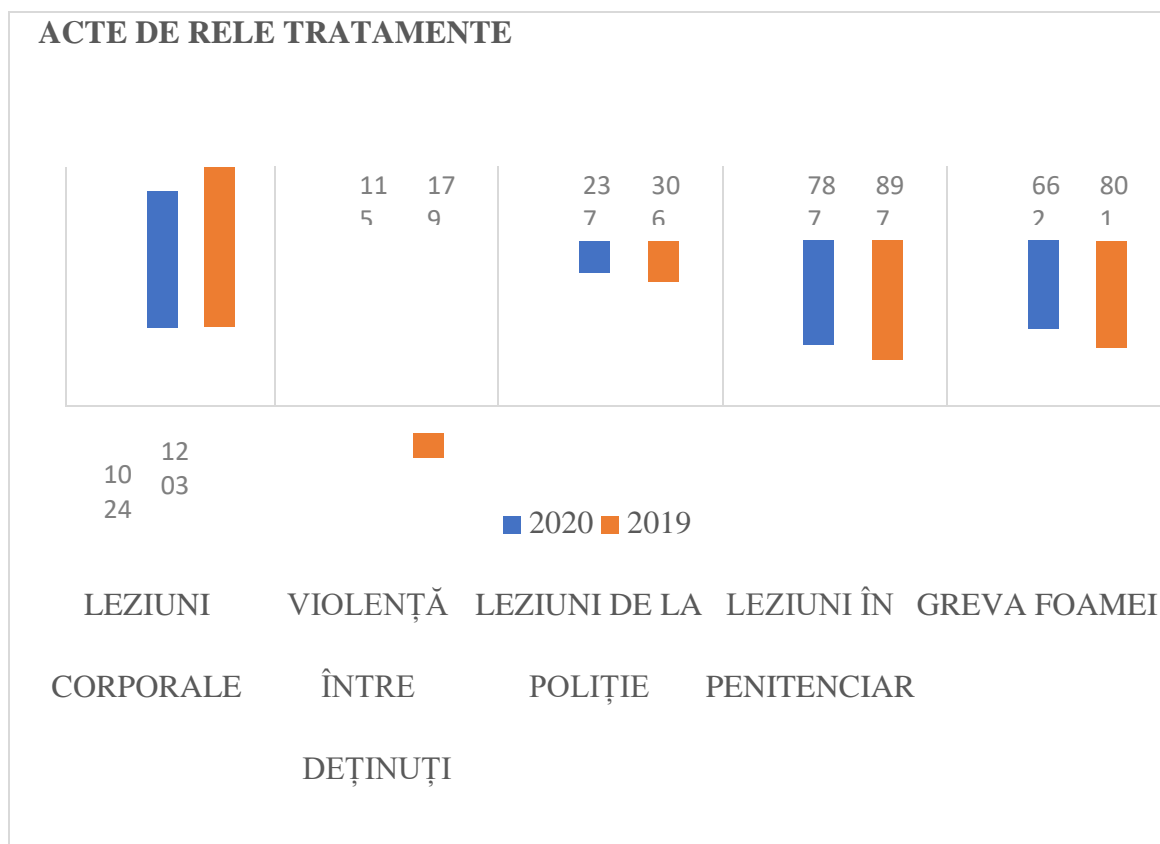
În același timp, politicile statului sunt focusate mai mult pentru a menține populația penitenciară, decât în cea de depopulare sau reducere a plasării în detenție.⁷⁷⁹

Acte de rele tratamente, alte abuzuri în detenție

În perioada de referință au fost înregistrate: (a) 1024 de cazuri de leziuni corporale în mediul deținuților (2019-1203) ce constituie o descreștere cu 14,87%; (b) 115 cazuri calificate ca altercații dintre deținuți (2019-179), indicator în descreștere cu 35,75%; (c) 237 de cazuri de leziuni la persoanele reținute/ aduse din izolatoarele inspectoratelor de poliție (2019-306) indicator în descreștere cu 22,54%; (d) 787 de cazuri de leziuni depistate

⁷⁷⁹ RAPORT privind respecarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 187.

la condamnați pe teritoriul penitenciarului (2019-897) și (e) 662 de cazuri de declarare a grevei foamei ca formă de protest (2019-801 cazuri) indicator în descreștere cu 17,35%⁷⁸⁰:

Cele mai frecvente cazuri fiind înregistrate în Penitenciarele nr. 6 Soroca (100 cazuri), nr.11-Bălți (58 cazuri), nr.13-Chișinău (87 cazuri) și nr.17-Rezina (73 cazuri). Faptul că cele mai multe cazuri au fost înregistrate anume în aceste instituții, se datorează statutului de izolator de urmărire penală pe care îl dețin, respectiv condițiilor și regimului de detenție susține ANP⁷⁸¹.

De regulă, circumstanțele apariției leziunilor corporale în penitenciare rămân a fi *cădere de la nivelul II al patului; alunecări pe podea; loviri întâmplătoare în celule; urmare a jocului de fotbal etc.* Majoritatea deținuților refuză să declare circumstanțele reale ale actelor de violență, inclusiv de teama persecuțiilor. Lipsa plângerii pe acte de violență reprezintă temei de a nu iniția vreo anchetă în acest sens. Se pare că deținuții conștientizează că nu vor beneficia de vreo protecție efectivă în interiorul instituțiilor penitenciare în cazul în care vor depune plângeri pe acțiuni de abuz, ceea ce este extrem de grav. Din sintezele operative recepționate de Oficiul Avocatului Poporului, au fost

⁷⁸⁰ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 196.

⁷⁸¹ [RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 197.](http://anp.gov.md/rapoarte-de-bilant)
<http://anp.gov.md/rapoarte-de-bilant>

observate situații de *reglări de conturi* din partea unor grupuri de deținuți cu autoritate asupra altor deținuți. În cele mai dese cazuri, victime ale acțiunilor de răfuială fizică/psihică fac parte din grupurile deținuților vulnerabili. Din păcate, aceștia sunt supuși actelor de umilință atât din partea deținuților cu autoritate, cât și a angajaților⁷⁸².

În ceea ce privește anul 2021 constatăm leziuni corporale: 1153 de cazuri depistate în mediul deținuților (2020-1024) ceea ce constituie o creștere cu 11,18%: 270 de cazuri depistate la sosirea din izolatoarele inspectoratelor de poliție (2020-237) indicator în creștere cu 12,22%, și respectiv, 883 de cazuri depistate la condamnați în instituțiile penitenciare (2020-787)⁷⁸³.

Din numărul total de leziuni corporale, 144 au fost stabilite ca urmare a altercațiilor dintre deținuți.

- aplicarea forței fizice: 475 de cazuri (2020-377) și 389 de cazuri de aplicare a mijloacelor speciale asupra deținuților (2020-296), astfel fiind atestată o creștere cu 20,63% la capitolul aplicarea forței fizice, iar la aplicarea mijloacelor speciale o creștere cu 23,90% comparativ cu perioada anului precedent. Cele mai frecvente cazuri s-au produs în penitenciarele: nr. 11-Bălți (66/70 de cazuri), nr. 13-Chișinău (58/30 de cazuri), nr. 5-Cahul (51/42 de cazuri), nr. 2-Lipcani (45/45 de cazuri), nr. 6-Soroca (40/33 de cazuri), nr. 17-Rezina (33/25 de cazuri), nr. 12-Bender (25/29 cazuri) și nr. 18 – Brănești (31/16 cazuri).

Toate aceste situații au fost documentate corespunzător, cu întocmirea actelor necesare de constatare a faptelor.

- atac asupra angajaților: 22 de cazuri fiind stabilite ca tentativă de atac (2020-20 de cazuri de atac), în penitenciarele nr. 1 – Taraclia, nr. 2 – Lipcani, nr. 3 – Leova, nr. 5 – Cahul, nr. 6-Soroca, nr. 7 – Rusca, nr. 9 – Pruncul, nr. 11–Bălți, nr. 12-Bender, nr. 13-Chișinău, nr. 15 – Cricova, nr. 17-Rezina și nr.18–Brănești. Pe toate cazurile au fost întocmite materialele corespunzătoare, conform art. 273 CPP și remise către procuratură, în rezultatul cărora au fost intentate dosare penale.

- greva foamei: 711 cazuri de declarare a grevei foamei (2020-662 cazuri), indicator în creștere cu 6,89%, cele mai frecvente cazuri fiind înregistrate în penitenciarele nr. 3-Leova (67 de cazuri), nr. 6 –Soroca (77 de cazuri), nr. 11-Bălți (77 de cazuri), nr. 13–Chișinău (70 de cazuri) și nr. 17-Rezina (63 de cazuri). Faptul că cele mai multe cazuri au fost înregistrate anume în aceste instituții, se datorează statutului de izolator de urmărire penală pe care îl dețin, respectiv condițiilor și regimului de detenție.

⁷⁸² RAPORTUL NAȚIONAL în contextul celui de-al treilea ciclu de Evaluare Periodică Universală a respectării drepturilor omului. Martie 2021. Chișinău, 2021, p.18.

⁷⁸³ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.-3.2022.

- automutilări: 839 de cazuri (2020-743 de cazuri), în creștere cu 11,44%, cele mai frecvente cazuri au fost înregistrate în penitenciarele nr. 3-Leova (70 de cazuri), nr. 5 – Cahul (69 de cazuri), nr. 6-Soroca (108 cazuri), nr. 13–Chișinău (168 de cazuri) și nr. 17 – Rezina (107 de cazuri).

Numărul condamnaților în privința cărora au fost aplicate măsuri de asigurare a securității personale, conform art. 206 Cod de executare, constituie 719 deținuți, comparative cu 619 deținuți înregistrați în anul precedent, cu 13,90% mai mult⁷⁸⁴.

Observăm o ușoară scădere a numărului de reținuți aduși în izolatoarele de urmărire penală de către angajații poliției de la 306 cazuri în 2019 la 237 cazuri în 2020. Potrivit solicitării Avocatului Poporului, instituțiile penitenciare înregistrează separat deținuții noisosiți cu leziuni, aduși de poliție. Majoritatea reținuților cu leziuni primite înainte de reținere sau în timpul reținerii au fost aduși din izolatorul de detenție provizorie al Direcției de poliție Chișinău la penitenciarul nr.13.

Regulile CPT susțin că obligația de a fi răspunzător de deținuți, revine personalului penitenciarului. Această sarcină înglobează responsabilitatea de a-i proteja împotriva altor deținuți care le-ar putea aduce prejudicii. De fapt, incidentele violente între deținuți sunt frecvente în toate sistemele penitenciarelor. Ele implică varii fenomene, de la forme subtile de hărțuire până la intimidări fățișe și agresiuni fizice grave. O strategie eficientă împotriva actelor de violență între deținuți cere ca personalul penitenciarelor să fie în măsură, inclusiv în termeni de efectiv, să-și exercite în mod convenabil autoritatea și funcția de supraveghere. Personalul penitenciarului trebuie să acorde atenție semnelor de agitație și să fie totodată hotărât și format într-o manieră adecvată pentru a interveni la necesitate. Existența unor relații pozitive între personal și deținuți, bazate pe respectarea normelor de securitate ale detenției și pe responsabilitate în raport cu deținuții constituie un factor crucial în acest context.

Uzul de forță și mijloace asupra deținuților

Instituțiile penitenciare au recurs la aplicarea forței fizice pentru nesupunere în 377 cazuri (2019-351) și 296 cazuri de aplicare a mijloacelor speciale asupra deținuților (2019-300). Astfel, se atestă o creștere cu 6,89% la capitolul aplicarea forței fizice, iar la aplicarea mijloacelor speciale o scădere cu 1,33% comparativ cu perioada analogică a anului precedent.

Cele mai frecvente cazuri s-au produs în Penitenciarele: nr.11-Bălți (71/75 cazuri); nr.13Chișinău (45/34 cazuri); nr.17-Rezina (57/31 cazuri); nr.12-Bender (18/18 cazuri) și

⁷⁸⁴ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.-3.2022.

nr.18 – Brănești (18/19). Toate cazurile au fost documentate corespunzător, cu întocmirea actelor necesare de constatare a faptului. Aici nu se includ cazurile de abuz verbal.

În același timp, Administrația Națională a Penitenciarelor a înregistrat doar 5 plângeri cu privire la abuzul aplicării mijloacelor speciale, 59 plângeri privind supunerea la acte de tortură; 128 plângeri privind supunerea la pedepse inumane și degradante; 60 cereri privind asigurarea securității personale; 58 plângeri legate de subcultura criminală; 134 cereri de transfer pe motiv de securitate; 35 plângeri privind existența pericolului asupra vieții, etc.

Amintim că legalitatea aplicării forței fizice și a mijloacelor speciale ține de competența organelor de drept⁷⁸⁵.

Arma de foc a fost utilizată cel puțin în 2 cazuri la Penitenciarul nr.9 și nr.13. În Instituția Penitenciară nr.9 a fost utilizată pentru prevenirea evadării unui deținut (foc de avertizare), iar în Penitenciarul nr.13 - din neatenție. În ambele cazuri nici un deținut / angajat nu au avut de suferit. Aplicarea „gazului lacrimogen” de marcă Teren4M, în calitate de mijloc special, a fost utilizat în câteva instituții penitenciare (nr.4, nr.17, nr.12 și nr.13) pentru *calmarea* deținuților. În opinia Ombudsmanului, uzul de gaze lacrimogene a fost utilizat contrar prevederilor legale stabilite de Legea 218/2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armei de foc.

Avocatul Poporului este de opinia că Ghidul de intervenție urmează a fi completat/ reajustat cu descrierea calră a acțiunilor de aplicare/condițiilor de aplicare a forței și mijloacelor speciale în spațiile închise. Aceste mecanisme trebuie să fie aplicate uniform de către toți angajații, iar deținuții urmează să fie informați despre consecințele nesupunerii. Reglementarea separată a procedurilor privind uzul de cătușe, forța fizică și gaze lacrimogene față de deținuți este una primordială în contextul prevenirii actelor de abuz.

Autovătămări critice din partea deținuților

În 2020 numărul cazurilor de automutilare este în creștere cu 27,86% comparativ cu anul 2019. Administrația Națională a Penitenciarelor a înregistrat 743 cazuri de automutilări. În 2019 au fost înregistrate 536 cazuri. Cele mai frecvente cazuri au fost înregistrate în Penitenciarele nr.5 Cahul (58 cazuri), nr.11 Bălți (57 cazuri), nr.12 – Bender (66 cazuri), nr.13-Chișinău (128 cazuri), nr. 17 – Rezina (99 cazuri) și nr.18-Brănești (44 cazuri) cum ar fi: *introducerea unui cuțit de bucătărie în regiunea abdomenului; ingerare de medicamente; suturarea ambilor ochi și cavității bucale; înghițirea de corpuri străine; introducerea în corp a obiectelor metalice ascuțite (cui); suturarea cavității bucale; plăgi cu*

⁷⁸⁵ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 199.

lezarea venei cubitale; plagă în regiunea abdomenului; înghițirea corpurilor metalice; introducerea corpului metalic în picior; corp metalic în regiunea fosei cubiene; înghițirea lamelor de la aparatul de ras; plagă în regiunea gâtului; înghițirea de furculițe (16 ori); autoincendiere; amputarea falangei degetelor; injectarea salivei în picior; etc. Motivele pentru care deținuții au recurs la actele respective sunt: dezacordul cu hotărârile instanțelor de judecată; acțiunile/ inacțiunile administrației locului de detenție; nivelul scăzut al asistenței medicale; neacceptarea transferului în altă instituție penitenciară; dezacordul cu condițiile de detenție; restituirea obiectelor ridicate din celulă; dezacordul cu calitatea hranei etc⁷⁸⁶.

Cazurile raportate în sintezele operative către Oficiul Avocatului Poporului arată că deținuții recurg destul de des la acte de autovătămare, pentru a reuși o comunicare cu administrația închisorii, fie pentru a contesta anumite inacțiuni sau acțiuni ale acesteia. Se creează impresia că există probleme grave de comunicare dintre administrație și deținuți. Or, angajații refuză/ ignoră problema expusă de deținuți, or ultimii exagerează de uzul de drepturi. În consecință, angajații nevizați în reclamațiile deținuților recurg la aplicarea mijloacelor speciale sau fizice pentru „calmarea” deținuților. Drept rezultat, problema deținuților nu este soluționată, ci tergiversată, până la următorul act de autovătămare, pe de altă parte, este necesară implicarea proactivă a personalului specializat în situațiile descrise (educători, psihologi, medici, etc).

La finele anului 2020 Administrația Națională a Penitenciarelor a elaborat *Instrucțiunea privind procedura de calcul a termenului de pedeapsă în cazul condamnatului care și-a provocat singur boala și urmează un tratament spitalicesc*. Instrucțiunea presupunea o reacție a sistemului penitenciar de a regulariza/ stopa sau preveni numărul mare de cazuri de autovătămări, inclusiv prin responsabilizarea deținuților. Ombudsmanul a susținut că persoana aflată în detenție care se automutilează în semn de protest nu poate fi sancționată. Respectiv, ordinul elaborat ar fi contrar garanțiilor prevăzute de art.2 și 3 din CoEDO.

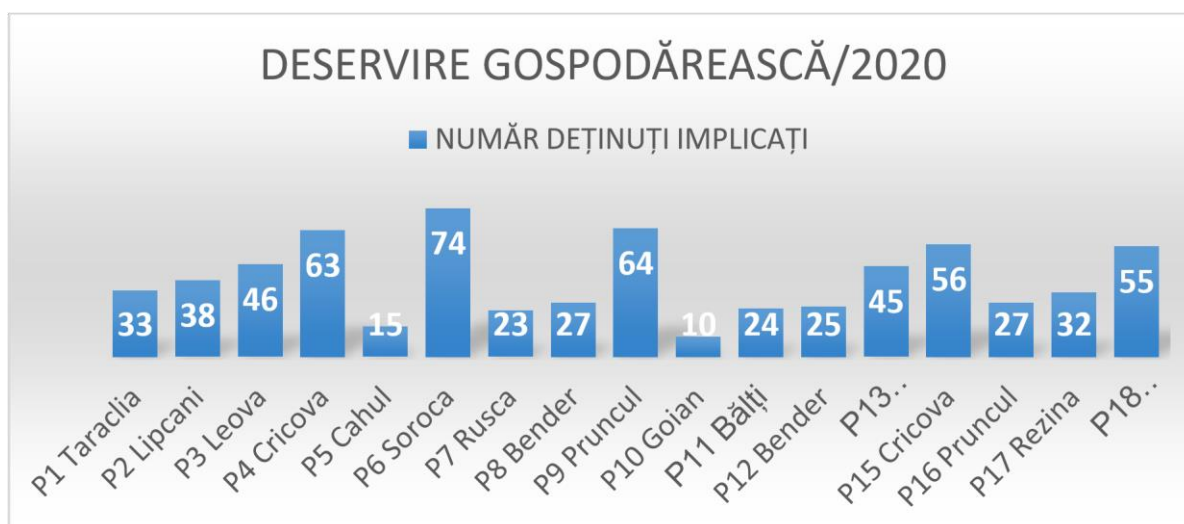
Avocatul Poporului amintește despre faptul că deținuții care se automutilează în semn de protest nu pot fi sancționați disciplinar. Ține de sarcina Administrației Naționale a Penitenciarelor să ofere tratamentul specializat, să depună eforturi de prevenire, consiliere, reeducare, resocializare, etc., pentru a descuraja actele de autoagresiune și nicidecum a „repedepsi” persoana pentru suplimentarea termenului de detenție, fie afectarea acestuia înainte de „liberarea condiționată” sau altă formă de

⁷⁸⁶ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 199.

liberare. La fel, este extrem de important ca în fiecare penitenciar să fie implementată o strategie complexă de îngrijire a sănătății mintale. În același timp, angajații penitenciarelor trebuie să fie instruiți în domeniul evaluării riscului de dezvoltare al unui comportament de autovătămare⁷⁸⁷.

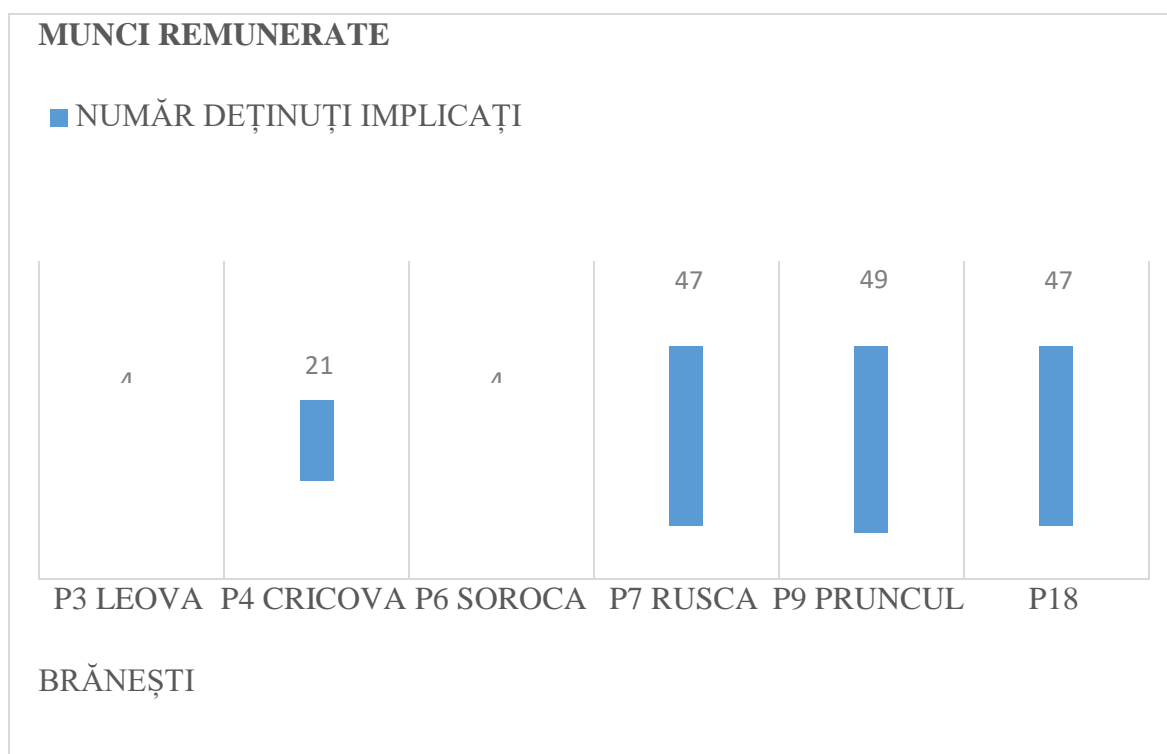
Munca deținuților

În cadrul instituțiilor penitenciare sunt deținuți aproximativ 5254 de condamnați apti de muncă. Prin urmare, reieșind din datele evidenței contabile, în procesul de prestare de munci remunerate au fost plasați 859 de deținuți. Din numărul total de persoane deținute (6457) au contraindicații medicale de a fi antrenați la munci doar 61 de condamnați (cca 1%). La moment în instituțiile penitenciare sunt încadrați la munci remunerate **168** deținuți, iar la deservire gospodărească - **657** de deținuți sau cca **12%** din condamnați muncesc:

Doar în 6 instituții penitenciare (din 17 instituții) deținuții sunt implicați în munci remunerate, unde rata femeilor deținute prevalează rata bărbaților: -

⁷⁸⁷ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 200

Potrivit Administrației Naționale a Penitenciarelor, nu toate instituțiile penitenciare dispun de posibilitatea amenajării locurilor de muncă, suficiente pentru antrenarea la muncă a tuturor deținuților. Iar, în afara penitenciarelor, Administrația Națională a Penitenciarelor se confruntă cu lipsa de personal de pază și supraveghere. Aici se adaugă lipsa intenției agenților economici de a contracta forța de muncă din rândul deținuților, precum și lipsa infrastructurii penitenciare.

Asistența medicală a deținuților

Asistența medicală în detenție constituie o provocare. Instituirea unei unități de dirijare a serviciilor de sănătate prestate persoanelor deținute este scopul primordial și unul din elementele- cheie ale **Strategiei de dezvoltare a sistemului penitenciar pentru anii 2016-2020** .

În prezent (2021) , este în proces de definitivare un model optimal care va opta pentru crearea unei subdiviziuni subordonate Ministerului Justiției. În vederea eficientizării procedurile de evaluare și acreditare, în bugetul de stat pentru anul 2019 au fost alocate 1,5 mln. MDL destinate reparării secțiilor medicale din instituțiile penitenciare.

Subsidiar, în anul 2019 a debutat procesul de acreditare a serviciilor medicale din cadrul sistemului administrației penitenciare

Alimentația deținuților

Alimentația deținuților are loc conform prevederilor Hotărârii Guvernului nr.609/2006 privind normele minime de alimentare zilnică și obiecte de toaletă și menaj ale deținuților.

Examinând raportul de bilanț al Administrației Naționale a Penitenciarelor pentru primul semestru al 2020, constatăm că cca 5,8% din bugetul sistemului penitenciar au fost alocate procurării produselor alimentare. Menționăm că din suma planificată de 44394,5 mln lei/an au fost cheltuiți doar 10287,5 mln lei pentru procurările produselor alimentare sau peste 34 mln lei nu au fost utilizați. Un calcul matematic arată că pentru 6500 deținuți în prima jumătate a anului, au fost planificate procurarea de produse alimentare în sumă de 6830 lei/ an sau 570 lei/ lună, fie cca **18 lei/zi**. În 2016, 2017 suma respectivă era de 16 lei, respectiv 17 lei/ zi⁷⁸⁸.

Ulterior, analizând raportul anual de bilanț al Administrației Naționale a Penitenciarelor, constatăm că bugetul planificat pentru procurarea produselor alimentare în 2020 era de 6,9%, adică cu 1,1% mai mult decât cel raportat pentru semestrul II, 2020. Respectiv, suma alocată s-a diminuat de la 44394,5 mln lei/an la 39637,7 mln lei/an (- 475 mii lei). Efectiv, au fost cheltuiți 36390,2 mln lei pentru alimentația deținuților⁷⁸⁹.

Concluzii: chiar dacă în ultimii ani s-au întreprins o serie de acțiuni orientate spre sopping nivelului de respectare a drepturilor omului în sistemul penitenciar din Republica Moldova, rămân în vigoare concluziile elaborate de către sociologul autohton Petru Negură⁷⁹⁰:

sistemul penitenciar din funcționează ca un „tomberon social” pentru o serie de categorii de persoane vulnerabile, victime ale unui proces complex de marginalizare și excluziune. Mai mult de cât atât, acest sistem perpetuează mecanismul de excluziune și vulnerabilizare prin faptul că nu acordă condiții reale de abilitare și reabilitare, ci dimpotrivă, desocializează și marginalizează, atât pe durata detenției, cât și după liberare, fără să contribuie la formarea deprinderilor de viață și a abilităților profesionale. Lipsit de abilități sociale, aptitudini de muncă, de resurse materiale suficiente, de un nivel de educație suficient și de suport social, deprins să supraviețuiască în situație de detenție și mai puțin să se adapteze pe cont propriu în societate și în câmpul muncii în condiții de libertate, în condițiile unei piețe a muncii care îi exclude sau îi condamnă la o ocupație de subzistență, calea cea mai sigură și mai scurtă pentru persoana proaspăt liberată este înapoi în închisoare. Rata de recidivă foarte înaltă (șase din zece deținuți ajung înapoi în închisoare în primii ani după eliberare) confirmă acest lucru. De altfel, 23% dintre toți beneficiarii Centrului pentru persoane fără adăpost din Chișinău sunt foști deținuți. Alți foști deținuți ajung direct în stradă. Excluși, discriminați, marginalizați în societate și în piața muncii, mulți dintre aceștia își aduc aminte cu seninătate, dacă nu cu nostalgie, de viața lor în închisoare.

⁷⁸⁸ <http://anp.gov.md/rapoarte-de-bilant>

⁷⁸⁹ RAPORT privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2020. Avocatul Poporului. Chișinău, 2021, p. 201-203.

⁷⁹⁰ Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a sărăacilor (II)//revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr.1.

În mod ironic, închisoarea devine în Republica Moldova, ca și în SUA și în alte țări cu o populație carcerală în creștere, un sistem de substituție pentru instituțiile de protecție socială tot mai neputincioase, în condițiile tranziției spre un sistem neoliberal în care piața dictează tot mai mult principiile de redistribuire a bunăstării sociale.

2.3 Rolul asistentului social, al psihologului și consilierului de probațiune în resocializarea deținuților în cadrul instituțiilor penitenciare

Nivelul de dezvoltare a societății poate fi determinat în funcție de locul care îl ocupă asistența socială în cadrul acesteia și de statutul asistentului social. În sistemele sociale dezvoltate politicienii și funcționarii apelează la ajutorul asistentului social de fiecare dată când se confruntă cu o problemă care nu poate fi soluționată prin metode politice sau administrative, dar care se va lăsa influențată de tehnicile de intervenție ale asistenței sociale. Reieșind din acest criteriu, putem spune că astăzi asistența socială în instituțiile penitenciare din Republica Moldova se află doar la etapa incipientă de dezvoltare⁷⁹¹.

În Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților (precum și în Regulile europene pentru penitenciare) sunt determinate regulile de lucru, inclusiv la acordarea asistenței sociale deținuților. Ele se bazează pe principiile respectării demnității umane, a unui tratament echitabil al deținuților, asigurării respectului de sine, inspectării cu regularitate a acestora, ocrotirii drepturilor condamnaților și respectării standardelor internaționale. În acest document internațional se menționează că în tratamentul deținuților nu trebuie să se pună accentul pe excluderea lor din societate, ci, dimpotrivă, pe faptul că ei continuă să facă parte din ea. În acest scop, trebuie să se recurgă, în măsura posibilului, la cooperarea organismelor comunității pentru a ajuta personalul locului de deținere în sarcina sa de reclasare a deținuților. Astfel, problema extinderii drepturilor la asistență socială față de condamnații la privațiune de libertate avea un caracter global, iar soluționarea ei dicta necesitatea eforturilor comune atât la nivelul comunității internaționale, cât și la nivelul fiecărui stat în parte. Istoria dezvoltării civilizației a condus nu doar la înțelegerea temeinică a tuturor drepturilor cetățenilor, dar și la necesitatea fixării lor în textul documentelor de bază ale celor mai de autoritate organizații internaționale și statale⁷⁹²

În pct.1 și 2 ale art.49 al Ansamblului de reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților se enumeră statele de personal pentru instituțiile penitenciare. Articolul 61 al aceluiași Regulii specifică funcțiile asistentului social în fiecare instituție penitenciară:

- menținerea sau ameliorarea relațiilor deținutului cu familia;
- menținerea sau ameliorarea relațiilor cu autoritățile sociale care îi pot fi folositoare;

⁷⁹¹ MORARU, Victor, RUSU, Oleg. Direcțiile de activitate a asistentului social în instituțiile penitenciare//Revista națională de Drept, nr.4, 2009, https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_4.pdf

⁷⁹² MORARU, Victor, RUSU, Oleg. Direcțiile de activitate a asistentului social în instituțiile penitenciare//Revista națională de Drept, nr.4, 2009, https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_4.pdf.

- salvardarea, în măsura compatibilă cu legea și pedeapsa de executat, a drepturilor referitoare la interesele civile;

- apărarea drepturilor sociale și a altor drepturi ale deținuților.

O cerință obligatorie a comunității internaționale față de asistența socială este organizarea efectivă a procesului de resocializare, și anume: acordarea ajutorului în organizarea măsurilor culturale și instructive, consultarea deținuților în problemele juridice, acordarea ajutorului în căutarea unui loc de muncă și de trai după liberare, explicarea unor întrebări ce țin de religie etc. Astfel, Ansamblul de reguli minime ale ONU pentru tratamentul deținuților prevede că „trebuie să se țină seama, chiar de la începutul condamnării, de viitorul deținutului după punerea acestuia în libertate”.

Codul de executare al Republicii Moldova din 2004 prevede o normă despre corelația dintre dreptul execuțional penal național și normele internaționale. Astfel, art.162 alin.(3) CE prevede că legislația execuțional-penală se aplică în conformitate cu Constituția Republicii Moldova și cu tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte. În cazul în care există neconcordanțe între reglementările tratatelor internaționale în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și prevederile acestui Cod, prioritate au reglementările tratatelor internaționale. Legislația execuțional-penală a Republicii Moldova are drept scopuri protecția drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanei, precum și acordarea de ajutor condamnaților la adaptarea lor socială. Sunt stabilite, prin lege, drepturile fundamentale ale condamnatului, este stabilită participarea asociațiilor obștești, partidelor politice, organizațiilor necomerciale, reprezentanților mass-media ca modalitate de resocializare a deținuților⁷⁹³ etc.

Concepția reformării sistemului penitenciar pe anii 2004-2020 prevede că „procesul constituirii unui stat democratic și de drept impune reformarea radicală a politicii lui în domeniul punerii în executare a pedepselor de drept penal, precum și soluționarea mai multor chestiuni ce țin de combaterea elementelor criminale și învingerea dificultăților din sfera socială. Astfel, printre scopurile reformării sistemului penitenciar se numără crearea condițiilor decente de detenție întru respectarea normelor internaționale, precum și reformarea procesului de educare a condamnaților și resocializarea lor⁷⁹⁴. Constatăm că asistența socială și ajutorul social, ca componente ale asigurării sociale în Republica Moldova, urmând prevederile internaționale, sunt fixate prin lege ca un compartiment al politicii sociale.

⁷⁹³ Statutul executării pedepsei de către condamnați, aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.583 din 26.05.2007, Secțiunea 34 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2007, nr.91-94/676.

⁷⁹⁴ Concepția reformării sistemului penitenciar și Planul de măsuri pe anii 2004-2020 pentru realizarea Concepției reformării sistemului penitenciar, aprobată prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1624 din 31.12.2003, cap. I, II // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2004, nr.13.

Asistența socială acordată în penitenciar este importantă prin faptul că ea poartă un caracter universal, fapt care permite examinarea corectă a problemei fiecărui beneficiar și găsierea soluției optime de depășire a ei, ceea ce nu poate s-o facă nici psihologia, care examinează doar aspectele psihologice, nici dreptul, care examinează doar latura juridică a problemei. Asistența socială permite de a vedea întreg spectrul de condiții necesare pentru a ajuta clientul.

În exercitarea funcțiilor sale, alături de principiile fundamentale ale profesiei (justiția socială, confidențialitatea, toleranța, integritatea persoanei), asistentul social, ocupat cu munca în cadrul instituțiilor penitenciare, se va conduce de unele principii specifice, și anume:

- **principiul umanismului**, potrivit căruia orice deținut are posibilitatea să trăiască conform normelor sociale. Acest principiu fundamentează procesul de învățare a experiențelor prosoziale de către individ, sistemul de relații sociale, formele social-pozitive de comportament necesare pentru un trai decent în cadrul societății, el implică recunoașterea valorilor personale și respectarea propriei demnități. Acest principiu este un instrument de bază în realizarea activității asistentului social;

- **principiul legalității**, care prevede respectarea drepturilor și a obligațiilor deținuților, determinate de condițiile de detenție. De cele mai multe ori, aplicarea acestui principiu în activitatea cu deținuții poartă un caracter declarativ, sarcina asistentului social fiind asigurarea aplicării lui efective.

În practica de lucru a asistentului social din penitenciar s-au evidențiat câteva funcții de bază, cum ar fi: **1) suportul juridic**. Asistentul social va urmări:

- respectarea în penitenciar a drepturilor deținutului;
- restabilirea relațiilor deținutului cu familia și rudele;
- procesul de asigurare materială a deținutului;
- asistarea la rezolvarea problemelor financiare;
- perfectarea actelor de identitate; - asigurarea cu pensii pentru atingerea limitei de vârstă, a pensiilor de invaliditate;
- organizarea procesului de instruire școlară și profesională;
- organizarea programelor de alfabetizare;
- planificarea procesului de reeducare și reintegrare a deținutului, elaborarea strategiei de lucru; - implicarea deținutului în muncă (după posibilitate);
- implementarea programelor socioeducative.

Toate aceste funcții se vor executa în conformitate cu legislația în vigoare;

2) asistența psihosocială. Orice problemă de ordin social comportă suferințe psihologice. Asistentul social trebuie să posede cunoștințe și abilități în vederea desfășurării consilierii psihologice individuale și de grup, precum și a programelor de intervenție, astfel încât să

mențină sănătatea psihică a deținutului și să susțină relațiile sociale pozitive ale acestuia, ceea ce va permite persoanelor private de libertate să fie responsabile de propriile acțiuni, să-și analizeze adecvat comportamentul, gândurile și emoțiile, să-și construiască și să urmeze un sistem de valori etc.;

3) pregătirea deținutului pentru liberare. Această funcție este estimată ca fiind una de bază, deoarece de modul de organizare a ei va depinde succesul reintegrării în societate a persoanelor ce se liberează din locurile de detenție. Trebuie să menționăm că procesul de reintegrare urmează a fi organizat din prima zi de detenție și realizat cu o intensitate mai mare în ultimele luni ale termenului de ispășire a pedepsei. Doar în astfel de condiții va putea fi asigurată eficiența acestui proces. La această etapă finală, asistentul social se va preocupa de următoarele probleme:

- implementarea programelor de pregătire pentru liberare;
- asigurarea deținutului cu loc de muncă și de trai (după posibilitate);
- implicarea organizațiilor neguvernamentale și religioase în scopul reeducării și reintegrării categoriei date în societate⁷⁹⁵.

Urmărind funcțiile asistentului social din penitenciar enumerate supra, putem observa că unele din ele sunt proprii numai asistenței sociale, altele sunt la hotarul între asistența socială și cea juridică, între lucrul educativ și de instruire, făcând parte din domeniul psihologiei și al psihiatriei. În aceste condiții, un rol important în realizarea funcțiilor enumerate îl au calitățile personale și profesionale ale asistentului social. Aceste calități vor fi valorificate prin înnoirea și îmbunătățirea cunoștințelor și deprinderilor, prin aplicarea noilor metode de lucru, prin schimbul de experiență. Realizarea tuturor acestor funcții este foarte dificilă în cazul când un penitenciar cu un număr relativ mare de deținuți are doar un singur asistent social.

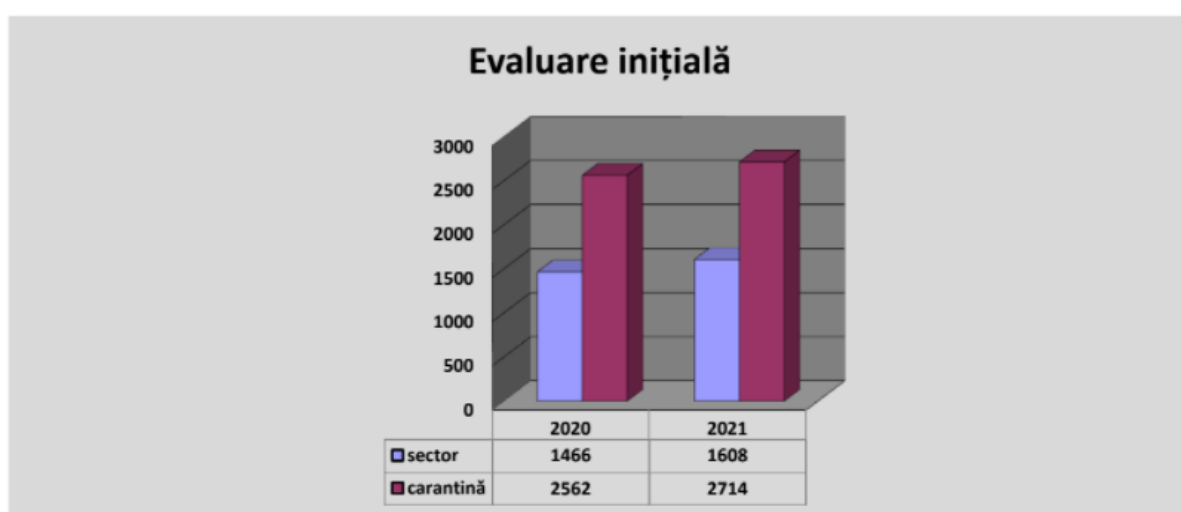
O particularitate a asistenței sociale acordată în penitenciar constă în faptul că ea este reglementată de norme juridice în corespundere cu legislația penală și execuțional-penală a Republicii Moldova, în timp ce celelalte direcții ale asistenței sociale se bazează, în special, pe legislația civilă, administrativă și cea socială. De aceea, la pregătirea asistenților sociali pentru activitatea în sistemul penitenciar va trebui să se țină cont anume de acest fapt. Astfel, urmează a fi elaborate programe speciale de instruire, în care accentul să fie pus pe cunoștințele juridice ale viitorilor asistenți sociali.

Cum am menționat mai sus, procesul de resocializare a deținutului începe odată cu intrarea acestuia pe poarta penitenciarului, adică din prima zi de detenție, și are o intensitate mai mare în ultimele luni. Aceste două etape, perioada de acomodare a deținutului la condițiile de

⁷⁹⁵ PREGĂTIREA pentru liberare a deținuților: Ghid practic / Col. de autori: A.Vulpescu, N.Canțer, D.Postu, Iu.Adam. IRP. – Chișinău, 2007, p.18.

detenție și pregătirea pentru liberare, necesită implicarea cât mai activă a asistentului social. Odată ajuns în instituția penitenciară, deținutul este supus unei investigări generale, la care ia parte și asistentul social. Determinarea problemelor sociale specifice fiecărui deținut este realizată în carantină, atunci când asistentul face cunoștință cu persoana și întreține o convorbire inițială cu aceasta. De obicei, în cadrul acestei întâlniri, fie individuală sau de grup, asistentul social informează deținuții despre serviciile pe care le poate acorda și specificul problemelor pe care le poate soluționa împreună cu condamnatul⁷⁹⁶.

Astfel, pe parcursul anului 2021 au fost înregistrate 4322 de evaluări inițiale, iar pe perioada similară a anului 2020, au fost înregistrate 4028, observându-se o creștere cu 7%, comparativ cu perioada similară a anului precedent⁷⁹⁷.

La momentul plasării deținuților în carantină, în perioada de raportare, 4227 de deținuți au fost evaluați inițial, comparativ cu perioada analogică a anului 2020 - 3731 de deținuți.

Cea mai importantă și eficientă metodă de identificare a nevoilor sociale și de acordare a suportului social, este primirea în audiență a deținuților de către ofițerii asistenței sociale. Astfel, în perioada de raportare au fost primiți în audiență 9202 deținuți pe diverse probleme de ordin social⁷⁹⁸.

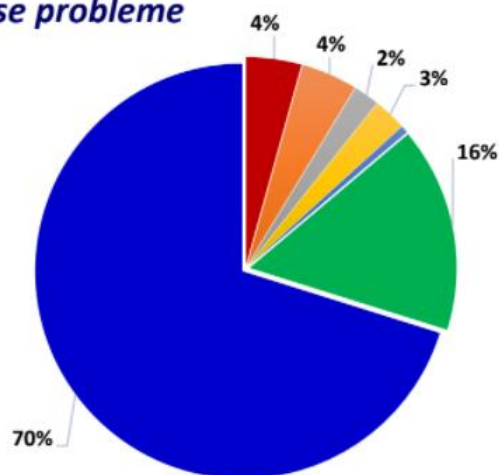
⁷⁹⁶ MORARU, Victor, RUSU, Oleg. Direcțiile de activitate a asistentului social în instituțiile penitenciare//Revista națională de Drept, nr.4, 2009, https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_4.pdf

⁷⁹⁷ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

⁷⁹⁸ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

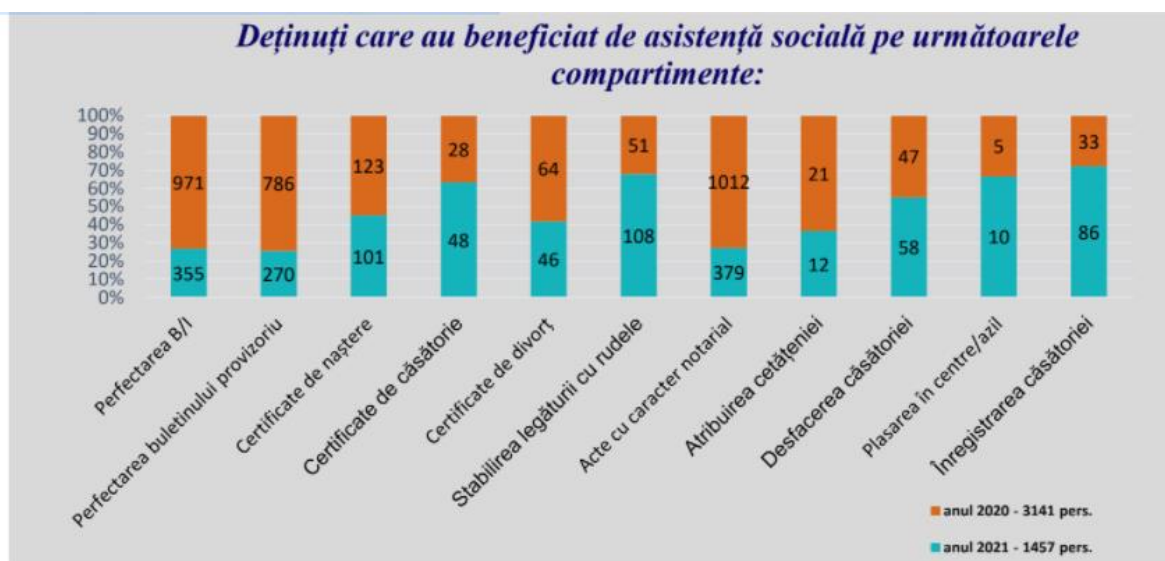
Audiența deținuților pe diverse probleme

- perfectarea actelor de stare civilă - 397
- procedura de înregistrare a căsătoriei - 404
- procedura de desfacere a căsătoriei - 184
- procedura de stabilire a pensiei - 237
- restabilirea paternității - 53
- perfectarea actelor de identitate - 1469
- alte probleme de ordin social - 6458

În anul 2021, au fost înregistrate 4150 de evaluări periodice, iar în anul 2020, au fost înregistrate 3852 de evaluări continue, observându-se o creștere cu aproximativ 7%, comparativ cu perioada similară a anului precedent.

Pe parcursul anului 2021, în vederea soluționării nevoilor sociale ale deținuților și asigurarea unei eficiente reintegrări în societate, a fost acordată asistență specializată deținuților pe următoarele compartimente⁷⁹⁹.

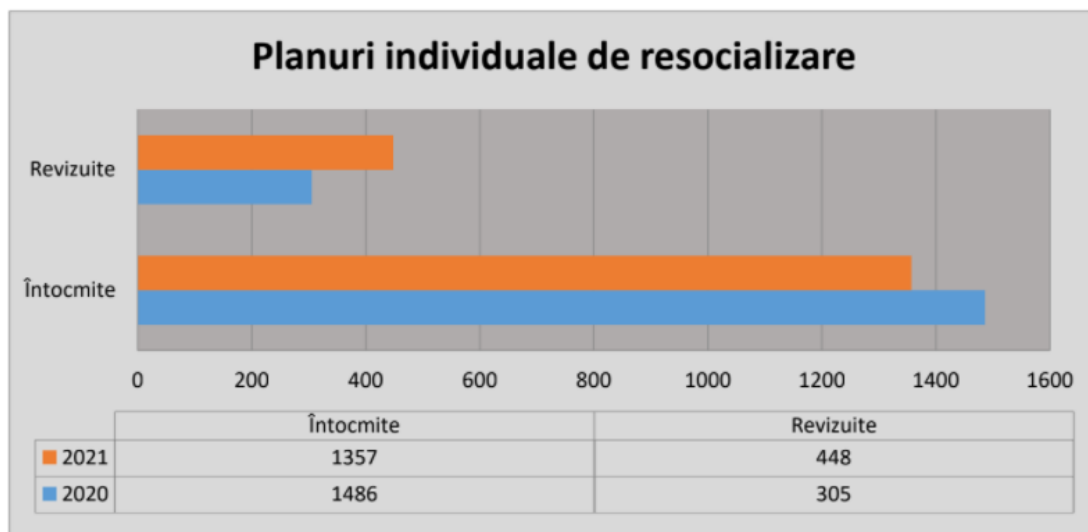
În baza cunoașterii particularităților deținuților se elaborarea planuri individualizate de asistență socială.

Planul individual de resocializare se întocmește în conformitate cu prevederile Metodologiei privind Planul individual de resocializare pentru condamnatul matur/minor,

⁷⁹⁹ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfOj67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022./

aprobată prin ordinul DIP nr.34 din 31.01.2018, ce presupune ansamblu de activități și/sau programe, stabilite de către o echipă multidisciplinară, în funcție de nevoile și riscurile identificate în procesul de evaluare și care sunt obligatorii pentru fiecare condamnat adult/minor.

Numărul planurilor individuale de resocializare întocmite, comparativ cu perioada similară a anului precedent, înregistrează un număr mai mic cu 9%, însă crescând cu 32% numărul planurilor individuale revizuite.

Organizarea muncii deținuților

În anul 2021, au fost coordonate 53 de contracte de prestări servicii pentru încadrarea în muncă a persoanelor deținute cu diferite persoane fizice și/sau juridice, precum și 19 contracte de locațiune/arendă/comodat. La munci remunerate au fost plasați în mediu 895 de deținuți, dintre care:

- 675, la deservirea gospodărească a penitenciarelor;
- 220, la munci contractuale.

Totodată, au fost efectuate mai multe inspecții cu scopul acordării ajutorului metodologic și practic după toate instituțiile penitenciare, la întreprinderile de stat fondate în cadrul sistemului administrației penitenciare: Întreprinderea de Stat „Rusca”, Întreprinderea de Stat „Brănești”, Întreprinderea de Stat „instituția OȘC-29/6 Soroca” și Întreprinderea de Stat „Casa de Comerț DIP”⁸⁰⁰.

Modalitatea de bază a asistențelor sociale în asigurarea procesului de schimbare a comportamentului infracțional al deținuților este implementarea programelor de pregătire pentru

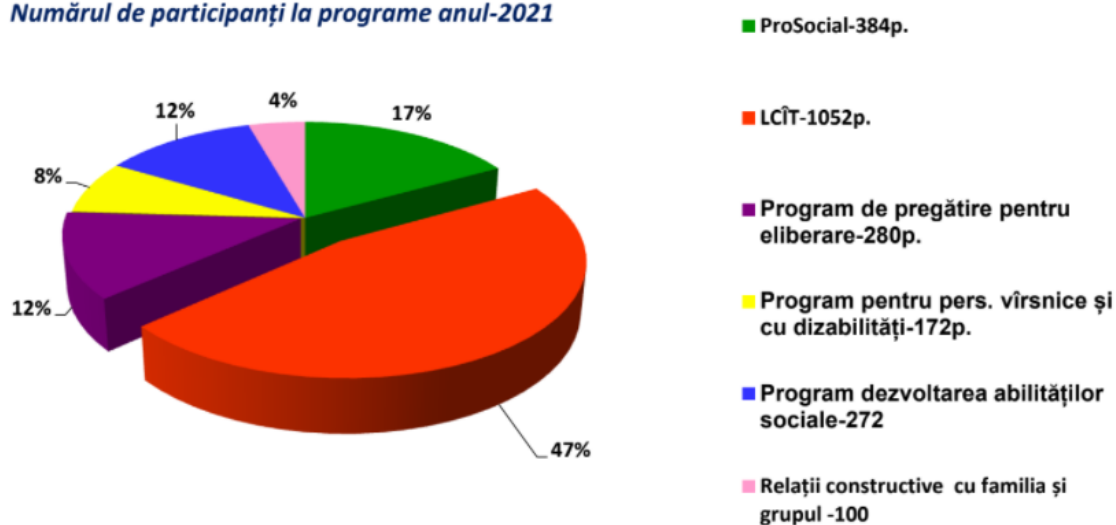
⁸⁰⁰ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

eliberare a deținuților. Pe parcursul anului 2021, la Programul de pregătire pentru liberare a deținuților conform sfârșitului de termen au participat 381 de deținuți, iar la pregătirea pentru liberarea condiționată înainte de termen - 1052 de participanți.

Scopul ambelor programe este de a informa și a învăța condamnații să soluționeze problemele cu care se confruntă în urma eliberării din detenție și de a se reintegra cu succes în societate, demonstrând un comportament prosocial.

Remarcăm că, de către asistenții sociali sunt desfășurate diverse activități unice cum ar fi: ore informative și ședințe de terapie socială desfășurate în număr total de 350 de ore/ședințe, cu implicarea a 1937 de deținuți⁸⁰¹.

Numărul de participanți la programe anul-2021

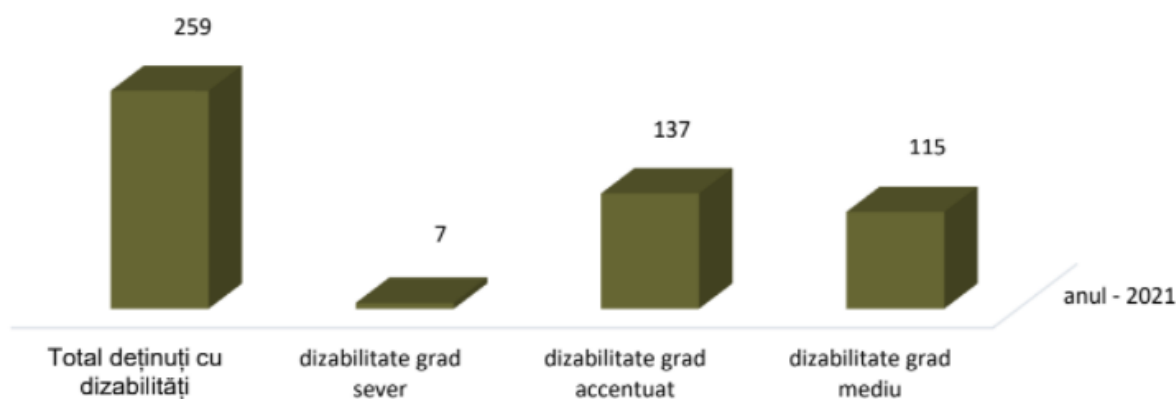

În ceea ce privește la asistența și monitorizarea deținuților cu dizabilități, se întreprind un șir de acțiuni în scopul asigurării persoanelor cu dizabilități a unei vieți decente și independente, întocmind diverse demersuri, interpelări la organizații guvernamentale și neguvernamentale, în vederea solicitării suportului material indispensabil în satisfacerea nevoilor speciale pentru persoanele cu dizabilități.

În consecință în anul 2021, în sistemul administrației penitenciar 160 de deținuți beneficiau de pensii, dintre care 62 de deținuți primeau pensie pentru dizabilitate, iar 98 - pentru limită de vârstă. Concomitent, în instituțiile penitenciare din țară se deținreau 259 de persoane cu dizabilități.

⁸⁰¹ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

Situația deținuților cu grad de dizabilitate :

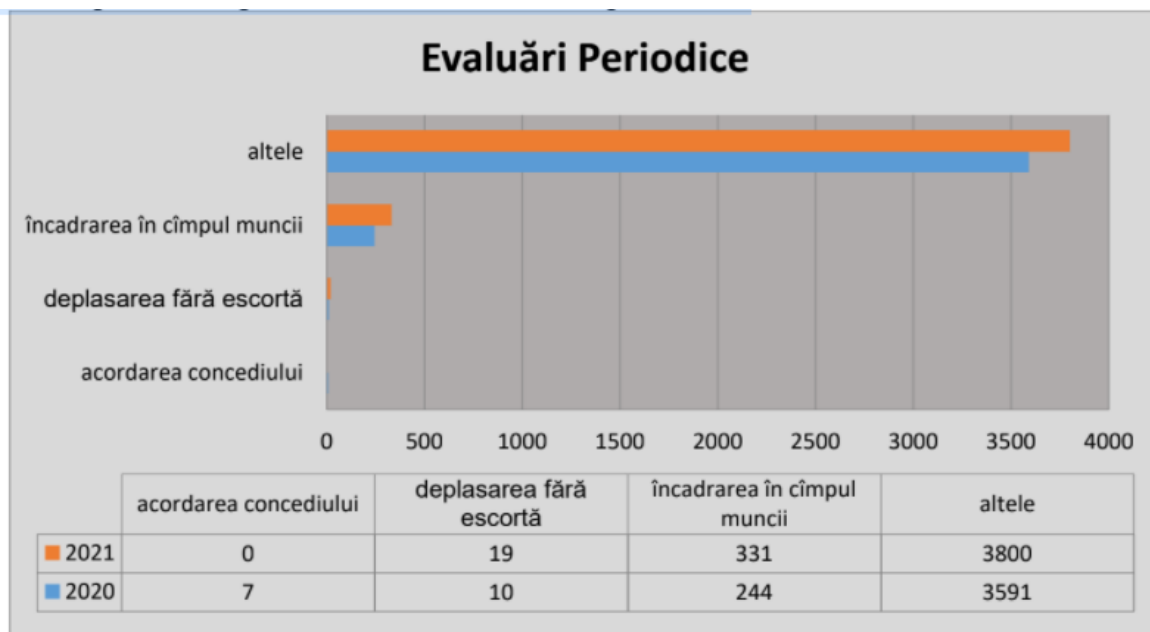
Femeile gravide și mamele care au copii cu vârsta de până la 3 ani se dețin în Penitenciarul nr. 7-Rusca și Penitenciarul nr. 16- Pruncul. Astfel, în Penitenciarul nr. 7-Rusca își ispășesc pedeapsa privativă de libertate 3 mame cu 3 copii, cu vârsta până la trei ani și o deținută gravidă. Instituția dispune de 5 locuri pentru deținerea mamelor cu copii până la vârsta de 3 ani. În sectorul destinat

mamelor cu copii, mamele se dețin câte una în cameră. Sectorul este asigurat și cu o camera de joacă, dotată cu echipament corespunzător și curte de plimbare, unde copiii au posibilitatea de a se juca împreună cu mamele și unde pot practica diferite activități cognitive, care ar fortifica legăturile dintre mamă și copil.

Penitenciarul nr. 16-Pruncul dispune de 10 locuri pentru deținerea mamelor cu copii până la vârsta de 3 ani. Actualmente, își ispășesc pedeapsa privativă de libertate 3 mame cu 3 copii.

În principiu, eficiența asistenței sociale crește doar în cazul în care se cunosc nevoile deținutului, pentru influențarea comportamentului său, realizarea procesului de reeducare și soluționare a problemelor sociale. Toate acestea necesită studierea fiecărui caz în parte, pentru elaborarea unui plan de intervenție care va fi realizat pe parcursul ispășirii pedepsei. Aceste și alte activități se realizează în cadrul evaluărilor periodice. Acțiunile întreprinse în anul 2021 în acest sens se prezintă, după cum urmează⁸⁰²:

⁸⁰² RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

În această etapă, care presupune comunicarea cu deținutul, asistentul social va transmite informații utile, va evalua deținutul, stabilind modul de comunicare cu acesta.

Asistentul social se va conduce după anumite criterii de realizare a unei comunicări eficiente:

- deținutul poate fi evaluat pe baza abilităților de comunicare, în cazul când aceasta este realizată într-un mediu benefic, netensionat;
- modul de comunicare va fi stabilit în funcție de caracteristicile psihosociale ale subiecților;
- va fi transmisă doar informația care se bazează pe date reale și verificabile;
- informația trebuie să fie clară, în funcție de nivelul de inteligență al deținutului.

Pentru colectarea datelor despre deținut asistentul social poate folosi următoarele tehnici:

- studierea dosarului personal al deținutului;
- interviul;
- interviuarea membrilor familiei deținutului;
- discutarea cazului cu alți specialiști (medicul, psihologul, șeful de sector);
- informația trebuie preluată din surse sigure și competente.

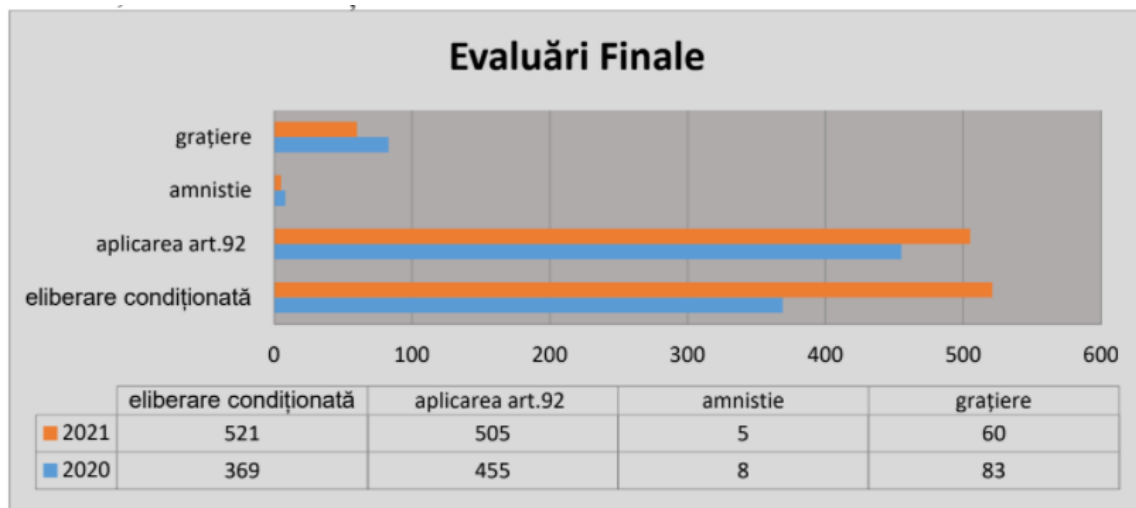
Orientându-se după datele generale despre deținut, care au fost acumulate, asistentul social poate programa procesul de asistență socială pe întreaga etapă a detenției⁸⁰³.

Asistentul social este cea mai potrivită persoană care poate planifica reeducarea deținutului. El este o persoană neutră care nu joacă rolul de supraveghetor, nu poartă anumite

⁸⁰³ MORARU, Victor, RUSU, Oleg. Direcțiile de activitate a asistentului social în instituțiile penitenciare//Revista națională de Drept, nr.4, 2009, https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_4.pdf

responsabilități privind aprecierea comportamentului deținutului, nu controlează și nu trage la răspundere, ceea ce presupune o relație mai deschisă cu deținuții. Dacă șeful de sector trebuie să fie mai mult un supervisor și să asigure un trai liniștit pentru deținuți, având o funcție mai mult sau mai puțin de conducere, asistentul social va fi doar specialistul ce poate soluționa anumite probleme cu care se confruntă deținutul⁸⁰⁴.

În ceea ce privește evaluările finale, pe parcursul anului 2021, au fost efectuate 1115, iar în anul 2020, au fost înregistrate 934 de evaluări finale. Astfel, se observă o creștere cu circa 16% a evaluărilor finale în anul 2021⁸⁰⁵.

Având în vedere cele relatate, putem evidenția următoarele trăsături caracteristice ale asistenței sociale acordate în instituțiile penitenciare:

- este desfășurată în interiorul organismelor sociale cu un nivel înalt de închidere și izolare;
- beneficiarii ai asistenței sociale sunt persoanele cu un indice scăzut al bunăstării sociale și cu o agresivitate sporită;
- este desfășurată în condițiile luptei între două concepții etico-juridice ireconciliabile;
- este indisolubil legată de executarea pedepsei penale, având, în esență, aceleași scopuri finale ca și această instituție social-juridică;
- nu trebuie să fie întreruptă odată cu executarea deplină a pedepsei, deoarece fostul deținut necesită resocializare și adaptare la regulile și normele lumii externe;

⁸⁰⁴ PREGĂTIREA pentru liberare a deținuților: Ghid practic / Col. de autori: A.Vulpescu, N.Canțer, D.Postu, Iu.Adam. IRP. – Chișinău, 2007, p.31.

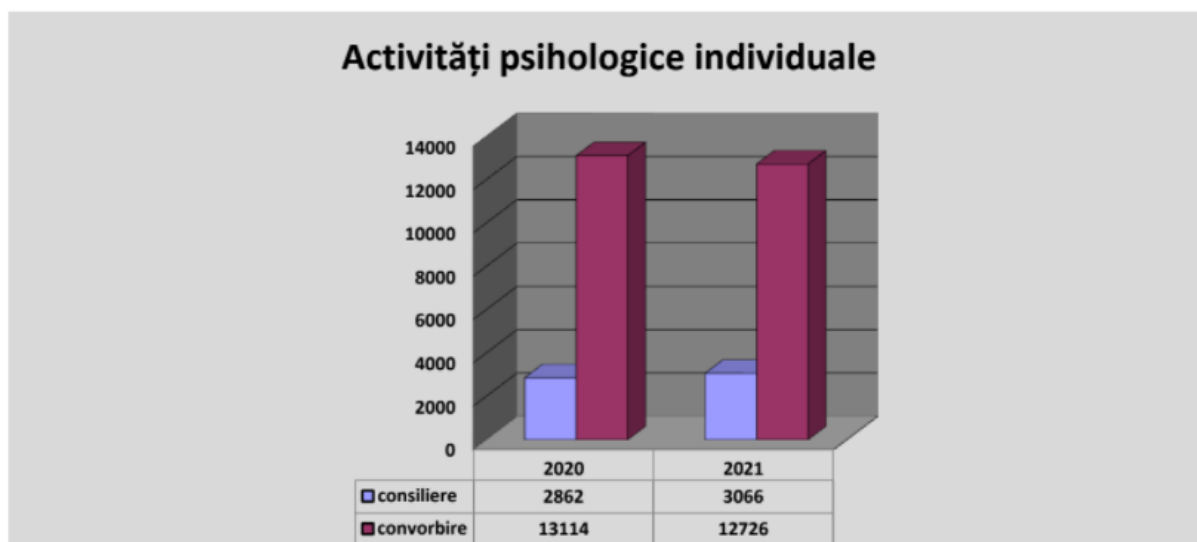
⁸⁰⁵ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

- spre deosebire de alți colaboratori ai personalului penitenciar, asistentul social exercită un rol special. El nu este doar un intermediar între putere și cetățean, ci poartă în sine misiunea de mediator între filosofia punitivă și filosofia ostilă ei a lumii criminale, impunând aceste antagonisme să caute puncte de tangență socialmente convenabile⁸⁰⁶.

Un principiu important în activitatea asistentului social îl reprezintă colaborarea cu alți actori sociali implicați în procesul de resocializare a deținuților și reintegrarea socială a ex-deținuților după liberare. În acest sens, în anul 2021, echipa multidisciplinară s-a întrunit în 15 ședințe, fiind abordate mai multe subiecte, precum dinamica rezidenților pe parcursul programului, progresele și regresele înregistrate, selecția rezidenților, extinderea comunității, dezvoltarea programului de post-reabilitare⁸⁰⁷.

În acest context, remarcăm coordonarea acțiunilor cu psihologul, fapt ce poate crea condiții favorabile pentru minimalizarea influenței subculturii criminale din cadrul penitenciarelor. Evidențiem câteva dimensiuni cantitative ale activităților desfășurate în ultimii ani în acest sens.

(intervenția psihologică prin consiliere/convorbiri individuale (atât pentru promovarea sănătății și dezvoltare personală, cât și pentru intervenții în situații de criză)). În anul 2021 au fost desfășurate 3066 de consilieri individuale cu deținuții, convorbiri individuale – 12726 (anul 2020 – 2862 de consilieri individuale, convorbiri individuale – 13114).

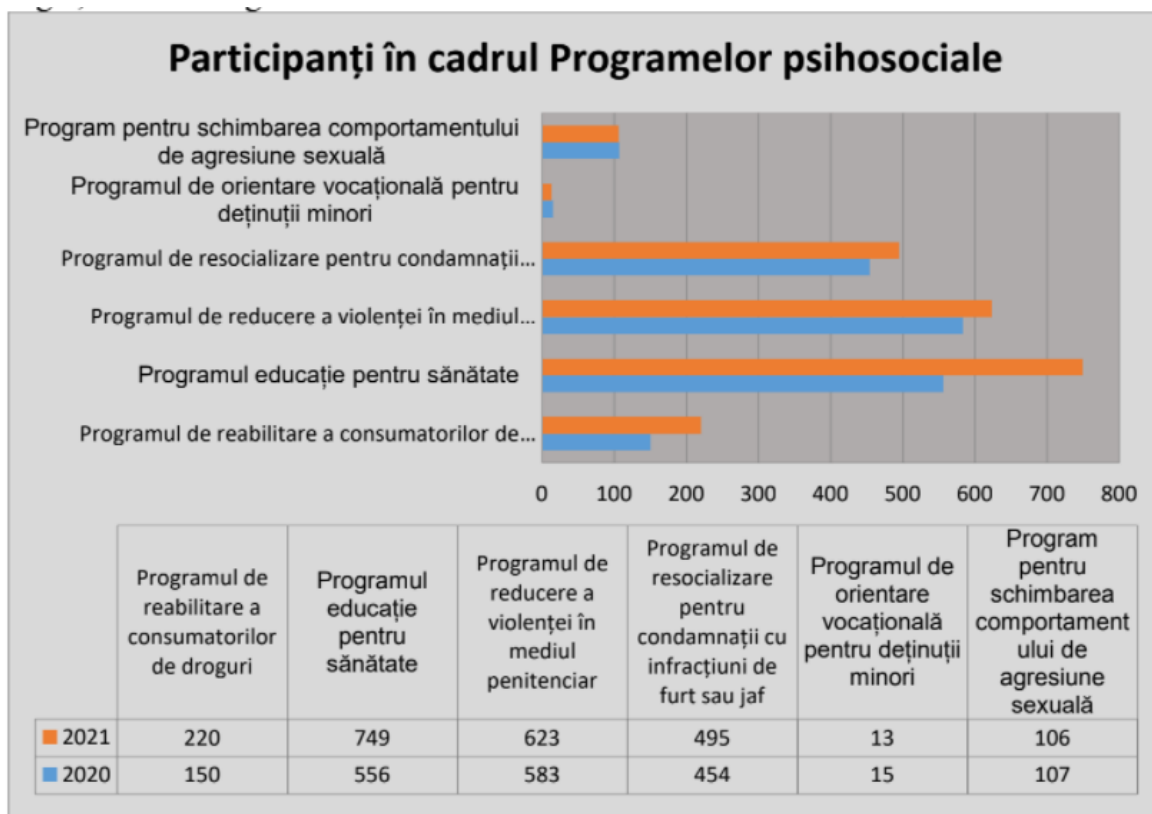

⁸⁰⁶ MORARU, Victor, RUSU, Oleg. Direcțiile de activitate a asistentului social în instituțiile penitenciare//Revista națională de Drept, nr.4, 2009, https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_4.pdf

⁸⁰⁷ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

Pe parcursul anului 2021, au fost realizate un șir de activități psihosociale pe diverse probleme: dezvoltarea abilităților de comunicare și de rezolvare a problemelor, creșterea autocontrolului, managementul stresului, reducerea comportamentelor infracționale sexuale etc. Astfel, în anul 2021, au fost înregistrate 253 de activități de grup neplanificate (la diverse tematici au participat 1713 deținuți), comparativ cu perioada similară a anului 2020, 584 de activități de grup neplanificate, la diverse tematici participând 1408 deținuți⁸⁰⁸.

Colaborarea actorilor sociali implicați în procesul de resocializare a deținuților în cadrul penitenciarelor s-a soldat cu următoarele date cantitative⁸⁰⁹:

Așadar, în anul 2021 s-a realizat o creștere cu 15,45% a numărului total de participanți la programe, în comparație cu anul 2020, și anume, în anul 2021 sunt înregistrați 2206 persoane, iar pe perioada de 12 luni ale anului 2020, au fost incluși 1865 de participanți. La divizarea numărului total al ședințelor de programe, obținem în anul 2021 – 2079 de ședințe, iar pe perioada de 12 luni ale anului 2020 – 1459 de ședințe.

De asemenea, a fost înregistrată o creștere cu circa 30% a ședințelor din cadrul programelor psiho-sociale, ceea ce semnifică și un număr mai mare de desfășurare a programelor de care se face responsabil specialistul psiholog.

⁸⁰⁸ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

⁸⁰⁹ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

O parte semnificativă a acțiunilor proiectate au fost realizate în colaborare cu consilierii de probațiune. Dimensiunea cantitativă a acțiunilor întreprinse pe parcursul anului 2021 din perspectiva Inspectoratului Național de Probațiune se prezintă, după cum urmează: programe ce urmează a fi descrise mai la vale au o structură bine organizată, având la bază cercetări privind cauzele și remediile pentru comportamentul infracțional, constituind un suport solid în eforturile de reintegrare socială a persoanelor care au comis infracțiuni. Pe parcursul anului 2021 au fost implementate 11 programe probaționale la nivel național pe categorii de condamnați reieșind din necesitățile acestora pentru reintegrare și prevenirea riscului de recidivă:

1. Programul de reducere a abuzului de substanțe (PRAS), 112 implicate persoane: 4 minori, 108 adulți,
2. Program probațional de diminuarea agresivității, implicați 70 minori;
3. Programul pentru reducerea comportamentelor pre-delincvenționale și infracționale ale copiilor și adolescenților aflați la risc- 4 minori;
4. Programul de pregătire pentru liberare a persoanelor care execută o pedeapsă privativă de libertate, implicate 80 persoane;
5. Programul „Motivația spre schimbare”, implicate 116 persoane;
6. Programul Asistență psihosocială la etapa prezentențială – 204 persoane asistate;
7. Programul de asistență și consiliere a agresorilor familiari, implicate 38 persoane;
8. Programul de consiliere individuală ”Unu la Unu”, implicate 135 persoane: 10 minori și 125 adulți;
9. Program educativ „Cetățenie activă”, implicate 64 persoane: 5 minori și 59 adulți;
10. Programul probațional antialcoolic și antidrog -450 implicate persoane;
11. Programul probațional For CV- 25 minori.

Pilotarea instrumentelor de evaluare a impactului a programelor probaționale a fost realizată în 22 de birouri de probațiune și aplicate de către 30 de consilieri de probațiune. În perioada pilotării au fost testate instrumentele de evaluare în privința a 134 de beneficiari. Conform rezultatelor pilotării: 46% din numărul total de subiecți testați au înregistrat un nivel a impactului bun; 35%- nivel mediu; 11%- nivel foarte bun; și 8% - nivel slab⁸¹⁰.

Să ne referim la un exemplu concret: Programul de pregătire pentru liberare a persoanelor care execută o pedeapsă privativă de libertate se derulează în grup. Se adresează deținuților care se află în ultimul an de executare a pedepsei și doresc să capete informație, să învețe și să dezvolte abilități care să îi ajute să-și desfășoare viața fără să repete infracțiunea sau inacțiunile pentru care au fost condamnați, cu alte cuvinte, doresc să-și desfășoare viața într-un mod

⁸¹⁰ Bilanțul activității INSPECTORATULUI NAȚIONAL DE PROBAȚIUNE pentru anul 2021 <http://probatune.gov.md/files/getfile/4818>, accesat în data de 31.03.2022.

prosocial și să se reintegreze în societate. Programul oferă baza unui proces de educație pentru viață a adulților cu comportamente antisociale ce au fost stabilite printr-o sentință. Principiul pe care se bazează programul este principiul continuității Structura programului: Programul are trei module obligatorii:

- învățarea modului prosocial de rezolvare de probleme;
- pregătirea Planului de prevenire a recidivei;
- prevenirea recidivei.

Obiectivul general: participanții să deprindă abilități de rezolvare de probleme care săi ajute în reinsertia lor socială post-detenție. Grupul țintă: la acest program pot participa deținuții care execută ultimul an de pedeapsă și/sau sunt în perioada de 12 luni înainte de discutarea de Comisia de liberare condiționată.

Dimensiunea recomandată a grupului este de maxim 10 participanți. Programul este derulat în „perechi”: consilierul de probațiune cu asistentul social/psihologul din cadrul penitenciarului⁸¹¹.

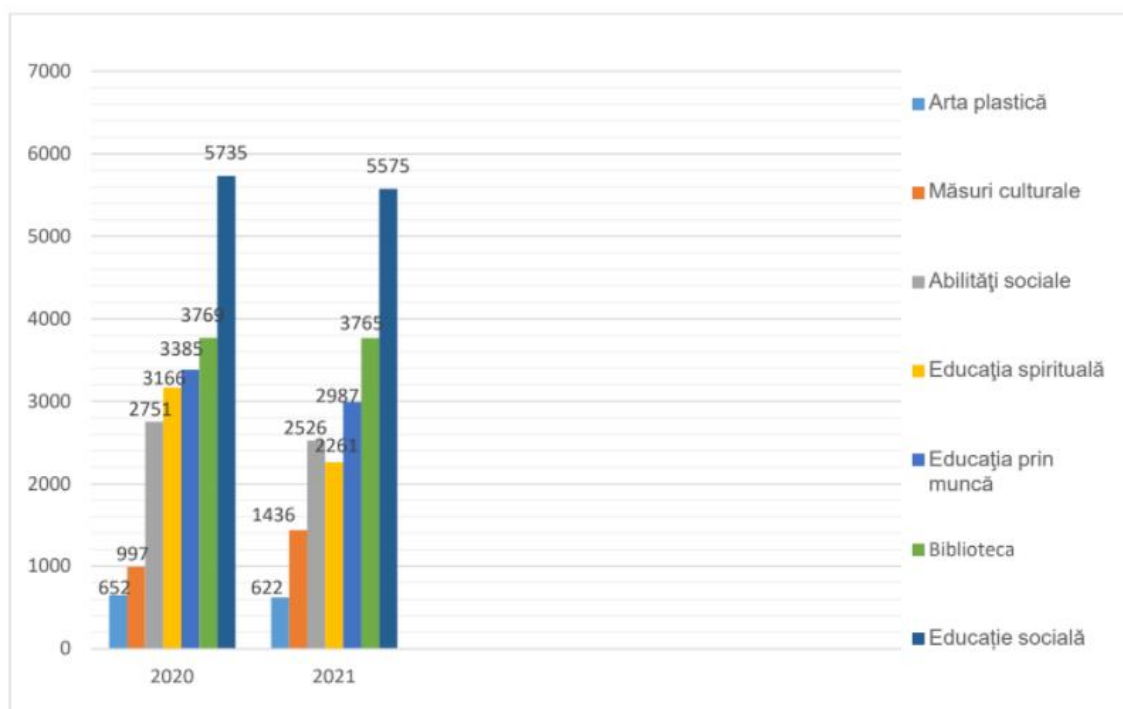
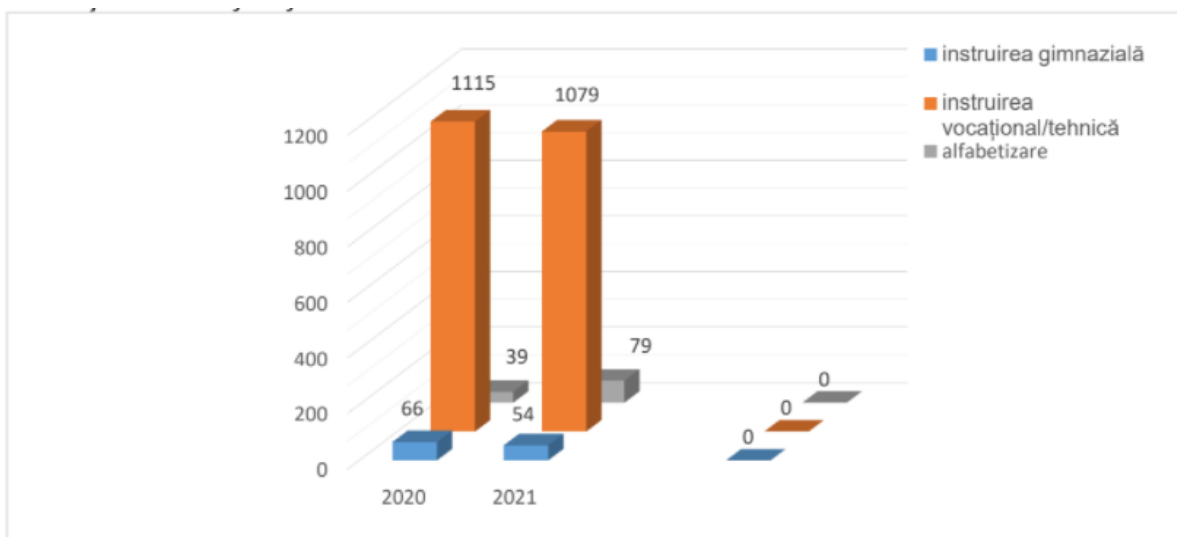
O dimensiune importantă a procesului de resocializare a deținuților o constituie instruirea acestora. Referitor la instruirea gimnazială/liceală, pe parcursul anului 2021, au fost înregistrați 58 de beneficiari, dintre care 54 de deținuți minori și 4 deținuți maturi.

Pentru anul de studii 2021-2022, la instruirea vocațional-tehnică au fost înmatriculate 490 de persoane la 20 de meserii. În total, în acest proces de instruire au fost incluși 1079 de deținuți (629 – scurtă durată/450 – dual).

Privitor la alfabetizarea deținuților, în penitenciarele nr.1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 12, 15 și 18 au fost incluși 79 de deținuți⁸¹².

⁸¹¹ Program de intervenție pentru pregătire către liberare a condamnaților, <http://probatiune.gov.md/files/getfile/4231>, accesat în data de 31.03.2022.

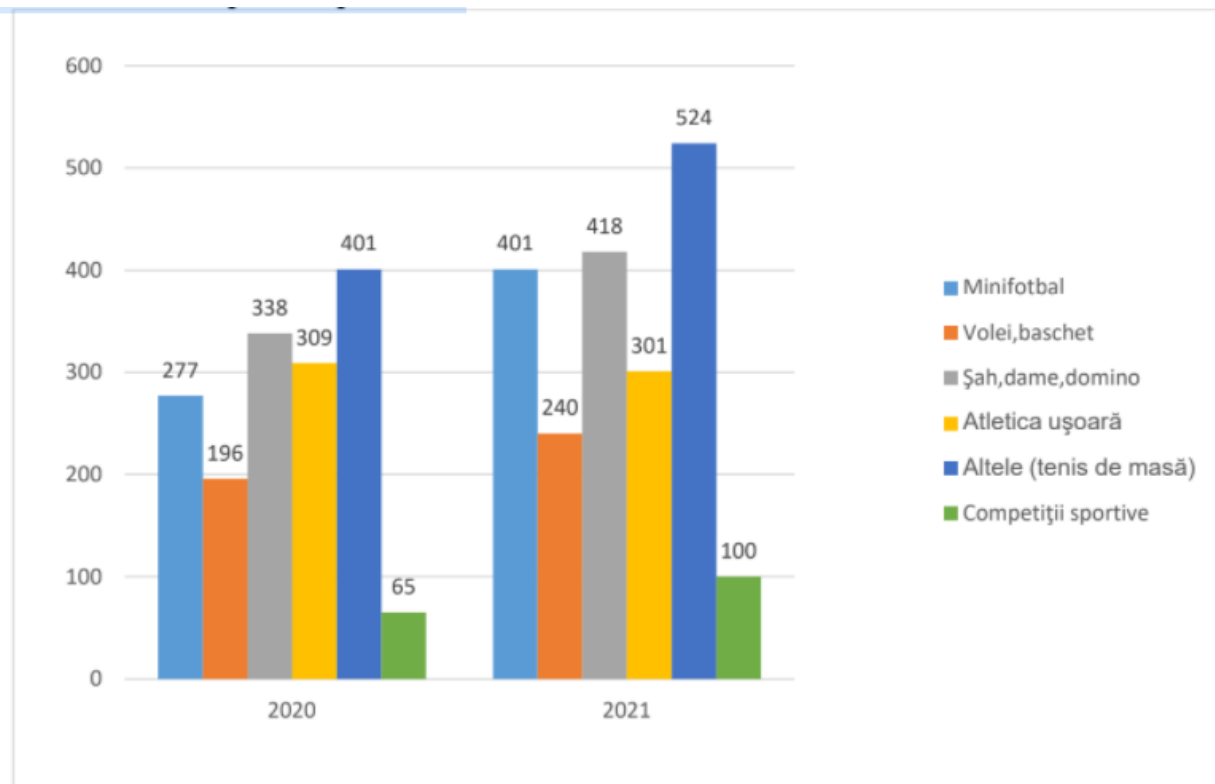
⁸¹² RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

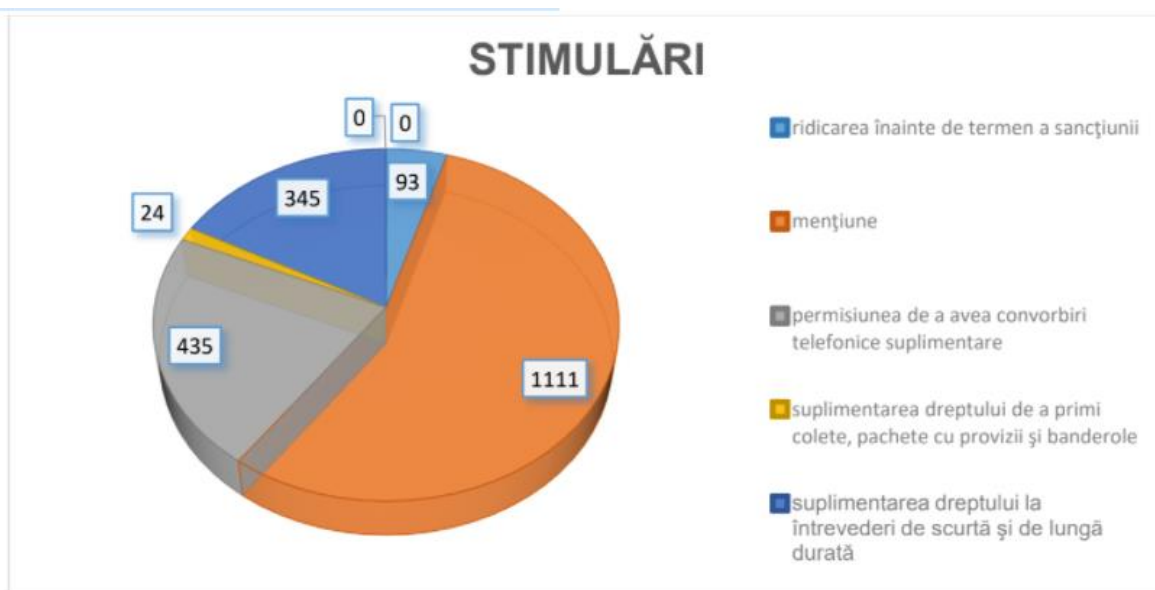
Sportul este o activitate indispensabilă a procesului educativ-ocupational din cadrul instituțiilor penitenciare. În scopul cultivării față de deținuți a interesului față de sport și dezvoltare fizică multilaterală, cu regularitate sunt desfășurate activități sportive conform Programului PRO-SPORT, aprobat prin Ordinul ANP nr. 505 din 03.12.2020⁸¹³.

⁸¹³ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

Implicarea deținuților în activități sportive este benevolă și se efectuează în baza listei nominale a participanților întocmite de persoana responsabilă de desfășurarea programului la diverse probe sportive.

La capitolul stimulări acordate condamnaților, a fost înregistrată o scădere cu 9,45%, de la 2220 în anul 2020 la 2010 în anul curent⁸¹⁴.

⁸¹⁴ RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view, accesat în data de 30.03.2022.

În ceea ce privește dimensiunea „Educația socială”, în instituțiile penitenciare este implementată o gamă largă de activități și comparativ cu perioada analogică a anului 2020, putem menționa că numărul condamnaților implicați în activități cu caracter social care au drept scop reintegrarea socială a acestora a scăzut. Acest fapt se datorează în mare parte factorilor externi, în special, declararea stării de urgență în țară și reieșind din restricțiile impuse cu scopul de prevenire și control al infecției cu Coronavirus de tip nou.

Activitățile desfășurate în cadrul programelor de terapie socială s-au axat, în mare parte, pe lucrul individual cu fiecare participant, acestora fiindu-le acordate, în particular, sarcini referitoare la acumularea de cunoștințe cu evaluarea formativă ulterioară.

În temeiul celor relatate, putem conchide că asistența socială în instituțiile penitenciare trebuie să ocupe un loc aparte; ea nu trebuie examinată ca parte componentă a căreiva activități, ci în calitate de activitate distinctă, care constă în apărarea intereselor și drepturilor deținutului prin toate metodele permise de lege. Însă, măsurile de asistență socială urmează a fi realizate ținându-se cont de interesele altor tipuri de activitate, fiind corelate cu cerințele regimului, sarcinile educative și cele de instruire. În aceste condiții, asistența socială a condamnaților este un element al funcției sociale a statului realizată în toată complexitatea conținutului și formei sale. Realizarea funcției sociale în condițiile privării de libertate trebuie să se bazeze pe teza că condamnatul este o personalitate și nu doar un obiect de influențare, de aceea în procesul realizării ei trebuie să ținem cont de cercetările în domeniul pedagogiei, psihologiei, sociologiei dreptului, adică să ne bazăm pe realizările în domeniul științelor conexe cu cele juridice⁸¹⁵.

2.4 Reintegrarea socială a foștilor deținuți

2.4.1 Repere teoretico-aplicative privind reintegrarea socială a persoanelor liberate din locurile de detenție.

Consecințele negative ale unei detenții îndelungate sînt vădite și influențează considerabil atît procesul de resocializare a celor eliberați, cît și posibilitatea încadrării lor rapide și depline într-o viață normală la libertate. Această problemă a devenit deosebit de actuală în ultimii ani, perioadă în care situația social-economică din țară a suferit modificări esențiale, iar fostele viziuni ale persoanelor liberate privind posibilitățile și căile de angajare în muncă, a obținerii unui loc de trai, și alte probleme importante nu mai sînt adecvate noilor condiții.

⁸¹⁵ MORARU, Victor, RUSU, Oleg. Direcțiile de activitate a asistentului social în instituțiile penitenciare//Revista națională de Drept, nr.4, 2009, https://uspee.md/wp-content/uploads/2016/08/RND_nr_4.pdf, accesat în data de 04 aprilie 2022.

Nu întâmplător, majoritatea cercetătorilor menționează că perioada post-penitenciară este cea mai vulnerabilă problemă socială dintre toate problemele ce țin de resocializarea foștilor condamnați⁸¹⁶. Resocializarea condamnaților, care au exercitat o pedeapsă privativă de libertate, este destul de dificilă, deoarece pierderea multor relații sociale și calități social-utile poartă un caracter profund, uneori ireversibil⁸¹⁷.

Anume la această perioadă trebuie să se realizeze măsurile de bază de reabilitare socială și restabilire a statusului social și juridic al persoanelor liberate din locurile de detenție.

Procesul resocializării în aceste condiții include trei aspecte de bază:

- **Socializarea „secundară” (debarasarea de obișnuințele negative din închisoare și obținerea unor deprinderi social-utile);**
- **Adaptarea socială (acomodarea la noile condiții de viață);**
- **Reabilitarea socială (restabilirea statusului social pierdut)⁸¹⁸.**

Cele trei aspecte ale resocializării foștilor condamnați sunt în legătură reciprocă și trebuie concepute într-o unitate dialectică.

Procesul de reintegrare socială a persoanelor liberate din detenție va fi eficient în cazul în care se vor respecta următoarele principii:

- respectarea priorității valorilor general-umane, apropierea de standardele mondiale, vizînd toate elementele componente ale sistemului social;
- tratarea diferențiată/ individuală a ex-deținuților în funcție de condițiile de viață, starea de sănătate, protecția socială existentă etc.;
- atitudinea umană față de ex-deținuți, excluderea dictatului și a tuturor factorilor care conduc la dezumanizarea relațiilor sociale;
- respectarea principiului libertății conștiinței;

Dirjecțiile principale de activitate ale serviciilor de justiție comunitară, ale echipelor multidisciplinare, ale specialiștilor implicați în reintegrarea socială a persoanelor liberate din detenție sînt:

- asigurarea protecției și realizarea drepturilor legale ale foștilor deținuți;
- restabilirea legăturilor sociale pierdute;
- prognozarea perspectivelor individuale;
- asistența moral-psihologică;

⁸¹⁶ ШМАРОВ И.В. Предупреждение преступлений среди освобожденных от наказания. Москва: Изд.Юридическая литература, 1974, р. 61; ПИЩЕЛКО А.В. Психолого-педагогические основы ресоциализации личности осужденных. Домодедово:Изд. РИПК МВД России, 1995, р. 207; КАРПЕЦ И.И. Проблема преступности. Москва: Изд. Юридическая литература, 1969, р. 88.

⁸¹⁷ ШМАРОВ И.В. Преодоление последствий отбывания уголовного наказания//Советское государство и право, 1997, №2, р.86.

⁸¹⁸ РЫБАК М.С. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики, Саратов: СТАП, 2001, р. 180.

- asigurarea activității de muncă, a ocupațiilor posibile etc.⁸¹⁹

Asistență post-penală a ex-deținuților reprezintă o etapă distinctă în cadrul *ciclului asistential* care cuprinde activități de bază, specifice serviciilor de reintegrare. Acest tip de activitate urmărește atingerea următoarelor obiective specifice:

- susținerea persoanelor liberate din detenție în vederea asigurării respectării drepturilor lor;
- diminuarea pericolului de comitere a noi infracțiuni, concomitent cu însușirea normelor și valorilor prosociale;
- crearea oportunităților privind adaptarea ex-deținuților la mediul familial, continuarea studiilor și angajarea profesională;
- reducerea efectelor negative ale detenției și acordarea de asistență psihosocială post-penală.⁸²⁰

Analiza esenței și conținutului procesului de adaptare socială a persoanelor liberate din detenție demonstrează că acest proces este însoțit de multiple probleme. Fostul condamnat este nevoit să înfrunte anumite obstacole atât interne, subiective, cât și externe, care nu depind de el. Acestea pot fi divizate convențional în două categorii:⁸²¹

Prima categorie cuprinde probleme ce țin de soluționarea necesităților vitale privind hrana, îmbrăcămintea, locul de trai și de muncă, adică crearea condițiilor externe de viață ale subiectului.

A doua categorie ține de înscrierea persoanei liberate în noul micromediu – familia, colectivul de muncă, anturajul apropiat.

În prima categorie, de regulă, predomină situațiile determinate de împrejurări obiective ce nu depind de voința persoanei liberate (lipsa locuinței, probleme de angajare la serviciu, probleme de sănătate). În cea de-a doua, rolul determinant îl joacă calitățile persoanele ale fostului condamnat și comportamentul său, adică factorii subiectivi.

Toate aceste probleme sînt soluționate de către foștii condamnați în mod diferit, în funcție de condițiile existente și posibilitățile personale. Iar acestea depind de vîrstă, sex, studii, profesie și alți parametri social-demografici ai personalității. Rezultatele cercetărilor științifice pun în evidență faptul că persoanele liberate din detenție pot fi clasificate convențional în trei categorii:

- persoane care s-au schimbat în perioada detenției;
- persoane cu defecte educaționale;
- persoane care nu s-au schimbat în perioada detenției.

⁸¹⁹ IBIDEM, p. 21.

⁸²⁰ PRIȚCAN, Valentina, Repere teoretico-aplicative vizînd reintegrarea socială a persoanelor liberate din locurile de detenție//Reintegrarea socială a persoanelor liberate din locurile de detenție. Ghid practice. –Ed. Cartier juridic, Ch.,2007, p.15

⁸²¹ RUSU, Oleg. Probleme organizatorico-juridice ale adaptării sociale a persoanelor liberate din locurile de detenție// Legea și viața, 2009, nr.5, p. 9.

Probabilitatea cea mai mare ca persoana eliberată să săvârșească iarăși o infracțiune există în primii trei ani, iar cele mai multe infracțiuni sunt comise în primul an de la eliberare. Anume în această perioadă este necesară o activitate intensă în vederea monitorizării procesului de adaptare socială a celor eliberați, a comportamentului lor uzual, în locurile sociale, după sfera de comunicare. În cazul în care deținutul liberat din penitenciar nu se angajează în serviciu sau lasă serviciul ales, nu are un loc stabil de trai sau îl schimbă sistematic, încalcă ordinea public- toate acestea indică asupra faptului că procesul de adaptare decurge nesatisfăcător și există motive reale pentru recidivă.

În opinia cercetătorului O. Rusu⁸²² adaptarea socială a persoanelor eliberate din detenție și fixarea rezultatelor corijării depind de un complex de factori obiectivi și subiectivi, cum ar fi:

1. Influența pe care a avut-o executarea pedepsei și aplicarea față de el a măsurilor educative;
2. Gradul de pregătire juridico-morală și psihologică pentru a trăi în condiții sociale noi;
3. Eficacitatea activității organelor de stat, a colectivelor de muncă și a organizațiilor obștești care vor contribui la organizarea condițiilor de muncă și de trai precum și la efectuarea controlului asupra comportamentului și activității fostului condamnat.

Mecanismul de reintegrare a persoanelor eliberate din locurile de detenție este stabilit prin Legea cu privire la adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție nr. 297-XIV din 24 februarie 1999, la care ne-am referit anterior

În practica serviciilor de reintegrare, intervenția în *asistența psihosocială penală* se referă, pe de o parte la activitățile asistențiale desfășurate în cadrul sau prin intermediul serviciilor de reintegrare pentru *persoanele aflate în evaluarea sau supravegherea* acestora, inclusiv ex-deținuții, iar pe de altă parte, la activitățile asistențiale pentru *persoanele care execută o pedeapsă privativă de libertate* într-o unitate de detenție - minori internați într-un centru de reeducare sau persoane deținute în penitenciar.

Acest tip de asistență constă practic în derularea unor *programe psihosociale individuale și de grup*, în funcție de *nevoile și dificultățile* persoanei care a comis infracțiuni corelate cu *nivelul riscului*, factori care stabilesc practic *intensitatea programelor de reabilitare și reinscriere socială*, ce constau în:

- Consiliere;
- Lucrul cu grupul;
- Programe de terapie și consiliere a agresorilor;
- Mediere victimă-infractor și protecția victimei;
- Asistarea persoanelor dependente și a celor cu deficiențe mintale;

⁸²² IBIDEM, p. 10.

- Programe comunitare de reinserție socială - familială, școlară și socio-profesională.⁸²³

În timp ce primele tipuri de activitate sînt comune și pentru intervenția în mediul de detenție, ultimul tip de activitate - *programele comunitare*, este specific pentru asistarea post-penală, programe derulate în colaborare cu agenții comunitari.

Consilierea este, din perspectiva intervenției serviciilor de reintegrare, un tip de activitate dar și o tehnică de lucru utilizată atît în cadrul asistenței penale, cît și în cadrul asistenței post-penale. În ambele situații se utilizează următoarele tipuri de consiliere:

- consiliere motivațională;
- consiliere focalizată pe schimbarea atitudinal-comportamentală;
- consiliere axată pe rezolvarea de probleme;
- consiliere vocațională.

Diferențierile în ceea ce privește aplicarea unui anumit gen de consiliere se realizează în funcție de etapa execuțională penală în care se află beneficiarul - execută o pedeapsă neprivativă sau privativă de libertate ori se află în etapa post-liberatorie, precum și în funcție de nevoile și dificultățile identificate.

Lucrul cu grupul sau terapia de grup se referă la derularea unor programe de grup specifice, atît în cadrul serviciilor de reintegrare, cît și în mediul de detenție, care urmăresc atingerea următoarelor obiective:

- conștientizarea gravității faptei penale și asumarea consecințelor ce decurg ca urmare a săvârșirii acesteia;
- însușirea unor abilități și deprinderi de adaptare la mediul social concret - creșterea rezistenței la frustrare, controlul agresivității, însușirea unor modalități de comunicare și relaționare, creșterea încrederii în sine și diminuarea nivelului de influențabilitate etc;
- formarea unei conduite pro-sociale sau dezirabilă social legată de utilizarea unor modalități constructive de petrecere a timpului liber, de alegere a prietenilor și a anturajului, însușirea unor norme de etică și deontologie școlară și profesională, etc.

De asemenea, menționăm că pentru noul tip de activitate - **terapia agresorului**, ce intră în competența serviciilor de reintegrare socială, este necesară specializarea consilierilor de reintegrare, cel puțin la nivel local, urmînd ca aceste programe să fie extinse la nivel național în cadrul sistemului de reintegrare. Considerăm că acest tip de activitate reprezintă un prim pas înspre extinderea intervenției serviciilor de reintegrare privind medierea victimă-infractor, asistarea și protecția victimei.

Programele comunitare reprezintă din perspectiva serviciilor de reintegrare un set de activități organizate sub forma unor microproiecte de intervenție psihosocială, fiind derulate în

⁸²³ PRIȚCAN, Valentina, Op.cit., p.16.

parteneriat cu instituțiile publice și societatea civilă, în baza unor protocoale de colaborare care pot prevedea posibilitatea inițierii și derulării unor proiecte-program de intervenție comune. În principiu, aceste programe subscriu acordării de asistență psihosocială în baza primirii solicitărilor în vederea acordării de asistență post-penală pentru persoanele eliberate condiționat sau care intră sub incidența grațierii.

De asemenea, aceste programe au un rol esențial în activarea comunității locale în vederea reinsertiei sociale a beneficiarilor în paralel cu asigurarea securității publice.

În principal, programele comunitare de reintegrare socială a ex-deținuților sînt focalizate pe atingerea următoarelor obiective specifice:

- **integrare/reintegrare școlară** - alfabetizare, asigurarea continuării și definitivării studiilor, adaptarea la mediul școlar;
- **insertie/reinsertie socio-profesională** - calificare, recalificare, reconversie profesională, angajare profesională;
- **derulare de programe speciale** cu privire la:
 - prevenirea infracționalității;
 - asistarea minorităților etnice;
 - asistarea persoanelor cu comportament adictiv;
 - asistarea persoanelor cu probleme de sănătate fizică și psihică;
 - asigurarea de suport material și realizarea incluziunii sociale.

Totodată, precizăm că toate cele trei tipuri de activități - *consilierea, lucrul cu grupul și programele comunitare*, fie în cadrul asistenței psihosociale penale, fie în cadrul celei post-penale, trebuie să aibă ca specific pentru serviciile de reintegrare socială și supraveghere, următoarele aspecte:

- Terapia agresorului;
- Medierea conflictelor - intrafamiliale, din cadrul anturajului sau grupului de egali, din mediul școlar și profesional, mediere victimă-infractor;
- Asistarea și protecția victimei.

În sensul celor mai sus prezentate se cristalizează și ceea ce am denumit *asistență post-penală* sau servicii de reintegrare socială a ex-deținuților, oferită de către serviciile de reintegrare, în baza unei cereri exprese din partea persoanelor a căror *pedeapsă a fost grațiată* prin lege sau minorilor a căror *măsură educativă a fost înlăturată*. De asemenea, în ultima perioadă a început să crească numărul cererilor de asistență post-penală din partea persoanelor *eliberate condiționat*. În cazul tuturor acestor persoane, serviciile de reintegrare socială a ex-deținuților sunt abilitate să intervină în felul următor:

- **acordare de consiliere vocațională** cu accent pe obiectivele legate de continuarea

studiilor și/sau definitivarea studiilor și găsirea unui loc de muncă;

- **inclusiune în programe comunitare speciale de reinserție socială** privind integrarea familială, școlară, profesională etc.

Precizăm că în cadrul asistenței post-penale, persoanele asistate beneficiază atât de *programe de intervenție special inițiate* în baza activării unor protocoale de colaborare încheiate la nivel local sau central, sau încheierii unor noi protocoale la nivel local, precum și în baza unor proiecte-program de intervenție inițiate în colaborare cu instituții și organizații din cadrul comunității. În același timp, intervenția serviciilor de reintegrare în această etapă se bazează în principal pe *programele comunitare* existente și derulate de către serviciile de reintegrare socială a ex-deținuților împreună cu partenerii comunitari, pentru persoanele aflate în supravegherea serviciilor, ceea ce înseamnă că s-a intrat pe un teren deja pregătit pentru asistență post-penală prin intermediul asistenței penale. În acest sens, se poate observa că accentul se pune pe *consilierea vocațională* urmată de *suport, orientare și îndrumare* a beneficiarilor asistenței post-penale, în vederea includerii în *programele comunitare speciale de reinserție socială*.

Conceput în ansamblu, sistemul stabilit prin Legea cu privire la adaptarea socială a persoanelor liberate din locurile de detenție nu funcționează adecvat.⁸²⁴ Prevederile art.7, referitoare la crearea serviciilor de patronaj, de la momentul adoptării legii nu au fost implementate.⁸²⁵ În acest scop, în august 2006, la nivel central a fost instituită, după cum am remarcat; activitatea Centrului coordonator de adaptare socială a persoanelor liberate din locurile de detenție⁸²⁶ Una din direcțiile principale ale acestui Centru consta în elaborarea programului național de pregătire pentru liberare și reintegrare socială a persoanelor liberate din locurile de detenție.

În acest context, este rațional să relevăm faptul că în literatura de specialitate se întâlnesc diferite puncte de vedere asupra problemei privind organul central care trebuie să asigure procesul de adaptare socială a persoanelor liberate. O serie de autori motivează transmiterea acestor funcții către organele administrației publice locale, susținând că anume ele dispun real de resurse materiale și administrative pentru asigurarea materială și cu locuri de muncă a ex-condamnaților, iar organele de drept nu posedă astfel de mijloace și de aceea nu pot realiza în mod efectiv procesul de adaptare socială a persoanelor liberate din locurile de detenție.⁸²⁷

⁸²⁴ RUSU, Oleg. Probleme organizatorico-juridice ale adaptării sociale ale persoanelor liberate din locurile de detenție// Legea și viața, 2009, nr.5, p. 10.

⁸²⁵ IBIDEM.

⁸²⁶ IBIDEM.

⁸²⁷ ШИМАРОВ И.В. Предупреждение преступлений среди освобожденных от наказания (проблема социальной адаптации). Москва: Юридическая литература, 1974, p. 108.

Alți specialiști se propună pentru delegarea acestor sarcini organizațiilor obștești sau societăților de patronaj, obligând restul organelor statale și organelor administrației publice locale de a le acorda ajutor și asistență. Se întâlnește și propunerea cu privire la divizarea obligațiilor privind adaptarea socială a persoanelor liberate între organele OAI, organele administrației publice locale și organizației obștești.⁸²⁸ Savantul rus Rîbac M.S. plasase în fața serviciului de patronaj astfel de obiective, cum ar fi: acordarea de ajutor persoanelor liberate din locurile de detenție la aranjarea condițiilor de trai, comportamentul legal și înlăturarea consecințelor aflării în izolare. Concomitent, serviciul de patronaj urma să ducă evidența persoanelor liberate și alte măsuri cu caracter obligatoriu: plasarea în căminele de locuire temporară ale centrelor de adaptare socială, coordonarea activității privind acordarea ajutorului social, supravegherea persoanelor eliberate prin asistența organelor de interne.⁸²⁹

Structurile existente în Republica Moldova privind serviciile în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din locurile de detenție constă din diferite tipuri de instituții cu responsabilități directe sau tangențiale, axate pe reintegrarea socială a persoanelor liberate din locurile de detenție: Oficiul de executare, administrația publică locală, Agenția teritorială pentru ocuparea forței de muncă, direcția raională/municipală pentru protecția drepturilor copilului, comisariatul raional/municipal de Poliție, Direcția de sănătate publică, Direcția raională/municipală învățământ, tineret și sport, Biserica și cultele religioase, Organizații neguvernamentale, Oficiul teritorial de documentare a populației.⁸³⁰

Conform datelor statistice ale DIP al Ministerului Justiției anual, din locurile de detenție sunt eliberați aproximativ 2500 de persoane. Cea mai mare parte dintre ei au vârsta între 25-40 de ani, adică grupa cea mai activă și aptă de muncă, pentru care integrarea în câmpul muncii este actuală.⁸³¹

Însă pentru ca să-și găsească un loc de muncă, ex-deținuții trebuie să posede competențele necesare. În acest context este cazul să ne referim la **integrarea profesională** a persoanelor liberate. Studiile criminologice demonstrează importanța excepțional de mare a realizării acestui deziderat în prevenirea recidivei. Dacă în privința corelației șomaj – infracționalitate concluziile studiilor sunt indecise, nu la fel se prezintă concluziile cercetărilor ce vizează relația dintre șomaj și recidivă. Sub acest aspect, se pare că există un consens general: absența unui loc de muncă este corelată statistic cu recidiva. Scanlon (2001) demonstrează în mod

⁸²⁸ КОВАЛЬ М.И. Социально-правовая адаптация лиц, отбывших длительные сроки лишения свободы. Автореф. дисс. ...кандидата юридических наук. Рязань, 1995, p. 20-21.

⁸²⁹ РЫБАК М.С. Op. cit., p. 192.

⁸³⁰ PRIȚCAN V., IANOGLO, M., DOVICENCO, I., Coordonator: Cojocaru V. Raport: Evaluarea necesităților în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din detenție, IRP, Chișinău, 2007, p.60.

⁸³¹ RUSU, Oleg. Probleme organizatorico-juridice ale adaptării sociale ale persoanelor liberate din locurile de detenție// Legea și viața, 2009, nr.5, p. 11.

convingător că discriminarea pe piața forței de muncă pornind de la existența antecedentelor penale generează recidivă. May (1999) a arătat că persoanele condamnate, fără loc de muncă sînt mult mai vulnerabile la recidivă decît cele cu loc de muncă. Sampson și Laub (1993) au sugerat că ieșirea din cariera infracțională este asociată frecvent cu doi factori majori: un mariaj coeziv și atașamentul pentru un loc de muncă. Prin urmare, nu este important ca fostul infractor să ocupe orice fel de loc de muncă, ci este necesar ca acesta să ofere satisfacție, "stabilitate, angajament și legături mutuale între angajat și angajator"⁸³².

Integrarea profesională constă dintr-o multitudine de componente: căutarea unui loc de muncă, alegerea profesiei, adaptarea la condițiile de muncă, gradul de satisfacție de munca prestată ca factor de statornicire la locul de muncă etc.⁸³³ Similar cu alte tipuri (reintegrare normativă, culturală, comunicațională etc), reintegrarea profesională constituie o manifestare cu multiple rezonanțe și amplitudini sociale. Dat fiind că raportarea individului la universul social se face în special pe dimensiunea profesiei, exercitarea acesteia îi conferă acestuia nu numai identitate și legitimitate în cadrul sistemului social, dar și îl circumscrie în spațiul relațiilor sociale, în cadrul căruia status-urile aferente fiecărei profesioni sunt delimitate.

Programele ce țin de angajarea în câmpul muncii a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă și protecția socială împotriva șomajului se realizează, în principal, prin intermediul structurilor teritoriale ale Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă. Pentru implementarea în teritoriu a activității de ocupare a forței de muncă și protecție socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă, în subordinea Agenției naționale se află 35 de agenții la nivel de municipiu, raioane și UTA Găgăuzia.

După liberarea din detenție, persoanele în cauză trebuie să se adreseze Agențiilor teritoriale pentru ocuparea forței de muncă în scopul obținerii ajutorului pentru integrarea mai rapidă în câmpul muncii. Majoritatea celor liberați din detenție au o calificare profesională insuficientă sau nu o au deloc, fapt care face dificilă găsirea unui loc de muncă convenabil. Avînd în vedere acest fapt, Agențiile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă oferă acestor categorii de persoane un șir de servicii, și anume: de mediere a muncii, informare și consiliere profesională, orientare profesională etc.⁸³⁴ Starea de fapt în acest domeniu a fost elucidată de un studiu realizat de un grup de experți la solicitarea Institutului de Reforme Penale în cadrul desfășurării Misiunii de Evaluare a necesităților în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din

⁸³²

http://www.penalreform.ro/fileadmin/pri/media/Reintegrarea_fostilor_infractori_-_resurse.pdf

⁸³³ ЛИТВИШКОВ В.М., МИТКИНА А.В. Пенитенциарная педагогика. Курс лекций. Москва: Изд. МПСИ, 2004, p. 385.

⁸³⁴ ZINENCO, D., POSTU, C., POPESCU, V., Coordonator: Nemcinova L. Reintegrarea socială: întrebări și răspunsuri. Chișinău: Ed. Pontos, 2006, p. 6.

locurile de detenție⁸³⁵. Astfel, 53,1% din persoanele intervievate nu dețineau nici o meserie. Dintre cei care dețineau diplome de calificare, 16,7% dețineau calificarea de zidar/tencuitor,, 10,1% - operator, 12,7% - șofer/tractorist, 13,8% - tehnician, 5,8 % - sudor, 5,1 % - bucătar, 5,8% contabil/economist, 4,3 % - lăcătuș, 2,9 % jurist, precum și alte meserii.

Din numărul total al persoanelor liberate din detenție care au participat la sondaj doar 28,4% erau încadrate în câmpul muncii. Cele mai multe persoane angajate activau în întreprinderile private- 64%. Domeniile de activitate a întreprinderilor în care activau angajații erau diferite: 22,2% - activau în întreprinderile industriale, 22,1%- în cele agricole, 21% - în construcții, 11,1%- de transport, 16%- în structurile comerciale și 7,4%- în sectorul bugetar.⁸³⁶

Cercetarea a constatat că în unele raioane se propuneau cursuri de recalificare la cererea beneficiarilor. Însă cursuri de recalificare pentru persoanele liberate din locurile de detenție nu se organizau în toate raioanele țării.

Este cazul să remarcăm și o astfel de situație: Agențiile teritoriale pentru ocuparea forței de muncă oferă locuri de muncă pentru aceste categorii de persoane, însă în majoritatea cazurilor locurile de muncă oferite nu sunt acceptate.

Investigația realizată a confirmat și o altă realitate: agenții economici, în mare parte, nu doresc să angajeze persoane care s-au aflat în detenție: doar 35,0% dintre agenții economici chestionați ar accepta să angajeze persoane care s-au aflat în detenție, în timp ce 65,5% nu doresc să angajeze astfel de persoane. 52% dintre agenții economici ar accepta să angajeze persoane care s-au aflat în detenție numai dacă statul le-ar impune acest lucru, în timp ce 48% nu ar accepta, chiar dacă ar fi impuși de către stat să facă acest șlucru⁸³⁷.

Nedorința de a angaja la serviciu persoane liberate din locurile de detenție este condiționată de o serie de factori. Practica demonstrează că ex-condamnații , spre deosebire de alți angajați, încalcă mult mai frecvent disciplina muncii, au o calificare mult mai scăzută, sînt mai scăzute capacitățile de a învăța lucruri noi, etc. În afară de aceasta, sînt frecvente cazurile cînd ei provoacă neplăceri mult mai serioase.⁸³⁸ Acești factori vor acționa și în continuare. Și oricare ar fi stimulentele extraeconomice acordate întreprinderilor, administrația lor se va strădui să nu accepte la serviciu persoane anterior condamnate sau va tinde să scape cît mai repede posibil de acestea. De aceea, susținem opinia conform căreia **este necesară crearea unui astfel de**

⁸³⁵ PRIȚCAN, V., IANOGLO, M., DOVICENCO, I., Coordonator: Cojocaru V. Raport: Evaluarea necesităților în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din detenție, IRP, Chișinău, 2007, p.40-41.

⁸³⁶ IBIDEM.

⁸³⁷ IBIDEM, p. 47.

⁸³⁸ RUSU, Oleg. Probleme organizatorico-juridice ale adaptării sociale ale persoanelor liberate din locurile de detenție// Legea și viața, 2009, nr.5, p.12.

mecanism de angajare în câmpul muncii a persoanelor liberate din detenție care ar cointeresa din punct de vedere economic întreprinderea în angajarea lor la serviciu.⁸³⁹

O altă problemă acută a resocializării persoanelor liberate din detenție este lipsa la mulți dintre ei, a locuinței. Sistemul de stat de asigurare cu locuințe, din cauza unei finanțări insuficiente, se află într-o criză profundă. Majoritatea cetățenilor care nu încalcă legea sunt nevoiți să-și soluționeze această problemă de sine stătător, procurând sau construind locuințe. Ex-deținuții, din motive lesne de înțeles, nu-și pot soluționa problema locativă pe această cale. Mai mult ca atât, pentru majoritatea dintre ei, problema locativă este în legătură reciprocă cu problemele de angajare în câmpul muncii. Dacă în oraș se mai poate găsi un serviciu oarecare, atunci practic este imposibil să obții o locuință (excluzând procurarea ei) pe cale legală. În mediul rural situația este inversă: problema locativă se rezolvă mai ușor, însă șansa de a găsi un loc de muncă este, efectiv, iluzorie.

Soluționarea problemelor de angajare în câmpul muncii și celei locative se mai complică și prin faptul că mulți dintre ex-deținuți suferă de așa-numitele „afecțiuni sociale” (alcoolism, narcomanie, SIDA, tuberculoză), sînt de vîrstă înaintată sau invalizi. Majoritatea dintre aceștia necesită a fi plasați în case pentru bătrîni sau în instituții curative.

O abordare complexă și multidimensională a procesului de pregătire pentru liberare și reintegrare socială a deținuților aparține Institutului de Reforme Penale (IRP), prin crearea a 15 organizații obștești de tipul Centrelor de Justiție Comunitară (CJC). **Acest model a stat la baza conceperii și dezvoltării în Moldova a primului mecanism funcțional de reintegrare socială a persoanelor liberate din detenție.** (sublinierea ne aparține – S.O)

Pe parcursul a trei ani, în Republica Moldova, au funcționat cele 15 CJC-uri, specializate în prestarea serviciilor de asistență în domeniul pregătirii pentru liberare și reintegrare socială. Astfel că, în perioada septembrie 2006 - martie 2009, circa 4000 de deținuți au solicitat sesiuni și ședințe informative privind diverse subiecte și tematici: restabilirea relațiilor cu familia, rudele, prietenii, comunitatea; acordarea suportului la perfectarea actelor de stare civilă și buletinelor de identitate; suport pentru angajarea ulterioară în câmpul muncii. Odată eliberați, circa 1253 ex-deținuții au apelat la serviciile consilierilor de reintegrare socială din cadrul CJC-urilor.

Pentru a putea acorda asistență calificată, atît persoanelor care se pregătesc pentru liberare, cît și celor care au ieșit la libertate, cei 30 angajați din cadrul Centrelor de Justiție Comunitară au beneficiat de instruirii în cadrul a 54 ateliere de lucru, mese rotunde, organizate de IRP.

- Toate activitățile au fost implementate de IRP cu suportul financiar al Agenției suedeze pentru dezvoltare și cooperare internațională (Sida) și al Fundației Soros-Moldova în

⁸³⁹ IBIDEM.

cadrul proiectului „Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri marginalizate. Reintegrarea socială a ex-deținuților”⁸⁴⁰

2.4.2 Rolul centrelor de justiție comunitară în reintegrarea socială a (ex)deținuților și în creșterea rolului comunităților locale în realizarea acestui proces.

În topul problemelor existente în acest domeniu, primează atitudinea discriminatorie a societății față de ex-deținuți, care este determinantă pentru soarta acestor persoane. Din cauza unor stereotipuri formate sau impuse, a imaginii proaste și obtuze a deținuților agresiv promovată de mass-media, o bună parte din societatea noastră, în cel mai bun caz, va accepta cu greu conviețuirea în același bloc sau cartier cu un fost pușcăriaș, nemaivorbind de susținere sau ajutor. Un sondaj realizat în februarie 2009 de Centrul de Justiție Comunitară din Chișinău atestă că 26,23 % dintre respondenți sunt categoric împotriva să ofere adăpost, hrană, protecție sau înțelegere deținuților, 56,56 % condiționează acordarea ajutorului în funcție de personalitatea ex-condamnatului și doar 14,75 % sunt de acord să ofere necondiționat ajutor celor eliberați din locurile de detenție⁸⁴¹.

Un alt aspect reliefat de sondaj ține de sentimentele manifestate de oamenii de rînd vizavi de ex-deținuți. Astfel, 67,2 % dintre cei chestionați încearcă un sentiment de teamă și precauție în momentul în care aud cuvîntul „deținut”. Cu toate acestea, nu toți respondenții sunt atît de duri, din moment ce există persoane cărora, la auzul acestui cuvînt, li se trezește un sentiment de milă – acestea constituie 11 %. Totodată, indiferenții alcătuiesc 20 % din respondenți⁸⁴². O investigație mai recentă (2010) prezintă percepția acestei probleme de către publicul larg în felul următor: s-a constatat o tendință generală a considera că prezintă un risc mai mare persoanele care și-au ispășit pedeapsa cu închisoarea, decît cele care și-au ispășit pedeapsa penală în comunitate. Astfel, 41% din respondenții din cadrul publicului au considerat că o persoană condamnată în comunitate prezintă un risc pentru societate față de 47% care au indicat un astfel de risc pentru persoanele eliberate din detenție. Totodată, 30% au considerat că persoanele din primul grup nu prezintă niciun risc în comparație cu 22% în cazul persoanelor eliberate din detenție. Această apreciere ridicată și, totodată, diferențiată a riscului pe care îl prezintă persoanele condamnate este confirmată și de atitudinea pe care cred respondenții că o au alții față de acestea. Astfel, aproximativ 26 % din respondenți consideră că persoanele condamnate în comunitate se confruntă cu problema izolării de societate (13% – problema respingerii din partea

⁸⁴⁰ Ex-deținuții, motivați să ajungă iar la închisor//Ziarul de gardă, 11 mai 2009.

⁸⁴¹ REINTEGRAREA socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție. Raport de monitorizare și evaluare a activității realizate în cadrul proiectului „Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri marginalizate. Reintegrarea socială a ex-deținuților. Chișinău, 2009//http://irp.md/files/1242890807_ro.pdf.

⁸⁴² IBIDEM.

familiei), aceste cifre fiind, respectiv, de aproape 50% și 28% în cazul persoanelor eliberate din detenție.

Totuși, când este vorba de propriile atitudini, respondenții sînt mai pozitivi, 40% din ei indicînd că ar oferi ajutor unei persoane condamnate în comunitate (față de 13% care nu ar oferi un astfel de ajutor). Paradoxal, această atitudine este chiar mai bună față de persoanele care au fost eliberate din detenție, 42% din respondenți fiind gata să acorde ajutor în condițiile în care numai 10% au răspuns negativ la această întrebare⁸⁴³. Această inversare de atitudine ar putea fi explicată într-o oarecare măsură prin relația existentă a respondenților cu o persoană care a fost în detenție. Astfel, aproximativ 69% au indicat că cunosc o persoană care a fost deținută, iar numai un procent din aceștia au indicat că acestea au fost persoane străine.

Datele de mai sus indică faptul că există o părere generală că societatea mai degrabă nu privește favorabil persoanele condamnate. Totuși, atunci când este vorba de cazuri concrete și de membri concreți ai societății, gradul de acceptare a persoanelor condamnate este mai mare. Această concluzie este confirmată și de experiențele persoanelor condamnate în comunitate. Astfel, numai 11% au afirmat că oamenii din localitatea lor au o atitudine rea față de ei. Majoritatea (44%) consideră că membrii comunității au o atitudine neutră, iar o minoritate de 6% au resimțit o atitudine bună în comunitățile lor. Este de remarcat faptul că, atunci când au fost rugați să indice atitudini concrete ale membrilor comunității față de ei, majoritatea beneficiarilor au inclus atitudini pozitive cum ar fi compătimire, milă, ajutor și mai puțini au indicat atitudini negative de tipul onvinovățirii, evitării contactului⁸⁴⁴. **Asistăm oare la o modelare a mentalității opiniei publice?!**

Datele invocate ne permit să afirmăm că în ultimele decenii există o tendință tot mai puternică de implicare a comunității în procesul de prevenire și tratament al infracționalității. Societatea și membrii ei sînt în egală măsură responsabili, paralel cu instituțiile statale, de siguranța și sănătatea comunității. În acest context, *justiția comunitară* reprezintă procesul prin care membrii comunității, organizațiile, agenții economici și autoritățile publice locale participă în mod agregat la soluționarea problemelor, avînd drept scop îmbunătățirea siguranței din societate și repararea prejudiciilor cauzate de infracțiune. Justiția comunitară redefinește scopul și rolul instituțiilor de justiție penală pentru a le extinde misiunea spre prevenirea infracționalității, soluționarea problemelor sociale și a conflictelor locale, implicarea membrilor comunității în activități de planificare și luare a deciziilor. Inițiativele în domeniul justiției comunitare au scopul de a construi și a consolida conexiunea dintre sistemul de justiție penală și membrii comunității. În mod sigur, întoarcerea deținutului în societate ca cetățean care respectă

⁸⁴³ RAPORT de monitorizare a activităților de probațiune în Republica Moldova. Chișinău, 2011//<http://dl.dropbox.com/u/22899380/RaportMonitorizare%20ro.pdf>

⁸⁴⁴ IBIDEM.

legea este o sarcină anevoioasă, dar importantă, a cărei realizare ține nu doar de instituțiile publice, un rol decisiv în proces revenind societății civile. Astfel, *Centrele de Justiție Comunitară* (CJC) care activează în prezent în SUA, Canada, Marea Britanie, Australia au fost create drept o necesitate absolută a comunităților respective de a obține un rol activ în promovarea strategiilor de prevenire a infracționalității, de a implementa principiile justiției restaurative și, în final, de a contribui la siguranța în comunitate.

Un aspect al justiției comunitare este reintegrarea socială a persoanelor marginalizate din grupuri de risc, spre exemplu, persoanele eliberate din detenție. În Republica Moldova procesul de reintegrare socială a persoanelor din detenție este realizat prin două mecanisme distincte: **pregătirea pentru liberare** a deținuților și **asistența la integrarea socială** a acestora asigurată de Centrele de Justiție Comunitară.

În ultimii 6-7 ani câteva ONG-uri din republică (LADOM, SIDO (secția Republica Moldova), Viața Nouă, Amnesty International etc.), profilate pe domeniul promovării și respectării drepturilor deținuților, au inițiat și au implementat proiecte și inițiative menite să contribuie la facilitarea integrării persoanelor din detenție. Inițiativele lor au avut un caracter sporadic, cu durate și impact diferite, în mare parte acestea fiind realizate la nivel local, într-un penitenciar sau altul, beneficiari preponderenți fiind minorii și femeile condamnate. În premieră pentru Republica Moldova, la mijlocul anului 2005, la inițiativa Institutului de Reforme Penale a fost creat primul centru de justiție comunitară în orașul Ungheni. Centrul a avut drept scop acordarea asistenței instituțiilor de stat în promovarea politicii de reformare a justiției penale la nivel local, în vederea implementării alternativelor la detenție și reintegrării sociale a liberaților din instituțiile penitenciare. În acest context, prima inițiativă de abordare complexă și multidimensională a procesului de pregătire pentru liberare și reintegrare socială a deținuților aparține Institutului de Reforme Penale. Începând cu anul 2006, IRP, cu suportul Agenției suedeze pentru dezvoltare și cooperare internațională (SIDA) și al Fundației Soros Moldova, a început implementarea proiectului „*Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri marginalizate. Reintegrarea socială a ex-deținuților*”. Proiectul a fost inițiat pentru a contribui la creșterea calității asistenței de reintegrare socială a ex-deținuților drept categorie marginalizată a populației prin crearea unui model de interacțiune a serviciilor din penitenciare și a celor comunitare: pe parcursul a 3 ani de activitate au fost create 6 CJC-uri la nivel de penitenciare privind pregătirea pentru liberare și reintegrarea socială prin intermediul acțiunilor de parteneriat al instituțiilor guvernamentale și non-guvernamentale; a unui model funcțional de asistență a deținuților pentru reintegrarea socială pe durata probațiunii post-penitenciare prin crearea a 9 organizații la nivel comunitar; creșterea capacității profesionale a comunității și reprezentanților ONG-urilor prin specializarea în asistarea procesului de reintegrare socială a deținuților.

Centrele de justiție comunitară sunt organizații neguvernamentale locale, care au ca misiune promovarea ideii de justiție comunitară. Dezvoltarea rețelei naționale de centre de justiție comunitară a fost realizată în perioada iulie 2006 – martie 2009. Fondarea acestora a fost precedată de asistența în domeniul reformei penale oferită de IRP autorităților publice din Republica Moldova sub formă de activități de instruire, comunicare și promovare, lobby, asistență juridică și psiho-socială pentru diferite categorii de deținuți, elaborare de acte normative, cercetări și sondaje etc., acțiuni demarate începând cu anul 2001. Prin urmare, crearea unor CJC-uri a reprezentat o consecutivitate logică a activității de reformare a sistemului de justiție penală din țara noastră prin care, în premieră pentru statul Republica Moldova, au început să fie realizate consecvent acțiuni de reintegrare socială a ex-deținuților. Conform statutelor înregistrate la Ministerul Justiției, în temeiul prevederilor legislației în vigoare a Republicii Moldova, CJC-urile sînt asociații obștești. Scopul statutar al asociațiilor este contribuția la „acordarea asistenței instituțiilor de stat specializate în promovarea politicii de reformare a justiției penale în Republica Moldova, în vederea implementării și promovării alternativelor la detenție și a reintegrării sociale a persoanelor eliberate din instituțiile penitenciare”. Statutul conține, de asemenea, prevederi ce țin de activitățile organizațiilor, drepturile, organele de conducere și control, membrii organizațiilor, drepturile și obligațiile lor, patrimoniul și sursele de finanțare, prevederi privind transparența activității și darea de seamă financiară etc.

Din punct de vedere metodologic, acestea au ca scop asigurarea reabilitării și reintegrării sociale a persoanelor eliberate din locurile de detenție, avînd la bază asistarea beneficiarilor prin intermediul intervențiilor psiho-sociale în vederea întoarcerii lor în familie, găsirii unui loc de muncă, continuării studiilor, precum și rezolvării altor probleme de ordin social. Este de menționat, în acest context, parteneriatul cu instituțiile penitenciare și serviciul de probațiune în vederea asigurării continuității lucrului de resocializare desfășurat cu deținuții în locurile de detenție și după eliberare, identificării unui model de cooperare susceptibil de a fi preluat de autoritățile locale în viitor.

După înregistrarea organizațiilor, următoarea etapă a fost elaborarea fișelor de post și angajarea personalului care urma să realizeze activitățile de profil propriu-zise. Astfel, în cadrul acestor organizații au fost încadrați consilieri pentru pregătirea de liberare și consilieri de reintegrare socială. La moment, în cadrul acestor servicii activează peste 30 de persoane cu studii juridice, psihologice și în domeniul asistenței sociale, din care 8 sînt bărbați și 22 - femei. Consilierii de pregătire pentru liberare care activează în instituția penitenciară prestează servicii de asistență în domeniul recuperării și reintegrării psiho-sociale și profesionale a persoanelor private de libertate.

De asemenea, ei acordă suport în soluționarea problemelor legate de situația socială sau familială a condamnaților. Sarcinile de bază ale consilierului de pregătire pentru liberare: informarea persoanei condamnat despre serviciile de care poate beneficia în penitenciar și în procesul de reintegrare socială; restabilirea relațiilor cu familia, rudele, prietenii, comunitatea, inclusiv cu victima/victimele; acordarea suportului la perfectarea actelor de stare civilă (certificat de naștere, certificat de divorț, certificat de căsătorie); acordarea suportului la perfectarea buletinului de identitate; oferirea suportului informațional sau a asistenței juridice în diverse probleme de familie; pregătirea materialelor necesare pentru pensionarea persoanelor care au atins limita de vârstă sau au grad de invaliditate; oferirea suportului pentru angajarea ulterioară în câmpul muncii. Consilierii de reintegrare socială prestează servicii de asistență în domeniul reintegrării efective în societate a persoanelor eliberate din detenție prin informarea și consultarea lor.

Sarcinile de bază ale consilierului de reintegrare socială: asistență în restabilirea relațiilor cu familia, comunitatea, inclusiv cu victima; asigurarea suportului informativ privind perfectarea și restabilirea actelor de identitate (certificat de naștere, certificat de divorț, certificat de căsătorie, buletin de identitate); asistență în procesul de angajare în câmpul muncii (informații cu privire la angajarea în câmpul muncii, orientare profesională, recalificare și menținere a locului de muncă);găsirea unui loc de trai temporar; consultanță psihologică individuală și asistență juridică, după caz.

Beneficiarii centrelor de justiție comunitară sunt deținuții eliberați din locurile de executare a pedepsei privative de libertate (atât cei eliberați la termen, cât și cei eliberați condiționat, înainte de termen), care au nevoie de activități orientate spre recăpătarea unor abilități sociale.

În activitatea lor centrele de justiție comunitară se conduc de următoarele principii:

- *respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;*
- *respectarea demnității umane;*
- *confidențialitatea informațiilor;*
- *neadmiterea discriminării;*
- *ajutorul imediat*, care presupune că persoana în conflict cu legea beneficiază de suportul centrului on termene cbt mai restrânse;
- *sprijinirea și încurajarea permanentă* a beneficiarilor asistați și consiliați în vederea reintegrării lor în societate și asumării responsabilității pentru propriile acțiuni, prin formarea unei atitudini corecte față de ordinea de drept și față de regulile de conviețuire socială;
- *apropierea*, care presupune reducerea la maxim a distanței geografice, dar și psihologice,

astfel încât beneficiarul să simtă sprijin permanent din partea centrului, să existe încredere reciprocă pentru realizarea adecvată a responsabilităților asumate;

- *oportunitatea*, care presupune dozarea intervenției, implicarea ori de câte ori este necesară, dar fără exces. Tot de aici derivă și principiul *minimei intervenții*, care presupune că nu trebuie utilizată mai multă constrângere și monitorizare decât sunt necesare;

- *individualizarea și continuitatea*, care presupune că intervențiile centrului trebuie să corespundă nevoilor sociale ale beneficiarului și că aceste intervenții au un caracter organizat, bazat pe reintegrarea lor socială;

- *participarea comunității* la procesul de asistență, consiliere psihosocială și de monitorizare a comportamentului beneficiarului. De aici derivă și principiul coordonării eforturilor, care ne sugerează rolul consilierului din CJC în calitate de manager de servicii comunitare;

- *eficiență și normalizare*, care presupune că eforturile centrului urmează să finalizeze cu reintegrarea deplină în comunitate a persoanei în conflict cu legea și reducerea la minim a diferenței dintre beneficiar și alți membri ai comunității respective. Activitățile întreprinse de consilierul pentru reintegrare socială sînt orientate, în primul rînd, spre identificarea nevoilor ex-deținutului. Rezultatul activității de identificare a necesităților finalizează cu clarificarea:

- relațiilor cu familia și rudele apropiate;

- necesităților de plasament temporar;

- necesităților de perfectare a actelor de identitate;

- necesităților de susținere psihologică;

- necesităților de angajare în cîmpul muncii;

- necesităților de promovare a tinerilor pentru a face studii și/sau recalificare profesională;

- necesităților de acordare a asistenței medicale.

Misiunea CJC de reintegrare socială a ex-deținuților este explicată și de dinamica nevoilor acestor persoane. Astfel, un deținut poate avea mai multe probleme care trebuie evaluate încă în penitenciar, acțiune ce este realizată de consilierii de pregătire pentru liberare. Evident, o serie de probleme nu pot fi soluționate în detenție, iar altele apar după liberare și trebuie soluționate, respectiv, la liberare. Astfel, odată cu ieșirea la libertate a unei persoane, consilierii din cadrul Centrului de Justiție Comunitară preiau „cazul”, adică problemele care nu au putut fi rezolvate în penitenciar, acordînd asistență după liberarea persoanei. În concluzie evidențiem că, grație implementării proiectului sus-menționat, s-a reușit crearea mecanismului funcțional de reintegrare socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție și suplinirea sistemului de servicii destinate reintegrării ex-deținuților cu o verigă-cheie reprezentată de CJC, care asigură nu doar prestarea propriu-zisă de servicii, ci și legătura directă dintre actorii sociali implicați în acest proces. De asemenea, ca rezultat al acțiunilor interdisciplinare efectuate, se

atestă o cooperare a sectoarelor guvernamental și neguvernamental în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din locurile de detenție. Totodată, implementarea proiectului a promovat toleranța, sensibilitatea și responsabilitatea comunitară pentru reintegrarea socială a persoanelor liberate prin implicarea multitudinii de actori comunitari ce activează în domeniu⁸⁴⁵.

Un rol central în procesul de reintegrare socială este pregătirea pentru liberare. În opinia consilierilor de reintegrare socială, pregătirea pentru liberare este una dintre etapele esențiale ale procesului de reintegrare socială. Această afirmație se întemeiază pe faptul că la etapa finală de executare a pedepsei pot fi deja identificate principalele necesități ale beneficiarului. Totodată, asistentul social care activează în cadrul serviciului de pregătire pentru liberare poate realiza mai multe activități utile integrării sociale a ex-deținuților. Activitățile și serviciile de care poate beneficia deținutul sînt menite să depășească obstacolele de reintegrare, astfel încît Centrul de Justiție Comunitară să pregătească sosirea în comunitate a fostului deținut. Un alt argument în favoarea ideii că unitățile de pregătire pentru liberare fundamentează baza integrării sociale rezidă în predispoziția deținutului aflat în faza finală de detenție de a colabora pentru clarificarea situației sale ulterioare.

În urma monitorizării de proces a serviciului pentru liberare s-a stabilit că consilierii de pregătire pentru liberare organizează activitatea în baza unui set de etape metodologice consecutive. Prima activitate desfășurată de consilierii de pregătire pentru liberare începe cu șase luni sau mai puțin înainte de liberare, prin informarea deținuților despre serviciile acordate de Centrul de Justiție Comunitară, astfel încît și după liberare să poată beneficia de acestea. În cadrul acestei etape cei care activează în unitățile de pregătire pentru liberare informează beneficiarii despre diversitatea serviciilor sociale pe care acesta le poate accesa. Încearcă să prezinte valoarea, utilitatea pe care le au aceste servicii pentru rezolvarea unor probleme stringente. În urma monitorizării s-a stabilit că, **în perioada septembrie 2006 – martie 2009, circa 4 000 de deținuți au solicitat și au beneficiat de sesiuni și ședințe informative în diverse subiecte și tematici.** Un alt aspect este evaluarea profilului psihologic al deținutului, stabilirea predispoziției acestuia de a colabora în eventualele activități de integrare socială. Trebuie menționat faptul că implicarea deținuților este absolut benevolă. Atenția consilierilor din cadrul serviciului de pregătire pentru liberare este orientată spre stabilirea relațiilor și dialogului direct cu deținuții. Contactul cu asistentul social poate fi determinant în alegerea căii de integrare a acestora. În acest context, consilierii de pregătire pentru liberare menționează că încearcă să stabilească legături de încredere și autoritate, să inspire încredere în viața de după liberare a deținutului.

3 Alternative la detenție

⁸⁴⁵ IBIDEM.

3.1. Criza detenției.

În ciuda faptului că se depun eforturi serioase în vederea resocializării indivizilor, în ultimele decenii, ratele infracționalității au crescut în întreaga lume. Puse în fața aparenței creșterii a încălcărilor legii, guvernele au recurs la detenție ca metodă principală de pedepsire a infractorilor. Rezultatul a fost o explozie a numărului de deținuți: în prezent sunt aproximativ 8 milioane de bărbați, femei și copii închiși în întreaga lume.⁸⁴⁶

Pedepsele necondiționate la închisoare se bazează pe presupunerea că infractorii pun mai mult preț pe libertatea personală decât pe orice altceva. Teoria este că amenințarea cu închisoarea descurajează comportamentul infracțional și că detenția este pedeapsa cea mai eficientă. În practică, efectul de descurajare pare a fi mai degrabă minim. Mai mult, experiența a arătat că detenția poate avea un efect devastator atât asupra infractorului, cât și a societății.⁸⁴⁷ **Statisticile atestă că circa 50% dintre persoanele private de libertate din Republica Moldova comit infracțiuni repetate.** O rată atât de înaltă a recidivei infracționale ne demonstrează elocvent faptul că pedeapsa penală de privațiune de libertate nu a dat un rezultat pozitiv - condamnatul nu a învățat nimic, nu și-a schimbat comportamentul și, astfel, perioada petrecută după gratii nu a fost suficientă pentru a înțelege și a aprecia eficient valorile vieții, ci o simplă petrecere a timpului pe contul statului. Acest lucru confirmă că utilizarea frecventă a metodelor represive (supravegherea și izolarea) în detrimentul celor de resocializare este cauza ajungerii repetate a persoanelor în penitenciare⁸⁴⁸.

În ce îl privește pe infractor, închisorile constituie adesea pentru acesta „școli ale infracționalității”: mediul nociv emoțional, ca și ceilalți deținuți îi învață pe infractori să devină mai buni infractori. Lipsa generală de servicii de reabilitare și de instruire în închisori fac de asemenea dificil ca infractorul să reușească după eliberare.

Societatea suferă și ea. Detenția nu este eficientă. De exemplu, costul pentru un deținut pe timp de un an în sistemul penitenciar al statului New York este egal cu acela al unei burse de un an la prestigioasa Universitate Oxford din Anglia. Mai mult, adesea societatea trebuie să ducă și povara întreținerii familiei infractorului pe perioada cât acesta se află în închisoare.⁸⁴⁹ Mai ales în ceea ce privește infracțiunile ce atentează la proprietate, victima este un alt membru al societății care rareori beneficiază de pe urma închiderii infractorului. Deși poate satisface o

⁸⁴⁶ Zdenek Karabes. Alternative la detenție // http://www.penalreform.ro/mfc/documente/experiența_internațională, 01.12.2009.

⁸⁴⁷ IBIDEM.

⁸⁴⁸ REINTEGRAREA socială a persoanelor eliberate din locurile de detenție. Raport de monitorizare și evaluare a activității realizate în cadrul proiectului „Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri mareșalizate. Reintegrarea socială a ex-deținuților. Chișinău, 2009// http://irp.md/files/1242890807_ro.pdf.

⁸⁴⁹ IBIDEM.

anumită dorință de răzbunare, detenția nu face nimic pentru a compensa victima fie economic, fie emoțional. Victima este lăsată să-și reconstruiască viața singură.

La scară mondială, rolul și funcțiunile închisorii ca instrument de control social ridică o controversă de mare importanță. Astfel, unii specialiști consideră că reeducarea în cadrul închisorilor nu duce la un bun rezultat, ba dimpotrivă ea are un aspect dezumanizant asupra personalității umane.

Începînd cu anii 1970, reformatorii au început să ia în considerare problemele elucidate mai sus și să ia în calcul posibile soluții. Pînă la urmă ei au început să creadă că, în anumite cazuri, alternativele la detenție, cum ar fi programele de muncă neremunerată în folosul comunității, ar fi mai benefice atît pentru infractor, cît și pentru societate.

Documentul de lucru, întocmit de secretariatul celui de al VI-lea Congres al Națiunilor Unite, referitor la prevenirea crimelor și la tratamentul delincvenților (Caracas - Venezuela, 1980) constată că: întemnițarea nu este în stare să îmbunătățească șansele ca un delincvent să urmeze calea cea dreaptă și faptul că instituțiile penitenciare nu au reușit să facă să scadă criminalitatea: *"închisoarea, constată documentul citat, tinde să accentueze tendințele criminale ale delincventului condamnat. Sub unghiul oricărei analize de cost utilitate, întemnițarea este costisitoare și constituie o risipă, mai cu seamă de resurse umane și sociale "*. În contextul orientărilor menționate, Comitetul pentru prevenirea criminalității și pentru lupta împotriva delincvenței a recomandat printre altele:

a) trebuie să se recurgă de la început la alte soluții decît închisoarea (ca libertatea supravegheată, probațiunea sau eliberarea condiționată);

b) nu ar trebui să se trimită la închisoare decît numărul cel mai mic de delincvenți și numai după ce se vor fi epuizat toate celelalte soluții în afară de închisoare.⁸⁵⁰

Acest adevăr începe să se afirme și în societatea moldovenească. La Conferința internațională cu genericul „Probațiunea în Republica Moldova. Provocări și noi abordări (noiembrie 2009), organizată de Institutul de Reforme Penale și Misiunea Norvegiană de Experți pentru promovarea Supremației Legii în Moldova (NORLAM) în cooperare cu Direcția probațiune din cadrul Ministerului Justiției al Republicii Moldova, s-a menționat că practica în domeniu demonstrează că pedepsele excesiv de aspre sunt contraproductive pentru societate, deoarece cu cît mai îndelungat este termenul de detenție cu atît mai greu poate fi realizat procesul de resocializare a acestor persoane.⁸⁵¹

⁸⁵⁰ Apud: BANCIU, Dan . Elemente de sociologie juridică, p.205.

⁸⁵¹ REINTEGRAREA socială a persoanelor liberate din locurile de detenție. Raport de monitorizare și evaluare a activității realizate în cadrul proiectului „Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri mareginalizate. Reintegrarea socială a ex-deținuților. Chișinău, 2009//http://irp.md/files/1242890807_ro.pdf

⁸⁵¹ IBIDEM.

Analiza comparată a curentelor în domeniul sancțiunilor penale indică faptul că încarcerarea reprezintă, cu anumite variații geoculturale, reperul esențial al sistemelor penale convenționale. În special în societățile moderne centralizate, ea este considerată atât de publicul larg, cât și de profesioniști drept sancțiune cu cel mai ridicat nivel de pedeapsă.

Centralitatea închisorii în modernitate provine nu numai din frecvența statistică a utilizării ei, din filosofia care a întemeiat sistemele penale moderne, ci și din transformarea ei în elementul de comparație pentru sancțiunile neprivative de libertate. În cadrul sistemelor convenționale de pedeapsă, de cele mai multe ori acestea sînt considerate alternative la închisoare, diferite sub raportul intensității pedepsirii de încarcerare, dar situate pe același continuu gradual. Un studiu al Organizației Națiunilor Unite asupra tendințelor infracționalității și strategiilor adoptate în diferite sisteme penale (1990 - 1994) evidențiază o hartă extrem de variată a practicii actuale a sancțiunilor penale. Există state în care sancțiunile neprivative de libertate - avertismentul, amenda, confiscarea – reprezintă peste 70% din totalul condamnărilor pronunțate (Japonia, Germania, Slovenia, Finlanda, Austria, Egipt). În alte țări, peste 50% dintre condamnări sunt privative de libertate (Columbia, Singapore, Republica Moldova)⁸⁵². Una din puținele teme asupra căreia există un acord între cercetători se referă la efectele negative – atât directe, cât și colaterale – ale închisorii. Efectele încarcerării sunt complexe. Ele se extind asupra vieții infractorului, sănătății sale mintale, carierei profesionale, asupra familiei și comunității în care se întoarce. Între efectele închisorii se numără abuzul asupra copiilor și violența domestică, răspîndirea unor boli infecțioase, riscul sporit pentru siguranța și coeziunea comunitară. Penitenciarul afectează socializarea copiilor și tinerilor. Se pot identifica cel puțin șase efecte colaterale ale închisorii. Unul dintre principalele efecte este cel ce scoate în evidență că **închisoarea reduce șansele celor care au ispășit o pedeapsă privativă de libertate să-și găsească un loc de muncă, reduce șansele reintegrării în comunitate**. Ispășirea unei pedepse privative de libertate are efecte pe termen lung asupra posibilităților ulterioare ale persoanei care a comis fapte penale de a se reintegra în comunitate. În multe sisteme penale încarcerarea, ca pedeapsă principală, este însoțită și de o serie de interdicții și limitări care operează după expirarea perioadei de detenție. Aceste restricții privesc o gamă variată de drepturi și libertăți, începînd cu drepturile părintești, dreptul de a practica o anumită profesie sau de a ocupa o funcție publică, drepturi politice (de a alege și de a fi ales). Pe lângă aceste restricții, care fac parte din

⁸⁵¹ REINTEGRAREA socială a persoanelor liberate din locurile de detenție. Raport de monitorizare și evaluare a activității realizate în cadrul proiectului „Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri mareșinale. Reintegrarea socială a ex-deținuților. Chișinău, 2009//http://irp.md/files/1242890807_ro.pdf

⁸⁵¹ RAPORT de monitorizare a activităților de probațiune în Republica Moldova. Chișinău, 2011//<http://dl.dropbox.com/u/22899380/RaportMonitorizare%20ro.pdf>.

⁸⁵² DILION, Marcela, Efectele mediului penitenciar asupra persoanelor în conflict cu legea// Asistența socială și justiția juvenilă: modalități de integrare și cooperare. Coordonator: Maria Bulgaru, Chișinău:USM, 2005, p. 48.

sanctiunea pentru fapta comisă, multe legislații interzic angajarea pe anumite posturi a unor persoane care au comis infracțiuni. Restrângerea unor drepturi și libertăți se asociază deseori cu presiunea comunităților de blocare a accesului celor care au comis fapte penale la piața forței de muncă aflate în multe state și zone în declin. Aceste circumstanțe, îmbinate cu nivelul educațional și de pregătire profesională redus, conturează puținele șanse ale persoanelor care au ispășit o pedeapsă privativă de liberate de se reintegra în societate, contribuie la marginalizarea și excluderea lor socială.

Un alt efect este cel care scoate în evidență **învrăzbită starea sănătății fizice și mentale** a celui încarcerat. În acest context, menționăm că penitenciarele și izolatoarele de arest preventiv au devenit focare de boli infecțioase. Bolnavii se dețin cu cei sănătoși. În condițiile igienei precare, boli ca tuberculoza, dizenteria, hepatita se răspândesc foarte repede. Conform studiului efectuat de Institutul de Reforme Penale, 72,7% din persoanele aflate în izolatoarele de arest preventiv aveau probleme de sănătate, dintre care 37,7 % susțineau că s-au îmbolnăvit în penitenciar.⁸⁵³

Închisoarea contribuie la izolarea și marginalizarea familiilor lor. Închisoarea afectează familia celui condamnat. Există puține cercetări cu privire la efectele încarcerării asupra familiei persoanei private de libertate, în special asupra dezvoltării copiilor. Se presupune că aceasta diferă de absența tatălui sau a mamei, precum și în funcție de vârsta copilului. Corelația unor date prezente în cadrul cercetării altor efecte ale închisorii evidențiază că minorii ai căror părinți sunt încarcerați se confruntă cu stigmatizarea socială și discriminarea, au tendința de a-și dezvolta un comportament agresiv, tendințe de izolare, manifestă tulburări emoțional-afective etc. Extrapolarea studiilor asupra părinților ca modele de rol pentru copii conduce la concluzia că minorii ai căror părinți au ispășit o pedeapsă privativă de libertate prezintă un risc sporit (de 5 ori mai mare, după cum se afirmă în unele studii) de a deveni ei înșiși infractori.

Încă o consecință a încarcerării: **închisoarea este criminogenă, o adevărată școală pentru infractori.** Copiii și tinerii care ispășesc o pedeapsă privativă de libertate sînt și mai dramatic afectați. Survenind într-o perioadă care în mod normal este dedicată educației și pregătirii profesionale, pedeapsa privativă de libertate contribuie la marginalizarea și excluderea lor socială ulterioară. Deoarece închisoarea este recunoscută pentru valențele sale criminogene „o adevărată școală de pregătire a infractorului” (John Howard), rezultă că deținuții mai tineri sînt “socializați” într-un mediu antisocial, ceea ce sporește probabilitatea ca după eliberare să comită fapte penale și mai grave. Pe această cale “cercul vicios al violenței” se autoregenerează. Închisoarea devine școală de pregătire a infractorilor care afectează coeziunea și organizarea comunității. Încă din secolul al XVIII-lea *John Howard* caracterizează închisoarea ca școală și mijloc de specializare în domeniul infracționalității. Astfel, numărul deținuților care anterior au

⁸⁵³ DILION, Marcela. Op. cit., p. 50.

fost condamnați s-a mărit de la 21% în 2002 până la 27% în 2003⁸⁵⁴. În acest context, menționăm că la 1 aprilie 2005 în penitenciarele din Republica Moldova se aflau 1950 deținuți care își ispășeau pedeapsa în închisoare pentru a doua oară, 1332 – a treia oară, iar 930 – a patra oară și mai mult (2458 de deținuți erau condamnați pentru prima dată, ceea ce reprezintă 36,9%).

Pentru mulți deținuți contactul cu închisoarea înseamnă specializare și continuarea, uneori pe durata întregii vieți, a carierei infracționale. *Joan Moore* explică acest fenomen, precum și implicațiile sale asupra siguranței comunitare, prin intermediul loialităților care se creează în închisoare. Închisorile, nota specialistă americană, sunt locuri violente și periculoase. Noii-veniți trebuie să-și găsească protecție pentru a supraviețui. Mulți o găsesc în bandele care deja sunt formate. Inevitabil, loialitatea de bandă este exportată în comunitate o dată cu eliberarea.

Puțini specialiști se îndoiesc azi de faptul că recursul la închisoare nu mai asigură prevenția generală și specială – principalele scopuri penale pentru care ea a avut o carieră îndelungată, devenind una dintre instituțiile de referință ale modernității. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că valul de creștere a ratelor infracționalității, gravitatea unor infracțiuni comise din ce în ce mai des de copii au mărit exigențele și presiunile publicului față de politicile guvernamentale de asigurare a securității comunitare.

Experiența trecută determină comportamentul prezent, iar consecința unei decizii trecute nu poate fi evitată. Deținutul nu acceptă capacitatea sa de autodeterminare, schimbarea prin autorestructurare, faptul că și-ar putea depăși paradigma, experiențele trecutului prin provocarea și activarea resurselor compensatorii naturale, potențarea acestora, prin regăsirea semnificațiilor și sensurilor reale ale existenței. Un rol important în cadrul acestui proces de reconstrucție identitară a deținuților/telor, de conștientizare a semnificațiilor lumii lor interne și externe, de asumare responsabilă a propriilor acte, revine personalului specializat (psihologi, sociologi, asistenți sociali etc.) implicat în procesul de reeducare. Funcționarea închisorilor presupune existența unui personal special pregătit, capabil să elaboreze planuri de intervenție și să provoace procese de schimbare psiho-socială la nivel comportamental, atitudinal, psihic al deținuților/telor.

Deținutul/a trebuie susținut/ă, încurajat/ă să-și analizeze (să facă o introspecție a propriei vieți) condiționările, experiențele trecute, să conștientizeze impactul acestora, a atitudinilor inadecvate asupra comportamentului, să înțeleagă și să accepte că toate aceste experiențe, reprezentări trecute nu pot constitui scuze pentru actul lor. Ei trebuie ajutați în a înțelege că dispun de resurse umane potențial latente care i-ar ajuta să-și reconsidere atitudinea față de lume, viață, sine, să-și reproiecteze procesele de decizie și control, ieșind de sub incidența acestor

⁸⁵⁴ DILION, Marcela. Op. cit., p. 51.

experiențe trecute care le-au marcat (influențat modul de gândire, simțire și acțiune) tragic existența.

În realitate, colaboratorii instituțiilor penitenciare din Republica Moldova, chiar și în prezent, dețin informații insuficiente despre personalitatea condamnaților. Ei nu sunt obișnuiți să obțină și să analizeze această informație. Mai mult decât atât, ei se feresc de contacte de încredere cu condamnații. Părțile intime ale sufletului și retrăirile lăuntrice ale condamnatului lor le sunt necunoscute. Are loc un „război rece” al administrației cu condamnații.⁸⁵⁵ În aceste condiții „de luptă” puțini intenționează să se ocupe de corijarea infractorilor. Din contra, persoana tinde să fie brutală, dură, gata de luptă. Iar ceea ce ține de dramele sufletești și tragediile din viața anterioară, după ei, este mai bine de a fi eliminate, autojustificate, date uitării.⁸⁵⁶

Resocializarea deținuților/telor este un proces de dezânvățare a normelor și valorilor introiectate și de reinternalizare a altor norme și valori dezirabile, unanim acceptate, avînd ca finalitate asumarea din partea acestora a unui comportament responsabil. Deținutul este un maestru al evitării responsabilității personale din cauză că adesea îi lipsește încrederea în sine și refuză să și le asume. Mulți dintre deținuți se află în diverse forme și stadii de dependență. Lor le lipsește încrederea de a trăi o viață responsabilă auto-motivată .

Cunoștințele din domeniul psihologiei au o importanță deosebită pentru diferite categorii de funcționari ai instituțiilor penitenciare, cărora în activitatea lor, după cum am remarcat, le revine să aprecieze acțiunile și faptele condamnaților. Cea mai mare parte din timpul său de muncă personalul acestor instituții comunică nemijlocit cu condamnații. La baza multor conflicte dintre colaboratori și condamnați, precum și a exceselor de grup, stă pregătirea profesională insuficientă a unor colaboratori ai instituțiilor penitenciare. Din cauza nepriceperii de a stabili un contact psihologic suferă, deseori, atât condamnații, cât și colaboratorii.⁸⁵⁷

Cunoașterea psihologiei permite personalului, pe de o parte, a-i înțelege pe condamnați și a-i influența, i-ar pe de altă parte – a-și controla propriile acțiuni.⁸⁵⁸

Deficiențele de resurse umane subminează adesea grav tentativele de punere în practică a activităților de reabilitare și terapeutice, închizând accesul la ergoterapie, terapia de grup, psihoterapia individuală etc. Este de dorit să li se ofere deținuților/telor activități educative și o muncă pentru a-i motiva. Aceste componente esențiale ale unui proces eficient de reabilitare

⁸⁵⁵ RUSU, Oleg. Aspecte psihologice ale resocializării penitenciare a condamnaților// *Legea și viața*, 2009, nr.1, p. 51.

⁸⁵⁶ IBIDEM.

⁸⁵⁷ IBIDEM.

⁸⁵⁸ RRUSU, O., OSADCII, C. Rolul psihologului și al psihologiei penitenciare în mediul corecțional// *Probleme actuale de prevenire și combatere a criminalității*. Anuar științific. Ed. a 4-a. Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al Republicii Moldova . Chișinău, 2003, p. 187.

psihosocială sînt adesea prea puțin dezvoltate, ba chiar lipsesc cu desăvîrșire, în cele mai multe cazuri tratamentul aplicat deținuților/telor - pacienților/telor constă în principal în farmacoterapie. Cred că ar fi necesară acordarea unei asistențe specializate deținuților/telor, asigurată de o echipă interdisciplinară formată din psihologi, sociologi, consilieri pe probleme educaționale și consilieri juridici. S-ar impune consilierea educațională și psihologică atît la nivel individual, cît și de grup, prin abordarea unor activități care să ofere deținuților/telor o viziune obiectivă asupra vieții și realității, acceptarea trecutului, atît de necesare producerii unor schimbări identitare autentice.

3.2 Alternative la detenție

În 1981, Adunarea legislativă a Consiliului Europei (CE) recomanda ca statele membre „ să înlocuiască ... pedepsele cu închisoarea pe termen scurt cu alte măsuri care sînt la fel de eficiente și fără efecte negative”.⁸⁵⁹

În 1986, Comitetul de Miniștri al CE a adoptat o rezoluție intitulată „Asupra unor măsuri alternative la detenție”.⁸⁶⁰ În această rezoluție, Comitetul provoacă guvernele statelor membre să implementeze diferite alternative la detenție și să considere o posibilă introducere a lor în codurile de lege. În mod special, Comitetul recomanda ca membrii să ia în considerare 3 reforme

1. Implementarea măsurilor care recunosc vina infractorului dar nu sînt legate de alte sancțiuni adiționale;

2. Luarea în considerare a comportamentului infractorului în perioada dintre condamnare și executarea sentinței și

3. Luarea în considerare a programelor de muncă în folosul comunității care oferă posibilități pentru resocializarea activă a infractorilor.

În aceeași perioadă, Națiunile Unite își elaborează propriile reforme. În 1985, la al 17-lea Congres al Națiunilor Unite asupra prevenirii infraționalității și Tratatului infractorilor (Milano), membrii au acceptat Rezoluția nr. 16 care se concentrează asupra reducerii numărului deținuților și asupra promovării alternativelor la detenție și a reintegrării sociale a infractorilor.

Cinci ani mai târziu (1990, Havana) membrii au recomandat ca următoarele sancțiuni alternative să fie utilizate în locul detenției în unele cazuri :

- Sentințe condiționate sau supravegherea condiționată a pedepselor cu închisoarea;
- Detenție la domiciliu;
- Probațiune;
- Munca în folosul comunității;

⁸⁵⁹ Secretariatul Națiunilor Unite : „Alternative la detenție” // International Review of Criminal Policy, No 36, p.9.

⁸⁶⁰ Rezoluția CE (76)10 din 9 martie 1986.

- Mustrare în public;
- Internarea obligatorie sau tratament în instituții pentru infractorii dependenți de substanțe;
- Sancțiuni morale (de obicei privind diferite forme de acorduri între infractor și victimă cu scopul de a compensa prejudiciul cauzat de infractor).

Membrii au decis ca încetarea pedepsei cu închisoarea și eliberarea înainte de termen să nu fie considerate ca alternative la detenție în înțelesul respectivei rezoluții.

În 1992, CE a adoptat Recomandarea nr. R (92)16 a Comitetului de Miniștri ai Statelor membre asupra Regulilor Europene pentru Sancțiuni și Măsurile Comunitare. Această recomandare conține 90 de reglementări care vin în paralel cu Regulile Europene pentru Penitenciare. Recomandarea îndeamnă membrii să ajungă la un echilibru între protejarea societății și a intereselor victimei, resocializarea infractorului și aderarea la standardele internaționale.

Activitățile acestor structuri care recomandă și promovează folosirea largă a alternativelor la detenție au ajutat la reducerea treptată a utilizării detenției în multe țări din lume. Cu toate că această tranziție nu întotdeauna a fost ușoară, progresul este evident. La mijlocul anilor 1990, în Belgia, de exemplu, doar 26% dintre sentințele pronunțate implicat detenția, în Portugalia sentințele cu închisoarea reprezentau 45% din totalul sentințelor. În Finlanda, 90% dintre sentințe implicau o formă sau alta de sancțiune alternativă.⁸⁶¹

Munca neremunerată în folosul comunității este o pedeapsă penală, stabilită de instanța de judecată persoanei care a săvârșit o infracțiune și are drept scop antrenarea condamnatului în munca gratuită, socialmente utilă, în afara orelor rezervate programului de serviciu sau de studii, fără a-i provoca acestuia suferințe fizice sau a-i leza demnitatea.⁸⁶²

Munca în folosul comunității este o opțiune la care poate ajunge instanța judecătorească dacă a ajuns la concluzia că delictul comis de o persoană este mai puțin grav și că persoana poate compensa fapta comisă prin prestarea unei munci utile neremunerate în serviciul comunității.

Munca în folosul comunității are un efect fizic emoțional asupra delinventului, întrucât îi limitează libertatea de deplasare, impune o anumită autodisciplină și respect pentru ceilalți, toate acestea implicând condamnatul în exercitarea unor sarcini și în anumite situații care constituie, în realitate, o provocare pentru concepția, experiența și capacitățile sale personale.

Munca în folosul comunității, prin urmare, un mod pozitiv de a-l pune pe delincent în situația să ofere o compensație pentru infracțiunile comise și poate servi drept posibilitate de a stimula reorientarea interioară a condamnatului și apariția sentimentului de respect față de

⁸⁶¹ Zdenek Karabes. Alternative la detenție // http://penalreform.ro/mfc/documente/experiența_internațională, 01.12.2009.

⁸⁶² Munca neremunerată în folosul comunității // <http://www.irp.md/files/1192182176>, 01.12. 2009

propria persoană. Astfel, această muncă are o dublă valoare pentru delincvent prin faptul că îl conștientizează pe acesta că membrii comunității sunt afectați de criminalitate și că, la rândul ei, comunitatea realizează că delincvenții pot aduce o contribuție mai curînd constructivă decât distructivă în viața ei.⁸⁶³

Necesitatea implementării muncii în favoarea comunității este motivată de un șir de factori și în acest sens, relevăm, în primul rînd, faptul că întreținerea închisorilor, după cum am demonstrat anterior, este foarte costisitoare. În al doilea rînd, cei mai mulți deținuți nu sînt „criminali periculoși” de care societatea este în drept să fie apărută. Ei sînt, de cele mai multe ori, oamenii săraci care au comis delictе aflate la limita de jos a scării criminalității (furt elementar, deteriorare de bunuri) și care nu sunt „criminali profesioniști”. În această ordine de idei ne întrebăm: cine are de cîștigat dacă aceștia sînt pur și simplu închiși? Rezultatul este bine cunoscut: statul suportă cheltuieli suplimentare, nici victima și nici societatea nu primesc vreo compensație, iar închisorile devin tot mai aglomerate. În consecință este rațional ca delincventul să fie plasat într-o instituție unde poate presta o muncă utilă în beneficiul comunității.

Obiectivele principale urmărite în cadrul muncii în folosul comunității implică reintegrarea delincventului în comunitate:

- Prin impunerea unei discipline de muncă neremunerată pozitivă și solicitată de societate;
- Prin acoperirea prin muncă a despăgubirii aduse comunității, îndreptîndu-se astfel răul rezultat din comiterea infracțiunii.

În plus, un ordin de prestare a muncii în folosul comunității poate avea drept rezultat:

- Un risc scăzut de recidivă;
- Șansa sporită de recuperare a delincventului la standarde sociale acceptabile.

Scopul muncii în folosul comunității urmărește, de asemenea, să realizeze o sentință viabilă, riguroasă, care își merită efortul depus, modul de ispășire a pedepsei fiind bazat pe sprijinul comunității, care poate contribui și la recuperarea socială a delincventului, și la reducerea substanțială a recidivismului.

Evidențiem în mod special faptul că munca în beneficiul comunității se realizează în condițiile integrării sociale și nu prin intermediul izolării sociale.⁸⁶⁴

Totuși, munca în beneficiul comunității nu este aplicabilă în cazul tuturor delincvenților. Una din obligațiile principale ale magistratului este de a asigura compatibilitatea între delict, delincvent și sentință în cadrul principiilor care guvernează actul condamnării.⁸⁶⁵

⁸⁶³ IBIDEM.

⁸⁶⁴ RÎJICOVA, Svetlana. Aspecte psihosociale ale sancțiunii cu munca în beneficiul comunității//Ghid privind munca neremunerată în folosul comunității, aplicată față de minori. Chișinău: Institutul de Reforme Penale, 2005, p.85.

⁸⁶⁵ IBIDEM.

Popularitatea muncii comunitare într-un șir de state se explică și prin posibilitatea aplicării ei față de cele mai frecvente infracțiuni și față de cei mai activi infractori. Datele statistice din Franța demonstrează că circa 60% din ordinele privind munca în beneficiul comunității sînt emise în cazurile de sustrageri și nedenuțare a lor, iar „candidații” medii la prestarea acestei munci sunt bărbații tineri, celibatari, neangajați în muncă (90%) și cei de pînă la 30 ani (76%). O situație similară privind caracteristicile infractorilor este constatată și în Olanda.⁸⁶⁶

Munca neremunerată în folosul comunității, ca o nouă formă de pedeapsă, este aplicată și în Republica Moldova. Astfel, art. 62 CP al R.M. prevede, în calitate de pedeapsă pasibilă, a fi aplicată persoanei fizice munca neremunerată în folosul comunității.⁸⁶⁷

Art. 67 CP al RM stipulează că munca neremunerată în folosul comunității constă în antrenarea condamnatului la munca socialmente utilă gratuită, în afara serviciului de bază sau de studii, fiind determinată de organele administrației publice locale și stabilită pe un termen de la 60 pînă la 240, executîndu-se de la 2 pînă la 4 ore pe zi. În caz de eschivare din rea-voință a condamnatului de la munca neremunerată în folosul comunității, ea se înlocuiește cu o pedeapsă mai severă – detenția.

Munca social-utilă în folosul comunității va fi prestată într-un interval de maximum optsprezece luni, perioadă care se calculează de la data intrării definitive în vigoare a sentinței.⁸⁶⁸

În acest context remarcăm faptul că a crescut esențial, în ultimii ani, numărul de condamnați cu aplicarea muncii neremunerate în folosul comunității, ponderea căroră în 2005 a constituit 12,7% (1796 de persoane, inclusiv 234 de minori, sau 12,4% din numărul minorilor condamnați), în 2004 – 1,2% (155 de persoane, din ele nici un minor).⁸⁶⁹ În anul 2007 numărul persoanelor respective a ajuns la 2283, ceea ce a constituit 24% din toate condamnările.⁸⁷⁰

Aplicarea corectă a acestei pedepse va da posibilitatea ca la procesul de corectare și reeducare a persoanelor respective să-și aducă aportul și comunitatea.

Este important să vedem în ce măsură munca în folosul comunității contribuie la resocializarea indivizilor respectivi. În acest sens este elocvent studiul desfășurat de către Institutul de Criminologie și Prevenire Socială din Praga asupra eficienței acestei noi metode de pedeapsă. La doi ani după implementarea pentru prima oară în Cehia a muncii în folosul comunității, institutul a investigat 335 de dosare penale și chestionare administrate de 699 de judecători și oficiali de probațiune implicați în munca în interesul comunității.

În baza acestor cercetări, Institutul a ajuns la următoarele concluzii:

⁸⁶⁶ IBDEM.

⁸⁶⁷ CODUL Penal al Republicii Moldova, cu ultimele modificări și completări, ianuarie 2009. Chișinău, 2009, p.15.

⁸⁶⁸ IBIDEM, p. 16.

⁸⁶⁹ <http://www.scjustice.md/csm4.html>.

⁸⁷⁰ DOLEA, Igor. Ideologia pedepselor// Arhiva curentă a Institutului de Reforme Penale.

- Munca în folosul comunității a fost dictată cel mai adesea pentru infracțiuni împotriva proprietății, inclusiv furt;
- Cei mai mulți dintre infractorii condamnați la muncă în folosul comunității erau fie adulți tineri, fie minori;
- Celor mai mulți dintre infractorii adulți condamnați la muncă în interesul comunității li s-a cerut să desfășoare cel mult 200 ore de muncă în folosul comunității; minorilor li s-a cerut să desfășoare în general sub 100 de ore;
- Rareori tribunalele au impus condiții restrictive celor condamnați la muncă în folosul comunității;
- Rareori tribunalele au cerut infractorilor condamnați la muncă în folosul comunității să plătească vreo compensație pentru prejudiciul cauzat;
- Autoritățile nu au acordat atenție suficientă confirmării faptului că infractorii condamnați la muncă în folosul comunității erau suficient de sănătoși pentru a face munca repartizată;
- A existat o lipsă de locuri de muncă potrivite pentru muncă în interesul comunității.⁸⁷¹

După analiza acestor rezultate și a altor cercetări în domeniu, institutul a făcut un număr de recomandări pentru a întări și îmbunătăți programul de muncă în folosul comunității în Cehia. În primul rând, institutul a remarcat că o componentă importantă a locurilor de desfășurare a muncii în interesul comunității este aspectul lor public. Aprobarea și respectul public pentru munca lor și pentru comportamentul lor în timpul acestei munci pot avea un efect puternic asupra șanselor de succes ale infractorilor. Totuși, cercetarea indică faptul că o mare parte a publicului nu este familiarizată cu programele de muncă în folosul comunității. De aceea este nevoie să se facă eforturi pentru a conștientiza publicul și pentru a-l implica activ în implementarea acestor programe.

În al doilea rând, institutul a cercetat dacă participarea unui infractor la munca în folosul comunității ar trebui să fie voluntară. În conformitate cu legislația Cehiei de atunci, un tribunal poate condamna un infractor la munca în folosul comunității fără acordul acestuia. Experiența din alte țări a demonstrat că un infractor are mai mari șanse de succes dacă și-a dat, într-o anumită măsură, consimțământul la pedeapsa dată. În consecință, institutul a recomandat ca legea să fie amendată pentru a cere tribunalelor să obțină acordul infractorului înainte de a dicta o sentință de muncă în folosul comunității.

În al treilea rând, cercetarea sprijină concluzia că participanților la munca în folosul comunității trebuie să li se repartizeze o muncă pe măsura abilităților și nivelul lor de educație.

⁸⁷¹ Zdenek Karabes. Alternative la detenție // http://penalreform.ro/mfc/documente/experiența_internațională, 01.12.2009.

În al patrulea rând, tribunalele trebuie să își folosească mai mult posibilitatea de a impune condiții suplimentare și restricții participanților la munca în folosul comunității. Aceste condiții, inclusiv interzicerea asocierii cu anumite persoane și obligația de a se înscrie în programe de tratament, pot fi extrem de benefice pentru resocializarea infractorului.⁸⁷²

Experiența Chehiei în acest domeniu este foarte utilă pentru Republica Moldova.

Să invocăm și unele date statistice referitor la aplicarea acestei sancțiuni în ultimii ani în țara noastră. Astfel, pe parcursul anului 2019, instanțele de judecată au aplicat pedeapsa sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității în privința a peste 3700 de persoane, iar pe parcursul a cinci luni ale anului 2020, în privința a peste 1100. Majoritatea sancțiunilor sub formă de muncă neremunerată în folosul comunității s-au aplicat pentru conducerea mijlocului de transport în stare de ebrietate

Cele mai multe sancțiuni cu muncă neremunerată în folosul comunității s-a aplicat drept urmare a urma excluderii pedepsei cu amenda, încă în 2018, și includerii doar a pedepsei cu munca neremunerată în folosul comunității, pentru condusul în stare de ebrietate. Astfel, în 2019, peste două mii de persoane au primit o astfel de pedeapsă pentru respectiva infracțiune⁸⁷³.

Remarcăm, de asemenea, importanța instituției medierei

Instituția medierii a devenit o tradiție în multe state, fiind aplicată, alături de justiția tradițională, în diferite domenii ale vieții sociale. În legislația Republicii Moldova, termenul de mediere a apărut pentru prima dată în Codul de Procedură Penală (CPP), adoptat în 2003, fiind ulterior detaliat în Legea cu privire la mediere nr. 134 din 14.06.2007, publicată în Monitorul Oficial Nr. 188-191, articolul 730. În prezent, medierea este reglementată de Legea cu privire la mediere nr. 137 din 03.07.2015⁸⁷⁴.

Medierea reprezintă cea mai lejeră și productivă soluție pentru rezolvarea conflictelor, asigurând un dialog dintre părțile aflate în conflict. În cadrul acestui proces părțile negociază, mediatorul facilitează comunicarea, iar soluțiile nu sunt impuse, dar identificate de comun acord, ceea ce contribuie atât la crearea unui sentiment de echitate, în percepția părților, cât și la obținerea mai rapidă a soluțiilor, excluzând cheltuieli suplimentare.

Potrivit normelor legale, medierea reprezintă o modalitate de soluționare alternativă a litigiilor pe cale amiabilă, în cadrul unui proces structurat, flexibil și confidențial, cu asistența

⁸⁷² IBIDEM.

⁸⁷³ https://www.ipn.md/ro/infracțiunea-pentru-care-se-aplica-cel-mai-des-munca-7967_1074322.html

⁸⁷⁴ CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitiatransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

unuia sau mai multor mediatori⁸⁷⁵. Rezultatul medierii este tranzacția încheiată între părți, prin care se va soluționa conflictul. Medierea va fi ghidată de un mediator, care este o persoană terță, specializată în soluționarea disputelor și care, în condiții de neutralitate, imparțialitate și confidențialitate, conduce procedura de mediere, facilitând negocierile dintre părți. Soluționarea alternativă a litigiilor este concepută și ca o cale de facilitare a accesului la justiție, ceea ce presupune existența unor mecanisme de susținere a medierii, inclusiv financiară, din partea statului. Comparativ cu alte modalități de rezolvare a litigiilor, medierea are mai multe avantaje.

Avantaje pentru părțile unui litigiu:

– rezolvarea rapidă a conflictelor cu costuri reduse. Unele conflicte se pot soluționa și într-o singură ședință de mediere;

– participarea benevolă la mediere și libera alegere a mediatorului. Părțile pot recurge, precum și renunța la mediere oricând, fără a suporta consecințe negative;

– flexibilitatea procesului de mediere. Părțile pot alege data, ora și unele reguli ale procesului de mediere;

– păstrarea confidențialității depline a procesului de mediere și a tranzacției semnate în cadrul acesteia;

– deținerea controlului asupra procesului și asupra rezultatului. Părțile vor conveni asupra tuturor clauzelor din tranzacția de împăcare și asupra tuturor elementelor de proces (locul și durata medierii, participanții, subiectele de discuție). Medierea permite identificarea unei soluții creative de rezolvare a conflictului prin care toate părțile au de câștigat;

– posibilitatea de a executa silit tranzacția încheiată la mediator. În cazul în care tranzacția încheiată în cadrul unui proces de mediere în afara procesului civil nu este executată benevol, părțile pot cere confirmarea de către instanța de judecată pentru executare silită, în condițiile Codului de Procedură Civilă (CPC), sau investirea cu formulă executorie de către notarul, dacă tranzacția a fost încheiată între persoane juridice;

– reducerea ostilității și a climatului conflictual, prevenirea apariției altor conflicte, conservarea și întărirea relațiilor existente. Hotărârea judecătorească soluționează conflictul, dar nu îl stinge, însă, uneori, face colaborarea viitoare a părților dificilă sau chiar imposibilă⁸⁷⁶.

Avantaje pentru stat:

- reducerea cheltuielilor pentru procedurile judiciare. Un proces judiciar necesită, în mediu, cheltuieli de cca 1 585 lei per cauză (date din 2017), iar pentru asigurarea asistenței juridice garantate de stat cheltuielile cresc;

⁸⁷⁵ LEGEA cu privire la mediere nr. 137 din 03.07.2015, articolul 2. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=12066&lang=ro

⁸⁷⁶ CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitiatransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

- în cauzele penale, condamnarea la privațiune de libertate adaugă cheltuielile pentru întreținerea deținuților;

- degrevarea instanțelor de judecată de examinarea îndelungată a proceselor judiciare care pot fi soluționate operativ prin încheierea unei tranzacții, ceea ce va crește încrederea în justiție, sporind calitatea actului judecătoresc⁸⁷⁷.

Medierea este posibilă în orice domeniu: civil (familiar, de muncă, contencios administrativ, locativ etc.), contravențional și penal. Pot fi supuse medierii litigiile civile cu privire la drepturile și obligațiile care sunt, sau pot face, obiect de examinare în instanța de judecată sau arbitraj și de care părțile pot dispune liber, prin tranzacție, în condițiile legii. Medierea în litigiile civile poate avea loc în afara procesului judiciar sau arbitral, precum și în cadrul procesului judiciar sau arbitral.

Medierea penală este aplicabilă în orice cauză penală, însă efect direct pentru înlăturarea răspunderii penale și a încetării procesului există doar pentru cauzele penale prevăzute la art. 109 din Codul Penal al RM (CP). Potrivit ultimelor modificări, împăcarea ce poate duce la înlăturarea răspunderii penale se aplică pentru infracțiunile ușoare sau mai puțin grave, iar în cazul minorilor – și pentru infracțiunile grave, inclusiv pentru infracțiunile prevăzute la capitolele II-VI, la art. 264 alin. (1) din Partea specială a CP, precum și în cazurile prevăzute de procedura penală. CPP9 conține reglementări cu privire la împăcare pentru un număr mare de infracțiuni (art. 276 alin.(1)-(6) CPP), iar potrivit alin. (7) al art. 276 CPP „împăcarea părților poate avea loc și prin aplicarea medierii, conform Legii cu privire la mediere”.

Legislația în vigoare (CP, CPP, Legea cu privire la mediere) reglementează atât împăcarea, cât și medierea. Aparent, ambele mecanisme sunt alternative de soluționare a unei cauze penale, însă, în aspect procesual, doar împăcarea, în anumite cazuri, duce la încetarea urmăririi penale sau a procesului penal. Raportul de evaluare a necesităților sistemului de justiție penală constată că, deși un cadru legislativ există, medierea în materie penală în RM este aproape inexistentă și că „în pofida unui cadru legislativ progresiv în vigoare, medierea se află încă într-un stadiu embrionar în ceea ce privește aplicarea în practică...”⁸⁷⁸.

Este de remarcat, că în Republica Moldova există **două tipuri de mediere – medierea judiciară**, modalitate obligatorie de soluționare amiabilă a pretențiilor adresate instanței judecătorești, cu ajutorul și sub conducerea acesteia, judecătorul desfășurând și activități de mediere, în anumite tipuri de cauze stabilite prin Codul de Procedură Civilă și **medierea**

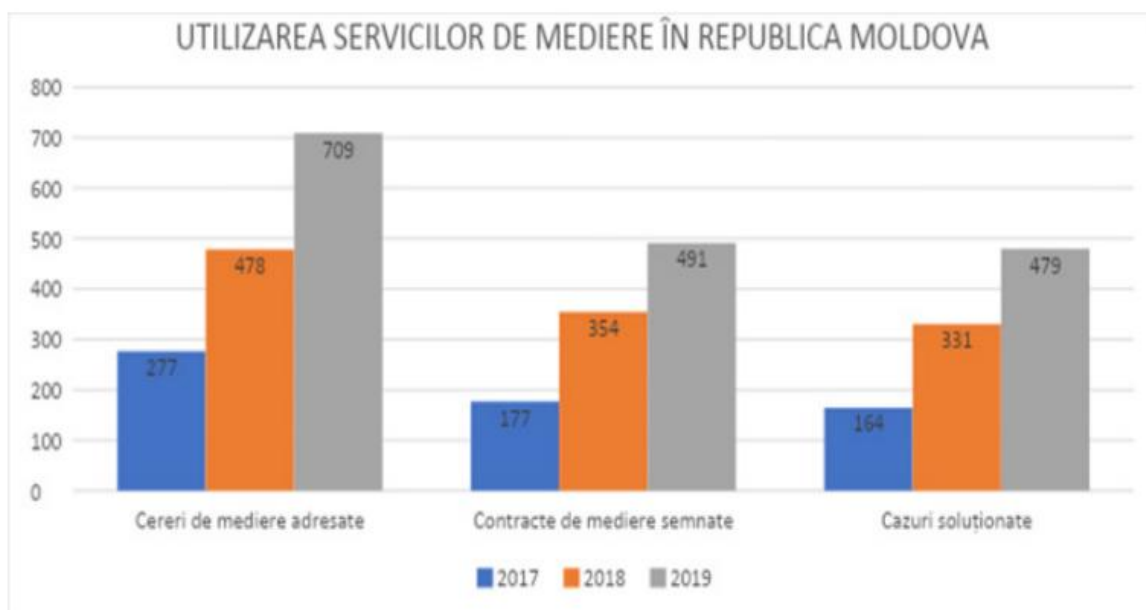
⁸⁷⁷ CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitietransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

⁸⁷⁸ RAPORT de evaluare a necesităților sistemului de justiție penală al Republicii Moldova prin prisma principiilor umanizării și justiției restaurative, Dr. Ildir Peci, Mr Eric Svanidze, CE, 2018. <https://rm.coe.int/2018-08-16-needs-assessment-report-component-1-final-eng/16808e2c00>, accesat în data de 04 aprilie 2022.

extrajudiciară, modalitate voluntară de soluționare alternativă a litigiilor pe cale amiabilă, în cadrul unui proces structurat, flexibil și confidențial, cu asistența unui sau mai multor mediatori reglementată de Legea 137/2015 cu privire la mediere⁸⁷⁹.

Potrivit statisticii oficiale oferite de CM, domeniile în care a avut loc medierea, în 2019, sunt prezentate în felul următor:

Figura: Date statistice referitoare la utilizarea medierii în republica Moldova în perioada 2017-2019⁸⁸⁰:

Rata de succes a cazurilor de mediere este, de asemenea, în creștere, înregistrând 93% în 2017, 94% în 2018 și, respectiv, 98% în 2019⁸⁸¹:

Figura: rata soluționării cazurilor pe calea medierii:

⁸⁷⁹ Strategia de Dezvoltare și Planul de Acțiuni pentru Consiliul de mediere din Republica Moldova în perioada 2020 – 2024, https://mediere.gov.md/sites/default/files/document/attachments/cdmd_-_strategie_si_plan_de_actiune_2020-2024_2_1.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

⁸⁸⁰ Date statistice ale litigiilor soluționate pe calea medierii în perioada anilor 2015-2019, CM, Chișinău; <https://mediere.gov.md/ro/documents-terms/date-statistice>.

⁸⁸¹ CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitiatransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

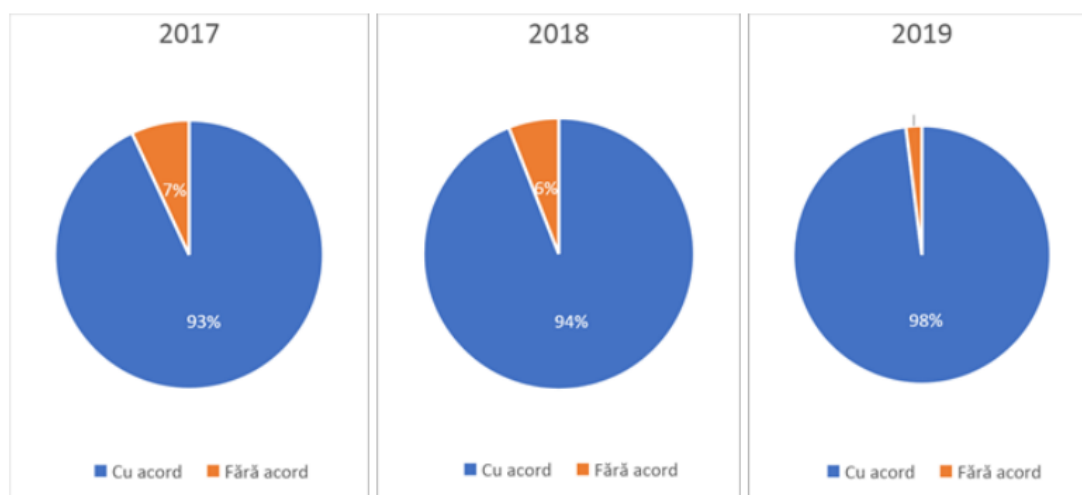
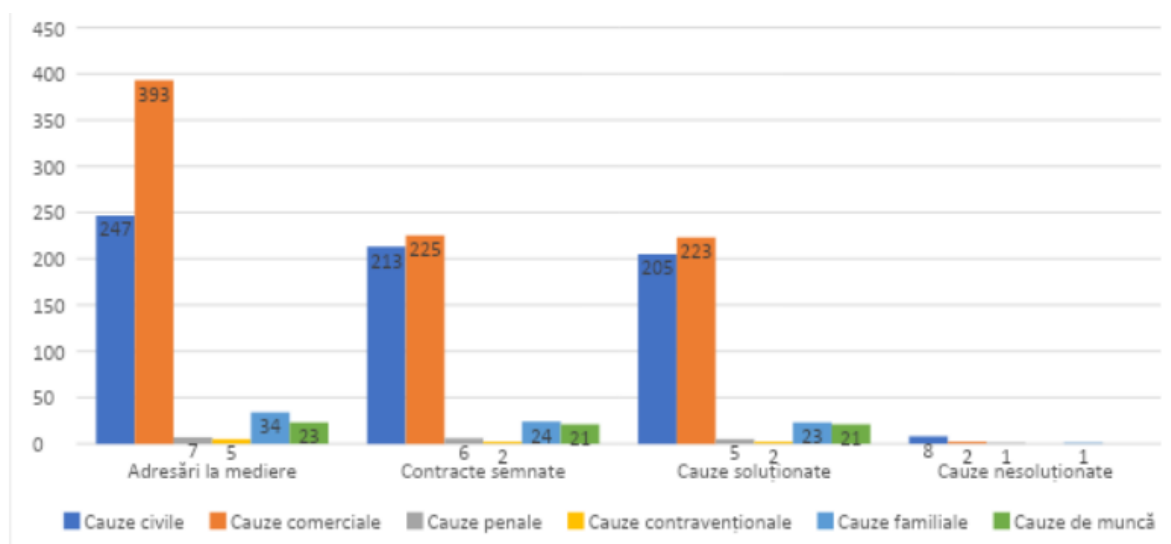

Figura: Categori de cauze soluționate pe calea medierii⁸⁸²:

Diagnosticul referitor la Medierea Garantată de Stat (MGS) în țara noastră la nivelul situației din 2020 a fost următorul: MGS este reflectată sumar în legislația RM, iar mecanismele de implementare sunt puțin funcționale. Legea nr. 137 din 03.07.2015 cu privire la mediere prevede la articolul 40 „medierea garantată de stat”. Potrivit prevederii, în cadrul procesului de mediere, o parte sau ambele părți au dreptul de a beneficia de serviciile garantate de stat ale unui mediator în modul prevăzut de lege. La momentul actual, mecanismul de restituire a cheltuielilor pentru mediere este prevăzut doar pentru cauzele penale și este unul învechit și

⁸⁸² CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitietransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

ineficient. Sistemul de MGS al RM necesită modificări complexe pentru a îmbunătăți accesul grupurilor vulnerabile la mediere⁸⁸³.

În procesul de cercetare a acestei instituții, în anul 2020, au fost realizate 35 de chestionare pentru mediatori, 29 de chestionare pentru avocați, 26 pentru procurori și 5 chestionare pentru judecători.

Analiza chestionarelor a indicat că mediatorii nu au făcut uz de mecanismul MGS existent, considerându-l inefficient. Viziunile privind deficiențele existente în aplicarea MGS, accentuează preponderent, nevoia modificării/îmbunătățirii cadrului legal și promovării medierii ca și metodă alternativă de soluționare a litigiilor. Concluzia finală, rezultată din sondajul realizat cu grupul de mediatori, susține nevoia elaborării unui mecanism MGS nou și funcțional, deopotrivă cu o serie de alte modificări ale cadrului legal, menite să asigure gestionarea eficientă a sistemului de mediere⁸⁸⁴.

Răspunsurile obținute și numărul profesioniștilor din sistemul justiției care au participat la sondajul pe bază de chestionare sunt pertinente și relevante pentru scopurile cercetării, Analiza chestionarelor relevă necesitatea modificărilor sistemice în sensul:

- a) creării unui nou mecanism al MGS,
- b) identificării unui organ responsabil pentru gestionarea sistemului,
- c) extinderii categoriilor de cauze susceptibile examinării în procedura medierii,
- d) promovării instituției medierii.

Concluzii generale

Chestionarele aplicate mediatorilor și altor profesioniști din sistemul justiției au oferit un cadru larg de analiză pentru cercetare, care a permis triangularea datelor și completarea cercetării de birou cu informații pertinente. S-a constatat că practica de mediere nu este aplicată din motive generale ce țin de: lipsa de informare, termenii extrem de reduși stipulați în lege; nesolicitarea părților etc., în condițiile în care prevederile legale din art. 344/1 CPP consacră modul de soluționare a cauzei în procedura medierii sau împăcării.

Cercetarea de teren a confirmat că conclucrarea părților pe cazuri cu implicarea medierii întâmpină dificultăți serioase, cauzate de aplicarea redusă a mecanismului MGS și lipsei de coordonare a acțiunilor între părți. La rândul său, aplicarea redusă a MGS este cauzată de o serie de factori obiectivi și subiectivi, care influențează procesul:

1. Cadrul legal neclar și multiple formalități inefficiente pentru aplicarea practică;

⁸⁸³ CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitietransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

⁸⁸⁴ CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitietransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

2. Cunoașterea slabă sau necunoașterea mecanismului MGS, neîncredere în eficiența mecanismului MGS și în competența mediatorului;

3. Pasivitate și neîncredere în eficiența și utilitatea medierii sau a mediatorului din partea organului de urmărire penală, a instanței de judecată, a avocatului sau a părților;

4. Lipsa de conlucrare și coordonare a acțiunilor din partea profesioniștilor în domeniul justiției față de aplicarea MGS;

5. Aplicarea pe larg a împăcării, considerată a fi mai operative;

6. Lipsa caracterului obligatoriu a instituției MGS;

7. Nivelul redus al culturii juridice cu privire la soluționarea litigiilor penale prin mediere în mod extra-judiciar⁸⁸⁵.

În vederea îmbunătățirii sistemului de mediere, CM din RM a aprobat Strategia de dezvoltare și Planul de acțiuni pentru CM din RM în perioada 2021-2024, care prevede următoarele obiective⁸⁸⁶:

- Implementarea politicilor în domeniul medierii din RM;
- Creșterea gradului de înțelegere, utilizare și respect pentru mediere în RM;
- Formularea activă de propuneri de politici și de perfecționare a cadrului normativ în domeniul medierii prin introducerea unei sesiuni de informare obligatorie pentru ambele părți, înainte de introducerea cererii de chemare în judecată, și pilotarea pentru un număr limitat de cauze și o perioadă limitată;
- Creșterea capacităților operaționale ale Consiliului de Mediere prin asigurarea unui sediu adecvat, a resurselor umane, mijloacelor materiale și capacităților tehnologice;
- Identificarea de soluții pentru creșterea independenței financiare a Consiliului fără modificarea statutului de persoană juridică de drept public;
- Continuarea eforturilor de promovare a medierii cu asigurarea creșterii vizibilității activităților Consiliului;
- Continuarea eforturilor orientate pe monitorizarea activității de formare și asigurarea calității serviciilor de mediere;
- Creșterea integrității și profesionalismului examenului de atestare a mediatorilor prin introducerea de incompatibilități și finanțarea activității membrilor Comisiei de examinare;
- Dezvoltarea relațiilor cu corpul profesional al mediatorilor și cu alți factori interesați de activitatea de mediere;

⁸⁸⁵ CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020, https://www.justitietransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf, accesat în data de 28.04.2022.

⁸⁸⁶ D'Urso Leonardo, Gavrilă Constantin-Adi, Chifa Felicia, Strategia de dezvoltare și planul de acțiuni pentru CM 2021-2024, realizat în cadrul Proiectului susținut de USAID, BERD și IDLO, Chișinău, 2020.

- Susținerea de către CM a eforturilor orientate pe cercetare și inovație din domeniul medierii. Dezvoltarea relațiilor internaționale și integrarea europeană a sistemului de mediere;
- Introducerea medierii ca mijloc de gestionare a petițiilor primite de la beneficiarii serviciilor de mediere;
- Crearea și gestionarea unui mecanism de MGS.

Un rol important în resocializarea infractorilor și reintegrarea acestora în societate revine instituției probațiunii.

În literatura de specialitate există mai multe definiții ale acestui concept. În sens larg, probațiunea este definită atât ca măsură penală, cât și ca activitate a unor organe abilitate cu executarea acestei sancțiuni. În stricto sensu, probațiunea este definită doar ca pedeapsă penală ce poate fi aplicată atât în calitate de sancțiune principală, cât și în calitate de alternativă la privarea de libertate. Într-o altă viziune, probațiunea este doar o activitate a unor servicii specializate. Potrivit acestor opinii, instituțiile respective ale dreptului penal trebuie utilizate sub denumirea lor proprie (liberare de răspunderea penală, liberarea de executarea pedepsei, amânarea emiterii sentinței etc.) pentru a evita situația în care una și aceeași noțiune are mai multe sensuri⁸⁸⁷.

Subscriem viziunii cercetătorului A. Spoială, care definește această instituție ca **o măsură de constrângere juridico-penală dispusă printr-o hotărâre a unui organ competent care este aplicată anumitor categorii de infractori, ce constă în executarea unei sau mai multor obligații impuse de instanță cu sau fără punerea lor sub supravegherea sau asistarea socială a organelor special abilitate, pentru a ajuta infractorului să se reintegreze în mediul social.**⁸⁸⁸

Activitățile de implementare a instituției probațiunii în Republica Moldova au demarat în iunie 2003 când, la solicitarea Institutului de Reforme Penale, a fost format un grup de experți pentru desfășurarea unei Misiuni de Evaluare a Necesităților, ce și-a propus câteva obiective: evaluarea tuturor aspectelor privind implementarea măsurilor de resocializare și reintegrare a infractorilor din Republica Moldova; cadrul juridic, aspecte legate de infrastructură, obstacole, nivelul de profesionalism al personalului, atitudinea societății și impactul acțiunilor de resocializare și reînegrare⁸⁸⁹.

Este de menționat că instituția probațiunii a fost pilotată de Institutul de Reforme Penale

⁸⁸⁷ SPOIALĂ, Alexandru. Probațiunea și reintegrarea socială a infractorilor supuși probațiunii: probleme criminologice și de drept execuțional penal//<http://www.cnaa.md>, 18.12. 2009.

⁸⁸⁸ IBIDEM.

⁸⁸⁹ ZAHARIA, Victor, COJOCARU, Vladimir, Op. cit., 2006, p.8.

⁸⁸⁹ SPOIALĂ, Alexandru. Op. cit.//<http://www.cnaa.md>, 18.12. 2009.

continuu, iar în ianuarie 2007 a fost creată Direcția probațiune în cadrul Departamentului de Executare a Ministerului Justiției al Republicii Moldova⁸⁹⁰.

De rând cu revizuirea Codului penal al RM, reforma probațiunii este una din cele mai importante măsuri în scopul modernizării normelor de drept și ajustării lor la standardele europene.

Probațiunea, fiind o măsură penală comunitară, urmează să fie realizată în mediul social în care, de regulă, locuiește infractorul. Diversitatea serviciilor de probațiune servește unui dublu scop: protecția comunității prin supravegherea continuă a infractorului și reabilitarea acestuia⁸⁹¹.

Din aceste considerente, atitudinea comunității față de infractor are o importanță deosebită pentru infractorul supus probațiunii.

Tabelul de mai jos indică numărul persoanelor plasate în probațiune în fiecare an și numărul mediu al populației penitenciarelor pentru anul respectiv⁸⁹².

Anul	Persoane plasate în probațiune ²	Numărul deținuților în penitenciare ³
2010	13395	6535
2011	14507	
2012	15610	6476
2013	17104	
2014	16609	6853
2015	18008	
2016	Nu e disponibil	7872

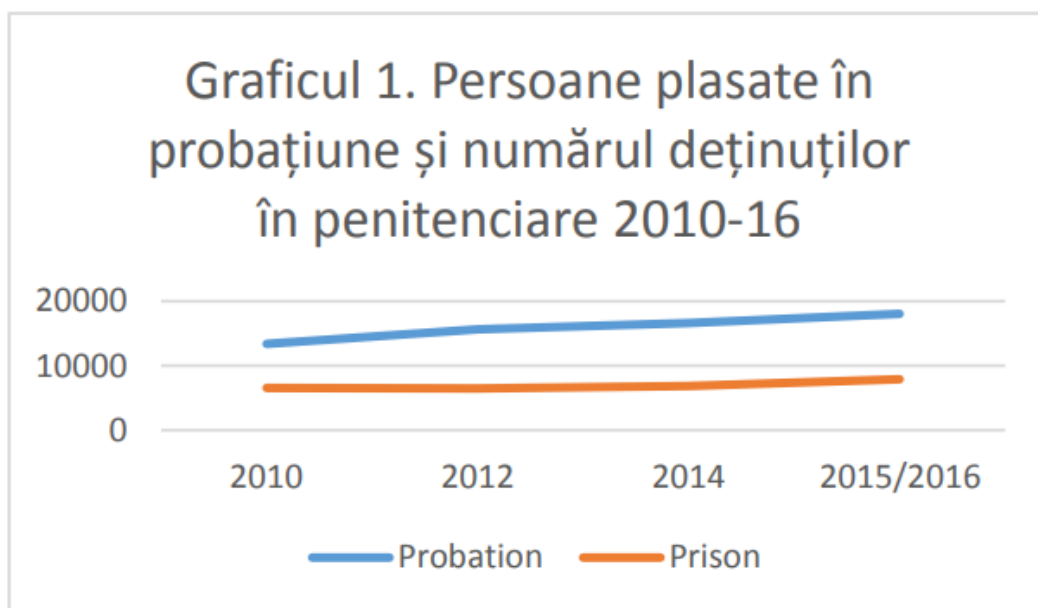
Deși sistemul de probațiune demonstrează o creștere solidă a numărului de cazuri pe care le soluționează, aceasta nu coincide cu o reducere a numărului deținuților din penitenciare, conform Graficului⁸⁹³:

⁸⁹⁰ <http://www.irp.md>, 08.12. 2009.

⁸⁹¹ ZAHARIA, Victor, COJOCARU, Vladimir, op. cit., P. 2006, p.8.

⁸⁹² RAPORT Analiză sistemică comprehensivă a Sistemului de Probațiune din Republica Moldova Autori: Rob Allen și Vladimir Grosu Februarie 2017, http://probațiune.gov.md/tc_userfiles/file/Strategia/Analiza%20sisitemica%20comprehensiva.pdf

⁸⁹³ RAPORT Analiză sistemică comprehensivă a Sistemului de Probațiune din Republica Moldova Autori: Rob Allen și Vladimir Grosu Februarie 2017, http://probațiune.gov.md/tc_userfiles/file/Strategia/Analiza%20sisitemica%20comprehensiva.pdf

Creșterea numărului deținuților din penitenciare și a numărului persoanelor plasate în probațiune reflectă o creștere a numărului cauzelor examinate de instanțele judecătorești. Tabelul 2 arată numărul cauzelor examinate în prima instanță în perioada 2010-2016⁸⁹⁴.

Tabelul 2	Cauze examinate de judecătoria 2010-2016
Anul	Total dosare încheiate
2010	9387
2011	10088
2012	10668
2013	10953
2014	12250
2015	13630
6 luni 2016	7201

Datele statistice sugerează că activitatea inspectoratului de probațiune se află în mare măsură la „capătul mai puțin adânc” al sistemului justiției, în mare parte ocupându-se de cazurile cu nivel relativ redus de încălcare a legii care nu neapărat reprezintă vreun anumit risc sporit de vătămare pentru societate sau de recidivism. Subiectul tipic al probațiunii este un bărbat cu vârsta în jur de douăzeci de ani, condamnat pentru furt. El ar putea fi impulsiv, avea un nivel de educație scăzut, și relații de familie proaste. Fiind serviciu tânăr, care se ocupă de astfel de infractori de gravitate relativ redusă și cu risc redus, acest lucru este absolut clar. Dar, date fiind

⁸⁹⁴ RAPORT Analiză sistemică comprehensivă a Sistemului de Probațiune din Republica Moldova Autori: Rob Allen și Vladimir Grosu Februarie 2017, http://probațiune.gov.md/tc_userfiles/file/Strategia/Analiza%20sistemică%20comprehensivă.pdf, accesat în data de 11 aprilie 2022.

provocările cu care se confruntă sistemul penitenciar, există argumente puternice pentru a încerca re poziționarea probațiunii pe un loc prioritar și sporirea numărului de sentințe în probațiune în locul celor cu pedeapsa cu închisoarea, în situația când se înlocuiesc amenzile sau alte pedepse neprivative de libertate.

Pentru a sesiza adecvat activitatea Inspectoratului național de probațiune, invocăm unele date statistice referitor la cele mai importante acțiuni desfășurate în anul 2020: Pe parcursul anului au fost continuate acțiunile de aplicare și monitorizare la nivel național a programelor specializate de lucru cu persoanele condamnate. Programele probaționale, reprezentând instrumente de lucru specializate, necesare consilierilor de probațiune în activitatea de supraveghere a persoanelor condamnate. Aceste programe au o structură bine organizată, având la bază cercetări privind cauzele și remediile pentru comportamentul infracțional, constituind un suport solid în eforturile de reintegrare socială a persoanelor care au comis infracțiuni.

1. Programul de reducere a abuzului de substanțe (PRAS), implicate 68 persoane: 1 minor, 67 adulți;
2. Program probațional de diminuarea agresivității, implicați 16 minori;
3. Programul de pregătire pentru liberare a persoanelor care execută o pedeapsă privativă de libertate, implicate 83 persoane;
4. Programul „Motivația spre schimbare”, implicate 100 persoane;
5. Programul Asistență psihosocială la etapa prezentințială – 225 persoane asistate;
6. Programul de asistență și consiliere a agresorilor familiari, implicate 19 persoane;
7. Programul de consiliere individuală ”Unu la Unu”, implicate 78 persoane;
8. Program educativ „Cetățenie activă”, implicate 49 persoane;
9. Programul probațional For CV, implicați 11 minori. 10. Programul probațional antialcoolic și antidrog, implicate 177 persoane.

În total au fost implicați în programe probaționale 826 de persoane⁸⁹⁵.

Activitatea de probațiune de la nivelul celor 38 de birouri de probațiune a constat în principal, în întocmirea de referate prezentințiale la solicitarea organelor din sistemul justiției penale, punerea în executare a hotărârilor judecătorești în cazul persoanelor față de care s-au dispus pedepse și sancțiuni neprivative de libertate, precum și supravegherea, asistența persoanelor liberate de pedeapsă și răspundere penală, derularea programelor probaționale. Referitor la activitățile principale ale birourilor de probațiune, menționăm faptul că în pe

⁸⁹⁵ BILANȚUL activității INSPECTORATULUI NAȚIONAL DE PROBAȚIUNE pentru anul 2020, <http://probatune.gov.md/files/getfile/4530>.

parcursul anului 2020, consilierii de probațiune au gestionat 18464 de persoane sancționate penal și 2657 persoane sancționate contravențional⁸⁹⁶.

Ponderea condamnării cu suspendare condiționată a executării pedepsei fiind suficient de mare, aproape jumătate (42%) din munca birourilor de probațiune constă în supravegherea persoanelor liberați de pedeapsă cu aplicarea instituțiilor suspendării condiționate, liberării condiționate, amânării executării pedepsei. Activitatea de supraveghere, fiind centrată pe două dimensiuni: control și asistare. Controlul constând în verificarea modului în care persoana sancționată respectă obligațiile impuse de către instanța de judecată, iar asistența îmbinând intervenția psihologică, intervenția socială.

În vederea susținerii procesului de reintegrare socială și a celui de schimbare comportamentală, consilierii de probațiune au oferit în număr de 1284 servicii de sprijin, din perspectiva asistenței și consiliere. Aceste servicii au fost oferite direct de către consilierii de probațiune sau prin intermediul specialiștilor instituțiilor din comunitate în funcție de problemele specifice ale persoanei supravegheate. În acest context, menționăm că de către birourile de probațiune este dezvoltat un mecanism eficient de colaborare cu instituțiile din comunitate cu competențe în asistarea integrată a subiecților cu nevoi speciale, însă cele mai valorificate parteneriate sunt cele cu Agențiile Teritoriale pentru Ocuparea Forței de Muncă, Structurile de Asistență Socială și Protecția Familiei, Administrația Publică Locală, Centre de plasament, Centre de zi, Instituții de învățământ.

Un real sprijin în activitatea de probațiune îl constituie colaborarea birourilor de probațiune cu anumite organizații neguvernamentale, ce garantează un spectru larg de servicii integrate a subiecților probațiunii. Asistența acordată cu implicarea partenerilor comunitari reiese din paleta de nevoi și probleme ale subiecților probațiunii:

- oferirea cursurilor gratuite de formare profesională – 137 persoane,
- angajare în câmpul muncii – 180 persoane,
- plasament temporar – 9 persoane,
- ajutoare materiale – 69 persoane,
- consiliere psihologică – 46 persoane,
- asistență privind perfectarea actelor de identitate/ restabilirea actelor de identitate – 244 persoane⁸⁹⁷.

⁸⁹⁶ BILANȚUL activității INSPECTORATULUI NAȚIONAL DE PROBAȚIUNE pentru anul 2020, <http://probatiune.gov.md/files/getfile/4530>. Accesat în data de 25 aprilie 2022.

⁸⁹⁷ BILANȚUL activității INSPECTORATULUI NAȚIONAL DE PROBAȚIUNE pentru anul 2020, <http://probatiune.gov.md/files/getfile/4530>, accesat în data de 25 aprilie 2022.

Gradul general de realizare a Planului de acțiuni al Strategiei de dezvoltare a sistemului de probațiune pentru anii 2016-2020

Total acțiuni	Acțiuni realizate	Acțiuni realizate parțial	Acțiuni nerealizate
80	77	2	1
100 %	96,25 %	2,5 %	1,25 %
Acțiuni scadente	Acțiuni realizate	Acțiuni realizate parțial	Acțiuni nerealizate
61	59	2	0
100 %	96,72 %	3,28 %	0 %
Acțiuni cu caracter continuu	Acțiuni realizate (pentru perioada raportată)	Acțiuni realizate parțial (pentru perioada raportată)	Acțiuni nerealizate (pentru perioada raportată)
19	18	0	1
100 %	95 %	0 %	5 %

Gradul general de realizare a PA al SDSP pentru anii 2016-2020 (total acțiuni-80) constituie – 77 de acțiuni sunt realizate, 2 acțiuni sunt realizate parțial, 1 acțiune – nerealizată. Din totalul de 80 de acțiuni, 59 au fost realizate, 18 au fost realizate în anul 2020, 2 acțiuni realizate parțial și 1 acțiune nerealizată pentru perioada de raportare (2020)

La realizarea acțiunilor din Planul de acțiuni al Strategiei de dezvoltare a sistemului de probațiune au contribuit mai mulți donatori, contribuții semnificative având Norlam, Eutap-4, Consiliul Europei, A.O. „Inițiativa Pozitivă”, AJPP etc.

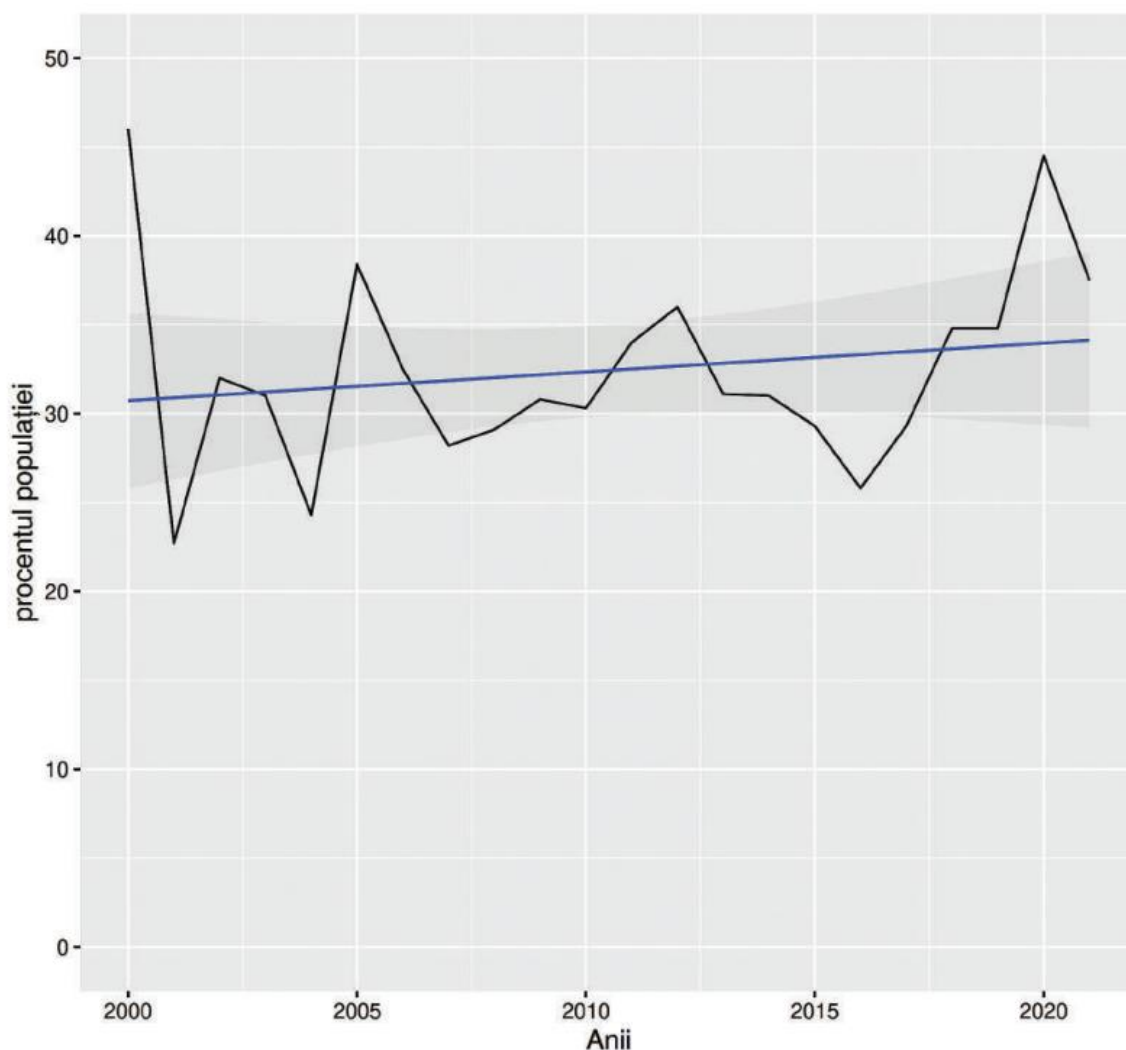
4. Percepția siguranței individuale

În ultimii ani s-a înregistrat o îmbunătățire semnificativă a percepției publice cu privire la Poliția Republicii Moldova, fapt constatat în diverse sondaje guvernamentale, în concordanță cu o serie de intervenții de îmbunătățire a activității polițienești. În 2001, în sondajele de opinie doar 23% dintre moldoveni au declarat că au încredere în poliție, în timp ce în 2010 această pondere s-a majorat până la aproximativ 30%. În 2020, ponderea respectivă a constituit 40%⁸⁹⁸.

⁸⁹⁸ REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității în Republica Moldova. Chișinău, 2021, oros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINAL_compressed.pdf.

Modificarea percepției populației poate fi condiționată de transformările intervenite în activitatea Poliției, grație esușinerii de către UE și de ONG-urile care au un rol central în realizarea supravegherii și monitorizării reformelor poliției (de exemplu, Promo-LEX). În plus, se efectuează sondaje periodice care arată nivelul de încredere în serviciile de stat (inclusiv în poliție) și care sunt publicate pe scară largă și utilizate ca etalon al calității guvernării.

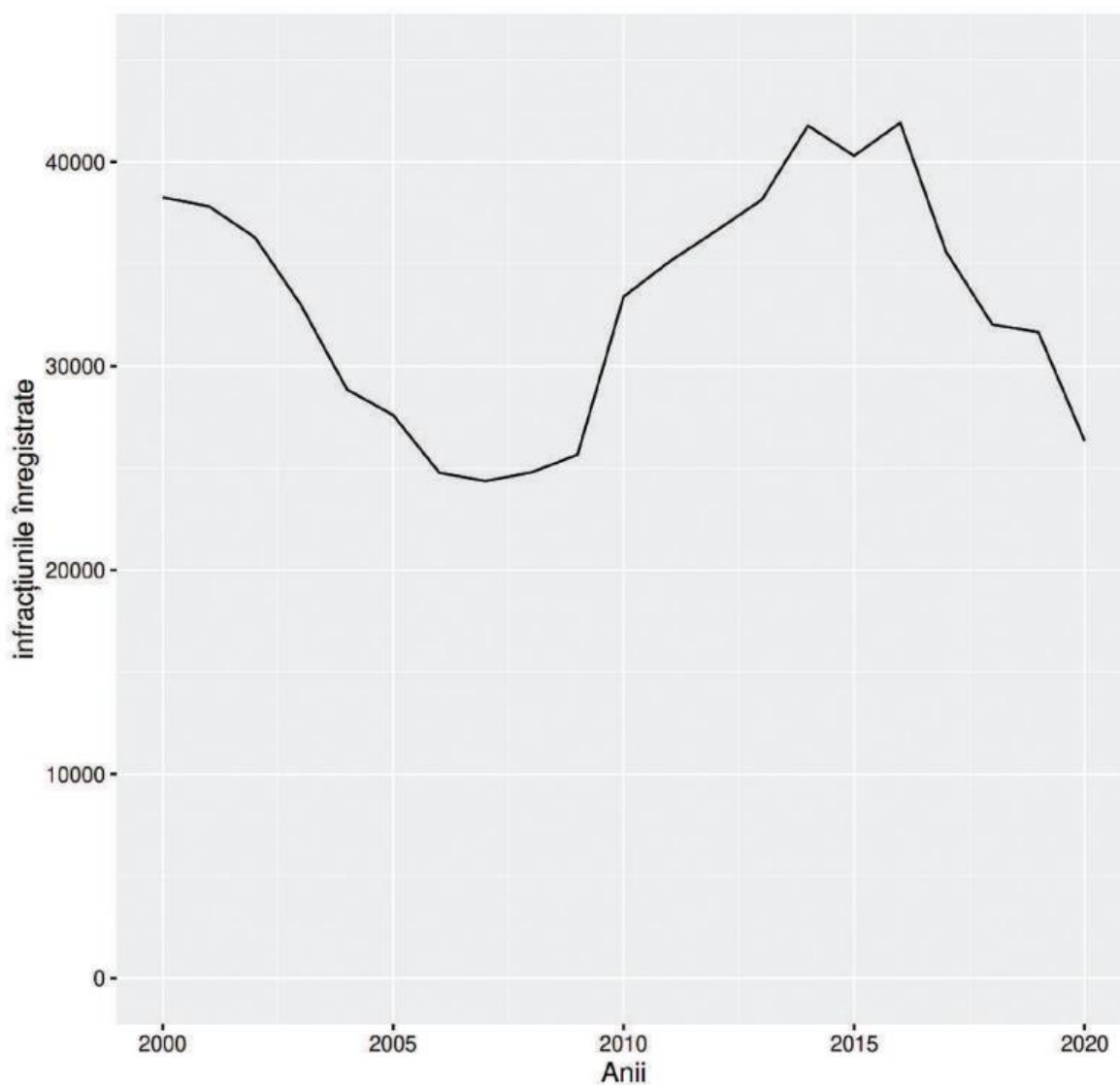
Figura: Încrederea populației în Poliție (o linie de regresie)⁸⁹⁹:

Îmbunătățirea percepției populației este și un rezultat al implementării Strategiei de dezvoltare a Poliției pentru anii 2016-2020. Or, în perioada implementării Strategiei s-a produs o scădere semnificativă a nivelului infracționalității – o reducere cu 24% a numărului total de infracțiuni înregistrate după 2015

Figura: Infracțiuni înregistrate în Republica Moldova de-a lungul timpului⁹⁰⁰

⁸⁹⁹ REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității în Republica Moldova. Chișinău, 2021, oros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINAL_compressed.pdf.

Totodată, este important să se stabilească dacă, în afară de percepția unei anumite îmbunătățiri a activității polițienești, există dovezi care să ateste o probabilitate mai mică că oamenii pot deveni victime ale unor infracțiuni și să le raporteze?

Statisticile oficiale privind infracționalitatea arată că în ultimii cinci ani numărul crimelor înregistrate de poliția din Republica Moldova a scăzut cu o treime: în total, în anul 2015 poliția a înregistrat 40 302 infracțiuni. Până în 2020, numărul acestora a scăzut la 26 342. Schimbările privind numărul de infracțiuni raportate pot fi atribuite unei serii de factori, dintre care, nu în ultimul rând, scăderea numărului real de infracțiuni comise. Printre alți factori se numără disponibilitatea populației de a raporta infracțiunile, precum și disponibilitatea autorităților de a

⁹⁰⁰ REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității în Republica Moldova. Chișinău, 2021, oros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINAL_compressed.pdf.

înregistra infracțiunile raportate. Prin urmare, scăderea ratei infracțiunilor raportate ar putea fi rezultatul unor schimbări reale sau al unei schimbări privind rata de raportare⁹⁰¹.

Este de menționat faptul că, în 2021, majoritatea respondenților consideră că nivelul criminalității nu a crescut în ultimii cinci ani: 30% dintre respondenți au indicat că nivelul infracționalității a scăzut în ultimii cinci ani, iar aproape 40% consideră că nivelul infracționalității a rămas același de-a lungul întregii perioade. Doar o mică pondere (15%) a respondenților au indicat că nivelul infracționalității a crescut în această perioadă. Spre deosebire de 2010, când a avut loc sondajul anterior al FSM (Fundaiei Soros Moldova), aproximativ 31% dintre respondenți au declarat că nivelul infracționalității a crescut în ultimii cinci ani.

Cu toate acestea, răspunsul respondenților cu privire la schimbările percepute în tendințele criminalității nu reprezintă neapărat un indicator al tendințelor reale. **Tendințele reale trebuie să fie determinate de expunerea persoanelor la infracțiuni și de ratele aferente de victimizare.** Datele sondajului sociologic din 2021 confirmă că ratele de victimizare (pentru o gamă largă de infracțiuni) sunt, într-adevăr, mai mici în prezent decât erau în 2010. În alți termeni, **ratele de victimizare par să confirme percepțiile schimbate.**

Mai mult de o treime (36%) dintre respondenți consideră că infracțiunile au devenit mai violente în ultimii cinci ani. Această pondere este comparabilă cu 46% dintre persoanele care au exprimat aceeași opinie în cercetarea din 2010. **În 2021, un număr mai mare (44%) dintre respondenți au menționat că infracțiunile au devenit mai puțin violente în acea perioadă.** Ceilalți respondenți (20%) nu și-au exprimat opinia cu privire la acest subiect; o cifră similară (21%) a fost atestată în 2010.

Datele Sondajului din 2021 confirmă existența unei corelații între nivelul infracționalității, violența asociată cu infracționalitatea și percepțiile privind schimbarea calității poliției, a procuraturii și a sistemului judiciar. Aceasta este principala constatare a sondajului⁹⁰².

Scăderea ratei infracționalității în ultimii ani plasează țara în situație favorabilă în raport cu România și UE în ceea ce privește principalele măsuri de siguranță și securitate

Potrivit FRS (Sondajul din UE), aproximativ 44% dintre români au evitat, în anul precedent, anumite străzi sau zone, de teamă să nu devină victime ale unei infracțiuni. Pentru comparație, doar unul din cinci (21%) respondenți din Republica Moldova au evitat astfel de zone pe parcursul ultimului an. În UE, o pondere totală de 47% dintre rezidenți au declarat că au

⁹⁰¹ REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității n Republica Moldova. Chișinău, 2021, soros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINal_compressed.pdf.

⁹⁰² REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității n Republica Moldova. Chișinău, 2021, soros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINal_compressed.pdf.

evitat anumite străzi sau zone pe parcursul ultimului an. (Acest ultim rezultat este extrem de înalt și necesită cercetări suplimentare în cadrul FRS).

Aproape un sfert (24%) dintre respondenții moldoveni au susținut că, de teama de a fi agresați sau hărțuiți, au evitat zonele în care nu erau alți oameni în jur (cum ar fi parcuri și străzi pustii). Potrivit FRS, 42% dintre români și jumătate (50%) dintre europeni au evitat astfel de zone în ultimul an.

Aadar, indicia sugerează faptul că respondenții din Republica Moldova aparent se simt mai în siguranță decât rezidenții din România sau rezidenții de rând din UE.

În mod similar, 19% dintre respondenții din Republica Moldova au evitat să rămână singuri cu „persoane care le-au provocat teama de a fi agresați”. În acest sens, nivelurile de insecuritate raportate în rândul românilor și în UE, per ansamblu, au fost mult mai mari. Aproape jumătate (43%) dintre români și o treime (34%) dintre europeni au evitat astfel de situații. Acest rezultat ar sugera că, în medie, în prezent moldovenii s-ar simți mai în siguranță decât vecinii lor români sau decât membrii UE, în general.

O explicație pentru această constatare ar putea fi faptul că, în timp ce în Republica Moldova s-ar fi înregistrat în ultima perioadă o îmbunătățire a situației infracționale, alte țări din regiunea europeană ar putea trece printr-o etapă de înrăutățire a nivelului de infracționalitate. Pe de altă parte, este posibil ca moldovenii să fie mai toleranți față de un nivel mai mare de insecuritate obiectivă comparativ cu cetățenii altor țări, ca urmare a nivelului înalt de insecuritate din trecut, care în prezent s-a îmbunătățit.

Constatările privind statutul de victime ale violenței din ultimii cinci ani, raportat de respondenți, sugerează că nivelurile de violență înregistrate în prezent în Republica Moldova se situează în intervalul mediu raportat de țările participante la studiu⁹⁰³

Respondenții au fost întrebați dacă statul „asigură securitatea personală și protejează în mod eficient împotriva infracțiunilor și infracționalității”. Puțin mai mult de majoritatea (53%) respondenților au răspuns negativ, ceea ce denotă faptul că majoritatea oamenilor sunt în continuare de părerea că statul moldovenesc nu le garantează un drept fundamental. Totuși, se observă o îmbunătățire comparativ cu situația atestată în Sondajul din 2010, atunci când aproape două treimi dintre respondenți (65%) au declarat că statul nu-i protejează,

Rezultatele sugerează că o perioadă de înrăutățire a fost înlocuită cu o perioadă de îmbunătățire. Se poate deduce că schimbările înregistrate de-a lungul timpului au contribuit la o

⁹⁰³ REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității în Republica Moldova. Chișinău, 2021, soros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINAL_compressed.pdf.

îmbunătățire a sentimentelor de siguranță ale oamenilor și că această îmbunătățire este parțial atribuită statului.

Cu toate acestea, este îngrijorător faptul că majoritatea consideră că statul eșuează în acest sens. Mai mult ca atât, îmbunătățirea poate fi fragilă, deși există o inegalitate regională în tendințele raportate. În anumite localități precum Orhei, Briceni și Edineț, circa 70% dintre respondenți au declarat că statul eșuează în acest sens. La celălalt capăt se află localități precum Călărași, Dubăsari, Ungheni, Soroca, Telenești și Cimișlia, unde doar 40% dintre respondenți (sau chiar mai puțini) consideră că statul nu reușește să asigure siguranța locuitorilor.

Respondenții au fost întrebați despre infracțiunile în care au devenit victime. În 2010, aproximativ 60% dintre respondenți au indicat că în ultimii cinci ani au fost victime ale unei infracțiuni. În 2021, mai puțin de o treime (29%) dintre respondenți indică că în ultimii cinci ani au fost victimă a unei infracțiuni. Acest lucru sugerează că rata infracționalității s-a redus la jumătate în ultimul deceniu. Infracțiunile enumerate includ agresare, furt de/din vehicul, mituire, precum și infracțiunile sexuale și comportament sexual neadecvat. "Infracțiunile" sexuale au fost definite astfel încât să includă "te țin în brațe sau te ating fără consimțământul tău"⁹⁰⁴.

Totuși, mulți condamnați, eliberându-se din locurile de detenție, săvârșesc din nou infracțiuni.

5. Aplicații

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. În ce măsură condițiile materiale și morale din penitenciarele din Republica Moldova asigură respect pentru demnitatea umană?
2. Identificați principiile care trebuie respectate în procesul resocializării infractorilor.
3. Numiți trei direcții principale ale controlului social privind comportamentul infracțional :

Meditați asupra următoarelor afirmații:

1. Tratamentul aplicat deținuților reprezintă de cele mai multe ori o cauză care determină sau favorizează fenomenul criminal;
2. Stigmatizarea foștilor condamnați de către opinia publică constituie un factor favorizant al recidivismului;
3. De cele mai multe ori, prin eliminarea infractorului din grup reintegrarea sa ulterioară în societate devine aproape imposibil de realizat, iar finalitatea pedepsei privative de libertate se dovedește a nu fi atinsă;

⁹⁰⁴ REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității n Republica Moldova. Chișinău, 2021, soros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINAL_compressed.pdf.

4. Cum apreciați ideea potrivit căreia în Republica Moldova există spațiu ca probațiunea să fie dispusă ca o sentință mai prioritară, supravegherea comunitară înlocuind într-o măsură mai mare utilizarea penitenciarelor?
5. Evaluați afirmația potrivit căreia pentru ca instanțele judecătorești să aplice mai larg probațiunea, acestea trebuie să cunoască ce atrage după sine pedeapsa neprivativă de libertate și să aibă încredere că aceasta va asigura un nivel de supraveghere adecvat.
6. Cum apreciați ideea cu privire la schimbarea rolului referatelor prezentențiale astfel ca consilierii de probațiune să poată face propuneri specifice cu privire la tipul de pedeapsă pe care ei o consideră cea mai potrivită pentru un infractor anume?

Administrați următorul chestionar pe un eșantion de persoane

Chestionar Siguranța cetățeanului în Republica Moldova⁹⁰⁵

I. (Care sunt lucrurile de care Vă îngrijorează cel mai mult în prezent? (indicați până la trei poziții)

1. Sărăcia
2. Prețurile
3. Șomajul
4. Criminalitatea, infracțiunile
5. Corupția
6. Foamea
7. Viitorul copiilor
8. Relațiile interetnice
9. Calamitățile naturale (inundații, alunecări de teren și altele)
10. Un război în zonă
11. Instaurarea unei dictaturi
12. Boala
13. Lipsa încălzirii în perioada rece
14. Altceva

5. Dacă se întâmplă să fiți pe stradă seara/noaptea (după lăsarea întunericului, în ce măsură Vă simțiți în siguranță?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. nu am curaj să ies noaptea în stradă

⁹⁰⁵ Elaborat în baza studiului **Siguranța cetățeanului în România: percepții și reprezentări**
http://www.insimar.ro/documente/alte_cercetari/2009_03_siguranța_cetateanului_rezultate_cercetare.pdf.

6 nu mi se întâmplă să fiu noaptea pe stradă

7 nu știu.

III. Care dintre următoarele tipuri de infracțiuni vi s-au întâmplat Dumneavoastră ?

- 1 Furtul banilor/actelor/telefonului
- 2 Agresarea în spații publice
- 3 Spargerea/furtul mașinii
- 4 Viața v-a fost pusă în pericol
- 5 Spargerea locuinței
- 6 Nici una.

II. În ce măsură Vă este teamă că ar putea să vi se fure banii/actele/telefonul ?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

V. În ce măsură Vă este teamă că ar putea să fiți atacați în spații publice?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

VI. În ce măsură Vă este teamă că ar putea să Vă fie spartă locuința?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

VII. În ce măsură Vă este teamă că ar putea să Vă fie spartă / furată mașina?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

VIII. În ce măsură Vă este teamă că ar putea să Vă fie amenințată viața?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

IX. În ce măsură credeți că oamenii sunt expuși diferitelor tipuri de infracționașitate în discotecă, cluburi, baruri?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

X. În ce măsură credeți că oamenii sunt expuși diferitelor tipuri de infracționașitate pe stradă?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

XI. În ce măsură credeți că oamenii sunt expuși diferitelor tipuri de infracționașitate în mijloacele de transport în comun?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

XII. În ce măsură credeți că oamenii sunt expuși diferitelor tipuri de infracționașitate în diverse instituții, bănci, magazine?

1. în foarte mare măsură
2. în mare măsură
3. în mică măsură
4. în foarte mică măsură
5. deloc
6. nu știu.

XIII. În opinia Dvs în ultimele 6 luni numărul infracțiunilor:

1. a crescut
2. a rămas la fel
3. a scăzut
4. nu știu

XIV. Credeți că în următoarele 6 luni numărul infracțiunilor:

1. va crește
2. va rămâne la fel
3. va scădea
4. nu știu.

XV. Din punctul de vedere al siguranței cetățeanului, cât de bine credeți că își face treaba poliția?

1. foarte bine
2. destul de bine
3. nu prea bine
4. deloc bine
5. nu știu

XV. Din punctul de vedere al siguranței cetățeanului, cât de bine credeți că își face treaba procuratura?

1. foarte bine
2. destul de bine
3. nu prea bine
4. deloc bine
5. nu știu

XV. Din punctul de vedere al siguranței cetățeanului, cât de bine credeți că își face treaba Serviciul de informații și securitate?

1. foarte bine
1. destul de bine
2. nu prea bine
3. deloc bine
5. nu știu

XV. Din punctul de vedere al siguranței cetățeanului, cât de bine credeți că își face treaba sistemul judecătoresc?

1. foarte bine
2. destul de bine
3. nu prea bine
4. deloc bine
5. nu știu

XVI. Dvs credeți că Poliția îi favorizează pe cei din limea interlopă?

1. se întâmplă frecvent
2. se întâmplă destul de rar

3. nu există astfel de situații
4. nu știu.

XVI. Dvs credeți că Procuratura îi favorizează pe cei din limea interlopă?

8. se întâmplă frecvent
9. se întâmplă destul de rar
10. nu există astfel de situații
11. nu știu.

XVI. Dvs credeți că sistemul judecătoresc îi favorizează pe cei din limea interlopă?

1. se întâmplă frecvent
2. se întâmplă destul de rar
1. nu există astfel de situații
4. nu știu.

XVII. În unele țări regimul armelor pentru populație este mai strict, în altele mai puțin strict. În Republica Moldova, dvs, personal cum credeți că ar fi mai bine:

1. nici o persoană particulară să nu dețin
2. doar anumite persoane să poată deține arme de foc
3. oricine să aibă dreptul de a deține o armă de foc
4. nu știu

XVIII. După părerea dvs., credeți că în acest moment poliția dispune de dotarea tehnică necesară pentru a combate eficient actele infracționale?

1. cred că da
2. cred că nu
3. nu știu.
- 4.

XIX. După părerea dvs., credeți că prin mediatizarea pe care o face mass-media fenomenului de infracționalitate:

1. se exagerează gravitatea în mod nejustificat
2. se contribuie la rezolvarea cazurilor
3. nu se face nici bine nici rău
4. împiedică rezolvarea cazurilor
5. nu știu.

XX. care este nivelul dvs de studii?

5. școală medie incompletă
6. școală profesională
7. liceu
8. studii medii speciale
9. studii superioare

XXI. Indicați viza de reședință

1. rural
2. urban

Indicați sexul:

1. masculin
2. feminin

Vă mulțumim pentru colaborare!

BIBLIOGRAFIE

1. Anton M. Van Kalmthout, Reintegrarea socială și supravegherea infractorilor în opt țări Europene, Craiova, 2004;
2. CERCETARE SITUAȚIA PRIVIND NIVELUL DE INFORMARE A GRUPURILOR ȚINTĂ, ATITUDINEA, FAȚĂ DE MEDIERE, SERVICIILE DE MEDIERE ȘI MEDIATORI, Realizată de: BDR Associates Strategic Communication Chișinău,
http://www.justice.gov.md/public/files/file/Noutati/MEDIERE_analiza_situationala_final.pdf;
3. CHIFA, Felicia, MIHAILOV-MORARU, Veronica. Medierea garantată de stat. Analiza empirică a situației și perspective pentru Republica Moldova. Chișinău, 2020,
https://www.justitietransparenta.md/wp-content/uploads/2021/02/Medierea-garantata-de-stat_cercetareIRP.pdf;
4. CIOBANU, Igor, Caracterisitca criminologică a conceptului de resocializare a infractorului //Revista de științe penale. Anuar, Anul III, 2007;
5. COJOCARU, V., ZAHARIA, V., CEPRA, I., ADAM, Iu., VULPESCU, A., Pregătirea pentru liberare a deținuților. - Ch. :, „Cu drag” SRL, 2009 ;
6. DOLEA, I., ZAHARIA, V., ARDELEANU, D., CEPRAGA, I., ȘARBAN, S., Capacități și abilități de reintegrare socială a deținuților. Cercetare sociologică. - Institutul de Reforme Penale – Ch. :, „Bons Offices” SRL, 2009;
7. D’Urso Leonardo, Gavrilă Constantin-Adi, Chifa Felicia, Strategia de dezvoltare și planul de acțiuni pentru CM 2021-2024, realizat în cadrul Proiectului susținut de USAID, BERD și IDLO, Chișinău, 2020;
8. DUȚU, Adelina Aspecte ale reglementării medierii în România și în unele state membre ale Uniunii Europene, În: Revista Romana de Dreptul muncii nr.10, București, 2013;

9. LAZARI, Constantin. Mediarea în spațiul European, În Revista științifico-practică nr. 1/2013, Institutul de Relații Internaționale din Moldova, Chișinău, 2013, p.90-103;
10. Neagu, Gheorghe. Sărăcia - factor favorizant al comportamentului infracțional // Considerații privind realitatea socio-juridică din Republica Moldova : Materiale conf. șt. dedicate Zilei juristului, 19 noiemb. 2004. – Bălți, 2005. – P. 112-117;
11. NEGURĂ, Petru. Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a săracilor (ii)//Revista de filosofie, sociologie și științe politice, 2019, nr.1;
12. PRIȚCAN, V., IANOGLO, M., DOVICENCO, I., Coordonator: Cojocaru V. Raport: Evaluarea necesităților în domeniul reintegrării sociale a persoanelor liberate din detenție, IRP, Chișinău, 2007;
13. RAPORT de evaluare a necesităților sistemului de justiție penală al Republicii Moldova prin prisma principiilor umanizării și justiției restaurative, Dr. Ildir Peci, Mr Eric Svanidze, Consiliul European, 2018; <https://rm.coe.int/2018-08-16-needs-assessment-report-component-1-finaleng/16808e2c00> (vizitat la 07.06.2020);
14. RAPORT privind activitatea procuraturii pentru anul 2019, Chișinău, 2020; <http://www.procuratura.md/file/Raport%20public%20Procuratura%202019%20rectificat%2004.05.2020%20.pdf>;
15. RAPORT privind activitatea sistemului administrației penitenciare pentru anul 2021, https://drive.google.com/file/d/1ltu2_qZ8BYQznVTuSEvjVPPfO0j67MOr/view;
16. RAPORT Analiză sistemică comprehensivă a Sistemului de Probațiune din Republica Moldova Autori: Rob Allen și Vladimir Grosu Februarie 2017, http://probatune.gov.md/tc_userfiles/file/Strategia/Analiza%20sisitemica%20comprehensiva.pdf
17. REDPATH, JEAN Francoise. Victimizarea și gestionarea fenomenului infracționalității n Republica Moldova. Chișinău, 2021, [soros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINAL_compressed.pdf](https://www.soros.md/files/publications/documents/Raport_RO_FINAL_compressed.pdf);
18. REINTEGRAREA socială a persoanelor liberate din locurile de detenție. Raport de monitorizare și evaluare a activității realizate în cadrul proiectului „Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri marginalizate. Reintegrarea socială a ex-deținuților. Chișinău, 2009, http://irp.md/files/1242890807_ro.pdf;
19. RECOMANDAREA Rec (2006) 2 a Comitetului de Miniștri al Consiliului European către statele membre privind Regulile penitenciare europene // Revista de Științe Penale. Anul II. 2006. Chișinău, p. 282-304;
20. UNIVERSUL carceral. Culegere de studii de criminologie și penologie. Coord. Stănișor E., Bălan A., Pripp C. București: Editura Oscar Print, 2004

Cursul 10. Aculturația juridică

- 1. Procesul de aculturație. Aculturația juridică**
- 2. Formele aculturației juridice**
- 3. Efectele aculturației juridice**
 - 3.1. Efecte ale aculturației juridice asupra sistemului de drept**
 - 3.2. Efecte ale aculturației juridice asupra grupurilor sociale**
 - 3.3. Efectele aculturației juridice asupra indivizilor**
- 4. Cultura juridică, socializarea juridică a indivizilor.**
- 5. Sociologia juridică și integrarea europeană.**
- 6. Aplicații**

1. Procesul de aculturație. Aculturația juridică

Un grup social, cu foarte rare excepții, nu trăiește absolut izolat, pentru că el nu poate să rămână în afara timpului și spațiului social în care își desfășoară viața. Întotdeauna, din rațiuni economice, culturale etc, el intră în raporturi cu alte grupuri vecine sau chiar mai îndepărtate. Un mare număr de cercetări de teren au pus în evidență existența aproape universală a comunicării intergrupale. Una dintre cele mai interesante și complexe forme de manifestare a acesteia o reprezintă procesul de aculturație.

Conceptul de aculturație provine din sfera antropologiei sociale și culturale unde a fost utilizat în legătură cu interacțiunile dintre culturile unor societăți primitive. Intrat definitiv în instrumentarul teoretic al sociologiei, astăzi conceptul de aculturație desemnează procesul de interacțiune a două culturi sau tipuri de cultură, precum și modificările care se produc ca urmare a comunicării dintre ele.⁹⁰⁶ Exegeza de specialitate precizează faptul că „aculturația” reprezintă mai mult decât simplul „contact” cultural; aculturația presupune interacțiunea dintre cele două culturi, întrepătrunderea acestora și efectul lor sintetic, nu o simplă „întâlnire”, „atingere” a celor două entități culturale. Astfel, aculturația se prezintă ca un proces social complex, care include aspecte privind „înlocuirea unor elemente culturale, combinarea unor elemente în complexe culturale noi, respingerea totală a unor elemente”⁹⁰⁷ Cultura europeană reprezintă, spre exemplu,

⁹⁰⁶ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex ,București, , 2003, p.181.

⁹⁰⁷ DICȚIONAR de sociologie. Coordonatori : C.Zamfir, L.Vlăsceanu. EdituraBabel, București,1993, p.18.

rezultatul multiplelor interacțiuni care s-au produs între cultura mediteraneană și cultura nordică. O cultură pentru a se menține și dezvolta ca entitate de sine stătătoare are nevoie de comunicare, de interacțiuni cu alte culturi.

Pornindu-se de la faptul de netăgăduit că orice cultură are ca dimensiune fundamentală dreptul, s-a ajuns, cu destulă ușurință, la interacțiunile culturale în plan juridic, la ceea ce îndeobște se numește aculturație juridică. Istoria dreptului este plină de exemple dintre cele mai elocvente cu privire la acest proces. În cele ce urmează vom evoca doar câteva dintre acestea. În antichitate au rămas vestite Legile lui Solon, prin care renumitul om de stat atenian a reformat constituția Atenei, împărțind populația statului după avere în patru mari clase sociale. Drepturile și obligațiile publice au fost stabilite funcție de clasa patrimonială de apartenență a cetățenilor, îngrădindu-se foarte mult puterea eupatrizilor atenieni. Legile lui Solon, care cuprind multiple elemente de „împrumut”, au reprezentat rezultatul unor studii și cercetări ale filosofilor, arhonților și juriștilor timpului asupra dreptului altor state-cetăți, al altor popoare.

Mai târziu, în Roma antică, receptarea regulilor juridice străine, mai cu seamă a celor grecești, a fost, de asemenea, destul de intensă. Amintim în acest sens „Constituția lui Caracalla”, monument legislativ al antichității romane, rezultat al unui amplu proces de aculturație juridică. Prin constituția sa, Caracalla a instituit un regim autoritar de o rară cruzime. În anul 212 e.n., el a acordat cetățenia romană tuturor oamenilor liberi din imperiu.

În Evul Mediu, începând de la sfârșitul secolului al XI-lea, asistăm la fenomenul, considerabil sub toate aspectele, al renașterii dreptului roman în Europa occidentală pe seama dreptului feudal care nu mai corespundea nevoilor unei societăți în care, cel puțin în orașe, activitatea economică luase amploare. Este interesant de observat faptul că, în țări ca Germania și Grecia, dreptul roman s-a aplicat direct, până în secolul nostru, iar în Franța, amendat și completat cu cutumele locale, a dat substanță dreptului francez actual.⁹⁰⁸

Începând cu secolul al XIV-lea, în Moldova și Muntenia suntem martorii unui proces de receptare, inițial prin intermediul pravilelor, a dreptului bizantin. Inspirându-se din aceeași sursă, actele normative amintite au reușit să realizeze o anumită unitate legislativă. În perioada care a urmat s-au făcut pași și mai deciziși în receptarea dreptului bizantin.

În epoca modernă, cazurile de aculturație juridică sunt de asemenea, numeroase și se prezintă fie ca împrumuturi parțiale, fie ca împrumuturi totale. Cea mai mare parte a acestora privesc țările noi care s-au văzut confruntate cu problemele vieții moderne pe care vechile reguli de drept nu mai aveau puterea să le soluționeze. Este cazul recepției dreptului francez în spațiul românesc în secolul al XIX-lea. „, Aproape în întregime legislația noastră privată, legislația

⁹⁰⁸ ZLĂTESCU, Victor, Dan. Mari sisteme de drept în lumea contemporană, București: Editura DE –CAR – COMPLEX,,1992, p.9.

noastră constituțională și mare parte din legislația noastră administrativă, ca și cea penală, sunt făcute după legislațiile străine. Se cunoaște influența formidabilă pe care a exercitat-o asupra spiritului juriștilor noștri legislația și doctrina franceză. Tot asemenea o influență considerabilă a fost exercitată de legislația și mentalitatea juridică italiană : codul comercial a fost luat după cel italian. Tot asemenea cea genoveză : codul de procedură civilă a fost luat după cel genovez, etc. Constituția noastră este în mare parte tradusă după constituția belgiană, ea însăși sub influența franceză și engleză. Noi trăim impregnați de spiritul legislațiilor străine”⁹⁰⁹ – afirma M. Djuvara. De rînd cu factorii generali, acest proces intens de aculturație juridică a fost condiționat și de unele circumstanțe specifice: ”Așa se întâmplă, mai mult sau mai puțin, într-o măsură mai mare sau mai mică, cu toate statele civilizate. La noi, măsura a fost mai mare, pentru că trebuia să creăm la un moment dat, de la unirea Principatelor Române încolo, o legislație aproape pe de-a-ntregul și era foarte greu de improvizat”⁹¹⁰.

Interesant este faptul că fenomenul aculturației juridice se produce chiar și în țări cu puternice trăsături tradiționale, cum ar fi, bunăoară, Japonia. Dacă până la sfârșitul secolului al XIX-lea în această țară funcționa un sistem de drept tradițional, din momentul în care cerințele de modernizare a societății au devenit tot mai stringente, în plan juridic s-a resimțit nevoia înlocuirii arhaicului sistem de factură feudală cu unul modern, capabil să satisfacă noile nevoi ale societății. Astfel, în 1898, Japonia, în ciuda propensiunii sale față de tradiții, răspunzând schimbărilor profunde ce se produceau în societate, sub influența unei întregi categorii de tineri juriști care-și făcuseră studiile în Germania, a adoptat un cod civil de factură germană.

Unul dintre cele mai interesante fenomene de aculturație juridică s-a produs prin receptarea „*quasi in corpore*” a codurilor elvețiene în sistemul juridic al societății turce, în timpul lui Mustafa Kemal Atatürk, întemeietorul Turciei moderne. Ieșind victorioasă, revoluția junilor turci, condusă de Atatürk, a căutat să șteargă urmele trecutului imperial și, odată cu acesta, înrădăcinata tradiție islamică. „Receptarea codurilor elvețiene a avut loc în anul 1926. Codul obligațiilor a fost tradus cuvânt cu cuvânt. În schimb, codul civil a necesitat o serie de intervenții în materia persoanelor, relațiilor de familie și succesiunilor... Alături de codul obligațiilor, Turcia a simțit nevoia și a unui cod comercial. Alcătuirea acestuia este deosebit de eterogenă, făcându-se împrumuturi din diferite coduri străine... Receptarea dreptului elvețian a fost desăvârșită prin adoptarea unui cod de procedură civilă, tradus după codul cantonului Neuchatel”⁹¹¹. Și în zilele noastre suntem martorii unor fenomene de aculturație juridică de cel

⁹⁰⁹ DJUVARA, Mircea. Teoria generală a dreptului(Enciclopedia juridică) Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Rd.ALL BECK, 1999, p.132.

⁹¹⁰ IBIDEM.

⁹¹¹ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex ,București, , 2003,p.184.

509 APUD: VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, , 2003, p.184.

510 Vlăduț, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex ,București, , 2003, p.185.

mai mare interes. În Africa, Asia, Oceania, în alte zone ale lumii, multe popoare își pun problema trecerii de la structurile juridice arhaice la acelea ale civilizației dreptului contemporan. Intense fenomene de aculturație juridică se derulează în prezent în Europa centrală și de est, în țările în care, după căderea regimurilor totalitare, tranziția spre un regim politic democratic și economia de piață este însoțită de renunțarea, într-o măsură mai mare sau mai mică, la vechile sisteme juridice și înlocuirea acestora cu sisteme de drept moderne, compatibile cu standardele juridice ale sfârșitului secolului XX.

Se admite că, în general, sistemele juridice se află în permanentă schimbare, mai lentă sau mai rapidă, mai superficială sau mai profundă. Dinamica sistemelor juridice își află sorginea fie în jocul factorilor interni, fie în acțiunea celor externi, sau, de cele mai multe ori, în interacțiunea dintre cele două categorii de factori. „Totuși - aprecia Henri-Levi Bruhl - inovațiile cele mai importante aduse într-un sistem juridic provin cel mai adesea din elementele străine care au fost introduse în acesta”⁹¹². Preluarea unor norme, instituții sau chiar a unor sisteme juridice în întregime nu reprezintă, în ultimă analiză, altceva decât rezultatul procesului de comunicare dintre sistemele de drept, al interacțiunilor care au loc între acestea. Sistemele juridice nu se mențin și nu se dezvoltă decât în contact unele cu altele; ele au nevoie de comunicare. *Procesul de interacțiune a două sisteme juridice naționale sau mari sisteme juridice, precum și modificările care se produc în cadrul acestora, poartă numele de aculturație juridică.*⁹¹³ Pentru a descrie și explica procesul de aculturație juridică vom face apel la prezentarea câtorva situații tipice în care acesta se produce, situații pe care cercetarea sociologico-juridică, teoretică și empirică, a reușit să le identifice cu un grad mai ridicat de precizie. Astfel, aculturația juridică se poate produce atunci când două sisteme de drept naționale se află în contact permanent, fără ca unul să exercite asupra celuilalt o dominație militară, politică, economică sau religioasă. În acest proces, fiecare sistem împrumută liber, unul de la celălalt, elemente de drept pentru a și le integra. De regulă, fenomenul se produce în cazul în care un grup social se vede pus în situația ca soluțiile juridice autohtone să se dovedească nesatisfăcătoare. În aceste condiții, grupul respectiv se poate afla în prezența unei soluții străine, pe care, după caz, o va adopta încorporând-o în propriul său sistem de drept sau, dimpotrivă, o va respinge. În cazul că este vorba de o chestiune de detaliu, fără prea mare importanță, sistemul juridic „importator” poate efectua acest împrumut, de exemplu, din rațiunea superiorității tehnice pe care o prezintă, fără ca această operațiune să antreneze alte consecințe. Dar este posibil ca regula de drept să fie importantă, să vizeze elemente fundamentale ale unei instituții juridice. În acest caz, în virtutea logicii interne care leagă între ele dispozițiile ce reglementează aceeași

materie, regula aflată în discuție joacă, într-un anumit fel, rolul unui ferment și contribuie la transformarea instituției în întregul său, fie că se limitează la preluarea „*mot a mot*” a normei juridice străine, fie că, cel mai adesea, operează o sinteză, în care, alături de elemente ale dreptului autohton sunt integrate și elemente ale dreptului străin, luând naștere, în acest fel, o instituție juridică de tip nou. Caracteristicile fundamentale ale acestui proces sunt: stabilitatea de bază a celor două sisteme juridice naționale și, de cele mai multe ori, îmbogățirea lor reciprocă.

Acest proces poate merge mai departe, astfel încât să preia nu numai o regulă izolată sau o instituție, ci chiar un sistem juridic în întregime. Este vorba, atunci, de ceea ce îndeobște se cheamă recepția unui drept.⁹¹⁴ (Istoria dreptului cunoaște câteva mari procese de recepție care au afectat arii geografice deosebit de întinse, cuprinzând, uneori, continente întregi. Reamintim în acest sens fenomenul receptării dreptului roman în Europa occidentală și recepția dreptului britanic în fostele colonii engleze, precum Noua Zeelandă, Australia și Canada (cu excepția provinciei Quebec), în care acest drept se aplică și în zilele noastre.

În condițiile în care interacțiunea dintre sistemele juridice reprezintă rezultatul unei cuceriri militare sau al unei dominații politice, cazuri des întâlnite în istorie, procesul de aculturație, deși la prima vedere ar părea mai simplu, este, în realitate, mai complex. În acest caz pot să apară, cel puțin teoretic, trei situații distincte.

Prima situație este aceea în care sistemul juridic al ocupantului este impus țării ocupate în dauna dreptului acesteia. Spre exemplu, Imperiul Roman și-a introdus legile sale în teritoriile ocupate, iar cuceririle napoleoniene au impus Codul civil în statele ocupate de armatele franceze. Astfel „legea franceză a fost introdusă prin forța armelor în teritoriile supuse imperiului, ca Belgia, Marele Ducat de Luxemburg, o parte din Elveția, din Germania și Italia, ca urmare a păcii de la Amiens (1802) sau în alte țări satelite acestuia, ca Westfalia, Hanovra, Marile ducate de Baden, de Frankfurt, de Nassau, Marele ducat al Varșoviei, regatul Neapoleului sau Olanda”⁹¹⁵. Este de remarcat faptul că introducerea sistemului juridic al cuceritorului nu va fi niciodată deplină. De exemplu, Imperiul Roman, alături de legile sale, a menținut mult timp în vigoare cutumele familiale și comerciale ale teritoriilor ocupate în bazinul mediteranean. În Dacia, odată cu instaurarea stăpânirii romane, alături de dreptul roman scris, introdus de învingători, a funcționat și dreptul local nescris. „Potrivit concepției romane, cutuma locală putea fi aplicată în măsura în care nu venea în contradicție cu principiile generale ale dreptului roman”⁹¹⁶ Astăzi, *Common-law*, introdus în unele state africane, pe timpul când erau colonii britanice, se aplică alături de noile reglementări juridice și, uneori, de cutumele tribale;

⁹¹⁴ VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p.185.

⁹¹⁵ ZLĂTESCU, Victor, Dan. Mari sisteme de drept în lumea contemporană. București, Editura DE –CAR – COMPLEX, 1992, p.61.

⁹¹⁶ ARAMĂ Elena. Istoria dreptului românesc. Chișinău

Cea de a doua situație are în vedere posibilitatea ca cele două sisteme juridice, al ocupantului și al țării ocupate, să fuzioneze și să dea naștere unui sistem juridic nou, cu caracteristici sincretice. Trăsăturile și elementele juridice ale celor două sisteme se unesc într-o nouă sinteză. De bună seamă, așa s-a întâmplat în Dacia romană, unde la început, cele două rânduieli juridice, dacă și romană, s-au aplicat paralel, pentru ca apoi, în cadrul unui proces de întrepătrundere și de influențare reciprocă, să ia naștere un sistem de drept nou, daco-roman, în cadrul căruia conceptele și instituțiile juridice au dobândit noi funcții și noi finalități. Acesta este de fapt și procesul pe care îl urmează astăzi marea majoritate a țărilor din Asia și Africa, odinioară colonizate. Cel mai edificator, însă, ni se pare cazul Indiei, unde s-a realizat un sistem de o deosebită originalitate din fuziunea dreptului hindus tradițional cu dreptul britanic (*Common-law*), care - pentru prima dată în lume - a fost codificat.⁹¹⁷

A treia posibilitate este aceea a respingerii dreptului ocupantului de către societatea ocupată. Spre exemplu, istoria a consemnat respingerea de către spanioli a constituției pe care Napoleon a dorit să le-o impună, deși aceasta era o lege fundamentală mai rațională decât aceea pe care ei o aveau. Cucerirea Greciei a exercitat o influență decisivă nu numai asupra artelor și literaturii romanilor, ci și asupra instituțiilor juridice. Aceasta reprezintă un caz remarcabil, dar nicidecum unic, de aculturație, prin care poporul învins exercită o mare influență asupra sistemului juridic al învingătorului.

Aculturația juridică se poate produce fie în planul legislativ, fie în acela al practicii judiciare, pentru ca, nu de puține ori, să atingă ambele paliere. Fenomenul de aculturație juridică vizează cel mai adesea, cum de altfel s-a văzut și din numeroasele exemple prezentate, preocuparea practică a autorităților publice de ameliorare legislativă, chiar dacă această acțiune nu reprezintă întotdeauna rezultatul unui mare proiect planificator ca acela al lui Kemal Atatürk.

În ceea ce privește producerea fenomenelor de aculturație în domeniul practicii judiciare este elocvent exemplul magistraților francezi trimiși din metropolă în Algeria franceză pentru a aplica musulmanilor dreptul islamic, dar care, prin interpretările lor, au deviat un mare număr de instituții ale acestui drept spre acelea ale Codului civil francez. Dar aculturația juridică nu se rezumă la domeniile legislației și practicii judiciare, ci vizează și o schimbare la nivelul conștiinței juridice, la nivelul ideilor, concepțiilor și teoriilor juridice, al sentimentelor și volițiunilor cu privire la drept. De altfel, șansele unui „transplant” juridic pe un alt sistem de drept sunt cu atât mai mari în privința reușitei sale cu cât vor fi mai profunde mutațiile favorabile produse la nivelul conștiinței juridice a indivizilor și grupurilor sociale, la nivelul conștiinței juridice a societății în întregul ei.

⁹¹⁷ ZLĂTESCU, Victor, Dan. Mari sisteme de drept în lumea contemporană. București, Editura DE –CAR – COMPLEX,,1992, p.11.

Aculturația juridică, la fel ca și procesul de creare a dreptului, are o determinare plurifactorială. În cadrul acestui proces determinativ interacționează factorii obiectivi cu cei subiectivi, factorii interni cu cei externi, factorii naturali (geografici, biologici, fiziologici, demografici) cu cei sociali (economici, politici, ideologici, militari, morali, religioși și culturali), cu cei care privesc psihologia individului (trebuințe, interese, aspirații, scopuri, atitudini etc), cu cei de grup (trebuințele, interesele, aspirațiile și scopurile diferitelor grupuri sociale, atitudinile și opiniile acestora, tradițiile și mentalitățile lor, prejudecățile, obiceiurile etc.) și nu în ultimul rând, cu cei care privesc psihologia popoarelor (climatul național, conștiința națională, coeziunea poporului, voința națională etc).

Este cazul să evidențiem și conceptul de „convergență în domeniul dreptului” (правовая конвергенция), utilizat în literatura de specialitate din Rusia.⁹¹⁸ Acest concept se caracterizează în felul următor:

1. Convergența în domeniul dreptului este strâns legată cu fenomenul globalizării dreptului și aculturației juridice, dar nu coincide cu acestea;
2. Convergența în domeniul dreptului este un proces, care cuprinde o perioadă relativ îndelungată de timp;
3. Convergența în domeniul dreptului constituie rezultatul „apropierii” dreptului național al unor state;
4. Convergența în domeniul dreptului include în sine nivelul normativ-sistemic și nivelul nenormativ-stihiinic al dreptului unor state;
5. Convergența în domeniul dreptului prin intermediul aculturației juridice poate să se dezvolte prin „metode violente” (expansiunea juridică) și în mod voluntar (recepție, împrumut);
6. Convergența în domeniul dreptului se realizează în trei direcții:
 - a) apropierea în baza normelor „universale”;
 - b) apropierea în baza normelor paradigmale;
 - c) apropierea în baza normelor complementare.

În consecință, convergența în domeniul dreptului este un progres și reprezintă rezultatul interacțiunii dreptului național al unor state, ce se exprimă prin apropiere, creșterea gradului de coerență în baza principiului globalității, paradimalității și complementarității.⁹¹⁹ Convergența în domeniul dreptului constituie un proces de formare treptată a toleranței și asemănării sistemelor de drept.

Principiul complementarității sistemelor de drept înseamnă corespunderea tehnicii juridice mecanismului de acțiune al dreptului unor sisteme de drept, ceea ce face posibil

⁹¹⁸ ТРЕТЬЯКОВА О.Д. Когеренция правовых систем (На примере конституций США, Афганистана и Филиппин) //Российский следователь, 2008, №10, с. 37-38.

⁹¹⁹ ИВИДЕМ, р. 38.

stabilirea legăturilor juridico-statale directe și efectuarea interacțiunii între persoane. Într-un sens larg aceasta înseamnă corespunderea dintre sisteme de drept opuse din punct de vedere al caracterului izvoarelor de drept (de exemplu, romano-german și anglo-saxon) În acest caz, absența unui element (de exemplu, precedentul) poate fi completat printr-un act juridic existent în alt sistem. În calitate de exemplu al complementarității juridice se invocă interacțiunea în problema repatrierii infractorilor (chiar dacă în cadrul unui sistem de drept actul respectiv poate să nu fie infracțiune).

Principiul paradimalității înseamnă apropierea prin intermediul aculturației juridice, de regulă, de caracter voluntar. În acest caz este utilizat elementul (modelul, paradigma) care reglementează mai adecvat relațiile sociale, mai ales în domeniul protecției drepturilor și libertăților omului.

Principiul corelației înseamnă interdependența statistică a sistemelor de drept sau a unor elemente ale acestora. Schimbarea unui sau a câtorva sisteme de drept conduce la modificarea sistematică a altor sisteme de drept.. În calitate de exemplu sunt invocate drepturile naturale ale omului care au un caracter global. Fenomenul globalizării impulsionează convergența sistemelor juridice ale lumii, având ca efecte stabilirea unor spații juridice comune, dar și intensificarea cooperării dintre instituții. De aici se nasc două ipoteze, în literatura juridică de specialitate, cu privire la legătura dintre globalizare și aculturație juridică. Prima dintre ele se referă la interacțiunea dintre sistemele juridice ce are ca finalitate modificarea legislației, produsă în rândul popoarelor nedominante. A doua ipoteză vizează rezultatul final, adică pierderea trăsăturilor culturale și absorbția normelor authtone, într-un sistem juridic omogen, care seamănă cu cel al statului dominant. În opinia unor autori, finalitatea acestui proces de lungă durată va consta în crearea unui sistem juridic omogen, care va împărtăși credințe, valori și preferințe comune⁹²⁰.

2. Formele aculturației juridice

Analiza atentă a unui mare număr de fenomene de aculturație juridică a oferit diferiților autori posibilitatea de a distinge mai multe tipuri sau forme ale acestui complex proces. Astfel, Jean Carbonnier, face distincție între *aculturația juridică organizată* și *aculturația juridică spontană*.

⁹²⁰ GOLDAN, Ana-Maria. Fenomenul aculturației juridice – noțiuni preliminare, limite și implicarea globalizării. În: ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI TOMUL LXVII/1, ȘTIINȚE JURIDICE, 2021 DOI: 10.47743/jss-2021-67-1-15, ub.law.uaic.ro/files/articole/2021/vol.1._1/anale_drept_lxvii_1_2021_15.pdf.

Aculturația juridică organizată reprezintă rezultatul actelor conștiente, planificate ale autorității publice în vederea perfecționării, modernizării și eficientizării unui sistem juridic. Sunt edificatoare în această direcție reformele legislative de importanță istorică inițiate de Caracalla, Cuza și Atatürk. Astfel, „în vremea lui Alexandru Ioan Cuza și *din dispoziția sa* au fost elaborate Codul civil, Codul penal, Codul de procedură civilă și Codul de procedură penală. Prin adoptarea acestor coduri s-a constituit, în linii generale, sistemul de drept burghez, s-a creat cadrul juridic necesar pentru dezvoltarea celor mai moderne legislații în materie, introducându-se norme și instituții juridice dintre cele mai evoluat.

Printre actele de autoritate publică ce pot servi de vehicul aculturației juridice organizate, cel mai important este, fără doar și poate, legea; ea este aceea care prin solemnitatea și forța juridică superioară de care dispune poate să asigure, în condițiunile cele mai bune, succesul operațiunii.

Spre deosebire de aculturația juridică organizată, care se datorează autorității publice, *aculturația juridică spontană* este rodul acțiunii agenților privați. Aceasta se poate întâmpla mai ales pe calea contractului, care poate fi un instrument eficient al aculturației juridice în condițiile existenței unor legi permissive în această materie. După 1960, în dreptul civil francez s-au dezvoltat *leasing-ul*, cartea albastră, oferta publică de cumpărare, combinații anglo-saxone preluate pe calea voinței private. Este de remarcat faptul că, în acest domeniu, nu întotdeauna operează o voință conștientă. De regulă, agenții privați, acționând în stare difuză, nu iau decizii privind împrumutul unor norme sau instituții juridice, ci, mai degrabă, creează un climat de influență favorabil penetrării elementelor de drept străine.

Tot autorul francez **Jean Carbonnier** consideră că aculturația juridică poate fi *globală* sau *parțială*. *Aculturația globală* este, sociologic vorbind, cea mai semnificativă, pentru că, prin intermediul ei, se realizează cu adevărat o mutație în peisajul juridic al unei țări. Așa au fost reformele istorice ale lui Caracalla și Atatürk, în care cel puțin intenția de aculturație era totală: sistemul juridic străin fiind adoptat în întregul său. În zilele noastre, însă, este mai frecventă aculturația juridică parțială, care se realizează prin mici ameliorări legislative, „un element izolat fiind împrumutat dintr-o legislație străină după estimarea avantajelor și inconvenientelor” . Așa s-a realizat, de pildă, transplantarea în Franța, în 1865, a cecului, care provenea din Anglia, în 1925 a răspunderii limitate, iar în 1965 a regimului matrimonial al participației la achiziția de bunuri, elemente juridice care proveneau din Germania:

Dintr-o perspectivă etnologică, autorul francez Michel Alliot distinge următoarele trei tipuri sau grade, cum le numește el, ale aculturației juridice:

- *aculturația specifică societăților ce trec de la mit la lege*. Acest tip de aculturație este propriu societăților care încearcă să renunțe la mit, adoptând o lege străină, al cărei caracter divin

nu le permite s-o pună în discuție sau s-o concilieze cu vechile tradiții. În această situație se află societățile primitive care s-au văzut înglobate în marile imperii religioase. Astfel s-a extins adesea imperiul dreptului islamic și tot așa a fost recepționat în Europa dreptul romano-bizantin;

- *aculturația caracteristică societăților care abandonează instituțiile lor juridice tradiționale pentru un drept pe care îl consideră preferabil tuturor celorlalte*, întrucât își trage valoarea din conformitatea sa cu ordinea naturală sau rațională. Este cazul romanilor care au adoptat metoda juridică a grecilor, al recepției dreptului roman în Europa occidentală sau al preluării Codului civil francez de sistemele de drept dintr-un mare număr de țări etc;

- *aculturația juridică care se manifestă în societățile care aleg între mai multe ideologii și diversele sisteme juridice care le realizează*. Este vorba despre aculturația juridică specifică societăților care, respingând ideea unei ordini naturale sau pe aceea a unei rațiuni supreme, ca de altfel și pe aceea a unei organizări statale identice pentru toate popoarele, aleg dintre toate ordinele posibile pe aceea pe care ele o consideră corespunzătoare în cel mai înalt grad modelului de societate pe care și-au propus să-1 construiască. Acest tip de aculturație este propriu creației contemporane de sisteme juridice într-o serie de țări ale lumii care, dobândindu-și independența, caută să realizeze într-o manieră proprie, specifică, structurile juridice adecvate modelului de societate ales și idealului lor de justiție socială. Distincția celor trei tipuri (grade) de aculturație juridică nu trebuie să ne conducă însă spre concluzia potrivit căreia acestea s-ar exclude unul pe altul. Desigur, fiecare fenomen de aculturație poartă cu preponderență trăsăturile unui tip sau altul, dar aceasta nu înseamnă că ar fi excluse orice manifestări ale celorlalte două tipuri. De pildă, recepția unui drept considerat mai conform ca oricare altul cu ordinea naturală, nu exclude supunerea mistică față de lege, iar construcția rațională a unui drept original, rar înseamnă izgonirea oricărei credințe într-o ordine naturală a societății. De altfel, peisajul juridic al societăților din Africa, Asia și Oceania, care au început marea lor mutație juridică sub efectul conjugat al gândirii și prezenței dreptului occidental, este ilustrativ pentru modul sincretic în care se realizează procesul de aculturație juridică⁹²¹.

Este de reținut că în prezent, aculturația juridică reprezintă un proces care implică globalizarea: odată cu adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului asistăm la un proces de mondializare a dreptului⁹²².

⁹²¹ APUD:VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex ,București, , 2003,p.190.

⁹²² GOLDAN, Ana-Maria. Fenomenul aculturației juridice – noțiuni preliminare, limite și implicarea globalizării. În: ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI TOMUL LXVII/1, ȘTIINȚE JURIDICE, 2021 DOI: 10.47743/jss-2021-67-1-15, ub.law.uaic.ro/files/articole/2021/vol.1._1/anale_drept_lxvii_1_2021_15.pdf;

Dacă analizăm aculturația juridică după amploarea schimbărilor produse, vom distinge următoarele forme ale acesteia: *recepția, fuziunea, împrumutul și respingerea*. Întrucât aceste forme au fost descrise și exemplificate pe larg în paginile anterioare, aici ne vom mulțumi cu o precizare referitoare la fenomenele de împrumut și recepție: în timp ce *împrumutul* poate să se limiteze, după cum am văzut, la o instituție sau chiar la o regulă izolată, *recepția* reprezintă un fenomen global. În cazul recepției este vorba despre integrarea de către o societate a unui sistem juridic străin în ansamblul său. Prin amploarea și profunzimea sa, recepția se prezintă ca o varietate a aculturației juridice care a dobândit o anumită autonomie. Numele i-a revenit de la un exemplu istoric: recepția dreptului roman în Germania în secolele al XIV-lea și al XV-lea

3.Efectele aculturației juridice

Interacțiunea dintre două sisteme juridice nu rămâne niciodată fără urmări, ea se soldează întotdeauna cu efecte de o mai mică sau mai mare amploare, cu schimbări atât la nivelul universului juridic, cât și la acela al corpului social, al indivizilor și grupurilor umane. „Astfel, orice aculturație a dreptului - scria Jean Carbonnier - , se traduce în instituții și indivizi, prin fenomene de psihologie socială, care sunt fenomene juridice”.

3.1.Efecte ale aculturației juridice asupra sistemului de drept

În ultimă instanță, efectul principal al aculturației juridice este strâns legat de soarta elementului de drept străin care se încearcă a fi „transplantat” pe sistemul juridic autohton. Elementul juridic străin poate fi acceptat sau, dimpotrivă, respins; operațiunea respectivă constituindu-se, după caz, într-o reușită sau într-un eșec. În cazul aculturației juridice, reușita se prezintă, de cele mai multe ori, sub forma unor împrumuturi parțiale, a unor sinteze rezultate în urma fuziunii elementelor juridice străine cu cele autohtone și, mai rar, sub forma recepției unui sistem juridic. În ceea ce privește unele elemente juridice de mai mică amploare, cum ar fi instituțiile, se pare că în istorie, mai ales în istoria modernă, se întâlnesc cazuri de aculturație juridică perfectă, cum ar fi acelea ale contractului de asigurare și societății autonome, instituții europene care funcționează fără alterări majore în țările islamice de care au fost „importate”. De regulă, instituția „transplantată” pe un alt sistem juridic va suferi la rândul ei influența acestuia; ea își pierde unele caracteristici originale și va căpăta altele noi, ce provin din particularitățile noului mediu juridic în care intră, ceea ce va face ca, în final, să apară o structură juridică hibridă, o sinteză a elementelor intrate în contact. Dacă se cumulează trăsăturile favorabile ale celor două elemente juridice și există condiții propice funcționării, sinteza nou apărută poate fi benefică. Însă, analiza unor fenomene de aculturație juridică a pus în evidență faptul că, în anumite circumstanțe, sinteza a degenerat, dovedindu-se nepotrivită. Un exemplu tipic în acest sens îl reprezintă concluzia dreptului comparat potrivit căreia regimul prezidențial preluat din S.U.A. și „transplantat” în țările Americii Latine n-a dat naștere decât la caricaturi ale acestuia.

Dacă reușita unei acțiuni de aculturație poate fi, după cum am văzut, un împrumut, o fuziune sau chiar recepția unui întreg sistem de drept, eșecul acesteia îl reprezintă respingerea elementului juridic străin. În istoria societății au existat respingeri celebre, precum aceea a Codului Napoleon, care, după căderea imperiului, a fost imediat abrogat de numeroasele state italiene (Piemontul, Genova, Lombardia, Parma, Modena, Veneția, Toscana, Statele pontificale, Neapole). Sicilia și Sardinia se opuseseră adoptării lui încă de la început, iar ducatul Luca a fost singurul care a păstrat codul în vigoare ⁹²³ Respingerile de mai mică amploare, cele care se produc la nivelul unor norme juridice sau instituții, au fost și mai numeroase. Spre exemplu, după introducerea Codului civil elvețian în Turcia, s-au manifestat unele fenomene de respingere cum ar fi: reducerea în 1938 a limitei de vârstă în ceea ce privește căsătoria, la fete la 15 ani, iar la bărbați la 17 ani, față de 20, respectiv 28 ani cum prevedea codul elvețian; validarea căsătoriilor celebrate potrivit cutumelor locale, deși acestea fuseseră încheiate în disprețul căsătoriei civile obligatorii etc. Și în ceea ce privește recepția Codului civil francez din 1804 în dreptul românesc s-au manifestat unele fenomene de respingere. Astfel, legiuitorul autohton a eliminat o serie de instituții din codul francez, precum: separația de corp, tutela oficioasă, instituția lui *curator ventrix*, instituția tutorelui subrogat, moartea civilă etc.

3.2. Efecte ale aculturației juridice asupra grupurilor sociale

Dacă efectul direct al aculturației juridice se regăsește în modificările care se produc la nivelul sistemului de drept care „importă” anumite elemente juridice, nu este mai puțin adevărat că, indirect, apar efecte și asupra corpului social, asupra grupurilor umane și indivizilor. La nivelul grupurilor sociale, aculturația juridică poate genera cooperare, coeziune, creșterea gradului de organizare a acestora, adeziune, entuziasm etc. sau, dimpotrivă, conflicte, dezorganizare socială, fenomene de respingere, de dezaprobare etc. Astfel, pe multiple căi, fenomenele de aculturație pot duce la dezagregarea vechilor structuri sociale, oferind posibilitatea apariției unor grupuri sociale de tip nou. Societățile primitive supuse procesului de aculturație juridică, așa după cum remarcă Michel Alliot, tind să ignore diviziunile tradiționale care sunt pe de-a-ntregul incompatibile cu noul drept. Aceste societăți încearcă să renunțe tot mai mult la etnii, triburi, caste etc. În același timp, ele se orientează spre grupuri sociale noi care nu puteau funcționa în vechea societate, fiind incompatibile cu structurile și principiile de funcționare a acesteia. Constituirea corpurilor de meseriași reprezintă un exemplu concludent în acest sens. De altfel, ele au avut o mare importanță în orașele vechilor imperii, în Grecia, în Roma și în Evul Mediu în orașele europene, iar în zilele noastre acestea înfloresc în multe orașe

⁹²³ ZLĂTESCU, Victor, Dan. Mari sisteme de drept în lumea contemporană. București, Editura DE –CAR – COMPLEX,,1992, p.70.

ale Africii, Asiei și ale altor zone slab dezvoltate de pe glob. Ulterior, însă, în procesul aculturației ele vor dispărea, lăsând locul puternicelor întreprinderi, sindicatelor, organizațiilor profesionale sau de clasă.⁹²⁴ Printre grupurile care apar ca urmare a procesului aculturației juridice, trebuie semnalate acelea care au drept scop sprijinirea individului în lupta sa pentru o viață pe care grupurile tradiționale (triburile, castele etc.) nu i-o mai pot asigura. Este vorba de grupuri de cooperare, de colaborare, constituite, de regulă în mod voluntar, pentru a produce, vinde, cumpăra, pentru a obține un credit. În rândul grupurilor de acest tip se înscriu: cooperativele de credit, societățile de asigurare etc. Aceste grupuri moderne sunt în întregime eliberate de regulile eredității, nu mai sunt grupuri de rudenie sau descendență: ele sunt grupuri de indivizi care își hotărăsc în deplină libertate participarea la un mod sau altul de organizare a semenilor lor. Noile grupuri sunt de tip egalitar, membrii acestora fiind egali în drepturi și îndatoriri, spre deosebire de cele primitive care erau ierarhizate.

Aculturația juridică favorizează, de asemenea, fărâmițarea grupului familial casnic, fie că frații capului de familie se separă de acesta, fie că, atunci când ajung majori, copiii părăsesc părinții, astfel încât, finalmente, unitatea de viață devine familia conjugală⁹²⁵.

În același timp, fenomenele de aculturația antrenează abolirea regulilor endogamiei etnice și endogamiei de castă. Coabitarea în orașe, la școală sau la locul de muncă facilitează apariția unor căsătorii care prin tradiție erau interzise; noile norme de drept „importante” abolesc alianțele între caste diferite. Desigur, regulile de castă sunt foarte stricte și adânc înrădăcinate în conștiința membrilor lor pentru ca ele să dispară imediat, dar, cu fiecare generație, sistemul se alterează puțin câte puțin.

Tot sub impactul aculturației juridice, în cadrul societății, pot să apară și conflicte între diferite grupuri umane, pături sau categorii sociale. Referindu-se la astfel de fenomene generate de introducerea Codului civil francez în România, C. G. Dissescu vedea un inconvenient în spiritul de legalitate promovat de noul cod, deoarece necunoașterea noii legislații de către pături largi ale populației a permis apariția unei adevărate oligarhii a cunoscătorilor legii, întreaga țară văzându-se împărțită în două categorii de oameni: „cei care sufereau de pe urma bruștei schimbări a legislației și cei care profitau de aceasta: avocații, mai ales, devenirea stăpânii țării, împărțindu-se între bară și tribună, funcționarea vieții juridice devenind cea mai importantă dinte activități în România”⁹²⁶.

O opinie asemănătoare cu privire la fenomenele în discuție vom întâlni peste decenii și la J. Carbonnier, care va pune în evidență faptul că, atunci în Balcani, ca și mai târziu în Africa neagră, înmulțirea rapidă a unei clase juridice instruită în Franța și care deținea cheia textelor

⁹²⁴ APUD: VLĂDUȘ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, , 2003, p.194.

⁹²⁵ IBIDEM.

⁹²⁶ APUD. VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, , 2003, p.195.

esoterice, avocați nevoiași, parazitari făceau să abunde procesele și prelevau dijma dreptului asupra unei economii de sărăcie.

3.3. Efectele aculturației juridice asupra indivizilor

Modificările generate de fenomenele aculturaționiste nu se opresc la nivelul instituțiilor juridice și grupurilor sociale; ele pătrund și mai adânc în corpul social, ajungând la statutul social și universul spiritual al indivizilor. Efectul unei reguli sau instituții juridice împrumutate dintr-un alt sistem de drept este strâns legat de fiecare dată de impactul pe care acestea îl au asupra indivizilor, asupra conștiinței lor. Un impact pozitiv care se concretizează, în ultimă analiză, în adeziunea populației autohtone la noile structuri juridice introduse va avea ca efect reușita „transplantului juridic” inițiat. În caz contrar, fenomenul de aculturație va fi un eșec, reglementările de drept „transplantate”, chiar dacă nu vor fi ignorate, vor pluti undeva la suprafața conștiinței indivizilor, rămânând neputincioase în influențarea acțiunilor și comportamentelor lor cotidiene. Un exemplu edificator cu privire la un astfel de fenomen, relevat în literatura de specialitate, îl prezintă accesul musulmanilor din Algeria la cetățenia franceză. Această reglementare presupunea, teoretic, ca musulmanii să abandoneze legea coranică și să adopte normele franceze de drept. Ori, derularea vieții juridice din Algeria franceză a demonstrat că, adesea, musulmanii care aderaseră la cetățenia franceză, de altfel puțini la număr, în viața lor de familie își țineau procesele în fața judecătorului religios. J.P. Charnay consideră că aceste atitudini și comportamente ale populației musulmane își află sorgintea în faptul că, în pofida precauțiilor luate de către administrație în scopul de a conferi actului o prezentare pur laică, în mediul musulman acesta a fost ușor perceput ca o veritabilă abjurație. De unde și apariția unor traumatisme psihologice care, uneori, ajungeau în pragul dramei.

În condițiile existenței a două modele normative, a celui străin și a celui autohton, individul poate adera la modelul normativ străin, poate să-l elimine și să rămână la vechiul model sau poate să rețină elementul juridic „de import” numai ca mijloc de reinterpretare a modelului autohton, care se va perpetua într-o formă modificată.

Astfel, s-a constatat că norma occidentală a monogamiei, „transplantată” în societățile africane, n-a avut alt efect decât o reinterpretare originală a poligamiei, concretizată în „dreptul” bărbaților de a avea mai multe metrese. Dar, dacă individul nu este capabil să-și manifeste reacțiile de apărare, existența celor două modele normative poate să-l ducă la tulburări psihice care pot să meargă până la un fel de schizofrenie.

Viața juridică a demonstrat că, de multe ori, legislațiile împrumutate, concepute prin și pentru mentalități străine, rămâneau fără priză reală asupra populațiilor cărora căutau să le fie impuse. De aceea, pentru a „prinde rădăcini”, în prealabil, ele trebuie analizate, interpretate și

adaptate particularităților economice, politice, religioase, morale și culturale ale țării care își propune să le „importe”.

Totodată, prin succesiunea proceselor de aculturație se realizează, pas cu pas, răsturnarea raporturilor dintre grup și individ. Dacă în societățile primitive se manifesta predominanța grupului (tribul, casta, grupul de rudenie etc.) în detrimentul individului, sub impactul multiplelor fenomene aculturaționiste asistăm la afirmarea tot mai clară a individului ca realitate fundamentală, ca entitate socială ce se situează deasupra grupurilor tradiționale. M. Alliot constată că drepturile colective ale triburilor și chiar ale familiilor tind să dispară, „indivizii devenind subiecte de drept”⁹²⁷. În acest context are loc, de asemenea, emanciparea tinerilor și a femeilor care, în noile condiții, se vor bucura de considerația pe care cea mai mare parte a societăților trecute o revărsa numai asupra bătrânilor și bărbaților. În același timp, noile norme juridice preluate în procesul aculturației favorizează și emanciparea femeilor căsătorite. Astfel, se poate spune că un efect important al fenomenelor de aculturație în planul dreptului îl reprezintă realizarea cadrului juridic propice afirmării libere a individului în societate.

În secolul XX, sub efectul revoluției industriale, Occidentul abandona progresiv credința într-o ordine naturală imuabilă, recunoscându-și astfel puterea de a defini modelul de societate pe care dorește s-o construiască. Omul devine acum nu numai creatorul instituțiilor sale, ci și acela al propriului său viitor. Acesta este în principal și obiectul planurilor de reformă juridică pe care le-au adoptat și le adoptă un mare număr de națiuni. Ca urmare a unor astfel de proiecte legislative, ce presupun intensificarea fenomenelor de aculturație, peisajul juridic contemporan se remodelează în fiecare clipă, se află într-o perpetuă devenire. Pornind de la unele simptome ale „unificării progresive a dreptului” pe care le sesizează în zilele noastre în lumea dreptului, H. Levy-Bruhl merge mai departe, considerând că, fără a fi taxați ca utopiști, putem lua în calcul posibilitatea „edificării unui drept comun al umanității viitoare”⁹²⁸.

4. Cultura juridică, socializarea juridică a indivizilor

*Socializarea juridică este procesul prin care indivizii învață a se conformeze normelor juridice și își însușesc aceste norme și valorile aferente lor*⁹²⁹.

Socializarea juridică presupune două elemente: însușirea unui comportament în conformitate cu legea și valoriile juridice ale societății și interiorizarea normelor juridice care sunt apoi suprapuse unei scări de valori (politice, ideologice, morale).

Cultura juridică este o modalitate a culturii spirituale a societății, o parte componentă a culturii generale. Ea își găsește expresia în cunoașterea de către cetățeni a bazelor cunoștințelor

⁹²⁷ APUD: VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p.196.

⁹²⁸ APUD: VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex, București, 2003, p.198

⁹²⁹ MIHĂILĂ, Artur. Op. cit. p. 46.

*juridice, în necesitatea transpunerii în viață a prevederilor normelor juridice, în înțelegerea de către individ a responsabilității sale sociale, în intransigența față de infracțiuni și în combaterea lor.*⁹³⁰

Formarea conștiinței juridice, socializarea juridică a populației depinde în mare măsură de procesul legislativ, de calitatea legilor, de măsura în care prevederilor lor contribuie la instaurarea dreptății, ordinii și liniștii în societate, de raportul dintre normele morale și cele juridice, de armonia dintre ele.

Procesul de constituire a noului sistem de drept în țara noastră derulează anevoios: adoptarea numeroaselor acte normative nu este însoțită și de o calitate corespunzătoare, dar și de procesul implementării legilor în viață. Multe legi, alte acte normative sunt mereu amendate, altele nici nu reușesc să capete viață sau, dacă și rămân puțin timp în vigoare, sunt abrogate, înlocuite cu altele noi.

Nici chiar juriștii, specialiștii în domenii concrete de reglementare juridică a relațiilor sociale nu reușesc să urmărească acest dinamism legislativ, să se familiarizeze cu noile norme juridice. Nemaivorbând de omul simplu.⁹³¹

Care este politica statului în acest domeniu ?

Nu există un program bine ajustat și stabil, conform căruia populația ar avea șansa să ia cunoștință de legislația în vigoare, de noile acte normative. Nu se propoagă cunoștințele juridice nici la televiziune, nici la radio, nu au această obligație nici celelalte mass-media.. Nu se face acest lucru nici pe alte căi.

Potrivit raportului Asociației „ Promo-Lex” în Republica Moldova se manifestă fenomenul analfabetismul juridic în domeniul respectării dreptului omului, populația nu cunoaște noțiunile elementare, procedura și mecanismul privind protecția drepturilor lor. Astfel se creează un cerc vicios : corupția excesivă în instituțiile de stat favorizează încălcarea drepturilor omului, iar analfabetismul juridic și lipsa informațiilor și abilităților de a le apăra fac inefficientă lupta împotriva acestui flagel. Deși a fost adoptat Planul NAȚIONAL DE Acțiuni în domeniul drepturilor Omului (PNADO) pentru anii 2004-2008, rezultatele realizării acestor obiective la finele anului 2005 erau destul de modeste. Pe parcursul anului 2005 au fost constatate un șir de încălcări ale prevederilor ce țin de interzicerea torturii, tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante⁹³².

Este cunoscut principiul care se aplică fără excepții, conform căruia necunoașterea legii nu îl absolvă pe cel care o încalcă de pedeapsă. Dar de aici revine obligațiunea statului de a face

⁹³⁰ NEGRU, B., NEGRU, A. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău, 2006, p. 462.

⁹³¹ POSTOVAN, Dumitru. Rolul culturii generale, în special al culturii juridice, în dezvoltarea societății / Revista națională de Drept, 2007, nr. 12, p. 51.

posibil ca cetățenii să cunoască legislația în vigoare, să-și cunoască drepturile și libertățile și să știe cum să le protejeze în caz că sunt violate. „Omul care nu-și cunoaște drepturile, nu le are” – iată rezultatul acestei neglijări.

O bună parte a populației, chiar dacă este familiarizată cu legislația în vigoare, își cunoaște bine drepturile sale, nu crede în puterea legii, în drept ca valoare a societății. Oamenii zilnic sunt martorii diferitelor nelegiuiri, iar cei vinovați de încălcarea legii rămân nepedepsiți.

Constatăm un fenomen foarte periculos – nihilismul juridic. Nihilismul este o trăsătură a culturii juridice și pare să fie dominantă.⁹³³

Efectele unei conștiințe juridice deformate conduc la faptul „princiipiile și normele internaționale fundamentale reflectate în Constituție și în alte acte legislative naționale încă nu sunt respectate pe deplin și încă nu ocupă locul cuvenit în viața societății și a statului. Deformarea conceptului de justiție din ultimul deceniu, disprețul tacit față de drepturile și libertățile omului, nihilismul juridic și neîncrederea în stat au format, în ansamblu, sentimentul lipsei de securitate, al neîncrederii în capacitatea statului de a apăra drepturile omului”.⁹³⁴

Un nivel înalt al culturii generale a unui popor presupune și un înalt nivel al responsabilității fiecăruia în fața tuturor, a tuturor în fața fiecăruia, a statului față de cetățeni, a cetățenilor față de stat. Alături de responsabilitatea exteriorizată, deosebim responsabilitatea internă a individului, aceasta fiind definită ca obligațiunea de a efectua un lucru, de a răspunde, de a da socoteală la ceva. Ea presupune cunoaștere și apropiere, atitudine activă, convingere și angajare, se manifestă ca prezența umană activă, prin perfecționarea ființei umane.

Instituția responsabilității la noi în societate, chiar și la nivel statal, este redusă. Se vorbește doar de răspunderea disciplinară (la locul de muncă), administrativă (în locurile publice) și penală – pentru săvârșirea infracțiunilor. Nu este ridicată la scară națională responsabilitatea pentru procesul educativ în familie, școală, în stradă, răspunderea politică și morală a demnitarilor de stat, responsabilitatea internă a fiecăruia.⁹³⁵

Conștientizarea acestei realități a condus la întreprinderea mai multor acțiuni vizând sporirea culturii juridice.⁹³⁶ Cu toate acestea, nivelul culturii juridice nu a crescut, se manifestă o discrepanță între procesele de elaborare a normelor de drept și de realizare a acestora.⁹³⁷ Această stare de lucruri poate fi depășită doar prin intensificarea procesului de socializare juridică a indivizilor. Rolul important pe care îl are procesul de educație juridică se face simțit mai cu

⁹³³ IBIDEM, p. 51.

⁹³⁴ HOTĂRÎREA Parlamentului nr. 415 din 24.10.2003 privind aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008.

⁹³⁵ IBIDEM.

⁹³⁶ A se vedea în acest sens: CALMÎC, Marina. Considerații cu privire la elementele deformatoare ale conștiinței juridice // Legea și viața, august 2010, p. 28,29.

⁹³⁷ IBIDEM, p. 29.

seamă în cazul în care toate premisele necesare funcționării normale a unei societăți democratice se crează (actele normative, formarea mecanismelor necesare pentru funcționarea acestor norme), dar subiecții de drept nu le cunosc, nu le percep și nu știu cum ar putea să le folosească.⁹³⁸

Indivizii, fiind nemulțumiți de calitatea actelor normative, de activitatea organelor de stat și de drept, manifestă un comportament incorect, de ignorare sau de ostilitate față de sistemul de drept, față de rolul acestuia în reglementarea raporturilor sociale. Acest comportament agravează și mai mult situația și o îndepărtează și mai mult de la principiile unei societăți democratice. În așa fel, indivizii însuși, prin ignorarea prevederilor actelor legislative, prin negarea importanței valorilor juridice, prin atitudinea de neîncredere față de instanțele de judecată amplifică situația de haos și de fărâdelege din societate.

În condițiile țării, unde nivelul culturii generale, în special al culturii juridice, lasă de dorit, rolul decisiv în pedepsirea răului revine instituției răspunderii juridice, care trebuie să fie aplicată indiferent de voința cuiva. Dar nici acest lucru nu se întâmplă.

Un rol considerabil în formarea culturii juridice revin instituțiilor din sistemul educațional. Educația juridică în sistemul de învățământ este faza cea mai timpurie, unde elevii capătă primele cunoștințe în domeniul dreptului. Volumul de cunoștințe trebuie să fie suficient pentru ca absolvenții instituției corespunzătoare să-și cunoască drepturile și îndatoririle, să manifeste un comportament legal, să știe cum să-și apere drepturile, dacă ele vor fi încălcate.

Chiar dacă în acest domeniu sunt și unele realizări, persistă mai multe neajunsuri: programe învechite, lipsa pedagogilor specializați, caracterul opțional al cursurilor; lipsa continuității și consecvenței în procesul educației juridice; neglijența, ignorarea ei atât din partea părinților, cât și a elevilor; atenția necuvenită din partea direcțiilor de învățământ față de această disciplină, considerată neobligatorie, de mâna a doua; lipsa unei responsabilități reale pentru acest sector de instruire .

În consecință, absolvenții cunosc slab conținutul cursurilor de instruire juridică predate în școli, se orientează prost în ceea ce privește drepturile și obligațiile lor.⁹³⁹

Se simte lipsa unei bune pregătiri juridice a tinerei generații, inclusiv a studenților din instituțiile de învățământ superior. Faptele imorale și chiar infracțiunile săvârșite de aceștia confirmă neajunsurile educației juridice din instituțiile de învățământ universitare și preuniversitare.

Aceste neajunsuri sunt simțite și la facultățile de drept care pregătesc viitorii juriști. De rând cu cunoștințe slabe, studenții demonstrează calități morale sub nivelul calificării de jurist.

⁹³⁸ IBIDEM.

⁹³⁹ Rezoluția Conferinței practicoștiințifice cu genericul „Educația juridică în sistemul de învățământ și pregătirea cadrelor juridice în Republica Moldova”//Revista Națională de Drept, nr.12, 2007, p.87.

Chiar și unii din cei care au o reușită bună uneori manifestă calități morale inadecvate, ceea ce ni le permite să se încadreze reușit în exercitarea profesiei de jurist.⁹⁴⁰

În absența unor studii fundamentale centrate nemijlocit pe nivelul culturii juridice al cetățenilor, sunt necesare sistematizarea itemilor referitor la această problematică din cadrul barometrelor de opinie, altor cercetări sociologice. Astfel, în cadrul Barometrului de opinie publică la întrebarea „Ce ar trebui de întreprins pentru a îmbunătăți situația social-economică din țara noastră” soluția îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legislației alcătuia cea mai înaltă medie acumulată în comparație cu celelate variante de răspuns (total 3 răspunsuri):

Noiembrie 2001 – 45%;

Noiembrie 2003 -43%;

Decembrie 2005 – 47%⁹⁴¹

Noiembrie 2007 – 36%⁹⁴²

În opinia noastră acest indicator sesizează imperfecțiunea mecanismului de funcționare a legislației dar și o expresie a culturii juridice a indivizilor. Din perspectiva educației, ponderea celor care propuneau în 2009 îmbunătățirea mecanismului de funcționare a legislației și gradul lor de instruire se afla într-o corelație directă: odată cu creșterea nivelului de educație creștea și procentul celor care optau pentru această modalitate de soluționare a problemelor.⁹⁴³

Abordarea sociologică a fenomenului de care ne ocupăm presupune implicit și relevarea soluțiilor în vederea depășirii curențelor culturii juridice a populației. Or, elementele deformatoare ale conștiinței juridice nu dispar de la sine. Pentru a le înlătura este necesar, în primul rând, ca statul, prin organele sale, să fie exemplu în respectarea dreptului, în desfășurarea activității în limitele legii și a competențelor, în respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor, în intoleranța față de infracționalitate și față de indiferență.⁹⁴⁴ Printre cele mai importante direcții de activitate vizând socializarea juridică a indivizilor se înscriu: conlucrarea statului cu societatea civilă în vederea ridicării nivelului conștiinței juridice a cetățenilor; elaborarea unui program de stat cu privire la educația juridică obligatorie a cetățenilor, accentul fiind pus pe generație în creștere; desfășurarea unor acțiuni adecvate de profilaxie a infracțiunilor; desfășurarea sistematică la locurile de muncă a cetățenilor a unor seminare de informare asupra noii legislații, a modului de soluționare a unor litigii ce pot apărea, felul cum își desfășoară activitatea instanțele de judecată etc.; organizarea de către organele competente a

⁹⁴⁰ Rezoluția Conferinței practicoștiințifice cu genericul „Educația juridică în sistemul de învățământ și pregătirea cadrelor juridice în Republica Moldova”//Revista națională de Drept, nr.12, 2007, p.87.

⁹⁴¹ INSTITUTUL de Politici Publice. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova. Decembrie 2005, p.70.

⁹⁴² INSTITUTUL de Politici Publice. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova. Noiembrie 2007, p.12.

⁹⁴³ CALMÎC, Marina. Considerații cu privire la elementele deformatoare ale conștiinței juridice // Legea și viața, august, 2010, p. 30.

⁹⁴⁴ IBIDEM, p.31.

unor seminare de instruire a reprezentanților mass-media despre modul în care trebuie de relatat despre un eveniment cu caracter juridic; asigurarea libertății și independenței mass-media; asigurarea dreptului cetățenilor de a accesa diferite surse de informare în vederea formării unor viziuni sociale, politice, juridice corecte și altele⁹⁴⁵

5. Sociologia juridică și integrarea europeană.

Contribuția necesară a sociologiei juridice la cercetarea aspectelor juridice ale integrării europene se justifică în primul rând prin interesul deosebit pe care această disciplină îl manifestă pentru pluralismul juridic și pentru cultura juridică, precum și prin încrederea din ce în ce mai mare de care se bucură sociologia comparativă a dreptului⁹⁴⁶.

În procesul globalizării se manifestă tendința apariției unui „drept transnațional” care deși nu poate fi definit cu precizie și nu are înțeles fix, ar putea fi caracterizat ca fiind format din norme juridice care sunt în vigoare și se aplică nu numai într-o singură țară, având o sferă de acțiune mai extinsă.

Interesul sociologilor dreptului ar trebui să fie orientat spre forțele motrice, de natură economică și socială, mai puțin evidente, dar foarte puternice de convergență a sistemelor juridice, în curs de afirmare⁹⁴⁷.

O abordare matură și responsabilă a aspectelor juridice ale integrării europene și asigurarea realismului așteptărilor celor implicați în această integrare presupune luarea în considerare a unor avertismente care vin din partea sociologilor dreptului.

Aderarea implică respectarea criteriilor formulate la Copenhaga în 1993 (politic, economic, preluarea scopurilor uniunii politice și ale uniunii economice și monetare și preluarea acquis-ului comunitar) și a criteriului enunțat în cadrul Conferinței de la Madrid din 1995, care stabilește cerința ca administrația și justiția să aibă capacitatea de a aplica creația comunitară.⁹⁴⁸ În procesul pregătirii specialiștilor urmează să folosim experiența celorlalte state candidate la Uniunea Europeană, precum și experiența proprie ce ține de aderarea la Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Printre acțiunile realizate de Republica Moldova în acest sens remarcăm constituirea, în 2004 a unui grup inter-ministerial pentru armonizarea legislației, atribuirea Ministrului al Afacerilor externe funcția de viceprim-ministru, cu scopul de a coordona

⁹⁴⁵ IBIDEM, p.31,32.

⁹⁴⁶ POPESCU, Sofia. Sociologia juridică. București, Lumina Lex, 2001, p.195.

⁹⁴⁸ SUCEVEANU, Natalia. Integrarea europeană-interes național?//Revista națională de Drept, 2009, nr.10-12, p.33.

toate problemele legate de integrarea europeană, crearea, în 2007, în cadrul Ministerului Justiției a unui centru separat pentru armonizarea legislației conform unor planuri anuale.⁹⁴⁹

Este de reținut că preluarea acquis-ului comunitar nu înseamnă numai traducerea a 80.000-100.000 de pagini de acte normative comunitare, dar cunoașterea acestora, aducerea lor la cunoștința studenților și practicienilor.⁹⁵⁰ Pentru moment (2012), cel mai important este domeniul de introducere și funcționare a mecanismelor de implementare a legislației. Documentul de Strategii de țară pentru 2007-2013 menționează că datorită unei concentrări înguste asupra procesului de elaborare a proiectelor de legi și de revizuire a legislației, optimizarea cadrului legislativ național nu a dus la schimbările necesare din cauza lipsei mecanismelor adecvate de elaborare și implementare a legislației⁹⁵¹. Eforturile care actualmente se întreprind în privința reformării Ministerului Afacerilor Interne este prima piatră de încercare în modernizarea instituțională a instituțiilor legislative, impusă de necesitatea regimului liberalizat de vize cu Uniunea Europeană. Totodată, problemele corupției și ineficienței instituționale sunt caracteristice pentru majoritatea organelor de drept din țară⁹⁵².

În acest proces de socializare juridică trebuie să ținem cont de faptul că informația, luată nu o dată ca scop în sine, rămâne doar elementul incipient al cunoașterii propriu-zise, care induce resemnificarea, valorificarea critică și valorificare atitudinală a cunoștințelor însușite. Fără transformare axiologică, actul învățării rămâne în parametri cantitativi, care nu provoacă starea dubitativă, problematizantă și interogativă, singura în măsură să metamorfozeze informația în cunoștință vie, implicând convingerea, atitudinea, idealul. Or, profesionalismul îngust cultivă mărginirea unor abilități mecanice, fără suflul ideii călăuzitoare.⁹⁵³

Integrarea europeană este un proces complex, care se manifestă în toate sferile vieții sociale și poate avea și anumite efecte indezirabile. Astfel, Angelica Schade, preocupată de implicațiile internaționalizării asupra conceptului de anomie ne avertizează indirect asupra unor posibile efecte indezirabile ale integrării europene, în plan juridic⁹⁵⁴.

Autorul atrăgea atenția asupra faptului că în relațiile care depășesc granițele unei singure țări pot apărea situații anomice care nu se datorează lipsei unei suficiente orientări de natură juridică sau culturală, ci conflictului latent între culturile juridice. Dacă relația socială depășește

⁹⁴⁹ BORDEIANU, Mircea, CRUC, Olesca, OSOIAN, Ion. Evaluarea atitudinilor, capacităților și nevoilor autorităților Republicii Moldova în contextul proceselor de integrare europeană//<http://www.viitporul.org...>

⁹⁵⁰ SUCEVEANU, Natalia. Integrarea europeană-interes național?//Revista națională de Drept, 2009, nr.10-12, p.33.

⁹⁵¹ BORDEIANU, Mircea, CRUC, Olesca, OSOIAN, Ion. Evaluarea atitudinilor, capacităților și nevoilor autorităților Republicii Moldova în contextul proceselor de integrare europeană//<http://www.viitporul.org...>

⁹⁵² IBIDEM.

⁹⁵³ HUMĂ, Ioan. Învățământul juridic românesc: între condiția tehnică și vocația umanistă//Revista Națională de Drept, nr. 10-11 2009, p. 23.

⁹⁵⁴ POPESCU, Sofia. Sociologia juridică. București, Lumina Lex, 2001, p. 200.

sfera teritorială sau personală a unui singur sistem juridic, atunci unitatea, coerența, indubitabila legitimitate și adecvare oferite de dreptul național se dezintegrează pentru cei implicați.

În astfel de condiții, anomia reprezintă o situație socială în care autoritate normelor și valorilor convenționale sunt în descreștere.

Volkmar Gessner nu contestă existența tendinței ca Europa să dobândească o cultură juridică evident, comună, dar situându-se pe pozițiile sociologiei juridice, atrage atenția că există indicii importante care demonstrează confruntarea între diferitele culturi juridice europene, ca de exemplu, în ceea ce privește gradul de legalitate al activității statale, „frecvența” comportamentului ilegal al funcționarilor publici, gradul de cunoaștere a legii de către populație, preferințe pentru soluționarea jurisdicțională sau nejurisdicțională a litigiilor, poziția ideologică a judecătorilor.

Cercetări socio-juridice, continuă același autor, pun în evidență diferențe semnificative în sânul culturii juridice europene. Există nu numai stiluri judiciare diferite între instanțele sistemului de Common Law și cele ale sistemului de drept legislativ, dar există mari diferențe între hotărârile diferitelor instanțe supreme europene, între orientarea intervenționistă și cea neintervenționistă în reglementarea juridică a economiei.

Rezultă că este cert că o cultură juridică europeană nu există și că este foarte probabil ca dimpotrivă, Europa de Est să fie o regiune a lumii cu cea mai mare varietate de cultură juridică⁹⁵⁵

Autorul conchide că, diferențele între culturile juridice reprezintă o problemă serioasă a procesului de integrare juridică europeană. Mecanismele comunitare existente sunt încă insuficiente, față de eterogenitatea politică, juridică și culturală și o astfel de situație va aduce, în mod inevitabil la o criză de legitimitate a activității legislative a instituțiilor europene. Actualmente se încearcă să se apropie diferitele culturi juridice naționale (de ex. prin programe de mobilitate a studenților și universităților, prin liberul acces al avocaților la exercitarea profesiei juridice în toate statele membre și recunoașterea certificatelor și diplomelor). Dar, toate acestea se află în stare embrionară și sunt încercări modeste.

Volkmar Gessner se îndoiește că studierea aceluși „ius commune” al Europei, într-o facultate de drept europeană va putea influența cultura juridică, în sens sociologic, adică acele comportamente cultural determinate față de lege, atât ale corpului profesoral, cât și ale publicului.⁹⁵⁶

Vecenzo Ferrari face distincție între unificarea și restructurarea spontană și unificarea și restructurarea „ex autoritate”. El arată că expresia „unificare și restructurare spontană”

⁹⁵⁵ IBIDEM, p. 202.

⁹⁵⁶ IBIDEM, p. 203.

desemnează fenomenul de uniformizare – la scara internațională – a unor sectoare ale dreptului, în special al celui comercial. Acest fenomen a fost denumit, începând cu cea de a doua jumătate a acestui secol, utilizându-se expresia „drept transnațional” dar mai ales „lex mercatoria” și a dovedit dificultatea din ce în ce mai mare, dacă nu chiar imposibilitatea de a se stabili hotare rigide între sistemele juridice naționale. Fenomenul a fost concludent pentru manifestarea tendinței spontane spre convergență, cel puțin pentru sectoarele unificate prin tehnologie, devenită nu numai universală, ci și accesibilă, precum și pentru triumful tendinței ei de unificare asupra rezistenței particularismelor.

Activitatea normativă juridică desfășurată în cadrul Uniunii Europene, ca entitate supranaturală este dată ca exemplu tipic de unificare și restructurare „ ex autoritate”, precum și de tensiune între globalism și localism. Iar, în ceea ce privește sociologia dreptului, se consideră că are îndatorirea prioritară de a se ocupa de Europa care parcurge drumul de unificare dirijată de sus, constituind un formidabil teren pentru investigații.

Așadar, procesele integrării mondiale conduc inevitabil la integrarea dreptului, realitate ce poate fi definită ca proces de constituire a unui sistem nou de norme universale, ce organizează și asigură interacțiunea la nivel global între state și interpătrunde în diverse sfere ale vieții sociale. Caracterul integrării în domeniul dreptului se manifestă, pe de o parte, prin participarea statelor la activitățile comunității mondiale, iar pe de altă parte, iar pe de altă parte prin împrumutul anumitor aspecte ale dreptului de către statele naționale de la alte țări.⁹⁵⁷

Integrarea dreptului constituie un proces mondial, iar la nivel intern își găsește expresia în „internaționalizarea” dreptului național. Mijloacele de internaționalizare a sistemelor naționale de drept, în opinia mai multor specialiști sunt recepția, armonizarea, unificarea și standardizarea.⁹⁵⁸

În concluzie afirmăm faptul că învățământul juridic, cât și cercetarea științifică din țara noastră în domeniul dreptului au a susține valorile naționale în dialogul culturilor. Or, „ nu poți accede la universalitate și în circuitul valorilor ei în afara conștientizării problemelor și valorilor sdpecifice, prin care, numai, te întâlnești cu universul, dându-i formă adecvată de manifestare”.⁹⁵⁹ În cadrul Uniunii Europene se prefigurează o construcție normativă aptă să exprime sinergic voința normativă a națiunilor.⁹⁶⁰

⁹⁵⁷ Макогон Б.В. Общая характеристика процессов глобализации в правовой сфере // История государства и права, 2007, № 3, p. 23.

⁹⁵⁸ Лукашук И.И., Глобализация, государство, право, XXI век. М., 2000, p. 44; Макогон Б.В. Указ. Соч., с. 23; Глобализация и развитие законодательства, очерки / Отв. Ред. Ю.А. тихомиров, А.С. Пиголкин. М., 2004, с. 78-79.

⁹⁵⁹ HUMĂ, Ioan. Învățământul juridic românesc: între condiția tehnică și vocația umanistă//Revista Națională de Drept, nr. 10-11 2009, p. 24.

⁹⁶⁰ IBIDEM.

6. Aplicații

Enunțuri esențiale

Aculturația juridică presupune procesul de interacțiune a două sisteme juridice naționale sau mari sisteme juridice, precum și modificările care se produc în cadrul acestora

Interacțiunea dintre sistemele juridice *conduce la trei* situații distincte:

Prima situație este aceea în care sistemul juridic al ocupantului este impus țării ocupate în dauna dreptului acesteia;

Cea de a doua situație are în vedere posibilitatea ca cele două sisteme juridice să fuzioneze și să dea naștere unui sistem juridic nou, cu *caracteristici sincretice*;

A treia posibilitate este aceea a respingerii dreptului ocupantului de către societatea ocupată.

Aculturația juridică organizată reprezintă rezultatul actelor conștiente, planificate ale autorității publice în vederea perfecționării, modernizării și eficientizării unui sistem juridic.

Aculturația juridică spontană este rodul acțiunii agenților privați.

În cazul aculturației juridice, reușita se prezintă, de cele mai multe ori, sub forma unor împrumuturi parțiale, a unor sinteze rezultate în urma fuziunii elementelor juridice străine cu cele autohtone și, mai rar, sub forma recepției unui sistem juridic.

În prezent, aculturația juridică reprezintă un proces care implică globalizarea: odată cu adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului asistăm la un proces de mondializare a dreptului.

Întrebări și sugestii pentru continuarea reflecției

1. Invocați, utilizând cunoștințele de la „Istoria dreptului”, 3-4 exemple de aculturație juridică. Descrieți manifestările acestor procese.
2. Cum evaluați procesul armonizării legislației naționale la dreptul comunitar – aculturație globală sau aculturație parțială?
3. Ce reprezintă socializarea juridică?
4. Care este natura ei?
5. Cum influențează socializarea juridică comportamentul individului?
6. De ce acest proces este foarte important pentru societatea moldovenească în tranziție?
7. Utilizând informația prezentată, cunoștințele de la disciplina „Introducere în studiul dreptului”, elucidați corelația dintre următoarele noțiuni : conștiința juridică- cultură juridică- socializare juridică;
8. Invocați cât mai multe argumente în favoarea ideii conform căreia ignorarea prevederilor actelor normative conduce la limitarea libertăților indivizilor, intensifică dezorganizarea socială.
9. Identificați cât mai multe carențe în conștiința juridică a tineretului studios.

10. Scrieți un eseu despre corelația dintre nivelul culturii juridice al populației și gradul de respectare al drepturilor omului în Republica Moldova.

11. Precizați conținutul și raportul dintre următoarele noțiuni: „recepție legislației”, „armonizarea legislației”, „unificarea legislației” și „standardizarea legislației”

Bibliografie selectivă

CALMÎC, Marina. Factorii de formare a conștiinței juridice în societatea moldovenească contemporană. În: Revista națională de Drept, nr.12, 2011;

GOLDAN, Ana-Maria. Fenomenul aculturației juridice – noțiuni preliminare, limite și implicarea globalizării. În: ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI TOMUL LXVII/1, ȘTIINȚE JURIDICE, 2021 DOI: 10.47743/jss-2021-67-1-15, ub.law.uaic.ro/files/articole/2021/vol.1._1/anale_drept_lxvii_1_2021_15.pdf;

DJUVARA, Mircea. Teoria generală a dreptului(Enciclopedia juridică) Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. Rd.ALL BECK, 1999;

POPESCU, Sofia. Sociologia juridică. București, Lumina Lex, 2001;

VLĂDUȚ, Ion. Introducere în sociologia juridică. Ediția a IV-a, Lumina Lex ,București, , 2003;

ZLĂTESCU, Victor, Dan. Mari sisteme de drept în lumea contemporană. București, Editura DE –CAR – COMPLEX,,1992,